

Tar Károly: SUMMA I. – A Boldog utcán innen

Tar Károly

SUMMA

I.

A Boldog utcán innen

regényes életrajz

Amikor betöltötte minden évét, amit *kiszabott* számára a sors (valamiért akadémikuskodóan örökké triviálisan csengett neki ez a szó, amelyben a mássalhangzók felhorgadó indulatossága arányában, időnként maguktól cserélődtek), szóval, amikor belátta, hogy élt éppen eleget, kiszabott életéhez a ráadásul kapott időt megfontoltan arra szánta, hogy a megvilágosodás takarója alatt elnyúlva, a kényelem párnáin heverészve, felidézze a vele és körülötte történeteket.

Kedvére válogatott a vándormadarak módjára ismételten előrajzó, filmként pergő múlt sokféle, kinagyítható apróságaiból, rácsodálkozott élete eddigi jelentéktelennek hitt részleteire. Akarta, hogy történjék vele valami, amitől tekintélyesnek érezheti magát, és önbecsülése úgy dagadjon, mint a bodybilingezők fényesre olajozott izomkötegei. Ilyenkor, mint mások, amikor tükörbe néznek, látta magát.

Ha reggel a tükörbe nézett, akkor is látta magát, szívrepesztő látvány volt, de a *sors*... Na, már megint az a kiállhatatlanul furcsa kettősség... Mint minden alkalommal, most is mellbe vágta ez a szó is, amely úgy kongott, mint egykori ökölvívó mérkőzésein az ájulásba taszító és ájulásaiból ébresztő gong hangja, amely menetekre osztotta az ellenfelével öntudatlanságig folytatott bunyót, s amikor már nem a győzelem érdekelte, hanem csakis a levegő, amiből kapkodva sem jutott elegendőhöz, és ilyen állapotban valami mindig arra ösztökélte, hogy mindenféle kettősséget a kettőbe osztott emberi agy működéséhez hasonlítsen.

A sors az egyetlen, az örököt jelentette, sokaknak a nagy ismeretlent, neki pedig csak annyit, hogy tudatosan kerülgesse a sablont. Nem mondta ki, amiben nem hitt. Ha nem mondom ki, akkor nincsen... – mormogta maga elé, és azon töprengett: tegyen, vagy ne tegyen a mondatai után kérdőjelet?

Csupa kételkedés volt az élete.

Grünfeld úr is megjárta, amikor nem jó helyen alkalmazta a kérdőjelet.

Éljen Május elseje?!

Tulipános, kokárdás, vörös zászlós ünnepen, a mások által unalomig szajkózott jelmondat ilyenén való hangoztatása annyira felháborította az alapszervezet elhivatottságból a néptömegek fölé tornyosult titkárát, hogy Grünfeld kezéből, miután ott helyben felfüggesztette annak párttagjelöltségét, kitépte a vörös lobogót, és előlegezett bizalommal egy fejletlen kamasz kezébe adta.

Milyen érdekes Látta magát, ő volt az a fejletlen kamasz.

Grünfeldre figyelt, akiben akkor úgy omlott össze a belé helyezett bizalom, hogy csak évek után volt képes némileg újjáépíteni azt, egy távoli, melegebb éghajlati gyümölcstermelő kibucban (héberül קיבוץ).

Szóval, ott állott a tükör előtt.

– Mi a fenét keresek én ebben a korban, vagyis ilyen korosan a tükör előtt?
– kérdezte baráti hangon önmagától. – Borotválkozni e nélkül is tudok már, a villanyborotvával még sohasem vágtam meg magam.

Arra gondolt, hogy hajdanán már megtörtént, valamilyen okból megremegett

a kezében a borotva. Hajlott korában, maga látása nem hasonlított semmiféle tükörbe nézéshez. Sejtette, hogy furcsa szembaja lehet, de nemcsak ezért mondott le a tükörbenézésről.

Amikor behunyta a szemét, akkor is látta magát. Soha a mostanit, mindig csak a régit, a voltat.

Miközben folytonosan valamiféle vaksággal küszködött, befelé látása élese-
dett. Messzelátása pedig annyira javult, hogy az ehhez szükséges szemüvegét
végleg elhagyta valahol. De olvasáshoz egyre erősebb dioptriájú szemüveget
rendelt számára az orvos. Közel hajlott tányérjához, nem látta benne az ennivalót.
Ijesztő generál sötétben tapogatózott olykor, a pillanatok naphosszúakká nyúltak,
rendkívüli erőfeszítésre volt szüksége ahhoz, hogy világosságra nyissa ismét a
szemét. A ragacsos félelem akadályozta ebben. Nem tudhatta, hogy mikor, mi-
lyen képsorok kerülnek szeme elé agyának rejtekéből.

Újra látta magát, amikor egyszer kopogás nélkül betoppant anyja hálószo-
bájába. Anyja szomorú testéről éppen földre omlott a hálóing.

– Fordulj meg, fiam – biztatta egykedvűen az anyja –, ha nem akarod látni,
ahonnan kibújtál!

Migrénje volt, s ilyenkor elfelejtett anyának lenni.

Addig még egyáltalán nem foglalkozatta az, hogy valahonnan ki kellett búj-
nia ahhoz, hogy világot lásson. Nem hibáztatta magát ezért. Villanásnyi időben,
akár a többszöri blendenyításra kapcsolt fényképezőgép, anyja meztelen ölében
sötét szőrcsomót látott ezt rögzítette feltehetően bio– digitális memóriájában, de
nem találta elfogadhatónak és dicséretesnek, hogy valamikor onnan, abból a fe-
kete mélységből jött volna a világra. A megdöbbenés rögzítette benne ezt a ké-
pet, s mert öreg korára vírusokkal telt a memóriája, vaklátásához tartozott fel-
idézni az elraktározott ijesztő képeket.

Gurul kerékpárja, de másodpercekig nem látja az utat, csorog a könnye, rázza
a fejét, s közben olyan élesen látja magát gyermekként, hogy nem kell sem a kép
kontrasztján, sem a színein változtatnia, semmi szükség arra, hogy képjavító
programban megvágja, vagy élességén állítson valamit.

Ül a Karolina tér és a Mátyás király szülőházához vezető utcácska sarkán
épült, talán éppen születése évében emelt, az ódon hangulatú térben szemtelenül
új, a régi köveivel büszke Ferencrendiek templomával srégen szembeni épület
belső, napot sohasem látott két– három négyzetméteres „udvarán”, ahova az apja
szuterénlakásának szellőztetőablaka nyílt. Ült órák hosszan szótlanul a kiterített
pokrócon, a dalai lámát utánozza öntudatlanul, pedig sírni lett volna kedve. De,
ha jutott is volna erre alig cseperedő kedvéből, az is elszállt a kétemeletes épület-
nél magasabbra, talán még a főtéri, templomtorony fölé is, száz méternél maga-
sabb magasságokba, mert a világtól elzártan, már akkor belátta, nincs az ilyesmi-
nek semmi, de semmi értelme.

„Daru madár, ha lehet...”

Apja dalárdában csiszolt tenorján szerelmes levelének kézbesítését szorgalmazta sokszor ismételt dalában, de madarat még most sem lát ezen a nem tudja miért éppen most megelevenedő képen.

Szelíd galambok később rémlenek fel emlékezetében, egy másik, a szürke falakkal határolt akna– udvarnál sokkal díszesebb templom előterében, az Egyetem utca térré öblösödő felében, amikor cérnavégre kötött kukoricaszemmel, szomszédjuk érettebb fiával, Veres Gyurival próbálta befogni őket.

Szigorú bácsi kérdezte:

– Te vagy Tar Károly?

Nem válaszolt akkor, és most sincs miért válaszolnia, magának sem kell felelnie. Mert kijelentő mondatként érzékeli a bensőjéből adott választ. Mert amikor a kérdést és az azonos tartalmú feleletet sorsával azonosulva először megfogalmazta, akkor még élt az apja. Akkor csakis az apja lehetett Tar Károly. Neki még az ifj. betűket sem tették ki a neve elé.

Bérelt egyszobás lakásuk aknára nyíló ablakán át, a suszterbankli mellett, háromlábú széken ülő, kényes megrendelők luxuscipőit faragó apja pillantásai óvták, és a zárt tér cement aljával megegyező nagyságú, többnyire szürke égbolton sors irányítottan tülekedtek és furcsa meséket sodortak fölébe a szüntelenül gomolygó, magasságokba mártott, lubickoló felhők.

Motoszkált benne a hiányérzet, egész életében, örökösen napos oldalra vágyott.

*

Amikor a Karolina tér sarki bérház alagsorából a százvalahány lépésnyi hosszú Klastrom utcán elkísértem az öregem munkaebédünkre a Mátyás király utcai kifőzdébe, mindketten nagyon éhesek voltunk. Tárgyalásaink, mint általában, akkor is barátságos légkörben zajlottak.

De ott abban a patinás kifőzdében – ahol mostanában Röser úr többek között az ő könyvecskéit is haszonnal kínálja néhány megrögzött könyvmolynak –, amikor felnéztem az üres tányér mellől, azt láttam, hogy Mátyás király ölében ülök. A szeretett király vállára omló hajával koszorúzott peckes orra alatt az elégedetlenség redőit viselte. Az igazságtalanság mély árkokban az ajka köré vésődött. Elégedetlen volt többek között a kolozsvári bíróval, készült széthányatni Kötélverő farakásait is, hogy újra előkerüljön a saját kezével háromszor is leírt magyar igazság.

Az én Mátyás királyom hétvégeken a város közeli falvakat járta. Gondolatokkal, divatos eszmével házalt. Abból is annyival, ami elfért elemis iskolázott eszében. Kis táskával gyalogolt, hogy a valamelyik háznál összegyűlt emberekkel szót értsen, politizáljon. Hallgatták, igazat adtak neki, együtt lelkesedni tanultak, akár a hívők, akik hitükért szenvedtek.

Próféta volt, de nem otthon.

Szókratész, de nem a főtéren.

Templomtalan isten, meg nem értett zseni.

Mert az éretlen gyümölcszel ő sem tudott mit kezdeni.

A káposzta és a füstölt hús is csak tartós együtttrótyogás után nyújt ünnepi ízeket. Apám nem tudott tűzhelyet rakni. Ehhez hiányos volt az elemi iskolákban szerezhető tudománya. Bölcsessége akkortájt éppen csak bebőrdződött.

Minden, ami körülötte történt, arra készítette, hogy kívülről szemlélje önmagát.

Az apja ölében ülve mindent megevett az elébe tett tányérról. Azóta is kedvenc étele a vadas bélszín olyan csőtésztával, amellyel, ha úgy tetszik, felszipókázhatja a babérleveles, bőségesen tejfelezett zöltséges vadas mártást.

Szép emlékei sorában, ahol nagy zabálások és később vidámitóan szeszélyes nők előkelő helyen szerepelnek, ennek az eseménynek borús oldala is van. Ugyanis tisztán emlékszik arra, hogy a kicsi kerek, és az idő által mélyfeketére lakkozott asztalkán egyetlen tányér volt. Koránál fogva őt sokféle előnyben részesítette az a polgári társadalom, amelyben az embereket pénzük szerint két skatulyába osztották. Ők a nagyobbik, de nem a tágasabb skatulyában foglaltak helyet, ahol a kis emberek, a közepes tehetségek, a szürke köznépek tömörültek.

De ennek a megkülönböztetésnek előnyeit is élvezte, mert nem kellett fizetnie a villamoson, amelyre pontosan emlékezett, hogy fényes síneken, szikrázó kerekkel időnként bekanyarodott a „kincses város” Főterére. Kiskoruként ingyen járhatott a színházba. A „magyar világ” kezdetén kaphatott a színpadról a tömegbe szórt ingyen cukorkákból, mert akkor még a felső erkélyre is jutott belőle, és minden gyermek kezébe nyomtak egyet.

„Azokba a tüneményesen sikló lovas szánokba is bármikor ingyen beleülhettek, ha szüleimnek erre kedve kerekedik” – gondolta, amikor a szűz havaktól patyolatfehér téren a csengős lovak után bámult.

De szüleinek az volt a rettenetes szokása, hogy csak egyes számban mutatkoztak, és semmi hajlandóságot nem mutattak az ilyesféle szórakozásra.

Két esztendővel később a Kismester utcai általános iskolában, tíz órai szünetben ingyen kapott kristálycukros kenyeret. És a nyilván, nem saját akaratából gázkamrába készülő padtársa vajás kenyerének felét is rendszeresen bezabálta, ebédre pedig, igen, minden áldott ebédre olyan grízes laskát kapott a kiválasztott szegény gyermekek kiváltságaként, hogy ezt a későbbi időkben ritka eledelt mindörökre megszerette. Már-már azt hitte, hogy az a világ, amelyben ocsúdott, számára új skatulyát, az ingyenesek skatulyáját jelölte ki lélettérül, hogy így kárpótolja a társadalom igazságtalanságaiért, és megalapozza benne az osztályharcos hajlandóságot, amely az érzékeny emberekre váró, jussként örökölt vitézkedés egyik, réges-régen közkedvelt formája volt.

A vár, amelyben született, olyan falakkal dicsekedhetett, amelyek tövében, apró fűszerüzletekben, a gyerekeknek bérmentve burizsnak vagy bú- rizsnek nevezett, háborús időknek megfelelő szegényes édességet, máskor pedig

„bocskorszíjat” osztogattak, ami savanykás– édes cukorgyári maradék–vakarék volt. Csemege.

Szóval ott ült az apja ölében, és elette előle az ebédet.

Életre szóló élménynek ez se rossz.

*

Így kezdődhetne önéletrajzi regényem, de beláthatatlan terjedelmére számítva nem kötöm magam időrendhez, emlékeim nagyítóját egy kolozsvári villa története fölé emelem.

A háború után néhány évig anyámnál és mézeskalácsos férjénél, ahogy mondták: mostohaapámnál, vagy szelídebben: nevelőapámnál laktam a külvárosban. Apám, aki mindig a központban bérelt lakást, mostohaanyámmal és fiú féltestvéremmel, valamint két másik szegény családdal együtt, lakáskiutalással beköltözött egy poklokat megjárt zsidó orvos államosított családi fészkebe. Itt élt haláláig, a villa szobakonyhává alakított részében, s maradékainak élete itt zajlott ebben az épületben, a szocializmus évei alatt és utána is. A leromlott épületet olcsón adta az állam, megvásárolták, majd örökbe kapta egy asszony, akinek családunk történetében jelentős szerep jutott, hiszen két fiút szült.

Féltestvéremet, egykor az utcáról bekérezkedett, a Zsil-völgyéből, részeges élettársa elől menekült asszonya, később rendőri segítséggel, majd törvényesen is kizárta lakásából. Nagyobbik fiát a nagyszülők nevelték. A gyógyszergyári szakiskolában tanult, a rendszerváltás után román papleányt hozott a házba, akit fiával együtt elhagyott egy feltűnően festett és hűtlen nőért. Egy feslett nőért, akiért aztán öngyilkos lett.

Öccse, a rendszerváltozás után, kíváncsiskodó külföldi fiatalok kocsiját vezetve karambolozott. A felelősségre vonás elől a francia légióba menekült.

Miután apám, később mostohaanyám és féltestvérem is meghalt, fiai pedig búcsút mondtak a háznak, ott csak öcsém egykori asszonya maradt. Nem vállalhata a fél évszázad óta elhanyagolt épület karbantartását. Előnyös vásárt kötött, eladta a villát egy rendőrtisztnek. A pénzes úrgazda emeletráhúzással felújította ezt a város szívében álló, tekintélyes kertes házat. Azok példáját követte, akik erővel, pénzzel, törtetően vagy szelíden, apránként betolakodtak a kincses városba és átalakítják a maguk, messziről hozott ízlése szerint.

Az egykori Vass-villából, amely a háború utáni harmadik évtizedben apránként Tar-lakká silányult, belátható a közelmúlt, a sok szempontból zűrzavaros, a felgyorsult időnek köszönhetően fájdalmasan örvénylő háromnegyed évszázad.

Éppen ennyi időt kaptam eddig a sorstól. Visszapillantásom elszámlolás.

Az idővel, ha van ilyen, és magammal, amíg még vagyok.

*

A Vass-villa

A kigyózó girlandokkal díszített, szürke kovácsoltvas kerítés, háromméteres szakaszokban, lépcsőzetesen kapaszkodik a domboldalra. Alapja, tekintélyt pa-

rancsolóan, derékig érő fal, faragott termésköböl, tetején arasznyi vastag kő lapok. A kerítés mögött, a frontra néző háromablakos épületig, szobányi területen, a háborús évek alatt elhanyagolt virágoskert, borzas, a vaskerítést itt-ott átlépve, menekülni kész tujabokrokkal. A kerítés háromnegyedénél, félig nyitottan, girlandokkal díszített, alsó részén bádoglemezzel zárt kiskapu. Kilincse törött. Zárja megerőszakolt. Látványa, mint a szétfeszített lábait összetenni képtelen nő közönséges kitárulkozása, siralmas. A befelé nyíló kiskapu mögött, hat, enyhén mohás lépcső, amely az utcai járda gránitkockáitól számított méternyi magasságban húzódó cementjárdáig visz. A járda, tizenvalahány lépés után, a villa főbejáratához vezető lépcső alján, kettéválik, méternyi széles csíkja, az épület mellett, a telek hátsó részébe visz, s onnan a kapuból is látható cementlépcső-soron túl, eltűnik a gazdag oázist sejtető gyümölcsöskertben.

A járda jobb oldalán, hatalmas, a kapu fölé tornyosuló orgonabokor. Mellette a járdát szegélyezve, rendezett sorban, különféle, előkelőségüket elhanyagoltságuk ellenére is fitogtató bokor: aranyeső, tamariska, naspolya, galagonya, bukszus, magnólia és zsidótövis. Aki ültette, bizonyára szerette a változatosságot, de elsősorban arra törekedett, hogy a járda és a szomszédos villa deszkakerítéséig tartó keskeny földsávon magasra növelhető bokrokkal védekezzen a szomszéd kíváncsi tekintetétől.

A ház négyzetes alaprajzába beékelődő részében, tizenkét lépcsőfokkal, az alapoktól embermagasságba vivő feljáró, öntöttvas korláttal. A bejárat széles, kétrészes, vasrácsa mögött üveges a két méter széles és négy méter magas folyosóra nyíló ajtó. Rézkilincse hivalkodó. Az ajtó fölött keskeny világítóablak. A bejárat lépcső alatt barnára festett keskeny, félig nyitott ajtaja mögött kialakított szekrényfélében, a kerti munkához és a járdasepréshez szükséges kopott szerszámok: seprű, locsoló, hólapát és jégtörő megbolygatott rendben. Fölötte, a bejárat ajtó előtti négyzetes, a kerítés vas girlandjait utánzó mozaikos térre nyílik a konyha keskeny ablaka, amelyen át az egykori cseléd bizonyára jól láthatta a vasrácsos kapu előtt álló, a köoszlopba mélyített csengőt nyomkodó, bebocsátást kérő látogató alakját, s indulhatott kaput és ajtót nyitni.

Ezerkilencszáznegyvenhat május tizedikén, egy pénteki napon, volt apám negyvenedik születésnapja. Vasárnap köszöntöttük.

Beléptem a kapun.

„A ház kapuja nyitva, a csengő kibelevé, ide az jön be, aki akar.”

A háború végén többen is akarták ezt, s záratat feszítve, ablakot törve, könnyen mozdítható értékek után kutattak. Az azóta eltelt esztendőkből, a rongálás nyomait gyógyítani nem akadt ember. Akár a gazdátlan eb, az épület sápadt, foggyott, elhanyagoltsága taszította az embereket.

Miközben felkaptattam a kapun belül négy vagy öt lépcsőfokon, és elszántan lépkedtem az épület melletti járdán, lelassított, csaknem megállásra késztetett egy belső hang:

„Idegen neked ez a hely. Szabadulj innen, minél előbb!”

Nem magam mentem, hanem valaki más, aki a bőrömbe bújt, hogy teljesítse az anyja kérését.

A villa melletti járdán haladva, a pincébe és a mosókonyhába ereszkedő fa-lépcső barna, nyitott ajtaját megkerülve jut a látogató az első bejárathoz hasonló vaskorlátos lépcsősor alá, a villa hátsó bejáratához. Hat lépcsőfok kis teraszra visz. Ide nyílik a padlásfeljáróhoz vezető folyosó szélességére szabott, két részes keskeny, fehér ajtó. Kifelé nyíló része alig vállszélességű:

A bejárat a négyszobás épület déli, védettebb, a domboldalra nyújtózkodó kertre nagy ablakokkal néző ház napos és csendesebb részébe vezet.

A villa hátsó részét be kellett ásní a domboldalba. Két és fél méter magas betonfal zárja le az épület faláig tartó szűk, finom homokkal szórt teret, ahol, minden bizonnyal, a régi időkben pingpongasztal állt, amit időnként a tér sarkába épített faskamrából hozhattak elő.

Ide, erre a kis udvarra nyílik, a keskeny terasz magasságában, három nagy, redőnnyel, fából készült rolóval felszerelt ablak. A bejárat felőlia kisebb, a másik kettő a nagyobbik szoba ablaka.

Mindkét szobából ajtó vezet a fürdőszobába. A nagyszobából a barna csempekályha mellett nyíló ajtó keskeny, alig észrevehető, belesimul a falba. A fürdőszoba nappali fényt a fürdőkád fölötti lapos, kád hosszúságú, konyhára nyíló ablakán át kap.

A főbejárat felőli folyosóról megközelíthető illemhely a fürdőszobából leválasztott, tetőszellőztetővel ellátott fürke. Ennek fürdőszobabeli egyik falán, az angol vécékagyló mellett, csüngő lánccal nyitható–csukható, redőnyös szellőztetőnyílás, a másik falon fogantyúval nyitható üveglablak, ahol alkalomadtán a forró fürdő gőze távozik. Az épület hátsó részének kisebbik szobájába vezető ajtó melletti másfél méteres falsíkon, amely mögött a kémény emelkedik, porcelán mosdókagyló. Fölötte üveges polc és tükör. A kéményoszlop melletti beugrásban meleg vizes kazán. A szidolozáshoz szokott csaptelep díszes rézköltemény.

A ház szobái a főbejáraton és a hátsó bejáraton át egyaránt körbejárhatók. A főbejárat felőli előszobából balra konyha és a vécé, jobbról kétaablakos, közepes nagyságú szoba, szemben pedig szárnyas ajtóval ellátott, az utcára néző nagy ablakokkal, a majdnem ötven négyzetméteres nagyszoba, kisebb bálterem, amely impozánsan fehér lakos, összecukható, üveges fallal időlegesen kettéválasztható.

A nagyszobából széles ajtó vezet a villa déli részére néző kétaablakos szobába. Ezt az ajtót szélesre tárva és a nagyszoba válaszfalát összehajtva, tekintélyes, a társasági élet polgári kíváncsalmainak megfelelő fogadótermet alakíthatott ki olykor a tehetős házigazda. A békebeli épület szobái négy és fél méter magasak. Fény, levegő és a mesteri csempekályhák mindenkor biztosították a kellemes légkört, a családi meleget.

Kereszthúros fekete zongora, gazdag könyvtár és a házban, még a háború befejezése utáni hónapokban is mindenütt, még a padláson is előbukkanó rengő könnyen törhető ebonit hanglemez mutatta, hogy a ház építetői, a város tehetősebb polgárai szokásainak megfelelően, kedvükre éltek, szórakoztak itt.

Nem kellett csengetnem, a kapu tárva volt. Mint lassított némafilmen a romantikus hősök, hangtalanul lopakodtam az ismeretlen helyen, rémlett, hogy már jártam hasonló környezetben. Ismerős volt a kapu, a ház, a járda együttes hangulata.

Évekkel azelőtt, a háború kezdetén, az anyaországi főszolgabíró Görögtemplom utcai villájában lakhattam. Apám házmester volt és katona. A házmester fiaként separtam a havat, törtem a jeget a járdán. Ősszel boglyába gyűjtöttük a terebélyes kert faleveleit.

Jártam egyszer a villa főbejárat magasába vezető lépcsősoron, apám mellett meghúzódva, besomfordáltam a mennysország kapujának képzelt díszes bejáraton s a tágas hallban koldusként álltam a főszolgabíróék négy méter magas plafonig érő karácsonyfája előtt, amelynek tündöklését szuterénlakásunk ablaka előtt cseperedő, nekem ígért, sohasem díszített, havas törpefenyőével kellett összehasonlítanom.

Karácsony első napja volt. Vajon miért őrzi makacsul emlékezetem a főszolgabíró nevét? Miért társul ehhez, számomra máig érthetetlenül, az anyaország mibenlétének furcsa grimasza? Úgy emlékszem valamiféle Baumgartennek hívták az anyaországi főszolgabírót...

Én adtam neki ezt a nevet, vagy az akkoriban oly gyakori névváltoztatás előtti neve volt ez a főszolgabírónak, nem tudom már. De azért maradt meg így emlékezetemben, mert ez a név felidézi bennem mindazt, amit akkoriban a „pökhedni”, többnyire idegen nevű, számunkra megmagyarázhatatlanul mértéktelenül magyarkodó anyaországiakkal szemben éreztünk. Apám önéletrajzi írásában, minden reggeli templomjárása ellenére, gazembernek nevezte a főszolgabírót. Szerinte Újlárik Jánosnak hívták. A kinevezett szamosújvári börtönigazgatónak fiaként vitte fel az Isten a főszolgabíróságig a dolgát. De lehet, hogy ő protezsálta apját anyaországi pereputtyával együtt az erdélyi tisztviselők zsíros állásába.

Görögtemplom utcai gyerekkorom emlékei máig kísérnek, időnként előbukkan egyik– másik velem történt furcsaság, s mint nyáresti égbolton a felhők között bújócskázó ezüstös holdvilág bevilágítja eszmélésem kezdeteit.

Mondták, hogy csendes, szófogadó gyermek vagyok.

Mostohaanyám moziszenvedélyének köszönhetően, sokszor egyedül hagytak az egyszobás házmesterlakásban. Nem cirkuszoltam, amikor reám zárták az ajtót. Gyufához, tűzhöz nem nyúltam, vízzel sem játszottam, mert nem szerettem bemenni az elhanyagolt, sokféle kacattal, szerszámmal tele fürdőszobánkba, ahonnan a vizet hordtuk.

Szobánkban, a kovácsoltvas kerítésig tartó három méter széles virágoskertre

nyíló két ablak között széles ágy állt, végében kis kerek asztal és két szék. Onnan néhány lépésnyi szabad tér, egészen a nagy fehér, rézkilincses ajtóig. A bejárat mellett a fekete csikókályhát főzésre és fűtésre használtuk. Ennek sparhelt volt a közhasználatú neve. Azon az oldalon volt a konyhaszekrény, aztán az ágyam és a ruhásszekrény. A szoba négyszögét megbontotta a beékelődő mellékhelyiség, amit csak jóindulattal lehetett fürdőszobának nevezni, mosdókagyló és a vécé állt benne. Raktárnak használtuk. Ajtajával szemben, az ablakhoz közel apám, alacsony asztalkából, háromlábú székből cipésműhelyt rendezett be. Banklija tele volt mindenféle szegekkel, fonállal, festékkel. Ott állt a lábszíj is, amit a kaptafán készülő lábbeli leszorítására használt.

A lábszíjút a suszterek gyerekeik „puhítására” is használták. Én egyszer kaptam vele az alsó felemre, amikor a Kismester utcai iskolában az emeletről lerohanva, a lépcső vaskorlátjába akadt rézgombos nagykabátom zsebe beszakadt. Apám bal kezébe kapaszkodva, félig a levegőben úszva kaptam a hátamra a lábszíjával. Nem fájt, de a megaláztatás másnap is sajgott bennem. A tanítás végén nem mentem haza. Elindultam át a városon anyámhoz.

Nem tudom, hogy jutottam a külvárosba. Jártam egyszer már nála látogatóban, ösztönöm vezetett. Mindegy volt, merre megyek. Világgá indultam, mint azt már egyszer, apró gyermekkoromban megtettem.

Apám akkor a Fellegvár aljában egy újonnan épült ház szuterénjében lakott, a Magyar Színház és a Sétáter előtti térre vezető Németek pallója közelében. Elvált emberként egyedül élt, de szerény lakását megosztotta a baloldaliságáért is megkedvelt Tamás Gazsi egyetemi hallgatóval, a későbbi íróval, újságíróval és színházigazgatóval. Nagykabátját sem sajnálta, délelőttönként, amikor otthon dolgozott, Tamás Gáspár az ő prémes nagykabátjában egyetemre járt. Hálából délutánonként, amikor apám intézte ügyeit és megbízatásait, Gazsi vigyázott rám. És pelenkázott.

Később, amikor a kolozsvári magyar napilap szerkesztőségében dolgoztam, kölcsönösen büszkélkedhettünk azzal, hogy újra pelenkázhatott, hiszen a lap stílizátoraként az én írásaimat is javította. Büszkeségét a faliújságunkon is megvallotta, amikor a *Ki tud itt főzni?* című jegyzetében stílusomat kiemelten dicsérve, azt írta, hogy a szerkesztőségben írni igazándiból csak én tudok. Nyilvánvaló túlzását leszámítva, dicsérete jól esett, hiszen mások is bátorítottak, amikor egyik civil építkezést bemutató vasárnapi riportomban „téglavirágok”-ról írtam. Kollégáim elismerésükkel kendőzték megdöbbenésüket, mert hallgatniuk kellett az ugyanebben az írásomban feltett költői kérdésemről, amit naivan, az önkéntes munkától távolmaradtak bírálatának szántam: „Imádkozni kell most, vagy dolgozni?!”

Az egyik délelőtt, nyiladozó értelemmel, szótlanul bámultam egy darabig apám cipőszobrászatát, és majomszokással utánozni merészkedtem. Nem voltam még négy esztendő. A bankli mellett heverő félig kész, meggyszínű, luxus férfi félcipőt, apám mozdulatait utánozva, tört ablaküveg darabkával csiszolni kezd-

tem. Nem ahogy kellett volna, a talprészt, hanem a felsőrészt „munkáltam” a mestertől másolt nagy szorgalommal. Apám elmélyülten dolgozott. Ahhoz, hogy első osztályú munkát adjon ki a kezéből, nagyon figyelnie kellett. Rólam, egy darabig, megfélemlített. Az üvegdarabbal pillanatok alatt tönkretettem a félcipőt. Mély karcolásaimmal a sértett felsőrész kijavíthatatlanná vált. Odalett apám addigi, legkevesebb másfél napos munkája. Dühében szidott, sistergett, mint a tüzes tűzhelyre csorgatott víz. Kicsi gazembernek nevezett, dúlt–fúlt mérgében. Ismételten forgatta a majdnem kész félcipőt, tanácstalanul tapogatta a karcolásokat, forró vassal próbálta eltüntetni ezeket, de nem sikerült. Főtt a feje, honnan szerezzen hasonlóan kiváló minőségű bőrt, kit kérjen meg arra, hogy a díszes cipő párjának felsőrészét elkészítse, hol talál megfelelő talpnak való anyagot, amiből az új cipő alját elkészítheti.

– Takarodj a szemem elől! – mondta szigorúan. Aztán ijedten felkapott és suttogva kérte, hogy engedjek kezem szorításából. Ijedtemben, mert sejtetem, hogy rossz fát tettem a tűzre, görcsösen szorítottam a markomban felejtett üvegdarabot. Nem éreztem fájdalmat. Karcolt tenyerem sajgott és vérzett ugyan, de a cipőnek sem fájhat kevésbé, gondoltam, és durcás képet vágtam.

– Takarodj! Te senkiházi! Te gazember!

Álltam szótlannul, nem egészen értettem miért haragszik apám. Újabb korholására sértődötten, az ajtóig botorkáltam. Lenyomtam a kilincset.

– Menek! – mondtam fenyegetően.

– Takarodj! Ne is lássalak!

Némán szobroztam egy percig.

– Menek... této váz tam egy keveset, de hiába vártam a felmentő választ. Aztán kiléptem az ajtón és lebotorkáltam a lépcsőn.

A Szamos-parton totyogva a keskeny gyalogjáróhídra léptem. A fölébem hajló fémszerkezet kaleidoszkopikus bonyolultságú, szépséges árnyékrajzában této ván léptem néhányat. Aztán, a napsugaraktól csillogó víz feletti fagerendákon kopogó, gyorsuló léptekkel, szilaj indulatokkal telten, nekiiramodtam a világnak. Alattam az akkor még „szőke Szamos” vizében, jól láthatóan arasznyi ezüstös halak, hozzám hasonlatosan, ösztönösen az ár ellen úsztak.

A híd közepén jártam, amikor apám utolért.

Felkapott, mint a pelyhet.

– Megállj, kicsi gazember! Hova mész!?

– Menek világgá! – sivitottam durcásan. Mérgemben potyogtattam a könnyeim, de ettől sem akkor, sem később, egyszer sem áradt meg a Szamos.

Apám sokféle cipésszerszáma az asztal oldalára akasztva sorakozott. Különösen tetszettek azok a furcsa alakú, csiszolt fémvégződésűek, amelyeket felmelegítve, forrón, a cipőtálpak széleinek megmunkálásakor használt. Tanulékony gyermek lehettem, mert a három– négyéves koromban történt kontárkodásom után, nem nyúltam többet apám szerszámaihoz, nem közelítettem banklijához.

Nekem is volt egy kicsi asztalom. Ott állt az apró, falhoz simuló vaságyam

előtt. Néhány színes ceruzával, kifestős füzetrel vagy papírlappal órákig elbíbélődtem kicsi széken ülve, az asztal fölé hajolva. Oda ültettek, ha elmentek valahova. Amikor visszatértek a moziból, akkor is ott találtak. Nem emlékszem, miket rajzoltam, mit festettem. Mindig elvoltam magamban, agyamban apró, színes bogarak görögtek vagy a mozikban látott filmkockákhoz hasonlóak peregettek. Az ilyen csendes szórakozások tartalmát, akár a könnyed filmvígjátékokat, gyorsan elfelejti az ember.

Apám nem szívesen járt moziba. Mostohaanyám ezért, amikor apám szolgálatban volt, délelőtti vagy koradélutáni előadásokra cipelt, hogy tanúsítsam, ha szükséges, merre járt, hol töltötte idejét. Imádta a Jávor Pállal készült filmeket. 1943-ban születésem után is a magyar filmsztárról nevezte el Pálnak. Valamiért máig megmaradt emlékezetemben a *Megáll egy szív* és a *Tóparti látomás* című film, amit a közeli Egyetem moziban vetítettek. Karády Katalin hangja tele volt ragályos szomorúsággal. Jobban szerettem a Híradókat. A romantikusan fergeteges zenét, amelynek hangjaira a filmvásznon lobogó tűzben rohanó paripák száguldoztak, és Petőfi Sándor zászlósan, kivont karddal repült a kavargó füstben a harcmezőn. Az előadások előtt olykor tornamutatványokkal szórakoztatták a közönséget. Jött egy bohócra festett képű ember, sörösuvegekre széket helyezett, felkapaszkodott rá, aztán kézállásba merevedett. S miközben elvonult a tornász, egyenruhás mozisnénik, szagos flittelőkkel buzgólkodtak. Szemünket, fülünket, orrunkat kényeztették a moziban. A játékfilm nekem csak amolyan ráadás volt, tele csöpögő szerelmes jelenetekkel, vágyódással, mélabúval, sóhajtasokkal, amelyek akkor is lepereregtek rólam, ha a körülöttem megfeszített nézők szipogtak és szemüket törölgették.

De talán éppen ezeknek a nem nekem való filmeknek a hatására, egyszer magam is elszontyolodtam, és úgy éreztem, végleg kirepül belőlem egy kicsinyke bús vadgalamb, hűlt helyén fájó seb marad, amit nem gyógyíthattam a felnőttek legyintésével sem: „Hagyd, majd begyógyul, mire katona leszel”.

A magyarok bevonulása előtti napok egyikén megállt előttünk egy ócska autó. Két ember és egy nagyobbacska lány szállt ki belőle. Nálunk aludtak két éjszaka. Amíg a felnőttek valami fontos dolgot intéztek a városban, a lánnyal barátkoztam. Még nem voltam hat éves. Kedves lány volt. Mosolygós, meleg ölelésű. Egyszerre volt anyám, nővérem és játszótársam. Minden, amire akkoriban önkéntelenül vágytam.

Késő este volt, amikor visszaültek a régi kocsiba. A felnőttek azzal búcsúztak el apámtól, hogy megpróbálják. Ha nem sikerül visszatérnek. Töfögve indult és kaptatott fel a meredek Görögtemplom utcán az öreg kocsi, és eltűnt a temető mellett húzódó ritkán járt kis utcán, neki a Feleki hegynek, a határ irányába.

Napokig hiába vártam visszatérésüket. Az éj leple alatt bizonyára sikerült átcsúszniuk valahogyan a magyar-román határon.

Kik voltak, ma sem tudom. És már senki sem él azok közül, akiket erről kérdezhetnék. Életre szóló magányom kezdetén ők voltak számomra a legelső szív-

fájdalom.

Egyedülvalóságomra korán szoktattak. Furcsa egykének születtem. Nővérem, bár apám nevét hordta, féltestvérem volt. Csak a tanítóképző elvégzése után tudta meg, hogy apja, egykori munkásmozgalmi aktivista, aki Bukarestbe csábította anyámat, „felcsinálta”, majd elhagyta, és Brassóban él. Nővéremet, akibe a tanítóképzőben beleoltották a hivatástudatot, egy Brassó közeli faluba helyezték, s így alkalma volt felkeresni vérszerinti apját, később pedig az apja is ellátogatott Kolozsvárra. Nem volt nagy kibékülés, de a felek kényszerűen elfogadták a történetek miatti helyzetet. Nővérem akkor már a férje nevét viselte, apámhoz addig sem fűzte semmi, neki sohasem kellett látogatnia és virággal köszöntenie apámat.

Bizonyára sokáig foglalkoztatta ez a furcsaság nővéremet, de mert vidám természetű volt, ezért szomorkodni nem láttam. Csak érettségije után firtatta, s amikor anyám elmesélte születésének körülményeit, ébredt fel benne a valahova tartozás vágya, ezért kellett neki felkutatnia és meglátogatnia vér szerinti apját. Egyféléképpen megnyugtatta ez, hiszen megbizonyosodott arról, hogy továbbra sem számíthat rá. Így aztán, ha belegondolok, nővérem, nálam sanyarúbb helyzetbe került. Nekem két apát adott a sors. Neki hármat, merthogy mostohaapánkkal együtt neki három apja volt, lehetett volna. Valójában egy sem volt.

Apám második házasságából született fiú féltestvéremmel való kapcsolatomat az anyja oktan feltevése mérgezte. Ennek ellenére, haláláig egyre szorosabban kötődött hozzám, segítségemre szorult, de nem tolaodott, elfogadott bátyjának, megfogadta tanácsaimat, egyszer sem veszekedtünk. Miután szüleitől elhidegült, egyetlen hozzátartozója voltam. Egyke volt ő is. Kapkodva viselte születési hibája terhét. Volt, amikor az italba menekült. Barátokat keresett, de csak ivócimborákra lelt. Végül is irigylésre méltóan kárpótolta a kegyes sors. Két fia született.

A kisebbikre maradt a feladat, hogy ezeréves családi nevünket és hatszázéves kolozsvári eredetünk folytatását biztosítsa. Eddig egyiket sem sikerült teljesítenie. Francia kisvárosba települt, római kori falakra épült házrésze alatt, régi kövek közé magános farkasként beásta magát, s időnként innen indul légiós katonatisztként küldetésbe, szerte a nagyvilágba. Hirtelen benyomásokra alapított ízlése szépnek a festett nőket látja, de mert próbálta, s félresikerült házassága, belátta, hogy az ilyenek nem valók feleségnek. Az egyszerű lányokkal való ismerkedéshez pedig hiányzik az a közösség, amelyből alig éretten kiszakadt, amikor a légióba menekült.

A város, szülővárosunk, ahol életünk indult nagyon megváltozott, és anyja sem vezetheti vissza abba a kis székely faluba, amit csaknem fél évszázada ott hagyott. Francia szomszédjai, akik befogadták, s akikhez szívből ragaszkodik, öregek. Szűk ismeretségi körük nem alkalmas arra, hogy legalább francia élettársat találjon magának. Ha idegen nőt választ, ősi magyar neve talán fennmarad, de gyermeke már nem lesz magyar, mert anyanyelve más lesz, és akár a tenge-rész apák leszármazottai, gyermeke nem sokat tanulhat apjától. Annak is kicsi a

valószínűsége, hogy magyarul is beszéljen. Ez is gátolja unokaöcsémet abban, hogy házasodjon. Nyomasztja a felelősség, hogy vele kihal családunk. Tehetetlensége nagy teher.

Arab sóhajtással elodázhatta valameddig: Allah akbar!

Ha Isten is úgy akarja!

*

1941. augusztus 30-án betöltöttem hatodik évemet. Másnap beíratkoltak a Petőfi utcai elemibe. Mostohaanyám figyelmeztetett, hogy jegyezzem meg az utat a Görögtemplom utcától a Petőfi út elejéig, mert nem kíséret majd, magamnak kell eltalálnom az iskolába. Harmadnapon már korán reggel indított. Nem nagy kunszt volt lecsorogni a Görögtemplom utcán és ott jobbra fordulva végigtrapolni a járdán, egészen a Tordai útig. A sarkon állt az iskola, a Petőfi utcáról néhány lépcső vezetett a bejáráshoz. Onnan rövid folyosó az osztályba.

A Házsongárdi temető bejárata előtt, és a temető bal oldalát lezáró, hegyre kapaszkodó utca kereszteződésénél kellett vigyáznom a forgalomra. Meneteltem elszántan. Szemem sarkából láttam, hogy mostohaanyám az utca túloldalán tisztos távolságból követ. Annyira megnyugtattam első iskolába menetelemmel, hogy apámat is meggyőzte, a továbbiakban nincs szükségem felügyeletre.

Még a tél beállta előtt aztán azt is megszoktam, hogy leszaladjak a Főtérré az esti Ellenzékért. Ügyeskedésem jutalmául pedig felolvashattam apámnak az első oldali híreket.

Harmadikos koromban, amikor már a Kismester utcai iskolában tanultam, minden este az öcsémnek szükséges anyatejért lélekszakadva átvágtam a Petőfi utcán és a várfalat kettőbe szelő néptelen, szűk és sötét óvári Vár utcán végig, az Unió és a Mátyás király utcán, a Karolina téren, a ferencesek hajdani kolostora mellett, a tyúkpiacra és a Malomárok kongó gerendahídján át. Onnan aztán, melyeket lélegezve bebotorkáltam abba a Malom utcai szegényes szuterénlakásba, ahol nagymellű, terebélyes asszony átvette tőlem az üres csereüveget, és saját tejével tele háromdecis üveget nyomott a kezembe. Későre járt már. Trappoltam vissza a néptelen és sötét utcákon. Nem féltem.

Egyszer ijedtem meg igazán. A Vár utcán menet, valamiben megbotolva, kiejtettem kezemből a csereüveget. Megijedtem a csörömpölésre, nekiiramodva vágtattam tovább. Otthon bevallottam balesetemet. Mostohaanyám rögtön elővett egy másik csereüveget, hogy büntetésből újra útnak indítson, de apám rászólt, hogy nem ildomos, hiszen minden bizonnyal a tejadó asszonyság családja már nyugovóra tért, minek zavarni.

A gyerekkoromban ért sokféle bántódás közül a kevésbé jelentősek között maradtak meg bennem azok a történetek, amelyekre most visszaemlékezve látom, hogy szerencsémnek köszönhetően, csak hajszállal kerültem el a halált.

Házmaster gyerekként, télen a villa előtt járdára fagyott jeget hosszú nyelű jégvágóval törtük. A villa hátsó részébe épült épületekhez vezető keskeny ce-

mentjárdára is ráfagyott néha a megolvadt hó. A karácsonyi szünidőben egy nap-sugaras délelőtt, az udvaron húzódó belsőjárdát takarítottam, játszótársaim unalmukban segítettek. Több szerszámunk is volt. Lapát, seprű és két jégvágó. Takarítás közben csúszkáltunk, be–betaszígtuk egymást a járdaszélen felhalmozott méter magas hóba, vidáman bakolódunk. Valamelyikük a jégvágó szerszám, éles, pengés végét magasba tartva, tenyerében egyensúlyozta. Megcsúszott, és a szerszám hangtalanul kidőlt a tenyeréből, megrökönyödve figyeltük, ahogyan fémes felével éppen fejen talált. Láttam, amint a jégvágó, akár a zuhanórepülésével vércsét utánzó stuka elindul felém. A pillanat valószínűtlenül lelassult. Jött, ellenállhatatlanul közeledett felém a fém fejű szörny, ijedt csirke voltam, moc-canni képtelen, a végzet elől nincs menekülés. Halál lopakodik ilyenformán.

„Halál kaszál, gazos kertünknek aljában”

Elsötétült előttem a világ. Elterültem, mint a hótakaróra terített, porolni való szőnyeg. Kötött sapkám alól kibuggyant a vér, szép lassan folyt végig az arcomon. Valaki hívta a szüleimet.

Apám nem volt otthon, hadtestparancsnoksági katonaszolgálat miatt néha napokig nem láttuk.

Amikor magamhoz tértem, mostohaanyám vattát nyomkodott a jégvágó ütötte fejszembe, úgy éreztem, jégesen hideg havat tömköd agyamba, s elállította a vérzést. Utána napokig valóban havat tömködött a vattakötésre, úgy éreztem, hogy hóval tömi koponyámat. A hó felolvad és befolyik az agyamba, mi lesz, ha vízfejű leszek? Rettegtem. Végül aztán beforrt a mély árok, szerencsésen megmenekültem.

Szerencsésnek mondhattam magam, a jégvágó éles acélja kettévághatta volna a fejem.

Tavasszal, éppen téli balesetem helyén és ugyancsak játszás közben, újabb fejsebet szereztem. Fogócskáztunk. Iszkoltam a fogó elől, megcsúsztam a járdán és fejjel, azt mondták szép csukafejessel, nekivágtam az épület folytatásaként kialakított terasz külső, éles betonsarkának. Olyan csúnya volt a hétcentis hasadás, hogy mostohaanyám nem vállalta a gyógyítást. Átvitt a közeli, Majális úti orvosi rendelőbe, ahol néhány öltéssel összevarrták fejbőrömet. Az orvos, miközben apró öltésekkel csillagászati élményekben részesített, azzal vigasztalt, hogy nagy szerencsémre, erős koponyával áldott meg a Teremtő.

– Makacs... – kelt kéretlenül is védelmemre mostohaanyám.

Be kell látnom, hogy külsőre csakugyan keményfejű vagyok.

Szerencsémre, agyamba nem csak lékeléssel, hanem gondolatokkal inkább be lehet hatolni.

Amúgy külsőre, fejem a megszokott egyenfej volt, csikófrizurával. Az Egyetem utcában, közel a Petőfi utcához, nyílt a város legkisebb borbélyműhelye. Egy szék és tükör volt benne és a borbély: Király Béla, anyám rokona. Mostohaanyám rögtön észrevette és kapott az alkalmon, hogy megkülönböztetett „rokonszenvét” anyám rokonságával kimutassa, de rokoni kapcsolatomra hivat-

kozva kívánta jutányos áron frizurámat nyomban megigazíttatni. Markomba nyomott egy pénzdarabot és rám parancsolt, hogy a borbélynak mutakozzam be, mondjam, hogy ő, vagyis Tarné küldött.

Középkorú, bajuszkás ember volt Király Béla, különösebb érzéseket nem keltett bennem, hogy rokonom. Anyámról is kérdezett, szűkszavúan válaszoltam, nem volt mit mondanom. Akkoriban is ritkán találkozhattam vele. Még nyiratkozás előtt átadtam megizzadt markomból a pénzt, hűmmögött, de nem szólt semmit. Bizonyára ez volt aznap a legkisebb díj, amit munkájáért kapott.

Nem szerettem nyiratkozni, a nyakamba hullott apróhajtól mindig vakarózhatnékom támadt.

– Lássalak!– rivallt rám mostohaanyám, amikor új csikófrizurámmal beléptem házmeisteri lakásunkba. Körbetapogatta a fejem, borzolta centiméternyi frizurám.

– Visszamész! – parancsolta katonásan. – Indulj! Most rögtön! És mondd meg, hogy itt hátul – és nyaklevessel mutatta, hogy merre – nem jó. Javítsa ki!

A csikófrizurám olyan volt, hogy csak a fejem búbján volt egy kis haj, ami a homlokomon egyenesre vágott breton alakjában mutatkozott. Máshol géppel egyenletesen nyírott kétmilliméteres hajsálak sorakoztak. Fogalmam sem volt, mi nem tetszett mostohaanyámnak. Szégyenkezésem lassította lépteim, de valahogyan mégis visszavánszorogtam rokonom borbélyüzletébe.

– Szegény fiú – morogta Király Béla, és újra beültetett a borbélyszékbe, nyakam köré tekerte a fehér kendőt, piszkált egy kicsit frizurámon és azzal bocsátott útra, hogy most már, de legközelebb minden bizonynyal, még inkább tetszeni fog mostohaanyámnak a frizurám.

Szóval, nagyon okosan, nem volt hajlandó, ahogyan az akkori világban mondták, felvenni a kesztyűt.

Sorsomba volt írva, hogy anyám kétszer is életet adjon nekem. Elsős gimnazista koromban, hogy rövidítsek a külvárosból a Kollégiumig tartó oda– vissza tizenkét kilométeres utamon, télen cipőre erősíthető, kulccsal felcsavarható korcsolyán jártam. Iskolatársaim közül, aki tehetett korcsolyázott. Engem még apám házmeisterkedése idején, a nálam öt évvel idősebb Veres Gyuri tanított korcsolyázni. Szuterénlakásunk ajtajával szembeni szűkös szobában laktak ők is, menekülteként kaptak ott szükségüket.

Gyuri kézen fogott, és kivitt a Görögtemplom utca jeges hóval borított úttestre.

– Ereszkedj! – biztatott.

Ereszkedtem.

Behajlított térddel, lehetőleg az út szélén, hogy ha elvágódom, az útszéli puha hóba essem. Mire elértem a Petőfi utcáig, megtanultam korcsolyázni.

A velem egykorú Dombrády Laci a Görögtemplom utca elején lakott. Felkapaszkodott hozzánk a 22– es számú ház elé, és ereszkedés közben olyan csúnyán elvágódott, hogy állát több öltéssel kellett összevarrni. A műtét olyan látványos-

ra sikerült, hogy sebhelyét beírhatta ismertetőjelei közé.

Anyámhoz kerülve olyan éles korcsolyával ajándékoztak meg, hogy a Nádas patak jegén kialakított hokipályánkon csapatunk legjobbjá lehettem, a korong után száguldva és korongvezetés közben akkor és ott álltam meg, hirtelen fékezve, ahol és amikor akartam.

Iskolatársaim korcsolyáikat szakemberekkel fentették, ez okozta vesztemet.

Az egyik szünetben az emeleti lépcsőn, hátam mögött megcsúszott egy korcsolyás fiú. Korcsolyájának hegye, bakancsom szára fölött, harisnyámat átszakítva bokámba fúródott. Az otthonig tartó úton a vér lábamra fagyott. Kezeltük, de a fagyásos seb erősen viszketett, éjjel álmomban elvakartam. Harmadnapra megfertőződött.

Akkor kerültem orvoshoz, amikor már arcomon pattanásos piros foltok mutatták az elgennyesedés mértékét.

A Bánffy-palotában rendelt egy orvos. Sokáig hálával emlegettük a nevét.

– Megmentette az életemet – mondta anyám, de én tudtam, hogy az én életem akkor is anyámtól függött.

Vizsgálat után az orvos lemondott rólam.

– Próbáljuk meg penicillinnel – ajánlotta. És az anyám derekát átérő vastag aranyláncért, az amerikai hadsereg tartalékából, mindenféle összeköttetések révén szerzett néhány flakon orvosságot. Az orvos nem engedett haza, rendelőjében tartott. Miután térdig valósággal megnyúzta lábszáramat, és kitakarította a bőr alatt felgyülemlett gennyet, hipermangános vízben napokig áztatnom kellett a lábam. Közben sűrű időközökben nyomta belém a penicillint. Azok a bódult állapotban kapott olajos injekciók az operációnál is jobban fájtak.

Később, amikor anyám néhanapján drága gyermekemnek szólított, elvesztetett vastag aranyláncára gondoltam, és közel álltam ahhoz, hogy elhiggyem, valóban aranyos gyermekké lettem.

*

Családom történetének regényes rövid változata első könyvemben, a *Köszönöm, jól vagyok*–ban olvasható:

Apám büszke arra, hogy a nagyapja városon élt, akinek afféle polgáremberként talán valamiféle hivatala is volt a városházán. Lányai varrónők, egyik talán postáskisasszony, de egyetlen fia semmire sem vitte: egy községi fogadóval bajlódott, kocsmát és könyvtárat tartott, amíg bírta a hadakozást a kölcsönzökkel. Aztán szabóságot nyitott, de vesztére, mert az akkori idők nem kedveztek az öltözködésnek. Maga is egy szál ruhában, báránybekecsben indult útnak, amikor minden üzleti próbálkozása bedöglött.

Amerikába ment, hajózott, vándorolt. Sodortatta magát a többi kivándorlóval. Különben ügyes ember lehetett, mert hat év múlva már összegyűjtött annyi pénzt, amennyivel hazajöhetett.

– *Máj ném iz Zsorzs Jú – tanította angolra a legkisebb fiát, és várta a saját*

halálát. Tulajdonképpen ezért jött haza. A bostoni cipőgyárban árurakodás közben eltörte a kezét, s lábadozása alatt úgy rátelepedett a halál gondolata, hogy nem bírt magával.

– Hazamegyek meghalni – mondta egy falubélinek, s a magyar kolónián elterjedt a hír: Joó György meghibbant.

A legkisebb fia négyéves volt, a halál pedig sehogy sem jött, csak a nyomorúság tolakodott; a kertet a patakparton eladta az asszony, a családi nagyház düledezett, télen is a nyári konyhába szorultak, fűteni csak ott lehetett.

Összesen hat gyermek viselte a Joó nevet; senki sem csodálkozott azon, hogy Joó György tavasszal, amikor újabb transzportot indítottak a tengeren túlra, velük tartott.

Apám tehát falusinak született.

A cigánysoron laktak, és mezítláb csicsonkázott a jégen. Az iskolából kimaradt, mert nem volt bakancsa, de ahogy az idő engedte, kint volt a strekken, a gyomlálást megfizették, a szénaprésnél a lóhajtásért kenyeret adtak.

Az anyja napszámból tartotta el gyermekeit. Szerencsére a nagyobbak mind elszéledtek; ki szolgált, ki mesterséget tanult.

Apjukra csak az emlékeztette őket, hogy azon év őszén, mikor elment, még lett egy kicsi, akinek az anyjuk hazahordta a mosáskor kapott ételt. A mosóasszonyoknak akkoriban pálinka is járt. Nagyanyám minden nap mosott és minden nap pálinkát tizóraizott, nem csoda, hogy megszerette az italt.

Az öregem is sietett elhagyni a szülői házat, beállt suszterinasnak egy közeli kisvárosban. (Nem untatom az olvasót a mesterségtanulással járó pofonok leírásával.) Segédkorában azonban tett valamit, amit mostanában lázadásnak neveznek.

– Reggelire puliszkalevet adtak – mesélte az öregem –, és egy alkalommal azt mondtam magamban, hogy nincs ez jól. Felálltam az asztaltól. Még ma is látom a segédek riadt pillantásait. Az inasok is eltátották a szájukat. Ketten a küszöbön ültek, szóltam nekik, hogy pusztuljanak az utamból. Ledobtam suszterkötényem és kiléptem az utcára. Amikor rátértem a falumba vezető országútra, akkor ért utol a mester.

– Hova mész, te! – ordított, de én rá se néztem.

– Hova mész, Károly? – szuszogott mellettem, mert ugyancsak szaporáztam.

– Megyek haza reggelizni – feleltem a mesternek, s valóban hazamentem.

Hát ez egy helyes kis történet, sokszor megröhögtet, mert elképzelem a kis bajszos, mitugrász mestert, ahogyan forgolódik az öregem körül, aki, meg kell adni, nagy vagány volt. Mert ahhoz még ma is merészség kell, hogy csak úgy otthagyja az ember a munkahelyét és továbbálljon. Persze bárki megteheti, de köszönöm szépen, nekem már nem kell belőle, miért nézzék az embert olyan lézengő figurának, akit csak úgy ide–oda tologathatnak. Ezt most mondom... Na, de én is voltam lázongó kamasz, s ha valahonnan el akartam menni, nem tudtak visszatartani szakszervezeti csoportgyűléssel sem.

Nem mondta az öregem, hogy melyik állomáson, de úgy képzelem, hogy éppen itt, a mi városunk pályaudvarán történhetett.

– Hárman voltunk – mesélte az öregem –, szakmabeliek, és úgy-ahogy barátok, mert a szaktársak összetartoztak és barátokká váltak abban az időben. Lajcsi feldobta a simléderes sapkáját, amerre az ellenzőjével esett, arra mentünk. Így jutottunk el a bányavidékre.

Világéletében szerencsés ember volt az öregem, olyan mesterhez került, aki megjárta az első világháborút, a szibériai fogságot, és részt vett a forradalomban. A segédekkel egy asztalnál evett, és ott ült asszonya és lánya is, akikért hazajött Petrográdból. Ezen kívül a konok suszter „kis köztársaságában” magázódtak az emberek, a fizetést munka után elosztották, s hétvégén itt nem volt szokásban az italozás. Ehelyett a suszter azokat nézte jó szemmel, akik olvasták titkon szerzett könyveit és részt vettek a házi vitákon, amelyek késő éjszakába nyúltak. Az öregem, úgy látszik tetszett neki a káderiskola, dolgozott néhány évig azon a helyen.

A suszter lánya vékonyka volt, fürgé, mozgékonyfajta, szeme fényes barna cickanás, naivan röpködött ide–oda a világban. Csivített a szája: közvetlen volt és barátságos.

– Károly, magának olyan kék a szeme, mint a mosónők kékítője – mondta egyszer a lány, s akkor hosszasan beszélgettek a verandán.

Vasárnap, amikor sétára indultak, minden olyan volt, mint azok a pillanatok, amikor az igazán nagy szerelmek nyílnak. Az utca bölcső volt, lágyan ringatta a lányt. Ha az, aki az oldalán megy akkor, érzelmeire hallgat és megfogja a lány kezét, talán élettársát kaphatta volna meg benne.

De az öregem szégyenlős, pirulós fiú volt. Nézte a lányt, lágy csivitelése álmokba ragadta.

Elveszem ezt a lányt – gondolta –, mert nagyon szerethet engem.

A Kiserdő felé sétáltak. Az erdő melletti útról ösvények vittek fel a tetőre. Az egyik ösvényről négy tökrészeg szénporos fiú jött libasorban. Körülöttük, mint a tenger hullámozottak a bokrok.

– Jé, a zsidó bébi – lödörgött elébük az egyik bányászfiú.

– Fuss! – kiáltott apám az ijedtségtől falféhér lányra, s már ütött is.

Négyen voltak a bányászfiúk, volt egy félig üres pálinkásüvegük, s az üveggel fejbe verték az öregemet. A vér és a pálinka csaknem egyszerre ömlött az arcára és folyt végig a mellén.

Amikor hazatántorgott, a mester kiadta az útját.

Pálinka– és vérszagú volt az öregem és nem merte bevallani, hogy az egész a mester lánya miatt történt.

Gyerekésszel ilyeneket gondoltam az apámról; s néha ma is azt hiszem, így történt, nem másként.

Pedig tudom, hogy az öregem csak a maga módján udvarolgatott annak a

lánynak, aki viszont nem látta meg benne a férfit. Ezért hagyta ott azt a bizonyos meseszeszterájt.

És azt is tudom, nem illetlenség, ha elmondom, az öregemnek később sem, amikor már vastagnyakú birkózó volt, akkor sem akaródzott verekedni.

*

Kismező utcai első látogatásomkor akaratlanul leltároztam. Szemem megakadt minden apróságon, a külvárosi házakhoz sehogya sem hasonlítható részleteken. Később, amikor magam is ott laktam, valamiféle önkéntelen gyűjtőszennvedéllyel folytonosan gyarapítottam ezt a leltárt. A világ megismeréséhez hangya módján, válogatás nélkül gyűjtöttem mindent, ami elém került, amit megláttam, amit ráérősen megnézhettem.

A Vass-villa kapujától a bejárati lépcső melletti járda folytatása a kertbe visz, ahova meredek lépcsősoron kell felkapaszkodni. Két oldalán vastag betonkar. A lépcső jobb oldalán, ugyancsak a domboldalba ásva, és szerény pléhtetős magasságával is belesimulva a környezetbe, kétajtós melléképület. Az utca felőli ajtó, egyablakos cselédlakásba vezet, a kert felőli pedig a raktárba, ahol a fáskamra van. A valamikori cseléd, asszony vagy lány, a villa hátsó bejáratán át, keskeny folyosón, anélkül, hogy a háziakat zavarta volna, a konyhába juthatott, ahonnan, munkája közben szemmel tarthatta a kulcsra zárt kaput, s a látogatót, ha erre előzőleg engedélyt kapott, beengedhette. A villa szobáiba, alig észrevehető helyekre csengőgombokat szereltek, s a szolgáló, a kórházi ügyeleknél használatos módon, a konyhában és saját szobájába szerelt kis tábláról láthatta, hallhatta honnan hívják, hol van rá sietősen szükség.

A cseléd különálló lakásától néhány lépésnyire, a főépület pincéjéből, homokba vermelt zöldséget, krumplit, savanyított káposztát, bort vihetett a konyhába, a mosókonyhából pedig szárítani való ruhát a tágas padlásra, ahol a sűrűn kifeszített, cinezett drótra teríthetett.

A villa kertje közös volt a dombra kapaszkodó utcán lennebb épült ikerházzal. Ennek az épületnek a frontját, a bejáratától induló lépcsősor tetején, mozaikdíszítésű terasszal tette az ikervillától némileg különbözővé az építetű. A kertben is ésszerűség uralkodott. A kialakított teraszokon néhány ágyásnyi zöldséges kert. Az új lakók vágták a gyepes terasz földjébe. Falusi, majd külvárosi életvitelük szokása szerint a zöldségfélék nagy részét nem a piacról vásárolták, hanem maguk termelték.

Terebélyes sárga cseresznyefa a kert közepén, tisztas távolságra többféle alma- és szilvafa, és egy tekintélyes körtefa, amely késő őszre érlelt, jókora gyümölcsöket kínált a két ház lakóinak. A dróthálókerítések mellett ribizli-, málna- és egresbokrok. A Fellegvár északi domboldalára kapaszkodó Kőmál, tekintélyes villasorú, Erzsébet útra néző, terebélyes szomszéd házat elválasztó kerítés

mellett, két óriási diófa uralkodott. Termésük egy részét, kegyesen, az ott lakó gyerekek örömeire minden ősszel a szomszédba is bőségesen hullatták, s ezt senki sem nehezményezte, hiszen így volt rendjén, a diófák lombkoronájának fele a kerítésen túlra pöffeszkedett.

Május volt.

A háború utáni első tavasz fényei felbuktak a szétzilált város rongált falain, az elhanyagolt utcákon, a megpróbáltatásokban fáradt embereken. A régi, szidózott élet jelei, itt-ott a Boldog utcán innen, még láthatóak voltak. Az elhagyott és kifosztott házakból és belvárosi lakásokból „szerezhető” javaknak nem volt értékük. Csak az számított, ami megehető volt.

Akkoriban, orosz mintára, súlyos, fekete téglakenyereket sütöttek a katonai parancsra beindult pékségekben, és kilós kockákra porciózott málét, amellyel, a nyomorúságon is tréfálkozó emberek mondása szerint, ha valaki egy süldő lányt megdobott, az neki rögtön lefeküdt...

Ennél sokkal kevesebbet, csupáncsak néhány apró külsőséget láttam akkor, s jegyeztem meg önkéntelenül, amikor az anyám által reám tukmált, három vörös szegfűből álló csokorral a kezemben, beléptem a Kismező utcai Vass– villa kapuján.

A „Tisztelt anyádat és apádat!” parancsa akkor még ott lebegett a köztudatban.

Anyám, mert gyerekkoromban ritkán láttam, tegezésre szoktatott, apámat magáznom kellett. Az akkori úr és szolga közötti viszonynak megfelelően, ő tegezett engem. Mostohaanyám is ezt a távolságtartást gyakorolta, amin nem változtathattam, pedig jobb szerettem volna, ha magázásával távolabb kerülök tőle.

A dombra kapaszkodó, elhagyott villákat akkoriban államosították, szükség-lakásokra osztották, és kiutalták a rászorulóknak. A Kismező utca 9 számú, négy szobából és konyhából álló ház a háború előtt a Vass doktoré volt. Úgy emlékszem akkoriban két Vass doktor is élt és dolgozott dicséretesen okos emberektől hemzsegő városunkban.

Az egyik belgyógyász lehetett, s mostohatestvéremről, mézeskalácsos „apám” egyetlen leányáról, a németesen szőke Grétiről, tizenkét éves korában mondta ki a megdöbbentő diagnózist: szívbillentyű tágulása miatt, jó, ha megéri a tizenkilenc évet. Sajnos, szakmai ítélete, az apja és a rokonság minden erőfeszítése ellenére, pontosan beigazolódott.

A másik Vass doktor fogásként szerzett elismertséget. Miután visszatért holokausztos megpróbáltatásaiból, s folytatta mesterségét, magam is páciense voltam, s nem titkolhattam előtte, hogy néhány évig, amikor apámnál laktam, államosított villájának lakója voltam. A fogász megpróbáltatásairól akkor, de később sem sokat tudtak a villa lakói. Két kezében éleset villantak a nikkelezett fogvizsgáló szerszámok, amikor karmesteri pózban, legyintett vallomásomra. Nem kívánt szólni, nem kívánt emlékezni egykori villájáról.

Láttam, és érdeklődéssel figyeltem háza jobb oldali ajtófélfáinak felső harmadába, a bejárat irányába döntve rögzített mezuzáit, amelyek egyike-másikában a háború utáni években még olvasható volt a SADDAJ felirat: Izrael ajtainak őrzője.

Nem tudtam, nem hittem, ma sem hiszem, hogy a Mindenható védelme alatt állt ez a hajlék.

A ház akkori lakói, még az ikerházban lakó Grünfeld bácsi sem érintette meg belépéskor ezeket a kis fémtokokat. És nem azért, mert hiányoztak ezekből a pergamentcetlire írt, Torából vett idézetek. Az apró termetű és vörös hajával, egész fizimiskájával letagadhatatlanul zsidó képű Grünfeld bácsi, miután megjárta a poklot, és ott családját is elvesztette, már semmiben sem hitt.

Azt is csak később tudtam meg a mezuzákról, hogy kilépéskor megérinteni nem sok értelme van, mert a kinti világ már régóta nincs El Saddaj fennhatósága alatt. De ma együttérzéssel nyugtázom, hogy életem kezdetén még olyan világ volt, amikor nem jelentett veszélyt kisebbségi voltukat és hitüket bevallani a zsidóknak. Bátorságukat mutatták a megjelölt ajtófélfák, és azt, hogy őrzik ősi szokásaikat, mert hitték: akinek ajtaján mezuzá van, cicit a ruháján, és t'filin a fején, nem vétezhet, hiszen e hármas kötés védelme alatt áll.

Megmagyarázhatatlan, hogy néhány háborús szörnyűségekkel tele esztendő miként vetett véget addig természetes, magától értődő jogaiknak.

A külvárosból jöttem, a város kerekdombi negyedének Kardosfalva felőli részéből, ahol a Nádas-patak fölötti híd előtt akkor még állt a falut a várostól elhatároló kicsiny vámház. Utam a patak mellett, a fűtőház és a vasúti műhelyek kerítése mellett vezetett, át a vasúti sínek fölötti vashídon, a kanyargós Boldog utcán át, amit *Nagy István: A Boldog utcán túl* című novelláskötetét ismerve, kissé romantikusan, hollétünkre, hovatarozásunkra és a magunk jellemzésére is, szívesen használtunk.

Az állomás előtti teret akkor még, más magyarországi pályaudvar előtti térhez hasonlóan, Baross Gáborról, a dualizmus korának kiemelkedő gazdaság- és közlekedéspolitikusáról, a „vasminiszterről” nevezték el. Innen a Főtérré vezető egyenes útba torkollott a Boldog utca. A hídelvei református templom előtt, vagy a kurta Kálvin utcán át, a templom mellett kellett elhaladnom gimnáziumba menet.

Akkoriban Bíró Mócsi, a lelkesen és szépen prédikáló orvos- tiszteletes székelt a templomhoz tartozó paplakban, és fiatalokból álló, segélyszolgálatban jeleskedő „brigádjáról” volt híres. Becenevét közvetlensége miatt kapta. „Brigádját” pedig az akkori ifjúsági munkabrigádok mintájára nevezték kissé csúfondárosan így, mert a református fiatalok gyülekezete volt. Szervezkedéseket, rövid idő múlva, a tevékeny lelkész kiiktatásával akadályozta a hatalom.

Négy esztendővel azelőtt, éppen hatéves koromban, ebben a templomban, gallértalan, mogyorószínű, halvány csíkos kiskabátban és rövidnadrágban, fehér térdharisnyásan, fekete lakkcipőben sétáltam keresztvíz alá, amit a hatéves késés

miatt megbotránkozott egyház, nem éppen kitüntetően, egyik fiatal segédlelkészére bízott.

Gyerekkoromban ritkán, aznap egyáltalán nem mosolyogtam, ami persze, nem illett az ünnepi alkalomhoz és az utána való fényképezkedéshez.

Szeptember első hetében történt a dolog, akkor éppen apámnál laktam, a központhoz közeli Görögtemplom utcában. Beiratkozáskor, a Petőfi utcai elemi iskolában keresztleletlenül nem láttak szívesen. A tanítónő fejét csóválta apám „feledékenységén”, és úgy döntött, hogy egyházi keresztlevel nélkül, nevemnek nincs helye az iskolai nyilvántartásban. A szükség vitt tehát a templomba, és azért éppen a hídelvei reformátusba, mert apámat és anyámat is reformátusnak keresztelték annak idején, keresztemön pedig jelen kellett lennie apámtól elvált anyámnak is. Keresztanyának kéznél volt unitárius mostohaanyám, keresztapának pedig katolikus mostohaapám. Iskolámhoz és lakóhelyünkhöz a Farkas utcai ősi református templom volt a legközelebb, de az sehogys sem illett hozzám és ahhoz az apához, aki hétköznapi hite, vagy hitelensége miatt „elfelejtkezett” a keresztelezés bevett szokásáról. Eltanácsolták a Farkas utcából, vagy nem volt mersze apámnak ott jelentkezni velem, nem tudhatom, mert a vallás sohasem volt fontos nálunk.

*

A főszolgabíró házmesterének fia minden nyári reggel kinn szobrozott a cirádás kovácsoltvas kapu egyik kőoszlopa előtt. Hét óra tájban már odasütött az utca túloldalán, a gyümölcsfák sűrű lombjai mögül előbukkanó Nap. A fák előterében, a sima téglalapokból kialakított modern épület tágas márványteraszán a spanyolosan korom hajú operadiva vendégei vidám röffenésekkel éppen visszavonultak a villa belsejébe. A fiú reggeli hűvös csöndben, szemlehunya élvezte a cirógató meleget, miközben csikókályhájuk sütőjéből prézlinek félretett száraz kenyérdarabok közül elcsent nyencséget rágszált.

A szolgálatos rendőr, tisztaságellenőrző körútjának befejezéséhez közel, valahol fenn járt már az utca végén, ahol a temetőkert mellett balra kanyarodott a járda nélküli homokos úttest, egészen a hegyre kapaszkodó országútig. Akkoriban a Feleki-hegyen volt a magyar-román határ.

Kimondhatatlan mesék rajzoltak a házmesterfiú fejében, olyan zsongást tapasztalt, mint a diákénekkar bemutatója előtti izgatott hangoláskor, vagy amilyent az előadás előtti percekben hallott egyszer kitüremkedni a dalszínház zenekari árkából.

Évtizedekkel később ugyanúgy állt ott a délutáni fényben varázsra várva. Bizsergető meleget érzett, de keveset ahhoz, hogy a gyermekkor bódulásait felidézze. Az évtizedek alatt felszedett tapasztalatok sem segítették, előtérbe tolakodással inkább gátolták ebben. Mert már tudta, hogy a főszolgabíró, aki a követésekhez hasonló fényes ház ura volt, a háború végén messzire vitte - ugyanoda, ahonnan hozta – a szolgálati kocsit; az antracit hajú művésznő az összeomlás

előtt, erős altatókkal kivonult az élet színpadáról; az emeleti kisasszony, aki szerelmi jelenetekkel teleszórt, saját gyártmányú színes lámpaernyőivel szalasztotta időnként a főtéri, széles választékára büszke könyvesboltba, az anyaországi fővárosban állapodott meg, ahol valószínűleg számos megrendelőre talált. A fiú barátait, a filagóriában csapattá szerveződött gyermekeket szerteszét szórta a világba a háborúban és rendszerváltozásban megrokkant sors.

Az egykori, a kert végében használaton kívüli, begyepesedett vörös salakos tenispályán túl, az akadémiai intézet kerítése mellett a szomszéddal politizáló apjából suszterszövetkezeti elnök, az akadémiai székház házmesteréből, falusi ruházatát még sokáig megtartó, sorstársaitól állami díjjal is megkülönböztetett paraszt– költő lett, aki aztán saját házát éppen a Görögtemplom utcában építette fel könyvei honoráriumából, és a lánya sem maradt el mögötte hírnevét illetően, mert viharos élete utáni megállapodottságában maga is íróvá vált.

Az egykori házmesterfiúnak hiába volt tele a feje gyermekkorai szereplőinek meghatározó és érthetetlen történéseivel, nem volt mihez kezdenie velük, mert az eltelt évtizedeket jelentő időt agyonütötte a méregként benne felgyűlt gond.

„Elmegyek, mint a levegő, fehér fürtjeimet rázom.
Férfiak és nők arcán hiába látom magam és az Istent”

Mindig is kevesellte a számára kimért időt. Nem elégítette ki a magyarázat, miszerint azt senki sem tudhatja meddig él. Nagyra képzelt terveit azzal halogatta, hogy amúgy sem lesz ideje valami érdemlegeset tető alá hoznia.

Pedig minden visszatérés a gyermekkorba magában hordja az újrakezdés lehetőségét.

A kisfiú, a mackó meg a háború. A kisfiú lenyargal a meredek utcán, a saroknál jobbra fordul, aztán tovább rohan, előre egyenesen a Főtérig. Szalad, vígan ugrándozik. Körülötte minden olyan szép, mint a mesékben. Pillognak az utcai lámpák. Nagy pelyhekben hull a hó. Nem érzi a hideget, a kesztyűjét fel sem húzza. Gyönyörűséget érez, mint tavasszal pillangókergetéskor. Most is úgy ugrabugrál, mint akkor a pillangók nyomában. S a hópelyhek csak lebegnek, szállnak, pilingáznak könnyedén. Utcákra, házakra, emberekre, mindenre és mindenkire. Kabátja csupa hó, csupa kis sziporkázó csillag.

– Hopp! – Egy pajkos hópehely az orrára száll, ikertestvére pedig a szemére.

– Na, megállj! – Kiszemelt magának egyet, a legnagyobbat, amelyik kényelmesen imbolyogva ereszkedett alá.

– Most megeszlek! Hamm! – Tágra nyitott szája mellé siklott a selyemcsillag.

– Nem baj! Jön más! – biztatta magát. Hátrahajtott fejjel, egy helyben állt. Szemét becsukta, nyelvét kiöltötte az ég felé és várt. Amikor szájában érezte a habkönnyű falatot, nekiiramodott, kiscicaként ugrándozott.

Aztán újrakezdte.

A Főtéren már nem tehetette. Itt sokan jártak. Bundás emberek, nagyságos asszonyok, kolozsvári polgárok. Diákok, akiket a sapkájukról ismert, és csiripelő hangú kisasszonykák. A szokásos esti korzózástól tele volt emberekkel a négyszögű Főtérről. Az útközépen lovas szánok siklottak.

– Kling– kling – énekelték a lovak nyakán a csengettyűk.

Kling– kling, itt a tél!

Kling– kling, így zenél!

Kacagás, vidám sikoltozás hangzik az Egyetem utcából beforduló díszes szánkóból. Farol a szán. – Kling– kling– kling– kling – bizonytalankodnak a pej lovak.

Az Unió utcából szép piros szán bukkan elő, a fehér ló nyakán zörgők. Aki a szánt hajtja, nagy fehér bundájában olyan, mint maga a Mikulás.

– Bimm, bamm, bamm!– Kondul a nagytemplom harangja.

Hat óra. Este van.

A sűrű felhők fölött félve pislákolnak a csillagok. Háborús hírekkel tele az esti újság.

A Mátyás király szülőházához vezető keskeny utca sarkán Ellenzéket vásárol az öreg újságárus nénitől, s már fordulna is vissza, de vonzzák a kirakatok.

A cukorkaüzlet kirakata most még szebb, mint máskor. Karácsonyra díszítették. Színes villanykörték világítják a kirakatot. Cukorhegyek alagúttal, előtte cukorvonat, a kocsikban csokoládékatonák, csokoládécsizmák, bonbonok, mandaletta rakások és bonbonok.

A szomszédos játéküzletben igazi villanyvonat csillogó sín páron rohan, körbe – körbe.

A kirakat előtt bámészkodók.

A kirakatüvegig furakodik. A kirakat háttérében ott a Nagy Mackó. Komo-lyan, szigorúan vigyázza a vonatot.

– Szervusz!– köszönti a Nagy Mackót. Régóta ismeri. Örül, hogy újra láthatja.

Vajon ki kapja ajándékba?– gondolja. Magát nem számíthatta az esélyesek közé. Az apjának erre nem telik. Ritkán jut munkához. Legutóbb, amikor pénz hozott haza, nagykabátot kapott, fényes rézgombokkal.

– Látod, Maci!?Látod, mit kaptam!?– A mackó dörmögött valamit.

– Hogy nem üzletből? Na és!? De kéz alól! Apám azt mondta, hogy alig használt. – Magyarázat közben illette magát és megcsúszott. A nagy rézgombok megcsörrentek a kirakatüvegen.

– Ejnye, ebadta! Majdnem betörted a kirakatot! – rivallt rá egy öregúr.

– Biztosan lopni akar! – szólt egy rókaprémés hölgy.

– Nézze meg az ember! Takarodj!– rikácsolta valaki.

Kezébe az Ellenzékkel, ijedten szaladt a Petőfi utcáig. A Görögtemplom utca emelkedőjénél pillantott a háta mögé. Nem üldözték.

A házmesteri lakásig már nem volt olyan szép és ünnepélyes a város, a csengettyűk és a hópelyhek sem érdekelték. Arra gondolt, hogy ha már a Nagy Macskót nem kaphatja karácsonyi ajándékba, és vasutat meg hintalovat sem kaphat, akkor talán puskát, kardot és csákót, vagy legalább ólomkatonákat, esetleg mészkönyvet kap.

Berobogott a főszolgabíró villájának kovácsoltvas kapuján, le a lépcsőn a szuterénbe, be az ajtón a házmesteri lakásba.

– Mégy ki rögtön?! Rázd le magadról a havat, töröld meg a cipőd! – szigorú volt az apja hangja, mégsem félt tőle. Minden teketória nélkül, kívülről fogta a kilincset.

Karácsony előtt, az egyik délelőtt erélyesen kopogtak ajtójukon. Katona állott a küszöbön. Nevén szólította az apját.

– Igenis! – felelt katonásan az apja, és felállt a suszterbankli mellől.

– Itt írja alá. Háromnap ítélettel, satöbbi, satöbbi – mondta a küldönc unott képpel.

– Igenis! – felelte az apja. Hangjában, a kisfiúnak megmagyarázhatatlanul, alázatosság bujkált. Összeszorított kezében gyűröttén ficánkolt a rózsaszínű behívó.

Karácsony másodnapján a házigazda hívatta a házmesternét. A kisfiút kézen fogva megjelent a házmesterné a villa halljában. Valamennyi pénzt kapott a háziúrtól és biztatást, miszerint a férje Magyarország szebb jövőjét szolgálva hősként helyt áll a háborúban.

A kisfiú a mennyezetig érő díszes karácsonyfát bámulta. A terebélyes fa alatt a háziúr fia kisvasúttal játszott. A sínárok körbefutottak a bambán figyelő nagy barna mackó körül.

– A mackóm! A mackóm! – ujjongott a házmestergyerek és rohant, hogy magához ölelje régi barátját.

– Pistike nem szereti, ha játékaikhoz nyúlunk – figyelmeztette szigorúan a nagyságos úr.

A kisfiú elpityeredett. Magát sajnálta. És zokogott.

A nagyságos úr intett, hogy elmehetnek, és bosszankodva szólt a cselédlánynak:

– Adjon neki néhány cukorkát!

Másnap katonaruhában megjött a kisfiú apja.

– Hoztál nekem ólomkatonát, édesapám?

– Valódi katonát hoztam neked – felelte az apja.

– Te nem vagy az enyém, ha most háborúba kell menned...

– Nagy úr a muszáj, fiam! De nemsokára visszajövök – ígérte az apja és a szuterénlakás ablakából a villa előtti kertben didergő apró fenyőfára mutatott.

– Ez is legyen a tied! Nézd, hogy milyen gyönyörű jégcsillagokkal díszítette a természet!

Kellemes és szomorú dolgok sorjázta emlékezetében.

– Őcsi! Apád otthon van? – A fekete szemüveges ember a vállánál fogva állította meg az utcai focimeccs bódulatában felforrósodott, a szólításra hirtelen kérdőjellé vált kisfiút.

– ?

– Igen?

– Még nem jött...

– Jól van. Majd, ha még kérdezlek, ugye, segítsz?

– Hát persze...

Később, amikor mind elfáradtak a rongylabda kergetésében, a fiú hazabandukolt, és sötét szemüvege nélkül is láthatta azt az embert, aki a nevén szólította. Egy széken ült az ágya mellett, háttal a szuterénlakás utcára néző ablakának.

Tanítóképű ember volt. Nem mutatkozott be. Az iskoláról kérdezte, és egy kis versről, amit aztán többször is együtt mondtak végig, és amelynek Virágom, virágom ... kezdősora végleg megmaradt emlékezetében.

Néhányszor még találkozott a sötét szemüveges emberrel, aki versikékkel hállalta meg szolgálatait. Miközben az apjával beszélgettek, neki a kapu előtt kellett vigyáznia, hogy valamely idegen érkezését idejében jelezze. Erre szerencsére egyszer sem került sor azon a nyáron, mert a Görögtemplom utca közepéig akkor ritkán kapaszkodtak fel ismeretlen emberek.

A mindent érlelő ősz akarnokságaitól elsárgultak vagy elpirultak a levelek.

Akkor történt, hogy a házmesterfiú mostohája a villa melletti átjáró utcán sietve átvonult a Görögtemplom utcával párhuzamosan dombra futó utca egyik patinás klinikájára, ahol megszülte huncutsággal várva várt gyermekét.

A házmester és fia naponta összeseperték a villa tágas kertjét és a zezugos sétányokat, tíz deka felvágottat reggeliztek, és leereszkedtek a városka központjába, hogy valamelyik műhelyből, otthon elvégezhető, cipésmunkára leljenek.

Az egyik napon, a tágasabb cipésműhelyben, ahol a fal melletti sorokban a banklik előtt kötényes emberek kalapálták a sámfára húzott félkész cipőket, az apja körül kialakult körben összesűgtak a suszterek.

A fiú az apja kezét fogta, de kilógott a Baráti beszélgetés a munkahelyen című lehetséges zsáner–fotóból, mert az apró asztalokon felhalmozott érdekes szerzőszámokat és a különféle szegeket bámulta.

– Belehalt a kínzásba... – súgta apjának az ijedttyúk szemű szaktárs. Szánalmas soványságát nyakba akasztott kötényével sem leplezhette.

– Küldd odébb a fiút... – szólott sietve az ijedt szemű, miközben körbekapkodta tekintetét.

– Nem szükséges... Tud titkot tartani – jegyezte meg az apja, miközben rántott egyet a fiú kezén. A fiú kissé kihúzta magát, hogy tartásában is megfeleljen a szülői bizalomnak. Szerette volna, ha arckifejezésével is tudára adhatta volna ennek a vézna embernek, hogy örállásaival már régóta kiérdemelte az apja bizalmát. De azzal is, hogy tudja, és senkinek sem árulja el, hogy Londonból jönnek azok az ijesztő ajtódongetési hangok, amelyekkel azok az apjának életbevá-

góan fontos hírek kezdődnek, amiket esténként a paplan alá dugott néprádióból szokott a pissenéstelen csöndben meghallgatni.

A sovány suszter nem firtatta tovább a fiú jelenlétét, hirtelen benyúlt munkasztala alá, kiemelte onnan az újságpapírba göngyölt csomagot és átadta az apjának.

Amikor otthon kibontották a csomagot, az összegöngyölt sötétbarna nagykabátra száradt vér megborzongatta mindkettőjüket.

A fiú nem kérdezett.

Gyermeki megérzése súgta neki, hogy apja sötét szemüveges barátját nem látja soha többé. Évekkel, amikor utcát neveztek el róla, tudta meg, hogy az a kedves ember a Boldog utcán túl írójának sógora, maga is jobb sorsra érdemes író volt. Verseket, tanulmányokat írt. Csak a háború után volt szabad kimondani a nevét. És csakugyan kiérdemelte, hogy utcát nevezzenek el róla. Józsa Bélának hívták a hőst.

És ha kiverték volna belőle az apja nevét?

És ha vallott volna?

És ha az apját is elvitték volna a kakastollasok?

És ha megtalálták volna náluk azt a véres nagykabátot?

És ha az apját is megkínozták volna?

És ha őt is verték volna a saját csendőrségi lábszíjukkal?

Záporozó kérdéseivel kergette gyerekes félelmét és épített egész életre szóló példaképet magának a hősre emlékezve. A világ kettéhasadva mutatta magát. Mint paszulyválogatáskor a rosszat, külön kupacba sorolta a hitvány embereket.

Fel sem fogta, hogy az évek múlásával, miért dagad folytonosan ez a finto-rogni valóan büzös kupac.

Mostohaanyja időnként magával cipelte városi sétáira, és régi szolgálóhelyére, a Nagy famíliahoz, akikhez a Kismester utca elejéről, a főtéri átjáróból nyíló kapun át jutottak az emeletre.

Onnan kilépve, egyszer a Főteret megtöltő nyüzsgő tömegben találták magukat. Az úttesten mindenre elszánt diákok, tömött sorokban négyszöget alkotva igyekeztek körbejárni a templom körüli úttesten. Jelszavaktól zengett a tér. Zsongott a tömeg, szájátva követte a tüntetőket.

A városháza kapuja előtt lovas rendőrök vágattak a Főtérrre, kivont karddal előbb ijesztgettek, aztán kardlappal páholták a tömeget. Amikor nekirontottak a diákok négyszögének, a diákok szorosabbra vonták soraikat, lecövekeltek és messze hangzóan énekelték a Himnusz.

A tömeg szigorú vigyázzban állt, a rendőrök is megmerevedtek. A Himnusz minden versszakát elénekelték a diákok, a tömeg lelkesen tercelt nekik. Aztán újra felhangzottak a jelszavak, a diákok négyszöge méltóságteljes lassúsággal haladt előre az úttesten.

A rendőrök támadtak.

De mielőtt lecsaphattak volna a diákokra, újra megmerevedett négyszögük és

felhangzott a Szózat: Hazádnak rendületlenül... Szép méltóságteljesen végigterült a téren mind a tizennégy versszak dallamostól.

Pihentek a rendőrök.

Aztán kezdődött minden előről. A tömeg csupa mosolygós ember, apránként nekibátorodva kiröhögték a karhatalmat. Megaláztatásuk rossz vért szült, a tüntető diákoktól távolabb, ahová alig hallatszott el a Himnusz, a lovas rendőrök gyűlölettel aprítani kezdték a tömeget.

*Mostohaanyjával az Egyetem utcán botladoztak a tömegben hazafelé. Marco-
na lovas rendőr huszárosan jobbra és balra suhintott kardjával.*

– A gyermekeket ne! – kiáltott valaki, miközben betuszkolták egy kapualjba.

Hátán csattant a kardlap.

Amikor végleg elhalt a Himnusz hangja s a Szózat sem dübörgött már, kimerészkedtek a kapualjból és a várfal melletti kis utcán át hazasiettek.

Sohasem tudta meg, hogy kik voltak és mit akartak a Főtéren azok a jó emberek.

És ma sem érti, miért kergették és büntették kivétel nélkül őket is azok a dühösen rossz emberek.

*

A külvárosból a hídelvei református templom volt a legközelebb. Mostohaapám, a magyar állam kisipari támogatásának kedvezményeivel éppen újraindított családi mézeskalácsos üzemében, inasával és anyámmal is alig bírta a saját maga által erőltetett iramot, ezért kikötötte, hogy keresztelésemet csak műhelyéhez közeli és a lehető legrövidebb ideig tartó ceremónián vállalja.

Egyébként, szorgalmának köszönhetően később, a távoli külvárosból egyre inkább valóságosan is, mindenféle szempontból, megközelítette a központot. Díszes mézeskalácsos sátraival elfoglalta helyét a piacon, a Főtéren és világítás-kor a Házsongárdba vezető kis utcákon is. Az Ipartestület révén pedig a budapesti országos egyesület pártfogoltja lett. A háború utáni zűrzavarban, felhalmozott pénzen üzlethelyiséget vásárolt a hídelvei református templommal szembeni oldalon. Egy régi szabóságot alakított át, s a magyar időből maradt cukor és liszt készletéből akkoriban ritkaságszámba menő ingyencégeként gyártott pogácsáit kínálta a jóra kiéhezett világnak. A város közeli bácsi búcsúra, többek között rengeteg, a gyermekek nyakába akasztható pogácsa– olvasót készítettünk minden vallásos áhítat nélkül.

A mézeskalácsos üzlet szépen ment, amíg egy délelőtt a közeli állomáson ismét megállt valamennyi időre egy szovjet katonavonatot. Mozdonycsere, műszaki ellenőrzés, miegymás miatti ráérős időben, a frontra igyekvő szovjet katonák előzőnlőtték az állomás környékét, és nagy hirtelen zsúfolásig megtelt kicsi üzletünk. Az ajtó melletti falon egyetlen ideiglenes polc volt, azt mostohaapám két és fél méter magasan telerakta celofánzacskókba porciózott ánizsos mogyoróval.

Ezt a fajta mézessüteményt kedvvel készítettük, pedig sok babramunkával

járt. A mézes tésztát vékony csíkokra kellett felvágni, mogyoró nagyságúra felaprítani, aztán a mester adagonként addig forgatta nagy rostáján, amíg ki nem gömbölyödtek. Utána nagy „pléhekre” rendezték, hogy sütés közben össze ne ragadjanak a „mogyorók”. Miután kikerült a kemencéből, óriási alumíniumtálunkban, forró ánizsos sziruppal öntözte és pusztá kézzel addig forgatta a mester, amíg minden mogyorószemre elegendő jutott a szirupból. Aztán a táblának nevezett nagy nyújtóasztalon és a márványasztalon, meg mindenütt, ahol lehetett eltergettük, szétválasztottunk minden szemet és hűlni hagytuk az apró pogácsákat.

Esténként, amikor már mostohaapám befejezte a sütést, akár a fonóban, körbeültük a műhelyben a nagy tálat. A vastag nyújtófára, méretre szabott celofánt tekertünk, tojásfehérjével oldalát s az alját ügyesen betűrve, összeragasztottuk, hengeres zacskókat formáltunk. Ha már megszáradt a sok mogyorónyi pogácsa, teletöltöttük a celofán staniclikat ezzel az ánizsos édességgel, aztán bezártuk, leragasztottuk és kis vignettával lepecsételtük a zacskókat.

Az üde zöld címkén aranyozott keretben és betűkkel ez állt:

Nágl József
mézeskalácsos

Második elemiben, amikor már nem a cigányok és lecsúszott emberek gyerekeinek, a Tordai út és a Petőfi utca sarkán álló elemijébe, hanem a Főtér melletti Kismester utcaiba jártam, órák után, az ingyenes németórakon nagy élvezettel rajzoltam a gótikus, a háború végéig valamiért árjának tartott fraktur betűket. Az umlautosakat különösen kedveltem, ezért a nevelőapám nevében szereplő *ä* betű miatt is nagy tisztelettel néztem fel a mézeskalácsos mesterre, s ki nem állhattam, amikor Nágelnek szólították, vagy ő maga is így ejtette a nevét. Rövidségéért is másokénál becsesebbnek hittem ezt a nevet, majdnem annyira szépnek, mint a sajátomat, aminél, szerintem, csak a Joó tekintélyesebb, amennyiben elhagyják belőle a tolakodóan mesterkéltséget, a hosszú ó– t régiesen még inkább megnyújtó fölösleges o– t. Ezt apám is valahogyan így gondolhatta, mert már kiskoromban, de később is minduntalan rám bízta a „három betűt”, amire szégyent hozni soha, semmiképpen sem szabad.

Ha könyveimről kérdeznék, be kell vallanom, hogy egyik–másikat akaratlanul családtagjaim emlékének, képzelt fejének szántam és írtam. Apámnak állítottam emléket első regényemben a *Köszönöm, jól vagyok*–ban, fiamnak *Az ismert katona* címűben, anyámnak és nevelőapámnak az *Erdélyi mézeskalács*–ban. Feleségem születésnapjára írtam *Tótágas* című színjátékomat. Lányomnak ajánlottam a *Szerenád dobra, cintányérra és más ütőhangszerekre* groteszk című, díjazott regényemet, magamnak írtam a *Pánik*–ot. Amikor az ellentétébe sodort szocializmus, a sunyi mellébeszélés, az erőltetett elnemzetlenítés, a mindennapi fenyegetettség súlya alatt a túlélés után kapkodtunk, mézeskalácsos han-

gulatú érzéseimbe és tótágas egyperceseimbe (*Tótágas pillanatok*) menekültem. A népművészetté nemesített munka felidézett pillanatai bódítottak, az örömtelenség szépsége nyugtatott. Szárnyaló képzeletből próbáltam lélekgyógyító orvosságot teremteni.

*

Ülök a vörös posztósátorban. Hideg fényű karbidlámpák sziszegnek a fejem fölött. Fejmagasságban tükrös, sokrózsás, piros mézeskalács - szív. Mellszélességű. A lépcsőzetesen lefelé futó polcokon kisebb szívek, alul még kisebbek: ülnek, mint piros- fehér szelídített madarak, melyeket fehér és kék és sárga vitézkötéses ruhába öltöztettek. Messziről jött fények villóznak a mézeskalácsos szívek tükrében, tótágast álló emberek jelennek meg a tükörben, éppen csak hogy kirajzolódnak, körvonalazódnak, aztán elsodorja, viszi őket tovább a tömeg, amely a sátor előtt hullámszik szakadatlanul.

Nézem a huszár ormótlan, tompa élű kardját, és rajta a papírzacskóból egyenletesen nyomott cukroskeményítő-zsinór szabályos hullámait. A pogácsalófej cukros kantára sárga. Sárga? Nem. A kantár zöld. Vagy inkább rózsaszínű. Csak akkor tudnám biztosan megállapítani, ha magam is nyomhatnám a nagy papírtölcsérből a fehér- kék- zöld- rózsaszín és sárga vonalakat a pirosra festett szívekre, ha azúrozhatnék babát, bölcsőt, csizmát, kakastaréjt, ollót és kardot.

Ülök a mézeskalácsos sátorban, és valami jóleső, delejes melegség áramlik a tányér nagyságú mézes debreceni díszes korongjából. Megfogni nem szabad, szól belülről- távolról a tiltás, pengve-pattanva törnek szilánkokra és porlanak ropogva daráló fogsorunk közt, gyorsan oldódnak azzá, amik voltak születésük előtt. Mézzé, liszté és sziruppá lesznek újra.

A törés hangja elül a Tordai pogácsák puha barnaságán, kitüremelő belsejük fehérsége, mint dohányos néger szájából elővillanó szabálytalan fogsor; tapogatom ezt a négyfülű csodát, amit kicsi nyújtófával és két egymásba akasztott villaheggyel kell elővarázsolni darabonként, és úgy vinni haza kézben, mint kisgyerekek szokták a régi időkben a vásárfiát. A márványosra kandírozott ánizsos kokakákon fut a szemem a celofánba csomagolt kétarasnyi mandulásokon, a fémkarikában született, a mogyoró nagyságú téstadarabokból összeállt flasztterig, amelynek nagyobb változatát, ha cukorban főzött déligyümölcs keverékkel töltötték, bomba volt a neve.

A télkabátgomb nagyságú diópuszedlik és a csokoládés spiccek halma között szurtos gyerekkéz matat. Menj odébb, fiam! - szól cseppet sem szigorú hangon a figyelmeztetés.

És látom, ahogy a nagy sárga kéz megmerevedik. Közben volt egy háború.

És most mézeskalács nélküli béke van...

És a fiam kezéből, az ő nagy erős kezéből kihull a hófehér vízilabda, amelyre

piros betűkkel nyomtattak valamit. A labda elgurul.

Jaj, vigyázz!

Cukorrózsák repülnek, és a mézeskalács-szíveken megrepednek a tükrök. Aztán kettéhasadnak a bombák, a huszárok fejvesztett lovakon nyargalnak lefelé a piros lépcsőkön, szerteszét a mandulás mezőn. Mákos végű, színes papírszalagos pipák paraszát rugdalgják a pólyás babák.

Fröcsköl a karbidlámpa fénye: kevés a víz, kevés a gáz, fogy a világosság.

Fehér cérnára fűzött lila és sárga, mogyoró nagyságú pogácsa- gyöngyök közrefogják a fityegő keresztet.

Mindent megeszünk.

És közben a vörös sátorban lassan minden elfeketül.

Ülök, és álmodom a pislákoló fényben.

Félig nyitott szemmel kiterített fiam figyel belőlem.

Most már nem érdekel, hogy mikor jönnek értem.

És az is teljesen mindegy, hogy ajtómat fehér- , kék- , vagy feketeruhás fegyveres emberek döngetik.

*

Apámat nyugdíjas éveinek elején biztattam, hogy vesse papírra emlékeit.

1960- ban el is készült háromszáz oldalas művének első változata, amit több mint másfél évtizeden át újra és újra átjavított, kiegészített és legépeltetett valakivel, vagy valakkal, akik hol javítottak fogalmazásán és helyesírásán, hol pedig belefáradva a hibákkal zsúfolt sorok olvasásába, kiigazítatlanul hagyták apám nehezen olvasható kézírásos szövegét.

Életrajza tele van amolyan suszterpolitikusi eszmeifuttatásokkal, korának agyongajdolt propagandisztikus sablonszövegeivel, azok védelmében, akik „kollektíven harcoltak és dolgoztak az emberiség szabadságáért, a kulturáltabb életért”.

Írásának 1969 decemberében kelt előszavában azokat dicséri, akik megértették a szegények: „Világ proletárjai, egyesüljetek!” jelszavát.

„Az ilyen emberek nem éltek hiába, mint azok, akik jöttek és mentek, semmit másokért nem tettek. Az olyan emberek, akiknek nem volt öntudatuk, nem dolgoztak, nem harcoltak kollektíven az emberiség szabadságáért... Az ilyen embereknek nincs annyi karakterük, öntudatuk, mint azoknak az egy grammos állatoknak (a méhecskéknak), akik nagyobb hasznára vannak az emberiségnek, a kultúrának, a szocialista- kommunista társadalom felépítésének, mint azoknak, akik embertársaik kihasználásával dolog nélkül élnek, mint a herék.”

Életének történetét sűrűn megtűzdelte a szegények és a gazdagok közötti kibékíthetetlen ellentétekről vallott és a reakciósk és az egyházak ellen táplált, akkor divatos ellenérzéseivel.

Most, amikor négy évtized után újraolvasom apám saját kezűleg műanyag fedőlapok közé kötött, gépelt kéziratának lapjait, látom munkája hasznát. Emlék-irata, hat évszázados kolozsvári családunk történetének része, megélt történései a második világháború előtti és utáni évtizedek történelmének, egy a közösséget tudatosan szolgáló ember tetteinek és gondolkodásmódjának tükré.

Az 1848– as szabadságharc tömör leírásával és a katolikus és református el-
lentétek érzékeltetésével kezd, abból a megfontolásból, hogy a családja emlé-
kezete ükapámat, a református Tar Dánielt, a „postához tartozó Várda– házak”
intézőjeként tartotta számon. (A régi postakocsizás és szállítás céljaira kialakított
állomáshelyek házainak megnevezését kutatva, a *várda* nekem váróhelyet jelent,
de a keménykötésben fennmaradt *Kossuth regénye* című folyóirat különféle dol-
gozataiból olvasom, hogy a kolozsvári Szent Mihály–templomot körülvevő, az
egykori Rhédey– és Jósika– paloták előtt, az úttest járda felőli részén volt épüle-
tek egyikét nevezték Várdaháznak. A templomtól délre állt. A császári katonai
helyőrség őrháza volt. 1886– ban a templom körüli épületekkel együtt lebontot-
ták. — *Fővárda, Kis-Várdaház, Nagy-Várdaház, Várdaház, Nagy-Strázsaház,*
Várta.)

Apám keveset mesélt elődeinkről. Azt megjegyeztem, hogy a személy– és
postaszállítás állomáshelyének intézője volt ükapám, s talán szépapám is. Pos-
tatisztviselő lányai pedig az Óvár Malomárok felőli, évtizeddel ezelőtt hirtelen
lebontott egyik házában laktak, a régi buszállomás és a posta közelében. Tar Dá-
niel, fiával, Tar Kálmánnal együtt részt vett a magyar szabadságharcban. Ezért
állásából menesztették, börtönbe zárták. Felesége, a gazdag Fodor Terézia katoli-
kus volt. Apám szerint ükapám református és republikánus magatartása miatt,
élettársától is sokat szenvedett. Diák fiát nem fogadták vissza a „Kollégiumba”,
szabóságot tanult. Két lánytestvére, Biri és Róza, postai tisztviselő volt. Édes-
anyjuk, halála előtt, vagyona nagy részét a római katolikus egyháznak adomá-
nyozta, kisebb részét leányainak. Férjének és fiának, mert reformátusok voltak,
semmit sem hagyott.

Tar Dánielt megviselték az üldöztetések, 1865– ben meghalt.

Fia, Tar Kálmán szegénységben élt feleségével, Patai Teréziával. Korán el-
vesztette hitvesét. Szabósegédként kereste kenyerét. Egyetlen fiuk, Imre, 1861–
ben született.

Kolozsváron nem hagyták érvényesülni, ezért 1869–ben, nyolcéves fiával
Felvincre költözött. Apja örökségéből megvásárolta a volt kocsi posta–állomást,
amely régen, a delizsáncok idején fogadóként, de a vasúti szállítás és a postai
szolgáltatás elterjedésével már csak vendéglőként működött. Az egyik helyiség-
ben szabóműhelyt nyitott, a másikban volt a vendéglő, ahova később biliárdasz-
talokat is hozatott. Lapot járatott, és háromajtós, nagy, üveges szekrényben érde-
kes könyveket is tartott, hogy kuncsaftjait az olvasásra biztathassa. A harmadik
helyiségben volt a szálloda, amely rendszerint a csendőrök által feltartóztatott
csellengők és a vándorlegények ideiglenes szállása volt, akiket korán reggel a

helység elhagyására készítette a község határáig kísért a karhatalom.

Tar Kálmán alakította Felvincen a Polgári Olvasókört, amelynek elnöke volt. Kijárt neki a „tekintetes úr” megszólítás, amit, mert egyszerű, szerény ember volt, mindig visszautasított. Azt hiszem az apám kezében is megfordulhatott az akkoriban szívesen olvasott több számot tartalmazó könyvsorozat, amit értelmes olvasmánynak nevezett. 1880-ban képviselőválasztáskor jobb és baloldalra szakadtak a választók. A jobboldaliak lefoglaltatták a hivatallal a szállodát.

Tar Kálmán balpárti volt, társaival együtt záptojással megdobálta a képviselő-jelölt tordai ügyvédet, és ezt kiabálta:

*Bendrin Miksa gatyába szart,
Egye meg, aki vele tart!*

Apám idejében még emlékeztek arra, hogy Bendrin Miksa akkor elszaladt, de aztán mégis ő győzött a választáson.

Fél évszázadig állott a régi postakocsi-ház falán a cégtábla:

Tar Kálmán úri és magyar szabósága

Fia hólyagos himlőben megbetegedett gyerekkorában, ragyás arcú ember volt. Elvégezte a község hat osztályos iskoláját és követte apját a mesterségben.

Hiányzott az asszony a házból, fiatal korában nősült. A leszegényedett kurta nemes Bihari János Rózsika lányát vette el. Fekete göndör hajú, kék szemű, szép lány volt a felesége. Egy hibája volt. Analfabéta volt.

A környékről mindenki Tarnál rendelt új ruhát, később több segéddel dolgoztak már, és két lovas szekérrel járták a vásárokat.

Tar Imre még a segédeitől is féltette szép feleségét, vásárba menet mindig a kocsi ülése alá tette hatlövetű revolverét. Gyulafehérvár közelében egyszer kés-sel támadtak rá a cigányok, kettőt megsebesített. Nagyon megijedt akkor az asszony.

Az egyik télen, a nagyenyedi erdők alatt, hat farkas támadt rájuk hajnalban. A lovak se előre, se hátra, két lábra ágaskodtak féltükben. Két ruhásláda közé bujtatta az asszonyt, s a farkasok közé durrantott. Amikor a lova orrát harapta az egyik farkas, közelről lelötte. Aztán egy másikat is eltalált utolsó golyójával. Keserves vonítással kimúlt a farkas, a többi pedig eliszkolt. Szerencséjükre, a nagyenyedi Ilyés Márton csizmadiamester idejében érkezett a szörnyen megijedt Imréék segítségére. Összeszedték magukat és mentek a gyulafehérvári vásárba. Aztán úgy összebarátkoztak, hogy komaság lett belőle.

Ilyés Márton komáját beprotezsálta a nagyenyedi 21-es kaszárnya szabóműhelyének mesteri székébe. Enyedre költöztek a fiatalok, 1901-ben már kilenc gyereket szült a szépasszony. Négyet Nagyenyeden temettek el.

A sok gyerek miatt s talán egyéb más okból, elszegényedtek, s a nemes csa-

ládból származó asszony a Kollégium diákjainak mosónőjeként keményített ingmellek, gallérok és mandzsetták fehérítésével kereste mindennapi betevőjüket.

Nem segíthetett rajtuk az asszony apja, Bihari János sem. E derék ember elszegényedésének története sokáig szóbeszéd volt a környéken. Birtoka volt a Maros-parti Delőben.

Az egyik nagy árvíz földjének nagy részét átköltöztette a folyó túloldalára, a maroscesztvei gróf birtokához, másik részét pedig a vasútépítés miatt vesztette el, vasútállomást építettek földjére. A kisajátításért kapott forintokat a cesztvei gróffal folytatott évekig húzódo per költségei vitték el.

„Azt hitte Bihari János, hogy nemesi levele legyőzi a gróf kilencágú koronáját.” – vélekedtek az emberek.

Nem így történt.

Megleste Bihari János a grófot, amint a Maros partján fegyveresen sétálgatott. Bosszúra szomjazva, átevezett a folyón, megbújt a bokrok között, s amikor közeledett a gróf, kiugrott elé, és jól fejbe vágta evezőlapátjával. Egy évi börtönre ítélték, amit a nagyenyedi börtönben töltött. Szabadulása után ivásnak adta a fejét.

Egyszer aztán mámorosan kitántorgott a Maros partjára és vízbe dobta nemesi levelét: „Nesze Maros! Elvitted a földemet, vidd el ezt is! Császárnak, Istennek nem hiszek többet!”

Történt aztán, hogy a cesztvei gróf megvakult. Azt mondták, azért, mert Bihari János jól fejbe vágta volt. Azt is híresztelték, hogy degenerált, züllött ember volt a gróf, egyszer vadászfegyverrel ment a templomba és rálőtt a Szűz Mária szobrára: Isten vakította meg!

A szigorú ítélet a hiedelmek szerint való volt: Isten nem ver bottal!

Már fiatal korában furcsán viselkedett ez a gróf. Pajzán történetet őrzött sokáig erről a falu emlékezete. A szebeni zárdában nevelkedett, szomszéd falusi grófkisasszonnyal szerették volna összehoronzni.

Sétáltak a fiatalok a kastély udvarán, amikor a gróf csókolózó galambokat látott az épület tetején.

– Nézd! Nézd! Mikor leszünk mi is ilyen boldogok– áradozott a gróf.

Mire a grófkisasszony odanézett, a hím már a nőtényen lovagolt.

– Maga disznó! – méltatlankodott magából kikelve a grófkisasszony és futásnak eredt. A gróf utánaszaladt és naivan így szabadkozott:

– Nem igaz! Nem vagyok disznó! A disznók nem csókolóznak...

– De igenis az! Disznó!Takarodjék! – kiáltotta mérgesen a grófkisasszony. – Hiszen maga mást is akar...

*

Apám emlékiratában dédnagyapámat tudatos lázadónak ábrázolta.

„Tar Kálmán az 1890– 1900-as években átrendezte, gyarapította közönyv-

tárát, amelyben megtalálható volt a már említett Kossuth regény folyóirat és Jókai Mór, Petőfi Sándor, Arany János, Mikszáth Kálmán, Tolsztoj, Dosztojevszkij, Jack London regényei, könyvek a francia forradalomról és hasonló művek. Ebben az időben már ateista magatartása volt, tudott a darwinizmusról, csak a természetet vallotta igaznak. A papokat a pápával együtt gyűlölte. Gyilkosoknak nevezte őket, mert megölték Galileit, Husz Jánost és híveit. Akkoriban került forgalomba az Ugrik Borbála című brosúra, amelyben le volt leplezve a főapácák és papok tivornya, züllött élete. Nem is olyan régen, szájról- szájra járt történet: a kolozsvári Barátok- temploma alatti titok. Fiatal lányokat vittek oda gyónni, és onnan sohasem kerültek elé. Úgy pattant ki a történet, hogy eltűnt a polgármester lánya. A nyomozás kiderítette, több fiatal lány holttestét találták ott a meszesgödörben. Megölték őket, hogy a velük történtek titokban maradjanak. Azért, hogy az egyház ne legyen kompromittálva, a hatóság is titokban tartotta.

Tar Kálmán tisztában volt mindennel, de a fia csak nyers lázadozó volt. Csáádi gondjai nem engedték fejlődni, ő is szidta az urakat, a papokat, nem járt templomba, éjjel- nappal csak dolgozott.

Tar Kálmán 1900-ban 73 éves volt, de jól bírta magát. Rábeszélte Imre fiát, hogy költözzön vissza Felvincre. Haza is költöztek, de Imre tovább dolgozott a kaszárnyában, biciklivel járt naponta Felvincről Enyedre. Csak a házbér fizetésétől szabadult meg, de többet veszített az egészsége a mindennapi harminc kilométeres biciklizéstől. Aranyérben megbetegedett, Segesvárt operálták, s aztán még szegényebb lett.

Rózsikának annyit változott a sorsa, hogy már nem az enyedi diákoknak mosott és vasalt, hanem a felvinci uraknak. 1904-ben született tizedik gyermeke, Jolán. 1906-ban Károly, 1909-ben Juliska, összesen tizenkét gyereket szült. Négyet eltemettek, négyen akkor már elkerültek különböző helyekre otthonról.

1909-ben úgy tűnt, hogy jobbra fordul a család anyagi helyzete. A kaszárnyában elárverezték a régi kék színű honvédruhákat, köpönyegeket. Sokat megvásároltak abból Tarék, és kifordítva tetszetős kabátokat, bekecseket csináltak belőlük. Néhány év alatt a környék kedvelt viseletévé váltak a felvinci szabó munkái. Különösen a románok szerették a kék színű öltönyöket.

Tar Imre a fiát is hazahívta Fogarasról, ahol szabószakmát tanult. Az ifjú Tar Kálmán öt évig dolgozott egy német mesternél. Perfekt megtanult németül, de rosszul beszélt magyarul. Három szabó: a két Kálmán és Imre annyi sok vásári ruhát csinált, hogy ezzel helyrebillent gazdasági helyzetük, amit a sok gyerek eltartása kilátástalanná tett. Derűre ború. A hatóság rosszindulatúan adót vetett Tar Imrére, mert már azelőtt figyelték a Tar familia monarchia - eretnkségét.

Tar Kálmán akkor nyolcvanéves volt, cégtábláját már levették, Tar Imrének pedig nem volt iparengedélye, a csendőrség bosszút állt a nyomorúsággal küszködő familián. Tar Kálmán hiába mondta, hogy joga van dolgoztatni műhelyében...

Tar Imre nem fizetett, mert jogtalanul adóztatták, emiatt lefoglalták mindkét vadászfegyverét – a serétest és a golyósat – , elvették biciklijét is, amivel Enyedre járt dolgozni.

Az olvasóköriben történt, hogy Tar Imre biliárdozás közben összeveszett Balogh Elek főjegyzővel. Szándékosan provokálta a főjegyzőt, mert jelen volt derék, húsz éves fia is, aki olyan jó erőben volt, hogy Balogh Eleket kidobta az ablakon. Utána még három urat helybenhagytak a dákókkal.

Ekkoriban a polgári olvasóköri a jobboldali urak és a nagygazdák otthona volt.

A Tar família elleni sokféle hajsza és retorzió odavezettek, hogy meg kellett verjék a jegyzőt és társait.

Rebélis-ügyet csináltak a dologból, törvényszék elé akarták állítani a lázadókat.

A történetek miatti izgalomtól id. Tar Kálmán szívszélhűdésben meghalt.

Tar Imre és Kálmán fia elhatározták, hogy elmenekülnek az országból. 1911 novemberében, az egyik este, Bécsbe vonatoztak. Kálmán beszélt németül, nevét két r-rel Torr-nak hamisította. Németül neve így kaput jelent. Apjával abban egyeztek meg, hogy ő Bécsben marad, így segíthet a négy kisgyerekekkel otthon maradt anyján.

A szép Rózsika ötven év körüli megtört asszony volt, az azelőtti évben temette el szüleit, nemes Bihari Jánost és feleségét, Osváth Júliát. Kisgyerekei: Imre tíz-, Jolán hét-, Károly öt-, Juliska két éves volt.

Tar Imre Bécsből Hamburgba ment, onnan egy szenes hajóval Amerikába, Cleveland városába, ahol kivándorolt felvinci szegény legényekkel próbált új hazát keresni.”

*

Szabó T. Attila kincsként gyűjtött Erdélyi Magyar Szótörténeti Tárának egyik kötetében véletlenül fedeztem fel, hogy 1614/1616–ban „Hoza minekünk az Urunk paranczolattját... Thar András az Colosi fő Bíró”. Aztán kíváncsiságom eredményeképpen kiderítettem, hogy a Tar családnév első írásos említése „kincses városunkban”1453, a Regestrum Hungarorum de civitate Clusvar című névlajstromban fellelhető, és az első városi népszámlálás alkalmából a Kis, Nagy, Fekete, Veres, Fejér, Szőke, Kövér, Nagylábú, Segges, Jó, Vak között szerepel.

Az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár XII. kötetében a **tar** szócikknél pedig ezek a nevek olvashatók:

Szn.1453: Petrus Thaar [Kv; TT 1882.532].1584: Thar Istwa(n) | Tar Istwan [Kv; TJK IV/1. 355, 356].1592: Tar Andras [Kv; Szám. 5/1. 91]. 16/4/1616: Thar Andras [Kv; RDL I. 100). 1639: Tar Marton [Kv; RDL I. 116]. 1641/1642: Tar Mihalyne, Desffalui Susanna [Mihályfva NK; JHb XXII/37. 1668: Tar György [TML IV, 398 Paskó Kristófné Szalánczy Krisztina Teleki

Mihályhoz]. 1684: Tar Ersoknak N. Thorma Benedek p(ro) t(empore) hütös feleségének [Szjk 203]. 1724: Tar János, Tar Sigmund, Tar Mihály [Asz; Borb. I] | Tar Tamás [Nsz; Borb. I]. 1735: Tarr Szabo István [K.dic. 1735. XX. 64b]. 1758: Tar János [uo.; i.h..] / 1774: Tar Sámuel [Erdősztgyörgy MT; Mk]. 1791: Taar Mihály [Várfva TA; Borb. II]. 1819/1831: Tar Anna Hunyadi Sámuel Divortiatája [A.rákos TA; Borb. II]. 1820: Tar István [Szind TA; Borb.-]. 1831: Tar Aron [Bágyon TA; Borb. II].

Nagy Iván *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal* (Pest, 1876, kiadja Ráth Mór) tizenegyedik kötetében olvasom: „Erdélyben is ösmeretes volt a Thar név Thar Benedek által, ki 1506–ban alvajda volt.”

Ugyanonnan tudom, hogy az újtordai ref. egyház levéltárában található okmány bizonyítja, hogy az újtordai előnevű Tar család 1619. augusztus 25–én kapott Bethlen Gábertől címeres levelet, és egyike volt azon 335 testőrgyalogos családnak, akiknek nemességet, címet és Új–Torda pusztá mezővárost adományozta minden tartozékaival együtt a fejedelem. Címerük: vörös mezőben kék ruhás gyalogos sereg három zászlóval, élükön két lovassal. Sisakdíszük: három zászló. Takarók: különböző színek (vörös–arany, kék–arany?) – Vö. Sándor 74, Weress 97.

De családom eredetét akár a honfoglalókig is visszavezethetem, Tar fia Kopányig. És azt is megtehetem, hogy a kiemelkedő lovag címet viselő pokoljáró Tar Lőrincel is büszkélkedjem. Azzal a Tar Lőrincel, akiről Arany János híres költeményének egyik mottójában olvashatjuk:

*Rege szállott, régi, néminemű Tarról,
Ki pokolt megjárta: ének vala arról*

Az éneket Tinódi Lantos Sebestyén írta, és a különféle tanulmányokból kiderült, hogy olyan emberről van szó, akiről megmintázható a magyar lovag eszményi portréja. Tar Lőrinc a ma is létező és virágzó Tar nevű falu névadója. Ez pedig Pásztó mellett van. Innen a Tar Lőrinc nevében az olykor felbukkanó pásztói jelző is. Már apja, Tar László is a királyi udvar embere, hűségesen szolgálta Erzsébet és Mária királynénkat, majd Zsigmond királyt.

Tar Lőrinc 1401–ben Zsigmond király védelmében megsebesült. Dicséretét királyi oklevél beszéli el, az igazság bajnokának nevezik. 1405–ben pincemes-ter, aztán pohárnokmester, két évig nógrádi ispán, később főasztalnokmester.

1408–ban támogató levelet kap Zsigmond királytól, hosszú zarándokútra indult.

Latin nyelvű feljegyzésben számolt be többek között a pokolban tett utazásáról is. Akkoriban a pokol az írországi Szent Patrik Purgatórium volt. Tar Lőrinc históriájának kódexét a British Múzeumban őrzik. Azért ment oda, mert azt hal- lotta, hogy aki kételkedik a katolikus vallás tanaiban és a lélek létezésében, ott

meggyőződhet ennek igazságáról. Szándéka a neki kiadott királyi menlevél tanúsága szerint 1408. január 10-én már megvolt, de valamiért útra nem kelhetett 1409 tavasza előtt. Szent Patrik írországi purgatóriumának meglátogatását 1411 őszén váltotta valóra. Innen bizonyosan hamar hazatért, mert 1412 elején, Zsigmond további nemzetközi politikai tevékenységének nyitányát alkotó, Velence elleni hadjárata idején, titkos diplomáciai missziót vállalt Velencében.

Mindezeket szépen elraktározva emlékezetemben, három betűnk őrzésének kezdeteit megalapozván, időnként körbenéztem szülővárosomban is. Úgy vélem, hogy legalább hatszáz éve vagyunk kolozsváriak. A főtéri templom patinás falán van egy címer, amelyen balra dőlt pajzsban máltai kereszt fölött ötágú csillag látható, alatta pedig még kiolvashatók az *s* és *t* betűk. Ugyanaz a névbetűs címer áll a XIV. század második felében épült unitárius püspöki ház boltíves kapujának zárókövén, az egykori Bel–Magyar, a mi életünkben Kossuth Lajosról elnevezett utcában a 14. szám alatt. Kire emlékeztet, és mit hirdet ez a címer? A Bel–Magyar utcai (később Kossuth Lajos u.) XIV. századi unitárius püspöki ház (1735–től Wesselényi birtokában, iratai a zsidói kastély leégésekor elpusztultak) kapujának zárókövén ugyanaz az ST betűs címer áll, pajzsában balra dőlt máltai kereszttel. Feltevésem szerint és családjunk őseinek emlékezetében volt Sigismund Tar nevét őrzi, aki valamiféle városi előjáró lehetett. Talán kapcsolatba hozható azzal, hogy 1611-ben Thar András kolozsi főbíró nevét jelzik az oklevelek.

És aztán az is valami, hogy pontosíthatóm: a kolozsvári unitárius kollégium könyvtárában, a nagyajtai Kovács István gyűjteményben, Regestrum Hungarorum de civitate Clusvar címmel lennie kell egy könyvnek, amit fellapozva kolozsvári magyar polgárok névlajstromát olvashatja az érdeklődő, tehát pecsétetes írás őrzi az 1453–as esztendőből, s abban a testi tulajdonságuk után elnevezett Kis, Nagy, Fekete, Veres, Fodor, Fejér, Szőke, Kövér, Nagylábú, Segges, Vak és Jó között szerepel egy Tar is.

Némileg megerősít hiedelmeimben Herepei János becses munkája: *Kolozsvár történeti helyrajza* is. Jakab Elekre, jeles történészünkre hivatkozva, aki száz esztendővel előttem koptatta a kolozsvári református kollégium padjait, említi, hogy az 1860-as években, a Szent Mihály templom egyik visszatemetett sírkövéén, valamint a Belső–Magyar utca 7. szám alatti unitárius püspöki lak csúcsíves kapuja feletti kőbe faragott címert talált, s ezzel megegyezőt két oklevélben. Ugyanazt, ami ma is látható a Főtéri templom falába illesztett faragott kőtáblán. Görög kereszt fölött ötágú csillag *s* és *t* betű között. A XV. század első felében készülhettek ezek a címerek, és egyházi jellegük nyilvánvaló. Sándor Imre genealógus, az első világháborúig Kolozsváron megjelenő *Genealógiai Füzetek* című családtörténeti folyóirat szerkesztője szerint egy feledésbe ment, más hasonlókhhoz a Szentföldön keletkezett egyházi lovagrend, a vörös csillagos keresztos vitézek (crucigeri equestris ordinis cum rubea stella) rendjének címerével azonos. A Belső–Magyar utca 14 szám alatti kapu zárókövén ugyanilyet láthatunk,

hatágú csillaggal. A lovagrendről azt is tudni, hogy a XIII. században Saladin szultán elől Csehországba menekült Sternbergi Albert herceg vezetésével, és ott kórházakat alapított, aztán a Szent Ferenc – rendnek alárendelve tevékenységét, többek között, Magyarországra is kiterjesztette. IV. Sándor pápa 1255–ben kiváltságlevelében a címerükben látható csillag a herceg emlékeztetét kívánja megörökíteni. A pajzsképen látható betűk jelentése Herepei János szerint is bizonytalan, a címer igazi tulajdonosának nevét titok fedi. Annyi bizonyos, hogy a várfalon belüli címeres ház egyházi tulajdon volt, amely a Kőmál aljában egyházi alapítású Neustifftnek nevezett városrészben működő, betegápoló fivérekkel és nővérekkel rendelkező Szent Erzsébet nevét viselő ispotályhoz tartozott.

Innen, szerény képzelődéssel, aprócska ugrás Tar Lőrinc kora, amikor az istenes lovag, aki végigjárva a kereszténység búcsújáróknak fontos helyeit, maga is Krisztus követőinek istápoló rendjébe lépett, merthogy az akkoriban Európaszerte elterjedt ispotályokat szolgálni bűnbocsánatot reméltek a lovagrend világi szolgálói is. Még az sem lehetetlen, hogy a pokoljáró lovag valamelyik leszármazottja, talán éppen az 1453–as esztendőben keltezett okiratokban szereplő Petrus Thaar, a Pásztó melletti Tar faluban akkor még bizonyára lakható poklokat járt Lőrinc bátyja vagy rokona várát, pereskedő (név)rokonaira hagyva, Kolozsvárra kerülván, az ispotály ügyeinek valamiféle intézőjévé vált.

Valami hasonló kifejtéssel, talán apám is kibékült volna, ha életében tudomást szerez a címer vörös csillagáról. A kutyabőrösöket megvetette, de a címerben található öt- vagy hatágú vörös csillag bizonyára kedvére lett volna.

Szóval, így vagyok ebben az egykor kincses városban itthon. Mert valahol otthon kell lennem benne őseim jussán is.

Még akkor is, ha a zord idő időnként elcibált és kitaszított innen néhány alattomosan mesterkedőnek álló alkalommal. Valami belülről indult hívás mindig visszahívott ide. Volt itt valami, ami nem engedett el innen messze idegen földre. Pedig utazó embernek születtem, látni akartam kívül–belül a kerek világot...

Ezért lettem újságíró és író.

Itt állok hát, legalább hatszáz éve, és vallom, az a dolgom, hogy figyeljek, s jegyezzem életbevágó dolgaink. Vallottam ezt nyugdíjas koromig.

Aztán, mert a halál mindenkit lekaszált körülöttem, egy esztendei töprengés után, feleségem urnáját kivittem a Házsongárdba, és ajándékba kapott kocsim árából jegyet váltottam Svédországba, hogy családom egyetlen megmaradt tagjához, lányomhoz repüljek.

Közösségek, ügyek, eszmények lelkes és önzetlen szolgálata közben, unokáim nevelésében igyekszem hasznossá tenni magam.

*

Cseh Guszti tanár úrnál mindig volt agyag. Kézimunkaóráján tele volt az asztala mindenféle, a tanulók kíváncsiságát felkeltő anyaggal. Színes papírokkal,

krétákkal, kartonfélékkel, fa- és linóleumdarabokkal. És különféle vésőszerszámokkal volt telis- tele a tanári asztal. A néhány maroknyi agyagot nedves kendőbe bugyolálta, és egy kiváltságos alkalomkor, az osztály álmélkodására apró figurákat, majd kis forgó asztalkán kecses kancsót formált belőlük. A máskor hosszú tanórák ilyenkor valahogyan összezsugorodtak. Pedig az órarendben rendszerint egymás után két kézimunkaóra állt. Mint a cikázó fecskék a Bethlenbástya környékén, úgy száguldottak ilyenkor a percek, szünetre is csak a lógósok mentek ki, hogy végleg lelépjenek a városban élményekkel kecsegtető tekergés igézetében.

Ilyen agyagos játékot réges-régen, elemista koromban láttam a Sétatéren. A mostani Magyar Színház, az akkori nyári színpad előtt induló hármassétány mentén, két ürge, tiszta vizű patakocskák rohantak a park belsejéből a színház előtti térig. Papírhajóinkat vitte oda vesztükbe, ott összetörte ezeket a kanálisfedő rácscsán zubogó víz, mindent elnyelt az a két feneketlen kút, amelynek vize végül is visszajutott a mi szőke Kis-Szamosunkba. A sétatéri sétány bal oldalán, az első padon akkor rendszerint egy vénember ült, a markába szorított fényes agyagtükrében ráncos arcát láthattuk, amikor fölébe hajoltunk, hogy ellessük, miképpen varázsol pillanatok alatt mulatságosan vidám kakaót, esetlen szamarat és félénk nyusztot a tapogatni kellemes anyagból.

A kézimunka beláthatatlanul széles mezőit akkoriban annyiféle fontos teendő rótták tanárunkra, hogy a vajfinomságú titokzatos agyag a legtöbbször érintetlenül maradt nedves takarója mögött. És Cseh Gusztáv tanár úr, aki egyébként városunk jeles grafikusművésze volt, óra után, a körülötte toladó tanulók közül kiválasztott segédeivel ünnepélyes menetben átvitte különféle felszereléseivel együtt az agyagot valamelyik másik osztályba, ahol a következő kézimunkaóráját tartotta, vagy a szertárba sétált a királyi menet élén, ahol a tanulók által felbecsülhetetlen kincseit raktározta. A kézimunka a komoly tantárgyak közé tartozott, a házi feladatok teljesítésével lehetett átmenő jegyet kapni. Cseh tanár úr szigorúan osztályozott, de becsületére legyen mondván, még pótvizsgára sem buktatott egyetlen diákot.

Apró termetemmel kiemelkedtem az osztály egyhangúságából. Az egyik szabadon választható házi feladatul, remekbe szabott özikét tettem a katedra asztalára. A tanár úr, miután rápillantott, felkapta a fejét. Hirtelen kiegyenesedett zsúfolt asztala mellett, megemelte, majd tenyerében tartva mérlegelte, forgatta az inkább szárított, mint égetett agyagszobrocskát.

– Te készítetted?! – kérdezte a halálra ítéltnek kijáró megvetéssel.

– Egen... – nyögtem egykedvűen. A füllentés apró, de szemtelen ördög kicsi székén, hanyagul, akkor már ott ült égő arcomon.

– Ez biztos?! – kérdezte sajnálkozva a tanár úr.

– Hát...Egen... – dünnyögtem.

A tanár úr hirtelen lerántotta a nedves ruhát másfél kilónyi agyagáról, kiszá-

kított belőle jókora teniszlabdányit, és odanyekkentette a tanári asztal szélén heverő egyik deszkalapra.

– Készíts még egyet!

Tétováztam. Örültem is, meg nem is a váratlan fordultnak.

– Itt! És most! – Háborús szigorúság volt az enyhén kopaszodó tanár úr hangjában.

Nem tudhatta, hogy nekem két apám volt. Mindkettő mesterségéből adódóan szobrászkodott is. Szülőapám olykor édes cserszagú bőrtalpat faragott Párizsba küldött cipőkölteményei aljára. Nevelőapám, aki a sokféle háborús hiányok következtében egyben keresztapám és mostohaapám is volt, mézeskalácstésztából gyúrt szobrot, és sült szív alakú, emeletes cukormáz–rózsákkal tömött mesés káprázatos romantikus érzelmű falusi és kisvárosi vásárlói rettenetes öröme. Az agyagőzike végső formáját is ő adta meg néhány határozott mozdulattal, miután amúgy is a kelleténél több időt pazaroltam el arra, amikor a Nádas– patak oldalából a megfelelő agyagot kikapartam, és finomra gyúrtam.

Aznap a mézeskalácsműhelyben a Tordai pogácsa készítése volt soron, és a mestert jó érzékkel utánozva, elfogadhatóan szabályosra alakítottam az ehhez készített kis nyújtófával a csak kézimunkával készíthető, négyfüles, közepén fel-domborodó, két villával recésített, sütés után szarvas barna, és bársonypuha mézespogácsát.

– Hát csinálhatok egyet... – biztattam magamat a katedrán. És nekiláttam. Az osztály zsongott.

A tanár úr valamit magyarázott, de én nem láttam, nem hallottam. Izzadt tenyeremmel egyszer– kétszer megcsapkodtam az agyagot, aztán mintha magától mozdulna mindkét kezem, nevelőapám fogásait utánozva, percek alatt megszülettem az agyagőzike. Békés pihenőhelyzetben feküdt a deszkalapra laposítva, magasra nyújtott nyakkal, képzeletem szülte, riadt fejtartással figyelt valamely erdőmélyből leselkedő veszély irányába.

Szobrom valahogyan kissé szebbre sikeredett, mint elődje. Simígtattam itt– ott még az agyagszobrocskát, aztán csak álltam mellette, arcomon derengett a sikerérzéstől gyarapodó büszkeség.

Cseh tanár úr nem sietett az elismeréssel.

Az óra végén beírta a naplóba a nevem mellé a tízest, felszereléseit levitette az önkéntesekkel a szertárba, aztán fogta a munkám, és a tanárit útba ejtve bekopogott az igazgatóhoz.

Másnap, amikor a szigorú Dévai Ilona, valamivel a nagyszünet előtt befejezte a magyarórát, hirtelen levetette szálkás komolyságát, és megszokott osztályfőnöki keménységét is félretéve, anyásan arról beszélt, hogy a tehetség olyan áldás, ami a szököévnél is ritkább. Aztán vállamra tett kézzel beteretelt az igazgatói irodába.

Pislogtam, hallgattam, hogy rólam beszélgetnek.

A sokféle dicsérettől lelkesülten, Cseh tanár úr minden órájára újabb szobor-

féleséggel álltam elő. Gyűltek a tízesek nevem mellett a katalógusban, és a kézi

munkatanár példájára más tantárgyak oktatói sem fukarkodtak a nekem ítélt jó jegyekkel.

A tanév végén iskolareformot hirdettek az országban.

Új eszme uralkodott, és hirtelen mindennél fontosabb lett a nehézipar.

Nevelőapám beadta az ipart. Később a Vitadulci (Édes élet) névvel terebélyesedő szövetkezetben a korszerűsítés vidám gyászzenéjével temették előbb a mézeskalácsosságot, aztán magát az utolsó erdélyi mézeskalácsosmestert is.

Apám, akinek a Tordai-hasadék környékén tett egyik elemi iskolai kirándulásomról tenyérnyi hófehér alabástromdarabot hoztam, amibe hirtelen felindulással a saját képét belefარagta, mégpedig olyanformán, hogy portréja egyszerre volt dombormű és körszobor, valószínűleg nem tudott, nem is hallott az iskolában felfedezett tehetségemről. A háborúból alig ocsúdó város ismert baloldali vezetőinek egyike volt.

Az, hogy tanáraink rám rakott álmélkodása, biztató dicsérete nem tartott ki a tanév végéig, nyilván annak is tudható, hogy apám, akinek a nevét az ifj. jelzővel használtam, az általa alapított bőripari szövetkezetének vezetőjeként kommunizmusát nyíltan és következetesen büszkén hangoztatta.

Szeretett osztályfőnököm, kedves kézimunkatanárom és rettegett igazgatónk sem hívatta sem cipész-, sem mézeskalácsos apámat, hogy továbbtanulásomat megbeszéljék, pályámat tehetségem kibontakoztatásának irányába tereljék.

A következő boldognak akart esztendőben pedig már az új műszaki fémipari középiskola vadonatúj padjait koptattam. A szobrászatról már csak annyit hallottam, hogy elvált magyartanárnőnk férje különös, magános ember, megrögzött fafaragó. Szervátiusz Jenő nevét akkor hallottam először.

Így történt, hogy egy szobrásszal kevesebb lett a másféle kincseitől is fosztott – ma már végleg kifosztott –, neves Kollégiumával mindmáig büszkélkedő szülővárosom.

A sors különössége folytán annak a szobrásznak később lettem örökös, tudatos tisztelője, akitől magyartanárnőm elvált, és akinek első munkáját később, konyhánk falán naponta megbámultam. De már apámnál tett első látogatásom alkalmával is felfigyeltem különös domborművére, amelynek jobb oldali alsó sarkában jól olvashatóan állt készítőjének neve: Szervácus J. Máig tartóan kísér a neves erdélyi mester első munkájának immár csak általam ismert furcsa története. Írtam művéről internetes jegyzeteim (blog) sorában is, mert úgy érzem, ez az alkotás nem csak családom történetéhez tartozik, hanem művészettörténeti érdekességeként mindazoknak fontos lehet, akik a Szervátiuszok munkásságát számon tartják.

*

Szervátiusz Jenő első munkája

Kolozsvári őslakos lévén, szerencsém volt találkozni mindkét Szervátiussszal. Megyei tárlatokon láthattam a szimpatikusan markáns arcú, bajszos mester munkáit, csodálhattam fába faragott, erőtől duzzadó figuráit, mesés erdélyi embereit, önarcképére formált legendáit. Neve korábban sem volt idegen számomra, hiszen magyartanárként feleségének tanítványa voltam a fémipari középiskolában.

Gyerekkorom bámult emlékei között őrzöm azt a lapos iskolatáska nagyságú, fába faragott domborművét, amely apám Kismező utcai lakásában, az ablak melletti falra zuhogó fényben függött. Az öt centiméternyi vastag falapból kialakított, hat centiméter széles sima, az ábrázolt sátorvásznon fába merevített redőnyei előtt, leeresztett karddal a keretben fedetlen mellű, szépséges Judit, Manassze özvegye áll. Jobbra szolgálója, Holofernesz levágott fejét diadalmas arccal, táskához hasonló zsákba engedi. Az előtérben a vánkosáról legurult, Judit két kardcsapásával lefejezett asszír vezér elnyúlt testét látjuk, aki halálában bal karját kardjának üres hüvelyé felé nyújtja. A bibliai jelenet a Jeruzsálemet megmentő nő büszkeségét, Izrael örömét, népének dicsőségét sugározza.

Apám értelmezése szerint a férfiakon uralkodó nő hatalmát mutatja.

Hogyan került Szervátiusz munkája lakásunk falára?

Pontos története kikövetkeztethető városunk második világháború utáni eseményeiből, de ehhez némileg be kell avatnom az olvasót családom zezugos történetébe is.

Az 1944 őszen bevonuló román hatóságot, túlkapásai miatt, visszaparancsolta a szovjet hadsereg. Az erősödő demokratikus rendben, az elhagyott és kisajátított lakásokba szegényeket költöztettek. Így került apám családja is, hat másik családdal együtt, a Kismező utcai ikervillába, amelynek 9–es számú része egy zsidó családé volt.

A háború idején, amikor Kolozsvárt gyilkos bombázás érte, apám élettársával és mostohaöccsével a Görögtemplom utca 22–ben lakott, a főszolgabíró házmestere volt, miközben a hadtestparancsnokságon teljesített katonai szolgálatot. Anyám elkért apámtól, és mézeskalácsos mostohaapám családjával (féltestvér nővéremmel és mostoha lánytestvéremmel) Borsára költöztünk, ott vártuk a háború végét. Miután visszatértünk a városba, mostohaapám mézeskalácsos műhellyé alakított, pékkemencés, Királyhágó utcai házába, az újjáépítés zavaros idején is náluk ragadtam, és többnyire csak május 10–én, apám születésnapján, valamint november 4–én, névnapján kerestem fel őt a Kismező utcai lakásban.

Emlékszem, már első látogatásomkor is elcsodálkoztam a lakás bútorozottságán: a fekete zongorán, a nagy íróasztalon, amelyen régi tuspárnás ócska írógép pompázott (később javító szándékkal szétszedtem, de összerakni képtelen voltam), és az üveges szekrényben sorakozó díszes kötésű könyvsorozatokon (többek

között Magyarország aranyos és a magyar szabadságharc vörös, kemény kötésű története, amit apám egy Kiss nevű barátja fiának ajándékozott, aki eladta, elpredálta valamennyit), valamint a falakat díszítő festményeken, a tengeri kagylóból kiemelkedő fél méternyi magas Három grácia gipszszobrán.

Apámék lakása az ikerház közös kertje felőli két szoba és fürdőszoba volt. A kijárat felőli szobából konyhát alakítottak. Az ajtó és a kertre nyíló nagy ablak közötti keskeny falrészén fába faragott féldombormű szerénykedett. A jobb felén, a négyzet alján, a kereten belül felirat:

Szervácius J

Alatta kisebb számokkal:

1924.I.15.

A fafaragványon ábrázolt jelenet és az ajtófélfára erősített mezuya közötti összefüggésre akkoriban hiányos képzettségem miatt nem gondolhattam. Csak annyi maradt meg emlékezetemben, hogy a háború utáni lakók tudták, hogy a villa a Vass doktoré volt.

Egyszer, amikor már rég nem laktam a Kismező utcában, a véletlen a holokausztot megjárt Vass doktor fogorvosi rendelőjébe vitt. Fájsz fogam kezelése közben, apám helyett is szabadkoztam, hogy valamennyi ideig hivatlanul is házában kellett laknom. Sajnos, nem jutott eszembe a falon maradt Szervátiusz (a faragvány szerint Szervácius) munka.

Azt Cselényi Béla négy évtizeddel ezelőtt írt jegyzetéből tudom, hogy Dr. Vass Zoltán fogorvosról van szó. „Nagyon szerettük az ekkor már jócskán nyugdíjas kor fölött járó fogorvost, aki értett a gyermekek nyelvén. Ugyanakkor borzasztóan féltem a kezelésektől, s bizonyára Laci is így volt vele. Érces hangú, zsidó bácsi volt; ha románul kellett beszélnie, egyszerre érződött magyar akcentusa és azon belül a zsidós hanghordozása. Fehér, „partedlis” munkaruhája volt; a fokozott megerőltetéstől jobb kezén deformálódott a hüvelykujj ízülete. Úgy tudom, a felesége haláltáborban vesztette életét. Dr. Vass Zoltán 1970 tavaszán halt meg. Sírkövét a kolozsvári zsidó temető bejáratához közel 1979. IV.19-én láttam, nagynéném barátnője, Benjámin Árpádné Steinfeldt Margit temetéséről jövet.

Később, a helyi napilap művelődési rovatának vezetőjeként, a művész állami kitüntetésének hírére jártam fotósunkkal (Deák Ferencsel vagy Csomafáy Ferencsel) Szervátiusz Jenő fellegvári (Donát út fölötti) műtermében, és írhattam róla nagy örömmel, lelkesedéssel, de kevéske szakértelemmel.

Amikor a művész akkoriban szárnyait bontogató fia, a ma nemzetközi hírű Szervátiusz Tibor, zseniálisan stilizált Bartók-szobrát mutatta nekünk, pillanatnyi késedelemmel böktém ki a nyilvánvalót, hogy Bartók szikárságával szembe-sültem. Akkoriban kétszer is megfordultam közös műtermükben. Másodszor akkor, amikor apám engedelmével a mester bibliai témájú munkáját is magammal

vihettem, aminek nagyon megörült és felajánlotta, hogy bármelyik műtermében található domborművét vagy szobrát adná érte. Fantasztikus ajánlat volt. A mes-ter műveinek értéke számomra, már akkor, felbecsülhetetlen volt.

Első munkája, amit kerékgyártó–kovács, asztalos és székérfészítő–inas korá-ban készített, s az iparkamara által megbízott bírálóbizottság külföldi ösztöndíj-jal díjazott, a művész számára mindennél többet érhetett.

„1925–ben Vágó Gábor műtermében dolgozott a kolozsvári iparosegylet ösz-töndíjával. 1925–27–ben Párizsban élt, ahol a munka mellett az École Libre esti tanfolyamán tanulta a szobrászatot”– olvasom Banner Géza monográfiájában, tehát ezzel a munkájával indult művészi pályája.

Apám nem vállalta a cserét. Szégyellte a kiutalt lakás bútorainak visszaszol-gáltatása után nála maradt apróságokat? Azt állította, hogy a Szervátiusz-munkát az Ószeren vásárolta valakitől.

Számomra nyilvánvaló: a szóban forgó munka a Vass–villa tartozéka volt.

Feltehetően, dr. Vass Zoltán megvásárolta ezt a munkát az iparos egylettől. De az is lehet, hogy a tehetős fogorvos anyagi segítségével vált lehetővé Szervátiusz Jenő kétéves párizsi tanulmányútja.

Többször is próbálkoztam, hogy ez a munka a művész, majd művész fia tulaj-donába jusson, de apám hajthatatlan volt.

Halála után, Svédországból való hazalátogatásaim egyikén két emléktárgyat kértem mostohaanyámtól. Az egyik az apám munkája volt: ifjúkori magát szoborta meg abból a lapos alabástromdarabból, amit a Kismester utcai elemi iskolám által rendezett Torda– környéki kirándulásunkról hoztam magammal. Nem tudtam arról, hogy nyugdíjas éveiben ezt a jól sikerült munkát „átdolgozta”, és a maga portréját felezve, mostohaanyám megszépített arcását is köbe véste.

(Mostohaanyám szószerinti értelemben mostoha volt. Műveletlensége és női akarnoksága áldozataként született farkastorkú félőcsém védelmében, de inkább rosszindulatból és irigységből, anyám mindennapos gyalázásával keserítette gyermeki éveimet. Később tehetetlenül–beteg apám nyugdíjazására hivatkozva, úgymond „sinen lévő”, egyetemi tanulmányaimat is sikerült meggátolnia.

Tizenhét évesen a Duna–Fekete tengeri csatornához menekültem, s aztán magam erejéből lettem, amivé lehettem. Nyilvánvaló, hogy nem fogadhattam el emléknék a saját alabástromdarabomba vésett, megmásított szobrot.)

Mostohaanyám mohóságát tapasztalva már évekkel azelőtt kijelenttem, örökségemről lemondok. Amikor egy ideig náluk laktam, hajtási igazolványt sem váltottam, nehogy azt higgye, lottón nyert gépkocsija használatára pályázom. Fia is eltávolodott anyjától és apámtól is, megszakítottak vele minden kapcsola-tot.

Engedékenységem és a látogatásom idején még értékes ritkaságnak számított csokoládé– és déligyümölcsajándékaim fejében reméltem, hogy a Szervátiusz munkát, nem magamnak, hanem a művész emlékére alapított gyűjteménynek

megszerezhetem. De dühösen ellenezte ezt fiú féltestvérem nagyobbik fia is, akit még gyermekkorában örökbe fogadtak a nagyszülők és elválasztották az ugyanazon házban élő anyjánál maradt öccsétől. Azt gondoltam, hogy egy, az akkorigban megjelent újsághirdetés miatt ragaszkodik a Szervátiusz-műhöz. Magam is olvastam a hirdetést, amelyben, valószínűleg a művész fia, apja munkáinak megvásárlására tett közzé felhívást. Reméltem, hogy unokaöcsém zavaros pénzügyi helyzetében felajánlja a domborművet a vevőnek, és így végre a megfelelő helyre kerül. Nem tudom miért, ez nem történt meg.

Eltelt néhány esztendő. Még Kolozsváron laktam, de apám halála utáni hagyatéki tárgyaláson a jelenlévők elhallgatták nővérem és személyem létezését, nem hívtak meg a tárgyalásra. Ugyanígy történt öcsém, mostohaanyám és nagyobbik unokaöcsém halála után is. Kisebbik, Franciaországba került unokaöcsémet, fondorlatos módon, egy zavaros szövegű távirattal tartották távol az osztozkodástól. Egyébként ő, hozzám hasonlóan, nagyszülei halála után, nem tartott igényt az örökségre. Később, otthonjártában, magához vette nagyszülei értéktárgyait, emléktárgyait, fényképgyűjteményét és többek között Szervátiusz Jenő első munkáját is.

Egyszer, kisémmizésem fölött elmélázva, kijelentette ugyan, hogy volt eszében nekem adni ezt a művet, de aztán elfeledkezett róla. Amikor nála jártam, Nimes-ben, láttam, hogy a Szervátiusz-munka előkelő helyen függ nappalijában. Vendégként nem kérhettem, hogy lemondjon róla. Belátására kellett bíznom, mit tesz vele.

Ha nekem adja, s ezzel helyrehozza a család velem és vele szembeni méltánytalanságát, eddigi meggyőződésemhöz híven, eljuttatom a fafaragványt a művész fiához, Szervátiusz Jenőhöz, hogy kiegészítse és teljessé tegye az apja emlékére létrehozott gyűjteményt.

Mielőtt Nimes-be került a jeles munka, jártam Szervátiusz Tibor budai műtermében, és szóltam apja művének eddigi viszontagságos útjáról. Kötelességemnek éreztem, hogy a mű hollétéről hírt adjak, hiszen rajtam kívül kevesen tudhatnak róla. A nyolcvanadik esztendejét betöltő, Kossuth-díjas és Magyar Örökség-díjas kiváló művésznek ajánlottam ezt a csekély, de talán mindkettőnknek egyaránt fontos hírt, az alkalomhoz illő szerény ajándékként.

*

Elküldtem Szervátiusz Jenő első munkájáról szóló képet és magyarázatomat több szerkesztőségnek, kaptam méltányoló visszajelzéseket is, de mert tudtommal sehol sem közölték, álljon itt a közismerten híres szobrász történetéhez fűzhető kordokumentumként.

*

Anyám sem volt vallásos, de a „Tisztelt anyádat és apádat!” szellemében nevelt, és nemcsak tisztelte, hanem válásuk után, a világ és talán még maga előtt is titkoltan, szerette apámat. Vezeklése is benne volt abban, hogy apám minden születésnapján és névnapján vörös szegfűkkel tett útra, s amíg a külvárosból a belvároshoz tartozó villasorba értem, volt időm gondolkodni azon, hogy miért vert meg a sors két apával és két anyával. Keserűségem, mint a telkünk végében csobogó Nádas-patak közeli holtágaiban megrekedt, nyálkás zöld vizén habzó, utálatos békanyál, lassan beborított. Azért nehezteltem valakire, akit megnevezni sem tudtam, mert mostohaanyámat, kérésére Kismamának, mostohaapámat pedig a szokásnak megfelelően Apunak kellett szólítanom. Nem tudom mi kényszerített erre, magamat utáltam érte. Apámat mindig magáztam és szívesen szólítottam hagyományosan Édesapámnak.

Anyámhoz a bombázások utáni, a háború borzalmaitól való félelmem vitt.

Különösen a háború végi, június eleji amerikai tökéletlen bombázás, amikor ezer bombánál is többet úgy hajigáltak városunkra, hogy nagy része nem a célpontul kitűzött pályaudvart, hanem a békés lakosok házeit találta. Svédországban találkoztam a közel százesztendő, városombeli Lőrincz Dezsővel, akinek csaknem minden rokona és mindene ott pusztult a romok alatt, a rajta lévő katonaruhán kívül egyebe nem maradt.

Nagy volt a riadalom a városban. A háromszáznál több halottat a Királyhágó utcához közeli kardosi temetőben hantolták el közös sírban. A bombázás nyomainak eltakarítása csak évek munkájával sikerült. Fél évszázaddal később, az álló

más környéki építkezések alkalmával is több eltűntet találtak a mostanában megbolygatott romok alatt.

A város nyugati részén lakó külvárosiaknak az állomásnál kezdődött a város. A bécsi döntés után az állomásépület előtti tér újra a Baross Gábor nevét viselte. Akkor Európához való tartozásunkat bizonyította, hogy az osztrák–magyar monarchia idején épült állomásépületünk nagyon hasonlított a szomszéd megyében és más, tőlünk távoli országrészben épült vasútállomásokhoz. A vasúti csomópontot kívánták eltörölni sűrűn lehajigált bombáikkal a sietős bombázók, szétverték a környéket, de a pályaudvar megmaradt.

Anyámnak addig a háború újsághíreiből olvasható dicsőséges előremasírozást jelentett és az állomás melletti, a vágányok fölött húzódó hídról látható hosszú és tömött katonavonatot. Vértől, haláltól, romoktól, elmúlástól rettegve, másokhoz hasonlóan a falura menekülést választotta, és erről nem volt nehéz meggyőznie mézeskalácsos kisiparos férjét is.

Nyáron pangott a mézeskalácsipar. Nágel József az őszi vásárokra készült, kis raktárszobája már majdnem tele volt különféle illatos pogácsákkal. Apja mesterségét örökölte. Temesvár környékéről vándoroltak valamikor kincses városunkba, s az üzlet érdekében elmagyarosodva, ősi bajor nevüket, a szöget jelentő Nägl-t, a románul és magyarul könnyebben kiejthető Nagelre, majd Nagelre változtatták, anélkül, hogy sejtették volna, hogy nevük ilyenformán inkább körmöt jelent. A névváltoztatáshoz nem volt szükségük hivatalos papírra, a román és a magyar hatóságok is szívesen vették, ha az állam nyelvén, könnyen kiejthető módon írhatták le az „idegenek” nevét.

Az öreg Nägl, nevelőapám apja, elnyűhetetlen, selyembéléses téli nagykabátját hagyta fiaira, amelynek belső zsebén aranyozott fonállal, mesteri remekműként, cirkalmas monogram hirdette az utókornak, hogy Heinrich névre hallgatott. Elsőszülött fiát is Heinrichnek keresztelte, lányát pedig Elisabetnek. Román származású feleségére és a román időkre való tekintettel mostohaapámat Josif névvel jegyezték be az anyakönyvbe, de mert apja az elnyomás évei alatt is a magyar iparosközösséghez való tartozást választotta, és észrevétlenül elmagyarosodott, legkisebb fiának a Zoltán nevet adta. Apjuk halála után Heinrichre szállt a mézeskalácsos mesterség gyakorlásához szükséges minden szerszám, a receptek és a nagykabát is, de ő valamiért öngyilkos lett.

Nágel József folytatta aztán és nehéz megpróbáltatások közepette iparművészeti rangra emelte a mézeskalácsos mesterségét. Anyja hosszan tartó betegsége, majd felesége gyermekágyi halála azonban felemésztette minden vagyonát, el kellett adnia mestersége örökölt szerszámain is.

Virág Rudolf, aki ugyancsak az apja mézeskalácsos mesterségét gyakorolta, és miután Pesten és Bécsben tanult, 1936-ban cukrászdát nyitott Kolozsváron, szívességből, de minden valószínűség szerint, mert vetélytársat látott Nágelben, megvásárolta minden felszerelését: műhelybútorait, keményfából készült hosszú asztalait, nyújtópadját, üstjeit, sütőlapjait, különösen értékes, régi és egyedi nyo-

mófáit, mindent, ami e mesterség gyakorlásához elengedhetetlenül szükséges volt.

Nágel eladta a Szamos bal partján, a Vágóhid közelében nyitott kicsi cukrászdáját is, ahol anyám kiszolgálóként dolgozott. A mézeskalácsos gyermekágyban meghalt fiatal felesége anyám unokatestvére volt, a rokonok révén jutott cukrászdai munkához, miután apámtól elválva, munkát máshol nem kapott és fél esztendő kényszerűen hiába kínlódott a nagyvárad paprikagyárban, vagyontalanul, egyik napról a másikra élt, örvendett, ha a gyermektartáshoz szükségeseket összekuporgathatta, annak a városszéli öregasszonynak, aki testvéremmel együtt rám is gondot viselt

Nágel József fess, szőke hajú, sportos fiatalember volt. Kerékpárja, az akkori iparos fiatalok státusszimbóluma tették vonzóvá a férjet kereső lányok előtt. A népes Király család szőke üdvöskéje illett hozzá. De nem volt szerencsájük. A fiatalasszony értelmetlen gyermekágyi halála nehéz helyzet elé állította a hirtelen megözvegyült mézeskalácsost és cukrászt. Pólyás gyermekét, az ugyancsak ragyogóan szőke és kék szemű Gréti gondozását elhunyt felesége anyja vállalta.

A Király család bölcsei anyámat irányították az özvegyember mellé. Anyámnak nem volt más választása. Várad próbálkozása, hogy önálló életet teremtsen magának, sikertelen volt. Később, amikor ez szóba került, nehéz sóhajnál többre nem futotta erejéből, hallgatott ottani életéről. Visszakerülve a Király család hatókörébe, annak ellenére engedett a józan tanácsnak, hogy egyszer már megjárta. Elsietett előző házasságát apámmal rokonainak köszönhette.

*

Örömteremtő embernek születtem. Úgy hiszem, tudatos alkotónak. De a válamra telepedő évek során rájöttem, hogy nincs új a Nap alatt; ha örömet akarunk, a jót kell utánoznunk, az igazat kell újrateremtenünk, a szépet újraálmodnunk. És meg kell osztanunk titkainkat. Szét kell szórunk aranyainkat, mert igazán csakis az a miénk, amit másokba átültettünk, másokkal megértettünk, elfogadtattunk.

A titok, amelyről mézeskalácsos könyvem írtam, mindössze néhány mozdulat.

Tizenkét éves voltam, amikor reám bízta ezeket a mozdulatokat a mézeskalácsos mester. Mutatta. Nem erőltette, hanem hagyta, hogy megbámuljam, nézzem és eltanuljam. Megengedte, hogy ellopjam. A faltól falig nyújtózkodó, tenyérenyi vastag tölgyasztallapra elém tett egy kisebb Tordai pogácsának való mézestészadarabot, kezembe nyomta az arasznyi hosszú, sétatálcavastag sodrófát, és biztatott, hogy hozzá hasonlóan, egymás után következő, lendületes mozdulatokkal négy egyforma fület hajtsak az előzőleg hengeresre nyújtott pogácsaembriónak. Ezután kétmozdulattal hosszú hasat nyomtam a sodrófával a tészta közepére, beecseteltem tojássárgájával, és két villa egymásba csúsztatott ágait a

pogácsa hasába szúrva, hosszanti irányban mozgatva a nyolc villahegyet, recés szélű árkot ástam, amely a sütőben a Tordai pogácsa mókusbarna színétől elütő színű osztrák-sárgán, szabálytalan alakban kitüremkedve, valóságos csodává szilárdult.

Figyeltem a mester mozdulatait, és láttam, megmagyarázhatatlan módon fel-fogtam, mit miért és hogyan kell tennem ahhoz, hogy a kezem alól kikerülő Tordai pogácsáknak tordai pogácsa alakjuk legyen. Már az első sikerült.

A mester egy pillanatra megállt a munkában. Rám nézett. Kisteremtű fiút láttott hosszú fehér kötényben, lapos, henger alakú, fehér vászonsapkában. Nem szólt akkor semmit, de tudom, hogy utódjának képzelt.

Hogy mégsem maradtam meg a táblának nevezett hosszú mézeskalácsos asztal mellett, annak sokféle oka közül most csak ezt említem: a háború utáni éveket éltük, amikor a kismesterkedésnél hirtelen fontosabbá vált a szövethéztet, a pogácsakészítésnél pedig a fémipar.

Immár fél évszázada hordom magamban a tordai pogácsák elkészítéséhez szükséges mozdulatokat. Vártam - várom hiába - az új világ eljövetelét, a mézben, tejben, vajban, lisztben és egyebekben bővelkedő Kánaánt. Hittem, hogy eljön.

Közben eltelt fél évszázad.

És immár egyes-egyedül maradtam azok közül, akik valamikor Tordai pogácsát készítettek. Idegeimbe rögzítve, akár a kerékpározás tudománya, amit egyszer megtanulva elfelejteni nem lehet, él bennem az elkészítéséhez szükséges mozdulaterdő, anélkül, hogy az eltelt sanyarú évtizedek alatt egyszer is kipróbálhattam volna, mit ér féltett tudományom. Hol a méz volt igen drága, hol a fűszerek hiányoztak. Máskor pedig nem jött ki az időmből, másfelé terelt, hajszolt az élet.

Egyedül maradtam titkommal, amelynek értékét mindig is tudtam, de ma felbecsülhetetlennek tartom. Belém nyilall a felelősség: mi lesz, ha rendre elhalnak mozdulataink, titkaink, tapasztalataink?! És hát most mit kezdjek a Tordai pogácsa titkával? Egy eltűnt mesterség rám maradt tudományával? Merthogy józanul gondolkodva kiszámítható: messze, nagyon messze még a Kánaán! A „harmadik világháború” észokokkal vívott nagy csatája után éppen úgy romokban áll majd a vesztes fél hazája, ahogyan az előző két világégés utáni időkben. Éppen csak annyi lesz a különbség, hogy nemcsak a házak, városok, utak, hidak dőlnek össze, hanem a lelkek, az ember ember iránti bizalma, az erkölcs... És sokféle mesterségbeli tudás, sokféle szépség és örömteremtő gyakorlat.

Ne hagyjuk veszni! - biztatom magam és másokat is.

Néha az az érzésem, élhetnénk valamiféle átgondolt recept szerint.

Kell hozzá... Általában így kezdődnek a receptek, és a hozzávalók felsorolása után következik a lényeg.

Mostanában mézeskalács recepteket gyűjtök, egy kihalt mesterség jobbára

elfelejtett, mindig is csak kevesek által ismert titkait kutatom.

Gyermekkorom gyors röptű éveiből egy tavaszi kék ég szemű, ritkuló szőke hajú, nehéz kezű, csontos ember mozdulatait vetíti elém a valamiért mindig a múltba kalandozó és ugyanakkor a jelenbe emelkedő emlékezetem. Rövid ujjú fehér vászonkabátban, kerek cukrászsapkában, szikkadt testét körülölelő, két oldalt a hátsófelén mindig lisztes, olykor rikitóan piros, zöld és kék cukorfestékes, térdközépig lelógó, ropogósra keményített, hófehérre kékített kötényben áll a „tábla” előtt, amely nem más, mint egy öt méter hosszú, négyujjnyi vastag tölgyfaasztal, és összefogott, tenyérrel lefelé fordított nagy, erős kezével egyenletesen nyomkodja az asztal-hosszúságú nyers mézeskalácstésztát. Minden mozdulatában az évek óta megszokott és felfokozott lendületű munka ritmusa, amelyből a nyújtófával végzett sodró mozdulatok ideje alatt sem enged, nekilendülései, lódulásai, igyekezete embert és lisztet söprő, a tábla másik végén szöszmötölőt, a mai divatos szójarással élve, csípődobással félreállítva halad előre munkájával; kezéből a tészta alá hintett liszt már nem is az ismétlődő mozdulatok egymásutánjaként hat, hanem a mozgóképhez hasonlatos, folyamatos mozgás.

Látom, amint az egyenletesen kinyújtott tészta megnyugtató simasága pillanatra megállítja, és mosolyra készíti a mestert. Szőke, Jávor-bajuszskája alól indul a munkához illő jókedv apró jele, közben örökké összeráncolt homloka kismul, és a következő pillanatban már tizesével ömlik a kezébe szorított cinkbádóg vágóformából a mézespusedli (puszerlinek mondtuk) egyelőre még lisztes felületű, lágy korongja. Máskor, más formából huszárok, babák, piskótaalakok jönnek ki valamivel fehérebb és vékonyabbra nyújtott tésztából. És szívek, kardok, nyuszik meg újabb babák.

Nevelőapám irányításával rakjuk szaporán egyforma távolságra egymástól, négyzetméternyi nagyságú pléhekre, tepsikre. Dolgozik az egész család. És észrevétlenül ránk ragad a mester által diktált jóleső iram. Így történik ez sütés után, a festés és a díszítés különféle szakaszaiban is.

Orromban még most is érzem a liszt, a méz illatát, a sütőben emelkedő tészta gőzét, a szalalkáli mindent átható szagát. Ujjbegyemen a gyúrópadon fakarddal sokáig aprított és forgatott nyers tészta puhasága, inyemen a sütés utáni héten megpuhult Tordai pogácsa bársonya és szegfűborsos-fahéjas íze. És ott van (itt van) a levegőben a hosszú teleken át tartó fergeteges igyekezet, amely tanulás után minket, gyerekeket is a műhelybe szólított.

Látom, ahogyan naponta áruval telnek a nagy fenyőládák és a raktár polcai. Celofánzacskóban fénylik az ánizsos mogyoró, színes papírcsomagolásban a mutatós vaniliás, az útburkolatot felületével utánzó kandírozott flaszter, a „borba mártó”, a csodálatos mandulás, a titokzatos borsos, az ízletes citromos pusedli, a rajzos-fényes tetejű székelypogácsa, a késpenge vastagságú, pendülve roppanó, ropogtatható debreceni. Meg a sokféle színes áru. Nagyságrendben a tükrös és képes szívek és babák, a bölcsők, a kosárkák, a mákos végű papírszalagos pipák, a kakastaréjok, a minden színben pompázó karikák, apró vásárfiák

sokasága. És a városi népnek való ún. finom áru: a gyümölcskenyér, a déligyümölcsrel töltött bomba, a diós kifli, a diós puszelli, a mandaletta, a kakaós spicc.

Ott áll, mint korabeli élő komputer a műhely közepén, zsákok, bödönök, tepsik és tálak erdejében, több székér pogácsa özönében a mester. Egyedül ő tudja, miből mennyi kell. És mi hova kell. És fejben tartott különféle receptjeiből azt is tudja, mikor s hogyan kell dolgozni.

Azt, hogy miként kell jól élni, sohase tanulta meg. Nem volt ideje rá. Hajtotta, hajszolta magát mindig. Még akkor is, mikor rohamosan fogyott a raktárból, de a piacról és a malmokból is elfogyott a liszt, raktárakból a méz, a szirup, és egyáltalán nem volt fenéki tejfel az élet...

Mikor is voltak azok a boldog, ünnepszámba menő vásáros napok?!...

Málélisztből is készített mézeskalácsot.

És a szövetkezetben is hitte, hogy a mézes szakmának jövője van. Szakmai tanácsadóként járta akkor az országot, ingyen tanított, miközben „emeletes rózsákkal” díszített, tükrös, óriás mézeskalácsszíveit kiállításokon mutogatták, múzeumokba vitték.

Micsoda iparművész – remeklések voltak azok a szívek...

Vele együtt tűntek el aztán a mézeskalácsos mesteremberek. Itt-ott előbukkan néha néhány csonka és silány utánzat. És a nejlonzacskóba csomagolt, márványosra kandírozott, négyszögűre formált kőkemény gyári mézespuszelli. Vajon milyen recept szerint készül ma, hogy szinte ehetetlen?

Jól átgondolt és sokszor kipróbált recept alapján minden ember életéhez kell egy adag mézhez, jófajta liszthez, gyöngyöző sziruphoz, erőt adó tojáshoz hasonló valami. Kell hozzá némi kelesztőszer, még ha szúrós szagú is. Hogy a hagyományos fűszerekről és az élet értelméről ne is beszéljünk! Mostanában döbbenek rá, hogy micsoda jelentősége van például annak a szurokfekete szósznak, amelyet kollernek nevezünk; sohasem kóstoltam meg, de mindig a legkeserűbb valaminek képzeltem, még akkor is, ha tudtam, hogy ettől olyan bársonyosan barna a sütés után feltört Tordai pogácsa. A keserűt tehát ki ne felejtjük, amikor a saját életünk masszáját keverjük.

Milyen hozzávalót nem említettem még?...

Hetenként több zsák cukrot, több bödön mézet feldolgozó mostohaapám, az utolsó mézeskalácsos mester, nem hagyott rám recepteket. Szerszámaim újra meg újra elnyelte a forrongó idő.

Álmai közül a legkedvesebbet őrzöm, a tehergépkocsiból kialakítható, kereken futó, könnyen kezelhető pogácsásátor tervét.

És talán tudta nélkül rám hagyta a mindenféle munka mindenekfölötti örömét, amely kilátástalan „vásárokra” való portékák alkotására erőt ad ma is. Ellestem továbbá tőle a Tordai pogácsa formájának kialakításához szükséges mozdulatokat. Akármerre is járok a világban, látom, hogy ezt a négyfüles, középen dúcos, a barna felületből féhéren-sárgán kibomló hasú mézes süteményt rajtam kívül sen-

ki sem tudja már az eredeti módon elkészíteni. Fél évszázada hordom magamban ezeket a mozdulatokat, és csak most érzem a félelmet, hogy magam is elfelejtettem ezt a tudományt. Hogy kihullott belőlem, elmaradt, akár mesterem nevéből a hajdani umlautos betű.

Nägl Henrik fiai a század első felében mind Nágelek lettek. Német apa, román anya szülötteként is erdélyi magyarok voltak. Magyarrá alakította őket a kincses város. Nägl (Nágel) József volt az utolsó erdélyi mézeskalácsos mester.

Nincs a receptekben, hogy amikor főzünk és sütünk, mihez mekkora gyakorlat kell. Nincs benne az sem, hogy mennyire elengedhetetlenül szükséges ehhez a tisztaság szeretete. Pedig e nélkül - akár a jó Nägl József mézeskalácsos mester, a mindennap ropogósra kikeményített, hófehérre kékített köténye nélkül - semmi-re sem megyünk.

Hasonló a helyzet a csak tisztának elfogadható lelkiismeretünkkel is.

Olvasom egy sokadikszor kiadott szakácskönyvben, hogy a mézessütemény gyerekek és betegek eledele, mivel könnyen emészthető, gyógyító hatású. Éppen csak a hozzá való receptekkel van néha egy kis baj, amikor már felejtünk, amikor rendre kifelejtünk keverékeinkből valamit. Így aztán megtörténik, hogy nem puha, a száját kellemesen telítő különlegességet kapunk, hanem valami alig ehető utánzatot. Majdnem azt írtam, hogy a megszokottat.

Csak hogy a rosszat - bármennyire is hihetetlenül hangzik - nem lehet megszokni. Mert egyszer csak nem kér belőle senki. Nem esszük a rosszat, a gyengébb minőségűt, a silányt.

Csak az áhítatos búcsúk idején fogyott a felcicomázott sátrakból válogatás nélkül az áru.

Egy másik umlautos ember, Klärmann Bernát (írói nevén Karácsony Benő) úgy tűnt el a krematórium füstjében, hogy reánk hagyott egy lehetséges jó könyvcímet: Az elmúlás ösvényein-t.

Ilyen címmel naplót lehet írni, békeharcot rajzolni, és bármilyen morbidnak tűnik is: izlelgetni lehet valamely idevágó recept szerint a most kialakított életet is. Nem, nem a nosztalgia és a fájdalomokban való vájkálás kedvéért. Egyszerűen csak azért, mert ebben a pillanatban még nagyon sok és fontos dolgunk véges. Az életünk például.

Életünk az a mikrokozmosz, ahol örökölt, sokszorosán kipróbált receptek szerint, születés előtti időkből a génjeinkben hordott indulatokkal, nem mindig tetszésünk szerinti anyagok keverékéből készítjük mindazt, amit aztán magunknak kell nyögve vagy vidáman megemésztünk.

*

Anyai nagyanyám, akit csak képről láthattam, ragyogó szépségű lányként, Király Ferenc cipész feleségeként került Székelykocsárdról Kolozsvárra.

Anyai nagyapámról fénykép sem maradt. Sokáig azt hittem, egyike azoknak a

vitézkötéses uniformisba bujtatott, pedert bajuszú katonáknak, akiket egy megsárgult fényképen hagyott reám anyám. De amikor mostanában elővettem ezt a műteremben készített felvételt, amelyen a két katona mögé feszített díszlet satnya erdőbe kanyarodó, poros utat ábrázol, és elolvastam a kép hátára ceruzával írt halvány írást, rájöttem, hogy Király András és Király József, anyám nagybátyjainak képét tartom a kezemben.

András, az idősebb testvér jogán, az akkoriban divatos, gőzben farudakból hajlított barna széken ül, kezében papírtekercs, amely rímfaragó hajlamára utal. Ő volt a család költője. A mellette álló, kezét a bátyja székén nyugtató Király József, a fiúk közül a középső, csak holta után válhatott némileg híressé, mégpedig színész fia által, akinek a nevét adta, és aki a sepsiszentgyörgyi színház deszkáin négy évtizednyi dicséretes szolgálattal azt országosan ismertté tette.

Anyám kolozsvári műkedvelő korából ismerte Király Józsefet, nem sokra tartotta, hiszen a falujáró színészek csoportjával akkoriban kétesnek mondott életet élt. A második világháború után, a Kolozsvári Magyar Színház második is kiebrudalták a század elején a bécsi Fellner & Helmer építésziroda közpénzből létrehozott negyvenedik színházépületéből. A dr. Janovics Jenő által vezetett magyar színjátszókat a Nyári Színikör épületébe szorították. A műkedvelő színjátszók kevés jóra számíthattak, ezért kapva kaptak a lehetőségen, hogy új színház-alapítását engedélyezték Székelyföldön. Király József, feleségével, Bokor Ilonával együtt, a színjátszó csoporttal tartott a későbbi Magyar Autonóm Tartományba, ahol a nemzetiiségi művelődést akkor még megengedő országvezetés belement a színházalapításba.

Anyai nagyapámat, a bátyjaihoz hasonlóan, zsinóros mundérban képzelem, sapkáján rozetta, és még egy vagy két fényes gomb, de bajusz nélkül, hiszen a három katonaköteles testvér között ő volt a legfiatalabb. Sok mindenben hasonlítottak egymásra, suszterek voltak mindhárman. A sors kiszámíthatatlan akarata, hogy az első világháborúban éppen őt érte a halálos golyó. Halálának első évfordulóján, 1916. október 1-jén, András bátyja versben emlékezett meg róla, amit a szomorú jelentések mintájára ki is nyomtattak.

Feri elstének évfordulóján

*Hol vagy, kedves öcsénk? Sóhajunk feléd száll,
Egy szomorú éve, hogy földben nyugszol már.
A bösz ellenségnek halált osztogattál,
Golyótól találva magad is meghaltál.
Itt hagyta bennünket, kedves bátyáidat,
S még szomorúbb emlék – kedves családotat.
A bánatos özvegy meg a két kis árva,
Most is érted sóhajt, nevedet kiáltva.
De nincs visszatérés a családi körbe,*

*Fáradt tested pihen ellenséges földben.
Öt testvérek valánk, mint csokor virág,
Kitépett közülünk a háborús világ.
Hisz együtt harcolánk, egymás mellett hárman,
Sok nehéz harcokban, az orosz határon.
Míg e földön élünk, szívünkben emléked,
Nyugodj békén testvér, Isten legyen véled.*

A sok hajtogatás miatt négy darabra szakadt papírlapot anyám őrizte, a lap hátoldalán a kisebbik árva nehezen olvasható betűivel, a Székely Himnusz néhány sietősen feljegyzett sora olvasható anyám nehezen olvasható betűivel.

Ki tudja, merre visz,
merre visz a végzet.
balságos úton, balságos
sötét bérceken?
Vezesd még egyszer
győzelemre néped,
Csaba királyfi
csillagösvényén.
Maroknyi székely
porlik, mint a szikla.
népek harcának...

Vajon miért írta anyám éppen ide, a nyomtatvány hátoldalára ezt a dalszöveget, amelyet akkor még nem énekeltek székely himnusként?

A másik árva, a kor szokásainak megfelelően, az apja után a Ferenc nevet kapta, és a mesterségét is örökölte, cipész lett maga is. Tajkoló suszter. Olyan városszéli kismestereknek dolgozott, akiknél csak ritkán rendeltek új cipőt. Feri nagybátyám mindennapi munkája az elnyűtt, az alig javítható, elstrapált lábbelik foltozása–toldozása volt. Feltehetően nagybátyjaitól tanulta a mesterséget.

Nagybátyám nem dicsekedhetett keze munkájával, nem volt alkalma olyan új cipőket készíteni, amiket a belvárosi fényes cipőüzletek kirakataiban láthatott volna viszont, és arról sem álmodhatott, hogy apámhoz hasonlóan, aki első osztályú cipész volt, valamelyik kolozsvári kereskedő külföldre küldi majd kifogástalan munkáit.

Anyám elbeszéléseiből tudom, hogy „Bátya” a Boldog utca végén, a vasút közeli kisebb térré szélesedő utcakereszteződés közelében lakott, az életéhez illő Kalandos utcában. Onnan kerültek a városszéli Királyhágó utca végére.

Akkor ott a városszélen többnyire zöldségeskertnek használták azokat a nád-rágszjív vékony, Nádas-patak menti telkeket, amelyeket valamelyik bank ajánlott nagylelkűen a kispénzű embereknek. Később az egész teleksort, végig az utca

mentén, megvette egy viszonteladó. Nagybátyám megismerkedett az egyik bér-lővel, egy kistisztviselővel, aki pénzt kívánta kamatoztatni a befektetéssel. Ott lakása fejében vállalta a kert gondozását. Megegyezésük után mindjárt ki is köl-tözött családostól.

Király Ferenc szorgalmas ember volt. Rövidesen lakhatóvá szépítette a kerti szerszámoknak összeeszkábált vityillót. Nyár volt, s mert fiatalok voltak, életü-ket szépnak hitték. A kert művelése örömeikre volt, a terméssel rendben elszá-moltak. Érezték a szabadság részegítő illatát. Aztán jött az esős ős, a fogkocogtató, szeszélyesen vaduló tél. Csaknem megfagytak.

Fiukat Manfrédnak keresztelték. Januári névnapja miatt? Vagy, mert nagybá-tyám találkozott valahol, valamelyik munkásotthon könyvtárában Byron Manf-rédjával?

„Én kibírom, ha nyomorékká zúzva is, kibírom, hogy éljem, amit más álmod-ni sem tud, mert álmában is belehalna.”

Nagybátyámban megfogant a biztatás.

Második gyermekük lány volt, Rózsikának nevezték. A gyerekek beleszület-tek a nyomorúságba. Csodával határos módon megmaradtak. Anyjuk szenvedte meg a mostoha körülményeket. Tüdőbaja akkor kezdődött. Sápadt szépasszony lett belőle, tüdőbetegsége halk szavúvá tette. Ahogyan fokozatosan fogyott az ereje, úgy vált egyre nőiesebbé minden mozdulata, légiessé soványodó alakja.

A következő nyáron a telek gazdája, kis földjéhez mérten sokallta a népsza-porulatot. Már nem lelkesedett nagybátyám kamraátépítésén, kerti gazdálkodá-sán, és a „semmitől” készített kerítéséért sem. A kert terméseinek elszámolása sem volt tetszésére. Kistisztviselői felsőbbrendűségét mutatta minden megszólá-lásában, akadékoskodott, piszkálódott, fennhájzva kötekedett. Nagybátyám csa-ládja védelmében fogcsikorgatva alázatoskodott, magába fojtotta ellenvetéseit, igazságait.

A Királyhágó utca közepén, a Nádas-patak hirtelen, éles kanyarral, elmosta, „megette” a földet, a kis telkek sora itt megszakadt, ez a rész nem kellett senki-nek. Nagybátyám merészségét a nyomor vastagította, edzette. Valahonnan köl-csönt szerzett, leelőlegezte a jutányos áron kínált, senkinek sem kellett földdara-bot. Jórávaló szomszédok segítségével, akiknek ingyen tajkolta cipőit, kalibát épített a telek néhány négyzetméternyi, áradástól épen maradt területére, és meg-kezdte kertje építését. A patakmederből évekig hordta a követ, földet, kavicsot és homokot. Két-három méteres szintkülönbséget kellett helyreállítania több tíz négyzetméteres területen. Már az első esztendőben fűzfákkal ültette körül a tel-két.

Amikor a bécsi döntés után a magyar katonák egyesbe vágták a patak med-rét, s a vízkanyarokat cölöpök közé rakott rőzsére hordott földből épített gáta-kkal elzárták, a víz útja kiegyenesedett, áradáskor gyorsabban lefolyt. Nagyba-tyám házhelyén az utca felőli magas mart alatti rész kiszáradt. Házhelye mellett,

a következő a sajátjánál négyszer nagyobb terület, s rajta a Nádas-patak félkörű kanyarulata a vasúté, kisebb részben pedig egy Vári nevezetű lakosé volt, aki házat oda nem építhetett, de időnként kivágta az ott termett fűzfákat, s azon spekulált, miként tolthatné fel ő is a kiszáradt patakmedret.

Nekünk, gyerekeknek jól jött, hogy a senki földjének sima homokján játszhattunk. Gyerekcsapatunk a nyári vakáció minden napján atlétikai versenyt rendezett ott. Időnként még nézőnk is akadt szép számmal. Ott jártak át, a nyáron sekély vizű patakba igazított nagyobb köveken, a környék vasutasai, ők biztattak. Senki sem ellenezte szórakozásainkat. Megtanultunk szabadságunkkal okosan élni. Falkában jártunk, ösztönszerűen hallgattunk a nagyobbakra, a tapasztaltabbakra, s önként szolgáltunk minden jó ügyet, egymást. Minden apró közös tettünkkel készültünk az életre.

A Görögtemplom utcában is csoportosultak a gyerekek. Magammal hoztam onnan a felnőttektől való félelmet. Szomszédunkban a szülők jóváhagyásával és támogatásával a földszinti erkélyen függönyös színpadon színházat játszottunk. Lakatos bácsiék új háza köré kavicsot hordtunk, amiért pénzt kaptunk, és alkalomadtán kisebb szolgálatot tettünk a felnőtteknek. De az ilyen szülői irányítással zajló ritka események között, unalmunkban a bokrok mögé vagy a filagória padlására bújtunk és bemerészkedtünk a temető borzongatóan titkos, ijesztően sötét kriptáiba. Egyszer még Lakatos Éváért halálos párbajra is sor került az egyik főúri kriptában, amiből nagy botrányt rendeztek a szülők, mert igazi fegyverekkel, pisztollyal és karddal szándékoztak megvívni egymással a valamiért sértett felek. El is dördült egy lövés a sötét kriptában, de a párbajozó felek ezt nem bírták idegekkel, hanyatthomlok menekültek. A temetőőr pedig utánajárt a történeteknek, és panaszt tett a szülőknél. Rövid ideig utcai focicsapatunk is volt, megmérkőztünk az óváriak félelmetes fiúcsapatával. De erről sem volt szabad tudnia a szülőeknek. A városi bíró fiát is tiltották csapatunktól, a cserkészek pedig lealacsonyítónak tartották a velünk való kapcsolatot. Mi, fiúk külön csapatban játszottunk. A lányokra szigorú anyukák vigyáztak.

A Nádas-parti gyermektársaság is vegyes volt. Fiúk, lányok együtt csavarogtunk és alakítottunk magunknak játszóteret. Focizni is bevettük csapatunkba a lányokat. A nővérem például nemcsak gyors, hanem ösztönösen okos összjátékával elismerten dicséretes csatárunk volt. Szabadságunk szinte korlátlan volt, tiltás nélkül, józan ítélőképességünk is izmosodott.

A félkör alakú, kiszáradt patakmeder közepén maradt emelkedés tetején, négyzetméternyi füves részen volt a „lelátó”, ahol a néhány, hozzánk ragaszkodó kisgyerek, a mi nézőink ültek. A domb aljában, este, megérdemelt jutalomként tábornúzban (a környék kertjeiből és a kardosfalvi földekről lopott) krumplit és kukoricát süttünk és zabáltunk önfeledten.

Öntudatlanul boldogok voltunk, akár az általunk őrzött bárányok és a Burcăék tehene, amelynek tejét ittuk. Észre sem vettük, felcseperedtünk. Akár a Bátya telke, apránként magasodtunk, hogy az élettől kívánt szintre, a megszokott

átlagra emelkedjünk testünk magasságát és szellemi képességeinket illetően is.

A háborút és a tavaszi árvizeket bámultuk.

A háború után is sertésólakat, vityillókat sodort tavasszal az ár, feljött lakásunk ajtajáig, zöldségeskertünket és budinkat áztatta a víz, és bokáig ért a mézeskalácsos műhelyben. De nagybátyám telkét védte az áradásoktól az erős kerítést alkotó fűzfásor. Vityillója helyén előbb sártéglákból (vályog, kirpics) szobakonyhát, később, égetett téglából, saját kezűleg valódi házat épített. A holtág felé lejtő telkét tenispálya simaságú vízszintesre igazították utódai, lányára és unokáira maradt házat a rájuk testált kitarító igyekezet tette dicséretesen mutatóssá.

Mindezt magam láttam és csodáltam, de az emberfeletti erővel folytatott építkezés kezdeteiről anyám mesélt időnként, amikor családjáról, bátyjáról kérdeztem. Persze, lényegre törően, sok mindent megszépítve emlékezett. Nagybátyám életét s az utcáét, ahol néhány küzdelmes évig magam is kedvvel gyerekeskedtem, nem lehet feledni. Minden időben úgy járt előttünk, mint a gúnár, aki ismeri a biztonságos utat a nyugodalmas ólba, a megérdemelt nyugalomba.

A Királyhágó utca akkor a Nagy Lajos király úttól enyhén a Nádas patakig ereszkedő Kardos János utcánál kezdődött. Az utca bal oldalán, a patak lezárt kanyarulatában évekig sás lengedezett, békák kuruttyoltak a derékig érő posványos vízben.

Nagybátyám házának sarkánál, a meredek martba vágott, patakhöz vivő ösvénynél, amelyen a vasutasok jártak a közeli fűtőházba, a Napos utca keresztezhette volna a Királyhágó utcát, de hirtelen elfogyott az úttest, minden áradáskor vitt belőle valamennyit a mérges kávébarna víz.

Járda akkoriban sehol sem volt a külvárosi utcákon.

Még ma sem adtam fel elképzelésemet, hogy kedvenc íróm, Karácsony Benő, innen vette sikeres könyvének címét, a *Napos oldalt*. Nagybátyám pedig, ha nem az írótól kapta, akkor önnönmagából nyerte életre szólóan, ha visszafogottan is, de mindig életigenlő vidámságát.

Utcánk végén nagy lucernás terpeszkedett, egészen Kardosfalváig ért.

Ezt a kicsiny falut gyorsan felfalta a háború utáni fékezhetetlen falánkságot mutató város, és vele együtt a Budai Nagy Antal lázadás vezérének, Kardos Jákobnak az emlékezetét is. Utcánk olvasottabb lakói tudni vélték, hogy a Királyhágó utca eleji Kardos János utcát valójában Kardos Jákobról nevezték el, de a tisztviselők akkoriban nem kedvelték a zsidós neveket, Jákobból, könnyű volt Jánost alakítani.

Büszke voltam arra, hogy a Királyhágó utca lakója lehettem. Nem tudom miért. Hiányos elemi iskolai tudásom ellenére nekem ez a név már akkor több volt egyszerű utcanévnél, többet jelentett a Meszes, az Erdélyi–Szigethegység és a Királyerdő találkozásánál, a Sebes–Körös melletti szoros, az arra vezető út által meghatározott helynél. Pedig akárhányszor járok ezen az úton, érzem, hogy Erdély és Partium határán lépek át. Csucsánál, ahonnan gimnazistakoromban kisvasút vitt minket napokig tartó kóborlásra a hegyekbe, és ahol az út fölé emelt

nyaralóban Ady emléke vár, ott és a Királyhágó utcában, bármilyen messziről érkezem, érzem az otthon melegét, végtelen nyugodtság fog el: haza érkeztem.

A Királyhágó utca lakóinak meleg szeretete kísért eddig minden utamon. A hely szelleme vigyáz reám.

*

Az utcáról és nagybátyámról a Korunk folyóirat szociográfiai pályázatán nyertes egyik dolgozatom emlékezetemnél hívebben őrzi a régi külváros akkori életét.

Király Ferenc visszaemlékezéseiből

Királyhágó utca 1–54.

Szociográfiai vázlat

– Mondjam el, hogy kerültem én a Királyhágó utcába? 1932-ben történt. A Kismező utcai temető szomszédságában laktunk, a Boldog utca felőli második házban. Akkor már megvolt a két gyermekünk. Manfréd és Rózsi. A lányom éppen egyéves volt. Anyósomnál laktunk. Ő 1914-ben került ide, amikor az urát elvitték a háborúba. Két fia és három lánya volt az öregasszonynak. Bevették a vasúthoz takarítani, és akkor megvette ezt a házat. Az udvarra csinált valami kulipintyókat. Igazán kulipintyók voltak azok. Kátránypapírból. Kiadta azokat, hogy pénzt kapjon. Faház, ilyen semmilyenház volt valamennyi. Mint a fűskamrák... Az öregasszony háza is csak olyan sövényből és sárból készült ház volt. Már lebontották... Mi odáig jutottunk, hogy vágtunk egy disznót. Hát az olyan ház volt, hogy nem mertünk fölmeni a padlására, hogy feltegyük a húst. Féltünk, hogy leszakad alattunk.

– És hogyan jutott eszébe, hogy a Királyhágó utcába költözzön, a városvégére?

– Rózsikával, a feleségemmel megbeszéltük, hogy elköltözzünk anyósoméktől. Én akkor a Kerekdombon dolgoztam, a Máramaros utcában. Ismertem az embereket a környéken. S akkor azt mondtam Rózsikának, hogy valahol itt nézzen lakást nekünk. A kertészkedést mindig szerettem, és ott külön telkes helyhez jutottunk. Igaz, hogy csak a tyúkudvar volt bekerítve.

– Hogy nézett ki az a ház?

– Egy 4x4 méteres szoba volt. Bérbe vettem, lakbérbe. Egy özvegyasszonytól.

– Sárház, téglaház? Milyen volt?

– Sárház volt. Gipszház. Salakkal. Felállítanak négy fát, közbe tesznek dróthálót, aztán betömik gipsszel, bejön vakolva, és Isten áldja meg...

– A tető?

– Cserépből. Rendes cseréptető.

– Felmehettek a padlásra?

– Fel. Erre már fel. Nehéz volt akkor az élet. 1932-ben volt. '32-ben már nagyon érződött a gazdasági válság. Biza, nyomorúságos volt a helyzet. Abban az időben egy zsidónak dolgoztam, ott volt üzlete, ahol a Ciocanul vendéglő van vagy volt. Annak a helyén volt a Néger, a vasútnak készített cipőket. Úgy csúfoltuk, Néger. Mindig mondtuk neki, szervusz, Néger! Megcsináltuk a cipőt, amiért nem volt muszáj a vasutasnak pénzt adnia. Mondjuk, két vasutasnak járt egy vagon fa. Na, akkor ők abból a vagon fából fizették ki a cipőt. Ilyenkor mondta a Néger: Te, Király, nem kell neked fa? Hát hogyan kéne, 'sze jön a tél! Küldött haza két öl fát. Aztán dolgoztam neki. Így ment az élet. Nehéz volt. Volt kert. A ház a telek közepére épült. Volt mellette egy fáskamra. Az volt bekerítve. A házfalon kívül volt ásva egy pince, deszkával be volt fedve, az volt a pincénk.

– Mennyiért bérelte?

– Hát háromszáz lejért. Nem felejttem el soha.

– Mennyi volt az?

– Hát mennyi volt. Ha az ember keresett egy héten körülbelül 350–400 lejt, akkor jól keresett. A havi kereset egynegyede volt a házbér. Örvendtünk így is, hogy olcsón kaptuk. De aztán összevesztünk az özvegyasszony vejével. Én nagyon szerettem a kertet, szépen megcsináltam, ültettem fákat, kiköveztem a Nádasig, ki az utcáig, és mégis örökké jött, és kritizált. Eh! Összeszólalkoztam vele és elindultam, hogy keressek magamnak egy házat. A Berek utca háta mögött, nem tudom mi a neve annak a résznek, nem felejttem el soha, bementünk egy helyre, megnéztünk egy szobát. Egy szoba volt, még annak is a fele, látszott, hogy salétromos, négyszáz lejért akarták kiadni. Úgy volt, hogy megegyezünk, és akkor azt kérdezték, gyermek van-e. Tudod ki volt, aki azt kérdezte, van-e gyermek? Zamora. Sokszor jelent meg neki cikke az újságban, és olyan demokratikus színezete volt a cikkeinek. Milyen jó helyre csöppentem, gondoltam az elején. És akkor: „Gyermek van?!” Mondtam neki egy csúfat. Úgyhogy aztán nem vettem ki azt a lakást. Aztán az bosszantott fel annyira, hogy hallgattam a barátaimra. „Gyere, vedd meg, Király!” – mondták. Szilágyi Dezső jótállt értem, és aztán úgy sikerült a helynek a megvétele. Házhelyet vettem a Királyhágó 21. szám alatt.

– A 43. szám alatti házban, ahol előzőleg laktak, kik voltak a házigazdák?

– Az az özvegyasszony volt és a veje. Azt sem tudom, mivel foglalkoztak. A városban laktak.

– Nem laktak soha abban a házban?

– Nem. Tudniillik ez úgy volt, hogy Szőcsék csinálták a házat és ők adták el ezeknek. Szőcsék pedig újra vettek ház helyet a másik oldalon (46. szám). Éppen úgy, ahogy Szilágyiék (harmadik szomszéd a páratlan oldalon) építettek egy házat, és nem tudom mi jutott az öreg eszébe, eladta és épített egy másikat (34. szám). A fia kőműves volt.

– Akkor ez szokás volt? Felépült a ház és a gazda egy– két év után nézett más után?

– Énnem nem kellett az első helyen építeni. Engem az kényszerített el onnan, hogy a házigazdákkal összeszólalkoztunk. És a barátokkal beszélgetve jött az ötlet, hogy házhelyet vegyek. Otthon dolgoztam, „ziccerbe”. És akkor odajöttek a suszterájba, majdnem, mint falun, diskurálni, beszélgetni, kártyázni, politizálni. Rózsika jól tudott kártyázni. Aztán jött Szőcs is és Szilágyi is. Télen nem dolgoztak. Szilágyi Dezső lakatos volt. Hol egyik, hol másik cséplőgép-tulajdonoshoz szegődött. Rendbe tette a gépet és megkereste a kenyérre valót. Télen jöttek és verték a blattot. Én dolgoztam, a feleségem beállt harmadiknak és játszottak.

– Hány szoba volt ott?

– Egy szoba. Ott volt a lakás, műhely, minden. Nyáron annyi volt a különbség, hogy kiköltöztem a fűszekárába dolgozni.

– Hogy rendezték be azt az egy szobát?

– Volt egy díványunk, amit én csináltam. Volt egy ágy, egy asztal. Az asztal előtt a banklim. Volt egy szekrény, egy stélázi és egy kemence.

– Mivel költöztek?

– Szekérrel.

– Milyen szekérrel?

– Egy hóstáti barátom szekérével. Jusson eszembe a neve: Szabó János.

– Mikor odaköltöztek, jöttek-e látogatóba a szomszédok? Mi volt akkor a szokás?

– Nem tudom elmondani, hogyan kerültem velük össze. Legelőször Sós bácsiékkel ismerkedtem meg (a második szomszéd, 39. szám).

– Öregek voltak?

– Nem. Öregebbnek öregebbek, mint én, mert nagy lányuk és nagyfiúk volt az én gyermekeimhez képest. Valahogyan megszokás az, hogy ha valakit öregebbnek nézel, az már bácsi. Például a gyárban az inasok bácsinak szólítottak, így aztán a hetvenéves embernek is bácsi voltam.

– A sarkon (45. szám) ki lakott?

– Nem lakott akkor senki. Valaki a mostani Gorkij utcából vette ki a telket, feltörte a földet és gondozta.

– A szemben lévő sarkon?

– Ott valami román ember lakott... (54. szám). Szőcséknek dolgoztam, Grusicaéknál (46. és 44. szám).

– Mit dolgozott nekik?

– Javítani kellett.

– Volt még suszter az utcában?

– Nem volt. Jó dolog volt a javítás, mert „ziccre” dolgoztam, és a mester kiadta egyben az anyagot. Igyekeztem ügyesebben rajzolni, hogy megmaradjon egy sarok, egy nem tudom mi, vagy egy talpalásra való.

- Mikor költöztek? Nyáron? Tavasszal?
- 1932 tavaszán. Amikor az a nagy árvíz volt.
- Akkor a Nádas hogyan nézett ki? Nem ijesztette meg?
- Nem ijesztett meg. Az a rész olyan magasan volt, hogy nem jött ki a víz. Abban az évben a gyufagyárnak volt egy nagy lucernása, fennebb volt a disztribúcia. Onnan elvitte a víz a nagy tartályokat a gyufagyár területére. És elvitte a gyufagyár fáját. Olyan nagy volt a víz.
- Hogy járt be dolgozni? Milyen úton?
- A Nádas mellett mentünk le, át a pallón a fűtőházhoz. A fűtőháznál át a vasúton, fel a Gépész utcára, ki az Erzsébet útra, be a városba. Ott jártunk be a piacra, mindenfelé. Mikor már dolgoztam a Négernek – Kleinnek hívják –, akkor átmentünk a pallón és a Bácsi úton, végig jó salakúton fel egészen a hídig. Most ez a rész a fűtőházé. Miután felértünk a hídra, ott nagyobb sárban jártunk, mint nálunk, falun. A salakúton hiába esett az eső, egykettőre elnyelte a vizet.

*

Király Ferenc nagybátyám 1909-ben született Székelykocsárdon. Cipésmesterséget tanult. A Királyhágó utcába költözése idején kozákosan öltözködött. Korabeli fényképen láttam, hogy ilyen ünneplő ruhában járt az egész család. Háromszor nősült. A háború után rövid egy évig faluvezetést vállalt. Aztán visszakérezkedett a szakmájába. Az illegalitásban is dolgozott, de különleges nyugdíjat nem kért, nem fogadott el. 1970-ben ment nyugdíjba a Clujana (volt Dermata, volt Herbák János) cipőgyárból. Kezdő nyugdíja 900 lej volt. Ennek ellenére világleletében elégedett ember volt. Olyan ezermester-féle. Szabad idejében szobrokat faragott. S mint a szorgalmas emberek, nemcsak minden munka-kezdéskor, hanem tréfásan, az estéli lefekvéskor is tenyerébe pökött, s szélesen mosolyogva harsogta: Most pedig egy jót alszom!

Másfél évtizedig lakott a Királyhágó utcában. Azért őt kérdeztem az ebben az utcában lakókról, mert tudtommal ez az utca egyetlenegyszer alkotott közösséget, éppen akkor, amikor alig több mint fél méter szélességben terméskövekből járdát építettek az utca lakói. Ő volt ennek a munkának a kezdeményezője, fő szervezője és végrehajtója. Ez a második világháborút követő esztendőekben készült járdacsík volt a legnagyobb szenzáció ebben az utcában, amennyiben a rövid időre való közösséggé válás ritkaságát tekintve, ezt méltán nevezhetjük feltűnést keltőnek.

Leszállt ugyan az utca végén kezdődő lucernásban egyszer egy repülőgép valamely környéki lány miatt, akiért a pilóta többször is erre kalandozott, és akkor motorhiba miatt kényszerleszállást kellett végrehajtania. A felszálláskor a gép egyik szárnyának végével hasba kapott egy öregembert. Az öreg szörnyet halt, a pilóta megrémült, a gép belepottyant a Nádasba. Az utca lakói rég elfelejtették ezt a szenzációs esetet. De a járda még most is megvan.

És a páratlan oldalon azóta sincs végig járda. Az utca akkori lakói közül már kevesen élnek. A lucernást elfoglalta a gépgyár. Azon túl kezdődött valamikor Kardosfalva. Elképzelésem szerint a történelemkönyvből és Kós Károly műveiből ismert Budai Nagy Antal bajtársa, Kardos Jákob faluja volt. A mellette kanyargó Nádas-patak partján nyaranként mezítláb kóboroltunk, a gubbenőkben megmerülve csupasz kézzel halásztunk, bokrok alját kutattuk. Vízi kutyaúrnak neveztük az előlünk menekülő vidrákat, télen pedig korcsolyázva, a Kardosfalván túli Bács községnél is fennebb barangoltunk a patakmeder olykor lágy „gumijegén”.

Kardosfalvát rég elnyelte a város, Bács sem nagy falat számára, bekapta azt is.

Az eltelt években sok új ház épült a Királyhágó utcában. Kolozsvár városzéle kilométerekkel odébb van most a Nádas-völgyében, de a Királyhágó utca mégis külvárosi utca maradt. Nevét a belvárosi utcák mintájára egyszer sem változtatták. Románra fordították, így lett Piatra Craiului.

Lakói szorgalmasak, de közel sem olyan lelkesek, mint annak idején, amikor a járda épült. Közösségi ügyekben buzgólkodó emberük nincs. Ma már egyetlen szuster sem lakik errefelé, javított cipőt is ritkán hordanak az emberek. (Majd fognak, ha újra eljön a nyomor.)

A hömpölygésről a Nádas-patak is leszokott az elmúlt, nem éppen eseménytelen évtizedek alatt.

Nagybátyám, dolgozatom megjelenése után néhány esztendővel újra a Királyhágó utca lakója volt. A lányához költözött a 21. szám alá második felesége házát a rendszerváltozás után a gyulafehérvári városi párttitkári hatalomból menekülő fiára hagyta, hogy ott családotól meghúzódjon. A nevét Királyról Chirai-ra változtató Manfréd pártmegbízatását a nagyenyedi börtönben végzett tisztiszo-
lгалатаиért kaphatta.

Furcsa, különös emberré válását néhány képben rögzítette emlékezetem.

Nagybátyám szerette a verseket, gyerekeit szavalni tanította. Húsvétkor Manfréd nem gügyögős locsolóverset mondott, hanem valamilyen hosszú szomorú költeményt. Anyámat mindig megsirattatta. Manfréd már tizenéves korában erős szálú, fekete szőrzetével, dacos, hallgatag természetével tűnt ki. Az ajtó mellett állva, érces hangon, fojtott dühvel szavalt. Nem emlékszem a versek címére sem, csak arra, hogy a kegyetlen emberi sors okozta mérhetetlen fájdalomról szólt valamennyi és a reményről, amely elvezet az új élet kapujába. Anyám haláláig kutatta, ki lehet az egyik, neki különösen tetsző költemény szerzője. Néhány sorára emlékezett, engem is gyakorta kérdezett, de nem sikerült megfeyt-
nünk a titkot, mert nem jutott eszünkbe nagybátyámat még életében erről kérdez-
ni.

Manfréd esztergályosságot tanult az Armatura fémipari vállalatnál, a szocializmus kezdetén élmunkás volt, sztahanovista. Önként jelentkezett a szolovisói vasutat hősies munkával építők ifjúsági munkabrigádjába. Amikor kékes-

szürke brigádos egyenruhájában kitüntetésképpen hazaengedték és beállított hozzánk, felnéztünk rá. Jutalomszabadságon volt, mert a köbméterekben megszabott földmunka kétszeresét végezte, élen járt a munkaversenyben. Valamiféle kitüntetés is virított a mellén. Büszkeségéből ránk, gyerekekre is ragadt valami.

Visszatérve a hónapokig tartó vasútépítésből, folytatta dicséretes pályáját a csapgyárban. Ma sem találom okát annak, hogy miért, de elhidegült tőlünk. Talán, mert kivételezetteknek tartott, hiszen mindig jobb körülmények között élünk, mint ők.

Egy kora reggel, a fűtőház kerítése és a Nádas-patak közötti keskeny úton igyekeztem a Ref. Kollégiumba. Alumínium kosztos csészéjét himbálva jött felém. Feltűnt, hogy mennyire ikszlábú, térdeit összefelve evickél a frissen esett jeges eső kásájában.

– Szervusz, Manfréd – köszöntöttem tisztes távolságból. Nem szólt. Mogorva arccal közeledett, és amikor mellém ért, hirtelen fejbevágot kosztos csészéjével. Menekültem. Vissza-visszanézve hátát mutatta, hallottam, hogy dühösen morgott valamit a foga között. Nem értettem miért haragszik.

Egyszer még láttam futólag, miután katonatiszti iskolát végzett. Anyám megbotránkozva mesélte, hogy valahol börtönörségben teljesít szolgálatot, és itthon jártakor kijelentette, hogy még az apjának se kegyelmezne, ha valamiért odakerülne, mert az osztályellenséget kíméletlenül irtani kell.

Durva, aktivista múltját levetkezni képtelen, kapzsi ember volt. Gyulaféhevár város párttitkári beosztásáig emelte a diktatúra, amelynek veszettül hű kiszolgálója volt. Gyerekei nem beszélnek magyarul. Nagybátyám halála után nem elégedett meg a ráhagyott Kerekdomb alatti házzal, részt követelt a Királyhágó utcaiból is. Összeszólalkozott húgával, felmérgeződött, hazarohant és otthon addig füstölgött magában, amíg megütötte a guta.

Hihetetlen, hogy kettőjük közül őt érte a csapás és nem a húgát. Rózsika lánykorában alacsony termetű, pufók és hirtelen haragú volt. Bumbum Rózsi volt a csúfneve. Később, amikor a csapgyárban az öntödében dolgozott, szívósságával ő is kitűnt. Nehéz élete volt. Könnyelmű kereskedősegéd férjét az italozás vitte a halálba. Gyerekeivel tovább bővítette a rámaradt szülői házat, feltöltötte a patak felé lejtős kertet. Évtizedes munkával, 3–4 méterrel magasítva, az utca szintjéig emelték a telek szintjét. Udvaruk, kertjük lett a semmiből. A fia családjának új épületet, garázst is emeltek. Manfrédnak volt miért irigykednie, az ő kiskirályságából nem maradt semmi, ezért is követelte oly dühösen részét az apja halála után.

A rendszerváltást követő évben történt. Néhány megmaradt kolozsvári ismerőse szerint, hirtelen halálával szerencsésen járt, hiszen megúsza a valamikori felelősségre vonást. Már amennyiben akadt volna olyan volt politikai fogoly, aki felismeri benne kínzóját, és eljár ellene. Életét, nyugdíjasként meghúzódva szülővárosában, sok hozzá hasonlóval együtt, még sokáig tengethette volna. A sors kegyelméből, a kardosfalvi temetőben pihenő Királyok mellé került ő is.

Húztam a lábam az apám lakása felé vezető járdán. Bal felől az épület halványárga fala, jobb oldalamon a tavaszban pompázó bokorsor, kezemben három vörös szegfű. Ünnepeyes bevonulás volt. Az ünnepeyesség mindenkor félszeggé tett. Most is azért idéztem a nagybátyámtól lejegyzett szociográfiai vázlatomból, mert már akkor is abban a külvárosi világban voltam igazán otthon, ott éreztem igazán jól magam. Az apámhoz való öntudatlan tartozás sem enyhítette idegenkedésemet új környezetével szemben, pedig a Kismező utcai villák hangulata már akkor is felidézte bennem egykori, Görögtemplom utcai házmesterkedésünk világát.

A Görögtemplom utca 22. szám alatt, a hegyre kapaszkodó, lépcsőzetes kőfalba állított díszes vaskerítés mögött, emeletes épület állott. Mellette, csaknem a Majális utcába vivő keskeny keresztutca hosszában telkünkön több lakóépület, úszómedence, a parkosított nagy udvaron filagória és az akadémiai épületig tartó jókora lapályon tenispálya is volt. A villa kocsibejáró útja és az átjáró utca hosszában sűrű bokorsor, ahova a környék gyerekeiből alakult csapatunkat, a házmester fiának jogán, cigarettázni hívtam. Apám katonai szolgálatot teljesített a hadtestparancsnokságon, százas csomagokban kapta a Honvéd feliratú cigarettaikat. Ritkán dohányzott. Házmesteri lakásunkban volt egy kerek kisasztal, azon tartotta a megbontott százas dobozt, s ha kivettem időnként tíz vagy tizenvalahány cigarettát, észre se vette.

A főépületben a főszolgabíró lakott. Szolgái voltunk.

A Kismező utcai villában viszont apám az állami tulajdonban lévő épület gazdjaként viselkedett. Anyámtól tudtam, hogy apámból a háború után lett *valaki*, szava volt a város ügyeinek rendezésében.

Mesterségéhez hüen, cipésszövetkezetet alapított. Magam is megbámultam a Bánffy-palota térre néző üzletük ünnepi kirakatát. Május elseje ünnepének tiszteletére, csupa piros női cipőkkel volt tele a kirakat. Láttam, hogy kelletlenül, de valamiféle büszkeséggel, irdatlan nagy fatokban, olykor pisztolyt is hordott magával. Anyám később azt is elmesélte, hogy egyszer apám megfenyegette pisztolyával, ha nem visz vissza engem (a város bombázásakor azzal engedett át, hogy a veszély elmúltával visszaad), nagyon megkeserüli.

Nem lehetett komoly a fenyegetése, hiszen még évekig anyámnál lakhattam a külvárosban. Naponta, Kardosfalvától a Református Kollégiumig tartó, oda-vissza legalább tizenkét kilométeres utat gyalog, reggelenként inkább futva tettem meg, szívesen versenyeztem az állomás és a Főtér között vánszorgó autóbuszokkal.

Sűrű, mindenféle mellbevágó változásokkal tele világ volt akkor.

Apámnak annyi sok dolga lehetett, hogy rólam megfeledkezett, családjára sem jutott idejéből. Mostohaanyám az új lakásban maradt könyvek között talált

olvasnivalót. A *Réz tábla a kapu alatt*, a *Fekete vőlegény* és a *Halálos tavasz* bűvöletében élt.

Néhanapján elcipelte apámat a közeli Uránia moziba, ilyenkor nekem, a külvárosból érkező „babysitternek” kellett vigyáznom félőcsémre, aki nagy hajlandóságot mutatott a világlátásra, időként észrevétlenül kilépett a villa kapuján, lebotorkált az utcán és a Szamos híd felé tartott. Az Uránia mozi mellett volt a rendőrőrs irodája, többször is annak ablakába rakták közszemlére, mert farkastorka miatt érthetetlenül beszélt nem tudták belőle kivenni, honnan jött, merre laknak a szülei. Később, ismételt tekergéseiről már hazaszállították, rögtön felismerték a születéshibáját kiigazítandó műtétek nyomait magán viselő fizimiskájáról.

*

– Lássuk, kik voltak akkor a szomszédjai? faggattam nagybátyámat, és ő szívesen mesélt. Nemcsak a Korunk folyóirat pályázatára gyűjtöttem anyagot, hanem a magam kíváncsiságát kielégítve kérdezgettem, mert a Királyhágó utcában élő egyszerű emberekhez tartozónak éreztem magam, akkor is, amikor már rég elkerültem onnan.

Ez az érzés kerülget ma is. Ez az utca az én fatornyos, gyerekkori emlékeimmel telített, anyaölmeleget árasztó falum. Még akkor is, ha már rég kihaltak onnan hozzátartozóim, barátaim, ismerőseim, bámulatos külvárosi embereim. Nevelőapámat a hatvanas évek végén elvitte a megerőltetett munkában belélegzett liszt és szalalkáli okozta asztma vagy tüdőtágulás.

Anyámtól elvált, házát a helyébe költöző nővére adta el, diófafurnéros bútorát széthordták rokonai. Borbély öccséhez került az a fából faragott, szeme fehérjével világító, térdeplő néger szobor, amelynek fejetetején, kerek márványlapon, meggyvörös ijesztő képű kerámia–buldog trónolt. Nyakát gombnyomásra elválasztottuk a törzsétől, és akkor láthatóvá vált hat kicsiny likőröspohár között az üveg, amelyben mindig volt annyi meggyelke, hogy megteltek vele a poharak. A szigorú buldog, a nekünk boldog békeidőnek tűnő háborús években is, dúznis Szimfóniákkal tele cigarettásdobozra ügyelt, és az első világháborúból maradt, ágyúgolyó–hülniből barkácsolt, szelídített rézöngyűjtőra is. Nevelőapám mézeskalácsos háza, a nagy, lemezlejátszós Orion rádióval, a Karádi Katalin és Jávör Pál hangját megörökítő törekeny ebonit hanglemezekkel a polgári jólét előretolt helyőrsége volt, a nyomorúságosan is egyszerű boldogságot árasztó, napi küzdelmekről nekem most is szép külvárosban.

Titkos szépségét kíváncsian kutató kérdéseimre nagybátyám, gyakori szójárásával „jobbsekell”-nek nevezte küzdelmes életét minden apró örömeivel együtt. Ilyenkor, távoli asszociációkkal, kutyaéletünk „fülönfüggőire” gondolva, Arany János Toldijának egyik sora csengett fülemben: „*Hullottak az ebek, hogy jobban sem kellett*”.

Azt szerettem nagybátyámban, hogy mindennapi nyomorúságából is kikerített annyi jót, amellyel a mások szolgálatában igaz emberségét folyamatosan gyarapíthatta.

*

– Akivel leghamarább összejártunk, mondtam, hogy Sós bácsi volt. Nagyon rendes, becsületes ember.

– Vegyük a páratlan oldalt. Tehát a páratlan oldalon az utolsó előtti telekre költözött. A sarkon lévő telket megművelték. Mi a telek története? Mire emlékszik?

– Arra, hogy végül megvette egy özvegyasszony. Annak volt egy fia és talán egy lánya. Az a Klárka, aki púpos leány volt, a lakatgyárban dolgozott. Na, azok vették meg, és csináltak oda egy kis kulipintyót. Aztán kihalt a család. Miután megvettem a másik helyet, már nem tudom, mi történt velük.

– A másik szomszéd?

– Elöl, hátul üres telek volt. Éppen arra akart rávenni Sós bácsi, hogy vegyem meg azt a helyet. Nem nagyon lehetett megvenni, mert az volt a helyzet, hogy nem volt ott mire építeni. Meg aztán minek kínlódjak én vele, Sós bácsi is kínlódott, szegény. „Há’ lesz nekünk házunk...”

– Ezt hogy értsem?

– Az volt az elgondolásom, hogy egyszer úgyis jön a szocializmus. A gazdasági események olyanok voltak, hogy változásnak kellett lennie. Akkor az ember is még olyan fiatal volt, aztán úgy gondoltam, hogy forradalmasodunk, és aztán máról holnapra egy-kettőre átváltozik a világ.

– Honnan ezek az eszmék?

– Mielőtt nem költöztünk volna ide, nekem már kapcsolatom volt a Munkássegéllyel. A székhelye először a Ferenc József úton volt. Aradi Viktor tartott előadásokat ott az ember fejlődéséről és másról is. Dia-pozitívekkel. Megmagyarázta, mikor jelent meg az élet a Földön, mikor jelent meg az ember... Inas voltam, és jártam a szakszervezetbe.

– Térjünk vissza az utcára. Akkor kik voltak a barátai?

– Összebarátkoztunk Szöcs Jósikával, a festővel. Aztán az öccse is odajött. Az is szobafestő volt. Aztán Szilágyi Dezső, Nemes Károly. Különösen az hozott minket össze, hogy ugye suszter voltam, aztán hol egy sarkot kellett csinálni, hol egy kalapácsot kértek. A javítások hamar kellettek, megvárták. Aztán én dolgoztam, közben diskuráltam az emberekkel. Politizáltam. A suszter alacsonyan ül, és magas dolgokról beszél.

– Hogyan öltözködtek? Miben jártak?

– Hogyne emlékeznék arra, hogy mibe öltözködtünk. Nem a divat után, hanem szegényesen öltözködtünk. Egy magamfajta suszternek, ha sikerült eljutnia

oda, hogy vehetett az Ószeren uraktól levetett ruhát, valami jó szövetből készítettet, amit ki lehetett fordítani, akkor az már nagyon jó volt.

– Emlékszik arra, hogy csináltatott volna ruhát?

– Egy fekete ruhát vettem magamnak az Ószeren, és azt megcsinálta nekem Nagy Zsiga. Átfordította.

– Ő is itt lakott valahol?

– Itt lakott az utca elején (8. szám), Nagy Feri mellett. Két agglégény. Nagy Zsiga otthon dolgozott. Egyszer szereztem egy jó anyagot. Megfestettük. És aztán ő csinált nekem nagykabátot belőle. El lehet képzelni az akkori embernek a helyzetét. Csirizes nadrággal mentünk dolgozni. Ez később volt, amikor már a saját házamban laktam. Aztán tovább romlott a helyzet...

– Mit ettek akkor? Hogyan étkeztek?

– Káposzta, krumpli, paszuly.

– Volt kiskertjük...

– Tekintettel arra, hogy otthon dolgoztam, felkeltem reggel korán. Mielőtt leültem kalapálni, elmentem megkapáltam a káposztát. Jó hely, jó föld volt. Feltöltöttem gyeptéglával és földdel a Nádas-partról, és akkora káposzták lettek, mint a suszterszék. Ráülhettem. Az ember tett paradicsomot, káposztát, murkot, petrezselymet. Ha nem lett belőle télire való, nyáron felhasználhatta a zöld levelet egy levesbe.

– Fákat is ültetett?

– Szilvafát, barackfát ültettem. Nem ettem róluk. Ott hagytam őket. Mit csináltam volna velük, amikor el kellett mennem?!

– Hát azért azok pénzbe kerültek.

– Nem. Akkoriban nemigen szaladtunk a kertészetbe, hogy vegyünk csemétét. Nemes Károly adott egy meggyfát, a másik adott szilvafát. Hajós bácsi is adott. Később is adott Hajós bácsi három besztercei szilvafát. Adták. Nem kellett pénzért venni az effélét.

– Rózsika néni hogy érezte magát az új lakásban?

– Há' jól. Miért ne érezte volna jól magát? Nem valami jól voltunk mi anyósommal. Szóval csúnyák voltak. Elmagyarázok valamit erről. A Munkássegélynek is tagja voltam...

– Munkássegély vagy Vörös Segély?

– A Vörös Segély illegális szervezet volt. Talán hamarabb volt a Vörös Segély. A Munkássegély nyílt szervezet volt. Jogilag elismert. A munkanélkülieket támogatta. Voltak előadások is. Nem minden gyűlésre mehettünk el, és nem mindenkor vihettem el Rózsikát is. Amikor valami jó előadás volt, akkor megkértük az öregasszonyt, hogy ügyeljen a fiamra. Nagyon csúnyán viselkedett. „Ha csináltátok, ügyeljete rá!” – mondta. De azért azt csinálta, ha én elmentem, utánam küldte a lányát: „Menj, nézd meg, vajon hová megyen!” Rózsikának én megmagyaráztam, hogy vannak olyan dolgok, amikről nem szabad tudjon, nem muszáj tudjon. Mert az súlyosbíthatja a dolgokat. És megértette. Aztán ez vitt el

minket onnan. Még volt más valami is. A Munkássegélyben egyszer egy fiatal-ember ideadott nekem egy csomagot, hogy ügyeljek rá. Ügyeltem. De ő nem még jött érte, hogy elvigye. Ismertem valamennyire a mozgalmat, nem mentem bé vele a házba. Bár bevitettem volna. Volt nekem egy szerszámos ládám a kamarában. Beletettem a csomagot. Valaki látta, és feljelentett. Jött a rendőrség és elvitt. Az anyag már náluk volt.

– Aztán baj lett abból, hogy megtalálták a csomagot?

– Én ma sem tudom, milyen anyag volt benne, mert nem bontottam ki. Úgy hagytam a csomagot, ahogy volt. A rendőrségen azt kérdezték, hogy Oroszországban, hogy volt. Azt mondtam, hogy nem tudom, miként van Oroszországban. „Ha egy bombát adtak volna, azt is elvette volna?”– kérdezte az ügyész. Nem tudtam, hogy bomba volt benne vagy nem. Megkértek, hogy ügyeljek rá. És akkor azt kérdezték, hogy miért tettem a ládámba. Azt feleltem, hogy nem akartam a házba vinni, mert kicsi a szobánk. A végén aztán elengedtek. Ilyen körülmények között éltünk anyósomnál. Tehát el kellett jönnünk...

*

Anyám egy régi cipősdobozban tartotta családunk régi fényképeit. Volt abban mindenféle, megkopott, szürke, többnyire levelezőlapnagyságú, átlátszó zsírpapírral borított, különféle recés szélűre vágott műtermi felvétel, de fele akkora és kisebb, bélyeg nagyságú amatőr felvétel is. Takarításkor vagy máskor, amikor kezünk ügyébe került a doboz, elnézegettük a képeket, s amikor felismertük rokonainkat vagy saját magunkat valamelyik képen, csodálkoztunk, hogy mennyire megváltozott körülöttünk a világ és minden ismerősünk, rokonunk.

A dobozból kezembe került képek közül jól emlékszem a nagybátyám családját megörökítő egyik képre, amelyiken mindnyájan kozák viseletben feszítettek. Fehér– fekete kép volt, de a szürke árnyalatokból kitetszett, hogy rubáskáik más és más színűek voltak. Az anyagok fényessége mutatta, hogy selyemből készültek. Fejükön kerek, prémes kozáksapka, arckifejezésükön a büszkeségnek valamiféle elfogadható, magától értődő jegye, mintha csak annyit akartak volna mondani: Emberek! Szeretünk benneteket!

Mi vihette rá a nagybátyámat, hogy a harmincas évek derekán kozákosan vagy az akkori időkben tudottan, oroszosan öltözzön? Valószínűleg a szocialista eszmék iránti fogékonysága, amelyeket a jobb élet iránti vágya diktált minden szegénysorsúnak, a kevésbé lázadóknak is, akik igaztalanságnak érezték a gazdagok és szegények között tátongó óriási különbséget. Ők, de még jómagam is tudtam, mi az éhezés. Ruházkodásra is csak a tehetősebbek által levetett ruhadarab jutott, sokan voltak olyanok, akik iskolába sem jártak, mert nem volt cipőjük.

A mai ember, ha kommunizmusról hall, kíméletlen dühöt érez. Rokonaim, akiket nem vigasztalt és nem csitított vallásos áhitat, a szószékről hirdetett bűntudatból táplálkozó, mindenbe való belenyugvás, az igazságosság fényeit követ-

ték szakszervezetekben, munkáskönyvtárakban, tiltott gyűléseken, és eljutottak a lázadásig, az ellenállásig, a tiltakozásig.

Az egyszerű és nagyon szegény ember, különösen, ha magyar, nyílt, szóki-mondó és bátrabb azoknál, akiknek a sors a mindennapi megélhetésre valamilyen kiskaput nyitott. Nagybátyámnak a két dolgos kezénél egyebe nem volt. Ezért gondolom, hogy nem holmi mai értelemben vett divatnak engedett, amikor kozákos, oroszos, valójában akkor a szovjetet jelentő ruházatba bújtatta családját.

Évekkel később Móricz Zsigmond lapja, a Kelet Népe címével és tartalmával is keletre irányította olvasóinak figyelmét. Akkor a Szovjetunió még nem volt mumus, mert nem végzetes hibáit, nem embertelen diktatúráját, hanem újszerűségét, a nép hatalmának illúzióját, haladó szellemiségét, a szegények–gazdagok ellentéte megoldásának lehetőségét népszerűsítette a szocialista és kommunista szervezkedés. Önkéntes agitátorok, kommunista sejteket titkon alakítók mindenre elszánt és bújtatott aktivistái és az illegális tevékenységet is elszántan vállaló tagok népszerűségnek örvendtek a külvárosokban. Haladó értelmiségiek is akad-tak szép számmal, akik hirdették az új tanokat.

Röpiratok, tanulmányok, sokféle írás bizonyítják, hogy a huszadik század elején másként hangzott, mást jelentett a szocializmus és a kommunizmus, mint manapság. Hívei voltak szép számmal. A véres és borzalmas II. világháború után pedig óriási energiákat serkentett a meghirdetett, a várt és remélt demokrácia. Nem csak az iskolázatlan emberek hitték, hogy a régi világ jobbra fordítható, a nép uralkodhat, és új életet építhet a valóságos és a szellemi romokra egyaránt.

*

Nagybátyám példamutató életét többször is megpróbáltam summázni utódaim tanulságára. Íme, egy változat:

Nagybátyám: Király!

Munkásember volt. Cipőt tajkolt, szavalókórust vezetett, röpcédulát szórt. Suszterként kereste kenyerét, kedvelte a verseket, s ha megkérték, éjszakánként röpcédulákkal szaladgált városunk sötét utcáin. Akkor még senkinek sem jutott eszébe, hogy kiírja a postaládájára:

NEM KÉREK RÖPCÉDULÁT! KÖSZÖNÖM.

Bizonyára ezért gondolta a nagybátyám: szabad a gazda. Különben sem volt mindenkinek postaládája. Azért kellett szórni a röpcédulákat. Amikor rájött, tiltott dolgot művel, hát csak azért is tette. Jobb lett volna, ha városunkban nem spórolnak a feliratokkal. De akkor kenyér nélkül maradtak volna a rendőrök.

Gyermekként azt is észrevettem, nagyon hitt valamiben a nagybátyám, arca mindig mosolygós volt. Régi fényképen láttam, kedvére volt a kozáksapka és a rubáska, egész családját keletiesen öltöztette. Amikor Móricz Zsigmond lapját, a

Kelet Népét járatta, mások is kedvelték ezt az égtájat. Később is fordultak különféle égtájak felé, mikor milyen volt a széljárás. Mert az okos ember mindig tudja, merről fúj. De nemcsak a szél fúj.

– Ez propaganda! – jelentette ki nagybátyám, mert megérte azt is, amikor nyugatról fúj jobbat az idők szele. Aztán jött a farmer. És újra a rongyos lett a divat.

Nagybátyámnak szokása volt mindent a maga kedvére tenni. Kedvére javította az elnyűtt cipőket, szépen mondta a hosszú verseket, házat is maga építtette olcsón vásárolt vízmosásos telkére. A patak elvitte kicsi telkének háromnegyedét, ő pedig egyszer – többször lankadatlan kedvvel visszahordta a földjét, és kerítésnek fűzfasort ültetett háza köré.

Derék ember volt a nagybátyám, mindenhez értett, a gyerekeit is maga csinálta.

Am a tüdőbaj kifogott rajta, elvitte a feleségét.

Jött a magyar világ Erdélyben, a katonák átvágták a patak szeszélyes kanyarulatait. Aztán félelmetesen rengett a föld, egy a közeli fűtőházra szánt bomba, a szükségesnél mélyebben felszántotta a kertjét. Földje a levegőbe repült. Onnan is visszahordta.

Katonaruhával engesztelték, szekéren jutott Lengyelországba, s onnan hullaszaggal telten vissza.

Jött a várva várt „demokrácia”.

Nagybátyámat kiemelték. Nem volt titok, hogy sok röpcédulát szórt. Ahhoz is értett, miként kell rendbe tenni egy gazdátlan falut. De a folytatást nem vállalta, visszakérezkedett a cipőgyárba. És mert sáros utcában laktunk, rábirta a gyerekeket, dobálják ki a patakból a köveket. A kövekből, tiszta ingyen, utca-hosszan járdát rakott, mert ehhez is értett.

Közben felnőtt a fia és a lánya. A fiú kemény munkásemberré vált, önkéntes brigádosnak jelentkezett a visói vasútépítésnél, terven felül rengeteg köbméter földet mozgatót, aztán élmunkás esztergályos lett.

A nagybátyám lánya is a nehézipart pártolta, egy közeli csapgyár öntödéjében dolgozott.

Kiemelték a fiút is. Lett belőle kemény katonatiszt, elkerült egy messzi városba. Amikor hazalátogatott, azzal dicsekedett, hogy elbánik az osztályellenséggel, s a saját apjának sem kegyelmezne, ha az általa őrzött börtönbe kerülne.

A nagybátyámnak szerencséje volt, egyszer sem került börtönbe.

Lánya férjhez ment, két gyermeket szült. A nagybátyám katonatiszt fia is megnősült, nevét már románosította, és újra kiemelték: egy ősi város párttitkára lett.

Amikor eljött az ideje, nagybátyámat kínálták különleges nyugdíjjal a röpcézés miatt. Nem tartott rá igényt. Tovább hordta a földet kicsiny telkére és a környéken kivágott fákat szobrokká faragta. Tele van a háza csupa mozdulatlanul is élő szobrokkal.

– Király! – mondták és mondják ezután is a nagybátyámra és a szobraira.

– *Jobb se kell!*– rikkantotta olykor a nagybátyám. Mert ez régi szokása volt, és fogadta, hogy ötszáz évig él majd.

A nagybátyám a háború idején egy özvegyasszonyhoz költözött. A sors akarta, hogy azt is eltemesse. A második feleségétől örökölt házat a fiára hagyta, aki a rendszerváltás után menekült, nyugdíjasként visszatért szülővárosába, s az ölébe esett házban meghúzta magát az egykor dühösen üldözött osztályellenség között.

Kilencvenen jóval túl, hagyott itt bennünket a nagybátyám.

A fia, még többet akart, sokkal többet az apja hagyatékából is, összekülönbözött hűgával, s mert maradék párttitkári parancsának már nem volt foganatja, elfutotta a méreg, és megütötte a guta.

Hogy mi a titok ebben a történetben? Az, hogy Királyból Chirai lett? Rengeg ehhez hasonló példát tudok. Egyelőre magyarázat nélküli, hogy ez az ember mit követett el teljhatalmú tisztként a politikai foglyok börtönében. Ki tudja hány évtizedre, talán örökre, titkosított ez?

Tény az, hogy az alma messze esett a fájától.

*

– Térjünk vissza a szomszédokhoz. A páratlan oldalon lakott Sós Sándor. Milyen ember volt? – kérdeztem nagybátyámat.

– Egy nagy robusztus „szíki” (széki) ember. A felesége is „szíki” volt. Kicsi töpörödött asszony. Olyan jó emberfélék voltak... Akármikor elmehettél hozzájuk akármiert, mert így volt régen, még egy krumpliért és egyébért is a szomszédba kellett menni. Mindig adtak. Persze, vissza kellett adni.

– Ők mikor jöttek a városba?

– Nem tudom. Én már ott találtam őket. Két nagyvállalat volt akkor Kolozsváron. Nem mondom meg, melyiknél dolgozott az ember. Nagy stájer lovakkal fuvarozott. Nem az övéi voltak a lovak, hanem a vállalaté. Bútorokat szállított, és feltették a vasútra... Az öreg akkoriban a házát is levakolta. Jött a lovakkal. Az országútról port gyűjtöttek össze, és azzal vakolták a házát.

– Az országútról?...

– Az országútról azt a kőport. Ami az összetört kövekből adódik, azt összeseperre.

– Milyen házban lakott?

– Ő is olyan salakházban... Akkor az volt az építési mánia itt. Azt hiszem, szoba– konyhájuk volt.

– Gyerekük volt?

– Volt bizony. Három gyermekük volt. Két leányka és egy fiú.

– Nagyobb volt a telek, mint a maguké?

– Egyforma telkek voltak. Tizennyolc méter széles és körülbelül harmincöt hosszú. A Nádas partján még volt egy darab hely hagyva telken kívül.

- Nem volt kerítés?
- Nem, dehogyan volt. De nemcsak ott. Ahol most lakom, itt sem volt bekerítve. '36-ban itt sem volt kerítés a házak között.
- Nem volt hulladék anyag, amiből készítettek volna?
- Még hulladék anyagra is pénz kellett volna! Elhordták volna az emberek tűzrevalónak is, nemhogy kerítésnek. Olyan anyagot én nem kaptam, amiből kerítést lehetett volna csinálni.
- Sós bácsiék meddig éltek ott?
- Sós bácsiék eladták a házukat, amikor a gyermekek már nagyobbak voltak, és itt nem messze, ahol a Shultz – kertészet volt, ott vettek egy földdarabot a háború után. A gyermekek akkor már nagyok voltak. Rózsika ápolónő, Zsuzsika nem dolgozott, a fia asztalos volt. Összeadták az erejüket és elég szép házat építettek. Voltam az öregnek a temetésén.
- Helyükbe ki jött oda?
- Azt már nem tudom. A felszabadulás után én már nem laktam ott.
- A 41. szám alatt Lőrinczék laktak. Mikor jöttek ide?
- 1934-ben vagy '35-ben. Ilyen tájt.
- Meddig lakott a szomszédjukban?
- Én 1935-ben jöttem el onnan. Három évig laktam ott (43. szám alatt).
- Ők már ott laktak, amikor eljött?
- Körülbelül egy éve már ott laktak. Az öreg fuvaros volt.
- Öreg volt?
- Úgy mondom, hogy öreg volt, mert volt neki már férjhez ment leánya. Az öreg Lőrincz azzal foglalkozott, hogy csináltak ilyen orsót. Tudod, mi az orsó. Amivel fonnak az asszonyok. Na, olyasmit csinált. Mint a hegedű, olyan formájú volt az esztergapadja. Az anyagot fogta be egy bőrbe, egy szíjába és úgy esztergálta az orsót. Aztán csináltak egy egész csomó orsót, és amikor már volt nekik elég, elmentek és gabonáért adták el. Felültek egy szekérre, a gyermekeket itt hagyták, mert volt nekik az a férjhez ment leányuk, annak is volt egy gyereke, aztán az gondozta a családot. Így szereztek gabonát.
- Amikor odajöttek, volt már ház a telken?
- Nem volt ház. Vettek egy csomó féldeszskát. Abból összeraktak kalyibát. Beleköltöztek. Ott csinálták az orsót. Így gyűjtötték a pénzt a házra. Nem tudom, hogy hányban jöttek ide. Tavasszal jöttek. Aztán őszire építettek egy nem tudom már mekkora házat. De egy olyan házat, amibe már bele lehetett költözni. Akkor, tudod fiam, mi számított? Négy oszlop legyen feltéve és legyen besározva, hogy bé lehessen menni. Egy család elfért egy ilyen házban. Akarok neked magyarázni egy dolgot. Itt, ebben a kicsi házban a négyszer–négy méteres szobában két gyermekkel és a feleségemmel laktam. Négyen. Váradról idejött egy elvtársnő és egy elvtárs. Újságot árultak. Az volt az ő feladatuk. És még azok is nálunk laktak. És elfértünk ennyin a négyszer–négy méteres szobában.
- Hol aludtak?

– A díványon aludtak. És mi négyen aludtunk az ágyon. Rózsikával aludt az ágy egyik végiben a leány, a másik végiben elfértünk a fiammal. Nagy volt az ágy. Úgyhogy akkor nem voltak az emberek olyan igényesek.

– Miből készítették az orsót?

– Fenyőfából. A féldeszkat, amit vettek, felhasogatták és már csinálták is. A fűzfából csinálták az orsónak a karikáját.

– Miért fűzfából?

– Azért, mert könnyen lehetett belőle csinálni. És az a fa szíve, nem hasad úgy... A nyárfa, juharfa meg hárs – ezek nem hasadnak el, mint más fa: akácfa vagy eperfa. Ha valamelyik asszonynak nem elég nehéz az orsó, szoktak rátűzni egy krumplit, s így dolgoznak.

– Mit tud Lőrinczéről? Az életükről? Történt velük valami különös?

– Nemigen történt.

– Menjünk tovább. A város felé, a páratlan oldalon, a 37. szám alatt Szilágyiék következnek.

– Ők itt laktak, de aztán már odébb építettek. Ezt a helyet később eladták, nem tudom kinek.

– Ez mikor történt?

– Mialatt én itt laktam. Én '36-ban vettem meg a házhelyemet és abban az évben költöztem oda...

– Amikor ide jöttek az utcába, akkor a 37. szám alatt üres volt a hely?

– Igen. Szilágyiék építettek oda házat...

– Szóval éppen folyt az építkezés. És miután elkészültek vele, eladták.

– Igen. Elég nagy házat építettek. Egy nagy, hatalmas szobát és nagy konyhát. Fáskamrát és ezt-azt, amit kell. Az első, amit csináltunk, a kút volt. Víz keves helyen volt. És hogy legyen vizünk, én is kutat csináltam. Sokan segítettek a kiásásnál.

– Hova ásták a kutat?

– Elöl volt. Hogy is mondjam, közel az utcához. Ha bement az ember valakihez, nem kellett hátramennie, mert elöl volt a kút.

– Hogy született a kútásás terve?

– Szilágyi nem hagyta a házat kút nélkül. Ő már rajta volt, hogy kutat fog építeni. És amikor hallotta az ember, hogy kutat fog építeni, akkor önként ajánlkoztunk, mert ő is rajta volt, hogy vizet adjon mindenkinek, akinek csak kellett. Úgy jó, ha minél több vizet húznak ki a kútból. És akkor persze hogy szívesen segédkeztünk. Nekünk sem volt mindegy, hogy hova kell menni vízért. Mert, hogy is mondjam, Nemes Károlynak volt kútja (32. szám) az utca közepén és Szabó bácsiéknak és talán Szócséknek, nem tudom melyik házukban, de ők nem olyan szívesen engedték az embert vizet venni tőlük.

– Mennyit kellett fizetni a vízért?

– Aztán fiam, a lánc szakad, a veder törik: olyan tíz-tizenöt lej körül. Az igaz, hogy az emberek közül is sokan csúfak voltak. Ment a kútra, aztán nem hogy

szépen engedte volna a láncot, hanem durván. Aztán ez nem tetszett az embereknek. Az emberekben is volt hiba.

– Sósék székiek. Lőrinczék hova valósiak voltak?

– Én már nem mondanám meg. Vista, Méra, Szucság. Valahova oda valók, falusiak.

– A sarkon lakók (Bakóné)?

– Ha jól tudom, Klárikának az anyja gerendi vagy gyéresi volt.

– Szilágyiék?

– Ők is Szucságról, Vistáról vagy Mérából.

– Akkor már rég kolozsvári volt, ugye?

– Én '24-ben kerültem Kolozsvárra.

– És a felesége?

– Ő Gyéresen született. Ők '14-ben kerültek be, amikor az apjukat elvitték a háborúba. A vasútnál dolgozott az öreg. Az öregasszony kért a vasúttól magának szolgálatot, hogy a gyermekeket el tudja tartani. És akkor úgy került az öregasszony be a vasúthoz takarítónak. A kocsikat takarította. Kolozsvárra költözött, mert itt adtak neki munkahelyet. Eladták Gyéresen a házat, és vettek itt helyette egy rosszat.

– Szilágyiról említette, hogy ezermester volt.

– Igen. Ez megnyilvánult abban, hogy a földműveléstől kezdve az ácsmesterségig, a faragásig mindent csinált. Kaput faragott, kutat ástott, kereket csinált.

– Azt a jobb oldalon lévő házat is ő csinálta?

– Igen.

– Az milyen ház volt ehhez a régihez képest?

– Ahhoz képest falusiasabb ház volt. Nagy, széles tornáccal. Volt benne két nagy szoba. Külön egy nagy kamra, úgy, hogy lakószobának is jó lett volna.

– Miért épített még egy házat?

– Nem tudom. Csak feltételezem, hogy volt lehetősége, hát megcsinálta, mert több pénzt kapott érte.

– A bal oldalon lévő ház milyen volt?

– Városiasabb volt. Csapott fedéllel, nem tornáccal, hanem rendes eresszel. Bár az is salaktéglával volt kirakva, de mély alapra téve, beton alapot csináltak neki. Szóval, más volt a kivitelezése a háznak. Nagyobb ablakok. Elöl, mint a pávafarok, úgy nézett ki a ház. A fia is kőműves volt, látta, hogyan építkeznek... Egy fia volt.

– Felesége?

– Felesége magyar asszony volt.

– A kertben miket termeltek? Volt valami különös más kertekhez viszonyítva? Szőlője volt?

– Szőlőt tartott. Az volt az első az öregnél. Amikor megvették azt a helyet és kerítést csináltak elöl, ahova a kutat ástuk, már szőlőt is tett. Két kutat ástunk. Az egyik helyt nem kaptunk vizet. Mentünk a másik helyre, még előbbre. Oda,

ahova ő nem tudom hány évvel azelőtt tett szőlőt és az nem bújt ki. Miközben ástuk a kutat, megtaláltuk a szőlő gyökerét.

– Kerítését miből készítette?

– Lécből.

– Azon az oldalon az övé volt az első kerítés?

– Nem. Már nem. Sós bácsinak is volt egy bizonyos kerítése. Úgy csinálták az emberek, hogy beütöttek négy karót, sasfa-félét, és drótot húztak. Voltak azok a stancolt hulladékok...

– Már akkor voltak?

– Voltak. Voltak olyan hosszú izék, hogy ki voltak stancolva belőle valami izék... Nem tudom melyik vasas üzemtől lopták.

– A Silbelaitner-féle öntödéből?

– Nem, az később jött.

– A Nádason túl volt a...

– Ott volt a patkógyár. De ott nem csináltak effélét. A patkógyár sokáig raktár volt. Azután lett belőle autószerelde.

– Szilágyiék mellett lakott a fuvaros (35. szám).

– Arról azt tudom, hogy az öreg kicsi, alacsony ember volt. Amilyen kicsi, olyan, hmm! ember volt. Kemény. A gyermekei is olyanok voltak. Mind kitűnő tornászok. Mind, mind, mind.

– Hány gyerek volt?

– Hát nem tudom. Ott vagy három, vagy négy leány volt. És három vagy négy fiú. Ott rengeteg sok gyermek volt.

– Hova valók voltak?

– Azt nem tudom.

– Hol tornásztak?

– A fiúk az iparban dolgoztak. A lányok is. És akkor is volt olyan, hogy szerveztek műkedvelőket meg sportolókat. Ők olyan önkéntes mit tudom én mik voltak, hogy is nevezzem őket? Olyan, mint amilyent a papok csináltak. Volt itt egy kert. Jártak ki ide, tanították őket művészetre, színielőadásra, mit tudom én mire. Mindenre befogták őket. Na, ilyen sportegyesületek voltak. Mint ahogyan például a futballisták csinálták. Aki szerette a sportot, az fogta magát és a Szénátérre ment, ahol csinálták a meccset. Ilyesmi volt az is, ahol tornászni tanultak.

– Fuvaros volt az apjuk? Akár Szöcs?

– Magánfuvaros. Lova volt. Porondot hordott. Úgy, mint általában a hóstátiak. Szállítottak az építkezéshez porondot, sódert.

– Meddig laktak ott? Most is ott laknak?

– Nem tudom, mi lett velük. Megkérdelem Rózsikát (a lánya, 21. szám), mert jött a felszabadulás, és mindent nagyon összekavart, de még előtte a katonáskodás, a háború... Aztán erre menj, abba a faluba menj... Én már nem sokat tudtam törődni, hogy itthon mi van.

– Következik a 33. szám.

– Enyedinek hívták, aki ott lakott. Enyedi Sándor? A magyar idő alatt jöttek Székelykocsárdról. Az embert ide helyezték a vasúthoz. Tudniillik átjött Romániából ide. Enyed akkor Romániához tartozott. Nem is Enyedről van szó, hanem Kocsárdról. A neve Enyedi. Úgy tudom: Enyedi Sándor. Sokgyermekes család volt. Itt volt a vasútnál. Aztán én nem tudom, hogy ivott, nem ismertem úgy... Itt dolgozott a fűtőháznál. Jött hazafelé és elütötte a vonat. És meghalt. Ez az Enyedi rokonság volt Király Palival. Király Palinak az anyja testvér volt ezzel az Enyedivel. Király Pali Nágelnél (Nägl) volt inas. Mézeskalácsos. Unokatestvérem.

– Milyen rokonságban voltak tehát?

– A Királyoknak az unokatestvére volt. Az én édesanyámnak sógorasszonya volt ennek a nővére...

– Milyen házba költözött Enyedi?

– Valakinek a házába. De én nem mondom meg, hogy kié volt... Azt hiszem, három lánya volt és vagy három fia. A fiúgyermekeket elvitték. Elvitte a magyar állam valamiféle iskolába. Vasutas iskolába, mert olyan egyenruhákban jöttek haza, úgy ünnepkor. Evvel segítettek rajtuk. A leányka, Margit, nem tudom, mivel foglalkozott. A mézeskalácsosnál is dolgozott. Itt maradtak. A háborúban aztán elbombázták a házukat. Azután elmentek. Amiben ők laktak, az a ház szétment, bútorostól, mindenestől. Nem voltak otthon.

– Mikor történt? Az első bombázáskor?

– Amikor Kolozsvárt bombázták? Akkor én kinn voltam Lengyelországban (a fronton). Csak azt tudom, hogy adtam nekik egy kicsi kerek kályhát. Volt a műhelyben, egy kicsi kamrában, ahol még dolgoztatni is lehetett, egy kicsi kályha. Azt a kályhát odaadtam nekik. Nem tudom, minek kellett nekik. S így a bombázáskor odalett a kályha is. De még jó, hogy a kályhát bombázták és nem őket.

– Utána rendbe rakták a házat?

– Dehogyan rakták. Elmentek. Valahol a Csaba utca környékén laknak. Amikor a Herbákba (cipőgyár) jártam, nemegyszer találkoztam a fiúkkal meg a lányokkal. Azon a hídon jártak át, amelyiken megyünk a Vasutasok Parkja felé.

– Bérelték ezt a házat?

– Bérelték.

– Kitől?

– Nem tudom, fiam. Nem tudom. Nem jut eszembe, ki lakott ottan s ki ment el onnan, amikor a változás volt. A magyarok jöttek és ők elmentek.

– Ez is ugyanolyan kicsi ház volt, mint a többi?

– Persze. Akkor mind olyan kulipintyók voltak. A legszegényebb emberek vették meg. Azt se nézték, hogy járda van -e, nem nézték, hogy hivatalosan mit kell csinálni. Beütöttek négy cöveket, befedték és kész volt a ház. Így ment. Aztán ha módja volt az embernek, még hozzáragasztott deszkából és ebből-abból egy kamrát, bévájkolta, bétapasztotta. Aki módosabb volt, belécelte és vakolta. Így csinálták a házat. Hát ez a ház is ilyen. Fel van állítva az oszlop, be van desz-

kázva így ferdén, ahol hézag van, ott túlfelől van a deszka, nád van reá téve és be van vakolva. Így van ez a ház csinálva. Most már korhad minden benne.

– Most nem tudja, mi van azzal a házzal?

– Nem tudom. Én hányban is?... Negyvennyolcban én már eljöttem. Minket is lebombáztak. Mikor az ő házuk tönkrement, nálunk is a plafon leszakadt, a szél-deszkák elrepültek. Fűzfából volt csinálva. Rendbetették. Aztán ide költöztünk, ebbe a házba (Belgrád utca, a Kerekdomb alatt).

– Enyediék mellett lakott Pop Vasile, a pipás...

– Igen. A felszabadulás után visszakerült és talán még most is ott laknak, ha meg nem haltak.

– Ők elmentek?

– El volt menve Romániába. Itt hagyta a házát.

– Üresen?

– Nem tudom. Nézz ide. Mondjak valamit. Ezen az oldalon van például Mihalache háza is (25. szám). Szilágyi Dezsőre volt rábízva. Ő adta ki, ő felelt érte. Rá volt bízva. Így mindenkinek volt valakije ezek között az emberek között, aki itt maradt, aki megbízható volt. Mert itt nem volt baj az emberek között. De tudod, sokat ijesztgettek avval, hogy a magyarok idejöttek, akkor a román embernek nem adnak állást, kidobják őket a munkahelyükről, mert hát a román időben is volt úgy, hogy a magyarokat nyomták el nyelvvizsga címén, mert nem tudtak románul. Ez befolyásolta őket. Ők sem remélhettek mást. Így gondolkoztak. Például itt van egy bácsi. Itt maradt. És eltették Szatmárra, pedig úgy beszélt magyarul, mint én. És mégis eltették innen a helyéről oda, ahonnan két-három hónapban csak egyszer jött haza a családjához. Félték az emberek. Fogták magukat és elmentek. Itt hagyták a házukat és rábízták valakire, mint Mihalache Szilágyi Dezsőre...

*

Nem tudhatom, hogy apámat a szerencsés véletlen, vagy az illegális párt vezérelte a magyar katonai iroda szolgálatába, a kolozsvári hadtestparancsnokságra. Nyilván ez olyan hely volt, ahova beépített emberként számos információ birtokába juthatott. Balázs Péter festőművésztől tudom, hogy annak idején ő is hasonló szolgálatot végzett, s mert sikerült eltüntetnie Balogh Edgár és mások terhelő adatokkal tele iratcsomóját, minden bizonnyal életüket mentett.

Néha ebédet vittem apámnak, akit az első emeleti folyosóról nyíló üvegkalitkában találtam, amikor nem volt úton, hogy egyik irodából a másikba különféle iratokat vigyen a bőrborítású csodálni valóan különleges irattartóban. Amíg evett, szétnéztem a kicsiny szobában. Az ajtóval szembeni falon tekintélyes ingaóra függött, üveges, őzbarna fadobozban. Pontosan járt, hibátlanul ütötte az órákat, a feleket is jelezte egy méltóságteljes kondulással.

Ezt az órát apám úgy megszerette, visszavonuláskor hazavitte, hogy katonai

szolgálatának perceire emlékeztesse. Kismező utcai lakásában, a szobába nyíló ajtó fölött függött a Szervátiusz-dombormű társaságában. Tizenévesként rám hárult a feladat, hogy székre állva, hetenként egyszer–kétszer az inga végén pompázó aranszínű kerek lap alól kikotorjam a kulcsot, és óvatosan, nehogy túlfeszítsem a becses óra rugóját, felhúzzam. Ez a háromnegyed évszázada működő óra ma is szolgál. De, mert már senki sincs Kolozsváron családunkból, messzire került szolgálati helyéről, vénkorára unokaöcsém nimesi otthonát díszíti a Szervátiusz Jenő első munkájával együtt.

Miután megbámultam a szépen kongató ingaórát, az alatta falon függő plakátot néztem. Aransárga búzamezőben arató kombájnt láttam, ragyogó színeire ma is emlékszem, de feliratát nem olvastam. Apám szívesen magyarázta a képet.

– Ilyen gépekkel dolgozunk majd az új világban – lelkesedett, és további dicséretéből azt értettem, hogy az oroszoknál már ilyen gépek működnek, ott vége az izzasztó robotolásnak.

Nem érdekelt a kombájn.

Az oroszokról pedig egy fél füzet nagyságú vékony könyvből azt olvastam, hogy egy felderítésen lévő raj fogságba esett magyar katonái hátából szíjat hasítottak. Az izgalmas történet végét csak sejtem, mert apám kivette kezemből a propagandafüzetet és elolvasatlan lapjait is vécépapírnak használta. Durcásan fogadtam magyarázat nélküli tettét. Ez volt az első könyv, amely kezembe került. Nem adott helyébe mást. Pedig akkor már volt egy szép piros és vastag könyve, amelyben Petőfi Sándor összes versei sorakoztak. Évekkel később megvallotta, hogy azt a könyvet egy ügyvéd könyvespolcáról emelte el, amikor félci-pője csináltatásához méretvétel céljából járt a gazdag ember lakásában. Féltett kincse volt, nyilván nem adhatta első osztályos fia kezébe. Azzal vigasztalt, hogy esténként leszalasztott a Főter és a Mátyás király utca sarkára, ahol egy öregasszonytól friss Ellenzéket vásárolhattam, és visszatrappolva a sűrűsödő szürkületben a meredek Görögtemplom utcán, miután kiszuszogtam magam, felolvashattam neki az első oldali híreket.

A keleti világ iránti lelkesedést végig éreztem gyermekkoromban. Nem Amerika, nem Anglia, nem Nyugat volt az áhított azokban az időkben a mi világunkban. A háború alatt, gyermekfejjel nem ismertük Marx, Engels, Lenin és Sztálin nevét. Nem hallottam szovjetekről sem. Az oroszokról, az ellenségről sem sokat. De volt a környezetemben valami vágyódás egy távoli vidék iránt, ahol az emberek egyenlők, nincs úr és nincs szolga, ahol mindenki dolgozik és a becsület, az igazság a fő. A magyar népiségre áhítózó értelmiségiek és a nemzeti öntudatra ébredő kisemberek körében a keleti világ utáni vágyódás egyben az őshazát illető ámulatot jelentette, a magyar dicsőség szittyás bölcsőjét, a handabandázó politikusok által lépten-nyomon hangoztatott, értelmetlenségében is meghatónak érzett „vér- és rögvalóság”, és más ehhez hasonló handabandázó fogalmazásokból áramló büszkélkedéshez szükséges indíttatást.

A háború végén, anyámhoz kerülve, nekem is volt árvalányhajás Bocskai-sapkám és dúsan zsinórozott atillám.

Apám kommunista meggyőződése az esténként paplan alatt hallgatott londoni rádióadásokkal is erősödött. Félelmetes ajtódongetésekkel kezdődtek ezek az adások, megérezttem veszélyességét, és apám kérését is értettem, hogy ezt titkolnunk kell. Azt gondoltam, hogy ott, ahonnan nekünk szóló titkokat üzennek, csupa okos ember lakik, és ők tudják, mit kell tennünk, ha jobb életet akarunk. Ösztönöm azt sugallta, hogy ehhez a meseországbeli emberekhez a Királyhágó utcai emberek hasonlítanak a leginkább. És mert külvárosi szomszédjaink szűkösen élnek, gyengén ruházkodnak, ők azok, akik érdekeltek abban, hogy a képzeletükben felépített világot megvalósítsák.

Apám egész életében a belvárosban lakott. Laktam vele az Óvárban, a Szamos bal partján, átellenben a Nyári Színkörrel és a Sétatérrel, a Házsongárd melletti Görögtemplom utcában és végül a Kismező utcában. Soha öt-tíz percnyi járásnál távolabb a Főtértől, a Dalos-körtől, a Magyar Színházról.

Cipézmunkásnak vallotta magát. Első osztályúnak. Nem suszternek, nem tajkolónak, nem holmi rongyolt lábbeliket javítónak. Csizmadiának semmiképpen. Ő csak nagyon finom anyagból, nagyon gondos kézimunkával, minden szempontból kifogástalanul tökéletes drága cipőket készített, amelyeket csak pénzes úriemberek hordtak. Öregkorában is azzal dicsekedett, hogy munkáit Párizsba szállította munkaadója. Megengedhette magának, hogy hetenként csak egyetlenegy pár cipőt készítsen, nemcsak azért, mert a jó munkához idő kell, hanem mert délutánjait a dalárdában, estéit a színházban, vasárnapjait falusi agitátorként faluhelyen töltötte.

Az ő esetében nem állt a mondás, miszerint a suszternek lyukas a cipője, a szabónak foltos a ruhája, az asztalosnak tökéletlen a bútora. Mindig irigylésre méltóan szép cipője volt. Nem díszes felsőrésszel, nem körül, netán duplán rámás cipőköltemény, hanem sima, rámaján gyöngyvarrásos félcipő, amit kisgyerekkorom idején, emlékszem, mogyorószínű, gombolós kamászlival védett hótól, sártól, esőtől. Öreg korára sem volt kettőnél több lábbelije, amelyeket maga készített és úgy óvott, hogy évtizedekig használhatta őket.

Engem fekete lakkcipőben, hófehér hócipőben járatott kiskoromban. Az ócskapiacra, vagy „kéz alól” szerezte, mert gyerekcipőt nem készített. A háború végére barna ringlis bakancsot kinőttem, s mert nem akadt más, összehúzott lábujjakkal viseltem még azután is, amikor mézeskalácsos apámmal egyik kukoricabeszövő utunkon, a kardosfalvi vámot kellett elkerülnünk a faluszéli temetőben, s a térdig érő hóban menetelve lábujjaim fehérre, érzéketlenné fagytak.

Gimnáziumi éveim idején, iskolába vezető utunk felénél, a kolozsvári állomás környékén pocsolyát kellett keresnünk, hogy lemoszuk a Nádas-mentén ránk ragadt sarat. Szép cipőről akkoriban még csak nem is álmodhattunk.

– Mihalachénak három házhelye volt?

– Igen. De csak egy háza. Mikor a változás volt, elmentek. A könyvtárnál dolgozott. Nem tudott magyarul. Félős volt az, hogy őt megtartják, vagy nem tartják meg. Mestersége más nem volt.

– Mit dolgozott?

– Nem tudom, a könyveket rendezgette vagy kiadta. Az egyetemi könyvtárban. Volt egy suszter barátom, Flórián Jóska. (Az 54. szám mellett, a Katalin utcában lakott.) Ő is ott volt. És Secară bácsi. Ő tudott magyarul is. De aztán nyugdíjba került (30. szám). Mihalache három telkének egyikére a háború után épített házat egy zöldséges ember. És egy papfalvi asszony is csinált oda házat, vagy éppen a Mihalache házába költözött, már nem tudom.

– Mihalache visszajött?

– Vissza. Rábízta a házat Szilágyi Dezsőre, de aztán nem tudom hogyan, de sikerült neki cserélni Szebenben egy magyar emberrel, aki ideköltözött ebbe a házba, és adta a szebeni házat Mihalachénak. Amikor a felszabadulás volt, visszajött és felkeresett engem is. Nagyon jól voltunk együtt. Akkor megbeszélte ezzel az emberrel, hogy visszacserélné a házat, mert most már újra Románia lett itt. Ez az ember aztán belement. Mihalache azt mondta, menjen, nézze meg a házat ott, Szebenben. Ő pedig megnézi, hogyan gondozták ezt a házat itt, és cserélnék. Mert kárt ottan nem csinált. És visszacserélték.

– Kik voltak?

– Nem tudom megmondani. Magyar ember volt. Csak magyarok jöttek Magyarországra. Román nem jött. A románok akkor elmentek.

– Lehetett más is.

– Hát néger nem volt.

– Tehát három telek volt. Később szétválasztották a három telket?

– Szétválasztották. Mihalachéék aztán eladták, és nem tudom, hova mentek. Valahova a Regátba. Nyugdíjba került, és aztán nem tudom, miért nem maradt tovább itt.

– Nem idevaló volt?

– Valahonnan a Regátból jött. És valószínűleg a könyvtárral kerülhetett Szebenbe, és ott akadt ez a pasas, aki át akart jönni Magyarországra, és úgy cserélték aztán. És visszacserélték, de az asszony nem szerette itten. Ezért mentek vissza a Regátba. Nem volt gyerekük.

– Hozzájuk csapott be a villám?

– Nem. A Máneász házába.

– Most ők következnek. Ők a 23. szám alatt laktak.

– Máneász Józsefnek hívták. Reszelővágó volt. Otthon dolgozott, ziccen, ahogy azt mi suszterek mondtuk. Mesterek adtak munkát. Mintahogyan én dolgoztam. Azt mondta a mester: Fiam, édes! Nem hozhatlak ide dolgozni. Dolgozz

otthon. Kaptam ziccpénzt. Valamivel többet fizettek páronként. És akkor ő nem kellett még egy segédért adót fizessen. Nekem jó volt, mert a kiadott anyagból jutott egy spiccre, egy flekkre való. Még egy talpalásra is került, ha több anyagot adtak.

– Erre nem kellett engedély?

– Nem kellett. A betegsegélyzőhöz be voltam jelentve. Jöttek kontrollba, hogy van iparom, vagy nem tudom mi. Bementem, hogy kinek dolgozok, és el volt intézve. Aztán miként intézték, nem emlékszem. Akkor zicceren dolgozhattál. Az nem volt megengedve, hogy ne tartozzál senkihez sem. Akkor rákényszerítettek, megbüntettek vagy adót tettek ki reád. És ha a betegsegélyezőhöz be voltál jelentve annak a mesternek a nevére, akinek dolgoztál, akkor alászozája...

– Mégiscsak fizetett a mester valamit a segéd után.

– Betegsegélyzőt fizetett, de volt valami könnyítés, ha nem dolgozott még egy ember a műhelyben. Elmondok neked egy esetet. A feleségem beteg lett. Az öreg, akinél dolgoztam, nem jelentett be a betegsegélyzőbe. Elmagyarázta, hogy ha bejelent, ő is kell hogy fizessen betegsegélyzőt és én is. És adót kell fizetni. Többet. Azt mondta: Ha valami történik, gyere fel hozzám. Akkor beteg lett a feleségem. Mentem fel hozzá: Né, Laci bácsi, baj van! A feleségemet el kell vinni a kórházba. Menj fiam, öltöztess fel a feleségedet. Elment biciklivel, és elintézte, mert neki jelentenie kellett visszamenőleg nem tudom mennyi időre, és én a kárnéttal elvittem be Rózsikát a kórházba. Azután, amikor Rózsika meggyógyult, kijelentett. A betegsegélyzőből is. Aztán, ha már volt valaki kontrollba, azzal már nem volt baj, hacsak egy új valaki nem jött, csak akkor volt baj. Nem volt olyan nagy szigorúság. Megcsinálta az ember azt is, hogy mondta – persze nem volt egyenes dolog –, most kaptam próbamunkát. Nem mondta, hogy három éve neki dolgozom. És ha piszkálták, akkor a mester elment és bejelentette. Visszamenőleg kifizette azt a pár lejt, és el volt intézve.

– Tehát Máneász, a reszelővágó. Hogy éltek?

– Hát aztán, még barátok is voltunk. De előbb a Gipszesé volt az a ház. Úgy mondtuk neki, hogy Gipszes, mert gipszmodelleket csinált. Törpéket és ilyeneket árult a piacon és vitte házhöz is őket. Ettől vette Máneász a házat. Ő is olyan „refugiált” volt.

– Honnan jöttek?

– Nem tudom. Romániából.

– És Gipszes hova való volt?

– Nem tudom a nevét sem. Kicsi házuk volt. Az asszonya kicsit olyan nyomott agyú volt. Disznót tartott, és úgy maga után szoktatta, mint egy kicsi kutyát. Feltette a kalapját, karjára vette az ernyőt, és ment Burkáékhoz, a pékhez. Ott megvette a kiló kenyeret, aztán leült a sánkra és megetette a kenyeret a disznóval. Ez volt az ebéd. Így tartotta a disznót. Nem volt gyermekük. Máneászáknak sem volt.

– Miért mentek el?

– Azt már igazán nem tudom.
– A harmincas években?
– A változáskor jöttek Máneászék. Gipszesék azelőtt mentek el valahova. Negyven előtt. Máneászné mindig visszasírta, hogy nekik miként volt otthon. Bánta, hogy miért jött el. Az is olyan hóbertos asszony volt. Galambmániája volt. A galamb a vállán volt, és ment vele a piacra. Ha bezárta a galambot és azt valaki aztán elengedte, a galamb megkereste Máneásznét a piacon. Ez igaz volt.

– A galambokat honnan hozta?
– Nem tudom. Itt foglalkozott velük. A házba is bementek a galambok. Be kellett csukjuk az ajtót, mert a galambok bementek, és mindent összehogyhívjákoltak.

– Máneászék milyen nemzetiségűek voltak?
– Magyarok. Gipszeséknek nem tudom a nemzetiségüket. Ők nem voltak szomszédaim, csak Máneász lett később a szomszédom. Na, várjál csak, nem jó így. Me’ én ’35-ben építettem a házat (21. szám) és akkor már ott voltak.

– Hogy költöztek át a 35. szám alól a 21. szám alá?
– Említettem már, hogy özvegy háziasszonyunknak a veje pökhendi, nem tudom, milyen ember volt. Lejárt hozzánk a házbért beszédni. És mindig kritizált. Nekem ez nem tetszett. A lelkemet kitettem, hogy minden szép legyen és rendes, de neki nem tetszett. Nem emlékszem pontosan, mi nem tetszett neki. De nem tetszett nekem sem a magaviselete, olyan pökhendi volt. Közben ez a hely üres volt (21. szám), nem volt eladva. Jöttek hozzám Nemes Károly, Szilágyi Dezső, meg Szőcs Jóska, akik barátok voltak, jöttek hozzám, mert otthon dolgoztam, a feleségemmel nyírták ott a blattot, mert Szőcs Jóskának nem volt munkája télen, Dezső megint nem dolgozott, mert ő egy cséplőgéptulajdonoshoz, mikor kihez szegődött és azzal kereste a kenyerét, hiszen nem dolgozott üzemben. Jöttek oda, beszélgettünk, politizáltunk, diskuráltunk. Úgy beszéltek rá arra, hogy vegyem meg a helyet ottan. Annyi bajod van itt a házigazdával – aszongya. Vedd meg ezt a helyet. És mi jótállunk érted. Tartottam egy csomó majorságot és éppen jött a zsidó húsvét. Elmentem a mesteremhez, Laxhoz. Mondtam, hogy sok a tyúkom. Elvittem és megvette mind. Annyi pénzt kaptam érte, hogy előleget adhattam a házhelyre. Így aztán átmentünk oda. Még volt annyi pénzem, hogy vettem egy csomó széldeszkat. Tanulva Lőrinczéktől, csináltam egy kalyibát, és abban laktunk. Májusban már odaköltöztünk, és úgy építettünk ott aztán házat.

– Milyen volt a kalyiba?
– Hát aztán, fiam, az olyan volt, hogy megteltünk jól bolhával, és beesett az eső. Tartottuk a gyermekek fölé az ernyőt, hogy ne ázzanak.

Pedig elég sok deszka volt. Egyiket a másikra raktuk és betakartuk, hogy óvjuk. Akkor még nem volt nejlon vagy ilyesmi...

– Hol dolgozott?

– Ottan, fiam, abban a kalyibában dolgoztam. A mesterem jött hozzám, mert volt olyan szezon, hogy a mester többet várt tőlem. Persze csináltam a házat is. Az utcában volt egy Kovács bácsi, aki nem tudom milyen újságnál, hordta az újságot ki a vasúthoz és adta fel a csomagot. Ez az ember is mindenféle munkához hozzáfogott. Járt hozzám, és ketten csináltuk a házat.

– Mit fizetett neki?

– Hát aztán megegyeztünk. Nem is tudom, mennyiért csinálta. És akkor jött a mester hozzám. Volt egy kollégám, aki éjjel–nappal dolgozott. Az asszony hordta az anyagot. Ő is építtetett, és ezért dolgozott éjjel–nappal. Nem biztos, hogy ezért, de belehalt. Lehet, hogy már beteg volt, de a sok munka is árthatott neki. Azt mondtam a mesternek, hogy én nem vagyok György, hogy addig dolgozom, amíg lefordulok a székről. Ha meghalok, akkor ki építi fel a házat? Úgy-hogy akkor kevesebbet dolgoztam a szakmámban. Sajnáltam adni a pénzt másoknak, és másokkal dolgoztatni, amikor én is meg tudtam csinálni azt a munkát.

– Hova építette a házat, hiszen kevés volt a hely?

– Láttad, hogy be volt építve kilenc méterre az utcától, azon a kilenc méteren volt a kalyibánk. Felhúztuk a házat, megcsináltuk a fedelét, és azt a deszkát, amiből a kalyibánk volt, felhasználtuk tűzfalnak. Amikor elbontottuk a kalyibát, a padlásra költöztünk fel. Fújt nagyon a szél. Eleinte az eső is beesett.

– Hogyan készült az a ház?

– Szegény emberek voltunk, az alapot úgy csináltuk, hogy tönköket, oszlopokat készítettünk. Egyszer megcsináltuk a formát. Lábakat készítettünk betonból. Volt cement. Nem úgy volt az építőanyag, mint most. Akkor lehetett kapni. Sőt, ha mersze volt hozzá az embernek, akkor még hitelbe is adtak szívesen... Lábakat öntöttünk, arra rátettük a talpgerendát, belevéstük, felállítottuk az oszlopokat, megcsináltuk a vázát a háznak. Aztán az oszlopok között kiraktam kövel. A Nádas-patakból hordtunk követ. Én is vittem talicskával. Így aztán kiraktuk. A fűtőháznál voltak olyan samott téglák a kazánoktól. Abból is gyűjtöttünk össze egy csomót és kiraktuk az alapot.

– Mélyre ástak?

– Nem olyan nagyon mélyre. A háznak, ha nehéz, akkor erős alap kell. Egy faháznak nem muszáj az erős alap. A hely lejtős volt. A ház vége nyolcvan centire volt felemelve. Azt feltöltöttem. Az a Kovács bácsi, aki nekem épített, eladta a házat egy mészárosnak. Szegény ház volt. Annak nem kellett. Volt pincéje. A pincéből megvettem a követ. A házat, amit szétverték, eltakarították egy fuvarossal. Megfizette a fuvarosnak, hogy elvitte a romot. Adtam én is egy lejt, hogy elhozta és lerakta az utcára. Aztán ősszel behordtam és feltöltöttem vele a telket. Ebből lett az udvar.

– Először szoba–konyhát épített? Pince nem volt alatta?

– Nem. Pincét csak pár évre reá építtettem, miután megvettem Kovács bácsitól a követ. Azután építtettem a ház végibe. Arra később Rózsikának (a lányának) építtetünk egy szobát.

- A tető?
- Cserépből. Vettük.
- Kalákában segítettek a szomszédok?

– Nem kalákában segítettek. Szőcs Jóska is épített magának egy szobát. Akkor én is, Nemes Károly is és Szilágyi Dezső is elmentünk segíteni. Szilágyi Dezsőnek szintén úgy csináltunk pincét. Károlynak megint úgy. Hát elmondok neked egy esetet. Amikor építettem a házam, Szilágyi Dezsőt rávette a felesége, hogy az a gyógyszeráru-gyárban dolgozzon. Jöttek haza a munkából. Nekem éppen segített Nagy Zsiga felszegezni a széldeszkát tűzfalnak. Addig nem lehet cserepezni, amíg ez nincs kész. Nagy Zsiga az utca elején lakott, a 8. szám alatt. Abbahagyta a munkáját és eljött segíteni. Nagyon jól összedolgoztunk. Jó barátságban voltunk. Most is magázódunk, ha találkozunk. De azért eljött, segített nekem felszegezni a tűzfalat. És akkor Szilágyi Dezső éppen jött haza a feleségével. Engem Lobogónak csúfoltak, mert volt egy rossz lódenkabátom, abban dolgoztam, csak úgy lobogott rajtam. Jöttek fel a Nádasról, ott jártak át az udvaromon. Emlékszem, fenn voltam a padlásan. Szilágyi Dezső odaadta a kosztos csészéjét Annuskának. „Nesze, Annuska – mondta –, né, Lobogó meg fog ázni az éjszaka!” Nem ment haza. Jött, segített, és feltették a cserepet. És jöttek a szomszédok. Mindenik segített. Az egymásrautaltság, az egymáshoz tartozás élt az emberekben.

- A víz mennyire jött fel a telekre?

– Nem tudom mennyire jött be. Amikor megvettem a helyet, nem volt nagy esőzés, csupán egyik része volt iszapos. Később, amikor elkészült a pince, hát megtelt vízzel. És elvitte a víz Manfréd nyulait ketrecestől. Majdnem derékig gázoltam akkor a vízben. A budi még ott volt. Megkötöztem, hogy ne vigye el a víz.

- Milyen nagy volt a telek?

– Fel kellett tölteni (elvitte a Nádas jó részét). Odahozták a szemetet. Aztán én azt a szemetet mindig gereblyéltem, tettem belőle oda a gödörbe, és hánytam reá az iszapot. Tettem oda fűzfákat és az kötötte meg a talajt. Az egész hely 21 méter 90 centi széles és 35 méter hosszú volt.

- Az akácfák később kerültek oda a végére?

– Hoztam magot az Adler- féle raktárból, a Gépész utca végéből. Megforráztam és elültettem. Úgy tanítottak, hogy meg kell forrázni, mert másként nem tudja áttörni a kemény burkot. Beleteszed egy edénybe és a forró vizet ráöntöd és lefeded. Aztán megdagad...

– Volt a telke mellett egy sziget. Körbejárta olykor a Nádas. Az kihez tartozott? A Vári telkéhez? (13–19. szám.)

- Az a vasúthoz tartozott.

– Hogy gazdálkodott a kertben, amely nem is volt kert, hiszen nagy részét elvitte a víz?

– Ott jól lehetett gazdálkodni, mert iszap volt és homokos a talaj. Olyan krumplikat és káposztákat neveltem benne, hogy miután egyedül maradtam, mert '42-ben meghalt Rózsika, az emberek hozzám jártak hagymáért, salátáért meg minden más zöldségért.

– Meddig tartott a házépítés?

– '35 májusában költöztem oda. Május elsején. És őszire beköltöztünk, de nem volt kimeszelve. Aztán rendre, rendre... Sok földet hordtunk. Hallottál Crişan Jánosról? Na, akkor ő itt kinn lakott. Most nemrég halt meg. A fia úgy lett szobrász, hogy jártam náluk és láttam, hogy a gyerek miket farag. Mondtam neki, te Béla fiam, hagyj békét más iskolának, tanulj szobrászatot. Az apja rám támadt, hogy miért akarom befolyásolni a gyermeket. Mondom, te János, nézzetek utána ennek a gyereknek, mert ügyes. Ne hagyjátok elkallódni. És az öreg anélkül, hogy a fia tudta volna, vette azokat, amiket faragott (nekem most is vannak tőle dolgaim), elvitte és megmutatta valakinek, akinek kell. És szobrász lett a fiából...

– Sokféle szerszám kellett a házépítéshez, a cipészethez?

– Aztán volt is. A suszter, amikor inas már kezdi gyűjteni a szerszámokat magának. Egyedül a kaptafát nem szerzi, mert azt a mesterek adják, mivel minden mesternek más a fazonja... Kézi szerszámja minden susztersegédnek volt.

– A telkén jártak át az emberek. Többnyire vasutasok voltak? Mindenki itt járt?

– Ameddig nem sikerült úgy feltölteni a helyet, hogy mellette járjanak, a mi telkünkön át jöttek. Sőt még a szekerek is itt jártak porondért. Volt egy hóstáti barátom, itt ismerkedtem meg vele, mielőtt még nem költöztem ki a telkemre. Szabó János volt. Ők is hordták a porondot. Azt mondja nekem egyszer, te Király, tudod mit, ne zárd el a helyet. Mert én megpróbáltam elzárni a szekerek útját, mert itt jártak le a Nádashoz, odébb magas volt a mart. Azt mondta: „Beszélek a fuvarosokkal, adunk két lejt szekerenként, hogy itt menjünk el.” És akkor Rózsika kiállt oda és szedte a pénzt. Került egypár lej. A fuvarosoknak is könnyebb volt így, mert jó porondhoz jutottak. Akkoriban a Nádas sok porondot ho-zott. Tiszta volt a víz, jó a homok.

– A lánya itt született, ebben a házban?

– Nem. A Kalandos utcában. '31- ben született... Barátaimnak mondtam, hogy azért építettem a házat, mert nem tudtam fizetni a házbért. Gúnyolódtak is ezért velem. Azt mondták: „Azért építette Király a házat, mert nem tudta fizetni a házbért! Csak arra jutott neki, hogy építsen!” Számoltam. Ha házbérben laktam volna öt vagy hat évet (a 43. szám alatt), annyiba kerül, mint a házhely, amit megvettem 5500 lejtért. Akkor nagy pénz volt. De a legnagyobb telek volt az utcában.

– Egyszerre kellett kifizetnie?

– Nem. Rendre fizettem ki.

– Kié volt a telek?

– Porucztól vettem. Ez a rész a sarokig az övé volt. Egész a Nagy Lajos király (Gorkij) útig. Ezt a részt vette meg ő Peteánnal együtt. (A Katalin és a Napos utca közötti rész.)

– De a telkének a fele a Nádasé volt. Vissza kellett hódítani a pataktól.

– Így is nagyon olcsónak tűnt a többi telekhez mérten. A többi telket tízezren felül adták el. Részletre, de kamatot kellett fizetni.

– Mennyi volt a házbér?

– 300–350 lej. Kétszáz lejt kerestünk egy héten. Nem sokat. Nagyon gyengén kerestünk akkoriban.

– Nézzük a Vári-féle helyet. Ez négyszeres telek volt. Nagy részét elvitte a víz. A megmaradt részen volt egy kicsi ház. Váriék laktak ott?

– Nem Váriék. Vári nem tudom, hol lakott. A bőrgyárban dolgozott. Valószínűleg csak befektette a pénzét. Jött és vágta a Nádas-patak partjáról a fűzfákat. Vettem tőle egy rakás fűzfát. Abból csináltam karókat. Ősszel levágta, tavasszal megvettem. Még olyan nyers volt, hogy kizöldültek a karók a víz partján. Letettem deszkát, arra léptem és úgy szúrtam le a karókat, különben elsüllyedtem volna az iszapban. Abban az évben nem volt nagy a víz. Szóval minden tavasszal jött a nagyvíz, de nem olyan nagy árvíz, mint '32-ben. Amíg jött a nyár, mocsaras volt a hely.

– Váriék mellett Zsukánék laktak?

– Úgy emlékszem. Náluk is sok volt a gyermek. „Zsukán bácsi, hány gyermeke van?” „Kérdezzétek meg fiam, az asszonytól.” Nem tudta, hogy hány gyermekük volt.

– Honnan jöttek?

– Nem tudom. Zsukánné valahova idevaló. Olyan félfalusiak voltak. A szigeten (az 1–3. számmal átellenben, a Nádas túlsó partján) a testvére épített házat. Ha kimegyünk oda és megkérdezzük Szabó bácsit és a menyét, ők biztosan tudják.

– Mellettük laktak Ignáték. Jani bácsi? (9. szám.)

– Az egy rendes, becsületes ember volt. A szomszédok szerették. Elvette Buzásinének a leányát két gyermekkel. Idős ember volt, vénlegény vagy elvált ember. Közben az asszonnyal való együttlét alatt rájött, hogy az asszonynak van még egy fia, akiről nem beszélt neki. Az öreg fogta magát, felkereste a katonáéknál a fiút, és nem hagyta el, támogatta.

– Ki építette azt a házat?

– Nem tudom. Úgy gondolom, régóta megvolt az a ház. Nem tudom, mikor épültek a házak ezen a részen.

– Buzásiék ott laktak velük szemben (16. szám).

– Igen. S úgy került át az asszony. Nem tudom, hogy Ignat vette azt a házat...

– Később elváltak?

– Nem tudom. Az asszony meghalt.

Emlékezetem viaszfigurái, olykor, ha alaktalanná gubancolódnak is, visszavisszatérnek, és néha élesebben mutatkoznak, mint azelőtt. Az édes élet patakzik és forr ilyenformán aszúvá, ami megmarad, azt érdemes kortyonként ízlelni, hogy a velünk történetek értelmére ráérezzünk.

A régi Kollégium épületébe mi, tanulók, az udvari, kicsi bejárón át jutottunk. A belső udvar kicsiny négyszögét követő, egyik oldalon nyitott emeleti folyosó félhomályára emlékszem, s arra, hogy végében volt az iskolai könyvtár. Ha az ajtaján tárva volt az ablak, bemondhattuk az adatainkat, és a sokféle kötelező olvasmányként jegyzett könyvekből kaptunk egyet. Nem emlékszem az első könyvtári könyvem címére. Annál inkább arra, hogy az olvasástól koszos, rongyossá vált lapjainak bársonyosan meleg volt tapintása. Talán Jókai valamelyik regénye lehetett. Olyan puha, olyan siralmasan szegényes volt, mint a mi háború utáni rongylabdánk, amelyet szétszakadásig kergettünk a Nádas- parti utcák porában.

A „magyar időben” a Görögtemplom utcában laktam. Gyermekcsapatunk bőrlabdáját a törvényszéki bíró fia hozta, és az óváriakkal vívott mérkőzéseken sem kellett szégyellnünk magunk labdánk minőségéért, inkább csak azért, hogy többször vágódott a mi kapunkba, mint az övéké.

Könyvem ott is csak egy volt. Nem tudom miért, újra s újra agyamba löki az emlékezet ezt a keserves történetet. A szennyes ruhák között találtam azt a füzetet, amely arról szólt, hogy fogságba esett vitéz magyar járőrkatonaink hátából miként hasítanak szíjat az oroszok. Első osztályos koromtól esténként felolvastam apámnak az Ellenzéket. Így aztán egyetlen vasárnap délután csaknem végeztem a szemléletes rajzokkal tele propagandafüzettel, de a katonai szolgálatból hazatért apám azzal vette ki kezemből az izgalmas olvasmányt, hogy az nem nekem való. A befejezetlen történetből csak annyit tudtam meg, hogy a magyar katonákkal alaposan elbántak a rettenetes orosz télben.

Akkoriban a Görögtemplom utcai fiúk között cserkészek is voltak, akiknek illett minden nap valamiféle jó cselekedetet véghezvinniük. Ők a Kollégiumba jártak iskolába. A Kollégium tágas udvarát magas kőfal választotta el a Petőfi utcától. Alatta jártam a Tordai út sarkán lévő elemibe. Elképzeltem játszótársaimat, amint cserkész-egyenruhájukban katonásdit játszanak az udvaron. Veress Sanyi, akinek az apja eltűnt a háborúban, és ettől már tizennégy éves korában felnőttként viselkedett, egyszer felemelt a kőfal mellett, hogy láthassam a cserkészeket. De olyan kicsi voltam még, hogy nem láttam túl a falon. Képzetelemre hágva meséltem el, hogy milyen csodás a cserkészélet. Később a zenekonzervatóriumot alapító Lakatos bácsi szomszédomban lakó fia biztatott, hogy amikor eljön az ideje, jó cselekedeteimért bizonyára bevesznek a cserkészek közé. A Jó Pajtásra egyik ismeretlen jótevőm fizetett elő, az iskolában a szegények kosztján

éltem. Délután ingyenes németórára jártam, nagyon szerettem szálkás gótikus betűket rajzolni.

De aztán más idők jöttek, elkerültem a kerekdombi külvárosba, és még úttörő sem lehettem, mert kinőttem a gyerekkorból.

Szép könyveket kaptam és gyűjtöttem, osztálytársaimnak is kölcsönöztem kincseimből. Minden szokásos ünnepen anyámtól valamilyen ifjúsági könyvet kaptam ajándékba. Barátkozásaink szertartásához tartozott, hogy néhány osztálytársunkat vendégül láttuk legalább egyszer. Mézeskalácsos nevelőapám házában többen is megfordultak. Együtt jöttek egyszer a Boldog utcán innenről, a közeli Kálvin utcából Csillag, az Óvárból a túlzottan pisze Balázs és egy lányos képű fiú, akit Jencinek becéztünk, valamint Kürthy, aki kölcsönkérte *Itt a piros, hol a piros* című könyvemet. Azóta sem adta vissza. Ültünk és beszélgettünk a nagyszobában, majszolgathattak a mézes süteményekből. Aztán megmutattam nekik a nyulaimat. Valamelyikük unalmában belekarcolta lányismerősének nevét, egyik frissen csináltatott, ággyá alakítható diófafurnéros fotelünkbe. Éppen abba, amelyik az enyém volt. Végre abban aludhattam, miután a bútorasztalos ráérősége folytán, az egész telet szekrényaljba vetett kurta vackomon kínlódtam végig.

A fotelág rajtam bosszulta meg az osztálytársaim által rajta esett csúfságot. Amikor valahonnan rám ragadt a járványos fültőmirigy-gyulladás, napokig nem engedett szorításából, a belém dugdosott lázmérő 41,3- at mutatott, moccanni sem bírtam, és a téli Nádas-parti ködöknél sűrűbb és súlyosabb ereszkedett reám, olykor egy-egy arc rajzolódott ki a gomolygásból, szóltak hozzám, válaszolni képtelen voltam. Vizes lepedőkbe csomagoltan tértem észre, éppen csak annyira, hogy bocsánatot kérhettem kedves fotelemtől. Bizonyára megbocsátott, mert rövidesen felépültem, a betegség miatt féltett férfiasságom sem szenvedett csorbát. Erről persze csak évek teltevel bizonyosodhattam meg. Miután elhagytam az anyai házat és kedvenc foteletemet, amelyben kedvemre tanultam, olvastam és jókat aludtam is, több más ragyogóan szép, mindig csillogó bútoraikkal együtt, sanyarú sors várt erre a bútordarabra is.

Nővéremmel egy esztendőben végeztünk, s kaptunk érettségi bizonyítványunk mellé, ő tanítói, én pedig technikus diploma. Tanárai ámulatára, hivatástudattal megalapozottan, nővérem izgalommal és türelmetlenül várta, hogy valamely iskolában a gyerekek elé lépjen. Osztálytársa, egy mutatós székelő fiú, akit ráadásul kitűnő tornászként ismert a város, udvarolt a jó hangú, az iskola énekkarában jeleskedő nővéremnek. Az első ún. pionír-oktató képesítéssel felruházott osztály tanulói voltak, s ez nagyban képessé tette őket mindenféle művelődési tevékenység vezetésére is.

A tanév végén nagy eseményre készült a család, szóltak nekem is, hogy komoly szándékkal látogat el hozzánk a fiatal tanítójelölt. Akkor már megint apámnál laktam. A látogatás, mert benne főszerep jutott az én diófafurnéros fotelemnek is, balul végződött. Az történt, hogy amikor a fiatalember éppen előad-

ni készült leánykérési szándékát, bútorszállító emberek kopogtattak az ajtón, és rendre elhordták a foteleket a jelenlévők alól. Nem volt titok hogy valamilyen tartozás behajtásának lehettünk kényszeredett szemtanúi. A megzavart leánykérés a felek egyetértésével, elmaradt. Mégpedig végleg. A kitűnő tornász tanulmányai befejezésekor hazautazott székely falujába, ahol a szomszéd lányát vitte oltár elé, és alapított hatgyermekes nagycsaládot, hogy aztán kitartó és hozzáértő oktató munkájával a községi iskola igazgatói tisztjéig haladjon előre a ranglétrán.

A nővérem volt legfőbb szenvedője ennek a talán csak nevelőapánk által okolható történetnek. Szomorúságában majdnem pártában maradt. Évekre rá, végül ő is a szomszédból kapott élettársat magának. Burcă Pétert, egy évvel nálam idősebb szomszédunkat választotta férjéül. Ennek is külön története van, amelyet fiatalságom éveimhez kell majd illesztenem.

Nagy megtiszteltetésnek vettem, amikor beiratkozhattam a Kollégium könyvtárába. Faltam minden olvasnivalót, becsültem a patinás könyveket, az ódon falakat. A régi tablóról letekintő tanárookra és a végzős diákokra úgy néztem fel, mint a hosszú évekre külvárosba rekedt Erzsébet kisasszony az óvári templom kifestett szentjeire.

– Nálatok melegebb az udvar... – nyitott be a vénkisasszony térdig érő hótakaróval borított udvarunkra.

– Fűtjük! – bólintottam a tőlem telhető legnagyobb komolysággal. Úgy éreztem, hogy udvarunkhoz hasonlóan, azért otthonos számomra a Kollégium, mert a napi faadagommal, amit előző ősszel önkéntes munkában a Bácsi -torok környékén gyűjtöttem, s cipeltem hat kilométert cammogva, a buszokkal versenyt futva, jeges utakon korcsolyázva és csicsonkázva, kirakatokat, emberi nyüzsgést is bámulva, minden áldott nap, osztálytermünk vaskályhájáig, a magunk igyekezetével fűtjük. Lélekmeleget lehelünk belé, s ott van az okos emberek titka elrejtve. Ott van az emberséges melegség a tanárok pillantásában, a kopott könyvekben, a sárgult képek mögött. Igen, az ilyen helyeket fűti valami fenséges gondnok, egy régóta felhalmozódó, valamikor kiköbözhető szeretetrakás állandó parazsa.

– Tényleg – csodálkozott az öregasszony, miközben gondolatban én már iskolám lélekmeleg falai között jártam, és elfelejtettem mókám sikerén kárörvendően vigyorogni.

Soha nem késtem az iskolából. Azt hiszem, már akkor sem akartam lemaradni egyetlen kis titok és akármilyen részigazság fölötti, örökké gyermeki, közös csodálkozásainkról.

*

Az utca napos oldalán ültek, hátukkal támasztották a szürkésfeketére száradt deszkakerítést. Ebben a külvárosi utcában reményteljesnek csak az előttük húzó-

dó, krumpli–kövekkel kirakott arasznyi járdacsík volt mondható, amelyen a tavaszi esőzések idején a gyalogjárók az utca végéig eljuthattak oda, ahol a lóherés rét zöldje jelezte világuk végét.

– Anyádnak jó lába van – szolt megfontoltan Halász, aki akkoriban korának megfelelően valószínűleg igazolatlanul hiányzott az orosz hadifogolytáborok egyikéből. Ápolta, szőkés bajuszkáját és brillantinos frizuráját a kifogástalan választékot félnapos halászatai közben is megőrizte. A környék özvegyasszonyai között nagy becsben állott gondozottsága, és az, hogy az egyedül valamirevaló férfi volt a környéken a háború utáni úri nyomorúságos hónapokban, aki munkába járás helyett, jó tisztviselőkhöz hasonlatosan kora reggeltől délig, addig vándorolt a patakparton, amíg fűzfavesszőre nem fűzött másfél kiló különféle halat. (Hogy a halászat szüneteiben milyen munkát végzett a patakpartra rugó vasutas családi házak sok mindent nélkülöző háztartásbeli dolgozóinak kedvét keresve, arról a külvárosi utca asszonyainak hol melegen vágyakozó, hol szikrázva elítélő tekintetéből és a képzelet színeivel festett pletykáikból alkothatott képet az ember.)

Halász rendszerint a pék feleségének ajánlotta először a napi zsákmányt. Így a péknél hetenként többször is halvacsoráztak, Halásznak pedig jutott cigarettára és rumra. Ha szép fogással állott elő, még egy darab frissen sütött, a mindennapi kenyeret helyettesítő málét is kapott. Ezzel rendszerint beült az utcagyerekek közé, megosztotta velük a málét, barátkozott velük.

A villanyszerelő tejbőrű fia, a rövidnadrágjában időnként megmagyarázhatatlanul csontkeménységű férfiasságán igazítva egyet– egyet, jelentőségteljesen elvigyorodott.

– Asszstat... – sóhajtott.

– Muklesz! Ül le a hernyódra Csecsemő! – figyelmeztette apai hangon Halász – Mit értesz te ehhez?

– Mert egyszer ő is ráfeküdt a kukoricásban a nagységgű Lucára... – gondolkozott hangosan a basszus hangú Lajos, akiből később nőgyógyász lett.

– Fél máléjába került a fuvar, de Luca leköpte, mert hiába vette kezébe barátunk vékony szerszámát, hogy jó helyre dugja, az se szó, se beszéd, markába köpte farkának gyöngyeit...

– Ti itt összesen nem kávéztatok annyiszor, ahányszor én kefélttem – jelentette ki az idősebbek határozottságával Halász, és barackot nyomott a pék fiának a fejére.

– Egy évet adnék az életemből, ha anyáddal dolgozhatnék..

A fiú elpirult. „Mit kell most tennem? Dicsérte anyámat, vagy sértegette?”

Tanácstalanul nézett a távozó Halász után. Nekinyomta hátát a deszkakerítésnek és hunyorogva szembenézett a bizsergetően melegítő Nappal.

- Menjünk tovább. Mióta volt a szomszédban pékség? (7. szám.)
- Mikor én ide kiköltöztem, ott már pékség volt.
- A Burcăé?
- A Burka Jánosé, azt hiszem. Ő volt a pék. Sokgyermekes.
- Hova került?

– Amikor a magyarok bejöttek, Temesvárra, vagy nem tudom, hova mentek. Akkor vette meg Nágel (Nägl) a házat. Mielőtt elmentek volna. Tudniillik úgy volt, hogy én tudtam, hogy Burka eladja a házat. Jöttek hozzám az emberek javítani való cipővel, én meg télen, amikor nem volt munkám, Nágelhez jártam dolgozni és szóltam neki a házról. Akkor Nágelnek nagyon jól ment a mézeskalácsosság. Okos, ügyes ember volt, és jó iparos. Ha egy kicsi lisztre szert tett, tudta, hogyan kell forogni benne. A vásárokon sátra volt. Amikor hozták haza a pénzt és kiszámították, ez megy lisztre, s amire kell, mondtam, a többit tedd le, nézd meg, ott van a ház eladó, meg kell vened! Addig–addig, hogy összeszedtük a pénzt, és megvette Burkától a házat. Rendes embernek ismertem Burkát, de amikor megint Románia lett, eljött és vissza akarta venni a házat Nágeltől. Vissza akarta csinálni a dolgot. Igaz, Nágel is élni akart a lehetőséggel, hogy nem fizeti ki neki az egészet. De a testvérem, anyád, és én nem engedtük. Azt mondtuk, hogy nem szabad ilyesmit csinálni. Látnod fiam, akármilyen becsületes és vallásos ember volt Burka, amikor megfordult a világ, amikor adódott a helyzet, ki akart babrálni Nágellel. Szerencsére Nágel kifizette. Az én második feleségem volt a tanú. Burkának volt egy csomó adóssága. És a bank bekebelezte a házat. Tehát a banké volt a ház. Nágel fizette a részleteket, mert a bank úgy adta a házat, ha fizeti a részleteket és a kamatot a végén. Nem Burcă adta el a házat, hanem a bank. Ez volt a Nágel szerencséje. Megmaradhatott a házban, nem kellett pereskedjenek, mint sokan mások.

– Nekem a szerződést nem maga adta, hanem a bank. Menjen perelje a bankot – mondta Nágel.

– Ezek a telkek valamelyik bank tulajdonában voltak?

– Nem tudom. Lehet, hogy Burkáék az építkezéshez vettek fel kölcsönt a banktól. Tudod, hogy ott szuterén volt. És egy szuterént felépíteni, ha összeszedte is a köveket, akkor is nagy összegbe került. Az akkori keresetet számítva és nagy családdal... Nem volt tőkepénzes. A házból magából is látszik, hogy gyenge ház volt. Valahonnan vett kölcsönt, adósságból tudta felépíteni a házat.

– Mellettük (5. szám) rokonsága lakott?

– Édestestvérek voltak a férfiak.

– Ők honnan jöttek?

– Nem tudom. Amikor én ideköltöztem, akkor ez az utcarész tőlünk errefelé (1–19. és 2–28.) már megvolt. Ott laktak Erkediek. Balláéknak már szép házuk volt, téglaház...

– Milyen pék volt Burcă?

– Mint a pékek. Jó kenyeret sütött. Inkább a lakosság által vitt kenyértésztát sütötte. Én is megdagasztottam a kenyeret, és vittem hozzá kisütni. Miután a feleségem beteg lett és nem tudott dagasztani, én végeztem ezt a munkát is. Délután, amikor jöttem a munkából aztán vittem haza a kész kenyeret.

– Megélt ebből akkor egy pék?

– Megélt. Meg volt szabva, hogy kilóját mennyiért süti. Ugye, maga a tűzifa nem volt olyan drága. Azonkívül ő is készített kenyeret, amit eladott. Képzeld, hogy minden nap kétszer– háromszor is vetett be kenyeret. Meg voltak határozva az órák. Ha befűtött egyszer, másodszor már csak negyedréssz tüzelőanyag kellett és bevethette a második rend kenyeret. És akkor megvolt neki a nyeresége.

– Gyerekek?

– Sok gyermeke volt. Nem tudnám megmondani, hány. Fiai és leányai. Nem tudom, miféle vallású volt. Ott volt nekik a Transilvania utcában az imaházuk. Oda jártak. Csakhogy olyan vallásosak voltak, hogy például az apja tartott kecskét, aztán elment Várihoz a kertbe, letette a kalapját, lehúzta a szilvafa ágát és megéltette a kecskével a leveleket és a termést.

– És a másik Burcă család? (5. szám.)

– Nem hiszem, hogy volt mesterségük. Ha mesterségük lett volna, mégis inkább azzal foglalkoztak volna. De mind a ketten kofáskodtak a piacon. Gyümölcsöt árultak. Reggelenként, miután megvásárolták az árut azoktól, akik szekerekkel hordták fel. Az ember itt árult a vasúti hídnál. Az öregnek volt egy szekere, mérleg rajta. Kosarakban volt az áruja. Még én is hordtam nekik gyümölcsöt meg szőlőt. Hajnalban mentünk és szedtük le a körtét, mikor minek volt szezonja, és akkor aztán frissen vittük az öregnek. Lemérte, eladta.

– Felszabadulás előtt volt.

– Azelőtt is. A magyar időben.

– És előtte mivel foglalkoztak?

– Csak azzal.

– Állatokat is tartottak, ugye?

– Ők inkább kecskét tartottak. Szabó bácsi tartott tehenet és még nem tudom melyik szomszéd. Tehenük volt Zsukánéknak. Lovuk is. Mindennel foglalkozott az az ember. Pék is volt.

– Érdekes ember volt Jucan?

– Fuvaros is volt.

– Innen ment el a háborúba, és ide tért vissza?

– Igen. Volt fogságban is.

– Mesélte, úgy jött vissza megfagyott lábbal, hogy etette a szovjet katonák lovait.

– Arra emlékszem, egyezséget kötött Nágellel, hogy közösen málét sütnék a régi sütőkemencében...

– Továbbmenve egy üres telek következik.

– Nem. Az az egész a Bodokáné volt. Most nem tudom, kik vágtak le belőle, hogy házat építsenek oda.

– Kert volt ott?

– Nem volt elválasztva. A házuk kijárata a Kardos János utcára volt. Itt (a Királyhágó utca felől) gyümölcsös meg zöldségeskert volt.

*

Nyári éjszakákon, amikor tisztafej szolgálatomat végzem a toronyban, és vandonatúj hírekre már hiába várok a gépem előtt, a régen elfelejtett telex- szoba mellett elhaladva, ahonnan egykor szalagokra pötyögtetett izgalmas szövegekkel megrakodva tértem vissza szerkesztői íróasztalom mögé a kóválygó gondolatokat termő nesztelen csendbe, most inkább messze hordó elemlámpámat lóbálva, kilépek onnan a körerkélyre, és találomra, hol a mögöttem sötétben tátongó mélységbe, hol pedig az ugyanolyan fénytelen jövőmbé világítok, nemcsak kedvtelésből, hanem elsősorban a miheztartás végett.

Elnézem, hogy valahol a mélyben Odin kedveltjei, a szűrös tekintetű Völsungok gyurakodnak, hogy minél nagyobb országot szerezzenek maguknak. Látom azt is, amint az egyik hasonló nevű finn királyfi két nyalka testvérével vítézkedik. Ennek a hórihorgas szőke titánnak bizonyára kiváló esze volt, hiszen kovácsként és ékszerészként hagyott ránk emlékezetet. Az volt a mániája, hogy ellenségeinek gipsz– fehér koponyájából serleget, patinásan sárga fogaikból pedig különféle ékszereket fabrikáljon. Bizonyára így kívánta levezetni bográcsnyi dühét, amiért ellenfelei közül a legelvetemedettebb nem átalította, hogy térdinát elmetesztve rabszolgájává tegye a már akkoron nehéz testi munkának számító kovács szakmában.

Hozzá hasonlatos ember csak évezred múltával született a kincses város kerekdombi külvárosában. A ragyás képű Kis Pistáról van szó, aki kazánkovács mestersége mellett órasmesterségével is joggal büszkélkedett, hiszen a tizenöt kilós ráverő–kalapács szorításától fáradt, szíjas kezével úgy elbabusgatta a szomszéd vasutasok meghibásodott duplacsörgettyűs ébresztőóráit, hogy azok nemcsak a munkába menés idejét mutatták elfogadható pontossággal, hanem akkor is berregtek, amikor a sokat utazni kénytelen vasutasok megfélemedtek az asszonyaiknál legalább hetenként egyszer szükséges bensőségesen férfias szolgálatukról.

Hogy mire mentek egykor a germánok a szűrös kék szemükkel, ezt rég elfelejtették a krónikások, és halszagú rokonaink sem firtatják a finn királyfi tettei közül még azt sem, hogy miután bosszúból leitatta és felcsinálta ellensége lányát, az első Finnair vállalkozásként szárnyakat készített vagy bontott, és amolyan fapados vállalkozásban elrepült a mondák északi fényt repdeső világába.

Ami pedig a Pista bácsi tudományát illeti, még halála után is emlegették a kerekdombi asszonyok. „Szép, jó ember volt: És a felesége sem panaszkodha-

tott.” Így szólt a helyi elbeszélt történelem. Az utókor pedig azzal is megtoldhatja dicséretét, hogy a finn királyfitól eltérően Kis Pista, ha fiatalkorában el is ment néhányszor a belvárosi Forduló utcai kuplerájba, ahol kívül-belül tapogatható, alaposabb leánynézőt rendezzen, de holmi, Odin kedvében járó halott válogató valkür nejjekkel, ha tehette volna, akkor sem szűrte volna össze a levet. Mert erkölcsi a felületi edzések következtében szilárdak voltak, lehetett az a legtollasabb fehérség, ha nyolc év együttlét után, csak úgy se szó, se beszéd, a férje távollétét sunyin kihasználva kirepül a családi fészekből, követni, ahogyan azt a finn királyfi tette, tudta, hogy nem érdemes.

De hát változnak az idők, az ízlések és a pofonok. A jó ember sem kivétel.

Pista bácsi nem ismerte a bosszúállást. Még azután sem akart a ruszlik koponyáiból serleget készíteni, miután a városvégi domboldalon úgy estek el számolatlanul a két német géppuskafészekből sorjázó golyóktól, mintha vodkával telített inukat sorban elvágták volna.

Kis Pista vasutas elvtársával és az első világégésben szerzett orosz tudásával várta azokat a számára kedves szovjetuniósokat, akik bajtársaik hullahegyén, ha dülöngélve is, de átjutottak, és saját bevallásuk szerint nem volt más veszíteni valójuk szétzilált csatárláncaiknál, mert mindenféle, a szovjet közéletből kiebrudalt köztörvényes elítéltek voltak.

Így aztán, amikor Pista bátyánk a városszéli földeken az első fáradt felszabadítót, a szláv nyelv lágyító szavait hangoztatva, az osztályharcban sűrűsödött homlokráncait nyájas mosollyal, a generalisszimust is tisztelettel megemlítve, keblére vonta volna a jövevény gondolkozásra alkalmas testrészét nagyrészt pihentetve, géppisztolyát hirtelen a betegnyugdíjassága miatt is ráérősen nyájas vendégfogadó mellének szegezte, és nemi ösztönét elhessegetve, gyors vetkőzésre készítette az életvirágzásán túljutott, a munkától és a háború sokféle sanyarúságától hervadni kész férfiút.

– Tovaris! Elvtárs! Frate! Kamerád! – próbálkozott a szolidaritásban is jártas nyelvtudását fitogtatva Kis Pista, miközben kikászálódott egy elárvult futóárokából.

– Dáváj! Dáváj! Bistro! – dörögte válaszáat az egyik messziről érkezett harcos.

Pista bácsi vasutas bőrkabátja és finom bokszbőrből még a háború előtt, a pájszlis Blauéknál rendelt bakancsa bánta a gyorsított gazdacserét.

– Le is löhettek volna! – korholta otthon angyal arcú asszonya, s a „Ha megfogta, hadd vigye!” bölcsességnek engedve, arról is rögtön beszámolt, hogy néhány marcona alak, akik a papfalvi erdő felől törtek be a városba, az ő jó édesanyját is megerőszakolták.

Ahol bánat terem, ott sarjad az emberi létet meghosszabbító cselekvés is.

– Jó hírem is van! – vidámodott a zilált szőke asszony. – Az előbb járt itt a postás, meghozta a nyugdíjadat...

Évtized elteltével, amikor hiába kutakodtak a mindig zavaros jelenben vala-

miféle örömforrás után, egyszer csak újra rátaláltak erre a megbecsülésre érdemes apróságra. A monarchia tején cseperedett Magyar Királyi Hivatal működését minősítve, a ráérős lakosság élelmiszert váró soraiban arról beszéltek, hogy égből pottyant vénasszonyok sem akadályozhatták meg a magyar idők közigazgatásának szigorú rendjét. Ezt a rendet aztán bombákkal, ágyúlövedékekkel, kézigránatokkal, futóárkokkal, feketézőkkel, tetvekkkel, járványokkal, politikai betegségekkel, határmódosításokkal és lelkesítő eszmékkel olyan gyorsan és magától értetődően megváltoztatta a kelet felől útjából mindent elsőprő sorsvihar, hogy azt az egyszerűbb emberek, elhanyagolt gyermekek ágybavizeléséhez hasonlították.

Miközben az ilyen apróságokon csámcsogtak, a forradalmakhoz illően rendkívül rövid idő alatt, sok minden mással együtt, ráment a változásokra a kispisták egész hátralévő élete is.

Mítoszok és mondák mindenkor születnek. A tények makacsul megmaradnak.

A fájdalmaik krónikása időnként viharlámpájának villanásainál pásztázza az emlékezetéből lassan kihulló, kínjukban torz mosolyt mutató arcokat.

Mi volna, ha az életet színjátéknak felfogva, magunkat egyik–másik szereplő helyébe képzelve, élnénk újra minden elfelejtett emberi történetet, a szívtelen és agyatlan történeteket, a hétköznapijainkra kiporciózott történelmet.

Különben is, ezt tesszük mindannyian. A felvonások közötti szünetek előtt emlékezésünk függönyével takarjuk sikereinket, és gyakori felsülésünk csakis magunkban katarzist kiváltó epizódjai után, tapstalan magányunkat a kelleténél többet kölközött, kiveret kutyaként szánjuk–bánjuk.

*

– Bodocanról mit tud?

– Azt tudom, hogy részeges ember volt. Nagyon verte a feleségét. Az asszony áldott – nem is tudom, hogy mondjam –, olyan finom beszédű parasztasszony volt. Az ura kiabálós, részeges. Fuvaros volt.

– Ők nem mentek el?

– Dehogyan mentek. Annál kutyább volt.

– Hogy lehet, hogy az egyik Burcă elment, a másik meg maradt?

– Nem tudom. Nem ment el Oláh Péter sem. És Szekara bácsi sem. Erkediné sem ment el, pedig sokgyermekes volt és az urát elütötte a mozdony.

– A 7. szám alatt többen is laktak?

– Igen, a telek végiben volt Nagy vagy Kiss néni. Annak volt egy borbély veje. Lakott ott egy vasas.

– Kicsi szoba–konyhában?

– Igen. Szemben is volt egy kicsi szoba–konyha. Azt aztán lebontották.

– A Nádas partján út volt.

– Elvesztődött akkor, amikor a magyarok rendezték a Nádaszt.

- Ez mikor történt?
- Miután bejöttek, nagy árvíz volt. Akkor nagy árvíz, hogy a katonák csónakokkal mentették ki a szigeten lakókat. Egy katona beleesett a vízbe, és Oltyán Pali, aki nagyon jó úszó volt, kimentette a katonát.
- Oltyán Pali hol lakott?
- Fenn lakik a Gorkij utcában. Kicsit lennebb a Kardos János utca sarkánál, srégen lennebb, Ebergényi után. Ebergényi a fűszeres boltos.
- Mit érintett a rendezés a Királyhágó utcából?
- Megmondom én neked. Itt a rajzon mutatom meg. Említettem, hogy volt egy özvegyasszony, aki a vasútnál dolgozott. Takarított. Volt neki két leánya. Annak a háza beleesett a szabályozásba, és a Partizán utcában adtak neki helyet.
- Átvágás történt a maga házánál is (21. szám).
- Igen. És maradt egy rész útnak. De tovább már le kellett vágniuk a házhelelyekből az út számára.
- Bodocanénál is átvágták a patakkanyart. És át kellett vágniuk az utca végén is.
- A patkógyár előtt.
- Csak katonák dolgoztak?
- Nemcsak. Hanem mindenféle emberek. A magyarok összeszedték a munkanélkülieket és odatették őket dolgozni. Persze megfizették őket.
- Az utcából nem dolgozott senki?
- Nemigen.
- Oszlopokat vertek be a part mentén...
- És rőzsét hordtak a hegyről. A minek híjakról... Azt tették az oszlopok közé, földet reá, és Isten áldja meg...
- Az útról aztán lemondtak.
- Az elvesztődött.

*

A szomszéd tehenet tartott, az istálló magas szénataratóval épült, ez volt a legmagasabb hely a környéken. Valamikor az istálló is lakóház volt, s körülötte nagydarab szabad terület terjeszkedett le a patakig. A patakon palló lengedezett a vasutasok lába alatt, amikor átkeltek a túlsó partra, a fűtőházba. A kertet felszabdalták a házépítők, az istálló egyik oldalára Popék vályogházat húztak, a másik oldalon pékség nyílt. A két háznak egy kútja volt az utca felőli részen, a patakpart felől hiányzott a kerítés. A péknél béreltünk szobát a patak felé eső kicsi házban, Popéktól kaptuk a tejet, a pék később málét süített, feketén.

Az a nap, amikor végleg hazajött apám, dermedt csennel kezdődött. A Pop fiúk fent aludtak a szénapadláson, két éles füttyentéssel hívtak, amikor kijöttem a fegyverroponásra.

– Odanézz, Béla – mutatott Sandu a patakhíd felé. Közvetlenül a híd mellett földtöltés húzódott, lezárta a patak holtágát, errébb gyümölcsöskert terült el a

Popék telkéig. A patak túlsó oldalán kukoricáson át vezetett az út a fűtőházba.

Két orosz katona kúszott a szilvafák alatt.

– Dobos géppisztolyuk van – magyarázta Sandu –, azok ott a híd mellett kényszerítették hasra őket. – A töltés elején két szürke pontot láttam, ijesztően gömbölyödött a sisakjuk. Felváltva lőttek a németek; a két orosz megállás nélkül kúszott előre. Aztán csend lett. Semmi mozgás. Talán öt perc telhetett el, amikor a két német visszafelé futott a töltésen. Az egyik orosz felugrott, hosszú sorozatot engedett utánuk géppisztolyából. A másik mozdulatlanul feküdt a fűvön, mi tudtuk már, hogy halott.

A hátrább lévő német elesett és mozdulatlan maradt, a másik visszafordult és lőtt. A hidat egyik sem érte el. Az orosz katona görnyedten vánszorgott a lépcsőig, ott az oldalára feküdt, megpillanthattuk végre az arcát. Lelógó bajszos, nagydarab szürke ember volt. Kozák sapkáját a feje búbjára tolta.

– Mit csinál? – kérdezte Gelu, aki elől eltakarta a kilátást a meggyfa ága.

– Cigaretta sodor – suttozta az öccse.

Mindnyáján be voltunk tojva.

Füstcsík szállt a magasba a katona cigarettájából. Félig szívhatta, amikor a pallóhoz vezető ösvényen három orosz tűnt fel. A katona a patakon túlra mutatott, és lefordult a lépcsőről.

Szóval rohadt dolog a háború, én mondom, most is ideges vagyok, ha a hősi halálról dumálnak. Egy vacak pallóért négy ember harapott fűbe. Nem mondok nagyot, ha azt mondom, hogy megutáltuk azt a pallót, néhány hét múlva két gránátot hajítottunk rá; a vasutasok káromkodtak, csak kövekről kövekre ugrálva kelhettek át a vízen.

*

Nägl József mézeskalácsos mester gyermekkorában kapta a Szepi nevet. Nem tanult és nem is tudott németül. Haláláig rajta maradt ez a név, amely német eredetét mutatja. Anyja román volt, de a század elején Kolozsváron magyarul beszéltek az emberek, így aztán a Temesvár környéki Johannisdődről (Jánosföldről) érkezett német mézeskalácsosnak és Kolozsvár környéki élettársának a gyermekei büszkén vallották magukat magyarnak. Ezt nem hirtelen elhatározásukban tették, hanem évtizedekre visszanyúló meggondolásból, alkalmazkodásból, megszokásból. Az első fiú az apja Henrik nevét kapta, a másodikat Józsefnek írták be az anyakönyvbe, de a családban Szepinek szólították, a harmadikat pedig már Zoltánnak keresztelték, és Zolinak becézték, miközben családnevüket a jobb kimondhatóság érdekében megtoldották egy magánhangzóval és az a fölötti kettőspontot egyetlen hosszú ékezetre javították: Nágel. Így is német a nevük, de ebből sem előnyük, sem hátrányuk sohasem származott volna, ha nem vallják magukat magyarnak. Romániában éltek, de magyar városban, s a kultúra felemelő vonzásában természetsszerűleg választották a legkézenfekvőbb nemzetiiséget.

Nägl József fiatal korában kerékpározott, később is a KAC pártoló tagjai közé tartozott, a város megbecsült kisiparos polgárává vált. De mestersége szakkifejezéseit több erdélyi mézeskalácsoshoz hasonlóan csakis németül tudta. A gyúrópad neki *Brech*, az asztal *tábla*, a nyújtófa *Vagler*, a teknő *Trog*, a szerszám *Werkzeug*, a nyújtás *lengolas*, a tészta *Teig*, a könnyű tészta *lédig*, a díszítő anyag *Ajz*, a vakarék *Gertsli* stb. volt. Németességére már gyermekkoromban felfigyelhettem, mert a mézeskalács-készítés családi mesterség, és a szakma sokféle titkának ismerete nélkül is számos babra munkát vállalnia kell a család minden tagjának. Így kerültem magam is vakációk idején, de a vásárok előtti hajrákban napi egy-két órára a keményen dolgozó mester és segédje mellé a műhelybe.

Bámultam mindig patyolattiszta munkaruháját, tisztaságigényét, pontosságát, munkakedvét, lendületét. Reggel ötkor látott munkához Akkorra Király Pali, anyai ágon rokonom, segédleveles mézeskalácsos már begyűjtött, és előkészítette az aznap soron következő munkát.

A Királyhágó utca 7. szám alatt laktunk. A ház alagsorában két helyiségből álló, pékkemencével ellátott műhely volt. Nevelőapám 1940-ben a Fritsch-féle beszercei mézeskalácsos üzem vezetésével szerzett pénzből vásárolta ezt a házat, és alaposan rendbe hozta.

Első dolga volt tervei szerint felépíttetni két- vagy három-leres mézeskalács-sütökemencéjét. Szerszámai nagy részét is maga tervezte az apjától örökölt szerszámok mintájára, amelyeket felesége halála és anyja hosszas betegeskedése miatt el kellett adnia, hogy a drága orvosi kezelést és a gyógyszereket kifizethesse.

Az óriási, fedeles dagasztóteknőt, a faltól falig húzódó asztalokat, a különféle nyújtókat, a nyújtópadot, a tepsiket, a fémformákat, a nyomófákat, a mézeskalács-bábok kiszaggatásához szükséges fémvágóformákat, a cinezett ramflicsőveket és sok más egyebet rendre újra elkészíttette a különféle ezermester-lakatosok és a díszes fa nyomófákat népművészeti szinten fafaragók műhelyében.

Külön raktárban, kondérokban tárolta a mézet, a szirupot, a zsiradékot, a lisztet. Készáruraktára a padlótól a mennyezetig csupa polc volt. (Évekkel később, amikor befellegzett a mézeskalácsosságnak, s a raktárat anyám legénylakásommá bútorozta, még sokáig éreztem ott a mézes sütemények fűszereinek bódító illatát.) A raktárban, a polcok mellett, a nagy vásáros ládák mindig ragyogóan tiszták, újak voltak. Mesterem folyamatosan beszerezte a sokféle csomagolóanyagot, a színes papírokat, a celofánt, a színes spárgát. Zöld alapon aranyozott betűkkel készült, ragasztható cégjelző vignettákat is csináltatott. És olyan fakerekes mézeskalácsos sátrat, amelyben vörös vászonnal borított polcok sorakoztak, és erős fényű acetilénlámpák világítottak hívogatóan.

– Amikor langyos volt a méz, belekavartam a szalakálét (csak mostanában ellenőriztem, hogy helyesen szalakáli a neve ennek a latin és arab szóelemből

összeálló, illanó anyagokra bomló, sütőporként használt vegyszernek!), és a fűszereket – emlékszik vissza Király Pál, Nägl József utolsó segédje.

– Aztán annyi lisztet kevertem bele, hogy jó kemény tésztává legyen. A mézes tésztának általában keménynek kell lennie és tömötnie. A Tordai pogácsáé lehet kissé lágyabb, hogy a megvágott közepe sütés közben majd szépen kitüremkedjék...

Király Pál emlékezetében még a múlt század végén is elevenen élt mestere tanítása, miszerint kinyújtás előtt gyakran kell próbálni a tésztát. Ez pedig olyan formán történt, hogy mutatóujjával árkot húzott az asztalra helyezett tésztába, amelynek vonala mentén jól megfigyelhette: a tészta összehúzódott-e vagy nem. A mézes tészta úgy jó, ha nem *sprőd* (kemény, rideg), de nem is nagyon *lédig* (lágy, túl puha). Ha gyorsan összehúzódott a tésztakeverék, akkor még néhány tojássárgáját bele kellett dolgozni a gyúrópadon. Általában egy kilónyi mézhez legalább hat–nyolc tojássárgáját használtak, a bársonypuha Tordai pogácsába ennél többet is. A tojásfehérjét több, tízliteres kannába gyűjtöttük: a díszítésnél és „diópuszerli” készítésnél hasznosítottuk.

Így készült a *vaníliás* sütemény is, amely valóban vaníliás illatú, piskóta formájú pogácsa volt; cukros glazúrral kenték be, megszárítva negyven darabot csomagoltak külön-külön a vásáros ládába. A *borsos* nagyobb piskóta alakú sütemény volt, és szegfűbors ízét érezhette a szájában az, aki beleharapott. Tojássárgájával kellett bekenni a tetejét sütés előtt, és villával keresztcsíkozni, hogy tetszetősebb legyen. A *borbamártó* ugyancsak piskóta alakban készült, de óriási tálban forgatva, folyékony cukorral öntözve (kandírozva) kapta mutatós mázát; négy darabonként, színes papírszalaggal átkötve került eladásra. A *citromos puszerli* (helyesen puszedli, de így is furcsa ez a német eredetű megnevezés, amely apró, kerek édes süteményt, puszit – csókot jelent) alaptésztájához citromhéjat, ha nem volt, esszenciát és tojást adagoltak, aztán alaposan összegyúrták, sütés után a mester kandírozta, családunk tagjai pedig tíz–tíz darabonként, tetszetős babramunkával, celofánzacskókba csomagolták.

A kandírozást (forró cukorral bevonást) óriási alumíniumtálban végezte a mester. „Puszerlikkel” félig töltötte a tálat, időnként ráöntött a cukorszirupból, s két kézzel úgy forgatta gyorsan a pogácsákat, hogy minden oldalukra jusson a mázból. Mindig csodáltam, hogy közben keze fejét, tenyerét, karját nem égette a forró cukor. Mi, „közönséges halandók”, ha megengedte nekünk a mester, ezt a munkát csak nagy fakanál segítségével tudtuk elvégezni. De csak ritkán került erre sor, mi inkább a „táblán” széttergetett frissen cukrozott sütemények szétválasztására vállalkoztunk, mielőtt és miután azok megszáradtak.

A *mandulás* elkészítéséhez tojássárgája, őrölt mandula és alapos gyúrás kellett az alaptésztán kívül. Téglalap alakúra vágva, négy sarkában és a közepében – ha volt elég – hámozott s vágott mandulával mutatós mézeskalácsot kaptunk. Mérete 15 x 25 cm, de készíthettünk ennél nagyobbat is. Mázát egy kiló porcu-

korból és egy deci langyos víz keverékéből nyertük, és pemzivel (ecsettel) kentük rá tepsire rakás után.

A *székelypogácsának* külön tésztát kellett keverni, mivel „rózsalisztból készült”. Ezt a kerek, kb. 15 cm átmérőnél nagyobb, többféle nagyságban gyártott pogácsát különböző rajzolatú nyomófák segítségével díszítették, magam csak a tojássárgájázott, villával keresztcsíkozott díszítéssel láttam. Húszat kellett egybecsomagolni.

– A Tordai pogácsát háború után mi szebben készítettük, mint maguk a tordaiak, akik akkoriban más pogácsát nem is hoztak már a vásárra. Na, de ezek a sütemények is amolyan „nyomorék” formájúra sikerültek. Kézügyesség kellett kiformálásukhoz – emlékeztet Pali bátyám.

A Tordai pogácsa mutatosságát nem csupán különleges formája – két végén két-két párhuzamos füle és kibomlott közepe – adta, hanem bársonyos barnasága is.

Anyám a következő tanácsot jegyezte fel a Tordai pogácsa készítéséhez: „Hosszú vastag kolbász–tésztát sodrunk, azt húsz centiméter hosszúságú darabokra vágjuk, seprűnyél vastagságú kicsi nyújtófával a két oldalát benyomjuk, négy sarkát tenyérrel formáljuk, hamuzsíros kenőanyaggal bekenjük, közepét meghasítjuk, két villával széthúzzuk. Lassú tűznél sütjük.”

Méz nélkül próbálkozni sem érdemes a Tordai pogácsa sütésével. Különleges, bársonyos puhaságát a méz és a rozs– vagy barnaliszt keveréke, ízét pedig a minden pogácsasütőnél más–más fűszerkeverék adja. Ahány tordai pogácsasütő, annyi íz. Talán ezzel magyarázható, hogy régen sok tordai pogácsasütő megfért egymás mellett: a vevőnek érdemes volt mindenikük portékáját végigkóstolni.

Ami a Tordai... formáját illeti, ebben döntő jelentőségű a készítő formaérzéke, kézügyessége. Ehhez és sok más mézeskalácshoz, mint például a nagy tükrös szívek domborművekre emlékeztető rózsás díszítéséhez, a mézeskalácsosnak valóságos szobrászá kellett válnia.

Nágl Józsefnek tehetsége volt az ilyen szobrászkodáshoz. Arányérzékét, tér-látását, ízlését örökölhette, és a mesterség gyakorlása közben alakította ki. A mézes tészta a sima anyag elgondolásai alapján alakult a keze alatt esztétikus formává.

Meggyőződésem, hogy méltatlanul múlik el minden, ami szép. A Tordai pogácsa nem azért tűnt el, mert túlhaladott volt. Ezt is, akár más sokféle jót, a mindig bonyolult életet bután leegyszerűsítő kényszer parancsolta feledésre. A hatalom, gazdagításunkra esküdözött, miközben botcsinálta módon emberi tökéletességre törekvésünkben elszegényített. Így aztán mit tehetünk, egy darab „komiszkenyéren” kell élnünk.

A *komiszkenyér* különben régen is mindenféle maradék pogácsából készült. Király Pál szerint a prézslivel őrölt pogácsaanyaghoz dióőrleményt, olykor fügét, anyám szerint mazsolát is keverték, tojással összedolgozták, sütés után spicc

(*Spitz*), azaz romboid alakúra vágják. Amilyen ízletes volt a pogácsa, olyan finom komiszkenyér lett belőle. Vagyis, amit sütöttünk, azt ha más formában, ha feljavítva is, magunknak kellett megennünk. Ha semmink sem maradt, nem érdemes mindenáron komiszkenyéren élnünk, válogathatunk sok egyéb csemegéből.

Anyám feljegyezte Szepi találmányáról, a „*Spitz*”-ről, mely annyira közkedvelt volt, hogy nemcsak a megmaradt, ferdére sült vagy összetört pogácsa darálékából (prézlijéből), hanem az általánosnak nevezett mézes tésztából is készítették, sietve, mikor a kolozsvári vásárokon, de még inkább világításkor három helyen is (a Főtéren, a piac közelében a Széchenyi téren és a temetőhöz vezető Egyetem utcában) állított sátrakban estére elfogyott az áru: „Kapkodták az emberek!”, s készült a következőképpen:

„A mézes tésztát fél centi vastagra nyújtjuk, fakéssel 6–7 cm vastag spiccekre (romboid alakúra) vágjuk. Kakaós glazúrban, egy nagy tálban, fakanállal addig forgatjuk, míg mindenütt bevonja a máz. Takarékosan úgy is lehet, hogy feldarabolás előtt a kisütött mézeskalács-rudakat édes lekvárral bekenjük, szárítjuk, felvágjuk, s utána glazúrozzuk. Így fényesebb is lesz.”

– Nem emlékezhetsz a békeidők nagyszerű csemegéjére, a *bombára*. Ez tulajdonképpen déligyümölcs-keverékkel töltött mézeskalács. Kétféleképpen készült, mert Szepi bácsi kidolgozta a bomba korszerűsített változatát, amelyet nem feltekert tésztából sütöttünk és kisütés után töltöttünk, mint addig, hanem fémcsőbe illesztve, a töltelékkel együtt egybesütve, és utána márványosra kandírozva készítettünk. Jó nehéz volt egy-egy ilyen (cukormázás) sütemény a benne levő gyümölcstölteléktől. És nem volt olcsó mulatság, mert a cukros gyümölcs beszerzése, főzése sok pénzbe és időbe került.

Sokkal gazdaságosabb volt a *Debreceni* sütése, melyet csak épphogy megkapott a tűz és már kész is volt. Kemény, szalalkáli nélküli mézes tésztából készült, amit vékonyra nyújtottunk, majd a nyomóformába nyomkodtunk.

(A *nyomófát* a mézeskalácsba nyomva használtuk, a *nyomóformába* pedig a tésztát kellett bele nyomkodni, hogy felvegye a fafaragás mintáját.

A kicsi Debreceni egyik nyomófája
(Nágl József hagyatékából –

Tar Bengsston Zsuzsanna tulajdona, Svédország.
Párja Tar Margit leszármazottainak tulajdonában,
Kolozsvár).

A *Debreceni* őse feltehetően a rómaiak által kerek cserépfarmába sütött osztaszerű, vékony mézes sütemény, amely művészi rajzával és fönséges ánizs vagy citromolaj illatával hódított. Ugyanebből a tésztából készült a debreceni bölcső is. Ezt, a babával együtt, öt darabból színes ájz (ejz) segítségével állította össze a mester.

Rengeteg tojásfehérjét használtunk fel. A tojásfehérje felnöveszti a tésztát, a sárgája lefogja. A színes árunál tojás helyett szalalkálit használtunk. Az is szépen megnövelte a tésztát. A piros áru festésének is a tojásfehérje volt az alapanyaga. De a tojássárgájába is kevertünk cukorfestéket, és azzal kentük a különböző formájú és nagyságú babákat, szíveket s egyéb figurákat.

Kóstoltam a színes árunak nevezett pogácsából is. A többi mézeskalács mellett ízetlennek éreztem. Nem volt benne méz, fűszer sem, és ijesztően hófehér, könnyű, sima felületű, de belül lyukacsosra sült tésztája volt. A rajta tornyosuló díszítéssel együtt elállt akár évtizedekig is.

A családtagok munkája a műhelyben akkor fogott jól, amikor a hatalmas asztalon egyenletesen kinyújtva állt már a tészta, s a mester gyors mozdulatokkal 5–6 darabot is gyűjtött a kivágott figurákból a cinezett plébából készült szagगतóba. Kapkodtuk a keze alól a *babákat*, és négyzetméteres nagy pléhekre, egymástól 1 – 2 cm távolságra raktuk és vittük a kemence közelében lévő polcokra. A sütőkemence előtt a segéd állt, nyitogatta a kemenceajtót s be-bepillantott a dagadó–piruló süteményekre.

A színes áru sütési ideje néhány perc volt csupán. De amikor hólyagosra sikerült a sütés és a babák vagy lovak tésztájában apró kráterek keletkeztek a meleg hatására a kemencében, a mester Állj!– t parancsolt.

A kinyújtott tésztát dühösen, nagy lendülettel összeszedte az asztalról, és a gyúrópadra csapta, közepébe mélyedést formált, tojássárgáját, vizet, máskor szalalkálit, cukorszirupot és lisztet kevert hozzá, és aztán intett. Olykor ketten is siettünk belekapaszkodni a gyúrópad egyik felén a fémtengelyen fel– le mozgatható, óriási fakardjába, hogy fél óráig is mindegyre kettévágjuk a görögdinnye nagyságú tésztát, amelynek hol egyik, hol a másik felét a mester ügyes mozdulattal újra meg újra tompa élű faszerszámunk lefelé tartó útjába helyezte. A kovács az „üllön cimbalmozva” vezérli segédeit; minket a mézeskalácsos mester a tésztára nagyot paskolva állított meg izzadságos munkánkban.

A felesleges fáradozást Szepe sem szerette, ezért hát figyelmes adagolással és próbasütésekkel „tanította mőresre” a tésztát. Újabb tésztanyújtás után, amit a mester a tőle megszokott lendülettel és optimizmussal végzett, következett a kiszagगतás, és rakhattuk újra a pléheket. Különösen akkor volt kapkodás, amikor az ánizsos mogyoró vagy a piros–fehér olvasó (gyöngy) golyócskákat kellett egymás mellé sorakoztatnunk a pléhen. Ezeket nem szagगतóval vágta ki a tésztából Szepe, hanem hosszú, vékony csíkokat vágott apróra fakéssel, és boszorkányos gyorsasággal csaknem egyformára aprította őket, hogy aztán rostában moz-

gatva alakítgassa, s végül a kemencében dagadhattak gömbformájúvá. Percek alatt százzszámra vágta a „mogyorót”, alig győztük rakni a tepsikre. Ebből készült a *flaszter* is, mégpedig úgy, hogy a mogyorókat 5– 8 cm átmérőjű, 5 cm magas fémkarikákba raktuk, ahol egybesülve, felületük dudorodásokkal teli lett, mint a „krumplikövekkel” kirakott udvarunk.

Amikor a sütés eredményeképpen telis-tele volt a műhely mindenféle félig kész pogácsával, következett a mézes árunál a kandírozás és a csomagolás, a színes árunál pedig a festés, a díszítés, az ájzolás. A színes árucsomagolást csak is a mester végezhetette. Úgy kellett becsomagolni a babákat, a huszárokat, a szíveket, a pipákat, a kosárkákat, kardokat, hogy a díszítésükben szállításkor kár ne essék. A csomagolás titkát ma sem tudom, nem értem. Láttam, hogy rengeteg csomagolópapír szükséges hozzá, de hogy a vásárban kicsomagoláskor a nagy ládából miként került elő a csupa ép pogácsa, ez számomra ma is boszorkányos varázslatnak tűnik.

A mézes áru csomagolásához is boszorkányos ügyesség kellett. Mi, gyerekek inkább csak a csomagoló keze alá dolgoztunk, négyesével vagy kilencesével sorba rakva a csomagolni való puszerlit, a piskótát, vagy a négyszög alakú mézespogácsát. A színes áru díszítésénél a festéshez megtöltöttük, egymás mellé illesztettük a pléhen a figurákat, úgy, hogy a mester a festékbe mártott ecsettel gyorsan „végigszaladhasson” a felületeken.

A kisebb babák, lovak, kosárkák díszítésekor a fehér– piros– zöld– kék– sárga egyszerű zsinórozást nekem is megengedték. A lányok képeket ragasztottak, a pipa végét mártogatták valami édes ragadós anyagba s aztán mákba, és színes papírpántlikákat csavartak a pipaszárakra, végül a szárítás után összeszedték az elkészült árut.

Az ájzolást a mester hatalmas papírzacskókba töltött masszával végezte. A díszesebb zsinórokhoz, *ramflit*, különbözőképpen kiképzett, kúp alakú fémcsövet használt, melyet a papírzacskó ollóval levágott végébe csúsztatott. Olykor a papírzacskóba két-háromféle színű díszítőmasszát behelyezve nyomkodta a vásári pogácsákra a kisebb rózsákat, nefelejceket és fantáziavirágokat is. A nagy és az általam „emeletesnek” nevezett rózsákat nyugodtabb napokon, jóval a nagy vásári előkészületek előtt elkészítette, és vigyázva megszáritotta, raktározta őket. Főként a nagyobb tükrös szívekre ragasztott ezekből, olyanformán, hogy a süteményre rakott díszítés ferde síkjának magasabb része 10– 15 centire is kidomborodott a tésztaból. Az ilyen szíveket külön elővigyázatossággal kellett becsomagolni. Úgy tudom, hogy fél méteresnél is nagyobb átmérőjű tükrös szívkompozíciókból néhány a magyar időben budapesti kiállításra is került, később pedig a kolozsvári Néprajzi Múzeumba.

A mézeskalácsosság sokszor késő estébe hajló munkával járt.

Az őszi falusi vásárok végén következett a világításnapos városi vásár. Utána pedig a napokig tartó pénzszámolás, melyet rendszerint a befűtött pékkemence fölötti vörös mozaikpadlójú konyhában végezték segítségünkkel a szülők.

Aztán jött a hónapos hajrá: újra, főleg városiaknak való mézespogácsával kellett megtölteni a raktárszobát és a nagy faládákat. Ez persze csak amolyan előjátéka volt az egy hétig tartó karácsonyi vásárnak, amelyre még inkább föl kellett készülni.

Szepi ilyenkor nem sokat aludt. Utolsónak feküdt le, elsőnek kelt hajnalban, és a fiatal rokon segédnek is elsavanyodott a képe a huzamos robottól.

De a kisiparos nemcsak mestersége megszállottja kellett, hogy legyen, hanem kitűnő szervező, jó emberismerő, becsületes szomszéd, szavatartó munkaadó is.

A mézeskalácsos műhely körül mindig akadt teendő. Külvárosban laktunk, örökké sokféle dolgot kellett hazacipelni. Az utcánk sarkán román szekeres ember lakott, a gyakori szállítások miatt mondhatni állandó alkalmazottunkként dolgozott. Ugyanabban az utcában lakott anyám bátyja is; ha szükség volt rá és cipézmunkája engedte, családotól besegített. Szívességből. De nem ingyen, mert a mézeskalácsos mesterség, ha hozzáértéssel gyakorolják, mindig kifizetődő.

Anyám mesélte, hogy Szepi a nagy munkasorozatok előtt rendszerint számításba vette a nyersanyagárakat. Azt is kiszámította, hogy egy tábla kinyújtott tésztából hány pogácsát kell kiszaggatnia, hogy készítményei árán lehetőleg ne kelljen változtatnia, és a becsületes haszna is meglegyen. Ezekben a „kalkulációkban” a nyersanyagon kívül benne foglaltatott a munkadíj, a szállítás, az adó, a csomagolóanyag, az esetlegesen megmaradt áru értéke és sok egyéb, amit a figyelmes kisiparos nem hagyhatott számításán kívül. A vásárok után ijesztő mennyiségű aprópénz gyűlt össze, s a padlófűtésű konyhában mi, gyerekek olykor térdig jártunk a rendezésre váró papírpénzben.

Újév után, úgy emlékszem tavaszig, ráérős, kellemes munka folyt a műhelyben. A mester új anyagokat, formákat, festékeket próbált ki. Ma is úgy hiszem, hogy a mézeskalácsosság parttalan folyam, amelyben kedvükre úszkálnak, sodródhatnak az ötletek. Kellemes játék minden újítás annak, aki szereti a mesterségét... Az ilyen látszólagos „pangás” idején, de máskor is, hétvégeken, mostohaapám a cukrászatot is gyakorolta. Óriási tepsi krémet, csokoládés és rózsaszín-mázás (rumos) tortát készített a vasárnapi ebédhez, meggylikörös bonbonokat, fagyaltot, csokoládét, mandalettát és sok más édességet varázsolt asztalunkra.

A tavaszi vásárokig szinte észrevétlenül telt meg újra a raktár. Több megrakott szekérre sem fért volna fel. Mi általában két szekérrel indultunk vásárra. Az egyiken nekem is jutott hely.

Csillagos hajnalban indultunk útnak, Bonchidán kirakodtunk, az éjszakát Szamosújváron töltöttük, de másnap már Désen állt a díszes nagysátor, roskadásig tömve áruval.

Mostanában, ha valahol mézeskalácsos sátrat látok, nem mulasztom el megtekinteni és megszámolni, hányféle- és fajta pogácsából és mézesbábból áll a felhozatal. Van, amikor ötig sem jutok el a számolásban. Nägl József sátrában sok-

szor ötvennél is többféle mézeskalács volt. A vásárokra mindenfelől érkező pogácsások általában egyazon sorba, néha pontosan egymás mellé verték föl sátraikat. Ez a közelség még inkább kidomborította a mi áruink minőségét és szépségét. Ezért aztán a kereskedők egy része, ha tehetette, inkább távolabb vonult kevés választékával.

A mézeskalácsosoknál nem volt divatban a más mesterségek esetében szokásos vevőunszolás. Nem hívogatták a vásárlókat messze hangzó kiáltásokkal, nem állták útjukat a sátor előtt. Csak ültünk a sátorban, a tömötten megrakott, négyöt lépcsős polc előtt, s hagytuk, hogy a közönség szemével végiglegelje a sokféle díszes bábót, és a ma is korszerűnek mondható csomagolásban tornyosuló mézeskalácsokat. Ki–ki kedve szerint válogathatott.

Nekem a sátor két oldala melletti sarokra kellett figyelnem, ahova Szepi az olcsóbb darabárut rakta, oda nyúlt be egy–egy gyermekkéz, hogy elemeljen magának holmi apró vásárfiát.

– Menj tovább, fiam! – szólt ilyenkor szigorú hangon a mester, a kitartóan bámészkodóknak néha adott is valamit az apróságok közül.

Pihenésképpen időnként mi is végigjártuk a vásárt. A forgatagból engem a pecsenyesütők sátraiból áramló fenséges illatok vonzottak legjobban. Az édességet különben nem kedveltem különösebben, a mézeskalács formáját szerettem inkább, az ízével hamar beteltem, és szívesen cseréltem volna Tordai pogácsát Tordai pecsenyére; de még inkább a pirosra–barnára sült hurkák vonzottak. Nemcsak küllemük, hanem olcsóságuk miatt is. Hiába figyelmeztettek szüleim, hogy a drágább falatok a jobbak, amíg ki nem próbáltam, nem értettem, hogy a gyönyörű véres vagy májas hurka közel sem olyan jó ízű, mint a hamisíthatatlan és ízekben is természetes pecsenye.

„Ami jó a szemnek, nem mindig jó a szájnak!”

Igy volt ez a mézeskaláccsal is. Ezért volt a cicomás piros áru olcsóbb sok, szerény külalakú mézesnél. A gyerekeknek, az ajándékozóknak, a vásárfiá–vásárlóknak mégis a festett bábuk kellettek, a tapasztalt felnőttek a Tordai pogácsát, a kerek és elég díszes székelypogácsát, a pénzesebbek a nagy mandulást vették szívesebben.

A sötétség beálltakor kivilágított mézeskalácsos sátor mesebeli hangulatot árasztott. A polcok mögött ülve csodálkozó arcok, bámuló tekintetek sokaságát figyelhettem meg, amint megilletődve beléptek sátrunk sziporkázó fénykörébe. Az áhítatos és kapkodóan, vidáman villódzó szempárokból megértettem, hogy a mézeskalácsos mester valami olyat tud és ad önmagából, ami, ha csak pillanatokra is, de képes megváltoztatni az embereket, feloldja zárkózottságukat, unalmukat, megoldvasztja az arcukra fagyott szigort, oldja a ráncaikba évdőtt gondot.

Ha nem is fogalmaztam épp így akkor, de már gyermekkoromban tudtam, hogy a jó mesterségnek különleges örömtermő képessége van. A mézeskalács–készítés lehet kellemes játék is. Az, hogy mások is kaphatnak ebből: jóleső érzés.

Az öröm mindig és mindenütt osztódással szaporodik.

A tavaszi és nyári vásárok valamivel kevesebb pénzt hoztak. A búcsúk közül , főleg a közeli Bács községbe jártunk, hogy az állítólag könnyező Szűz Mária-képet látni óhajtok kedvére legyünk. Annyian gyűltek ide búcsúkor, hogy a templomba soha nem tudtam bejutni, a könnyező képet egyszer sem láthattam... Főleg a rózsaszín-fehér pogácsagolyócskákkal és „rózsafüzérként” kereszttel felfűzött olvasónak (gyöngynek) volt keresete itt. Kisebb vásárokbá azért nem volt érdemes elszekerezni, mert a bevételnél aránytalanul több volt a kiadás, nagyobb a fáradság.

Nägl Józsefnek ennek ellensúlyozására is volt egy ötlete. Még a háború után is dédelgetett vágya szerint olyan mézeskalácsos polcokkal felszerelt teherautót tervezett, amellyel könnyűszerrel végiglátogathatná a környék hetivásárait. A fel- és lehajtható teherautó- oldal, a gépkocsi rakterületén kialakított állandó mézeskalács elárúsító hellyel lényegesen megrövidíthette volna a ki- és berakodás olykor óráig tartó munkáját. A lovas kocsi mozgékonyaságához képest az időtakarékos gépkocsizás a műhelyben való munkát sem akadályozta volna. A háborút követő években, mire összegyűjthette a teherautóra a pénzt, már kisipar-ellenes szelek – vagy inkább viharok – tomboltak az országban. Fájó szívvel le kellett mondania gondosan kidolgozott tervéről. Eleinte hitt a szövetkezetben, de akkorra már befellegzett a vásárolásoknak.

A feketézés szokása, a szárazság utáni nincstelenség köszöntött ránk; a mézeskalácsosság lehetetlennek, luxusnak tűnt. Miután elfogyott a még magyar időkben kiutalt cukor, liszt és egyéb hozzávaló, a mester máléliszttel próbálkozott. Pogácsa-prézlivel rakott puliszkámat osztálytársaim irigykedve bámulták: tortának gondolták a tízórait.

Készült Nägl József műhelyében málépogácsa néhány formában, de sem jónak, sem szépnek nem volt mondható. Nem tehetett mást, kulcsra zárta a műhely ajtaját.

Segédje, a finn-szovjet határ közeli papírgyári fakitermelésre kényszerített leventekorú Király Pál, csodával határos módon hazakerült a fogságból. Különösképpen nem kedvelte a mézeskalácsosságot, de nem is kellett választania, mert ahol nincs méz, cukor és liszt, ott édesipar sincs. Király Pál iratai közé vágta mézeskalácsos segédlevelét, és cipőgyári munkára jelentkezett. Érdekes, hogy akkoriban is nagyon kellett valahol a katonabakancs, és a háborúban győztes félnek a jóvátételben gyártott mindenfajta lábbeli. Király Pál a fogságban a papírgyárból lopott transzmissziós szíjból késével és rézdrót segítségével talpat varrt rossz bakancsára. Itthon hamar kitanulta a cipőgyártást, s nyugdíjazásáig kiváló szakmunkás volt.

Egykori mézeskalácsos levele ma már ritka dokumentum:

KOLOZSVÁR ÉS VIDÉKE IPARTESTÜLET

KOLOZSVÁR, KAROLINA TÉR 9.

Iktatószám: 1608/ 1944 Tanonclajstromszám: 316

SEGÉDLEVÉL

Király Pál tanoncot, aki Székelykocsárd községből 1924. évi január 8–án született, református vallású, az elemi iskola negyedik osztályát elvégezte, Nägl József kolozsvári mézeskalács–készítő mester üzemében 1941. évi február 18–tól 1944. évi február hó 18–ig, tanonci szakba vágó munkát végzett, a kolozsvári fiú iparos tanonciskola III. évfolyamának első félévét elégséges eredménnyel végezte, és az 1944. évi február 29–én tartott segédi vizsgálaton a mézeskalács–készítő iparban jó előmenetelt tanúsított, ezennel mézeskalács–készítő segéddé nyilvánítjuk.

Kelt, Kolozsvárt, 1944. évi február hó 29–én.

Nägl József PH.

Demeter Ferenc tanítómester testületi elnök sk.

olvashatatlan ipartestületi jegyző

Jordáky– nyomda, Hitler tér 13.

*

– Most forduljunk vissza. A Kardos János utcából jövet, a sarkon van a 2–es szám. Bogdánék laktak ott.

– Van egy lánya. Egyebet nem tudok róluk.

– Mellette Oros lakott?

– Orosz bácsi fűtő volt. Részeges ember. Meséljem el, hogy vele hogy jártam? A sógorommal dolgoztunk Kleinnek, a Négernek. Ő ment Ilvára, vitt valami lábbelit eladni, valami nagy építkezésre. Hajnalban vittük el neki a munkát, mert reggel utazott. Mentem a fűtőháznál vé-gig. Hát ki megy előttem? Hát Oros bácsi. El akartam kerülni. Biza megismert a sötétben is. Azt mondja nekem: Vecine! Să nu mă lași pe mine aicea! (Szomszéd, itt ne hagyjál engem!) És én fogtam az öreget. Há' nem is volt olyan öreg. És tu-dod, elég derék ember volt. Én soványka ember voltam, agyondolgozott. Átfogtam, vittem végig a vasúti műhely mellett. Félttem, hogy el ne es-sék, hát szorítottam. Eccer hozzám fordul, és magyarul mondja, hogy ne szorítsam a karját, amiért ő oláh! Ezt mondja nekem! És éppen így. Azelőtt csakis románul beszélünk vele, bár úgy tudott magyarul, mint mink. Ha józan volt, akkor lehetett vele akárhogyan beszélni. Más-külön-ben elég rendes ember volt. Na, akkor megint átfogtam az öreget. Men-tünk egy darabig. Megint szólt. S akkor aztán már nem fogtam olyan szorosan, és elesett. A sapkája olyan messze ment, hogy nem érte el. Odavittem neki a sap-káját. Felállítottam és otthagytam. S akkor azt kiál-totta: „Ne fuss te bolond! Ne menj te bolond!” Hogy miként került haza, nem tudom. Nem tudom, hogyan kelt át a Nádason. Éppen esős idő volt, valahol a hegyekben zuhogott és megnőtt a

víz. Hazamentem és alászolgája. Más-kor, amikor berúgott, énekelt. Farkasnál, ahol most is üzlet van, régen kenyérüzlet volt. Az öreg ott becsípett, és indult haza. Volt neki egy nő-tája: „Vékony héja van a piroos...” És aztán: „Zice ca dumnezooo... astai strada?! Cine a pus stîlpul la mijlocul trotuarului?! (Mondja, mint az Isten... Ez utca? Ki tette az oszlopot a járda közepére?) Vékony héjavanaaa...” Így vonult haza. Na, ilyen volt az öreg.

Egy alkalomkor Nemes Károly és Szilágyi Dezső kiáltottak be hozzám: „Gyere suszter, mert hív Farkas!” Ez azt jelentette, hogy menjünk, igyunk egy féldeci pálinkát. Aztán ezeknek az embereknek az volt a szokásuk, ha megkóstolták, még kellett nekik. Elmentem velük, mert csúfondárosak voltak az emberek: „Papucs alatt vagy!” Nem tudom én mi az. Aztán elmentem velük és mondtam, hogy elkérezkedtem anyutól. Vittem a féldecis üveget, hogy a feleségemnek is vigyek pálinkát. Megittuk a féldecit, aztán eljöttem. Ott hagytam őket. Féldecire mondták, akkor egy féldecire mentem. Ott volt Orosz bácsi is. Ivott. Már elég jó hangulatban volt. Nemes Károly azt mondta neki: „Ej, Orosz! Nem fog kimenni a vezér a mozdonyra, ha vala-mi baj lesz. És ilyen állapotban hogy mész majd te ki?” Orosz erre ott-hagyta a pálinkáját és elment. De csak ha figyelmeztették. Volt benne valami respekt. Ha felhívtad a figyelmét, otthagya a pálinkát és gátá...

– Nemcsak füszerüzlet volt, hanem kocsmá is?

– Akkor Farkas kocsmát tartott. Aztán lett belőle füszerüzlet, miután a magyarok bejöttek. Szilágyi Dezső vette ki, és csinált belőle füszerüzletet és kocsmát. A Napos utcára nyílt az ajtaja.

– Oros bácsinak volt két fia.

– Azok gyermekek voltak. Ott, né, Manfréddal játszottak... Emlékszem, azután elzüllöttek, részegesek lettek. Olyan nagyon sokat nem tudok róluk.

– A 6. szám alatt Nagy Feri lakott?

– Igen. Feri a börgyárban dolgozott. Ott ismerkedett meg a feleségével, akivel a házat vették. Mit tudom én, hogyan vették. Feri az új ház-ban lakott, új aszszonnyal, a második feleségével. Odébb Nagyék laktak. Volt a Nagy néni. Annak gyermeke: Ibi. Nem Feritől volt. A lányt elvet-te egy birkózó.

– Ki volt Nagy Feri?

– Józan életű, törekvő, munkásember. Amikor én odamentem '32–ben, ők már ott voltak. Ez a rész akkor már ki volt épülve (a 2–es számtól a 28–as számig).

– Mellette lakott Nagy néni? Rokonok voltak?

– Nagy Feri után mindjárt jött Nagy Zsiga a bátyjával. Nem tudom, hogy hívták a bátyját. Még volt nekik egy testvérük, de nem ebben az utcában lakott, Dénes.

– Nagy Zsiga és a bátyja agglegények voltak?

– Igen. Nagy néni a Nagy Feri első felesége volt. Elváltak és ott hagyta neki a házat. Otthagya a gyermekekkel együtt, és ő Nagy Zsigáékon túl épített magá-

nak házat. Nagy Zsiga szabó volt, a bátyja nem tudom, hol dolgozott. Nagy Zsiga ipar nélkül dolgozott, éppen úgy, mint én. Úgy mondták akkor, hogy kontár. Csinált, amit tudott, úgy élt. Így kényelme-sebb volt. De nem keresett sokat, mert a szabóság éppen olyan, mint a suszterség. Még rosszabb. Mert egy foltot a cipőre nem tettél rá otthon, de egy ruha foltozását megcsinálták, megstoppolták, kivasalták maguk az emberek. Úgy a szabóság még rosszabb volt, mint a suszterség. Mert egy spicc, egy sarkolás, ez– az mindig került a suszternek. A szabónak biza nem került sok javítás.

– Folytassuk Szabóékkal. Ők a 14. szám alatt laknak.

– Szabó bácsinak feltűnt, hogy a gyermekek igen sokat járnak hozzánk. Mit tudom én, hogy mit gondolt az öreg. Egyszer csak eljött hoz-zám, és felelősségre vont, hogy mit keresnek a gyermekek nálam. Leül-tettem a banklihoz ügyesen, és beállítottam a gyermekeket: „Na, kezdjé-tek mondani!” Aztán az öreg szépen vette a zsebkendőjét, megtörölte a szemét és elment. Nem még zavart aztán többet. Aztán a gyermekekkel elmentem hozzájuk is. Csináltunk egy perselyt és abba gyűjtöttük a pénzt. Volt egy szerkesztőség a Deák Ferenc utcában, oda vit-tük fel a pénzt.

– Nem a Falvak Népe volt véletlenül?

– Azt hiszem, hogy az. Mert aztán a gyermekek ott is elmondták az általam betanított verseket, és megmondtuk, hogy annak a székelly ember-nek gyűjtöttük a pénzt. Odaadtuk, kibontották és megszámlálták. Kaptam egy kicsit az orromra, hogy miért nem jelentettem, hogy ilyesmit csinál-lok, mert akkor volt valahol egy összejövétel és elmehettem volna oda a gyermekekkel. A magam fejétől csinál-tam. Még Nagy Pistáéknak (az írónak) sem mondtam.

– Honnan tudta, hogy annak a székelly embernek leégett a háza?

– Hát azt társaimtól tudtam. De nem tudtam arról, hogy hol jöttek ők össze. Hívatva nem voltam. Tudok arról, hogy voltak olyan gyűlések is, amelyeket va-lamelyiknek a névnapján rendeztek. Vagy éppen „esküvő”. Még menyasszony-nak is felöltöztettek valakit. És az „esküvő” alatt elin-tézték a konferenciát...

– Ismerte azt, akinek gyűjtött?

– Sohasem láttam. Hallottam róla. Az újsághoz inkább csak azért mentem, mert azt akartam, hogy a gyermekek és a szülők is úgy tudták, a gyűjtött pénzből nekik is jár. Hogyha elmentek öntözni húsvétkor, akkor is azért mentek, hogy a végén összeszámolják: „lám, mit kerestem?!” A gyermekem hozott ennyi és eny-nyi piros tojást és pénzt! Azt akartam, hogy ezt kihúzzam az emberekből. És in-kább arra legyenek büszkék, hogy az újságban megjelenjen az, hogy a gyerme-kek ilyen és ilyen dolgot csináltak: gyűjtöttek pénzt valakinek, akinek leégett a háza.

– És bizonyíthatta, hogy az összeggyűjtött pénzt nem tette el, hanem...

– Erre talán nem is gondoltam. Volt annyi bizalmuk bennem, hogy erre nem kellett gondolnom. A szülőknek jólesett, hogy az újságba is kitet-ték, mit csinál-nak a gyermekeik.

- Hol mutatkoztak be a szavalók?
- Az utcában. Ha jól emlékszem, Nagy Pistáéknál is voltunk. Sok helyre mentem a gyermekkel a környéken.
- Az utcában minden házba bementek?
- Hát bementünk Nemes Károlyékhoz, mert a gyermeke benne volt a csoportban. Bementünk Szócs Jóskához. És mindenkihez, akiben meg-bízhatott az ember. A szavalókórus valami olyanról szólt, hogy fogjatok össze zsidók, magyarok...
- Honnan kapta hozzá a verseket?
- Nem tudom már, honnan került. Nem bízott meg senki sem ezzel. Fogalmam sincs, honnan került. Talán még most is megvan a padláson valahol a szöveg. Úgy emlékszem, megőriztem.
- A fia is szavalt ünnepélyes alkalmakkor. Húsvétkor, karácsonykor...
- Emlékszem. Én tanítottam. De nem tudom már, milyen verseket. Butaság, hogy az ember az ilyesmit nem tudja elrakni, megtartani. Nem is igen lehetett megtartani. Volt egy tollverseny. Nagy Pista inspirációjá-ra valamelyik lapunkban is megjelent. Én is írtam valamit. Aztán odaadtam a húgoméknak, ők el tették, nehogy nálam megkapják. Mert egyszer beleestem a szarba (na, ezt is felvettük), amikor annak az embernek a csomagját eltettem. Azután jött a rendőrség, többször keresett. Matattak, kutattak. És akkor nem tarthattam semmi ilyesmit. Azt mondták a barátaink, és jól mondták, hogy minden, ami gyanús lehet, ne legyen nálam. Igyekeztem. Voltak nálam Vörös Segély- bélyegek. Azok úgy el voltak téve, hogy nem kapták meg, mert el sem gondolhatták, hogy hol vannak. A végében volt, ahova nem piszkálhattak belé. Csak akkor vettem elő, ha szükségem volt rá, azután mindig újra eltettem...
- Visszatérve Szabóékhoz, még mit lehet róluk elmondani?
- Nagyon munkásemler volt. A vasútnál dolgozott. Elég nyomorúságban éltek.
- Hány gyerek volt? Kettő- három?
- Több volt. Most is él három. Az egyik fia meghalt a felszabaduláskor. A villany ölte meg. Leesett a póznáról.
- Emlékszem rá. Áramütés érte a műhelyben. Beleesett egy éles vasba. A Burcă fiú esett le a póznáról. Az is meghalt. Szabó néni?
- Nemes Károllyal volt testvér. Meghalt már.
- A háború után nem volt már tehenük.
- Azelőtt volt. A család akkora volt, hogy az öreg szegény tehenet tartott, hogy legyen tej a háznál. Munkásemberek voltak. Na.
- Most is él.
- Igen biza. Nyolcvan nem tudom hány éves. Jó memóriája van. Lehet beszélni vele. A nagyobbik fia, András, ott lakik a családi házban. Ott lakott a fiának a fia is, nemrég költözött el onnan. Bélának (a kisebbik fiú, akinek a felsza-

badulás után kiverte félszemét a játékból felrobban-tott ágyúgolyó) pedig házhe-lyet vettek az Ádám utcában. Most ott lakik.

– Buzásiék?

– Mellettük laktak Buzásiék. Történetükből csak annyit tudok, hogy Buzási bácsi, amikor meghalt a felesége, akkor Tasnádinét vitte a ház-hoz. Tasnádi bácsinak volt egy leánya és egy fia. Jani és Icus. És Tasnádinének fia volt. A végén ez a fiú összeházasodott a Buzási leánnyal. Szóval a két mostohatestvér férj és feleség lett.

– Tasnádiné, akiből Buzásiné lett, hogy került Ignáthoz?

– Úgy került, hogy nemcsak fia volt, hanem leánya is. Ignátnak a felesége a Tasnádiné leánya volt.

– Tehát Buzásinak és Tasnádinének is két gyermeke volt?

– Igen. És a fia elvette a mostohatestvérét, a leány pedig Ignáthoz ment.

– Csak azt nem tudjuk, hogyan került ide Ignát. Talán ők vették meg a szem-ben lévő házat is (9. szám).

– Annál szegényebb emberek voltak.

– Mivel foglalkoztak?

– Olyan sokat nem tudok róluk. A fia, Jani, valamilyen vasas...

*

A IV. elemít a Nagy Lajos király úti iskolában végeztem. Már akkor széles főutca volt ez a városból kivezető hosszú út. Folytatása a Nádas patak mentén, Kardosfalván és Bácsón keresztül, Gyöngyös Kalotaszegre, s tovább, az Almás völgyén át szilágysági falvakba vezetett. A háború előtti és utáni években nem ezen a gyér forgalmú, sáros úton, hanem vasúton hordták városunkba a mérai, a vistai és a türei asszonyok a tejet, a tejfelt és a tehéntúrót.

A Nagy Lajos király út mérnökiileg tervezett és kimért egyenes útján hóstáti gazdák háza sorakoztak. A baloldalon, ki egészen a patak partjáig húzódó zöld-ségeskertek minden négyzetcentiméterét szorgos kezek dolgozták kora tavasztól késő őszig, bőven termő kerti földdé. Minden ház mellett volt istálló. Kora reg-gel lovas szekerekre tornyozott fűzfavesszőből készített kosarakban vitték a gaz-dák a sokféle üde zöltségféléket, amelyekkel a városi polgárok konyháin azok a messze földön híres, sajátosan kolozsvári ízű ebédek és vacsorák készültek. A ragyogó tisztaságú, ropogósra keményített fekete és fehér fejkendős, kendőjük alatt magasra kontyozott, tiszta kötényes asszonyságoktól jó volt vásárolni, a kölcsönös bizalom jegyében tartós, családias kapcsolat fűzte őket vásárlóikhoz.

Kerekdombi iskolámban osztálytársaim nagy része „murkos” családból került ki, szüleik megbecsültsége és szorgos munkával biztosított anyagi jólétük arra biztatta őket, hogy folytassák családjuk hagyományos foglalkozását. Összetarto-zásuk megmutatkozott viseletükben is, amely a jómódú földművelőt mutatta. Szabályozott társasági életet éltek a hídelvei református templomhoz tartozva, a

háború végén még gyakorolták az ősi magyar tízes szervezkedést, utána is együtt jártak külön bérletes előadásokra az Állami Magyar Színházba, saját bálokat, összejöveteleket rendeztek.

A „murkosok” jelzõt, úgy hiszem, a megélhetéssel örökösen küszködõ külvárosi kisiparosok és a gyári munkások irigységbõl ragasztották a hóstátiakra. Városlakó falusiak voltak. Sajátos viselettel, szokásokkal, erkölccsel és irigylésre méltó összetartozás érzéssel, akiket aztán a szocialista átszervezés mögé bújtatott elnemzetlenítõ intézkedések során a kertészkedés felhagyására készítették, a város többi hóstáti negyedeinek felszámolásával együtt mindenféle módon. Kertjeik nélkül, állattartás nélkül nem folytathatták a piacolást, leszármazottaik többnyire fémipari szakmát tanultak, gyári munkásokként elszegényedtek, hagyományaik őrzésében is lankadtak.

Késõbb, amikor a hatalom kisajátította földjeiket és áttelepítésekkel szétrombolta a hóstáti közösségeket, kollegám a kolozsvári napilapnál, Pillich László járt maradékuk után, hogy a város életére gyakorolt hatásukat, szervezkedésük sajátosságait és szokásaikat feljegyezze. Könyve megjelenését megelőzõ évben az országos ifjúsági magyar lapban támogattam, szerkesztettem sorozatát, amelyhez az akkoriban felfedezett és külsõ munkatársunkká avatott Feleki Károly készítette a Korunk folyóirat kiállításán is sikert aratott szociofotókat.

Valahányszor eszembe jut a Kerekdomb alján egészen Kardosfalváig a városból kivezetõ egyenesbe szabott széles út, amit a „magyar idõkben” Nagy Lajos király útnak neveztek el, késõbb pedig az általunk is tisztelt nagy orosz író, Makszim Gorkij nevét viselte, és elõvillan az út elején található egyemeletes elemi iskola képe, ahol az elemi negyedik osztályát végeztem, a következõ életre szólan tanulságos történet jut eszembe.

Mézeskalácsos nevelõapám házának város felõli szomszédjában Burcăék laktak. Közös kutunk mellett átjárhattunk egymás udvarába. Tehenet tartottak, eszténként tõlük kaptuk a tejet. Legkisebb fiúk, a velem egyidõs „Viorél”, hozta át a tejet. Néha Gelunak szólították. Baptista vallásukat a közeli gyülekezeti házban buzgón gyakorolták, citera kísérettel gyakran ájtatos dalokat énekeltek. Nemzetiségükre is büszkék voltak, de velünk és többnyire egymás között is magyarul beszéltek a háború vége utáni hónapokban. A gyerekek nevét magyarul mondtuk és mondták maguk is: Gyica, János, Titusz, Lidia, Péter, Jósukuca és Viorél.

A legnagyobb fiú a magyarok bejövetelekor a regáti országrészbe menekült, „mánistaként” (mánuista) tért meg, aztán az anyám által kezdeményezett kommunista sejt lelkes tagjává vált, amíg mindent bevalló õszintesége miatt az elsõ verifikálásnál, egész életére kihatóan görcsbe rántva, ki nem zárta a kerületi bizottság. Az egykori magyar gyûlölõ Maniu– gárda tagból, haladó érzelmû, nemzetköziséget valló iskolázott emberré küzdötte fel magát, és magyar lányt vett feleségül, akár öccsei: Titusz, Péter és Viorél.

A háború végén, miután visszaköltöztünk Kolozsborsáról, Burcăék barátjukká fogadtak. Azzal vívtam ki tekintélyt elõttük, hogy megtanítottam Viorélt sak-

kozni. Viorel aztán továbbadta tudását és bátyjai is sakkoztak, bő esztendő teltével Viorel túltett rajtam, nagyon kellett figyelnem, ha ellenében nyeri akartam. Hetekkel azelőtt egy ráérős moszkvai hadnagytól tanultam ezt a játékot, akit csoportjával együtt hozzánk kvártélyoztak.

Burcăék kicsi vályogházban laktak, a fiúk késő ősziig a szénapadláson aludtak, így őket elkerülték a szovjet katonák.

Késő ősszel kezdődött abban az esztendőben a tanítás. A Nagy Lajos király úti iskolában magyar és román tagozatot indítottak. A magyar osztályok az iskolai épület emeletén kaptak helyet. A tanítás elején már érezhető volt a közéletből az iskolai életre is kiterjedő román hatalmi vezetés erőltetett nacionalizmusa, a revánspolitikából táplálkozó sovinizmus. A közös iskolában elkülönültek a magyar és román gyermekek. Nem tudtam, hogy Burcăék is ebben az iskolában tanulnak.

Az egyik nagyszünetben a magyar osztályok tanulóinak többsége nem mérészkedett az udvarra. A tanító nénire várva az osztályteremben bakalódtunk, amikor egyik társunk futva érkezett.

– Jönnék! Jönnék! – lihegte ijedten.

Kapkodó szavaiból kiderült, hogy a román tagozatosok nem éppen barátságos indulattal igyekeznek felénk az emeletre. Az osztályterem ajtajához gyurakodtunk, s mint valami passzírozógépből kitüremkedtünk a folyosóra. Elöl álltam. A lépcsőfeljáró felől osztálynyi gyerek ökölbe szorított kézzel közeledett felénk. Pillanatról pillanatra súlyosabbá vált a csend. Tíz méter, hét méter, öt méter, három méter... Ekkor megtorpantak.

A csoport élén Viorel állott. Néhány másodpercig farkasszemet néztünk. Láttam, hogy Viorel arcát előnti a mosoly. Szólt hozzám. Nem tudom, mit mondott. Később ezt polgári regényekben olvasott párbeszéd részeként fogtam fel: „– Ön itt! Nahát!”

– Stați! Oprîți-vă! (Állj! Megálljatok!) – emelte fel Burcă Viorel akkor már tekintélyesen súlyos jobb öklét, amelynek győzelmes erejét hét boldogan ledarált kamasz esztendőnk elteltével az országos ökölvívó bajnokság döntőjében mutatta meg igazán. És a csoport fenntartás nélkül szót fogadott neki. Kezet ráztunk. A körénk sereglett gyerekeknek elmagyarázta, hogy barátok vagyunk.

Aztán mintha mi sem történt volna, mindnyájan szépen visszaballagtunk, ki a maga tantermébe.

A történelekről soha nem esett köztünk szó. Valahogyan nem tartozott hozzánk semmi ilyenfajta indulat, azt hiszem, mindketten szégyelltük magunk, hogy ilyesmibe keveredtünk.

Ugyanilyen mély hallgatással rendeztük az első szabad választáskor, a felnőttek által irányított, s bizonyára lelkesedéssel véghezvitt tetteinket is.

A választás napján, kora hajnalban meszes vödörrel jártuk Anyámmal az utcánkat. A vederben kert végi budink meszeléséből visszamaradt rózsaszínű fes-

ték volt. Szép kerek, soksugarú napot rajzoltam vele a kerítésekre. És feliratokat írtam nyomtatott betűkkel:

Szavazzatok a napra! Éljen Groza!

A szép betűkkel való írást másodosztályos koromban, Kismester utcai iskolám délutáni németóráin a kedvemre való, cifra gót betűk rajzolásakor tanultam.

Hűvös volt azon a reggelen, a hideg mész végigcsorgott a karomon. Megelőztek bennünket. Mindenütt durva csomagolópapír cetlikre nyomtatott „szemek” árulkodtak arról, hogy Burcăék korábban keltek, s többen voltak, amikor rácsirizelték a kerítésekre a Maniu pártjának rengeteg, piaci csomagolópapírra rajzolt jelét. A Királyhágó utcán végig ölnyi papír cetlit gyűjtöttünk, anyám lelkiismereti aggályait sem hallgatta el, mert szerinte erre nem volt jogunk. A választási kampányban a buzdításhoz mindenkinek joga van, tiszteletben kell tartanunk mindenféle hirdetményt, s a választó majd eldönti, kire adja szavazatát. De a hatalom megszerzésének bódulatában, az osztályharcban erősödő proletárdiktatúra szükségességének tana elhessegette kételyeit.

A választásokat a demokráciát ígérő kormány nyerte. Burcăék fiai, a magyar időkre utalva, tréfásan mondogatták: „Kellett nektek facipő?! Facipő és szebb jövő?!” Nem dicsekedtek a „szemek” gyártásával, nem kérdeztem, hogy mikor gyártották azokat a mániuista jeleket.

A Burcă fiúkat a későbbiekben kikerülte a politika, befogadta a vallásos gyülekezet. Barátomat Viorelt is. Jó hangú volt, citerázott. Keményen sportolt, italozott is. A közeli boltos lányának udvarolt. Időnként éjjelizenélt a Nagy Lajos király úti dombon emelt házuk ablaka alatt. Az Ebergényi lány miatt barátkozott annak nyápic bátyjával. Együtt halásztak, italoztak.

Ebergényi bácsi fejébe vette, hogy taníttatni fogja gyerekeit. A fiának kis csikót ígért, ha érettségizik. Nem kellett betartania ígéretét, mert fia addig bukdácsol a gimnáziumban, amíg végleg lemondott a továbbtanulásról, és beállt kereskedősegédnek a Sora- áruházba. Az Ebergényi- bolt és később a vele átellenben nyitott Jäger- bolt is bezárt. Megbukott, mert a kiskereskedést ellehetetlenítette a demokrácia.

Az Ebergényi lány főiskolára járt, amikor Viorelt felvilágosították, hogy ne reménykedjen, nála különb és magyar ember lesz a férje. Viorel részegen még citerázott egyet a lányos ház ablaka alatt. Derékig érő hó hullott azon a héten. Viorel halálosan bánatos volt és sokkal fáradtabb, mint valamely hárommenetes bokszmeccse után. A dombtető szélén, részeg szédülettel, fejfelé előre belezuhant a domboldalra rakódott derékig érő hóba és az útszéli árokba csúszott. Világos reggelig feküdt ott, és erős fejfájásra ébredt. Feltételezhetően, ennek és az ökölvívás közben kapott ütéseknek is köze lehetett agydaganatához, amely félévsszázadnyi idő után könyörtelenül végzett vele.

Szerelmi csalódása után többet voltunk együtt, jártuk a város, tekeregtünk. Ugyanazon télen, január végén, a város Főteréről felbőszült bicskás széki legények kergettek az állomásig, a kemény, mínusz huszonöt fokos hidegben tüdeje begyulladt. A vasutas kórházba került, ahol egy nővérke minden éjszaka élvezettel lovagolt rajta egy kicsit. Sok kicsi, sokra megy, úgy legyengült, mint a téli álmából elővánszorgó légy, még tavasszal is tántorogva téblábolt szobányi virágoskertjükben, sakkozni sem volt kedve.

Betegsége utáni lábadozása alkalmával édesanyja meggyőzte, hogy hagyja abba az ökölvívást. Később a vasúti műhelyben esztergályosságot tanult, és miután mindenféle nővel kiszórakozta magát, szombatista gyülekezetéből nősült. Magyar lány volt a felesége, két fiat szült, de néhány évvel később elvitte a rák. Viorél akkor tiszta inget vett magára, bement a pártbizottságra, letette rátukmált pártkönyvét az asztalra, és a vezetőség megértését kérte.

Úgy volt jó román, hogy nem bántotta, tisztelte a magyarokat. Fiait, Romulust és Remust, felnevelte, iskoláztatta. Szülei halála után maga maradt a Királyhágó utcai házban. Szívós munkával emeletes házzá építette. Aztán, nyugdíjas korában, prédikátorként a román falvakat járta. Hitt az Istenben, és hitt az emberekben. Nemcsak legjobb barátom volt, hanem rokonom is. Bátyja, Péter, nővérem férje lett. A sógorom, Viorel ellentéte volt. Barátom megfontolt szavú, Péter nagyszájú, öndicsérő, magát nyíltan, Ceaușescunál tehetségesebb politikusnak képzelő, anyámat, nővéremet és engem is bozgornak csúfoló, valójában piaci kofáktól ellesett szokással, mindig seftelő, híg ember volt. De mindezekről, ha időm engedi, később még lesz szavam.

*

Az iskolai évvárón tanítónőm megtudta, hogy anyám ősszel gimnáziumba írat. Felébredt lelkiismerete vagy anyám fizette, nem tudom, munkára fogott. Az egyik murkos házban lakott az akkor még falunak látszó városszéli nagy utcán, amelynek elejéig járt időnként egy– egy kopott autóbusz, és addig várt ott nyitott ajtókkal, amíg összegyűlt néhány, a város központjába igyekvő utas. Később, a Kerekdomb környékén lakó fémipari középiskolás társaim, a januári hidegben is, sietősen gyalogolva, kiskabátban tették meg esténként ezt a másfél kilométernyi utat, hogy legalább egy tiszteletkört fussanak a fiataloktól hemzsegő főtéri korzón.

Egész nyáron járnom kellett tanítónőmhöz, de amit tanultam, éppen csak anyyira volt elegendő, hogy a gimnáziumi elsősökből alakított három osztály tanuló között a közepesnél gyengébbek kétharmados többségéhez tartozzam.

Reggel korán, két lánytestvéremmel együtt keltem. Még működött a kisipari mézeskalácsosság, nevelőapám és anyám hajnalig dolgoztak a műhelyben, így a magunk dolga volt a reggeli készítés. A tízórait, ha pogácsaprézlis puliszka volt, már este becsomagoltuk. Különleges tízórait miatt eleinte felhördült az osztály.

– Né! Tar tortát hozott! – bödültek tátott szájjal csodálkozva padtársaim. Mögöttem Kallós ült, aki jóltápláltságát általában csendes, de igen szagos szellentésekkel igazolta. Minden nap két liter tejjel Bonchidáról vonatozott Kolozsvárra, és mielőtt betért volna a templom melletti kapun a Ref. Kollégiumba, terhétől megszabadult a szemben lévő tanári lakások egyikében, ahol osztályfőnökünk, Ádám Zsiga tanár úr lakott. A koránkeléstől megéhezve, már órák előtt nekilátott a falatozásnak. Tarisznijából nem ritkán foszlós fehér kenyér és jókora libasült vagy kakascomb is előkerült. Még őt is ámulatba ejtette az én tízórait. Szégyenben, mert akkoriban talán még az örmény származású gyógyszerész fia, Kaszián, és a jó módú ügyvéd fia, Horváth is szégyellte a tízórai nélküli osztály előtt, hogy nekik, ha nem is nagy karéj, de naponta vajas kenyér is jutott, megkínáltam néhányukat a tortának hitt puliszkámból.

– Ez tényleg puliszka!– bizonyították, és hozzátették, hogy a pogácsaprézli miatt finom, édes.

*

Páráshoz illően lágy, nyári este volt.

Lidi úgy állt a kapufélfának támaszkodva, mint a frissen kinevezett helyi Vénusz. A sejtelmes szürkületben vörös holdkaréjként fénylett ünnepiesen duzzadt ajka. Mágneses bársony, akár a lányok mellbimbója, vibráló fényével vonzott mindent a nemiség ellenkező pólusáról, hogy összekapcsolódva vele feszültségét az öröm tengerébe levezethesse.

Lidi legkisebb öccse lehettem volna.

Lidi fiútestvérei orgonasípként képezték a lány szikáran biztos hátterét. Lidi született szépsége ettől még inkább kidomborodott. Tizenhét esztendeje gyűjtötte domborúságaihoz a varázserőt. Szülei egész nap a városi piacon kofáskodtak. Tizenkét éves korától, húszliteres fazékban főzött zöldség–, krumpli– és paszuly-leveseivel vívott ki magának tekintélyt a családban és a környék fiúi között, akik felnőtteként tisztelték, kikezdeni vele nem mertek.

Fejjel alacsonyabb voltam Lidinél.

Azon az estén a fiúk a városszéli patakkanyar szabályozással leválasztott medrében, a kiszáradt homokbuckákon ültek, és a tábornőtűz parázsán a környék földjeiről szerzett kukoricacsöveket sütöttek.

Az édeskés füstből magamat valamiféle felsőbb parancsra kiszakítva, felkapaszkodtam a patakparton, átvágtam Lidiék illatos paradicsomokat érlelő zöldségesén, a négyszobásra nyújtott ház és az istálló közötti keskeny udvaron át hangtalanul jutottam a kapuig.

A lánnyal szemben szóltalanul nekitámaszkodtam a kapufélfának. Lidi közelségének melege, a napozók homokjának bizsergésével kábított. Nézttem, az állam magasságában dudorodó, virágos kartonruhájából kikivánczó, rézbőrű melleit, és mézeskalács édességű– illatú szárazkortyokat nyeltem.

Lidi lassan felemelte gesztenyebarna fejét, és amikor tekintetünk összekapcsolódott, földöntúli szárnyalású kielégültséget éreztem. Percnyi időben, hangtalanul kibeszéltem minden addigi megmagyarázhatatlan szomorúságomat és félelmemet. A reám váró élet titokzatosságával vágyaim és örömeim röpködő, hófehér sirályokként remény– zöld vizek hajjai fölött lebegtek, hullámoztak.

Halálforgás– szép szédületben láttam a lányt, amint valamely jégtükör fölött hanyatt fekve, velem közös forgás végén mozdulatlanra merevedik. Kifeszített karjainktól nem kerülhattunk közelebb egymáshoz, összekapcsolódva a végtelen forgásröpítő erők bódító állandósága gátolta a beteljesülésünk.

Ebben a történetben Lídia is magam vagyok. Nem tudtam megszerezni azt, amit ösztönöm kívánt. Ott álltam kiterítve, mint régi festményeken a pucér felnőtt nők. Felkínáltam magam, lecövekelve mosolyogtam minden pórusommal, többre nem futotta rejtőzködő nőiességemből. A hálomba esett him még éretlen volt arra, hogy lakmározhasson a gyönyörből.

De ha leválasztom belőle a testieket, a találkozás érzéscsődjéből maradt annyi, amennyit a magunkban tárolt emlékképek albumában elhelyezhetünk, hogy sivár napjainkon újra és újra előhívjuk vigasztalanságunkat enyhítve. Lehet, csak annyi volt ott akkor a dolgom, hogy beavassam magam a pubertáskori romantikába.

*

Már nem emlékszem Tárca Berci arcára. Idős tanáraink között őrzöm őt emlékezetemben. A tízéves ember nagyon idősnek látja a nála négyszer–öttször idősebbet. Hogy miért csak becenevét ismertük, nem tudom. Tárca Berci a kollégium zenetanára, kórusok vezetője, a Dalosszövetség főtítkára volt. Akkor semmit sem tudtam róla. Kopott, naftalinszagú sötét ruházatára, felöltőjére emlékszem. Idős, kolozsvári úriemberek öltözködtek így a múlt század első, békebelinek mondott felében. Azt hiszem, mellénye is volt, amelynek órazsebéből ezüst óralánc csüngött. És olyan kerek kalapja, mint Chaplinnek, akit akkor a legolcsóbb bolhás mozi filmjeiben láttam. De lehet, hogy csipetős szemüveget is hordott, mint Mikvik, aki nádpálcás földrajztanárunk volt.

A halk szavú Tárca Berci szégyenlős kisdíákhöz hasonlított, együttérzéssel figyeltem minden mozdulatát. Honnan tudhattam volna, hogy éppen abban az évben, két évtizedes szolgálata ellenére, kihagyták az énekkarok országos vezetőségéből. Minden mellőzés hangfogó. Ilyenkor csigatermészetűvé válik az ember. Tárca Berci tanár úr szelidségét gyermeki érzéssel felfogtam és méltányoltam.

Első énekóránk azzal telt el, hogy névsor szerint katedrára hívta a kisdíákokat és végigénekelte velük a hangsort. Roskadtan ült a tanári asztal mellett. Már valamelyik, a névsor elején szereplő osztálytársam, unva a cédeéefgéhácát, eltorzította a hangját, nyávogva, gurgulázva énekelt. Az osztály halkán cincogott.

– Jól van. Menj a helyedre, fiam. – szólt csendesen a tanár úr.

A következő fiú az előtte szereplőt utánozta, az utána következők pedig felbátorodva és elszemtelenedve süvítették, végigvinnyogták a hangsort. A nyávo-
gókat a szerepelhetnéken kívül az is fűtötte, hogy sikertelen énekpróba esetén,
elkerülhetik a délutáni iskolai énekkari próbákat. Fociörületünk ellenében az
énekkari próbák életünk legfőbb értelmét veszélyeztették.

Tárcza Berci nem pofozott, nem nádpálcázott, nem dörgött habzó szájjal fe-
nyegetést.

– Megfelelő! – mondta sorra minden gimnazistának. És nem volt hajlandó
észrevenni a megbolydult osztályt. Belőlünk, mint a fortyogó puliszkából a gőz,
időnként kitört a röhögés, amely kitódult a nyitott ablakon a Bethlen bástya irá-
nyába. Az évszázados falmaradvány alatt elhaladó emberek irigykedve pillantot-
tak fel az első emeletre, és bizonyára rettenetesen bánták, hogy kinőttek az isko-
lapadból.

Sajnáltam az énektanárunkat.

Ez a furcsa érzés akkoriban többször is rám tört.

Az orvosi rendelőben egy sápadt arcú kismama helyett engem kellett kezelés-
be vegyenek hirtelen jött ájulásom miatt. Begipszelt karú játszótársam láttán is
nyomban összerogytam.

Máskor a sajnálat erőmet meghaladó cselekvésre ösztönzött. Első osztályos-
ként megsajnáltam ordítózó tanító nénimet is. Fokozódó dühét az táplálta, hogy
nem talált egyetlen gyereket sem, aki az évvárón valamennyire érthetően és han-
gosan elmondaná az év alatt beszajkózott tizenkét szakaszos verset. Amikor a
névsor végére érve, megvető legyintéssel engem is kiszólított a katedrára, ben-
nem kalácstészta-hoz hasonlóan oly nagyra dagadt a sajnálat, hogy torkom
szakadtából végigüvöltöttem a verset. Csak részben sikerült megnyugtatnom. Ha
nincs ló, jó a számár is – gondolattal rám bízta az évvárós szereplést. Dicsérete
kitartóvá tett, lelkesített. A másnapi évvárón úgy ordítottam, hogy a folyóson
szorongó szülők is jól hallották, nagyszülők és ismerősök szája fülükig ért.

Életem leghangosabb szereplése volt. A váratlan hatást mérlegelve aztán, úgy
döntöttem, hogy a továbbiakban a magam megmutatásának nem ezt az útját vá-
lasztom.

Tárcza Berci szelidségével készített ellenzékiségre. Nem tanították nekünk a
betyárbecsületet, de valahol felszedtem ebből a „tantárgyból” annyit, amennyivel
határt szabtam mindenféle túlzásnak. Akkoriban valami azt súgta nekünk, hogy
kötelességünk a gyengék, a kicsik, a bugyuták, a szegények, a védtelenek oldalá-
ra állnunk. A fociiban sem illett egyre ketten vagy pláne többen támadni.

A katedrán mély lélegzetet vettem, és nagy igyekezettel a saját éppen tíz éves
és néhány napos természetes hangomon fűjtam végig a skálát. Az őszinteség fű-
gájának egyik szólamát szerkeszthettem volna ebből a hangsorból.

Tárcza Berci megnézett, és hallgatott. Az osztály is elcsendesült. A pillanat
világméretűvé tágult. Elégedett voltam magammal. Azt hittem, hogy a

grimaszkodásnál nagyobb bátorság kell a természetességhez. A bátorság hirtelen elhitette velem, hogy növekedésben sem vagyok utolsó az osztályban.

– Fiam... – szólott az énektanár a mélyhegedűk vontatottságával. – Neked nem kell járnod az énekkari próbákra...

Az osztály üdvörlalgása közepette a helyemre somfordáltam.

Sajnálattal legyen mondva: azóta sem merek énekelni.

Még akkor sem, amikor tündérszép dallamok kiutat keresve csapongnak, bujkálnak, és szárnyatlanul bolyongnak bennem.

Reggelenként, a templom történelmi levegőt árasztó és nagyságával is tiszteletet ébresztő kapuja melletti bejáraton át szorgos hangyák módjára aprítottak a tanulók. Sietve végigvonultak a homokos udvaron, hogy a Kollégium új épületébe még csengetés előtt beérjenek. A bejárat volt a diadalívük. Elhaladva alatta otthoni dicsőségeik fényesített történeseit hordták be reggelenként, és délutánonként vitézi tetteik édes–keserű ízeit cipelték hazafelé.

A meggyötört város tele volt a Házsongárd keserű illatával. A Kerekdomb felől a hóstáti kertek káposztafejetlen, elárvult földjeinek szomorú látványa terült a lebombázott házak fölé. Ez a délibáb tele volt várakozással. Az élet minden napra, mindenkinek hozott valami meglepetést.

A Nádas-patak mellől érkezett kisdíáknak illett cipőt mosnia az akkor még Baross térnek nevezett állomás előtti tér valamelyik pocsolyájában. Közben kén-szagú, füstös vonat érkezett. A peronra tóduló utasok között pedig ott volt a nagydarab bonchidai fiú, akinek a táskája mindig tele volt padtársainak nyálcsurgatását kiváltó elemőzsiával. Kétliteres tejeskannát lóbálva csatlakozott a csizmás fiú városi osztálytársához.

Loholtak volna a Fötér felé. De a fertőtlenítők résen álltak. Mindenkit kigombolkozásra kényszerítettek, hogy lábuk közé, hónaljukba és csupasz hátukra maroknyit szórjanak a bűdös DDT-ből. Vízből menekülő kutyákhoz hasonlóan a fiúk a Fötérig rázták rongyaikat, és aznap a lisztes molnár inasainak szerepét is eljátszhatták volna valamiféle vidám színjátékban.

A német templomtól balra, a Bánffy palota háta mögött, a Deák Ferenc utcán átvágva, a román templomnál keskeny utcába fordultak, s rohantak a Farkas utca végébe torkolló utcán a régi Kollégiummal szemben álló épület felé, ahol a szegényebb tanárok laktak. Osztályfőnökük, Ádám Zsiga kapta a bonchidai tehenek vastag tejét, hogy az életben való jobb boldoguláshoz szükséges román nyelv elsajátításában a jól táplált fiút soron kívül is elősegítse.

Hétfő volt. A nyápic kisdíák lábán kicsi volt, szorított a bakancs. De nemcsak az állandósult lábzsibbadása miatt nem várhatta be tejhordó társát a tanári lakások előtt.

Hétfőn nem késhetett, mert az első órán Csutak Csaba fiatalos hévvel, amúgy is móresre tanította az osztály szedett–vedett részét. A későket, de legfőképpen azokat, akik az előző napon nem szereztek kis színes papír csillagot a vasárnapi

iskolából. A külvárosiak ezt bizony gyakran elfelejtették. Mert vasárnaponként nagyon messze volt lakásuktól a Farkas utcai, de még a hídelvei református templom is. Akkoriban a külvárosokban az addig ismertek ellenében olyan másféle vallás terjedt, amely a templom helyett nagygyűlésekre, felvonulásokra készítette a hiszékeny embereket. Ezzel ellentétben Hídelvén akkor a „Bíró Mózes brigádja” is működött. Szép szóval, értelmes együttlétben, kellemes órákat nyújtott a tizenéves fiúknak és lányoknak, de az idők szavára figyelő szülők, és így a kisdíák szülei sem biztatták gyermekeiket templomjárásra.

Vasárnaponként egy szavalókórust is alakító, kedves tajkoló suszter irányításával követ szedtek a Nádas-patakból, és rendre feltargoncázták azt a sáros utcákra. A kisdíák a hirtelen leegyszerűsített élet „Imádkozni kell vagy dolgozni?” kérdésére meggyőződéssel a kézenfekvőt választotta. De Csutak Csaba az addigi megszokott rend megbontóját látta minden vasárnapiiskola – kerülőben, és olyan körmösöket mért ki számukra, amitől aztán a szülők is felszisszentek.

Persze, nem ezért maradtak el a következő évben a vallásórák a Kollégiumban. És ez arra sem nyújt magyarázatot, hogy Bíró Mózes, akit nemcsak a kerekdombiak, az Irisz-telepiek, de még a hídelveiek sem tudtak soha megelőzni a köszönésben, miért és hova tűnt el egy időre a környékről.

Az ésszerű dolgok is felborulhatnak az erőszak hatására. De a háború után az erőszak annyiféle arcát mutatta, hogy fel sem tűnt kiket, és miért részesítettek jogosan, a későbbiekben pedig egyre nyilvánvalóbban jogtalanul különféle büntetésben.

A kapu nélküli Kollégium bejárata fölötti „diadalív” alatt áthaladva, jobbról az öreg Kollégium felől tinktúra– szag, balról, a fás– és szénkamarak felől enyhe hullaszag áradt. Az előtte elterülő a tanári szobákból sem ellenőrizhető udvar-sarok kitűnő focihely volt. Lógósok, lyukas órák engedélyezetlen kiharaszálói kergették ott a labdát, amíg hancúrozásukat megelégedve magához nem vonta figyelmüket az egyik–másik kamrából kilógó kéz, hamuszürke hullaláb.

A reggeli illatok és a gyomrot kavaro látvány adta hajrának köszönhetően, idejében beesett az osztályba, alighogy helyére ült, máris mehetett a katedra mellé csillagokat látni. A vasárnapi iskolában zöld csillagokat osztottak, amelyeket be kellett ragasztani az ellenőrző nyomtatványra. Peche volt. Egy régebbi vörös csillagot ragasztott az ellenőrzőjébe. A körmös fájt. Mégsem bukott meg vallásból.

Ellenben franciából igen, mert Horváthon és Kasziánon kívül, az egész osztály négyest kapott.

Ez volt Koncz Rudi tanár úr bosszúja.

A franciatanár úr, amint kényelmesen elhelyezkedett a katedrán, feleltetett. Olvasni kellett volna a tanulónak, de már az első mondatnál sorra leültette valamennyiüket, és könyörtelenül mindenkinek beírta a naplóba a négyest. Amikor ily módon kivégezte az osztályt, felszólította az ügyvéd, majd a gyógyszerész fiát. Csengetésig ők olvastak.

És így ment ez minden órán. A kisdíák értetlenül nézte a szigorú tanárt: durcás kisfiúhoz hasonlított, akit valamiért nagyon megbántottak.

Miután megbuktatta az egész osztályt, elvitték a Duna–Fekete-tengeri csatornához. Ennek persze valami más oka lehetett. Akkor a hatalomnak nem kellett különösen indokolnia büntetéseit. Különben is „osztályalapon” történt. Miután visszatért az országos építőtelepnek híresztelt kényszermunkahelyről, nem engedték többé katedrára a Kollégiumban, amelyből addigra már a hatalom két-nyelvű középiskolát alakított.

Koncz Rudi bácsi, a kolozsvári vízilabdasport nagy öregje, titkát sírjába vitte, de a kisdíák tudta róla, hogy megrögzött agglegény módjára, a hatalom kutyaharapását próbálta magán, annak szőrével gyógyítani. Az osztályt osztályalapon kezelte. És természetesen azokat részesítette előnyben, akiket a hatalom megvetett. Nyertek a gimnazisták ebből is: a következő évben fiatal tanárt kaptak.

Koncz Rudi helyét a gimnáziumban, Oláh Tibor vette át. Fiatalemberként tele volt tettvággal. Az I. C osztály tanulói már a pótvizsgán megismerhették szigorúságát. Azon a nyáron nagyot lendült a francia különórát adó tanárok anyagi helyzete, és a pótvizsgák is sikerültek, mert Oláh Tibor szigorúan bírálta ugyan tudásukat, elégedetlenségét sem rejtette véka alá, de osztályismétlésre csak azok kerültek, akiket több tantárgyból is elbuktattak az első gimnáziumi tanév végén.

Oláh Tibor az osztályba lépve a tanári asztalra hajította a naplót, és a szokásos „Üljetek le!” felszólítás helyett elénekelt, majd megtanította a Marseillaise-t. Ezután minden franciaóra a francia nemzeti himnusszal kezdődött. Teli torokból, lendületesen fújtuk az indulót. Tudtuk, vagy csak reméltük, hogy ettől előbb – utóbb megrepednek majd az akkoriban sietősen állított, mindenkit bekerítő, mondvacsínált válaszfalak.

Tavasszal, amikor a fiúk valamiért, ami a levegőben volt, mindig lelkesen harsogták ezt a dalt, Monsieur kinyitatta az osztály minden ablakát, a Tordai úton megálltak az emberek és mosolyogva figyeltek, talán sejtették, hogy a gimnazisták szárnyaló szabadságóhajtása egyszer majd újabb változásra képessé teszi mindnyájukat.

Koncz Rudi görcsös ellenzéki ségével szemben, vidám, hangulatos és marandóan hatásos volt Oláh Tibor bosszúja.

Az egyik órára felsős diák kíséretében érkezett az osztály kedvenc tanára, akit más tanárokkal ellentétben, síri csöndben várt az osztály. Megálltak a katedrán, és mint két jó ismerős, ha az utcán találkozik, élénk csevegésbe kezdtek.

- Qu'y a– t– il à voir dans les environs? Me comprenez– vous?
- Je comprends Monsieur. Je suis à votre service. Y a– t– il plusieurs musées dans la villa.
- Qu'est le musée de peinture? C'est loin d'ici...
- C'est tout près d'ici.
- Vous êtes strop aimable. Merci.
- Il n'y a pas de quoi.

- Je voudrais un plan de votre ville.
- Oui, Monsieur. Je crois que oui.
- Oui puis–je trouver un plan?

És ehhez hasonlókkal folytatták jó néhány percig. Aztán annak rendje és módja szerint elbúcsúztak, a felsős visszament az osztályába.

- Ha igyekeztek, rövid időn belül, ti is hasonlóan társalogtok majd franciául!
- szolt Oláh Tibor. Az osztály pedig torkaszakadtából újra elénekelte a Marseillaise–t.

Könnyedén utánoztuk a tanár orrhangú magánhangzóit, fűjtük az igeragozást. „Én vagyok, te vagy...”

Igen, így volt. Voltak és lettek...

A tanév végén a gyengébbek is közepes osztályzattal búcsúztak az iskolától.

Oláh Tibor is eltűnt a Kollégiumból.

A kollégium is eltűnt.

Oláh Tibort felfelé buktatta a hatalom, Marosvásárhelyre került, színésznő-vendékeket oktatott, világirodalmat adott elő a Pedagógiai Főiskolán, és a helyi lapban minden héten filmismertetőket írt.

A Kollégiumból később kétnyelvű, majd a többségiek nyelvén működő iskolát alakítottak. Akkor történt, hogy nem véletlenül, tinta ömlött a betolakodók zászlajára.

A tettesek Koncz Rudi sorsára jutottak.

Abban az időben a francia világnyelv nem vetekedhetett keletre fordult világunk nagyhatalomra áhítozó nyelvével. A Marseillaise helyében a „Já drasztujut szozdámij volebál narodov”– hoz hasonló szövegeket kellett elhadarni, és a tanuló békésen léphettek valamely felsőbb osztályba, hogy az osztály nélküli társadalom építését a maguk kárára és a mások dicsőségére toronymagas diktatúrává építhessék.

- Cela vous fait mal. Me comprenez–vous, Messieurs?

Fél évszázada keresek egy olyan vadász-zöld malaclopót, amelyben Sebess tanár úr járt azokban az években, amikor a Kollégium tornatanára volt. Az ember akaratlanul is szeret hasonlítani. Nem gondoltam én soha órá, mint példaképre. Inkább valami tiszteletteljes érzéssel figyeltem, talán azért is, mert tudott önma-ga lenni. Olyan ez, mint amikor rácsodálkozunk egyik– másik filmalkotás valamely művészi képsorára, amely aztán egész életünkben megmarad agytekervé-nyeink emberi érzésektől meleg áramkörében. Észrevétlenül megmaradhatnak bennünk jelentős mozdulatok, egy nem különösebben sikerült portréről néhány ecsetvonás, vagy megfelelő időben és hangsúllyal némely, valaki által érthetően kimondott, megszívlelendő igazság. Tapasztalataink gyarapodásával időnként mindent újra értékelhetünk, holnap a Bibliából is mást olvasunk ki, mint ma, de eszünknel hamarabb dönt ösztönünk, amely jövőnkbe látó mágnesként vonz va-lahová, vagy taszít valamitől. Az élet örökösen ismeretlen úszómedencéjében

lubickolva magunk döntjük el, mekkora távon, milyen stílusban közelítünk úszva vágyainkhoz.

Szeretnék akkora tudást, hogy megmagyarázhassam vonzódásom a zöld színhez. Hogy nekem miért éppen a Sebess tanár úr köpenyegének zöldje a szép.

Látom őt a gimnazistáknak óriási, a mostani felnőttnek éppen csak átlagos iskolai udvarnak megfelelő, keményre taposott, homokos kollégiumi udvarán. Az ugrógödör mellett áll. Mi, kötelezően fekete–fehér szerelésünkben libasorban szobrozunk, a tornavizsga kötelező távolugrására készülünk. Az udvar vizsgáztatásra kijelölt területének szélén, egészen a templom felőli kapuig, kíváncsiskodó szülőkből, ismerősekből, és főként a Ref. Leánygimnázium szépen mosolygó, feszes blúzaik alatt éppen csak dudorodó kemény almácskaikkal büszkélkedő lányok sorából alakult szurkoló gárda biztató jelenléte.

Aki kitalálta a nyilvános tornavizsgát, gondolt-e egyszer a büszkeségtől, máskor a pirulástól hevülő részvevők lelkét borzongató érzelmhullámszáraira? Bizonyára éppen arra gondolt, hogy az ilyen forró–jeges kezeléssel az acél edzéséhez hasonlóan készít minket az élet kiszámíthatatlanul nagyobb megpróbáltatásaira. Igyekeztünk hát a lehető legjobban elrugaszkodni az anyaföldtől, és minél többet a levegőben maradni, vagy ha kicsire sikerült az ugrás, a szégyentől inkább elszállni a Kollégium tömör kőfala fölött, a Petőfi utcán túl, a sokakat elnyelő és mégis az utánuk következők emlékezetében őket megtartó Házsongárd irányába.

Sebess tanár úr ott állt, az ugrások után sietve elsimított homokkal pompázó ugrógödör mellett, háttal a kőfalnak, és messze hallatszón a közönség szemébe vágta kiizzadt eredményeinket.

Binder, egy valamilyen baleset nyomait bal lábán viselő fiú volt az osztály legjobb távolugrója. Rekordja méterrel több volt, mint a többi gimnazista eredménye, de az izgalomtól ő sem érte el a várt eredményt.

Sebess tanár úr szigorúan megnézte mérőszalaggal tökéletlenkedő két segédjét, az eredményt beírta táblázatába, és keményfa csattogtatójával nyomatékot adva, olyan hangosan mondta be az eredményt, hogy a közönség jobbnak látta rögtön abbahagyni a tereferélgetést. A pisszenéstelen csöndben Sebess tanár úr szemrehányóan, de ugyanakkor biztatóan hozzátette:

– Volt jobb!

A közönségnek tapsra kerekedett kedve. És ettől valahogyan nemcsak Binder következő ugrása, hanem a miénk is centiméterekkel javult.

Az általunk megfogalmazhatatlan remény ilyenformán társult a tanár úr maculopójának szigorúan zöld színéhez.

Gyakran látom magam előtt ezt a színt, és életem át csökönyösen ismételve magamat is biztatva, a közhelyként sokak által elkoptatott: Lesz jobb!– féle biztatást.

Még most sem tudom, honnan szerzek magamnak a Sebess tanár úr köpenyegéhez hasonlót.

Északi országok ócskaságai között turkálva, a használt ruhák boltjában sem lelek ilyet. De nem hiszek a figyelmeztetésnek, hogy az ilyesmi már réges–régem kiment a divatból.

Amikor Árkossy tanár úr bejött az osztályba velem együtt hárman voltunk balszélsők. A III. c első csapatának balszélsője Nagy Károly volt, akinek nem kellett lepecsételni bal lábát, mert azt messze látszóan, lábfejét olyannyira befelé fordítva hordozta keszeg testétől elállóan, hogy a gyöngye szívű lányok arca frissen gyúrt hattojasos laskatészta színűvé változott, amikor magát kelletve, ébredező férfiassága kényszerétől hajtva elvonult előttük.

Az osztályban valóban nagymenő így nem ő volt, hanem a minden testrészen rohamosan szőrösödő Szatyi, akinek irigykedve hallgattuk a nők természetrajzá-
nak alapos ismeretét tanúsító, és a legizgalmasabb részeket is aprólékosan részle-
tező beszámolóit. Koraérettségét fitogtatva időnként keresztkérdéseket tett föl a
filozofikus vitákra mindig készséggel hajló magyar tanárnőnknek, Dévay Iloná-
nak, akit szálkás írásáról szigorúnak hittünk, csakis osztályfőnöki minőségében
volt valóban erélyes. A tanárok nagy részét Szatyi halálosan unta. Ilyenkor sem
Bandit utánozta, aki nemesebb és erősen fejlett testrésszel alulról addig dönget-
te a kopott iskolapadot, amíg ijedt markába gyűlt a magja. Szatyi, túl az ilyen
elfoglaltságon, inkább iskolahíres faliújságunkra való karikatúrákat rajzolt osz-
tálytársainkról. Esetleg hirtelen felindultságból kimászott az ablakon, és leeresz-
kedett a villámhárító falhoz erősített drótján. Ha nem jön vissza, nem történik
semmi baj. De, mert kétszer akart az osztály csodálkozó ráfigyelésében fürdőzni,
visszamaszott, és egy különben nyálas, középkorú tanárnőnk, akinek előadásaira,
de még a pad alá ejtett gumi után kaparászva, a bugyijára sem voltunk kíváncsi-
ak, rögtön feljelentette Szatyit, a szigorúságáról híres iskolaigazgatónknak. A
kicsapástól óriásit nött a Szatyi tekintélye, és azután még a felsősök is szóba áll-
tak vele. Tettével osztályunknak életre szólóan nagy szolgálatot tett. Még azon a
héten fekete–fehér táblát akasztottak osztályunk ajtajának külső felére, amelyen
szigorú betűkkel ez állt:

A gimnázium legfigyelmeztelenebb osztálya

Más osztályok is kaptak minősítő jelzőkkel ellátott táblát, de a miénk híre
még az iskolán kívül is némi tiszteletet ébresztett társaságunk iránt. Bocskai-
sapkánk három stráffját addig is büszkén viseltük, mert a III. c A– csapata a dön-
tőig jutott a kollégiumi bajnokságban, és egyszer a tanárok csapatával is játszhat-
tunk, de az a tábla, ott az ajtónkon, valójában az hozott hosszantartóan igazi te-
kintélyt nekünk. Az órák alatt unatkozó és a lábuk között kotorászó érettek, a ref.
leányok megkülönböztetett kíváncsiságának örülhettek. Mi, a többség, a sokféle-
képpen fejletlenek és a lelki csenevész, időnként megengedhettük magunknak,
hogy a felsős folyosó–felvigyázók közül kikezdjük azt a feltűnően vörös hajú
nagyfiút, akit még vörösebbé tett lépcsőházi csúfolódó versikénk:

*Vörös kutya, vörös ló,
Vörös ember egy se jó!*

A rend nálunk csak akkor állt helyre, amikor Árkossy tanár úr lepecsételésre érdemes bal lábát hanyagul átvetve a kapura bombázásokra hasonlóképpen alkalmas jobb lábán, az örökké recsegő katedrán a tábláig hátra döntött széken elterpeszkedve a kötelező, a hatalomnak kedves történelem helyett arról mesélt, hogy micsoda érzés az, amikor robog a kocsí az emberrel a németországi autópályán. Elbeszéléseiből hiányzott a háború réme, nem szólt a tankcsapdákról, a közelharcról, a bombázásokról és a fogolytáborokról. Csakis arról a civilizációról mesélt, amellyel már akkor felébresztette kíváncsiságunkat és sóvárgásunkat az európai civilizáció iránt.

Riasztódugót tehattunk volna a széke alá, a katedrát bekenhettük volna az iskola alagsorában tanuló gépiparosoktól elcsent barnás– sárga gépzsírral, elbújathattuk volna nyávogó macska feladatokkal megbízva az apró termetű Totyit a fászládba. Sorban, lábközünkre szorított két kézzel, egymást ötpercenként követve, idegesíthettük volna kikérezkedésünkkel, mint azt gyengébb idegzetű tanárainkkal tettük, karikatúráját kifüggeszthettünk volna faliújságunkon, újságbetűkből összeollózott levélben trágár– szótárunk legutolsó szavaival káromolhattuk volna...

Kimeríthetetlen csínytárunkat feledve, Árkossy tanár úr órái előtt, a tanári szoba ajtaját figyelő vigyázókat állítottunk, hogy már a lépcsőn kapaszkodva felfigyeljen a gimnázium legfegyelmetlenebb osztályának pisszenéstelen csöndjére. Így vártuk. És gyermeki érzéseink anyáskodásra kiéhezett tudatalattijának engedve virágcsokorral köszöntöttük a jelenkort is tanító, legjobb történelemtanárunkat, aki nagy örömeinkre és az igazgatóság megdöbbenésére még az osztályfőnöki teendőket is elvállalta nálunk.

Hálából egyszer átengedtük neki csodacsapatunkban a balszélső helyét. Kilin, a vasutascsapat később országos hírű középcsatára a tőle megszokott pontossággal úgy tálalta elébe a háborút átvészelt rogyant bört, hogy abból máig emlékezetünkbe fűrődött (leg)felső sarokba bombázott, tökéletes szépségű gőljá.

A történelemre pedig, amelyet akkor tanulnunk kellett volna, megbocsáthatóan, ma már nem sokan emlékszünk.

Az órák első felében kötelező feleltetéstől megszabadulva nem figyeltünk a tanárok unalmas magyarázataira. Rengeteg más kellemes tennivalónk akadt. Előkerültek a rendkívül izgalmas ponyvák. A felületes szemlélőnek úgy tűnt, hogy a szomorúan lehajtott fejek gazdái gyenge franciatudásuk, matematikai és földrajzi ismereteik hiányosságai miatt bánkódnak, miközben a pad alatti cowboyos vagy légiós füzetsorozat egy– egy ronggyá olvasott példányából pisztolypárbajok és a mindig forró sivatag végtelenében való kalandozások izgalma áramlott a gimnáziumi fikák fejébe. Mások a padban kotorászva gombfoci figurákat babusgatták, amelyeket örökké csiszolni, fényesíteni kellett. A bélyeggyűjtők sem tétlenked-

tek, a zsebalbumokból óvatosan elővettek valamely, a világotazásra is alkalmas külföldi bélyeget, amelynek fogazatát ilyenkor alaposan meg lehetett vizsgálni. A gyengébb tanulók szorgalmasan másolták a jobbak füzetéből a különféle számukra hajmeresztő házi feladatokat. Kallós – mint mindig, lassított filmhez hasonló mozdulatokkal – megkezdte vagy befejezte hatalmas tízórajának bekebelezését. Szatyí, az utolsó pad védettségében karikatúráit rajzolta, Török Laci végtagjait csűrte– csavarta újabb mutatóványra készülve. Az ablak mellett ülők a Bethlen-bástyán tollászkodó galambok viselkedésének alaposabb tanulmányozásba kezdtek.

Így telt minden unalmas óra.

Az iskolaudvar fás részén, a homokos talajból két– , vagy háromarasznnyira kimagasodva, másfél méter átmérőjű, deszkával fedett betongyűrű állott. Száraz, faleveleket recsegtető ősz volt, gyümölcszsüreték utáni unalom.

Az egyik szünetben felugrott a betongyűrűre az egy kisdíák, és lenézett minket, alacsonyabban járó, tízórainkat majszoló aljanépet. Ott vigyorgott, vihancolt jó dolgában, szemtelenkedett minden mozdulatával, arcfintorával.

Mint amikor kinyílik az ember zsebében a bicska, néhányan ellenállhatatlan vágyat éreztünk, hogy ezt a kicsúrt kitalált fensőbbiségéből, megérdemeletlen emberi magaslatáról letaszítsuk. Miközben néhányan elrugaszkodtunk a homokos talajról, hogy letaszítsuk a szemtelenkedőt, mások a magasban ágálóhoz hasonlítani akartak. És így támadók és a védők csaknem egyszerre ugrottunk a kerek emelvényre. Mi taszítottuk, az utóbbiak védték a kisdíákat. A nyüzsgésre közelebb lépett az osztály minden tanulója, pillanatok alatt kialakult az egymásnak háttal összeszoruló betongyűrűt védők és a támadók csoportja.

Téptük egymást veszettül.

Felejtettük a háború utáni közismert jelmondatot:

Hajba, mert a ruha drága!

Kabát– és inggombok gurultak szerteszét, ijedt reccsenések hallatszottak, fel– felsikoltott egy– egy kiskabát, ing, rövidnadrág. Öklök ütköztek, jajszók, dühös sziszegés, kéjes zihálás töltötte be a betongyűrű környékét. És a dulakodás nem szűnt meg akkor sem, amikor mi, az igazságtevők, elfoglaltuk a magaslatot.

Leszorultak ellenfeleink.

Hétköznapijainkon gátlástalanul törtető szüleikhez hasonlóan, ők is csökönyösen helyet kívántak szorítani maguknak az alantásnak mondott tömeg fölött. Játékunk az életet utánozta, az élet pedig Madáchsal már akkor figyelmeztetett, hogy az bizony nem más, „mint a küzdés maga”.

A tízperces szünetet jelző csengő hangja vetett véget a küzdelemnek, demokratikus hősiességünket mutató szocialista– rózsás arccal győztesként vonultunk be a tanterembe.

És azután minden szünetben folytattuk a dulakodást. Más osztálybeliek is

csatlakoztak a küzdelemhez. A tanárok mosolyogva nézték az ablakból a Pál utcai fiúkhoz hasonló harcunkat.

A következő hét végén az igazgatóság körlevélben megtiltotta a betongyűrű ostromát, mert a pedellus felszedte annak deszkaborítóját, és lemutatott a tátongó mélységbe:

– Ha ide valamelyiktök beesik, Muntyán lovai húzzák ki!

Muntyán és fiai temetkezési vállalatának koromfekete lovait mindnyájan ismertük, hiszen a közeli Házsongárd dombjára, sűrűn jártak abban az időben, egykedvű büszkeséggel húzták, a háború utáni nincstelenségtől hirtelen elhalálózott, az idősök és a gyerekek koporsóját szomorúan ringató, haláláldíszes gyászkocsit.

Az órák közötti szünetekben a betongyűrű közelében ezután a szolgálatos tanár vigyázott.

Később betemették a kutat. A küzdőknek más küzdőtereket kellett keresniük.

A továbbiakban csak kevesen találtak igazán kedvükre való célt az eszmebarikádokon, a hétköznapi küzdelemtől sokakat elkedvetlenített a törtetők hada és a mögöttes beszéd, amely a diadalordításnál is hatékonyabb fegyver, mert mire az áldozat megérti, hogy ki a támadó: menthetetlen.

A küzdés pedig a cserkészek lánglobogásos tábortüzéhez hasonlatosan parázként izzik egy darabig, hamu alatt is dohog, zsörtölődik, de végül semmivé zsugorodik az elmúlásban.

Akik ma makacsul őrzik a Kollégium múltját és családi melegét, régi tűzünk vigyázói, új, cseperedő lángok istápolói.

Mindnyájan szeretnénk az utánunk következőkre olyan bölcsen letekinteni, mint azt a réges– régen végzetek tablóinak sárgult fényképeiről ismert iskolapad – koptató elődeink tették, a maguk valamiért mindig tüneményes idejében.

Van, aki arra születik, hogy csupa egyéb dolgokat próbáljon életében, mint azt, amit ismerősei róla valaha is elképzelték. Török Bandi olyan könnyedén és feltűnés nélkül mászott ki tantermünk Bethlen bástyára néző ablakán, hogy az osztály nagy része észre sem vette.

Annál a korai nyárnál szebbet még nem értem, nem is ismélődhet meg az, ha újjászületnék sem. A harmadik ablak a padsorok végén rendszerint nyitva állott. Onnan kaptuk az odafigyeléstől izzadt hátunkba a meleg fuvlatokat, a gyöngéd ösztökélést, hogy az óra végét jelző csengetésig valahogyan kibírjuk az akaratos felnőttek ránk küldött képviselőjének tanári szigorúsággal gyakorolt sanyargatásait.

Török Bandi arányosan fejlett, ruganyos, enyhén szőke és feltűnően jóképű fiú volt. Kimászott az ablakon, perc alatt hazaugrott, hiszen a Bethlen-bástya utcájában, a Kollégium melletti házban lakott. Szájában almával, a villámhárítót használva tért vissza az osztályba.

Órák után többen is elidőztünk tágasnak hitt udvarukon. Apjában a jóság, mint biztató tekintetben a mosoly, önbizalmunkat melegítve pásztázott minket.

Az órák nagy része unalmas volt. Ilyen–olyan tanárok váltakoztak a katedrán, lélek nélkül magyaráztak valamit vagy feleltettek, többnyire csak húzták az időt, azt hiszem, még nálunknál is jobban várták a szünetjelző csengő hangját.

A szünetekben Török Bandi rendszerint fellepett a katedrára, a krétakoptatástól megszürkült táblának támaszkodva a fejállást gyakorolta, majd lábait a nyaka köré fonva bámulói körében sanyargatta magát. Ilyenkor irtózatos szörnyszülöthöz hasonlított. Csomóba gyűjtött testrészei között, oldalra hajtott fejjel, lógó nyelvvel, hibbant tekintettel röhögtette az osztályt. Becsengetés után is ebben a helyzetben maradt, és tenyerére támaszkodva indult az ajtó felé. A pissenéstelen csöndben benyitó tanárnő, kezét mellére kapva hátrahőkölt. Arca hirtelen sáppadtságát a méreg gyorsan pirosra festette. Aztán, a tanárnők által a fiúkkal szemben leginkább bevált pedagógiai módszer szerint úgy tett, mintha semmi sem történt volna. Amíg aprólékosan telepakolta a tanári asztalt a táskájából előhalászott holmijával, Török Bandi komótosan helyére mászott.

Lehetséges, hogy a gimnáziumi alsó fokának elvégzése után, az ilyen tanárnők viselkedésén meghatódva, folytatta tanulmányait a tanítóképzőben. Nővéremmel járt egy osztályba.

Jó tornász volt. Tanítónak nem tudom milyen, mert az Állami Magyar Opera kiváló balett– táncosa lett. A mulatóhelyeken bemutatott szemfényvesztésekkel, varázslatokkal tarkított műsora városunk szenzációi közé tartozott.

Miért halt meg olyan fiatalon ez az örökké vidám, egészséges, sportos fiú? A sors bosszantóan kiszámíthatatlan cselekedetei közé sorolhatjuk ezt is. A fél várossal együtt megdőbbsenve kísértük ki a Házsongárdba.

Sokáig azt hittem, hogy mindnyájunkat a Kollégium szelleme őriz és tart össze. Pedig mindössze három tanéven át lehettünk együtt. És ezek alatt a gyorsan pergő évek alatt megtanultuk, hogy mindenikünk hordoz valami egyediséget, valami mások által megbámulni valót, olyat, ami egymástól megkülönböztet minket, és amely összetartozásunkat akkortól kezdődően örökkéssé tette.

Akkoriban a sokféle iskolareform közül az egyik azt parancsolta, hogy elégedjünk meg a három gimnáziumi osztállyal. A negyedikesekkel együtt felvételizhettünk valamelyik középiskolába. Többünknek – főiskolákon, egyetemi végzettségen túl – ma is a kollégiumban töltött évek jelentik mindazt, amit emlékezetünkben *iskolának* nevezhetünk.

Az alkotó ember iskolája olyan apróságokkal kezdődik, mint a Kollégium Önképző Köre.

Az udvarra nyíló bejáratot használhatták a tanulók, a Petőfi utcai főbejáratallal szemben, ahol a tanárok és a vendégek közlekedtek. Az udvari bejárat előtt nyüzsgött a nép. A Kollégium tanulói itt keveredtek az alagsorból megbámulni való jókedvvel, és kiváló mesterségük tudatában fölényeskedésre hajlamos gépiparistákkal.

Mindkét iskolának tekintélyes igazgatója volt. A Kollégium igazgatója ritkán mutatkozott, a Gépipari köpcös igazgatójának gyakori gunyoros megjegyzései,

baráti pofonokként csattanva, pillanatnyi csöndet varázsoltak mindig a bejárat környékén.

Ezt a hétköznapi hangulatot mindazoknak le kellett vetközniük, akik az udvar másik felében lévő igénytelen földszintes épület ajtaján, a tanítás utánra kijelölt időben, beléptek az önképzőköri együttlétek szobájába, ahol az alkotókat megillető magasztos hangulat uralkodott.

Ide kevesen jártak, mert ez nem volt kötelező. Egy nevelő felügyelete alatt az alsósok közül alkotásra vagy maguk mutogatására hajlamos fiúk versikéket, naplót, fogalmazványokat olvastak fel, mások hegedűjükön cincogtak. Egy mélyhangú, öregember arcú fiú szomorú népdalt adott elő vontatott hangon. Minden művinek, kicsináltnak hatott a III. C osztály valós életet tükröző faliújságján megjelenő írásaihoz, rigmusaihoz és karikatúráihoz képest.

A III. C–ben, a *Kollégium legrosszabb osztálya* címéhez híven nem sokan figyeltek a tanárok magyarázataira. Órák alatt olvasott az osztály. Faltuk a háború után elterjedt ponyvairodalmat. Tom Mix, és Buffalo Bill voltak a kedvenceink. A moziban végeérhetetlenül Tom Mix lovas történeteit és Zorro igazságteremtő tetteit bámultuk. Tucatnyi füzet cserélt gazdát minden szünetben, volt, aki naponta két füzetet is elolvasott az órák alatt.

A fergeteges olvasás eredményeképpen, és mert a piff–puff füzetutánpótlás egyre inkább akadozott, kénytelenek voltunk olvasmányaink mintájára újakat alkotni.

Az iskolából hazafelé, az állomás irányába tartók között Bustya volt a központ. Szögletes mozgású, suta fiú volt. Egyike azoknak, akiknek a fejét Sebess Jóska tornatárunk facsattogtatójával előszeretettel puhította annak reményében, hogy a bordásfal mellett legalább a fejjállásra képessé tegye. Módszere nem vált be, de valamiképpen hasznos lehetett, mert többek között Bustyának a képzeletét tágította, a nagy hajú szőke Csillagnak pedig a szervezőképességét fejlesztette.

„Lovas poroszkál a préri ismeretlen vidékén. Nyeli az út fullasztó porát, tik-kadtan, fáradt szemét félig lehunyva néz maga elé, összenőtt a nyereggel, a lóval, a vidékkel, amely zord, kegyetlen és szigorú, mint a halál. A kegyetlenül tűző Nap sugarai, mint megannyi végtelenült kaktusz tövise agyába szúrnak és elégetnek minden kétséget, megalkuvást serkentő gondolatot. Csak a bosszút fortyogtatják koponyájában, amelyre megesküdünt, s amit feledni nem tud, nem akar.

Gyík motoz és tovairamlik lova lába elől, az útszéli száraz avarban keres menedéket.

Nyár van, sütökemence a préri. Aki ilyenkor útra kel: beteg, bátor vagy eszte-len.

A gyík elől hirtelen megugrott derest szorítva a lovas fölocsúdik, és vágára biztatja az állatot.

Előtte hófedte csúcsok. Az alig kivehető messzeség előtt apró település körvo-

nalait sejtí. Fáradtsága szülte délibáb az. Az üldözőé vagy az üldözötté?

A lovas szemébe húzza széles karimájú kalapját, szürkésen köp az ajkára rakodott portól, arcáról lesöpri a vágta a sós izzadságot."

A Deák Ferenc utcán szünetet kell tartanunk az „alkotásban”, a keskeny és árnyékos Bolyai utcában valaki aztán megelégtelve a tájleírásos időhúzást, átveszi a szót, hogy végre cselekményessé tegye a történetet.

„Ekkor dördült el az első lövés. A golyó a lovas cowboykalapjának tetejét súrolta. Tom nyekkenve elterült a földön. Lova idegesen felnyerített. Egy kövér asszonyához hasonlatos kaktusz mögül vigyorgó alak lépett a színre. Forgópisztolyából még két lövést adott le, de ez nem változtatott a kora délutáni tepedségen. Szellő sem rezdült. A leterített lovas hanyatt feküdt a porban, és a közeledő rablót megnyugtatóan, rebbenéstelen szemmel az opálosan kék magasságot figyelte.”

A vasútállomásig a hős sorsa meglepően úgy alakult, hogy mindig győztesként került ki a csetepatékból, amelyek sziklás hegyek között és vadregényes települések főutcaín zajlottak, a szokásos gyakori pisztolypárbajokkal és kocsmái verekedésekkel tarkítva.

Másnapra feledtük hőünket, újabbakat találtunk ki, és műveink a szájhagyományokhoz hasonlóan terjedtek, gyarapodtak, cizellálódtak. És sorra elenyésztek, eltűntek a pubertáskori másféle lelkesedések tüzeiben.

Később pedig elfeledkeztünk ezekről, mert mindnyájunknak az élet által sürgetett magunkat kellett megalkotnunk. Bustyából később református lelkészt formált a titokzatos szükség.

Mikvik tanár úr aprócska, hirtelen-haragú ember volt. Rendületlenül hitt annak az igazgatósági véleménynek, amely a kitüntető „legrosszabb osztály” címet akasztotta tantermünk ajtajára.

Földrajzt tanított. Ehhez véleménye szerint térkép és nádpálca kellett. Miután az osztálynaplót és a térképet a tanári asztalra helyezte, gyorsan végigsétáltatta nádpalcáját a hátunkon. Mint dühös huszártiszt az oszlopokra helyezett tők sorok között, egyet jobbra, egyet balra sózva haladt előre a három padsor között. Nem számolta az áldozatokat, nem érdekelte, hogy kit ért a fején, kit a hátán és kit került el suhogó nádpalcája. A „megérdemelt” büntetés az egész osztálynak szólt, később pedig, amikor lekerült a megbélyegző osztályminősítő tábla ajtónkról, akkor abban a hiedelemben aprította díszes társaságunkat, hogy az effajta fegyelmezés földrajz órája javára válik.

Nála is közepes tanuló voltam, de akárhogyan is erőltetem az eszem, egyetlen tanítását, megjegyzését sem jegyeztem meg, hazám hegy- és vízrajzát, az európai és a világföldrajzt sem tőle tanultam. Nem azért, mintha különösképpen haragudtam volna rá, hiszen az ablak melletti sorban ülve, nádpalcájától elhúzódtam, feleltetései sem értek váratlanul, a kívánt számadatokat és földrajzi

neveket rendre, minden órájára úgy magoltam be, hogy mélyebb nyomot agytekervényeimben sokáig ne hagyjon.

Nem a tantárgy, hanem a tanár érdekessége szerint választottunk kedvenc tanulnivalót.

Mikviken kívül nem lehetett kedvenc tanárunk az a fiatalember sem, aki a maga dolgozataival volt elfoglalva, sűrűn íratott velünk rögtönzést, aminek akkor extemporálé volt a neve, s amit a padra nyíltan kitett tankönyvből puskáztunk.

Szatyi azzal röhögtette az osztályt, hogy szemtelenül nyávogó hangján hangosan így okoskodott:

– Nyomdahibával, vagy a nélkül másoljam a második tételt?!

Mikviken úgy álltunk bosszút, hogy a hidegebb őszi beköszöntésekor egyik–másik merészebb társunk sűrű kacarászásaink közepette végigköhögte a földrajzórát.

Azon a télen számarköhögés–szerű betegség tört rám, fulladozva, olyan hangosan köhögtem, hogy az öreg Mikvik dühösen kirakott a tanteremből. Sértődötten bolyongtam a néptelen folyósokon, kedvemre állodogálhattam a patinás tablók előtt.

Büntetésem órája máig erő tanulással, szavakkal nem kifejezhető meleg érzéssel töltött el, amely ragaszkodásomat az ősi iskolához véglegesen meghatározta. Gönczi, Kandrai, Kántor és más régi tanárok képe mellett, minden tablón ott állt Mikvik fényképe is.

Tanítványaik derűs, okos és valamiképpen a miénkhez hasonló arcán ott virított a boldog iskolai évek varázsfénye. Az ilyen tablók alatt az ember hinni tud a saját jövőjében is.

*

Sokan el sem hiszik: gimnazista is voltam. Anyám íratott be, hogy tanult ember váljék belőlem. Mire az öregem rájött, már jól benne jártunk a félévben; átadtak az állami iskolába, ott nem volt vallásóra, s akinek fejes volt az apja, vitatkozhatott a tanárral, és még szép kerek beszédek is kivághatott időszerű politikai kérdésekről. Egyszer az egyik okos azt reklamáta osztályfőnöki órán, hogy Szalonkainak, aki az első padban ült és tudvalevőleg nagy magolós volt, miért vannak jobb jegyei, mint neki, mert ő papájára nézve egészséges munkásszarmazású, a Szalonkai apja pedig csupán gyógyszerész. Szóval, akkoriban sikk volt az apák helyzetéből érdemet faragni. Volt egy rendelkezés, hogy, ennyi és ennyi százalék munkásgyerekek kell közép–, majd felső iskolába kerülnie. A rendelkezést végrehajtani nem volt nehéz. Csakhogy nem minden munkásapa s még kevesebb munkásfiú értette meg, hogy előnyük csupán biztosíték a kádernevelésben. S hogy az előny semmivé foszlik a későbbiek során, ha gyatrán felkészült gyerekeik csak végigbotladozzák az iskoláztatás lépcsőit; ha nem előbb, később az életben megbuknak.

– Csigavér, apafejek – mondtam a hevülőknek, és szünetben elhúztam a csíkot. A patak partjára mentem legtöbbször. Tavaszi napokon tettem legszívesebben ezeket a kirándulásokat. A vasúti műhelyek mellett kanyargott a patak; a víz tetején gépolaj úszott, csillogott a napfényben. Az ösvény puha volt a patakparton, ruganyos, sárga agyag. Ledobtam a cipőm, s az öregem katonapostójából készített rövidnadrágot is elrejtettem a bokorban. Beálltam a cigánynék közé, akik a patakpartra kiborított finom öntvényhomokból rezes és ólmos kotortak elő.

Amikor meguntam a kapingálást, továbbmentem, néztem a maszatos kacsákat s a bokrok alatt fodrozódó vizet. Szép, szomorú muzsika támadt bennem olyan élesen, hogy dúdolnom kellett, mámorító érzések fogtak körül, a fülem hol csengett a fortissimóktól, hol olyan halk volt a muzsika, hogy meg kellett állnom, hallgatózni. Csapongó zene volt, időnként visszatértek belőle részek, mint valami leitmotivok. Örömben, hogy újra és újra hallhatom ezeket, sóhajtottam és mosolyogtam.

A parton burjánt szedett a két Vaszi-gyerek. A kisebbiken csak ing volt, a nagyobbikon csak gatyá. Szennyesek voltak, ótvárosak, és nagyon siettek. Mondtam nekik, hogy zenét hallok. A nagyobbik erősen ráncolta a homlokát, Ionel, a kisebbik pedig nyíltan megkérdezte:

– Béla, te hülye vagy?

Sajnáltam őket, mint mindig, mert az apjuk szerencsétlen embernek volt elkönyvelve. Szibériából lefagyott lábbal jött haza. Mesélte, hogy nem fért fel valami szekérre, s akkor csonka sítalpra térdelt, rákötötte a lábszárát; mindkét lábfeje csupa seb volt; a szekér után kötötték, így húzták; térden állva érkezett haza.

Amikor már jártányi ereje volt, kiment egyet sétálni. Valami szökevényeket üldöztek akkor éppen a patakparton, egy golyó neki is jutott a karjába. Ezt is kiheverte.

Aztán lovat vett, hogy fuvarozzon; két hétre rá megdöglött a lova. Eladta házát és abban az évben újabb két lovat vásárolt. Homokot hordott, azt jól megfizették, de a lovak háborút viselt, hosszú szőrű állatok voltak, nem bírták már a strapát, felfordultak. Mindkettőt kihúzza a patakpartra, ott puffadoztak, a bőrük sem kellett senkinek.

Máskülönben nyulaikból éltek. Két fia egész nap burjánt szedett. Hát ezért sajnáltam őket általában, de akkor különösen, amikor nem hittek a bennem lévő zenében.

Odamentünk, ahol Popék a tehenet legeltették hosszú kötélén tartva, mert itt a parton zöldségeskertek feszültek tisztára gereblyézve, nem volt szabad letaposztatni ezeket. Egy helyen tavalyi krumplira akadtunk. A kiszáradt patakmederben gyújtottunk tüzet és sütöttük meg a krumplit. Délután átvágtam a fűtőházon, megbámultam az ócska mozdonyokat és megnyugodva hazatértem,

Anyámnak elmeséltem, hogy Biri néni most is kalappal a fején teljes díszben legelteti kecskéjét, s hogy az idén talán még fehérebb a haja a vénkisasszonynak,

Anyám hitt bennem, tőle tekereghettem volna eleget, bármilyen mesét beadhattam neki. Mondtam is nagy meséket pótórákról s a kerületi szervezetről, ahol újságkihordással bíztak meg. Meghallgatott és azt mondta, bízik bennem, rosszat ne csináljak,

Ilyenkor hirtelen fordítottam a dolgon, megmondtam, mennyi a szövegemből a kitalálás és mennyi az igaz.

Nem bánkódott, hogy Popéknél voltam, de a bennem rejlő zenét ő sem értette.

– Tanuljál csak – mondta –, később majd elválik, mi lesz belőled.

Aztán apámat egyszer felhívták az iskolába, s amikor késő este hazajött, azt mondta, tegyem le a könyvet, meg akar valamit tárgyalni velem. Szép kis előadást vágott le, mások is mondták már, hogy irtón tud az öregem beszélni, ha kell, két órát is egyfolytában.

Előadásának címe egy idézet volt.

– Sztálin elvtárs azt mondta – emelte fel az ujját apám: „A tudás hatalom!”.

Én úgy gondoltam, ismerem Sztálint, és szerettem, hogy pipája volt. Akkoriban naponta az újságok első oldalán jelent meg a fényképe, és tudtam tőle egy csomó idézetet, mert az osztályban engem bíztak meg, tartsak előadást róla. Ismertek: tíz perc alatt lekavarom az egészet. Bennem nem csalódtak a fiúk, hat-hét brosúrában ami érdekeset olvastam róla, azt mind összehordtam, az osztályfőnök is megdicsért, biztosan közvetlen stílusomért, vagy, mert ő is áhítozott már a rövid előadások után.

De akkor este nem tudtam odafigyelni apámra, mert a Réztábla a kapu alattot olvastam, és jobban izgatott az orvos sorsa, mint a saját életem. És ez máskor is így volt. Mert a könyvekből is hangokat véltem hallani, és tiszteletlenségnek tartottam félbeszakítani az okos beszédet, nem mertem rájuk csapni a könyv fedelét, sokszor reggelig olvastam, szüleim hiába szidtak.

Ezért aztán megmaradtam közepes tanulónak.

Az első padban ültem és figyeltem a tanárt, ha untatott, báránnyelhekként gomolyogtak bennem a történetek, szép fellegvárakat építettem magamnak belőlük, amelyek, sajnos, mind összeomlottak az óra végi csengő hangjára.

A nyelvtant nem szerettem, mert magolni is kellett, az algebra a szigorított betűk világa volt, úgy találtam, kár időt vesztegetni rá. De a kézimunkát annál inkább, mert a tanár dicsért és csodálkozott azon, hogy mit tudnak a kezeim. Hát az igaz, hogy már akkor tudtam bánni a szerszámokkal, szívesen véstem fát, figurákat gyúrtam agyagból. Türelmem volt a vashoz is, mert ha dolgoztam, látszott, hogy dolgozom. Tisztelték ezt a tulajdonságomat, ilyenkor senki sem háborgott.

Nekem meg egyre több időre volt szükségem, mert abban az időben sok zavaros dolognak kellett lehiggadnia bennem.

*

Reggelenként Bodocánék kerítésének sarkánál befordultunk a Kardos János utcába, amely a Nadas-patak partjáig húzódott. Három ház a bal oldalon, a másikon a Nagy Lajos király út sarkán talán csak azért egy, mert mellette a régi patakmeder kanyarulatában kialakult nádas békanyálas vízében jól láthatóan arasznyi halak és öklömnyi békák úszkáltak: feltöltésére vagy cölöpös házak építésére senki sem gondolt abban a szegény világban. Átvágtunk a Bodocánék előtti gyümölcsösön a fűtőházba vezető hídhoz, de csak ritkán mentünk át rajta, hogy a patak jobb partján, a kerítés melletti úton vagy a tiltott fűtőházi salakos úton, a javítóműhelyek sínpárjai között átvergődve közelítsük meg a vasútállomást. Erről az útról bármikor visszaküldehetek. Márpedig elkésni az iskolából a legnagyobb bűnnek számított. Maradtunk tehát a bal parton, gyúrtuk a töltés bakancainkat marasztaló agyagát, libasorba szótlanul szuszogtunk a pék utcájáig, ahova később, miután a mézeskalácsos műhely pékkemencéjének beindítása sem hozott hasznot nevelőapámnak, az anyám által dagasztott kenyeret vittük. Iskolába menet, hetenként egyszer, ketten a nővéremmel vittük a dagadó tésztával tele nagy lálat, hazafelé pedig szívesen vittem egyedül is a kenyeret. Szolgálatom fejében magamnak ítéltam a kenyérdúcot, amiért, ha erre tanítottak volna, bizonyára imádkozni és kész lettem volna. De ilyesmire utcánk hosszában sem találtam akkor megnyerő, követendő példát.

Nevelőapám öreg nőrokona, nem tudom hányadik nagynénje, a közelünkben lakott. Amikor túlbuzgó hívőkről esik szó, ismételten eszembe jut ennek az öregasszonynak a nevetető története. És mindig másképpen emlékszem, különbözőképpen élem meg furcsaságait.

Nála láttam igazi rózsafüzért.

Mézeskalács rózsafüzért készítettünk mi rengeteget, mert a bácsi vásárban, de a november eleji világításkori vásárban is kapkodták a Mária képhez és a temetőbe könyörögve zárandokolók, s miután elmúlt bódulatuk, szemenként elfogyott gyermekeik szájában a hitvány mézes tésztából készült, általunk fehér cérnára fűzött, fehér–lila gömböcskékkal sorjázó füzér.

Azt mesélték a hibbantnak mondott öregasszonyról, hogy naponta bemegy az óvárba csuhás szeretőjéhez.

Nálunk is megfordult, velem is szóba állt. A kapun belülré kerülve hálálkodva jegyezte meg, hogy a mi udvarunk melegebb, mint máshol. Szép tiszta volt a macskaköves udvar, a szapora árvácskákat kikapartuk a kövek közül, véres körünk bánta, de szőlőlugasunk zöld ernyője alól kitekintve a rendezett udvarra, jó volt tanulni, olvasni, és sakkozni is.

A virágágásokból délutánokként bódító illat szállt. Apám csúfondárosságát örökölve válaszoltam a mindig gyászruhás külvárosi hölgynek.

– Tetszik tudni, nálunk azért ilyen meleg az udvar, mert fűtjük!

– Igazán? – csodálkozott a matróna, és mert nem kételkedett szavaimban, kissé elszégyelltem magam. Úgy jártam, mint a háború befejezése előtti esztendőben, amikor a Görögtemplom utcába felkapaszkodó német katonát harsány

Heil Hitler! ordításommal riasztottam. Önkéntelenül is ég felé emelte karját és csodálkozva nézett reám. Néptelen volt az utca. Fel is pofozhatott volna. Gyorsan leléptem, a győztesnek kijáró öröm helyett szégyenérzet környékezett, a „jó vicc volt” ismételtetésével vigasztaltam magam.

Akkoriban sok minden furcsaság történt életünkben. Egyszer, amikor a dúcos kenyérrel igyekeztem hazafelé a patakparton, golyó süvített el a fejem fölött. Behúztam a nyakam, leguggolva a holt meder nádasát kémleltem, onnan jöhetett a lövés. A Nagy Lajos király úton, mint a farakások, óriási éles ágyúgolyók heverték, és még nevelőapám gimnazista unokaöccsének is volt zsebbe való pisztolya, amit budinkban tartott a történetekkel együtt.

A háborút szomorújátéknak tudtam. A fűtőházba vezető híddal szembeni utcában még sokáig állt a szovjet katona sírja, kézzel írt sírfelirattal szerint hősi halált halt. Barátaim szerint értelmetlen volt a halála, azért a jelentéktelen hídért egy gilisztát is kár lett volna feláldozni. A hídnak még karfája sem volt. Két rácsos szerkezetű szegecselt fémtartóját valószínűleg valamely lebontott épület tetőszerkezetéből nyerték, a partba mélyített betonoszlopokra helyezve, fagerendákat erősítettek rá, hogy a fűtőházi munkások munkába jár hassanak rajta. Bodocán lovas szekere is átmerészkedett ezen a hídon, amikor a nádas jobb partjáról gyűjtött szénáját hazaszállította. Fémipari középiskolai diplomadolgozatomban egyik témájaként, mert fém- és kazánszerkezetek tervezését tanultam, hasonlóan egyszerű hidat választottam és terveztem, így lett ez az átjáró alkalmatlanság örökre, és nemcsak azért, mert a szomszédságában laktam, az enyém.

A Nádas-patakon, a városba vezető úti nagyhídig még volt egy gyalogjáró korlátokkal ellátott fémhíd, amelyen a murkosok patakparti telkein túl, a Kerekdomb körüli utcákban lakó vasúti munkások jártak a vasutat ellátó javítóműhelybe. Ezen jártunk mi is a műhelyek magas kerítése melletti salakos úton közelítve a vasúti felüljáró hídhöz, hogy ne rajta, hanem alatta, az állomásra futó síneken átbukdácsolva érkezzünk a Baross téri állomás közelébe, ahonnan a Boldog utcára kis kapaszkodóval jutottunk, a központba vezető valamikori hídelvei Nagy utcára, amit régen Ferenc Józsefről, a hídra vezető részét Wesselényiről, a magyar időben Horthyról, később pedig a románosítást erőltetve Horeáról neveztek el.

A Boldog utcában vagy az állomás előtti téren megszukszantunk. Kerestünk egy tócsát, és lemostuk a cipőnkre tapadt patakparti sarat, száraz napokon letörlöttük a port, és úgy indultunk a városi aszfalton tovább.

A Főtérig tartó egyenes úton buszok jártak. Főlegesen. Ennek bizonyítására gyakran versenyre keltem velük. Untam a lányok cammogását és a buszokat követő vágyakozó pillantásukat. Ezek az ócska járművek tömve voltak utasokkal. A Marianum és a Szamos-híd előtt, az Uránia palotánál volt megállójuk. A megállóban töltött néhány percük alatt annyi előnyhöz jutottam, hogy előttük értem a Szamos-hídra. Minden reggeli győzelmem lendületbe hozott.

Később, amikor öreg és mulatságosan bíborcsókos fizikatanárom a W inercia erőt magyarázta a fémipari középiskolában, ráismertem pubertáskorom lendületességének lényegére: az akarat adta indulat legyőzhet távolságokat, időt és tespedtséget is, amelyek szomorúságaink eredői. Igaz– ugye– mit– hogy– he?! – ismételhetjük röhögcsélve Vevé tanár úr kedvenc töltelékszavait végül is az örökké reánk nehezedő nehézségi erő alól kiugorva élhattük életünk valamirevalóan legszebb perceit.

Ezeknek a virtuosos reggeli futásoknak köszönhetem, hogy később élvezetesnek találtam minden Nádas-patak menti sportvetélkedést, aztán iskolai sportpróbatételeket, az első osztályú kosárlabdázást, a hosszú távú versenyfutást és a sífutást is, kötelező katonai szolgálatom idején. És még akkor is futottam, amikor a versenyzés már nem járt semmiféle előnnyel. A köszőrükkögyár tervezőirodájába hónapokig hat kilométeres kocogást– vágat– kocogást változtatva érkeztem reggel hét órára, és meg sem izzadtam.

A hosszútávfutó magányosságának jótékony hatásait érzem ma is. Nekem a futás több, mint a lótuuszülésben való kikapcsolódás. A mozgás az, ami életben tart.

*

– A 18. szám alatt Grán Sándor lakott?

– Grán bácsi vasutas volt, később nyugdíjas. Szabadjegye volt. Pénzt hamisítottak. Dinárt.

– Mikor történt ez?

– Nem tudom a dátumokat, fiam. A régi román időben. '35-ben vettem meg ezt a helyet, és abban az időben volt ez. Azok, akik a dinárt hamisították, idegenek voltak.

– Kinek adták a lakást?

– Nekem jó barátom volt Sanyi, Gránnak a fia. Ketten voltak testvérek. Volt egy leány, férjhez ment egy tímárhoz. Feketén csinálta a bőröket. Gránnal, annak dacára, hogy később részeges ember lett, jól politizáltunk együtt. Nekünk kellett szervezni lakást egy–egy gyűlésre. Ha más nem volt, az ember a saját lakásán is megrendezhette, de nem volt szabad. És Grán adta a szobát arra az időre, amíg a gyűlés lefolyt. Pár emberről volt szó. Egy sejtben öt embernél több sohasem volt.

– Pénzért adta?

– Nem, csak úgy. Szimpatizáns volt. Jöttek rendre az emberek és rendre elmentek. Közben ők foglalkoztak a dinárhamisítással. Nem tudom, hogy ehhez Sanyinak mi köze volt. Elég az hozzá, a boldogtalan elment a Simplonba. Ott leitta magát. Nem volt más pénze, elővett egy dinárt. Olyan dinár volt, amit nem vittek el a hamisítók és valamiért nem semmisítették meg. Így aztán lelepleződött a dinárság. Ütött meg a guta, hogy mi az öregisten, mert ha véletlenül éppen akkor jön a rendőrség, amikor gyűlést tartunk, lefognak minket dinárhamisítás-

sal. Hogy milyen pácba keveredtünk volna! Az öreg Grán hordta ki a határra, Temesvár környékére, vagy mit tudom én, hova, azt a pénzt...

– Ott nyomták?

– Ott nyomták a papírpénzt. Ott foglalkoztak vele. És ott volt a festék és minden nyavalya...

– Mi történt Gránékkal?

– Nem tudom. Bezárták őket, vagy mi lett, de eltűntek az utcából. És akkor került a házukba a kecskés asszony. Ő lett a tulajdonos.

– Ki volt ez a kecskés asszony?

– Nem tudok róla sokat. Azt tudom, hogy intelligens asszony volt. Kecskéit legeltette. Nyugdíja lehetett, mert dolgozni nem járt. Eldiskurált vele az ember, mert intelligens asszony volt.

– Miről lehetett vele beszélgetni?

– Sok mindenről. Politizáltunk vele.

– Hogy nézett ki?

– Szép kicsi fehérnép volt. Édesanyád megkérdezte tőle, hogy miért nem ment férjhez, egy ilyen kedves és szép nő... Azt mondta, hogy azért, mert nem kérték. Ez maradt meg a fejemben. Mást nem tudok mondani. Azt sem tudom, hogy tűnt el az utcából.

– Csodabogár volt, hiszen a környéken csupa szegény ember lakott.

– Becsöppent a durvább, darabosabb emberek közé. Nem tudom, honnan jött és hova ment el.

– A 20-as számú ház következik.

– A Búzási Ilust elvette a Tasnádi fiú, és ide kerültek a 20. szám alá. Azt hiszem, az a Kovács bácsi lakott ott, akiről már beszéltem. Az újságkihordó. Ezt a házat eladta az öreg. Egy mészáros vette meg tőle. A mészárosnak nem kellett a ház. S akkor lebontották a házat. A pincét én vettem meg. A követ belőle. A mészáros pedig elhordatta a földet. A fuvarosnak adtam egy lejt szekerenként, és lerakta a telkem elé végig. És ősszel, amikor letakarítottuk a dolgokat, akkor behordtuk, és feltöltöttem a ház előtti részt. Kovács bácsi aztán feljött, ide, a Gorkij utcából. Megy egy keskeny utca felfelé. Ott épített magának egy kis kulipintyót. Kovács bácsi a mi utcánkban lakó Szilágyi Dezső feleségének a testvére volt.

– A Gránék háza milyen volt?

– Kulipintyók voltak ezek. Gránék a mi településünkön, a Peteán és Porucz telepen innen voltak. Itt szép ház csak a Szilveszteréké, a sarkon a Bogdánéké és esetleg a Szabó bácsié volt. A többi kulipintyó. A Balláéké, a másik sarkon? Na, az, igen! A Balláéké volt talán a legszebb ház az utcában.

– A 22. szám alatt lakott Cuibus, a trombitás.

– Igen. Azt nem tudom, hogy ők itten vágtak parcellát vagy vettek. De honnan vették, azt sem tudom. De ha jól emlékszem, azon a telken, ahol a mozdonyvezető Kujbusz lakott, ott volt az öreg ház. A szülőké. Az anyja derék asszony,

mindig kinn ült az utcán. A másik Kujbusz, a dudás, később csinált mellettünk magának házat (22. szám).

– Hogy kerültek ide?

– Azt nem tudom. Az öreg Kujbuszék ott voltak már, amikor az utcába költöztem. Két fiuk volt. Vasutasok voltak. Az egyik mozdonyvezető lett, a másik itt a műhelyben dolgozott. Jóska volt a trombitás.

– Románok voltak vagy magyarok?

– Hát fiam, én azt nem mondanám meg. A beszédjükről nem érződött, hogy románok. A nevük román. Laktak Kujbuszok fennebb, a másik utcában. Azok románok voltak. Nem mindig lehet megállapítani, hogy ki a román vagy ki a magyar.

– Otthon hogy beszéltek?

– Magyarul. Ezek magyar Kujbuszok voltak... Jó emberek. Rendes emberek. Jóskával nemrég találkoztam. Egy kicsit össze van fonnyadva. Azelőtt milyen vaskos ember volt. A mozdonyvezető aztán még derekabb volt. Jó, hogy a föld nem süllyedt alatta.

– Mit lehet még mondani róluk?

– Hát a kertjüket megdolgozták.

– Az udvarukon volt az a nagy diófa?

– Nem, az az Erkediek udvarán (26. szám). Azon a telken egy ócskaház volt és két öregember. De hogy azokkal is mi lett, nem tudom.

– Eléggé a közelében voltak...

– Még akkor sem tudom.

– Észrevétlenül éltek.

– Igen. Olyan bezárt emberek voltak.

– A sarkon áll a Balla ház.

– Balla vasutas volt. Kalauz? Nagyon tisztán járt, nem volt műhelymunkás vagy valami ilyesmi. Két leánya volt. A lányok iskolázottak voltak. A munkások mellett ők tiszták, pedánsak voltak. Balla bácsi nagyon jó beszédű volt. '32-ben már megvolt a szép, nagy háza. Nemegyszer beszélgettünk, de sem politikailag, sem másként nem közelítettem hozzájuk, hogy jobban ismerjem őket. Úgy voltak ők, mint napszámosok között a tisztviselő.

– A másik sarkon (Napos utca és a Királyhágó utca sarka)?

– Ott Szekára bácsi lakott. Egy román ember. Az egyetemi könyvtárban dolgozott ő is. Nem tudom, mit dolgoztak ott. Volt egy suszter barátom, aki ott dolgozott, és egy másik is. Aztán Mihalache is. Rendezték a könyveket vagy kiadták? Nem tudom, mi volt a feladatuk ezeknek az embereknek. Olyan nagy iskolázottságuk nem volt. Mert egy könyvtárosnak, aki a kartotékokat kell hogy vezesse, még annak is szép írása kell hogy legyen és iskolázottsága, könyvismernete. Nem? És én nemigen tapasztaltam ezeknél az embereknél, hogy valamilyen könyvről el lehetett volna velük beszélgetni. Legfennebb arról, hogy mennyi könyv van.

– Látszott a különbség Szekára bácsi és Balla között?

– Hát igen. Igen.

– Mégis, milyen ember volt Secară?

– Nagyon közvetlen ember volt, Amikor építettem a házat, az emberek a telkemen át jártak. Még úgy is volt, hogy a tornácon mentek le a Nádas-partra. Csináltam a házat és persze a vasutasok ott mentek le, mindig szóltak, hogy ők hogy csinálnák. „Ha rám hallgatna...” Hogy miért nem csinálom így vagy úgy. Egyszer jött az öreg Secară és azt mondja: „Știi domnu Király ce să faci? Pune la casă patru roate...” (Király úr, tudja, mit csináljon? Tegye négy kerékre a házat.) És aztán úgy fejezte ki magát, hogy forgathatom, kinek hogy tetszik majd. Mikor a magyarok bejöttek, itt maradtak. Szegény öreg, miután bejöttek a magyarok, jött hozzám. Ő az osztrák–magyar hadseregben volt katona, tehát tudott magyarul, de feltételezem, hogy inkább azért beszélt velem románul, mert a könyvtárban is úgy beszélt, és mert román idő volt. És nem nagyon ölte magát a magyar beszédért. Ezért aztán érzett a hangján, hogy már elfelejtett magyarul. Köszönt, hogy „Jóóó reggélit kívánom!” Én bizony megmondtam neki, hogy „Secară bácsi drága, și până acuma ai zis bună dimineața, și eu înțeleg și așa.” (... eddig is jó reggelt mondott, és én úgy is értettem.) Na, úgyhogy jól voltunk. Nem volt nálunk hogyhiják... Meghalt a feleségem, Rózsika. A gyermekek iskolába jártak, a ház üresen maradt, aztán időnként ő nézett át hozzánk, hogy ki megy, ki jár arra.

– Gazdaságuk volt?

– A kertjüket gondozták.

– Falusiak voltak?

– Hát falusi eredetűek. Úgy is jártak mindig, falusi ruhában. Nem hagyták el a viseletüket. Vagyis inkább az asszony, mert az ember pantallóban ment a könyvtárba. Pedig már elég idős emberek voltak. Az emberek nem vedlenek át olyan hamar. Ezek is megtartották a szokásaikat.

– Most is ott élnek?

– Meghaltak. Mind a ketten meghaltak. Más vette meg a házat. Át is építették. Felépítették az újat, és az ócska házat kidobták.

– Nem volt gyerekük?

– Nem volt.

– A 32. szám alatt Nemes Károly lakott.

– Vasutas kovács. Székelyföldről kerültek ide, azt hiszem, mert székely volt. A felesége is az.

– Amikor az utcába került, volt már gyerekük?

– Akkor már volt. Megvolt Károly és Hajnal, azután lett Bandi. Nemes Károlyról el akarom mondani, hogy szeretett egy kicsit inni, és elégedetlen ember volt. Sohase volt jó neki. Egy alkalomkor azt mondta nekem, hogy. „Benn vagy a melegben és könnyű neked! Nyáron a hűvösbe, télen a melegbe!” Hozott egy nagyon rossz cipőt. Mondtam neki: „Hát Károly fiam, hol fogjak ennek neki?” „Az anyád istenit – mondta, mert durva nagyfejű ember volt –, nem ismered a

szegénységet!” Aztán a végén odajutottunk, hogy megcsinálom neki azt a cipőt, de csak úgy, ha leül mellém. „Könnyű neked...” Hát miért könnyű? „Mert ülsz.” Na, akkor ülj ide mellém. Adtam neki újságot, olvasson nekem jó hangosan. Jó barátságban voltunk, mert segítettünk egymásnak. A régi román időben csak egy szobájuk volt, és voltak négyen, aztán építettünk neki még egy szobát. Segítettünk mindig egymásnak. Elmondtam, hogy Szilágyi Dezső is hazafelé odaadta a kosztos csészéjét az asszonynak: „Né, Lobogónak fedjük bé a házát, mert mindjárt...” Nem is ment haza ebédelni. Na, aztán az én barátom egyszer csak nekifogott mozgolódni a széken. „Az öregistenit, inkább megyek, mozgatom a vasakat, de én nem ülök itt!” Aszonta. Na, mondom, ugye milyen könnyű a dolga a suszternek. Aztán akkoriban vásárnaponként jártunk mindig vásárolni. Mentünk át a pallón a fűtőháznál, nem tudom, milyen utcán, fel a Gépész utcára, és le a piacra. Ő is eljött a piacra, és hoztunk krumplit. Persze, a szatyrokat megtöltve cipeltük, mert nem minden nap mehettünk a piacra, messze is volt, és dolgozni is kellett. Egész úton káromkodott, hogy milyen nehéz a szatyor, pedig a felesége is mondta neki, hogy látod Károly, én ezt minden második nap cipelem. Káromkodott végig az úton, hogy inkább mázsás vasakat forgatna... Más mozgás volt... Nem olyan, amit megszokott. Nem is politizáltam vele, mert furcsa ember volt. Nem lehetett zöldágra vergődni a politikában, mert mind másfelé járt az esze.

– Például?

– Mit mondjak, amikor a bécsi döntés volt, ő is és még a másik barátom is megfenyegettek. Amikor a bécsi döntés megtörtént, hallgattuk Máneásznál a rádiót. Nem volt akkor rádiója az embereknek. Csak egynek–egynek volt, és az is nagyon rossz. Boldogok voltak, hogy most már magyar világ lesz. Károly is azt mondta, hogy most már igazgató lesz, vagy mi az öregisten. Azt mondtam nekik, hogy nem azok a magyarok jönnek, akik ’914-ben voltak itt. Erőszakos, durva ember volt. Ha nekem volt valamim, ami neki kellett, jött és elvitte a padlásról is. Anélkül, hogy tőlem kérte volna. A vasúttól dobtak ki csöveket, és a gyermekek, hogy legyen, hol fürödjének, gátat csináltak belőle. Mindenből, amit kaptak a Nádason. Még olyan bánvángli síneket is hoztak. Aztán a pincémre abból csináltam magamnak plafongerendát. Arra öntöttük a betont. Mert amikor a fürdés ideje elmúlt, és jött a nagy víz, elbontotta a gátat, én pedig mindent összeszedtem. Akkor jött Károly és elvitte a csöveket, beleverte a földbe, hogy ne menjenek szekérrel föl a járdára. Schulz bácsi, aki napszámos fuvaros ember volt, azzal többet lehetett politizálni, mint Károllyal. Pedig nála is nyomorúság volt. Három gyermek volt a nyakán. És kocsiként nem sokat keresett. A felesége sem dolgozott. Csak a kertjüket dolgozta.

– Nemes Károly meghalt...

– A felesége egyedül maradt. Aztán ő is meghalt nemrég. A nagyobbik fia is meghalt. Ott maradt a fürdőkádban. Karcsi nagyon szerette a gyermekeket és adoptáltak egyet. Nemsokára aztán meghalt és a felesége pedig ottmaradt a gyer-

mekkel. Ők aztán már nem laktak a mi utcánkban. A kisebbik fiú ott lakott egy darabig. Most a Nemes leánya és annak családja lakik a házban.

– Következik a 34. szám alatt Szilágyi Dezső. Mivel foglalkozott?

– A gyógyszerárugyárban dolgozott a feleségével együtt. Amikor barátságba kerültem vele, cséplőgépeket javított, mert jó lakatos volt. Három leánya volt. Annuska fodrász lett. Ezt a lányt a felesége hozta magával házasságukba. A másik két leány közös gyerekük volt.

– Milyen házban laktak?

– Egy szoba–konyhában. Azután még építettünk egyet közösen, pincével. A házban a leányok maradtak. A felesége meghalt. Aztán Dezső elzüllött. Balláéknál lakott egy asszony, Dájlzer néni, a részeges pipás varrónő, annak a lánya lett az ő második felesége. Azután az az asszony is meghalt. És akkor úgy elzüllött Dezső, hogy az utcán, a járda szélén aludt. Egy alkalommal az Urániánál (a mozi előcsarnokában) láttam, Dániel–kályhánál melegedett. Nem ismert meg senkit. A gyermekei sem törődtek vele, mert otthonról lopott és megitta minden pénzét. Amikor a leánykák eltűntek, én már nem laktam ott. Erről Rózsi-ka, az én leányom többet tud, mert barátnők voltak. Az egyiknek betörte a fejét. Jött akkor Dezső veszekedni velem. Az asszonyának több esze volt. Mivel a gyógyszerárugyárban dolgozott, volt otthon fertőtlenítőszer, kimosta a leányának a sebét, és alászolgája. De Dezső jött, hogy veszekedjen. Aztán megfogtam és kivettem a kapun kívül. Kimentem én is vele. Mondtam, ne veszekedjünk a gyermekekért. Hát érdemes, hogy összevesszünk a gyermekekért? Az történt, hogy a lánya megütötte Rózsit, ő pedig vett egy követ és fejbe vágta a Szilágyi leányt. Egy óra sem telt el és újra együtt játszottak. Mentem Dezsőhöz. – Na, gyere csak ki – mondtam –, nézd meg őket! Hát ezért kell nekünk veszekedni és verekedni? Rosszak a gyerekek? Elnadrágoltam, ellábszíjúztam a lányomat is, és alászolgája...

– A szomszédban a 36. szám alatt...

– A nevet mondjad, mert a számokat nem tartom észben.

– Erkedi.

– Fűtő volt. Román létére rendes, becsületes ember. A régi román időben halt meg. Amikor a magyarok bejöttek, felesége és gyermekei elmentek. Nem tudom, miért kellett elmenjenek. Kapott nyugdíjat vagy miért... Otthagyták a házukat valakire, aki őrizte, aztán visszatértek. Nem tudom, él-e még az asszony. Nagyon szép, ügyes asszony volt. A leányát azt hiszem, annak a pipás papnak, annak a vasutasnak a fia (52. szám) vette el, és aztán meghalt.

– Hogy halt meg Erkedi?

– Mentek Csucsra felé és valami baj volt a mozdonyon. Kiment, hogy nézze meg, mi a baj. Éccaka volt, nem vette észre a hidat és az leütötte.

– Következik még egy Szilágyi, a 38. szám alatt.

– Ez az a Szilágyi, akinek háza volt előbb a 37. szám alatt. Ezermester volt, pávás házat csinált, faragott. A fia, Gyuri, kőműves. Volt neki favágógépje. Vág-

ta a fát. Az is mindennel foglalkozott. Benzinmotorral dolgozott. Nem is tudom, volt már akkor villany az utcában? Volt. Persze.

– Hova valók voltak?

– Kide, Méra, mit tudom én, honnan. Olyan viseletük volt. Az anyjának is.

– Kalotaszegi.

– Valami olyan. Bánffyhungyad környékéről kerültek ide. Hogy mikor, azt nem tudom. Elég nagy házuk volt. Amikor elköltöztek, Bertalanék kerültek a helyükbe.

– Mikor költöztek el?

– Hát, amikor a másik házukat építették. '35 előtt építették ezt. Segítettem nekik kutat ásni. Mivelhogy jó mászkáló voltam. Segítettem nekik a gerendákat feltenni. Faházat csináltak. Ahogy a plafongerendákat adták fel, én az egy szál gerendán végigmentem, és ők nyomták fel a következőt oda, ahova kellett. Segítettem nekik.

– Nem szédült?

– Nem.

– Miután elmentek Szilágyiék, ki jött ide?

– Bertalanék, akik előbb egy kicsi házban laktak a Gorkij út sarkán. Eladták, mert meghalt az öreg, és házbérbe ide jöttek a 38. szám alá. Bertalannénak nem volt orra. Annak a leányát vette el a fiam feleségül. Rajtuk kívül, nem tudom mikor, lakott ott még egy suszter. Két fia volt. Az egyik vasas, a másik suszter volt. Nagy ház volt. Akkor úgy volt, hogy kapott az ember egy szobát, és az volt a lakása. Nem minden gyermeknek jutott külön szoba. Bertalanék is egy szobában laktak. A fiának a lábával volt baj. Subának szőlítetták. Kályhas volt. Ő maradt a lakásban, miután Bertalanné meghalt. Suba tragikusan halt meg. Szeretett egy kicsit inni. Elég rendes embernek ismertem, dolgoznak. Jó mestersége volt és értette a mesterségét. De lehet, hogy éppen a nyomorúsága...

– Úgy született?

– Nem biza, fiam. Azután lett olyan a lába. Paralízisféle rontotta el a lábát, sőt még a kezét is. A kezével is olyan furcsán fogta a kést. Úgy halt meg, hogy becsíphetett. Betörték az ajtót, azt mondják, le volt égve róla minden. Manfréd mondta, hogy tiszta fekete volt, úgy meg volt égve. Benn a házban nem volt elégve semmi, de ő meg volt feketedve. A mosdótálban ott volt a mosdóvíz, és a borotválkozó eszköz ki volt készítve. Lefeküdt és elaludt...

– A másik lánytestvérével mi lett?

– Férjhez ment. Itt laknak a városban.

– A suszterékkal mi történt?

– Azok eltűntek. Elköltöztek.

– Konkurencia volt maguk között?

– Nekem nem volt konkurencia olyan szempontból, hogy ő tajkolósuszter volt. Engem jobban szerettek. Ő az Ószerre dolgozott. Szedett össze ócskaságot,

megjavította és eladta. Nekem nem kellett minden anyagot megvennem, mert megspóroltam...

– Szöllősi lakott a 40. szám alatt.

– Azt hiszem, ez is valamiféle tisztviselő lehetett. Nem ő, hanem a leánya. Szöllősi beteg ember volt. A leánya érettségizett. Amikor Manfrédot tanította, az már a magyar időben volt. Volt nekem egy barátom a betegsegélyzőben. Román ember volt, a felesége magyar. Ő vizsgázott, mert fennebb akart kerülni. Neki megvolt a tananyaga. Azt mondta, írasd be a fiadat a polgáriba, most lehetőség van rá. Mondom neki, hogy csak hat osztálya van, két évet elveszített. Adta az anyagot és Manfréd másodikból vizsgázva, egyenesen harmadikba ment. Tehát ő a szünidőben tanult, különbözetet tett hat osztályból, két polgárija lett. És akkor a Szöllősi leánya foglalkozott vele, hogy ez sikerüljön neki. És sikerült is.

– Milyen házuk volt?

– Ügyes, felemelt házuk volt. Nem tudom, ki építette. Nem nagy ház, de jó magas alapra épült, szép, teraszos ház volt. Még most is megvan. Azt hiszem, hogy ők építették, de ebben nem vagyok biztos. Nemigen volt velük kapcsolatom, mert úriemberek voltak. Szegény csak a szegénnyel...

– 42. szám, a sarkon. Albuék?

– Igen. Nem tudom megmondani, hogy hol dolgozott. Falusi ruhában járt. Az asszonya még máma is úgy jár. Mit is mondjak. Segítő, becsületes, barátkozó ember volt. Jött az az idő, amikor összeugrasztották a románokat a magyarokkal és a változások már elő voltak készítve. De ők nem mutatták, nem vettek tudomást arról, hogy Nagy-Románia van, meg ilyesmi. Továbbra is emberek maradtak, mint azelőtt. Amikor nem volt gazdasági válság és nyomorúság, nem ug-rasztották az embereket egymásnak. Emlékszem, mentek a vasút felé az emberek. Szóltak Albnak: „Gyere oláh, fizessék egy deci pálinkát.” És ment, fiam. Barátságosan. Mert nem úgy mondták, hogy bántsák. És eljött az idő, amikor „Dute în Ungaria!” (Menj Magyarországba!) és nem tudom még mi az istent mondtak. Na! A nyomorúság is hozzájárult ehhez és az urak is tudták ezt „segíteni”. A vasútnál akkorra legtöbb iparos magyar volt. A kolozsvári vasútnál. És beadták nekik, hogy a románok kenyerét megeszik a magyarok. Érted? És összeugrasztották őket. Buták voltak az emberek. Tudatlanságukban nem vet-ték észre, hogy az áldozati adót éppen úgy rátették a románra, mint a másokra is. Egyformán kizsákmányolták őket.

– Albuék itt voltak már ’32-ben?

– Igen. Itt vettek házhelyet Porucztól.

– A szavalóműsorral nem mentek hozzájuk, ugye?

– Mi magyarul tanultuk, és ők ugye, románok voltak. Ha lett volna olyan a családban, aki tud magyarul, mentünk volna. Például Somsai is ott lakott a Szil-ági-féle házban, és tudod ki volt: rongyot, csontot, ócskavasat, mindent össze-szedett –, a felesége román volt. Nála jártunk. Sohasem felejttem, nagy pénzt adott. Odaadta a fiamnak a pénzt, mert őt ismerte. A fiam fogta a pénzt, össze-

hajtotta és beletette a perselybe. Rongyot gyűjtött, mint a zsidók. Volt itt egy telep, ahol asszonyok dolgoztak. Szétválogatták, takarították és készítettek a rongyból a földre való szőnyeget. Üriemberebb volt, mint én. Jobban eltartotta a családját. A fiát és a lányát. A fia meghalt még kicsi korában. A leánya itt lakik Kolozsváron. Somsai olyan gyűjtő volt, hogy a padlásokat letakarította. Fát, rugót, díványt... ezeket ő elrendezte oda, ahova kellett.

– Volt a környéken szemétkerakát?

– Csak a háború után, amikor a Nádist feltöltötték. Azelőtt nem tudom, hova vitték a városból a szemetet.

– A másik sarkon (44. szám) Grusica lakott.

– Igen. Kalauz volt. Népszerű emberek voltak, de inkább az asszonnyal lehetett tárgyalni. Azt hiszem, ő magyar volt.

– Grusica milyen nemzetiségű volt?

– Azt én nem mondom meg neked. De hogy magyarul jól beszéltek, az biztos. Dolgoztam nekik. Javítottam.

– Milyen ember volt?

– Jól öltözött ember. Az asszony mindig glédába kellett álljon, mert minden rendben kellett legyen. Táskája és minden...

– Mellette lakott Szőcs.

– Szobafestő volt. Szeretett inni. Ha nem ment Hajnalka, a felesége, a fizetésért, vagy ha csak öt perccel később ment, nem találta meg Szőcsöt, s amíg tartott annak a pénze, nem látta.

– Hol dolgozott?

– Nem tudom. Mesternél dolgozott, vagy ő vállalt munkát, nem tudom. Akkor nem létezett szobafestő vállalat. Az volt a szokása, hogy hazajött részegen és – mivel disznót is szokott vágni – vette a disznóölő kést és azt mondta, hogy vérszerződést köt Hajnalkával. Aláírják, hogy nem iszik többet. Így mondta: „Terítsünk fát a múltra!” Hajnalka egyszer elvitte a templomba és megeskette. Akkor egy évig nem ivott. És aztán lejárt az év. Aztán ne búsulj semmit, újra nekifogott.

– Vallásosak voltak?

– Nem mondhatnám. Nem voltak olyan vallásosak. De azért mégis volt valamilyen becsület az emberekben... Többet jelentett a templomban megesküdni, hogy nem iszol, mintha csak szavadat adtad volna.

– Gyerekek?

– Nem volt gyerekük. Magukhoz vettek egy rokon fiút. Azt a Hiriza Mihályt, aki járt hozzánk...

– Román volt vagy magyar?

– Román. Mert Szőcs néni román eredetű asszony.

– Hajnal?

– Igen. Mindenki úgy hívta. Jóska magyar. Ő a Bulgária–telepről került az utcába...

- A szobafestőnek hogy nézett ki a háza?
- Fiam, az egy szobából álló lakás volt.
- Kifestve?
- Kifestette, persze, Há' nem hagyta úgy.
- Másoknak is festett?
- Nálam is festett. Barátságból, de megfizette az ember. Délben jött, estére már elkészült vele. Éppen úgy, ahogyan elhoznak nekem a szomszédból egy cipőt: tegyek rá flekket, ha máshoz vinnék, egy hétig várnak reá. „Ha Király azt mondja, holnapután meglesz....” Egy óra múlva már átkiáltottam a szomszédnak, hogy jöhet, mert kész a cipője!
- Hirizáról mit tud mondani?
- Ott nőtt fel. Aztán aktivista lett. Politikai iskolát végzett. Nem tudom, milyen mestersége van.
- Tovább menve...
- Kelemenék. Az ember fuvaros. Honnan került ide? Nem tudom. Kiöltözöttek voltak. A lányai mintha a harisnyagyárban dolgoztak volna. Ha jól tudom, három leánya volt és két vagy három fia. Kicsi házban laktak. Azt hiszem, már lebontották. Senkinek sem volt olyan kicsi háza, mint ezeknek. Bedecsről hoztak egy faházat és összeállították...
- Hol?
- Ott, Floricáéknál. Azon a részen, a sarkon (54. szám). Egy rokokóházat hoztak. Pipáséknak is olyan volt (52. szám). Onigáéknak...
- Éppen ők következnek.
- Oniga rendőr volt. Ennek is van meséje. Szolgálatot teljesített az Erzsébet út tetején. Elfogott egy betörőt. Megfelezte vele az ellopott pénzt és elásta. A rablót később elkapták és az beköpte őt is. Feltételezem, hogy megkérdezték tőle, mi lett a pénzzel! S akkor elmondta, hogy megosztotta a rendőrrel, aki szolgálatban volt az Erzsébet út tetején. És akkor eljöttek és kiásták a pénzt a kertből. Na. Ennek is voltak gyermekei...
- A régi román világban történt?
- Igen. Az lett a vége, hogy bezárták. A felesége meghalt. Később a gyermekeiről Szöcs néni gondoskodott, ügyelt rájuk. Amikorra Oniga kiszabadult, Szöcs Jóska meghalt. Aztán Oniga házasságot kötött az özvegy Szöcs nénivel és összeköltöztek.
- Mennyit ült?
- Nem sokat, de a rendőrségtől kidobták. Később a vasútnál napszámoskodott.
- Az 52. szám alatt Pipás lakott.
- Harminc– nem–tudom– hányban voltak azok a behívások, mozgósítások. Csinálták a Károly– vonalat ide, Várad felé. Már a bécsi döntés előtt.
- Mi volt a Károly– vonal?

– Várták, hogy Magyarország megtámadja Romániát. Engem is behívtak koncentrárrára abban az időben. Jóval '35 után, '40 előtt. Pipást behívták és haza is engedték. Álltam a tornácon és kérdeztem tőle: Halló! Dar ce e, vii acasă? (Mi van, jössz haza?) „Ha Dumnezeu” (Az Isten...) így meg úgy – mondta. „Numa ungurii trebuie să meargă acolo!” (Csak a magyaroknak kell odamenni!) Nagyon rosszindulatú ember volt. Nem csak velem, hanem mással szemben is. A román emberekkel is. Falusi emberek települtek ide a közelünkbe és kendert tiloltak. Elment hozzájuk és beledobta a szivarját a kenderpozdorjába. Meggyúlt, leégett.

- Mivel foglalkozott?
- Valahol napszámos munkát végezhetett. Iparos nem lehetett...
- Pipás volt a neve?
- A csúfneve. De nem pipált. Nem tudom, miért nevezték Pipásnak...
- Floricăék mindig ott laktak a sarkon?
- Igen. Florica idős asszony volt. Olyan vénleány. Nem tudom, miből épített házat. Összerakták fából, de nem csináltak kötést. Már cserepezték, amikor a szél lehúzta. Ha jól emlékszem, mondtam is annak az embernek, hogy a házat nem lehet így összerakni! Se támaszték, se kötés. Eldőlt a ház, és tönkre ment a sok drága cserép.

*

A mézeskalácsos három gyermeke közül, iskolába menet, nekem jutott a leg-hosszabb út. A Ref. Kollégium 1902-ben emelt új épülete a Tordai út elején, a Bethlen-bástya mellett áll, Nádas-parti házunktól kb. hat kilométerre. Margit nővérem, egyéves Marianumi próbálkozás után, a Ref. Leánygimnáziumban kötött ki, és így neki néhány száz méterrel kevesebb gyaloglás jutott. Gréti húgom, az apja után katolikus volt, őt szívesen látták a szigorú katolikus nevelést gyakorló apácák a Horthy úti Marianumban, s így megúszta napi négy-öt kilométernyi oda-vissza loholással.

Másodikos gimnazista korában reggelenként már a patakparton elmaradozott tőlünk. Bevártuk, biztattuk és korholtuk is lustasága miatt. Kék szemű, szőke, tejfehér bőrű kis lány volt. Német ősei megkülönböztető jegyeit viselte. Fájdalmas tekintettel, a fáradtságtól kifehéredve nézett vissza reánk, elkékölt ajakkal szólni sem bírt. Nem értettünk, csúfoltuk renyhésége miatt. Aztán fáradékonyságára mások is felfigyeltek. Orvoshoz vitték, onnan szívspecialistához, úgy emlékszem Vass doktorhoz került. Nem a fogászhoz, hanem a belgyógyászhoz. Egy délután a gyászos képű szülőktől megtudtuk, hogy mostohatestvérünk beteg, kímélni kell.

És megkérdezték Grétitől, hol szereti jobban, itt velünk, vagy a nagymamájánál. Nagymamájának ő volt az egyetlen unokája. Kicsi korától, amíg anyám Nágel élettársa lett, és annyira összeszedték magukat a besztercei mézeskalá-

csosnál, hogy házat vásárolhattak Kolozsváron, Gréti a nagymamájánál lakott, aki babusgatta, kényeztette.

Nálunk szigorú egyenlődsdi volt, kisebbként sem volt kivételezett bánásmódban része, ezért a nagymamája mellett döntött. Meglepően rövid idő elteltével a nagymama színész fiának családjához került Sepsiszentgyörgyre. Király József egyike volt azoknak a műkedvelő színészeknek, akik a háború után a sepsiszentgyörgyi színházat megalapítva Kolozsvárról csoportosan áttelepültek. Feleségestől halálukig szolgálták ezt a színházat. Gyereük nem volt, szívesen fogadták a baljós orvosi diagnózissal érkező Grétit. Az akkoriban műtéttel még nem gyógyítható szívbillentyű elégtelensége miatt a szakorvos kijelentette, hogy legfennebb tizenkilenc éves koráig élhet. Csodaszép szőke nagylány vált belőle. És fokozódó fáradékonysága, belső szerveinek elégtelen működése miatt végül a kolozsvári kórházban kötött ki.

Egyszer látogathattuk. Furcsállottuk vizenyős felfúvódottságát. Megszokni állapotát, sajnálni betegsége miatt nem maradt időnk, meghalt pontosan tizenkilenc éves korában.

Amikor hasonló korú fiam értelmetlen halálával szembesültem, értettem meg, hogy milyen otrombán figyelmetlen a sors, milyen felelőtlen a halál, amikor azokat ragadja el, akik még nem is éltek. Nevelőapám tanácsalanságával álltam magam is csonkított jövőtlenségem előtt.

Gréti halála után a magam elhatározásából kerültem újra apám házába. Sor-som menekített a halottas házból, a gyász elől, a küszködésbe, hogy megtanítsa az életben a legfontosabbra: a jövőben csakis magamra számíthatok.

Apám lakással örökölt nagy íróasztalában volt egy öreg, döcögős és festékpárnás írógép, amit, miközben mostohaanyám, akit felszólítására Kismamának kellett szólítanom, moziba vitte apámat, s nekem öcsém délutáni álmát kellett felügyelnem, apránként szétbontottam, s összeraktam a régi írógépet. Hogy kipróbáljam, papírt kerestem a fiókokban, s rátaláltam arra a törvényszéki végzésre, miszerint engem apámnak, nővéremet pedig anyámnak ítélték.

Ezek szerint nyilvánvalóvá vált, hogy igazolatlanul ülök mézeskalácsos nevelőapám nyakán, s ezért fogy a megértés anyám és ő között. Ezért néz reám a mester olykor mostohaszemekkel.

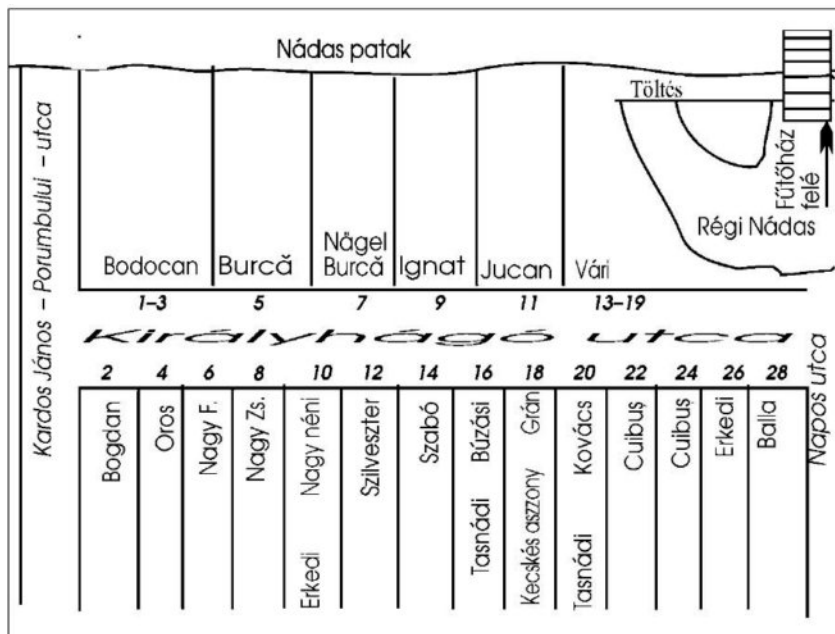
Tizenhárom éves voltam. A hivatalos papírokat mutatva, külvárosi boldog gyermekkoromat megszakítva, kiteptem magam kedvelt környezetemből, s a törvényhez igazodva vállaltam a mostohasorssal járó megaláztatásokat.

*

- Beszéljen most a járdarakásról.
- Úgy kezdődött, hogy a háború után az emberek mindenütt hozzáfogtak saját kerületükben, különösen a sáros vidékeken, az utcák javításához.

- Mikor volt ez?
- '45 nyarán. És ezen felbuzdulva, úgy gondoltuk el Ilus nénivel, a második feleségemmel, aki akkor költözött hozzám, hogy az egyik oldalát az utcának, mégpedig a napos oldalát, kirakjuk kövel, úgynevezett bikasóval.
- Bikasóval?
- Úgy mondjuk mi, hogy bikasó. Más néven sóder. De a sóderben porond is van. Csináltunk egy gyűlést. És az egész utca benne volt. Megbeszéltük, hogy itt a Nádas, dobáljuk ki belőle a követ. Mindenki segített ebben, végig az utcában.
- Hol csináltak még ilyent? Honnan vették a példát?
- Itt kezdték a nagyon sáros Bánát utcában, ahonnan a gyermekek, ha iskolába akartak menni, a fűtőházon át kerültek és aztán visszakanyarodtak a Gorkij utcába... Olyan sár volt.
- Nem hivatalos felszólítás történt?
- Nem. Maguk az emberek...
- Ki kezdeményezte?
- Nem tudnám megmondani. Kezdték sokfelé. A gyárak adták az autót. Porondoztunk egy-egy járdát. (A Kerekdombot hordták el.) Segített mindenki. Pláné a gyermekek. Te is. Abban egyeztünk meg, hogy hatvan centi széles járdát rakunk ki bikasóval és mellé rakjuk a sódert. Így csináltuk a járdát végig az utcán. Az emberek segítettek. De csalódás ért, mert Grusicáig, sőt Nemes Károlyig segítettek, aztán elmaradtak, akiknél elkészült a járda. Oros bácsi ki sem jött. A végén magamra maradtam. Nagy Elek dolgozni járt, Nagy Feri is. Előttük is kirkartam, ők hordtak mellé sódert. Végül sikerült.
- Miért éppen maga rakta le a köveket?
- Én értettem hozzá. Magamnak is csináltam már az udvaron. Hátul, a fűtőház felé nyíló kapumhoz járda vezetett, hogy ne lépjünk a sárba. Megfigyeltem, amikor köveztek a Boldog utcában.
- Úgy emlékszem, többnyire vasárnap dolgoztunk.
- Igen, és amikor munka után jutott rá időnk.
- Volt akkor valamiféle lelkesedés...
- Há' persze!
- Magától jött ez? Mintha az emberek összetartoztak volna.
- Csak természetes, hogy mindenki azt akarta, hogy ne járjunk sárban. Amikor bejöttek az oroszok és lecsendesedett minden, elmentünk és takarítottuk az utcákat, hogy a város tiszta legyen. Mentek az emberek, hogy seperjék tisztára a várost, mert gané volt mindenütt. A lelkesedés vitte őket, hogy kezdhettünk valamit magunk körül. Az emberek kaphatók az ilyesmire.
- Addig olyan kis kupacokon jártunk. Megkeményedett sár volt. Közöttük latyak.
- Olyan volt a járdánk, mint a marhacsordának a járata, ahova mindegy, milyen helyre léptek, ott besüllyedt és máshol púp maradt. Mikor megszáradt, úgy maradt. Egy-egy téglát, ha dobott néha valaki a kapuja elé.

- Akkor, hogy minden ház előtt, a páros oldalon, kirakta azt a járdacsíkot, jobban megismerte az embereket?
- Azokat, akik segítettek. A követ a Nádashoz vezető utcákon hordtuk fel. Ebben egyeztünk meg a gyűlésen.
- Hol volt a gyűlés?
- Éppen nálam. A házam előtt, a sarkon. A köveket porondba ágyaztuk. Még Balláéknál is volt segítség. Aztán Erkediéknél a két öreg nem tudott segíteni. Csináltuk mink. Nagy Elek sem tudott jönni. Meg is mondta, hogy hagyjuk el, nem tudom mikorra. Jött más. Amikor odakerültünk Oros bácsihoz, szóltunk neki. Kisebb baja is nagyobb volt. Átugrottuk azt a szakaszt. Magunknak csináltunk rosszat, mert maradt a sár. Oros behordta az udvarára a követ.
- Hogyhogy behordta?
- Így, ahogy mondom. Behordta, hogy az udvarán használja fel. Na. A követ, amit közmunkával vittünk oda. A fiai segítették ebben.
- Volt még azután gyűlés?
- Nem volt. Megcsináltuk a járdát, ahogy lehetett. Sár nélkül el lehetett menni, és aztán Isten áldja meg! Úgy emlékszem, hogy Ilus néni hívott valakit a Nőszövetségtől, nézné meg, mit csináltunk. Talán fényképeztek is, de én nem láttam egy fényképet sem. Sem a lapban, sehol. Rég volt... Miután az oroszok jöttek, és elterjedt a hír, hogy ezután kazánból eszünk. A vasútépítésnél, ahova tölünk sokan elmentek, valóban kazánból ettek. Katonakonyha vitte oda az ételt. És sajkából kellett enni.
- Az utcavégi réten szovjet katonák táboroztak?

– Ők bejöttek, és mentek is tovább.

– A Királyhágó utcába minden házba beosztottak néhány katonát. Gyermekek-katonákra is emlékszem. Ketten libát loptak és vissza kellett vigyék a gazdának.

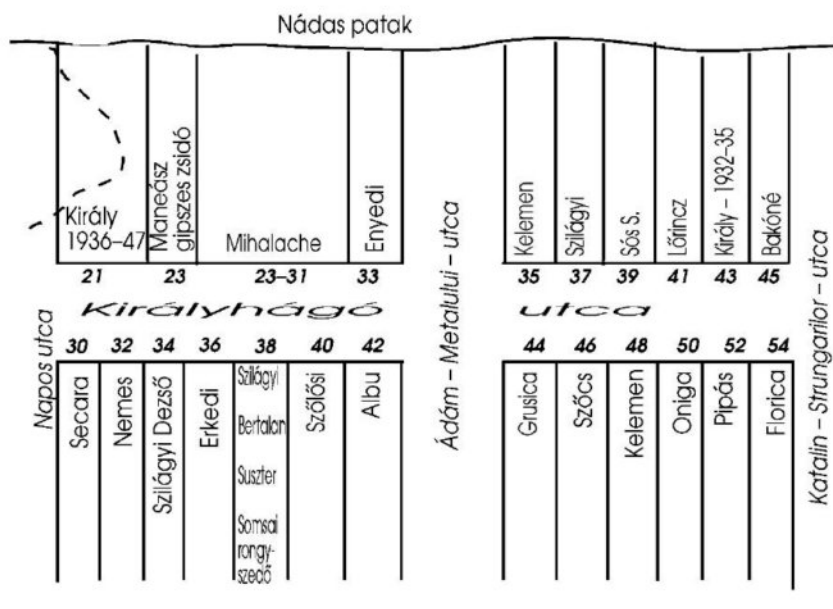
– Dolgoztam nekik, mert valaki megmondta, hogy suszter vagyok. Visszajöttem a frontról és lemaradtam, nem mentem tovább. Itthon maradtam a behívóval a zsebemben. Eljött egy orosz tiszt a tolmácsával. Csizmát kellett neki csinálnom...

– Mit ettek akkor?

– Kenyeret és málét. A málé később jött. Gabonát vettünk. Megőröltük a malomban. A magyaroknál házkutatást tartottak. De mégis elrejtett az ember magának valamennyit. A málés világ a felszabadulás után következett. Még Jucan is sült málét. És árulták mindenfelé.

– Akkor még működött a pékség?

– Ott süttették a málét a pékmenecében. Egyszer a fiam keservesen mondja: „Nem ehetünk már sohasem kenyeret?” Mondtam neki, ott van a pénz, menj, hozzál kenyeret. Elment és hozott egy fél tepszi málét. Nem volt más. A feketézők a Bánátból vagy mit tudom én honnan hozták a lisztet. Egyszer felszólaltam a gyűlésen: „Lámpavasra a feketézőkkel!” Egy öreg erre azt kérdezte tőlem: Te milyen anyagból dolgozol? Fehéranyagból? És elmagyarázta, hogy ezek a kicsi feketézők, akik éjjel-nappal utaznak, vergődnek a vonaton, hoznak, mondjuk húsz kiló lisztet és eladnak valamennyit belőle, ezekkel a feketézőkkel nincs bajunk! Hanem azokkal inkább, akik a milliókat szerzik. Na, erre le kellett, hogy üljek én is. Azt gondoltam, hogy egyből mindent becsületesen csinálunk majd.

- Mindezekről szó esett munka közben is, amikor a járda készült?
 - Persze. Hiszen az emberek elkeseredtek, mert majdnem igazolódott a csajkából való evés, csaknem odajutottunk. Aztán megmagyarázta az ember nekik, hogy várjunk, ez még csak a kezdet. Egyesek, amíg szólt az ágyú, azt mondták, ha egyszer is esznek egy nap, csak legyen vége a háborúnak. Elhallgattak az ágyúk, mindjárt észrevették, hogy nincs só, nincs ecet, se paprika, se liszt, se rizs. Ezt mindjárt észrevették. Mert ilyen az emberi természet.
 - Jó hónapig dolgozott akkor a járdán.
- Hosszú, száraz ősz volt. Dolgoztunk, vitatkoztunk és reméltünk.

*

Miért másoltam ide a hosszú részleteket szociográfiai dolgozatomból?

Miközben a Vass-villában tett első látogatásomat kutattam emlékezetemben, felrémlt a háború utáni években bennem sűrűsödő ellenszenv a számomra idegen, belvárosi környezettel szemben. Az idegen fészekbe települt apám családjá nem vonzott, mert akkor a gyermekbarátaimmal összekószált városszél, a zegzugos patakpart, a Hója-erdő, a Bácsi-torok, a papfalvi dombos táj, a sárga homoktól duzzadó Kerekdomb volt a hazám.

A Kerekdomb valóban kerek volt még az én időmben. Járatokat fűrtak belé, hogy a környék legbiztosabb óvóhelyét alakítsák ki a bombázások idején. Olyan aranyászási homokból állt, amiért azután rendre elhordták az egész dombot, később a bolgár tengerparton, Várnánál láttam ilyet. Képzetelemben az őskori tenger finom homokján sütkeztem az aranydombon a simogató napfényben és a karnyújtásra merészkedő szelíd halakkal társalogtam a beláthatatlan tenger titkairól.

Olvasmányaimnál is vadregényesebb volt ez a táj. Otthonom volt. A titokzatos szomszédok érdekelték, a magunk által kitalált mindennapos atlétikai vetélkedések bódulatában éltem, az utcai focimeccsek varázsának hangulatában eszméltem emberi mivoltomra. A Burcăék szegényes gazdálkodó életét csodáltam, s ezek a gyermekkori képek minduntalan, akaratom ellenére is előjönnek bennem, falujába visszakívánczó vándor tudatalattijában forgolódnak agyam megmagyarázhatatlanul szépnek ítélt emlékekként. A három kisebbik Burcă fiúval barátkoztam. Legeltetniük kellett tehenüket, juhaikat, etetniük kellett nyulaikat. Velük jártam az erdőt, cipeltem izzadságos kilométereken át hátamon az ágkötögeket, hogy barátaimat utánozva, udvarunkon köbméterbe rendezzem a tüzelőfának valót, akkor is, ha büszkélkedésemén kívül másra nem volt jó, kisiparos nevelőapám, ha biztatott is, nem volt szüksége izzadságos munkámra.

De anyám faluról hozott ösztönével serkentett. Tavasztól télig gyomláltuk a macskaköves udvart és a veteményeskertet, angóra nyulaink szédületes ütemben szaporodtak, naponta szaladnom kellett barátaimmal zsáknyi burjánért a patakpartra. Gimnazista koromban négy juhval gazdagodtunk, összecsaptuk a Burcăék

juhaival, és együtt kihajtottuk őket a Nádas menti üres telkekre. Késő estig élvezettel terelgettük a városszéli tarlókon állatainkat, és miután este hazahívogattuk ringófenekű kacsáinkat is a patakról, kinn felejtettük magunk a kiszáradt Nádasmeder puha homokján, ahol tüzet raktunk, lopott kukoricát és krumplit sütöttünk, kormos képpel napraforgómagot köpködtünk, miközben ráérősen kibeszéltük magunkból kételyeinket, környezetünk mesés világának belénk nyilalló titkait.

*

Apám születésnapján mostohaanyám rendszerint húslevest főzött és prézlis csirkét süített. A húslevest nem akármilyen marhahúsból, hanem a fark egy részéből, a szegy elejéből, a tehenek nyakáról lelógó plötytös darabból, amit valószínűleg tévesen krézlinek nevezett, és jókora velős csont mellé rakva főzte a mindig illatos levest. A velő apámnak járt, pirítós kenyérrel ette. Sörrel kellett volna leöblítenie, de asztalunkon sohasem láttam a víznél egyebet. A főtt hús neve „sóba főtt” volt, torma járt hozzá. Ebből én is kaptam keveset a levesbe főzött murok, petrezselyemgyökér és zellerdarabokkal együtt. A plötytös–zsíros hús nagy része a fazékban maradt. Kutyáknak való volt. Láttam, amint fulladozva nyakalták, egymás szájából cibálták, tépték az undorítóan nyúlós darabokat.

Egyszer, ebéd után, az udvaron dolgozó favágót kínálta meg vele mostohaanyám. Csordultig tele lett a gusztustalan maradékkal a jóember tányérja. Szégyelltem magam helyükben. Szégyelltem magam annak helyében, aki adta, és annak helyében is, aki elfogadta ezt a kutyáknak való ételt.

Szijas, külvárosi ember volt Kovács bácsi. Földim. Mert éppen a Királyhágó utca közelében lakott, szijas, szókimondó feleségével együtt, aki anyám kedves mosónője volt, nagyon jól megértették egymást. Anyám pártolta Kovácsnét is, aki ugyanolyan szikkadt, csupa csont testű volt, mint a férje. Nagymosáshoz hívta, pálinkát adott neki reggeli előtt, és a légiriadó alatt is folytatták a mosást, amelyhez vezetékvizet a Nagy Lajos király úti, utolsó városszéli vezetékről cipeltünk, két rudas cinezett mosófazekunkban. A mosófazék azért is elengedhetetlen volt nagymosáskor, mert a fehér ruhát abban főzték lúgos vízben.

Kovács bácsi mélyen a tányér fölé hajtotta csontos fejét, és szótlanul, késsel és kanállal darabolta, aztán nagy falatokban lenyelte mindet. Ismertem és kedveltem szófukarságát, kitartó pontos munkáját bámultam. A mézeskalácsosnak is dolgozott. Napokig volt ott fűrészelni valója. Láttam rajta, hogy szívesen dolgozott ott, mert velünk együtt, egy asztalnál ebédelhetett.

Anyámtól a maradékot Glasztor kutyánk kapta, megérdemelten, hiszen legalább félórával minden bombariadó előtt, első lábaival a szomszéd kerítésébe kapaszkodva, tökéletesen utánozta az ijesztő szirénahangot. Fájdalmas volt a Glasztor hangja. Csodáltuk mindannyiszor, de nem siettünk az óvóhelyre, mert a legközelebbi óvóhely jó negyedórai járásra, a Kerekdomb sárga homokhegye alatt volt. Csak a háború után jutottam el, és merészkedtem a domb belsejébe,

amelyről azt híresztelték, hogy atombombabiztos, hiszen az óvóhely fölötti, fél-száz méternyi homokhegy alatt húzódtak folyosói, termei.

Ezt a korcs farkaskutyát egyéves korában nagybátyám ajándékozta Nágelnek, aki éjszakára a mézeskalácsos műhely alagsori helyiségeinek hosszába kihúzott dróton futtatta az állatot, és egy álló esztendeig nem engedte szabadon. Bakkutya lévén, aztán megesett a szíve rajta, egy éjszaka elengedte, hadd menjen udvarolni.

Glasztor útja egyenesen a nagybátyámhoz vezetett. Nyár volt. A szegény emberek nyitott ajtóval védekeztek a hőségtől. Glasztor nagybátyám ágya elé ült, és addig le nem vette róla a tekintetét, amíg egykori gazdája föl nem ébredt. Bizonyára a nagybátyám simogatására vágyott. Miután ezt megkapta, valamely tüzelő szuka udvarlása helyett, az ágy mellett elnyúlva nagyot szundított. Másnap visszavitték a mézeskalácsos szolgálatba, amit csaknem húsz esztendeig, becsülettel és odaadással, haláláig folytatott.

A sovány és mégis csupa izom Kovács bácsi nagy kitartást igénylő munkáját figyelve, nagy tiszteletet éreztem iránta. Ezt az érzést addig csak Glasztor szigorúsága váltotta ki belőlem. Ételts csakis a gazdájától fogadott el. Sokáig udvaroltam neki, amíg engem is elfogadott. De miután odaadtam neki az ennivalót, nem figyelt reám, közelebb sem léphettem hozzá, mert farkas vicsorgással, borzalmakat hörögve mutatta félelmetes sárga agyarait.

A minden napra jutott különféle ház körüli munkák után majdnem mindegy volt, mit kaptunk ebédre vagy vacsorára. Mindenevők voltunk. És mindig éhesek. De kiváltságos voltam, mert szerettem a tejet. Egy–egy utcai focimeccs után bemehettem pincei spájzunkba és a háromliter reggel felfőzött tej, vastag, édeskés és vajas pillével borított felét egy szuszra felhörpintettem. Engedélyt kaptam erre anyámtól.

Ezt az engedélyt falun szereztem. Nővéremmel és mostohaapán lányával együtt, bútorostól, mindenestől kivittek a város közeli, dombok között meghúzódó Borsára. Ott a szülői gondoskodás parancsa szerint, minden este frissen fejt tejet ihattunk. Nekem ez kedvemre való volt.

*

Sírni akkor láttam először. Vittek kifelé a sötét házmesteri lakásból, az öregem az ablak felé fordult, birkózó termete körül fény sziporkázott, vállát hangtalan zokogás rázta.

Nem hatott meg, nem engem siratott.

Haláláig magát siratta.

Önmagáról képzelt nagyságától hatódott meg leginkább.

– Gondoljunk az életre – okoskodott anyám, és a háború borzalmaira hivatkozott. Egy héttel azelőtt százak életébe került az állomás környéki bombázás. Anyám az állomáson túl lakott kisiparos férjével, és az évekig tartó pánikban egy

dombok mögé bújtatott faluba igyekezett. Jó tyúkhoz hasonlatosan csibéit maga alá gyűjtötte veszedelmek idején.

– Borsára megyünk, ahol testvérem férje aljegyző – nyugtatta meg első apámat második apám. (Egyik apámat sem én neveztem ki, nem én választottam.)

– Mondja csak, kedves uram – mondta akkor még a helyzet magaslatán szívsosan és kedvvel tartózkodó első apám, hiszen éppen kértek tőle valamit, ez a valami pedig pont én voltam – szóval, merre is van az a minden veszélytől mentes falu?

– Válaszútról balra térünk... – magyarázta második apám olyan szolgálatkészen, ahogyan abban az időben szokása volt azoknak az úriembereknek, akik „alázatosszolgája” köszöntéssel örvendeztették meg egymást minden kisvárosban.

– Bizony jól mondja, kedves uram, választutunkról éppen ideje balra térnünk... – szólott első apám politikusán.

– Más utat nem ismerek. Jó út az, makadám. Időnként autóbusz is jár arra – felelte a földhözragadt iparos.

– Azt mondja, balra kell térni – hülyítette tovább első apám nagy élvezettel a másodikat. Ágált hozzá, játszadozott, kedvét lelte abban, hogy, ahogyan most mondják, faszra veheti az apolitikus kispolgárt.

– Igen! Valóban válaszúthoz érkeztünk hát, és balra térünk...

– Természetesen – mondta második apám és szolgálatkészen arról beszélt, hogy kerékpáron is kipróbálta azt a harminc kilométernyi utat.

(Elképzelem, hogy második apám helyett, első apám azt a gyors észjárású, folyékonyan csevegő taxisofőrt kapja párbajtársául, aki anyám vasárnapi ebédjeinek vendégeit örökösen jó étvágyával és vidám történeteivel szórakoztatta.

– Állítólag a disznók is többnyire a bal oldalukra fekszenek – jegyezte volna meg hamiskás mosollyal, halkan, kicsit húzva a szót, hogy a nyilvánvaló sértés élet vegye.

– Kitűnő megfigyelés! – replikázott volna első apám –. De ezzel összefüggésben talán arról a különösnek tűnő sajátosságról is elgondolkozhatnánk, hogy miért éppen a hízók bal oldali sonkája az ízletesebb?

Persze, taxisofőrmegfőrt sem ringatták kőbölcsőben.

– Azt ajánlom, hogy ne vitassuk a tényeket – ajánlotta volna figyelemkeltően a taxisofőr, és a vita elmérgesedését megelőzve ilyenformán zárta volna a szó-párbajt:

– Kérdésére pedig csak azt válaszolhatom, hogy én nem politizálok.)

Anyám könnyű nyári kalapban, pettyes selyemruhában és magas talpú paraszandálban mutatta az iparos jólétén nyugvó felsőbbrendűségét, és a Tolnai Világlap színvonalán valóban jól festhetett a házimesteri lakás félhomályában.

Apámban a vesztes fájdalom bujkált.

A háború elhitette velük, hogy meglehet, többé nem találkozhatnak.

Anyám győzött, kézen fogott és az ajtó felé indult.

A jelenetet szótlánul figyelte a Zasszony.

A két asszony összehasonlításától eredhetett meg apám könnye.

Nekem ettől viszkető röhöghetnékem támadt.

Furcsállottam, hogy az élet olyan játék, amelyben a vesztesnek sírni is szabad.

*

Testvéreim anyámat Anyunak szólították. Nem tudom miért, nekem nem tetszett ez a megszólítás. Nyafogásnak tűnt, igyekeztem elkerülni, akár a Kismamá-zást, amit mostohaanyám apámnak udvarolva, a rokonok és az ismerősök csodálatára áhítozva, még kiskoromban erőltetett.

Furcsa családi helyzetemben, olyan egykének éreztem magam, akit nemhogy kényeztetnének, ellenkezőleg, mint fölöslegest, ide-oda lökdösnek, mint akitől szeretnének megszabadulni. Kerestem, később kutattam érzésem okát, és végül meg kellett elégednem azzal, hogy a sors keze, mint valami kis tétre menő, unalmas kártyajátékban, hanyagul keverte a kártyákat, a partinak csak vesztesei voltak. Maradék voltam, amit a bankot tartó játékos vitt el, hogy majd valaki nyere-ményeként adja tovább a mindig újrakezdődődő játszma során.

A háború elől Borsára menekült mézeskalácsos családjával tartva, a gyerekek dolga volt, hogy az orvosilag ellenőrzött szomszéd tehenének farkánál várják a fejés végét. A gézkendőn átszűrt friss habos és langyos tejből mindenkinek félliteres csupornyit kellett elfogyasztania. Két lánytestvérem miatt ezek az istállólátogatások hosszúra nyúltak. Fintorogva kóstolgatták a friss tejet. Unták a lányok, unta a tehén gazdája.

Segítségükre siettem.

Eleinte csak ha nagyon kérték, később szó nélkül megittam maradékukat. Szüleink és a bombázások elől menekült összes rokonság esti dicsérete ezért mindhármunknak szólt.

Serkenni még nem képes bajuszom alatt mosolyogva nyugtáztam ilyenkor, hogy jót cselekedtem.

Amikor kitudódott önzetlen segítségnyújtásom, nem volt mit tenni, az esti tejírást egész hónapra kifizették, valakinek el kellett fogyasztania a tehén fehér és habos levét.

Megszoktam.

És úgy jártam, mint a Kismester utcai iskolám szegény konyhájáról kapott mindennapos grízes laskájával: megszerettem.

Ma is kedvelem a tejjel együtt. Magam készítem ezt a környezetemben ismeretlen ételt, s naponta vásárolok a friss dobozos tejet.

*

Ilyen természetközelségben csak gyerekkoromban élhettem, háború idején. A dombokkal kerített kicsiny községben, nevelőapám nővérének, Bözsi néninek a házában laktunk. Férje aljegyző volt, és a házukban gyakorta megfordult a helyi intelligencia.

A harctéri sebesültségéből lábadozó főhadnagy akkor taposta le a főútra nyíló ablakok előtti virágoskertet, amikor kihasználva, hogy az aljegyző néhány napra hivatalos ügyben a megyeközpontba buszozott, éjjelizenével szórakoztatta a sápadt narancsszínű Bözsi nénit.

És él még meszesedő emlékezetem alól kikandikálva a helyi csendőrőrs vas-tagnyakú parancsnoka is. A háború viszontagságai miatt hirtelen falura menekült, s az aljegyző házában kávézgató városi szalmaözvegy hölgyek kezét vizsla lelkesedéssel csókolgatva, sorra megígértette velük, hogy a vasárnap délelőtti birkózó bemutatóról nem hiányoznak, amikor is ismételten összeméri erejét a szombat esténként érkező buszjárat görög–római alkatú, katonai kötelezettségek alól valamiért felmentett, fiatal sofőrjével.

És azok az édesanyámra hasonlító kedves hölgyek minden szombat este ott ültek a zsidó fűszeres boltjának udvarára terített birkózószőnyeg mellett, és majd kiesett a szemük, amikor titkolt sóhajtasokkal azokat az izzadt férfitesteket bámulták.

Háború volt.

Valami hiányzott megszokott polgári életükből. Sejtettem, hogy az a valami éppen olyasmi, ami a korán érő fiúknak szokott hiányozni, s amiről maguk sem tudták, hogy micsoda.

Bözsi néni déltájban ébredt. Rendszerint egy szál bugyiban s melltartóban kitántorgott kávézni a tornácra. Anyám figyelmeztette, hogy a bugyijából kitüremkedő sápadt narancsszínű pamacsot takarja el, dugdossa vissza csipkés alsó-fehéreneműjébe, mert az udvaron zsvajgó gyermekek kíváncsiskodva érdeklődnek, hogy az a pamacs mire való, és nekik mikor lesz olyan...

Az erdő alatti patakparton kószálva megmártóztam a derékig érő, hűvös vízű patak nyakig érő gubbenőjében, s ezzel kiérdemeltem a lányok csodálatát, amitől olyan engedékenyekké váltak, hogy megbizonyosodhattam: nekik még nincs szőr a lábuk között.

*

Anyám, hogy kedvemben járjon, naponta három liter tejet rendelt Burcăektől. Néhány híjával, még ma is saját fogaimmal rágom az ennivalót. Mondják, hogy ez sajátos iszákosságomnak köszönhető. A víz nem válik vérré, de a tehéntej marhaerős csontozatom eredője lehet.

Mostohaanyámnál éheztem is. A hétévesek örökös éhségével tébláboltam a Görögtemplom utcai házmesterlakásban, s amikor mostohaanyám elfordult, elcsentem az ajtó közelében álló csikókályhánk sütőrészének tetejéről a tepsiben

szárított, prézlinek való kenyérmaradékokból, és gyorsan eltüntem a villa főbejárat melletti orgonabokrok sűrűjében, ahol élvezettel rágcáltam, szopogattam az ingyenséget. Vakáció alatt történt.

Tanév idején, néhány hozzám hasonló szegény gyermekkel együtt, naponta, szelet kenyeret és csavart papírba néhány deka kristálycukrot kaptam tízóraira, tanítás után pedig nagy tányér grízes laskát. Áldott magyar idők! S ha hozzászámítom, hogy tehetős zsidógyerek padtársam, az iskolából való kényszerű kimaradásáig minden nap nekem adta vajas kenyerének felét, mondhatom, jó dolgom volt. Szerettem iskolába járni. Nem szerettem a vakációt.

Mostohaanyám tíz hónapos féltestvéremmel időnként újra és újra kórházba kényszerült. Pál öcsémnek sanyarú életsorsát az anyja akarnoksága okozta, az orvosok tiltása ellenére azért kellett megszületnie, hogy az anyja apámat házasságra kényszerítse. Ács Helén Nyáradgálfalváról került Kolozsvárra. Büszkén hirdette, hogy nem akárki, hiszen apja valamikor a falu bírója volt. Évek óta cseledeként szolgált a város egyik közismerten vagyonos családjánál. A Nagy família, többek között, bérházairól és a Házsongárdi temető fölötti gyümölcsöséről volt híres.

Mostohaanyám a helyi népi dalárdában ismerkedett meg apámmal.

Apám katona volt. Korán reggel kikísértem a vasrácsos kapuig, s hogy ne legyek mostohaanyám útjában, a kapu köoszlopa elé állva szobroztam órákig, melegedtem a szemközti villa és a gyümölcsfák között barangoló napsugaraiban. Már nem emlékszem, mire gondoltam azokban az órákban. Ott ácsorogtam, melegedtem, kerestem a napos részeket. Köszöntem az utcát kora reggel ellenőrző rendőrnek, a tejesasszonynak, később pedig a hivatalba siető tisztviselőknek.

Álldogáltam és mesékre gondoltam? Vagy csak álldogáltam?

Arra emlékszem, hogy rövidnadrágomban magamat minél inkább összehúzáva, a Nap melegénél is nagyobb, valamiféle emberibb melegségre vágytam.

Az ünnepi ebédekhez mostohaanyám pirosra sütötte a feldarabolt, borsozott és paprikázott, lisztbe, felvert tojásba és prézlibe bújtatott csirkedarabokat. A maradék kenyérmorzszás zsírba karikákra vágott főtt krumplit dobott, és időnként villával belekotort, amíg mind ízletesen pirosra sülték. Nem tanított, de tőle is, ami jó volt, önkéntelenül megmaradt bennem.

Akkoriban gyakorta hallhattuk, nyílt titok volt: a mesterséget lopni kell!

Később, feleségemnek segítve, de ma is, unokáim ebédjéhez így készítem a prézlis szeletek mellé a burgonyát, és jó érzéssel nyugtázom, hogy tovább adhatok valamicskét a régi jókból.

Megnyugtatónak érzem, azt is, hogy mindenkitől van mit tanulnunk. Még azoktól is, akiket nem kedveltünk, akik nem szerettek, s akikre nem jó emlékezünk.

Azon az emlékezetes májusi napon, amikor apámat negyvenedik születésnapján köszöntöttem az anyámtól kapott szegfűcsokorral, vasárnap volt.

1946-ban, május tizedike péntekre esett.

A hétköznapokon akkor is nagy volt a lótás–futás, a családi ünnepek a hét végére maradtak.

Megmagyarázhatatlanul utáltam virágcsokorral vonulni az utcán, azt képzeltem, mindenki engem bámul. A Nádas-patak mentén bandukoltam, vasárnap lévén, kihalt volt a patak és a fűtőház kerítése közötti, keskeny, salakos út is, ott nem találkoztam járókelőkkel. A vasúti hídon át, a Boldog utcán nem mentem végig. Mielőtt kijutottam volna az állomástól a Szamos-hídig tartó széles és egyenes útra, akkoriban a Horthy Miklós kormányzó nevét viselte, a főúttal egy darabig párhuzamos és néptelen Kálvin utcába tértem, amely a hídelvei református templom és a lebombázott református kórház mellett torkollott a forgalmas főútba. Innen már csak néhány száz méterre, a jobb oldalon volt a Marianum U-alakú, tekintélyes épülete. Utána, néhány kisebb üzlet előtt elhaladva, betérhettem a csendes Kismező utcába.

Később, amikor jobban megismertem a környéket, a Boldog utca közepétől hegyre kaptató Kalandos utcán felkapaszkodtam a Hétutca térre, ahonnan a Kismezői temető mellett leereszkedve észrevétlenül juthattam apám lakásába.

(Nem tudom, most mi a neve ennek a kis térnek, ha van egyáltalán neve, ahonnan most is hét utca nyílik, de a találó elnevezés ma is tiszteletet ébreszt bennem az ősök iránt, akik tudtak olyan egyszerűen ésszerűek lenni, hogy a mindig piszkos politikában fürdőző betolakodók erőszakos utcanév változtatásai ellenére máig fennmaradtak emlékezetünkben az általuk elnevezett utcák. Ez úgy általánosságban ma is, amikor kéziratom javítom, igaz, de valahol láttam egy kolozsvári térképet, amelyen a tér neve *Piața șapte străzi*, tehát sikerült románra fordítani, és mégis az új térképeken úgy oldották meg a hagyományos értékeket semmibe vevők, hogy meg sem nevezik ezt a teret.)

Mostohaanyám kivette kezemből a vörös szegfűcsokrot és a konyhából, ahol prézlis csirkét sütött, betuszkolt a szobába.

Apám a díványon feküdt és újságot olvasott.

Megbámultam a nagy fekete zongorát és a hatalmas íróasztalt, a cifra könyvekkel tele üveges könyvtárszekerényt.

- Megjöttél, fiam... – nyugtázta inkább, mint kérdezte apám.
- Boldog születésnapot! – motyogtam zavarodottan. Ekkor kellett volna átadnom a virágcsokrot, de mert nem volt mit, magyarázkodtam.
- Hoztam virágot...
- Igen?! – csodálkozott csúfondárosan apám, mert nem láthatta kedvenc virágaiból, a duzzadó vörös szegfűkből, anyám által készített tekintélyes csokrot.
- Kinn hagytam a konyhában – szabadkoztam.
- Kismamád majd gondoskodik róla – nyugtatott az öregem.

A párbeszédre figyelve, mostohaanyám kisvártatva berobbant a szobába az üveggannába állított virágcsokorral, amit negédes mosollyal tett a szobai kerek, szép virágvázákkal tele kisasztalra.

Rajta felejtettem szemem a szegfűkön. A becsomagolthoz képest csökkent csoport volt. Hirtelen nem tudtam, mitől tűnt el varázsa. Közelebb lépve a virágos asztalhoz, láttam, hogy a szegfűk szárát mostohaanyám alaposan megkurtította, mielőtt a spájzból előkapott tejfölös üvegganna vizébe dugta őket.

– Ez van! – mondtam keserűen, miközben a konyhába terített ünnepi asztalhoz invitálta nagy hangon apámat és az udvaron hancúrozó féltestvéreimet mostohaanyám.

A bejárati ajtónak háttal ültem, s miközben óvatosan kanalaztam az aransárga húslevest, a szobai ajtó és az ablak közötti keskeny falrész díszítő fából faragott Szervátiusz domborműven legeltettem a szemem. Harcias nőt láttam, egyik kezében kard, másik kezével az ágyáról legurult fejetlen férfi fejét engedi szolgálója zsákjába. Képzeletem akkor is az alkalomnak megfelelően működött. Az asszír vezért lefejező asszony mozdulatát másolta mostohaanyám, amikor elénekelt a prézlis csirkével tele tálat.

Az ajtó másik felén négy lábon álló főzőkályha állt, mostohaanyám a kályha és az asztal között forgolódott szenvtelen arccal. Kezében, váltakozva, merítőkanál és kés villant színpadra illő groteszk harciassággal. Akaratlanul mosolyogtam.

Asszonyi uralkodásvágyát, mint számos alkalommal tapasztalhattam, önhittsége táplálta. Azt hitte, túljár mindenki eszén és minden akarata szerint történik. Az ünnepi ebédre igyekezett rajongó arcát mutatni, de láttam, hogy néha kiesett szerepéből, szemének villanásával éreztette, hogy fölösleges vagyok a maga vezette családban, miközben imádatát bizonygatta minden apám tányérjába talált kanál levessel, minden prézlis jó falattal és garnírungrú adaggal. A prézlis hús sütése után maradt zsírban megforgatott krumplikarikák mellett, az ünnepi ebédre való tekintettel, petrezselymes rizs és vajban pirított gomba is került apám tányérjába.

– Neked nem tettem, mert nem szereted a gombát – magyarázta féltő gondoskodással. Apám előtt, de máskor is úgy furfangoskodott, hogy gondoskodónak látszék. Villájára tűzött egy gyönyörű prézlis csirkecombot, megindult vele tányérom felé, de keze hirtelen megállt a levegőben.

– Jaaa! Te, ugye nem szereted a csirkecombot?! El is felejtettem... – szólt mézédés hangon és villámgyorsan visszakozott, mire felnéztem, tányéromban volt a nagyobbnak látszó porció, a csupa csont csirkehát. Öcsém a csirke mellehúsából kapott, nekem rendszerint a szárnya jutott. Nem bántam a gombát és a combot, ennek is örültem. Különösen, amikor, a szárny közébe bújtatott zúzará leltem, mert ez volt a kedvenc falatom.

Már kisgyerek koromban némán türtem mindenféle ráfogásait, kétszínűségét. Nem lázadoztam, apámnak sem panaszkodtam. Nem is volt alkalmam erre, hi-

szen meghitt kettesben ritkán adódott alkalmam együtt lenni apámmal. A szobában aludtam, ágyam az apám ágya közelében volt. Mostohaanyám fekhelye a konyha sarkában állt, de a szobaajtó éjszaka csak akkor volt becsukva, ha apám meglátogatta mostohaanyámat. Nappal persze be kellett csuknunk, hogy ne zavarjuk apámat és hogy megóvjuk a konyhaszagtól.

Egyszer–kétszer, amikor halászni mehettem apámmal, meghitt beszélgetésekre nem kerülhetett sor, mert a halászat mindkettőnket lefoglalt. Nekem, csalétkül a nagyobb horgokra, apró halakat kellett fognom. Giliszták után kutattam szélmétdombon, termésföldben, szöcskéket hajkurásztam és a zsákmányt rendeztem. A vízparton csendben kellett ülnöm, kérdezősködéseimmel, morgolódásaimmal elzavartam a halakat. Egyszer nem rögzítettem eléggé a hálót, elvitte a Maros vize másfél kilónyi zsákmányunkat. Apám úgy megharagudott, hogy a másnap reggeli vonattal hazaküldött.

Cseberből vederbe.

Mostohaanyám nem szívesen látott otthon, meghúztam magam valamelyik sarokban, az udvar árnyékosabb részén, és jobb híján mostohaanyám könyveit olvastam. A *Réztábla a kapu alatt* és a *Fekete völgyének* voltak kedvenc olvasmányai.

Visszagondolva gyerekkoromra, mostohaanyámmal szembeni ellenszenvemet nem titkolhatom, de elgondolkoztat, hogy vele együtt, akad-e olyan valaki az életemben, akitől ne tanultam volna? Nem, nincs ilyen. Mostohaanyám naponta gyakorolt kétszínűségét, átlátszó fondorlatosságát, képmutatását és tudatlanságában gyökerező gögősségét és folyamatos rosszindulatát tapasztalva, életre szóló tanulságként megmaradt bennem, hogy magamat ellenőrizve figyeljek, ilyen, vagy ehhez hasonló módon ne cselekedjek, ne viselkedjem. Figyelnem kellett arra, hogy elbizakodott önhittséggemmel ne röhögtessem ki magam, kevés tudásom ne tegyen akaratossá, önhitté, pökhendivé. Önvizsgálataim tudatosulásával megértésem is gyarapodott, csalódottságaim nem erjedtek gyűlöletté, néha csaknem eljutottam a megbocsátásig.

A *Bolond lyukból bolond szél fúj* népi bölcsesség megengedő következtetésével más esetekben is nyugalomra leltem. Később egy Örkénytől szabadon idézett mondat boronálta el bennem a haragot:

Az ember nem annyi, amennyi, ha nem csak annyi, amennyi tőle kitelik.

Most döbbenek rá: apám akaratából még az ünnepi asztalra sem került soha ital. Így aztán elmaradtak az ünnepi koccintások, nem ismertük a pohárköszöntőt sem. Nem kérdeztem, nem is tudtam meg soha, honnan ez a megtartóztatás. Talán iparos legény korában érte a figyelmeztetés, hogy kerülni kell minden káros szenvedélyt. Cigarettaizni sem igen cigarettazott, amolyan kocadohányos volt. Amikor a magyar időben katonaszolgálatos volt, százas csomagokban kapta az ingyen füstöltnivalót, egy kis asztalkán hevert a megbontott csomag, s csak azért

fogyott, mert időnként elcsentem belőle, hogy játszótársaimmal kipróbáljuk a felnőtté válás szimbólumaként a dohányzást, a bokrok mögött rejtőzve, a füstölést.

*

A háborús években százas csomagolásban, az akkoriban mindenre kiterjedő katonás rend eredményeként, szigorúan pontos időközönként, a kereskedelemben nem található Honvédet faszolt. Ilyet csak hős honvédeink kaptak, akik a Don-kanyarban rendületlenül védték a „magyar rög- és vérvalóságot”. Rendszerint a kerek kisasztal horgolt terítőjére dobta a dobozt, de úriember lévén, ritkán nyúlt bele. S mert hadtestparancsnoki irodaszolga- zsoldjából nem jutott füstszűrős Szimfóniára, a dohányzást, akár a templomba járást, túlzásba soha sem vitte.

Segítettem abban, hogy a kisasztalon a rendetlenség állandósuljon.

Gyengén tápláltan, naponta, éveim számával megegyezően, mindig csak nyolc szál rudacs-kát vittem ki barátaimnak a főszolgabírói villa orgonabokrai közé, ahol idősebb társaim tudták, mit kell tenniük szerzeménnyel.

Igy ment ez az első bombázásig, amikor az angol gépek bombái nem csak az állomás környéket verték széjjel, hanem a városlakók emelt fejű bátorságát is.

Anyám könnyáradata ragadott ki a háborús cigarettafüstből, hogy a hirtelen lovas szekérre pakolt bútorok között érkezzem egy csendes kis faluba, az ottani aljegyző vendégszerető házába. Feladatom már nem a főszolgabírói villa udvarseprése és mostohatestvére ringatása volt, hanem a gyakori zabálás, hogy giliszta kinézésemem látványosan változtassak. Ezen kívül a selymes tapintású cigarettafüstöt kellett rendre dohányossal töltenem. A cigarettatöltő szerkezet kezelését hamar elsajátítottam, szabadidőmet pedig a városról menekült gyermekek társaságában, az erdő, a mező és a patakpart tüzetes megismerésére fordíthattam. Estig. Mert miután megjött a csorda, frissen fejt tehéntej kötelező ivására kellett átsétálnunk a szomszédba. Más volt ez, mint a város házmesterlakásából hóna alá szorított üveggel átszaladni az Óváros sötét sikátorain a nagypiac szomszéd-ságába, lebotorkálni ott a szuterénlakás bűzös lépcsőin, hogy a természetes asz-szonyosság cipó nagyságú melleiből bőven csordogáló anyatejet átvéve, rohanva visszakozzam éhesen óbégató mostohatestvérem bölcsőjéig.

A jó mód elbizakodottá teszi az embert, és hajlamos a rosszra. A dohányzás az a rossz, amit az emberek önpusztító passzióként művelnek, hogy ezzel busás hasonhoz juttassák a dohánygyárakat és az államot. Ezt akár hazafias cselekedet-nek is felfoghatjuk.

Ilyenformán a cigarettatöltés napi feladata végeztével, jó tanulóként és a polgári szokásokat igenelve, egy különösen délceg Szimfónia példánnyal, kiballag-tam a falusi udvar bokrai közé és ott rágyújtottam.

Éppen arra járt mostohaapám,

– Te mit csinálsz itt?

– Háát...
– És miért itt a bokorban?
– Azért... Mert...
– Hát ez nem méltó hozzád! Dohányzol, és még cigarettatárcád sincs!
Zsebébe nyúlt, és utánozhatatlan elegáns mozdulattal kiemelte ezüst dohány-
tárcáját, amelynek egyik felén öngyújtó is volt.
– Parancsolj! A tied.
– Ízé...
– De ne itt, hanem, kérlek alássan, mint mindenki más ugyebár, szóval nyil-
vánosan!

Késő nyári délután volt. Méhek és legyek zümmögtek a levegőben, de nem-
csak ettől volt annyira ájult a csend. A városról menekült nagynénik a verandán
kávéztak.

Kissé cirkuszi kikiáltó stílusban bekonferálta mostohaapám az eseményt.

A verandára futó lépcső alján álltam, az udvari pusztaság közepében. A nézők
pisszenéstelen csöndben figyeltek.

Kezemben megizzadt a cigarettatárca. Elpattant benne valami, amikor hirte-
len kinyílt, reszkető kezekkel kikapartam egy cigarettát. Ijesztően kattant a be-
csukódó ezüsttárca zárja, önműködően felpattant az öngyújtó kupakja és fellob-
bant a láng.

De a cigarettám sehogy sem akart égni.

Könnyezve adtam vissza a tárcát.

– Bravó! – szolt a biztatás. Azon a nyáron, de később sem, soha senki nem
kérdelte, miként szoktam le a dohányzásról. Pedig, szívesen megpróbáltam volna
megmagyarázni.

*

Kisiparosné anyám vasárnapi nagy ebédjei gyűszűnyi feketekávéval és kis
pohár konyakkal végződtek.

Apám nem kávézott és nem konyakozott. És így az ünnepi ebéd után elma-
radt a máshol szokásos étkezés utáni szieszta, a sokszor gyermeki ésszel is fel-
foghatóan érdekes beszélgetés, netán vita.

Mostohaanyám nekilátott a mosogatásnak, öcsém kiszaladt az udvarra és fel-
kapaszkodva a meredek lépcsőn, eltűnt a kertben, vagy az utcára nyíló vaskapu
körül ólálkodott. Úgy látszik örökölte a Tarok örökös mehetnékjét. Amikor nyit-
va találta a kaput, kisomfordált rajta, és ösztönösen mindig a központ felé vette
útvonalát. A Szamos-hídig merészkedett, ha addig nem értük utol. Beszélni még nem
tudott. Ha megszólalt is, tökéletlenül műtött farkastorka miatt érthetetlen hangon
motyogott.

Egyszer az Uránia mozi melletti rendőrőrs ablakában ücsörgött órákig, amíg
ráakadt a járókelőktől kérdezősködő anyja.

Ebéd végeztével apám bevonult a szobába, hanyatt feküdt az ágyon. Követtem. A virágos asztal melletti székre ülve hallgattam és tömondatokban válaszoltam a sablonkérdésekre: Hogy megy az iskola? Nem vagy beteg? Jól vagy? Hazajönnél?

A háború idején a bombázáskor anyám elkért apámtól, nővéremmel és mostohatestvéremmel együtt falura kerültem, aztán náluk ragadtam, negyedik elemimet a kerekdombi iskolában végeztem. Anyám a város legjobb iskolájába a Református Kollégiumba íratott. Apám megfenyegette anyámat, hogy ha nem ad vissza engem, fegyverrel kényszeríti erre. A háború után kialakult rendben apám a városvezetéstől kapott egy ormótlan pisztolyt, egyszer magam is láttam, nagy, kopott fatokja volt, már ezért sem hordta. Fenyegetését nem gondolhatta komolyan. Azt hiszem, maga is örült, hogy nem kellett gondomat viselje, minden percét lefoglalta a bőripari szövetkezet, később a MAGISZ néven alakított szövetkezeti szövetség, amelynek alelnöke volt, és viszolygott második felesége velem szemben mutatott barátságtalansága miatti vitáktól is. Így aztán három gimnáziumi év és a középfokú fémipari első évében anyámnál laktam, városszéli házukból jártam iskolába.

Gimnáziumi éveimnek egy akkori szerencsétlen tanügyi reform vetett véget. A gimnáziumi harmadikosokat és negyedikeseket egy kalap alá vették, együtt felvételizhettek a középiskolákba. Első gimnáziumban Koncz Rudi tanárunk, két kivétellel, mindenkit megbuktatott franciából. Apám egyik szövetkezeti tisztviselőjéhez jártam egész nyáron, sikeresen pótvizsgáztam, és mert a fiatal Oláh Tibor tanított a továbbiakban, megszerettem a francia nyelvet. Önképzőkörre jártam, osztálytársaimmal vadnyugati témájú regényarásba kezdtünk és szobrászkodtam, kedveltem a humaniórákat, de apám hitt az iparosításban, a nehézipar szükséges fejlesztésében, és annak előretolt bástyájában, a fémiparban, ezért a fémiparit kellett választanom. Bejutottam a Kolozsváron híres Gépipariba, amely akkoriban éppen a Református Kollégium új épületének alagsorában működött, de mert éppen akkor indult az egykori Magyar Hadtestparancsnokság Rudolf úti elhagyott épületében a Középfokú Műszaki Fémipari Iskola. Átkérezkedtem oda.

Tizennégy éves voltam, amikor öcsémre felügyelve, a nagy íróasztal fiókjában rábukkantam arra a törvényszéki határozatra, amelyben a bíróság engem apámnak, nővéremet pedig anyámnak ítélte. Anyámék, a mézeskalácsosság háború utáni kedvezőtlen helyzetében és az erőltetett szövetkezetesítés miatt, nehéz anyagi helyzetbe kerültek. Látnom kellett, hogy három gyermek iskoláztatása egyre nehezebbé vált, ezért a mostohaágából a nehezebbiket tudatosan vállalva döntöttem, visszaköltözöm apámékhöz.

Apám nem ellenkezett, mostohaanyám tátozott, nehezen nyelte a dolgot, végül, talán apám közbenjárására, két kolozsvári család gyermekeként a fémipari iskola internátusába kerültem. Vasárnaponként jártam haza, egyszer több napig lehettem otthon, mert az internátusban rühes lettem, azt kellett otthon kenőcsök-

kel kikezelnem. Azt hiszem, éppen emiatt apám észre tért és kivett, vagy inkább a következő iskolai évben nem íratott be az internátusba.

Ezt az önéletrajzba való tényfeltárást sokszor elvégeztem magamban, amíg megnyugtathattam magam, hogy nem tehettem másként. Később ennek fényében értettem meg, a magához közel engedő Sütő Andris, nekem is szóló, a magunk képére, Luthertől alakított szállóigét:

Itt állok, és másként nem tehetek!

Azon az emlékezetes születésnap ebéd után, a lehető legtömörebben nemet mondtam a hazaköltözésre. Visszatekintve az azután velem történetekre, elmondhatom, hogy jól tettem, mert a külvárosi élet ismerete tett azzá, ami ma is vagyok: az egyszerű polgár fejével gondolkodó, a munkát tisztelő, becsületét őrző, naivan is derülátó, jövőben bizakodó ember. Ezért is faggattam élvezettel és vettem később papírra a Királyhágó utca lakóinak történeteit.

Visszaköltözésem előtt még számos alkalommal meglátogattam apámat. Sakkozás közben mindenféleről beszélgettünk, hallgatnom kellett öregem egyre gyakrabban ismételt öndicséretét. Később vitatkoztunk is, többek között azért, mert apám elégedetlen volt velem. Nehezményezte, hogy nem vállaltam az ifjúsági szervezetben tisztséget.

– A vezetők között volna a helyed, apád után kijárna neked a tisztség, mert nekünk kell vezetnünk a népet, nem az osztályellenségnek...

Nem ismertem az osztályellenséget, sejtelmem sem volt arról, hogy szomszédunkban laknak. A villa első részében az egygyermekes Chişuék laktak. Regátból betelepített, apró tisztviselő volt Chişu, serényen, mindig alázatosan előre köszönt apámnak. Lánya nálam néhány évvel kisebb volt, tizenéves koromban engedte, hogy ölelgessem. Sehogy sem ment az eszembe, hogy ezt osztályellenségként, valamilyen elítélendő céllal tette volna.

*

„Hogy most írással bajlódom, az más. Ez azért van, mert összejöttem az öregemmel; én mindenkivel összejövök, ehhez kitűnően értek, mert utálattal vagyok tele, sokszor rühellem magam, és azt kérдем: miért nem tudtam olyanná válni, akit bűbajosnak és jól neveltnek tartanak?

Most már belátom, nincs kinek dumálni, de hát én nem szeretem abbahagyni a dolgokat, nem erre születtem; hallgatni nehezebb, mint beszélni, nekem elhihetik. Ezt komolyan mondom, és tudom, mit beszélek, mert engem sokszor hülyének néztek már szótlanúságomért, pedig a lelátók zsongása, amikor a szünetben Kicsoda II. kihagyott gólhelyzetét kommentálják, hangyapusmogás ahhoz képest, ami bennem ilyenkor végbemegy. És velem nem lehet ezt csinálni, engem meg kell hallgatni, még ha olyanokat mondok is, ami nekem is fáj, bizony isten mondom, fáj, pedig egyáltalán nem vagyok érzélgős gyerek.

Eleinte csak vitatkoztunk; a fiúkkal is megteszem ezt, sok kicsi sör mellett, és az is előfordul, hogy rém okosakat mondunk, de valahogyan végül mégis talál a szó; az öregem azonban wurlitzer, megvannak a maga lemezei. Egyrészt sajnálom az öregem, mert ez, amit csinál, szegénység; nem veszi észre, hogy mennyire megkoptak a lemezei. Tulajdonképpen gyűlőlnöm kellene, hiszen emlékszem, kímeletlen gyűlöletre tanított az ellen, ami nem haladó, és mindenki ellen, aki nem tartott lépést a fejlődéssel. Persze, ez még osztályharcos korában volt, a hősi korszakban. Akkor anyámat elvtársnőnek szólította, s ha nem ízelt a krumplileves, megbírált az elvtársnőt.

Járt akkoriban hozzánk egy fiú, Alinak hívták. Azt mondta, gyűjtsünk nagylemezeket, bombaszámokat. Divatban volt a bugi-vugi, hazai viszonylatban a malagamba, hát ilyesmiket gyűjtöttünk.

Apám akkor délben hazarohant ebédelni a káderességből, s miközben bekapta a gőzölgő kaját, a lábát áztatta a lavórban, hogy enyhítsen valamit a lábszárgán. Mondom, akkor sok ehhez hasonló dolgot csinált: naponta borotválkozott, az ünneplő ruháját viselte, szóval adott magára.

– Ugy néz ki, mint egy úriember – mondta volna anyám, s elképzeltem, amint utána szalad a ruhakefével. Pedig akkor már rég halott volt az anyám, helyette az új asszony végezte ezt a munkát is.

Hanem aznap elhibázhattuk a dolgot, mert nálunk nyekergettük az Aliék viharvert lemezjátszóját, s belefeledkezhattünk a ritmusok élvezetébe.

Apám kiugrott a gőzölgő mosdótálból, s berohant hozzánk a szobába.

– Mit csináltok itt, gazemberek?! – Feltűrt nadrágjában ideges halászhoz hasonlított, olyanhoz, akinek már másodszor szakadt be a horga.

– Te ki vagy? – mutatott rá Alira.

– Baranyai Aladár, III. osztályos gimnáziumi tanuló – mutatkozott be Ali, és meglátszott rajta, hogy megvan a gyerekszobája.

– Ki az apád?

– Baranyai Sándor.

– A fűszerkereskedő?

– Igen. De már nincs meg az üzletünk. Apám most dolgozó – exkuzálta magát Ali.

– Na, akkor menj szépen haza – sziszegte az öregem, s Ali jóformán ki sem lépett az ajtón, amikor megkezdődött a házi röpgyűlés. Apám magának rezerválta a napirendi pont ismertetését, utána, ha leszámítjuk az anyám bólogatásait és az én enyhe közönyömet: egyetértés született.

– Hát ide jutottunk! Leállasz az osztályellenséggel, behozod a házamba. Persze hogy kihasználják az alkalmat és megfertőznek az ilyen burzsoá nyikorgással. Hát zene ez?! Fertő, amely a lejtőre taszít. Holnap vastag talpú cipőt akarsz és malagamba nadrágot, szégyent hozol a fejemre. Úgy látszik, a jólét megárt a mai ifjúságnak. Amikor én akkora voltam, mint te, már dolgoztam, vasúti sínek között telt minden időm, a kezem is kisebzett a gyomlálástól...

Ezt a mesét addig is, de utána még többször hallottam. Akkor ugyanis divat volt a sötétnél is sötétebbre festeni a múltat, hogy mindenki érzékelhesse a két világ közötti kontrasztot.

Apám annyiszor elmesélte a gyerekkorát, hogy lassan megtanultam belőle értékelni, ami hasznos; a túlzásokat gondolatban is elhagyom, mint az ajándék csomagolását, amely szép és sokszor cifrább, mint az ajándék maga, de haszontalan.”

*

Később, amikor Turgenyevet is olvastam, rájöttem, hogy az apák és fiúk között törvényszerű az egymásellenesség. A pubertáskorban mindenképpen.

Mostohaanyám évekig szapulta anyámat. Ha apám nem volt otthon, mindjárt anyám képzelt kurválkodásaira terelte a szót. Nem szóltam, bölcsként hallgattam, de máig rosszul esik, mert tőlem lehetett akármilyen is az anyám, az én egyetlen anyám volt, aki imádott, és én nagyon szerettem szókimondásait, csodáltam önmagát marcangoló lelkiismeret-vizsgálatait, ahogyan példamutatóan minden konfliktusában előbb a maga hibáit, tévedéseit, felelősségét vizsgálta. Krisztusi pelikán módjára a saját vérével táplálta fiát, és utat mutatott, ahogyan az ember főnixmadárként képes lehet a megújulásra.

Anyám is ateista vallású volt. Ágya fölött fényes fekete rámában Krisztus palaszürke kőbe faragott töviskoszorús portréja függött.

Felnőttkoromban nővéremtől hallottam a következő történetet.

Anyám a gyerektartás költségei végett egy hét eleji napon délelőtt kopogtatott be apám Karolina-téri szuterénlakásába. Akkoriban nővéremmel együtt egy jó-ságos analfabéta asszony gondjaira bízta, aki kinn lakott a város peremén egy kicsiny kunyhóban. Román gyermektelen asszony volt.

Mámának hívtuk az öregasszonyt. Négyéves koromig csak románul beszéltem.

Az illegalitásban tevékenykedők az Irisz–telepi öregasszonynál tartották stenciles sokszorosítógépüket, amit anyám kezelt. Szívesen vállalta ezt a munkát, mert így gyakran láthatott minket a porcelángyár közeli kunyhóban.

A gyerektartás költségeinek felét apám állotta, elmaradhatott az öregasszonynak járó pénzzel, ezért kereste fel egy délelőtt anyám.

Apám, mint rendesen, otthon dolgozott, különféle cégeknek készített különleges férfi luxuscipőket. Többszöri kopogtatás után nyitott ajtót.

– A rádió hangjától nem hallottam a kopogtatást – exkuzálta magát. Hellyel kínálta anyámat és ráérős beszélgetésbe kezdtek. Anyám beszámolt hogylétünk-ről, gyermekbetegségeinkről, az öregasszony jószágos gondoskodásáról és a sokszorosított röpcékről.

Bő, talán háromnegyed órás diskurzusuk után hirtelen felpattant a ruhásszekrény ajtaja, és kilépett belőle kombinéban Ács Helén, a Kolozsváron közismert

emeletes bérlakások gazdag tulajdonosának egyik cselédje, apám későbbi második felesége.

Miközben magára kapkodta ruháit, szemrehányóan szólt apámra:

– Tudod, hogy el kell mennem! Már is késésben vagyok – mondta és sietve kiviharzott az ajtón.

Úgy tett, mintha anyám nem is lett volna a szobában.

Apám, mintha mi sem történt volna, folytatta a beszélgetés.

Elképzelem kópésan büszke mosolyát, amint két asszony kegyeit nyugtázta.

Anyám szerette apámat.

Miután elcsábította anyámat a párt által fizetett albérleti lakásukba kötelezően befogadott brassói aktivista, aki aztán Bukarestben elhagyta, apám nagy hassal is visszafogadta tizenéves anyámat, nevére írta féltestvéremet. Békéjük eredményeképpen születtem nővéremnél egy esztendővel később.

A következő esztendőben pedig, tragikus félreértésük miatt, apám idegösszeroppanása után döntött végleges válaszukról.

Mostohaanyámnak, mint minden faluról menekült lánynak, többéves cseléd-ségéből az egyetlen menekülése a házasság volt. Gyerekkoromban is már világosan láttam, hogy paráznasággal és kurválkodással egy asszony sem volt vádolható környezetemben.

Anyám önmarcangoló, bűnbánó természete kizárta, hogy másokról ítéletet mondjon, mostohaanyám pedig a mindenáron férjhez menés érdekében elkövetett felajánlkozásait igyekezett maga előtt is titkolni, s képzelt felsőbbrendűségét féltestvérem megszületéséig, az akkor még lenézett vadházasságának keserűségét, örökös kisebbségi érzését igyekezett enyhíteni anyám kitartó gyűlöletével.

Apám kegyeit kereső apró fondorlatait látva, amúgy sem volt szimpatikus számomra, anyámat ócsárló ismételt szövegei pedig szótlanságra ítélték.

Nem lázadoztam, mert ezt apám ellen tettem volna.

Tiszteltem apámat.

Anyámat tegezhettem, apámat soha.

*

A Zasszony regénye

A nyárádszeredai bíró legkisebb lányát hajdani szokás szerint Erdőelve fővárosába küldték, hogy szolgálatban érjen eladósorba lépő nagylánnyá, és amikor kitanulta a háztartással járó teendőket, gazdag legényt találjanak neki, aki az ácsmesterséget gyakorolva, méltó legyen majd a Megváltó magáldozat nélkül nyert fiának világhíréhez.

Rákellnek pedig jól felvitte az Isten a dolgát, mert főtéri bérházas gazdához szegődött, ahol Nagy nagyságos asszony kegyeit elnyerve, a konyhai bevásárlás mellett a házbérbeszedés úrhatnamságra szoktató teendőit is gyakorolhatta.

Rövid idő alatt kitanulta a felfelé lesütött szemű szófogadó, lefelé pedig a szemtelenül pimaszkodó cselédviselkedést, és a cselédtársasági életben is nagy önbizalmat mutatott vasárnaponként, amikor a főtéren cselédkorzóján illegette ördögfoltoz nyakát és bokáját. Vörös anyajegyből az említett helyeken kettő volt neki, és mert leszokott a pirulásról, ezek az élete folyamán mindinkább kiütöztek hófehér fehérnép-bőrén.

Rákell egy mészáros hiján szűkében volt a férfiulatnak és akaratsnak.

A mészáros a vágóhídon hörpölt marhavértől és Rákell nevétől felpezsdülve heves próbálkozásokkal próbált érvényt szerezni a buddhisták mintájára imád-ságként maga elé mormolt biztatásnak: „Rá– kell– mászni! Rá– kell– mászni!”

Rákellnek pedig ettől – néha – felakadtak a szemei.

Előtte és utána es sokfelé veti szemeit, forgatta vala, mint a begerjedit pulyka, hogy díszes himre rátaláljon.

Jákobra is sűrűn pillogatott, aki szép termetű és szép arcú vala.

És a mészáros erősödő nyomakodásaira késlekedett kimondani az oltárit vagy a bibliait: „Hálj velem.”

A mészáros pedig a főtéri templom bokrai között, éppen harmincöt méternyire a Nagyék főtéri bérházától, és néhány évtizedre a huszadik század kezdetétől, a második világháború előtti esztendőben sietősen, olyan erőszakosan és ünnepiet-lenül beakasztgatott neki, hogy az izgalmas vasárnap után Rákellnek csütörtökön is vissza kellett mennie, hogy újból pörölytartó pozícióba álljon, és akkor, már az első lökéseknél meg kellett ígérnie a következő vasárnapot is, ha jót akart.

Akarta bizonyára.

De legalábbis nem bánta.

Ezzel párhuzamosan Rákell beiratkozott a helyi népi dalárdába, és miközben a magas c–ét ostromolta, Jákobra függesztette felületesen vigyázó szemeit.

És Jákob, aki nappal ácsolt, ha volt mit, esténként pedig népdalokat énekelt, a Főtérről nyíló nyugati utcácska modern bérházának szuterénjában bérelt lakást, ahol kíváncsiságára hivatkozva Rákell a piacra menet meglátogatta őt.

És lefeküdenek ők egy kicsiny időre.

Sietősen persze.

Aztán a piaci bévásárlások után, visszaútián ismét felkelt Rákellben a kíváncsiság, amit Jákob nem bízhatott a szentlélekre, mert az nem mindenkor jöhetett el, hanem tehetségéhez mértén kielégítette azt.

Rákell pedig, két mester között, a házmesteri teendőket is ellátta, ügyeskedett, jól forgolódott.

És teherbe esett.

A mészároست örvendeztette meg először a hírrel, amire, csütörtök lévén, rögtön, egész vasárnapig kiment belőle a marhavér, elhült, és az eljövendő szentlélekre hivatkozva kimentette magát.

– Elveszed? – kérdezte a barátja.

– Elveszed? – kérdezte a mészáros Rákellt.

Rákell pedig még egy lapot kért a tizennyolcra.

Jákob pedig azért lett második a sorban, mert azokban a hetekben munkanélküli lévén, nem volt mivel fizetnie az elsőszülött fia gondozására felfogadott öregasszonyt.

Az idős asszonynak kevés volt a betevő falatja, felmondta a gyerektartást, és azzal vádolta Jákobot, hogy a fia indiai nyelvleckéit sem fizette ki.

Így került József az apja szuterénlakásába, ahol a belső udvar örök- árnyékos cementpadlóján hindu pózban órákig csücsülve gondolkodhatott napfényesnek óhajtott jövőjéről.

Rákell pedig felvette az ő szereit és fohászkodék, hogy jobb sorsa legyen.

*Akkor történt, hogy a kor szokása szerint Rákell cseléd társát, Erzsébetet is megszállta a megfoghatatlan szentlélek világi, nevenincs helytartója, és kegyei-
ből részesülve ő is teherbe esék.*

Rákellel együtt kevés ideig szomorkodtak vala, és taníták aztán egymást arra, hogy miként kell gyereküknek apát, maguknak pedig férjet szerezni.

Rákellnek sikerült.

A gyengébb ellenállás vonalán jutott a házasság révébe.

És Jákob megbéküle a gondolattal, hogy második asszonya lesz.

Egy szombaton magukra öltötték a dalárdai öltözkük, elbuszoztak a nyárad menti faluba, a Rákell szüleihez.

A gyerek Józsefről és annak, félkész, a Rákell köténye alatt kuksoló féttestvéréről ott is elfelejtettek szólni, mert a szülők örömet és a maguk jövőjét nem volt szívük rögtön romokba dönteni.

Az öreg ács azzal vigasztalódott, hogy vejében kollégára lelt, az anyóssá avansált Rákell mama, pedig annak örült, hogy lánya városi asszony lesz, urak és hölgyek között járkálhat egész életében, amivel bírónéhoz illően időnként eldicsekedhet a faluban.

A fiatalok a szülők áldását kérték és kapták, a hivatalos papírok beszerzését és az egyházi áldást Jákob, anyagi nehézségre hivatkozva, meghatározatlan időre elhalasztotta.

Rákell még abban a hónapban búcsút monda a cselédsorsnak és beköltözék Jákob szuterénlakásába. Asszonyoskodott, főzött, mosott, takarított, és még a gyerekről is gondoskodott.

Jákobot is elbájolva felvette a Kismama nevet, magát úton-útfélen, de Jákob előtt minden lehetséges alkalommal Kismamának nevezte, amit az elsőszülött ugyancsak minden alkalommal, konok hallgatással fogadott.

És amikor eljött az ideje, orvosnak is látnia kellett a terhes anyát.

Az orvos pedig összehúzza szemöldökét.

Rákell ördögtől való boszorkányfoltjai környékén, aztán egész testén apró piros foltokat fedezett fel.

– Gyerekbetegség. Rózsahimlő – állapította meg az orvos tárgyilagosan.

– *Hány éves maga, angyalom?* – kérdezte kedélyesen, mert jókedvvel gyakorolta nőgyógyászati hivatását.

– *Huszonnégy* – rebegette Rákell.

– *Ács Rákell, huszonnégy éves* – ismételte a doktor miközben beírta a nevét az állapotosok nyilvántartásába.

– *Maga még nagyon fiatal, szülhet még rakás gyereket. Azt ajánlom, hogy ezt ne hagyja meg. Rizikós. A rózsahimlő miatt...*

Rákell szomorú képet vágott, gyorsan felöltözött, és sietve elhagyta a rendelőt, ahova többé nem kíváncszott.

Az elkövetkező hónapokban gyakran hüppögve omlott Jákob mellére, hogy párkapcsolatukat valamely pecsétes hivatalos papírral véglegesítse.

Jákob a templomi esküvőt meggyőződése elleninek és rangján alulinak nevezte, a városházi házassági bizonyítványt pedig szükségtelen cifrázkodásnak.

Így aztán, a keskeny szalmazsájkukon töltött éjszakák zihálásait és visongásait, Rákell gyakori zokogása követte, amit Jákob saját férfiúi képességeinek a javára írt, Rákell pedig nőiessége kudarcának, bájai hatástalanságának könyvelt el.

Terhessége ötödik hónapjában, amikor a gyermeket elvenni már nem lehetett, rájött, hogy Jákob bibliaian családszerető, a gyermeknek tehát meg kell születnie, és akkor papírral vagy a nélkül, férje, ura, házastársa lesz.

Akkor már javában folyt a világháború, bombák hulltak a valamiért ellenségesnek nevezett városokra, temettek harctéren, temettek otthon és temettek az álmok szülészeten.

*

Egyszer apám bement az egykori katonai parancsnokságból átalakított új iskola épületébe, ahol, az országot vezető párt dokumentumai által meghatározott szabályok szerint a nehézipar előretolt erődítményének vagy tüzelőállásának, a gépgyártóipar istenének áldozhattam életemből négy évet, és az igazgató heves tiltakozása, majd szájtátisága ellenére jelentős összeget fizetett tandíjként, amely tudvalevőleg nem létezett, hiszen az oktatás, tekintettel a néphatalomra, tandíjmentes, azaz ingyenes volt.

Bajuszkás mérnök osztályfőnökömtől tudtam meg a furcsa látogatást, és nem értettem, hogy apám miért tette ezt, mert a pénz értékéről csak annyit sejtettem, amennyit a pénzváltáskor apámtól ajándékba kapott egyes számot mutató aprópénz, a semmire sem jó, de aranyos pénzérme sugallt, amikor a „fej vagy írás” játék alkalmával a levegőbe pöttyintve, kicsit szédítő forgásával mutatott nekem. De valamivel többet értettem meg abból az ellenállásból, amit mostohaanyám még a családiasnak képzelt, lábviz– mosdótálas ebédelések idején is tanúsított, amikor apám szemére hányta különféle nagylelkű adományait.

– *Kissék bundás kabátban járnak! Nekik miből futja? És nincsenek is benne a vezetőségben...*

– Ó, te műveletlen asszony... – kezdte apám a meggyőző munkát, és apránként rájöttem, hogy a műveletlenség külső jegyeit tekintve szapora beszédet jelent, amelyben a döntő sohasem a hiányzó logika, hanem az egymásba torlódó szavak pergésének ritmusa.

Amikor a Zasszony szövegei meghaladták a gondolkodó ember türelmének felső fokát, repült, és minden esetben az elégedetlen nő feje tetején landolt a tányér. Ez olykor, apám idegállapotától függően, már az első fogás idején megtörtént. Így aztán a levesestányérból hol a vékonylaskás, zsírpöttyös húslé, hol meg a tejfeles krumplileves koszorúzta az agyatlan családi ellenzék mindig frissen dauerolt hajkoronás fejét.

Hogy mennyire volt ez osztályharc, azt nem tudhattam, és a munkásosztály parasztsággal hangoztatott összefogásának követendő példajaként sem foghattam fel, tányérom fölé hajolva igyekeztem gyorsan végezni az ebéddel, mert miután mesterem, szájtörő kendőjét asztalra csapva, kilépett a mosdótálból és felületesen megtörülközve elviharzott a szobakonyhától távoli tevékenységének magasztos területeire, az ideiglenesen csatát veszített Zasszony az ebédelést önkényesen és beláthatatlan időre felfüggesztette.

*

Apámmal vitatkoztam, mostohaanyámmal soha.

– Megcsináltalak, felneveltelek... Ruháztalak, etettelek, iskoláztattalak...

– Álljon meg a menet! Tudtommal a gyerekcsinálásban anyámnak jelentősebb szerep jutott

– Elhagyott bennünket!

– Közös megegyezéssel elváltak. Beleegyeztek a salamoni döntésbe: a fiú az apjához, a lány az anyjához kerüljön. Életet kaptam. Feltételezem, hogy felelősséget vállalt ebben. Nem magam döntöttem arról, hogy a világra kellett jönnöm.

– Tisztelettel tartozol nekem, mert felneveltelek. Rengetegbe kerültél. Számítsuk ki! Négy évig havonta fizettem azt az öregasszonyt, aki vigyázott rád. Szépen öltöztettelek, rézgombos nagykabátot vettem neked. Fénykép is van róla, a színház előtt készült, mert már ötéves korodban színházba járatlak...

– Otthon nem hagyhatott, és mivel nagy színházbolond volt, minden előadásra elcipelte... Mellesleg, koromra való tekintettel ingyen ülhettem az ölében a felső erkélyen. Fenn ültünk ugyebár a kukurikún, olyan magasan, ahova a magyarok bevonulásakor tartott díszelőadáson a közönség soraiba szórt csomagolt cukorka-zápor sem jutott el.

– Egyszer vertelek meg, amikor elszakítottad rézgombos télikabátod zsebét. Többször kellett volna! Tudod te, hogy mennyibe került az a kabát?!

– Az ócskapiacon vette.

– Egy finom úri gyerek kabátja volt, alig használta. És rengetegbe került, de megvettem, mert mindig szépen járatlak.

- Most egyetlen ruhám van, amit a rendszer szűken mért „pontjaira” vásároltunk. Csalánszövetből készült, leülni sem lehet benne, annyira gyűrődik.
- A te korodban nekem is csak egy ruhám volt.
- Az, amit ballagásomra nekem ígért, de aztán nagylelkűségét visszaszívta, pedig illetet volna legalább az ünneplőjét érettségiztetnie.
- Prima angol szövet, húsz esztendeje csináltattam Nájmannál. Abban jártam a férjfiórus fellépéseire... És az életiskolába. Mire mész a pénzemben szerzett papíroddal, ha eszed kevés?!
- Felpróbáltam, igazítani sem kell azon az öltönyön, mert növésben már utolértem...
- Testben igen, de másban alig... Kibőjtöltem azt a ruhát...
- Látom azt a régi fényképekről, hogy fiatalsága idején a munkásosztály sanyarú sorsában osztozott, a girardi kalap, a varrott rámás cipőre simuló kamásli és a kezében tartott ezüst nyelű sétapálca mutatják nélkülözésekkel tele, sanyarú életét...
- Ne szemtelenkedj!
- Nemigen merek ugrálni, hiszen a mostani nagy szabadságunkban, függetlenségünkben és egyenlőségünkben a fiatalok egyenruhája a melegítő, prêmes télikabát helyett pedig kopott lódenben járunk.
- Számítsd ki! Rengeteg pénzembe kerültél. Koszt, ruha, cipő, lakás, víz, gáz, villany... Hány esztendeje tartalak? Ez a hála? Elégedetlenkedsz? Még nem dolgoztál, semmit sem kerestél! Anyád is hálátlan volt, tőle örökölted ezt a viselkedést...
- Rendben van. Számoljunk. De ne csak születésemtől összegezzük, mennyi mindenbe kerültem. Vegyük be a számításba a kilenc hónappal azelőtti költségeket is. Ha üzlet, akkor legyen üzlet.
- Mit akarsz? Ne szemtelenkedj, mert megpofozlak!
- Azt ajánlom, hogy abból a rengeteg költségből, amibe eddig kerültem magának, vonjuk le, például az élvezetekért járó költségeket. Mert, ha nem szerelemből születtem, hanem csak úgy megszokásból, mondjuk testi szükségletből, akkor ugyebár anyámat csak olyanformán használta, mint azt annak idején azokat a bárcás hölgyeket szokták a derék iparos legények. Azt pedig úgy hallottam nekik is szép pénzbe került. Volt, aki hétféteken odahordta egész heti bérét. Szóval, adjuk össze ezeket az örömpénzeket, mert vérmes természetű lévén úgy gondolom, nemcsak szombatonként vette igénybe anyámat, és vonjuk le ennek értékét a rám fordított hatalmas összegből. Úgy tudom, anyám szolgáltatásai színvonalon felüliek voltak. Vannak olyanok, akik még most is házastársi tiszteletből vagy csak úgy viccből minden közösülés alkalmával szimbolikus módon perselybe dobznak egyet- egyet a legnagyobb fémpénzünkéből. Férfiasságát is fitogtathatja ezzel az ember, de legalább elismeri kötődésének valódi okát élettársához, azt, hogy mennyire értékeli őt. Feltételezem, hogy anyámhoz ennél lazább érzelmi szálak kötötték. A kettőjük pénzügyeiről is jól fogna most egy kis elszámolás ah-

hoz, hogy pontosan kiszámíthassuk, mennyibe is kerültem eddig. Az sem lehetetlen, hogy ha a háború előtt, még idejében széttöri azt a perselyt, ma sarokháza lenne...

– Szentelen, gazember! Nincs benned parányi sem a szülőknek kijáró tiszteletből!

– Integrálni és differenciálni megtanultam, higgye el, hogy összeadni és kivonni is tudok. Számítsuk ki, mennyivel tartozom apámnak az életemért, de legyen igazságos ez a számítás. Csakis így vállalhatom, hogy tartozásomat majd az utolsó aprópénzig kifizetem. Mert az is idetartozik, hogy ameddig volt anyám, ugyebár bevásárolt, főzött, mosott, takarított és mosolygott. Mennyi is volt az ára akkoriban egy szelíd mosolynak? És a simogatásnak? Pajzán kacsingatásait se hagyjuk ki számításunkból. Még akkor sem, ha a mai osztályharcos időkben az ilyesminek semmi értéke. És azt is szíves figyelmébe ajánlom, hogy a házmester fiaként magam is dolgoztam szolgálatában, kifutó fiúja voltam, együtt seprtük a villa kertjét, udvarát, télen törtük a jeget a járdáról, szórtuk hamuval és szidtuk a sarkon ólálkodó rendőrt, aki mindenáron büntetni akart. És cukorka helyett beértem a csikókályháról elcsent száraz kenyérhéjjal, mert akkoriban az összes barátaimmal egyetemben, örökké farkaséhes voltam.

Az apámtól számtalanszor hallott történetek kaptafájára, miszerint már hatéves korától dolgozott, hol a szénaprés lovait, szelet kenyérért körbe–körbe hajkurászta, és minden adandó módon szolgált, hogy betevő falatját megszerezze, magam is emlékeztethettem, és dicsekedhettem küzdelmesen szép életemmel.

„Hatévesen, szónokoltam magamban, már éjjel–nappal ringattam mostohaöcsémet, akivel kedves élettársa ajándékozta meg a háború kellős közepén. És aki hajdanán kombinéban menekült a kíváncsi szomszédok elől a ruhás szekrénybe. És ha már itt tartunk, akkor, kedves főúr, írja a többihez azokat a lelki traumákat is, amelyeket második félesége rágalmai, a mostohaanyák szokásos gonoszságával, anyám képzelt kurválkodásáról az ezerszer ismételt imádkozókat utánozva, tanulóóráimat sejtelmesen suttogó boszorkányhangjával rendszeresen bepiszkitotta, rémálmaimat megalapozta. Levonhatjuk a maga által említett hatalmas összegből még a jobb szemem körüli erősödő idegrángások hátrányos következményeinek hozzávetőleges értékét is, hiszen a fiak nem felelősek az apák olyan ballépéseikért sem, amelyek nyomán gyermekük maradandóan lelkileg is károsul, és visszahúzódó, hallgatag tétovázó emberként csak halkan kopogtat az önállóság és a reményteljesebb élet ajtaján.”

– Hálátlan tekergő! Tűnj el a szemem elől!

– Igen!? És azzal mi lesz, amit Sztálin elvtárs mondott a kritikáról? „Ha a kritikából öt százalék igaz, el kell fogadnunk!” És ha száz százalékban igaz, akkor ugye, befogjuk a bíráló száját!

– Mit értesz te a politikához?

– Semmit nem értek hozzá. De ha nem óhajt pontosan számolni, akkor kijelentem, hogy semmivel sem tartozom az eddigi életemért. A továbbiakat pedig,

szíves engedelmével nulláról kezdem! – jelentettem ki önérzetesen, és elviharzottam tanulni vagy valamiféle munkát keresni, hogy önállóságomat megteremtsem. Pedig könyörtelenül folytatnom kellett volna apámmal a párbeszédet.

*

Emlékezetes volt az a díszebéd is, amelynek szervezésében, apámmal együtt már előre vidulva a nyájas rokonságnak ígért meglepetésen, magam is részt vettem. Tökéletesen olvasható, szabályos műszaki írással tucatnyi levelezőlapot írtam, hogy minden élő rokonunknak tudtára adjam, apám hagyatéki meglepetéssel is szolgál majd a találkozón. Köztudomású volt apám halálos, feketesárgaságos betegsége, amiből a rokonság valószínűleg valamiféle, apám igazgatói, szövetkezetelnöki, káderesi és katonatiszti munkája nyomán felhalmozott vagyona elosztását sejtették nyájas szövegemből.

A megadott időpontban mindnyájan összegyűltek a Kismező utcai szobakonyhában.

Mostohaanyám diadalmasan feszített a néhányuk kivételével sohasem látott rokonaink körében. Kitett magáért, amikor a szokásos, de mennyiségében csaknem tízszeres, húsleveses és prézlis csirkés ebédet a szobában egymás mellé állított összes asztalainkra feltálalta.

Apám visszaemlékezéseit kell elővennem, ahhoz, hogy testvéreit és azok nálunk megjelenő családtagjait elsorolhassam.

Vilma nagynénémre emlékszem, mert az egyik nyári vakációm idején, apám halászszenvedélyének engedve, vendégül látott a Tar család régi, „Tyúkszar utcai” házában Felvincen. Olyanféle vendéglátás volt, hogy minden ételmet, még a kolozsvári piacról frissen vásárolt gombát is mi vittük, és csak azután fordultunk be a ritkán használt „tisztá szobába”, miután apám asztalra tett néhányat a legnagyobb értékű román pénzből.

És megjegyeztem magamnak Jolán nénémet is, akivel gyerekkora óta haragban volt apám, de akit anyám időnként felkeresett a Tanítók Háza mögötti, a Bethlen-bástyáról áttekinthető cigánynegyed valamelyik keskeny sikátorának egyik valószínűtlenül alacsony házában. Ez a csontos, szapora beszédű asszony, apám szerint „pletykafészek”, színházi kellékes cigány férjével és gyerekeivel a Tarok közül a legnyomorultabb volt. Ma is talány, miként jutott erre a sorsra. Anyám nagyon sajnálta, kisiparosné korában, ahogy tudta, gyakran segítette, és áradozva beszélt tisztelni való, mélynyomorúsággal küszködő küzdelmes életéről.

Apám legnagyobbik testvére, Róza, férjhez ment egy román csendőrorrmesterhez, Frățilă Aronhoz, a tordai törzsparancsnokhoz. Egyetlen gyermekük, Endre, a tordai Dörgő töményen sós vizéhez szokva, amikor 1922 nyarán Felvincen nyaraltak, a szomszéd gyerekeivel együtt fürödni ment a Marosra, s mert azt hitte a víz itt is fenntartja, a legmélyebb helyen beugrott a folyóba, és megfulladt.

Tizenkét esztendő volt. Anyjának korai halálát, így tartja a családi krónika, a fia halála miatti bánata okozta.

Vilma, apja beleegyezése nélkül, az özvegyember Tóth Sándor, felvinci kéményseprő felesége lett. Emlékiratában apám tíz sort szánt mellébeszélései miatt nem kedvelt nővére és annak jellemtelen fia jellemzésére. Később, a kézirat más részeihez hasonlóan kivágta, törölte sarkosan fogalmazott véleményét.

Erzsébet okos, becsületes lány volt. Gépírást tanult és a községházán dolgozott. A háború után férjhez ment Farkas Sándor cipésmesterhez, de apám szerint valamiért nem lehetett boldog.

Kálmán, miután 1914-ben apjával Bécsbe menekült, onnan, házasságkötéshez szükséges irataiért, hazatért. Elfogták, katonaszökevényként került a nagyenyedi kaszárnnyába. Hat héttel később, amikor kitört az első világháború, a legelső katonavonattal a galíciai frontra vitték. Nem sokat harcolt, már az első napon fogságba esett. 1917-ben beállt a Vörös Hadseregbe, megsebesült és a harcok kórházba került. A fehérgárdisták rövid időre elfoglalták a város, a kórházban talált vörösgárdistákat, köztük Tar Kálmánt is, kivégezték.

Imre, amikor betöltötte tizenharmadik életévét, Vilma nővére rábeszélésére, annak férjéhez, kéményseprő inasnak állt. Három évig szenvedte nővére kizsákmányolását. Aztán Aranyosgyéresre került, ahol folytatta mesterségét. Anyám szeretettel mesélt róla. Jószívű embernek ismerte, aki a korral lépést tartva, időnként csodálni való Ford gépkocsijával látogatott Kolozsvárra. Egyszer ijesztően nagy harcsával állított be anyámékhoz, aki nem tudta mitévő legyen a nagy halallal. Imre bátyám nekigyürkőzött, és fejedelmien finom halvacsorát varázsolt asztalunkra.

Olykor feldereng bennem apró gyermekkorom első eszméléseként az a séta, amit a város főterén, Imre nagybátyám kezébe kapaszkodva tettem. Óriási villamos kanyarodott a térre. Ha behunyam a szemem, most is látom a fényes villamosínek végtelenbe vesző csillogását. Furcsa, hogy városom Főterén nem járt, ha pedig mégis járt valamikor villamos, az születésem előtt történt. Nem emlékszem Imre bátyám arcára, de meleg keze nyugtató, biztonságát adó szorítását ma is érzem. 1954-ig élt. Anyám tisztelete és csodálata hosszabbodott iránta való érzéseimben. Apámmal együtt megfordultam aranyosgyéresi házában is. Akkor már özvegy volt. Tragikus halállal halt két fiát csak futólag ismertem. Az egyiknek, özvegyen maradt román felesége, Tar Ana, városi képviselőként haláláig viselte családnevünket.

Jolán, akit apám enyhén szólva nem kedvelt, erős fizikumú, nagy munkabírási, csontos teremtmény volt. Pletykázásáért Nobel-díjat érdemelne, írta apám. „Férjhez ment egy színházi kellékeshez, aki egyszer Űiglizan, másszor Ceglédi, egyszer román, egyszer magyar volt. Az igazság az, hogy cigány származású.” Jolán nénémmel azért sem volt kibékülve apám, mert korlátoltságát sűrű keresztvetéseivel is kimutatta.

Juliska volt a felvinci Tar család tizenkettedik gyereke. Anyjához hasonlóan

szép lány volt. És apám szerint, magyar nemességét is örökölte: Nem írok, nem olvasok, én magyar nemes vagyok! Ő is Aranyosgyéresre került, és Hada Ion cipésszel kötött házasságot.

Magáról azt írta apám az emlékiratában, amiről mindig is szívesen mesélt: nem volt gyermekora. Kimaradt a harmadik osztályból, nem volt cipője, mezít-láb csicsonkázott a jégen, megfagyott a lába. Az apja 1914-ig küldött némi pénzt Amerikából elszegényedett családjának, de a háború idején a posta nem működött.

A felvinci hatósági emberek bosszúállása miatt, egy rosszindulatú feljelentés alapján elkobozták nagyapja szabóműhelyének felszerelését, mindent, aminek értéke volt. Két sanyarú esztendő után édesanyját hívták a község házára, és tudatták vele, hogy a feljelentés rágalom volt, viheti a község háza padlására hordott dolgokat. Csakhogy a ládák akkor már üresek voltak. Eltűnt a sok készruha, anyag, szerszám, gépek. Három rozsdás varrógéppel és az üres ládákkal maradtak.

Újságszövegszerű, rossz ízű politikai nyilatkozatokkal, naiv hitvallásos részekkel megtűzdelt az apám emlékirata. Eddig nehezen olvastam, nem értettem, vizolyogtam tőle. De újraolvassa, enyhe csodálat környéke, konok kitartása tiszteletet parancsol, világlátásának egyszerű megfogalmazásaiból kikövetkeztethető, hogy iskolázatlansága ellenére tudta, meggyőződéssel hirdette a világ szegényekre és gazdagokra osztottságának igazságtalanságát.

„A régi kapitalista rendszer alatti időkben, az igazságtalan nemzeti elnyomások, amiket el kellett szenvednünk a kizsákmányolók és fasiszta-, nacionalista- és sovén rendszerektől, a szenvedések és durva megaláztatások forradalmasítottak és öntudatra ébresztettek sok becsületes, bátor embert. Így fonódtam bele én is abba az erős szálba, amely körüléri az egész Földet és ez olyan erős, hogy összetartja az összes dolgozókat... 1925 januárjától egyszerű katonaként harcoltam az illegális Romániai Kommunista Pártban... Ötven év alatt, sok becsületes harcos közt, olyanokkal is találkoztam, akik piros inget vettek magukra és úgy kompromittálták a pártot, hogy a maguk érdekeiért másokat letapostak. Az egyszerű katonák hátát létrának használva, a maguk érdekeiért felfelé kapaszkodtak.”

Nem nehéz ebből kiolvasni a mostani globalizációra törekvés előtti proletár nemzetköziség mindeneket egyesítő gondolatát. Egyszerű ésszel is átlátható, szép gondolat, amelynek gyakorlata követhetetlenül tele volt maig éró ferde utakkal, erőszakkal és előreláthatatlan fiaskókkal.

*

„Az egyik békés napon a betegnyugdíjba menekült Jákobot meglátogatta az egykor népes Renner–Rónai–Rădulescu család egyik haláltáborban megjárta tagja, és arra kérte, írja alá az elébe tett nyilatkozatot. A nyilatkozatban az állt, hogy

már az illegalitás sötét éveiben nagyon jól ismerte Rădulescu Martin (akkor Renner Móric) elvtársat, akivel együttműködött a sejtben, és röpcédulákat is szórtak számos alkalommal és számtalan helyen.

- Nem tudom aláírni – mondta Jákob betegesen.
- Fáj a keze? – érdeklődött együttérzően a kis vörös ember.
- Majd segítünk...
- De hiszen, nem is ismerem magát? – méltatlankodott Jákob.
- Majd meg fog ismerni. Sokan voltunk akkor, fedőnevet viseltünk, futólag tartottunk szoros kapcsolatot, igaz ugye, hogy nem volt szabad tudnunk egymásról a konspiráció miatt?

Hadart a kicsi vörös ember, mosolygott és kitarтоán pátyolgatta a Jákob vállát. Aztán elővett egy hasonló nyilatkozatot. Az aláíró Anca Ervin (az illegalitásban Ankraut) bizonyította, hogy Rădulescu Martinnal (volt Renner Móriccal) együtt dolgozott a sejtben és röpcédulákat is szórtak számos alkalommal és számtalan helyen kitűzték a vörös zászlót.

- Én biza, Ankrautot sem ismerem – mondta tétován, mint aki végzetes hibáját beismeri.

- Röpcét Királlyal és Szabó Palival szórtam egyszer a fűtőház mögötti fertályban.

- Úgy van! Megvan! A fűtőház mögött... – lelkesedett a kis ember.

- Baj van! Álljon meg a menet – szólt higgadtan Jákob, és széttárta karját.

A kis ember gyorsan odaugrott, ölelkezett az ágyban fekvő emberrel:

- Testvérek vagyunk. Elvtársak. Együtt jártuk a nehézségek poklát. Tartsunk össze a jóban is.

Jákob leseperte magáról a kis embert, és vele együtt a lelkesedést is, amelyből azért ráragadt valamennyi.

- Én tényleg nem ismerem magukat – mondta szomorúan, és a fal felé fordult.

R. elvtárs kioldalgott a szobából.

Néhány nap múlva, amikor a piacon találkozott Rákell-el, boldogan újságolta, hogy rátalált egy kiváló elvtársra, aki ugyan nem volt egyszer sem a fűtőház mögötti negyedben röpcézni, mégis aláírta a nyilatkozatot, és Ankrauttal ők is aláírtak egy-egy nyilatkozatot, úgyhogy nemsokára mindhárman megkapják a régi harcosoknak járó külön-nyugdíjat.

Jákob csóválta a fejét, neki a Fáraó kegyelméből már járt a különleges nyugdíj, de Rákhellnek az isten pénze sem volt elég, ezért aztán keresett két olyan embert, akik bizonyították, hogy az illegális Jákob feleségével együtt röpcét szórtak a fűtőház mögötti vasutas negyedben, és május elsején kitűzték ott a vörös zászlót.

A következő hónaptól kezdődően Rákhellnek, akit életében hivatalosan háztartásbeliként tartottak nyilván, nem hivatalosan pedig meghatározatlan ideig az ősi női mesterséget gyakorolta, nyugdíjat hozott a postás.

József gimnazista korában találkozott az utcán Király Ferencsel, aki elcsodálkozott, hogy mennyire hasonlít József az apjára. A fiúnak eszébe jutott a hősi tettek beillő röpcézés. Király bácsi legyintett.

– Biz, fiam, mi akkor úgy féltünk, hogy zabszemet sem lehetett volna fenekünkbe dugni. Apád tört dugott a zsebébe, és fogadta, hogy élve nem adja meg magát... A zászlót pedig miután anyáddal kétszer is megpróbáltuk feldobni a villanyvezetékre, és mind a kétszer visszaesett, gyorsan összegöngyöltem, és bedugtam a fűtőház kerítése alá.

*

Naiv ember volt apám. Becsületessége elkötelezettségében és a szegénységhez való ragaszkodásában mutatkozott. Vallásos áhítattal, hitt abban az eszményben, amely mindenkinek szükséglete szerint ígérte az anyagi javakat. Szerény körülmények között akarta és élte közösségét szolgáló életét. Fogadott puritánságával hirdette, nem épít saját házat, de a közösségét szívesen. Nem kívánt a megélhetésénél nagyobb fizetést. Elnökként, igazgatóként, katonatisztként többet kapott, de csak egy részét vitte haza mostohaanyámnak, a felét többször is a magyar színháznak, a jótékonsági alapnak adta, a fővárosi sajtóközpont sohasem kamatozó, sohasem értékesíthető részvényeibe fektette. Jól látta, de tudatosan nem követte a különféle, egyre magasabbra törő vezetők vagyont harácsoló igyekezetét. Elutasította, amikor szoba-konyhás lakásnál nagyobbbat kínáltak neki.

Betegnyugdíjazása két vagy három évig elhúzódott, kevés tartalékát hónapok alatt felélte a család. Ezért aztán tanulmányi előmenetelemnek megfelelően hiába kaptam engedélyt az egyetemi felvételre, mostohaanyám unszolására, betegágyából nyögve, eltanácsolt a továbbtanulástól. Később ugyancsak mostohaanyám befolyásolta abban, hogy sok máshoz hasonlóan hazug módon, az illegálításban érdemeket szerettek anyám helyében, aki nagybátyámmal együtt vizszautasította ezt a kegyet, magas nyugdíjban részesítsék. Az első helyett a második Tar Károlynét, aki néhány év cselédségen kívül soha sehol nem dolgozott, és még csak párttag sem volt.

Apám az 1950-es évek legelején gyakran szabadkozott betegágyából: „Fiam, nem így akartuk...”

Később harcostársai jólétét tapasztalva, nehezen bírta élettársa örökös, elérhetlenségét firtató kirohanásait. Amikor aztán megkapták az apám kevés nyugdíját kiegészítendő indoklással a mostohaanyámnak ítélt pénzt is, a szegényedő társadalom kivételezettjeként „elég urasan” éltek. Fölösleges pénzükből öcsémnek motorkerékpárt vettek, s Gálfalván megszerezték és rendbe rakták mostohaanyám elhalálozott szüleinek házat. Ekkor gondolt apám öseire, és a mostohaanyám által levezenyelt díszebédre összehívta rokonait, hogy síremléket állítsa

nak apjuk és nagyapjuk felismerhetetlenségig elhanyagolt sírján, a felvinci temetőben.

A díszbéd persze kordiális légkörben zajlott a nem elég tágas szobában. A konyhában segédkeztem valamennyit, aztán kihúzódtam a sok ember elől az udvarra. Számomra idegenek voltak. Vilma nagynénémet kétszer láttam életemben. Fia, a tudálékos és nagyképű, de apám kegyeit keresve örökké hízelgő Tóth Pista többször is megfordult nálunk, mert gyakran volt kárnivalója.

Egyszer apámat elkísértem a Tordai út eleji, szegényes lakásukba, amelynek egyetlen érdekessége az volt, hogy a városból kivezető nagyforgalmi út első, fentről utolsó kanyarjának jobb oldalára nézett, s a ház kőfalának időnként figyelmetlen gépkocsizók ütköztették járművüket. Tóth Pista még ezzel is nevetve dicsekedett, mint a bakalódó diákok, akik, ha sikerült elakasztani valamelyik figyelmetlen társukat, öntelten vigyorogtak.

Nyáron történt a családi találkozó. Ki virággal, ki valami apró ajándékkal érkezett. Az ebéd után lekonyult kedvvel távoztak, mert apám, mint gyerekkorában valamilyen furfangos csínnyel, ismét átverte őket. Szóba sem jött az általuk remélt örökség. A felvinci családi sírhely rendbetétele érdekében apám felszólította őket, hogy ki–ki tehetsége szerint járuljon hozzá közös örökségük fenntartásának költségeihez. Panaszzőzönnel válaszoltak.

Jolán néném nagyhangú megjegyzését később is haragosan emlegette apám. „Te vagy az úr! Tőlünk mit vársz? Csórók vagyunk, alig élünk!”

A búcsúzáskor Vilma néném hat tojással topogott a konyhában, nem tudta, mostohaanyámnak hagyja-e, vagy a fiának. Végül, apám csúfondárosságát örököelve, megjátszott komolykodással, azt tanácsoltam neki, hogy vigye szépen vissza Felvincre, ha akad majd kotlóstyúkjá rá ültetheti, és a kikeltett kiscsibékből pompás sült csirkével emlékezhethet majd kolozsvári látogatására. Szatyrában markolászva a tojásokat, bambán rajtam felejtette kérdő, csodálkozó tekintetét. És gondolkodást mímelve, végül megfogadta a tanácsomat.

A családi sír gondja apámra maradt. Évtizeddel később, amikor országjáró riportútjaim egyikén Felvincre vetődtem, megkerestem a főtértől emelkedő dombon lévő kis temetőben őseim sírját. Csökkent kis szürke márványkő áll a talajba süllyedt sírhely fejénél. Rajta a felirat:

Tar család

Akkoriban apám a Kolozs megyei pártbizottságnál eljárta, hogy több száz esztendőös kolozsvári őseinknek, a Házsongárdi temető kialakulásának kezdetén a mai jobb oldali főút elején, az I. c. parcella sarkán lévő sírját visszaszerezze egy

bizonyos Pop nevezetű betolakodótól, akit előszeretettel támogatott a sírkertet elrománosítani minden eszközzel erőltető temetői gondnokság. Őseink sírkövét, számos más magyar származású család sírkövéhez hasonlóan, a betolakodó eltulajdonította, lecsiszoltatta és bár nem temetkezett oda, nevét ráíratta. Apám az akkori divatnak engedve betonsírkövet csináltatott a régi megcsúfolt helyébe.

Ma apám neve alatt felesége és öcsém neve, fölötté pedig, a fehér márványtábla keskeny csíkjába beszorítva, a jó ízlést mellőzve, öcsém öngyilkos fiának neve olvasható.

Fiamnak és feleségemnek és magamnak, pártvezető osztálytársam protekciójával sikerült a II. c. parcellában, Bölöni Farkas Sándor, Brassai Sámuel, Kriza János és Bretter György sírja közelében, örök nyughelyet vásárolnom.

*

Párhuzamok

Apám házából semmit sem örököltem. Szerencsétlenül született fél öcsémre való tekintettel már tizenéves koromban ismételten biztosítottam mostohaanyámat, hogy tőlük semmi sem kell, életem a magam erejéből alakítom, ahogy lehet. Azt nem láthattam előre, hogy apám betegségére és rendezetlen nyugdíjára hivatkozva megtagadják tőlem ingyenes egyetemi tanulmányaim idejére a minimális támogatást jelentő étkezést és ruháztatást is.

Mégis, (akaratlanul) sok mindent örököltem apámtól. Nemcsak testi, gondolkodásbeli hasonlóságokra gondolok, amelyek apró jeleit olykor elégtétellel, némi büszkeséggel nyugtáztam, hanem a sors kegyéből olyan csodával határos párhuzamosságokat is, amelyekre apám emlékiratait olvasva s a magam életdarabjait felidézve, akaratlanul rábukkanok.

Azt, hogy hajam színe, arcom s kék szemem is az apámé, gyerekkoromtól ismerőseink csodálkozó felkiáltásaiból tudtam. Gondolkodásunkban is sok a hasonlóság. Fogalmazásaimban visszaköszön apám csúfondárossága, groteszkségeket kiugrató képessége. Egy szemfenékvizsgálat alkalmával kiderült, hogy jobb szemem mögött ödéma, egyszerűbben agydaganat kezdemény van. Háromszor ismételte meg a vizsgálatot városunk kiváló szemgyógyásza, mindháromszor ezt látta. Diagnózisával a budapesti szemészeti klinikáig jutottam. Ezt apám is megtudta, és szólt, hogy rá se rántsak, ő is éppen a jobb szemfenéken visel valamiféle anyajegyét. Ezt valószínűsítette a budapesti szemészeti egyetem adjunktusa is, így aztán évig tartó bizonytalanságom megszűnt, bevonhattam a gyászlobogóm.

Apámat, miután ateistákat is védelmébe vesz az isteni gondviselés, évekig tartó szigorú böjttel kievickélt a feketesárgaságból, de pajzsmirigy-elégtelensége miatt puffadni kezdett, apátiája rohamosan növekedett, folytonosan búcsúzott és mindegyre eltört nála a mécses.

Műtét előtt megemberelte magát, s vitézkedve naiv tudatlanságában azzal bátorította az orvosokat, hogy vágják, szabják, varrják, egy kommunistának az ilyesmi meg sem kottyán. Jellemző, hogy akkoriban már annyira kívül állott a demokratikusnak csúfolt politikai – és általában az egyre embertelenebb nehézségekkel tele mindennapi-életen, hogy észre sem vette, hogy az egykor hősiességet is mutató kommunista jelző annyira kiment a divatból, hogy még a pártaktivisták sem kérkedtek vele. A műtét sikerült, s utána apám baj nélkül masírozhatott az évszázaddal együtt az aggastyán kor felé.

Amikor magam is közelítettem a hatvanhoz, fiam, anyám és feleségem halála után, huzamos ideje padlón voltam, puffadtam, állandó hőemelkedés gyötört, orvosaim belenyugvást ajánlottak. Kikerülve Svédországba, mindenféle laboratóriumi eredményekből egyik, az átlagnál képzetesebb lakóhelyi orvosom diagnózisával kezdhettem új életet, hipotireózisomat napi hormonadaggal pótolva vénülök s kezelgethetem sok más bajom.

Az apámmal való párhuzamok közé sorolom azt is, hogy egyszer sem, akkor sem, amikor búfelejtés miatt elszántam magam a kúrára, nem sikerült berúgnom. Sem az eszem, sem a gyomrom nem bírta. Mindig csodáltam a pohárral szoros kapcsolatot tartó kollégáimat, amikor másnaposan bizonygatták, semmire, de semmire sem emlékeznek. „Elengedett kormányval” folytatott ivászatuk egy pontján bekövetkező „generál sötét” után elkövetett dolgaikért nem éreztek felelősséget.

Mézeskalácsos nevelőapám sem italozott, de akárhányszor elkísértem a belvárosba, a Mátyás király szülőháza melletti kis utcában lévő iparkamarai klubban kötelezően felhajtott egy „hosszúlépést”, s engem is kínált egy kisfröccsel, amelynek muskotályos ízét most is érzem a számban. Jobb volt, mint a mai hűsítők, limonádék, energjaitalok.

Azóta tudom, hogy az utánunk következőket nem nevelni kell, nem foglalkozni kell velük, hanem csak példát mutatni nekik. A jó is, nemcsak a rossz, ráragad az emberre. Fiú unokám, többek között azzal bizonyította ezt, hogy másfél éves korában, minden télesti sétánk előtt tökéletesen és együttérzéssel utánozta csizmahúzó nyögésem.

Párhuzamok kötnek apámhoz a „sors kegyelméből” is. Egyformán korán, a magunk erejéből kezdtünk önálló életet. Engem is Moldvába vittek katonáskodni. Ő Bakóba, én a szomszéd városba, Romanba kerültem. Ő műhelyfőnökként vészelt át a katonaságot, én irodai beosztásban. Őt is egy kimenője alkalmával vonzotta a helyi parasztok közelébe a csángó beszéd magyaros dallama. Én is hasonló alkalomkor, mozielőadásra várva, kaptam fel a fejemet, s mentem a fűlem után, amikor magyaros kiejtésüket hallottam.

Valahogyan az is hasonlóképpen történt, hogy mindkettőnket a vallásórák kegyetlen tiszteletese távolított el, nem a tanulástól, hanem egyházi szertartásoktól.

*

Olvasom apám emlékiratában.

„Az Osztrák–Magyar Monarchia idején rendi és rangi uralom volt. A munkásoknak, a parasztoknak, a szegényeknek nem voltak jogaik. Az iskolában, a templomban a gazdagok, az urak mindig elől ültek. A szegények, a más nemzeti-ségűek pedig mindig hátul, pedig közülük kerültek ki a legjobb tanulók, a rendeztebb gyerekek.

Csendes jó tanuló voltam.

Egyszer vallásórán az elbizakodott gazdag úri gyerekek szilvamagokkal dobálóztak és eltalálták a tiszteletes úr orrát. Tudta, hogy kik rosszkodtak, és azt is tudta, hogy a fegyelemtartás érdekében példát kell statuálnia. Vette görbe botját, hátraszaladt a szegények közé és ütötte, verte őket. Én is kaptam kettőt a hátamra, egyet a fejemre.

Azóta vagyok gondolkodó ember. Azt kérdeztem magamtól, miként lehet az, hogy az Isten embere ártatlanul ver engem. Miért engedi ezt a jó Isten? Sírtam keservesen. Arra tanítottak, hogy az Isten mindent lát. Rájöttem, hogy a tiszteletes azért ver minket, igazságtalanul, mert a gazdagok tartják, nekik szolgál, gyerekeiket nem bántja.

Fájt a verés, de hálával tartozom Szécsi Ferenc református istenszolgájának, mert gondolkodóvá tett. Erőt kaptam ahhoz, hogy gyűlöljem a rendi rendszert.

Attól kezdve nem imádkoztam és nem hittem a papok prédikációiban. Azóta tisztelem az igazságos embereket, a becsületes emberekkel harcolok a becstelenek ellen. A dolgozók jogaiért. A teljes szabadságért.

1915 januárjában hat hétig feküdtem ágyban, mert megfagyott a lábam. Nem tudtam járni. Amikor újra iskolába mehettem, Csiki István igazgató elkergetett:

– Takarodj az iskolából, te tekergő!

Pedig tudta, hogy jó tanuló voltam. Azt is tudta, hogy betegágyamban is tanultam. De mert nagy egyházfi volt, és családom nem járt templomba, tekergőnek tekintett.

Egy esztendeje dúlt az első világháború. Nyomorban éltünk, rongyosak és éhesek voltunk. Kilencéves voltam. Dolgozni mentem. A felvinci vasútállomás mellé gyűjtötték a környéki falvak szénáját, hogy a frontra küldjék. Szénaprést és hat lovat hoztak. Gondoztam őket, felváltva hajtottam kettőt– kettőt egész nap. A lovak elfáradtak, nekem nem volt szabad elfáradnom. Hat piculát kaptam egy hétre.”

Első osztályosan szűk– és halkszavúságom ellenére hamar megtanultam olvasni, és mert kellett, ordítva mondtam fel az évről a reám bízott hosszú, talán tizenvalahány szakaszos verset. Ettől kezdődően magamat valamely ügy érdekében, ha izzasztó erőfeszítések árán is, de sikerült legyőznöm. Később, a szívemből utált, ilyen–olyanra sikerült nyilvános szereplést is elvállaltam színpadon és a közélet ingoványos pódiumain.

Esténként a Görögtemplom utcából leszaladtam az Ellenzékért a Főterre, aztán felolvastam banklinál kalapáló apámnak a fontosabb híreket. Ellenzéki lettem

magam is. Apám sohasem tüzelt az „urak” ellen. Éppen csak kivette kezemből az első könyvet, amely ingyenes volt ugyan, de pénz csinálta írója a háborút egyoldalúan a „vitéz” magyarok szemüvegén szemlélve és dicsőítve az ellenséget a foglyok hátából szíjat hasító fenevadaknak tüntette fel.

Apám éppen csak elfelejtett templomba küldeni vasárnaponként, és ezért minden hétfői hittanórán tagja voltam annak a kicsiny, de összetartást nélkülöző körnek, amelyet a tiszteletes úr kívánsága szerint egymás hajába fogódzva azért alakítottunk, hogy vezényszóra padlóig húzzuk egymás nehezen okosodó fejét.

Az egyik hétfőn, a csoport állandó tagjaként, a mostoha körülmények ellen lázadozva, megpróbáltam rávenni a büntetésre váró társaságot, hogy csak színeljünk a hajhúzást. De nyolc-évesen ez a szervezésem nem sikerült, mert akadt egy csökkent értelmű a társaságunkban, aki élvezettel kapaszkodott a két keze alá parancsolt „pájszlikba”. Így aztán körbejárt bennünk a fájdalom. Bennem a méreg is rotyogott az értelmetlenséget tapasztalva, és kíméletlenségre készítetett. A tiszteletes úr kéjes mosollyal nyugtázta, hogy kezünkben maradt társaink haja.

A törpéknek kijáró első padban ültem és figyeltem a szép szóra. Megragadt a fejemben a tiszteletes úr érzelmes és dühös katolikusellenessége. De csak addig hittem neki, amíg egyszer a nagyszünetben szolgálatosként kitekintettem az ablakon, és a második emelet magasságából a tiszteletes úr és a katolikus paptanárról jókedvű csevegésének lehettem a tanúja. Valami viccen osztottak ráérősen, volt elég időm, hogy a folyosóról behívjam, és az ablakba gyűjtsem harmadik elemis osztálytársaimat. Hangos szóval hirdettem közben, hogy nem lehet igaz a reformátusok és katolikusok közötti ellentét, ha papjaink ilyen jól megférnek egymással.

Egy sápadt zsidó fiúval ültem padban, aki minden nap megosztotta velem finom tízóraiját. Tőle tanultam az okos szelídségből valamennyit. Nem fejezhette be a tanévet. Sárga csillagot viselt, amikor szülei mögött előlem is rejtőzve, utoljára láttam a városban.

Az első gimnáziumi tanévben még órarendünkben volt a vallásóra. Csutak Csaba, fiatal és fölöttébb szigorú tiszteletes tanított, tenyereseitől és körmöseitől még most is ég a kezem. Részvételünket a vasárnapi istentiszteleten karácsonyfa rajzos kartonlapra ragasztott színes kis csillagokkal kellett bizonyítanunk, amit a hídelvei református templom karzatán eltöltött órák után a tiszteletes úrtól vagy a segédlelkésztől kaptunk.

Anyám sem volt vallásos, de mert iskolai előmenetelemet féltette, nem ellemezte templomba járásomat. Megtörtént, hogy elvesztettem a kis csillagot, vagy karzatra gyűlt társaim közül valaki rendetlenkedett, például papírrepülővel szórazkoltatta istentisztelet alatt a híveket. Ilyenkor, büntetésként, a tiszteletes úr senkinek sem adott beragasztani való csillagocskát. A hetet akkor, többen is, veréssel kezdtük. A hétfői vallásórán, Csutak Csaba kíméletlensége miatt, gyakran közelebbi ismeretségbe kerültünk nádpálcájával.

De az, amikor valamely ünnepi alkalommal a Farkas utcai református temp-

lomba vezényeltek bennünket, mindig felemelő érzés volt. Nem tudom miért, de a patinás templom falai, a falakon elhelyezett ősi családi címerek, tiszteletet parancsoltak. A karzaton, az orgonista közelébe férközve, megbabonázva néztem kezének és lábának mozgását, mozdulatlanul hallgattam a bennem is szétáradó, levegőben vibráló, méltóságteljes muzsikát.

A következő tanévben az órarendből törölték a vallásórát. Megszabadultunk a tiszteletes úr nádpálcájától. Csak évtizedekkel később, amikor fiatal tanárunkból egyetemi tanár, majd püspökhelyettes lett, sejtettük, hogy sok más tantárgy megszüntetése miatt foghíjassá váló gimnáziumi és középiskolai nevelésünk hiányos, pótolhatatlanul torzóban maradt.

*

Apám verseket írt Móricz Zsigmond lapjának. Többnyire a Kelet Népeinek a szélére írta, aztán itt– ott megjelent belőle néhány Kopac Károly névvel.

Szántottunk és boronáltunk
Mit vetettünk eltakartuk
Sok a burján, kigyomláljuk
Kikapáljuk, kikapáljuk

Kapáltunk és gyomláltunk már
Mindenkié a szép határ
Imitt– amott pipacs virág
Piros virág, vörös virág

Tavaszmúlt, jön a szép nyár
Csak azé lesz, ki dolgozni jár
Sok pacsirta ifjú s lány
Dalolnak már, dalolnak már

Daloljatok régi nótát
Nem gúnyolják a parasztot már
Kelet felől, nyugatra száll
A napsugár, a napsugár.

Ilyeneket írt. Nekem nem mutatta, nekem nem tanította.

Anyám is szerette a verseket. Maga is írogatott. Emlékszem, újságoknak is küldött belőlük.

Nagybátyám a saját és mások gyerekeit cipőjavítás közben versmondásra tanította. Kórusban mondott verset először nála hallottam.

Valamennyire érett koromban, aztán katonáskodásom idején, nyilván példájú-

kat követve, írtam kötetnyi verset. Később, amikor szabadultam a mindennapok terhéől, megjelentettem több magam szerkesztette verseskötvet.

Párhuzam, öröklés, folyamat.

Mindig friss spanyolviasz: folytatás vagyunk mindnyájan. Minél inkább meggyőződhetünk erről előbányászott történeinkből, annál inkább gyarapodik az előttünk járók iránti tiszteletünk.

*

Mielőtt a saját elhatározásomból apámhoz költöztem a Kismező utcai Vass-villába, örökérvényűen belém itatódtak a külvárosi élet emberformáló történései.

Tizenévesként, miközben a Királyhágó utca város felé vezető bal oldalán, a járda helyén félméterenként felpúposodó sárgubancain lépkedve elhaladtam a szomszédok telkei előtt, nem sejtettem, hogy a felnőttek és gyermektársaim elbeszéléseiből akaratlanul magamba szívott, közismert és titkolt emberi történések-ből alakítom majd ki élethez való tudnivalóimat.

Szemben velünk Szabóék laktak. Az öreg Szabóról leírtam, amit a nagybátyám mesélt. Nagycsaládban éltek. A fia, szép szőke ember, villanyszerelő volt a városi műveknél. Neki két fia volt. Kisebbik fia, Béla, velünk egykorú. A háború utáni hetekben méteres ágyúgolyórakások sorjázta az akkori Nagy Lajos király út hosszában. Kedvelt játékaink voltak az ilyen és kisebb-nagyobb ágyúgolyók, nyeles és tojás-kézigránátok, lapos aknák. A különféle golyók acélhegyét és a csillogó rézszerű ágyúgolyó-húzniket ütögetve, a puskaport helyettesítő, makarónihoz hasonló, szálakat kiszedtük, és gyufával meggyújtva, rikoltozva gyönyörködtünk csillagszórókat halványító, görögtűzre emlékeztető fényük láttán.

A Nádas-patak rendszabályozásakor földbe vert cövekekre helyezve robbantgattunk.

Béla egy alkalommal kissé késve mozdult a megpiszkált tányérakna mellől. A robbanás elvitte fél szemét, testét pedig úgy telepreckelte anyafölddel, hogy évtizedek elteltével is volt mit kikapirgálnia bőre alól.

Szabóék tágas udvara tele volt mindenféle fémalkatrésszel, mindig fusiztak valamit. Egyszer éppen hegesztettek, és a hegesztőapparátustól induló vezetékek tökéletlen szigetelése miatt rövidzárlat keletkezett: a nagyobbik fiút áramütés érte. Hirtelen kiegyenesedett, öntudatát veszítve, mint aki karót nyelt, tévován lépett egyet, aztán akár a colostok, elvágódott a gépalkatrészek közé. Fejjel előre zuhant egy élére állított fémtárcsába, amely csaknem kettévágta a fejét. Rögtön szörnyethalt. Riadalom támadt az utcában. Majdnem akkora, mint amikor egyszer az udvarukon megtelepedett majorságpusztító görénycsalád fészket kiásták, és a menekülő bűzös álatkákat, egymást biztató ordítozás és sűrű orrfacsarítás közepette, agyonverték.

A Szabó fiú halála miatt sokáig akkora volt a halk szavú gyász a környéken, hogy az olyan csámcsogni való események sem keltettek nagy visszhangot, mint a fiatalabb Szabóné sűrű látogatásai a szomszéd özvegyembéknél. Begyes, de

szürkeségével rejtekező fehérnép volt a villanyszerelő felesége. Jóraivaló, csendes asszonyként ismerték a szomszédok. Furcsállottuk, hogy miért éppen idős szomszédjukkal szűrte össze a levelet. Senki nem tudta volna meg, miért jár oly gyakran a szomszédba, ha nem maga vallja be férjének, akiben még csak nem is pislákol a gyanú, amikor megfedte az asszonyt a szomszédban való koslatásért. Sajnálattal szóltak az emberek a villanyszerelőről. Szabóék magas deszkakerítése mögött jó ideig nem a várt veszekedés lármája, hanem az ennél sokkalta félelmetesebb csend honolt.

A mi szomszédunkat, Ignát bácsit is, házassága tette hallgataggá. Házával szemben, az utca másik oldalán lakott Tasnádiné, akinek a lányát elvette feleségül. Ez az asszony ritkán tartózkodott Ignat házában, az anyjánál lakott, amíg egy napon elcsábította és magával vitte egy állítólag jóképű férfi. Ignát nyúzott, ráncos képű ember, örökké matatott valamit otthon, a vékony sárfalon időnként nekünk, gyerekeknek is feltűnő titokzatos zajokat hallottunk. Annyira megkeseredett emberré vált Ignát, hogy köszönésünket sem fogadta. Az hírlett róla, hogy felesége távozása után, vagy még azelőtt, annak anyját boldogította.

Másik szomszédunkban barátaim laktak, a Burcă fiúk. Apjuk mosolygós ember. Róla az a történet maradt meg emlékezetemben, hogy templomjáró jó szombatista lévén, az italozás ellen szólt. Amikor megkérdezték tőle, hogy ő maga miért pálinkázik, a legnagyobb komolysággal azt magyarázta, hogy másokkal ellentétben, ő nem vétkes, mert azt a néhány korty pálinkát, ami leszalad a torkán, nem a szokásos úton, hanem egy olyan mellékesen nyeli le, amelyen kikerüli a bűnbeesés vétkét. Ha ivott is, nem keltett feltűnést, csendes ember volt.

Az utca elején lakó részeges Oros bácsi, a Burcă ellentéte, rikoltozott, danolászott, randalírozott. Özvegyember volt. Kisebbik, valamiért furcsán fehér hajú fia csitítgatta, terelte, hátán hazacipelte. Nagyobbik fia is megkerült a háború utáni zavaros években. Mankóra támaszkova órákat töltött napos udvarukon vagy az utca árnyékos oldalán keresett pihenést. Kankó vagy vérbaj sorvasztotta korai halálba.

Felsorolni sem tudom a szomszédos utcákból azokat az ismerős, mind–mind különleges embereket, akik furcsaságaikkal figyelmeztettek, hogy közöttük élve, őket igenelve és megtagadva kell magamat építenem.

A boltos Ebergényiék, a kiskocsmás Jágerék, az ötvenes években is petróleumlámpás Orbánék, egy hibbant fiatalember időnkénti öntudatlan végigszáguldása a környező utcákon, olyan furcsaságok voltak, melyek meggondolkoztattak: miért? És egy másik, akiről tudtuk, hogy továbbtanul, egyetemre jár majd, de nem ezért csodáltuk, hanem mert javíthatatlanul szögletes és modoros fiatalember volt, testtartása, ridegsége miatt a nem normálisok közé soroltuk. Csodálkoztam, hogy merevsége nem akadályozta abban, hogy szenvtelen, de precíz újságíróvá váljon. Évekig egy szerkesztőségben dolgoztunk.

És hányan voltak még, akiket gyerekként megbámultam: vasutasok, egyszerű munkásemberek, akik példájukkal akaratlanul is tanítottak, és felvértettek az

ezer újdonsággal reám váró életben való tájékozódásra, a saját helyem megtalálására.

Vallom, hogy a külváros nélkül egészen más ember lettem volna. Azoknak a sokféle, nemzetiségükben is keverék, szegénységük miatt is ezermester embereknek a küzdelme, becsületessége, szókimondásos bátorsága azért hatott rám, mert közel engedtek magukhoz, velük lelkesedhettem és szomorkodtam, ítéletet mondhattam a tízparancsolatot megszegőkről, elválaszthattam a jót a rossztól, megértettem a megengedést, a megbocsátást, az egyéniség tiszteletét.

Gimnáziumi tanárainról, akikről elképzelt példaképemet ötvöztem, *Kollégiumi történetek* című visszaemlékezéseimben írtam hálaadó sorokat.

Alapvetően anyámtól és Király nagybátyámtól tanultam az igaz szókimondás bátorságát. És a vízválasztó, sarkos megfogalmazások szükségességét is, amikor másként nem védhettem vélt igazam.

*

Nagymosáshoz a Nagy Lajos király út végi utcai vízvezetéktől, rudakon himbálódzó legnagyobb mosófazekunkban hordtuk a kútvizünknel lágyabb vizet. Játékos szolgálat volt, nem siettünk, mert mindig akadt nézelődni való a patak holtágában lebzselő kacsák és a valamiért aranyosan csillogó halak, az utcán kóricáló gyerekek körében. Anyám sem siettetett, a fehér ruhák kifőzéséhez kellett a vezetékvíz.

Nyár volt, ráérős idő.

A konyha előtti cementes előtérben felállított mosóteknő mellett sürgött anyám, amikor nyílt a kapu és ájtatos képpel belépett rajta egy fiatal csuhás pap. Jövetelének célját megfelelő szertartásos keretben ismertette. Szépen, de hosszan beszélt a nemzet fogyásáról, a gyerekvállalás szükségességéről.

Háború volt. A fiatal pap a hazaszeretet sűrű emlegetésével a fiúgyermekáldás időszerűségét hangsúlyozta, miután kikérdezte anyámat a család összetételéről.

– Szaporodjatok! – ismételte aztán a fiatalember, s bizonygatta: ez isteni parancsolat.

Anyámnak vitatkozni kelt kedve. Elmondta, hogy három gyermekről sem könnyű gondoskodniuk, negyediket vállalni könnyelműség volna. A pap olvasóját libegtetve kitartott betanult leckéje mellett.

– Szaporodjatok! Szaporodjatok! Szaporodjatok! – erőltette az egyházak politikától sugallt, de talán máig érvényes, mindenkor nagyon időszerű parancsolatát.

Anyám a szomszédok, az utca lakóinak nyomorúságáról beszélt, arról, hogy embertelen körülmények közé vették gyermekeket nemzeni.

Félt a fiatal pap a vereségtől, beleakaszkodott a kifejezésbe, erősködött.

– De bizony mondom, nemzeni kell! Nemzeni kötelesség, mert fogyunk, elvérzünk, mert pusztul a magyar!

Anyámat szíven ütötte, hogy magyarságára apellál a csuhás, s rá sem hederít a háború miatt a külvárosokra nehezedő nincstelenségre. Elöntötte a méreg. Teknőbe csapta a cinkes mosódeszkán dörzsölt ruhát, kötényébe törölte kezét, és elszántan kilépett a mosóteknő mellől.

– Tudja mit tisztelendő úr! Dobja le a csuháját! Jöjjön, szaporodjunk!

A fiatal papban pillanatra megállt az élet. Arca, tonzúrája és csuhája keretében vörös pacnivá változott. Görcsösen szorította bibliáját és hebegve kihátrált az udvarról.

Amikor a nyitva maradt kapu tátott száján befordultunk a tiszta vízzel tele mosófazékkal az udvarra, anyám felgyülemlett mérgét vidám nevetéssel öblögetve köszöntött.

– Csakhogy megjöttetek! Egyelőre nem kell több vizet hozzatok. Kifőzzük a fehéret, aztán majd meglátjuk, mi következik...

Az ájtatoskodás mögé bújtatott őszintétlenséget, a véleményalkotás kettősségét észrevenni nálunk kötelesség volt. Megtanultam, ha fáj is, ha előnytelen is, az kell, hogy legyen a számon, ami a szívemen.

A mögöttes beszéd groteskségét igyekeztem – mert ösztönösen ezt diktálták tapasztalataim – , rögzíteni később egyperceseimben is.

*

Most ébredtek fel

– Szervusz! Szervusz, öregem! Milyen jó, hogy találkoztunk. Rohanunk, rohanunk, és közben elrepül a fiatalságunk. Ó, boldog kor! Emlékszel, amikor császárkörtét loptunk a sánta suszter ablaka alatti fáról, és a szobából kihallatszott a vekker ketyegése? És amikor kimásztunk az ablakon a Frici bácsi földrajzóráján, és leereszkedtünk a villámhárítón, és az öreg utánunk kiáltotta: „Gyere vissza, te kicsi hülye, marha! Még leesel!” Hogy ordított az öreg! És akkor te viszszafeleltél, hogy „nem megyünk, mert unjuk a fizimiskáját!” A szemébe mondtad. És az osztály röhögött. Szomszédok vagyunk, egyszer már átmegyek hozzád egy kis beszélgetésre, most sajnos várnak. Máris rohanok...

– Idefigyelj, Vöcsök! Nem jössz át hozzánk! Érted?! Nem jössz! Már hetedik éve szomszédok vagyunk, eddig sem jöttél. Mert eszed ágában sem volt lealacsonyodni hozzám. Ez az igazság. Főnök vagy, én meg melós. Nincs mit tárgyalnunk egymással. Hozzatok ricsajos társaság jár, és az üres üvegeket ládaszámra viszi vissza a bejárónő. Szombatonként én sakkfeladványokkal szórakozom tévé-nézés közben, de nincs szükségem a társaságodra. Maradj a zabáló, piáló, handabandázó világodban. Különben sem velem loptad a császárkörtét, hanem valaki mással, aki hozzád hasonlíthat. Üresfejű, ragadós, nyálas, hájas alak lettél. Ha mindenáron vigasztalni akarod magad, akkor tudd meg, hogy csak egy vagy a sok közül...

– Pá, Mancika! Milyen jól néz ki! És mit csi-nálnak aranyos gyerekei? A fér-

je még mindig olyan sokat dolgozik? Jaj, annyi a gondom, ki sem látszom belőle. Fesztettünk és kicseréltük a nappaliban a bútort...

– Hagyja abba, kedves Nagyné! Hányingerem van. Mondtam már, hogy a férjem nem főnök, és nincs benne a lakóbizottságban sem. Ami pedig engem illet, a tükörben látom, hogy hervadok. A gyerekeimről sem mondhatom, hogy különösen szépek vagy jók lennének. De még okosak sem. De annyira viszont nem ostobák, mint maga, aki hogy finom legyek, kétszínű. Azt hiszi, nem tudom, mit mondott a hátam mögött Vargánénak? Tudom, mert ő maga mondta nekem. Szóval kedves Nagyné, maga szerint én nyúzott macska vagyok?! No, ne vágjon olyan szerencsétlen pofát, még megsajnálom! Maga téhen!

– Tisztelettel köszöntelek! Aztán te jól odamondtál a kedves barátunknak a múltkor. Kemény voltál, de igazságos. Mondtam is a feleségemnek: „Nézd ezt a talpig rendes, csendes, gerinces, embert. Kevés hozzá hasonló szaladgál, küzd, vívódik, kínlódik a mi időnkben. Szeretnék hozzá hasonlítani!”

– Hiábavaló próbálkozás lenne, mert mindenki talpnyalója vagy, mintha egész életedben nyilvánosházi szolgálatra készültél volna. Ne hidd el magad, egyáltalán nem vagy kíváncsi. Sőt...

– Kérlek, ülj le egy percre, beszéljessünk. Annyi mondanivalónk van egymás számára!..

– Tévedsz! Mindenki tudja, hogy egy piszkos besúgó vagy! Nem tudom, miért nem mondtam ezt eddig a szemedbe. De most mondom: rongy alak vagy!

– Figyeld azt a kicsi szőkét. Azt a szomorú szeműt azzal a nyurga alakkal. Mit gondolsz, ki ő? El sem hiszed, hogy ez a kollégánk felesége. A nyurga alak: a főnöke. Na, mit szólsz hozzá?! Micsoda erkölcsök!

– Te pedig a kontyos gépirónődhöz járogatsz, és a feleségemmel is kikezdtél, amikor kiszálláson voltam! Te beszélsz erkölcsről? Te himringyó!

– Mivel úgysem szereted ezeket a vadonatúj, ropogós szászokat, nevelőanyáddal úgy gondoltuk, hogy odaajándékozzuk az egész köteget a húgodnak, hadd fejezze be a házát, legalább senki sem mondhatja, hogy mostohatestvérednek nézed, és nem törödsz nehéz életével.

– Ezért a pénzért megdolgoztam, akárcsak a többiért, amiből a húgomnak házat építtettek, kocsit vásároltatok, és ügyes férjet szereztetek. Úgy gondoltam, hogy mivel nekem az árva gombomon kívül semmim sincs, és édesanya nélkül nevelkedtem mostohagyermekként, és vénlegénynek is vén vagyok már, úgy gondoltam, hogy ezután fityiszt kaptok tőlem, de a háznak legalább a fele az enyém... Megnősülök, és elbánoz majd a disznó és tolvaj bandáttal!

– Szeretsz?

– Igen.

– Nagyon?

– Igen.

– *De nagyon–nagyon?*
– *Tudod, mihez hasonlítasz? Egy telhetetlen emlőshöz! Úgy bizony! Mert az vagy!*

*

Apámhoz költözve, sok érdekes emberrel találkoztam. A Vass–villa első részében lakók idegenek voltak. Egy apró termetű, fegyelmezetten távolságtartó román tisztviselő és családja. Elemista lányát ritkán láttuk a szomszédos ikervillával közös kertünkben. A városunkba betelepülők felsőbbrendűségi érzésével ugyanolyan pökhendien viselkedett, mint a magyar időkben az anyaországból nyakunkba rakott tisztviselők. Idővel, amikor megbizonyosodott arról, hogy apám a hatalomhoz tartozik, alázatossá vált, igyekezett előre köszönni, szívélyes műmosolyától csömört éreztem. Miután felesége fiút szült, és összekötetései révén elérte, hogy a velük közösen lakó nagyobb lakásba költözzön, övék lett a ház első része, viselkedése újra a képzelt felsőbbrendűség jeleit mutatta. Később, amikor már ismertebb újságíró voltam, s felsőbb utasításra, helyükre költözhettem, ők pedig új, tágasabb tömblakásba, ismét kaméleon természetét mutatta. Biztatására, véletlen találkozásunkkor orvostanhallgató lánya is azzal kedveskedett, hogy jó szomszédságunkra emlékezve, szeretettel gondolnak reám.

A ház mosókonyhája a pincehelyiség mellett, éppen a mi, szobából kialakított konyhánk alatt volt. A pince közös volt, a mosókonyha kihasználatlan. Egy napon munkások jöttek, rövid idő alatt átalakították a mosókonyhát, ahova egy középkorú festett román nő költözött. Mostohaanyám szerint a lakáshivatal vezetőjének babája, aki kistisztviselőségével álcázta kurválkodását. Évekkel később az alagsorba tartó lépcsőn tétováztam néhányszor, hogy kipróbálnám, valóban gyakorolja az ősi mesterséget. Egyszer, már nem tudom hogyan, bejutottam hozzá. Támogatója már régen lekopott akkor, férfi látogatói ritkultak. Fáradt, festéktől kopott arcára, selyempárnás, sápadt színű ágyára, a szoba füledt levegőjére és vörös macskájára emlékszem. Sajnálattal és undor környékezett, és késztetett menekülésre.

Nem sokan jártak apámhoz. Mostohaanyámnak pedig nem voltak barátnői.

A szomszédból, a kopott vörös hajú Grünfeld, deportálása előtt kereskedő, rendszerint átjött sakkozni. Nem lelkesedett a proletárdiktatúráért. Minden játsz-mával felsőbbrendűségét bizonyította. Kíméletlen volt. Együltében ledarált, mintegy félszáz játszmából egyet sem engedett át betegnyugdíjas apámnak. Mielőtt a mattot a kíméletes gyilkos halk hangján bejelentette, állandó sakkozásaival hozta zavarba az öregemet.

– Amíg magának sakkot adok, maga engem nem bánt! – ismételte peckesen, olyan hanghordozással, amelyről, szél ellenében száz méterről is felismerni a zsidókat.

A háború utáni kilátástalan nincstelenségben a Főtéri, folyamatos vetítéssel

működő, Új Idők mozi előtt, időnként feltűnt egy köpcös zsidó ember, és sorsjegyet árult.

– Itt a kövér disznó! Itt a kövér disznó! – ismételte a bejárati lépcső tetején olyanformán, hogy a felkiáltó módban benne volt a kérdés is. Kit ne érdekelt volna a nyeremény? Jóllakott ember akkoriban, Blumm úron kívül, nem sok futkározott a városban.

A sportfogadásokból nyerésszedő Blummot akkor már jól ismerte a város. Sorsjegyeiért nem tolakodtak.

– Itt a kövér disznó! – ismételte szaporán, Egy járókelő megjegyezte:

– Te vagy az!

Blumm sok mindent eltűrt életében. Mosolyogva fogadta az ilyen megjegyzéseket. Hízogató kereskedő hangja a városba visszatérő élet humorforrása volt. Nem sokáig.

Blumm az elsők között kivándorolt. És utána még rengetegen. Nem csoda, hogy ma már nem sokan emlékeznek zsidóink sajátos hanghordozására.

Egyébként, hogy a mindenképpen helytelen általánosítást elkerüljem, életem első nagy értékéről is emlékezetes ajándékát, az aranyhegyű, kendermagos tyúk színű, töltőtollat egy ügyvéd bácsitól kaptam. A töltőtoll egyetlen estétől reggelig állhatott az ágyam melletti széken, apám reggel megőrzésre magához vette, eltette. Évtizeddel később lehetett az enyém, de csak most, apám emlékirataiból tudtam meg, hogy az az ügyvéd Klein Bandi bácsi volt, akit, miután anyám falura menekített a bombázások elől, apám, bérelt házának padlásán bújtatott, egy hosszabb ideje törvényen kívüliségben élő zsidó emberrel, Jakab Sándorral együtt.

Furcsállottam apám rendkívüli türelmét. A sokadik vereség után is abban a reményben rakta vissza a táblára a sakkfigurákat, hogy a következő partiban majd sikerül sarokba szorítania a kis vörös hajú, gömböc embert. Nem sikerült. Grünfeld, a hatalom huzavona packázásait kitartással elszenvedve, hosszú, sakkozásához méltó türelmes várakozás után, győztesként és boldogan távozott Izraelbe, az ígéret földjére.

Nekem kellett helyettesítenem őt, minden apám által megszokásból és unalomból kezdeményezett agymozgató sakkpartiján.

Apám betegsége után megfogyatkoztak a barátai. Nyugdíjára várva, de azután is otthonülővé vált.

Azelőtt újabb és újabb munkahelyeken szerzett barátokat.

Akkor nem firtattam miért került a Bőripari Munkások Szövetkezetének éléről a Munkások Általános Gazdasági Ipari Szövetkezete igazgatói székébe. Ezt a szövetkezetet szaktársaival együtt alapította és szaktekintélyének, valamint jó szervezőképességének betudhatóan fejlesztette olyan eredményessé, hogy úgy érezte jelentenie kellett a pártszervezetnek burzsoá jeleket mutató tökefelhalmozásukat.

Emlékszem a Bánffy-palota homlokzatába vágott egyik kirakatukra, amit a

május elsejei ünnepre csupa piros női cipőkkel töltöttek meg.

Akkoriban divatba jött a vörös szín. Vörös zászló alatt vonultak a munkások. Egy, a vasútállomás közeli bérházat, amelyben a kerületi pártszervezet irodái és gyűlésterme volt, az alapoktól a tetőig élenkpirosra meszeltek. Anyámmal nemegyszer jártam abban a házban, és akkor nagyon természetesnek tartottam meszsze virító külsejét. A Május elsejei felvonuláson piros szalaggal díszített kerékpáromon magam is részt vettem.

A lelkes újjáépítés napjait éltük.

Apám megtartotta és visszaemlékezéseiben fontosnak tartotta közölni a Magyar Dolgozók Országos Szövetsége (MADOSZ) háború utáni felhívását:

Magyarok!

Szabad a magyar nép... lejárt napod német! – Petőfi Sándorral együtt hadd kiáltunk fel mi is. Elzajlott körülöttünk a háború, s akik oly mérhetetlen megpróbáltatást zúdítottak Erdélyre s az itt lakó népekre, a fasiszta önkényuralom és háborús uszítás kolomposai heted– hét határon túl menekülnek a Vörös Hadsegreg s a nép igazságosztó haragja elől. Ami velünk, távozásuk előtt és után történt: minden háborús kárért ők felelősek, s rajtuk is kérjük majd számon mindazt, amit elvesztettünk.

Itt az ideje, hogy Erdély magyarsága is hallassa szabad szavát. Nem a megbukott rendszer csatlósai, nem a jobboldali hírverés megtévesztettjei. Nem a gyűlölet és elnyomás konkolyvetői, hanem azok a szabad erdélyi hazafiak, akik mindig is hűek maradtak a magyar nép nagy szabadságharcos hagyományaihoz és elítélték a románság háttérbeszorítását, a zsidók üldözését, s a Hitler– barátságot. Azok, akik szóval és cselekedettel küzdöttek a fasiszmus és a háború ellen, s ha kellett életüket is kockáztatták a békéért.

Megszólalunk mi, Erdély oly sokáig elhallgattatott testi és szellemi dolgozói, földművesek és munkások, kisiparosok és kistisztviselők, tanítók és diákok, írók és művészek. Megszólalunk, hogy mindenki megértse: magunk akarjuk intézni a magunk dolgát. Szavak helyett váljék valóságra a demokrácia, a népuralom. Ahol a nép veszi kezébe sorsának irányítását, ott érvényesül végre a gazdasági és társadalmi igazság, eltűnik a gyűlölködés és az egymásra utalt nemzetek között s bekövetkezik az újjáépítő munka békés korszaka.

Első szavunk a munkásmozgalomé. Mind a román, mind a magyar uralom alatt a munkásság adott nemes példát Erdély népeinek a testvériségre, úgy érezzük, hogy Erdély jövődjében is, szervezett történelmi erejük az alap, amelyre jogos nemzeti követeléseinket és Erdély minden más népével való együttműködésünket ráépíthetjük.

Őszintén szólunk a velünk évszázadok óta együttlakó s minden jóban–rosszban osztozó román néphez is. Testvérkezet nyújtunk, és arra kérjük őket, hogy oszlassanak szét minden ármányt, mely közös sorsunkat beárnyékolta, miképpen mi is kiírtjuk sorainkból a fasiszta gyűlölködés utolsó magját is. Közös

kell felépítenünk Erdélyt, eltakarítván a németek átkos háborújának minden nyomát.

S Erdély hegyein túlra, magyarországi véreinkhez is jusson el üzenetünk. Szívünk melegével köszöntjük a Szálasi–féle bábkormány ellen harcba szállt budapesti munkásságot s a szabadságharcos magyar hazafiak egyre szélesedő táborát! Megnyugodva gondolunk a Vörös Hadsereggel és a román néphadsereggel együtt menetelő hős honvédekre, akik máris megmentették a magyar becsületet.

Erdélyi magyar dolgozók!

Harcban a fasizmus maradványai ellen, felsorakozván az erdélyi népek testvéresülésére és békés újjáépítésére, tömörüljete a Magyar Dolgozók Szövetségébe és haladéktalanul szervezzetek újjá és hozzatok működésbe minden erdélyi magyar egyesületet, szervezetet, intézményt vagy közületet. Állítsatok minden magyar szervet a nép demokratikus feltörekvésének szolgálatába.

Alakítsátok meg mindenütt, minden faluban és városban a MADOSZ szervezetét!

Vegyetek részt cselekvőleg a községek, járások, városok és megyék demokratikus önkormányzatában, s tettekkal bizonyítsátok be, hogy Erdély szent földjén részt akartok venni az alkotó emberi munkában.

A MADOSZ a ti tömegerőtökre támaszkodva kapcsolódik be a demokratikus irányzatok hatalmas egységfrontjába, hogy megvédje az itt élő magyarság minden nemzeti jogát, s közös harcban a megtört fasizmus utolsó fullajtárjai ellen, megteremtse a becsületes erdélyi együttműködést.

A MADOSZ Brassóban, Nagyszebenben, Temesvárott és Aradon máris felsorakozott a román demokraták oldalán a magyar nemzeti kívánságaiért s most rajtunk a sor, észak–erdélyieken, hogy a kibontott zászlót kövessük. Vegyünk részt mindenütt a demokratikus egységfront kialakításában, hogy Erdély szerte támogathassuk kölcsönösen egymás ügyét. Feledjük el az elmúlt fronthelyzet viszontagságait, szedjük össze magunkat és vonuljunk fel saját jobb jövőnk biztosítására.

Szabadság!

A felhívás aláíróinak sorában apám a hatodik, mert az akkori politika szellemében előbb a földművesek, a munkások és kisiparosok, s csak utánuk következhetek az értelmiségiek. A hús aláíró felét magam is ismertem. Szepesi Sándor, Fodor–Pataki Ádám járt hozzánk. Mezei Lajos, akiről később a Gyimes–völgyi illegális szervezkedés kapcsán írtam az ifjúsági lapban, a mi utcánkban, tehát a Kismező utcában lakott.

A felhívás szövegének stílusából arra következtetek, hogy Balogh Edgár írta, Kós Károly, Nagy István, Szabédi László és Jancsó Elemér is átnézhetette. Olyan becsületes és világosan megfogalmazott jövőbe mutató állásfoglalás volt ez a felhívás, amit akkor lelkesedéssel vállalt az új lehetőségek ígézetében minden erdélyi ember.

Anyám és ugyancsak lelkes nagybátyám pártsejtet alapítottak. A mézeskalácsos ház nagyszobájában tartották a gyűléseket, amelyeken amolyan megfigyelőként magam is részt vettem, mert olyan komoly gyerekek tartottak, aki érti a politikát. A gyűléseken magyarul beszéltek, a sarokban meghúzódva a szóáradatból bennem a tenni akaró emberek lelkesedése maradt meg. Nemzetiségre való tekintet nélkül, a szentlélek tulajdonságúnak képzelt demokrácia ígézetében.

Akkoriban tért haza a Regátból a magyarok bejövetelekor elmenekült nagyobbik Burcă fiú. Megcsömörölve a vasgárdistáktól, akikhez egy darabig tartozott, őszintén hitt a demokráciában, ezért állt be a pártba. Igazságérzete, a közös érdek védelme fűtötte. Évtizeddel később értettem meg, hogy az első verifikáláskor, éppen harcos őszinteségeért zárták ki a pártból, s később is, hazafiassága ellenére mellőzték, magyar felesége miatt.

A háború utáni lelkes tenni akarás ragályos nekibuzdulásban mutatkozott szerte a városban. Romeltakarítás, hidépítés, rendteremtés, csupa önkéntes, lelkes közmunkával sikerült életet lehelni a halott városba. Nem kellett unszolni az embereket, de persze vezetés nélkül nem sikerülhetett volna.

Apám a háború végét a Szondi utcai bérelt ház kertjében ásott bunkerben várta. Amikor bevonultak a szovjet katonák, a városháza előtt találkozott Balogh Edgárral.

– Te leszel a titkár, én az elnök – mondta apámnak a céltudatos és szervezkedésben járatos Edgár, és aztán minden önként jelentkező kapott tőle közérdekű feladatot.

*

„Miután megünnepeltük a felszabadulásunkat, úgy határoztunk Koncz János-sal, hogy elindulunk cselekedni, szervezkedni. Amikor az opera épületéhez értünk, a szemben lévő sarkon szembejött velünk két vöröskatona. Ferdeszeműek voltak, talán mongolok. Én, aki mindig vártam őket, nem tudtam hova lenni örömben. Megöleltem, megcsókoltam az egyiket. Meglepetésemre hátraugrott, lekapta a géppisztolyát és mérgesen szidott. Elmosolyodtam. Erre visszatette hátára a géppisztolyt. Nem sok hiányzott ahhoz, hogy belém engedjen egy sorozatot.

– Károly, még most is remeg a gyomrom, úgy megijedtem – mondta később Koncz János.

– Ha tudom, hogy ittasak, nem álltam volna szóba velük – feleltem és mentünk a városházához. Ott már ismerősökkel találkoztunk, köztük Balogh Edgárral, akivel évekig együtt dolgoztunk a MADOSZ-ban. Megegyeztünk abban, hogy első teendőnk fellobogózni a házakat. De mivel? Piros zászlókkal? Honnan vegyünk?

A piros–fehér–zöldből hagyjuk meg a pirosat – ajánlottam, és szétszéledtünk a városba. Nekem a Pata utca és környéke jutott. Délután, amikor újra ösz-

szegyültünk, már többen voltunk.

Második teendőnk a város villanyhálózatának helyreállítása.

Másnap reggel nyolc órára hívtunk minden férfit a városházára. Edgár azt mondta, mi maradjunk együtt, s legyek én a titkár. Sokan jöttek hívásunkra. Kapcsolatba léptünk a vörös hadsereggel, vállaltuk, hogy embereket küldünk az alagutakhoz, hogy meginduljon a vasúti forgalom.

Közben jöttek a panaszosok. Síró nők kértek védelmet a részeg katonák garázdálkodásai ellen. Őrséget szerveztünk. Én is bevittem a fegyveremet. Nyomtatott igazolványokat adtunk embereinknek. Lakásuk ajtajára orosz nyelvű feliratot kaptak, de ez nem sokat segített. Hozzánk is beállított két katona. Éjjel egy óra volt. Beütötték a kaput és jöttek egyenesen a pincébe. Fél kilónyi kenyér volt az asztalon. Kínáltam őket kenyérrel.

– Kléba...

– Nyet!

Meglátták a viharkabátomon a vörös karszalagot.

– Milicist – mondtam nekik.

– Dokument! – parancsolta a másik. Mutattam. Aztán kérte puskám. Összeszedtem minden orosz tudásomat, amit gyermekkoromban Josziftól, az orosz fogolytól tanultam. Mondtam, hogy a puskám a központban van, s hogy magyar proletár vagyok. Hitler nem jó, a fasiszták nem jók...

Végül elmentek.

Reggel a szomszédasszonyok panaszkodtak, hogy mind elvitték az utcánkából a férfiakat.

Korán reggel már a városházán voltunk, négyszáz embert kellett toborozni közmunkára. Háromnegyed kilenckor már háromszáznegyvenen voltak. Edgárral történhetett valami, mert még nem érkezett meg.

Egyszer csak kiabálást hallottunk, kékruhás orosz milicisták közrefogták az embereinket, szidták a magyarokat, fasisztának nevezték őket. Amikor láttam, hogy nem értek szót velük, az emeletre, s onnan a szomszéd házon át haza mentem.

János már otthon volt. Nem szokásom, de akkor káromkodtam, hogy miféle szovjetvezetés az, akik ennyire tájékozatlanok az itteni helyzetről. Miféle politikai nevelést kaptak a katonák, ha nem tudják, hogy itt Európában öntudatos munkásság él, kommunista pártok működnek, évtizede harcolnak a világszabadságért, s velük másként kell bánniuk, mint a fasisztákkal.

Másnap néhányan elmentünk az orosz katonai parancsnokságra. Az ügyesség épületében székeltek. Elmondtuk, hogy az elhurcolt több mint háromszáz ember többsége olyanok, akik elszöktek a katonaságból, életüket reszkirozták azért, hogy otthon maradjanak, ismert kommunista elvtársak, akik a lerombolt közintézmények, vasútvonalak, alagutak helyreállítására jelentkeztek. Nem hallgattak meg minket, az sem érdekelte őket, hogy kommunisták vagyunk.

Az elhurcoltakat Brassóba vitték, onnan pedig fogolytáborba, a Szovjetunióba.

Megharagudtam, hazamentem. Láttam, hogy hiába minden jóakaratumk.

Két nap múlva Szepesi Sándor jött és hívott a városházára.

– Nem megyek sehova – válaszoltam mérgesen. Nekem nem parancsol senki! Nem hiszek senkinek!

Szepesi megmagyarázta, hogy elintézték, többé ne forduljon elő hasonló eset.

A városházán a szovjet biztonsági szolgálat századosa, Kupcsenko kapitány aláírásával, tizenhét embernek, köztük nekem is, pecsétes igazolványt adott.

Egy héttel azelőtt kellett volna.

– Nicsivo, mondja az orosz, nincs számára olyan sürgős munka, ami nem várhatna még egy napot, még egy hetet.

Szabadon mozoghattunk, szerveztük a pártot, a MADOSZ-t, a szakszervezetet.

Régi elgondolásom volt, hogy szövetkezetben biztosítsuk a bőripari munkások megélhetését. Mindig két kezem munkájából akartam megélni, az illegális időkből sem akartam, hogy függetlenítsenek, mert nagyon szeretem a szakmámat. Úgy számítottam, hogy nyolc órát dolgozom, nyolcat alszom, és nyolc órát szórakozom. Aki szereti a politikát, annak szórakozást és művelődést jelent az ezzel való foglalkozás.

Jakab Sándor 1945 januárjában a Kolozs megyei párttitkár volt. 1938-ban ismertem meg. Hatvan brosúrát adott át nekem, amit be kellett juttatnom a Dermata cipőgyárba. Aztán 1944 áprilisában beállított hozzánk. Tisztáztuk, hogy ő komoly illegalista, nem azonos „Szoknyással”, a volt KISZ titkárral, aki elcsábította a feleségemet. Jött hetenként egyszer, kérte, hogy informáljam a katonaság hangulatáról.

Júliusban, az egyik napon éppen szabadnapos voltam, és a fáskamrában egy birgeli vadászcizmát készítettem az ezredesnek. Jakab Sanyi jött be a kapun.

– Nagy baj van! – mondta – A házigazdánknak be kellett volna rukkolni katonának, de elszökött. Ezért menekülnöm kellett onnan, nincs lakásom.

Ránéztem.

– Tudod, hogy katona vagyok, ha nálam elkapnak, engem rögtön kivégeznek. De ha vállalod, hogy együtt halunk meg, maradj.

– Úgy lesz, elvtárs, de nem vagyok egyedül. Még van valaki a kapuban.

– Ha vállalja, hogy együtt halunk meg, hozd be – mondtam.

Klein Bandi várt a kapuban. Akkor láttam először.

A feleségemnek ezt mondtam:

– Inkább légy egy bátor harcos özvegye, mint egy gyáva polgár felesége.

Szóval Jakab Sándor 1945-ben felhívott, és kérdőre vont.

– Ki mondta neked, hogy te foglalkozz a szövetkezettel?

– Valakinek foglalkoznia kell cipész munkatársaimmal, mert nem törődik velük senki. Tudod jól, hogy magam is cipész vagyok, és ezt büszkén mondom. Ez

a szakma sok becsületes harcost adott a mozgalomnak. Emlékezz rá, amikor nálam laktál, akkor is ezt mondta neked ez a cipésmunkás.

Megölelt.

Azért hívattalak, hogy ne foglalkozz a szövetkezettel. Írj biográfiát aztán...

– Miféle gráfiát?

– Önéletrajzot.

– Nem írok semmit. Nem szoktam dicsekedni.

– Ezt formalitás, elvtárs.

– Megírod és ezután a pártnál dolgozol majd. Te leszel az első kerületi párttitkár

– Dolgozom a pártnak, de nem hagyom el a szakmámat – feleltem.

Így lettem bíró tag. Vass János lett a titkár, Kovács Gyula a propagandatitkár, Dáskál Jenő a szervezőtitkár. Négyen voltunk.

Végeztem a pártmunkát és rendeztem a szövetkezetet is.

És még sok más.

Egy hónap múlva küldték a fizetésem a párttól.

Visszaküldtem.

Két évig dolgoztam ott ingyen. Most látom, hibáztam..."

*

Az utolsó befejezetlen mondatot tintával írta apám a gépelt kéziratban. A három pont mutatja, volt mit elhallgatnia. Egyben biztos vagyok. Nem a visszautasított pénzt sajnálta.

A Bőripari Munkások Szövetkezete gyorsan gazdagodott. Ennek az a története, hogy bőryanagért apám elküldte a szövetkezet beszerzőjét, Szaniszló Zoltánt, a Dermata bőrgyárba. Pénzük nem volt, hitelbe kérték. Ott megmagyarázták apám szakértésének, hogy a gyár egész termelését lefoglalták a vörös hadsereg részére.

– Melyik szövetkezetnek kellene az anyag? – kérdezte az elmenőben lévő küldött az igazgató.

– A Tar féle szövetkezetről volna szó – mondta Szaniszló.

– Álljon meg a menet! – kiáltotta az igazgató – Tarnak oda adnám az egész gyárat!

Klein Bandi volt az igazgató. Jogot végzett. Hat nyelvet beszélt. Ő volt az egyik zsidó, akit apám hónapokig bújtatott bérelt házuk padlásán.

*

„Ebben az időben a Szondy utca 10 szám alatt laktunk.” – jegyezte fel apám.

Akkor én már mézeskalácsos nevelőapám családjával Kolozsborsán, az aljegyző házában élveztem a nagyvakációt. A háborúból akkoriban csak egy zász-

lós úrnak a jegyzőné ablaka alatti virágtaposására, a marhavásártéren menetelő leventék masírozására és a szabadságos részeg kiskatonák dalára emlékszem.

Esztike, Esztike, Esztike lány,
Estére legyen a babám!
Anyós is lesz, após is lesz,
Esztikének nagy hasa lesz!
Esztike-tike-tike Esztike lány

és így tovább.

„A magyarok bevonulása után Májér László, aki 1939-ben ügyvédi irodát nyitott, az elmenekült románok lakásainak gondnoka volt. A Görögtemplom utcai lakás minden szempontból megfelelt pártlakásnak, a központtól félreeső, alkalmas gyűlés- és befutóhely volt. A Kolozs megyei parasztszervezet használta.

1940 telén több gyűlést tartottunk Józsa Béla vezetésével.

Akkoriban sejtünkbe tartozott Kiss Ferenc, Vincze Ferenc, Fodorpataki Ádám és én. Titkárunk Májér László volt. A havi gyűlésekre a megyei pártszervezet részéről Fazekas Józsa jött.

1941. április 25-én éppen hazakerültem a szászfenesi kaszárnyában végzett katonai átképzésemről, és sejtülésünkön Fazekas Józsa nagyon megkritizálta Májér Lacit, mert azokban a hónapokban elfeledkezett a pártmunkáról. Ő azzal védekezett, hogy Kolozsvárra irányított nagybátyja, aki a város rendőrpáncs-noka volt, és a rokonság látogatása, bankettjei, zsúrjai nagyon igénybe vették idejét.

A gyűlés után Fazekas elvtárs tudtunkra adta, hogy meg kell szakítanunk a kapcsolatot Májérral, konspirálnunk kell. Ez nekem komoly gondot okozott, hiszen házmestere voltam. Házmesterként az volt a feladatom, hogy mindenkit elta-nácsoljak, aki bérbe akarja venni a házat.

A sejtgyűlés után két napra megjelent nálam Nonn Gyurka, hogy három na-pig tartó gyűlésre készítsek elő egy szobát. Egyetemi hallgató volt. Nem tudott Májér Laci kizárásáról, szóltam neki a gyűlésről.

Lihegve jött aztán Májér Laci, és érdeklődött Gyurkáról. Letagadtam. Amióta ügyvédi irodát nyitott, azt kérte, hogy ne tegezzük egymást.

Szombaton kezdődött a gyűlés, amelyen megalakították az ifjú kommunisták szervezetét.

Vasárnap este nyolc órakor beállított Májér László, hogy cipőt rendeljen ná-lam. Még soha senki nem rendelt nálam cipőt vasárnap este. Néhány perc múlva egy magas rangú rendőrtiszt kopogott az ajtón. Egy állítólagos lakót keresett. Mondtam, hogy nem lakik és nem is lakott az illető a házban. Májér László kö-vette a rendőrtisztet. Nem tudtam, mire véljem a két látogatást. A szomszédban folyt a gyűlés, az ajtók és ablakok lepokrócozva, nagy fazék gulyás főtt a kemen-

cén, amit a feleségem hamar eldugott. Annyi gulyás főtt ott, hogy feleségemmel és Karcsi fiammal egy hétig sem ettük volna meg.

1941 áprilisának végén Fazekas Jóska közölte velem, hogy feloszlott a párt-szervezet. Tudomásul vettem. Arra gondoltam, hogy valami gyanú merült fel ellenem. Elszomorodtam, egy szót sem tudtam szólni.

Úgy kerültünk a Szondy utcába, hogy Májer László kizárása után a Görög-templom utcai lakást kibérelte a főszolgabíró és mindent megpróbált, hogy engem kirakjon házmesteri lakásomból. Feljelentett a Hadtestparancsnokságon, hogy kommunista vagyok. Akkor már harmadik esztendeje a vasútvonal parancsnokságon katonaként szolgáltam. Behívott a parancsnokhelyettes Karádi Nagy Lajos.

– Az a gazember azt állította, hogy maga kommunista. És nem tartja rendben a légófelszerelést! Az ezredes út kidobta, de azt tanácsolja, hogy álljon félre az útjából.

Kaptam egy autót a parancsnokságtól és elköltöztem a Debrecenbe helyezett özv. Bányai Jánosné zongoratanárnő üres házába, de csak 1944 nyarán ismer-tem meg őt, amikor hazatért a nyári vakációban.

Jakab Sándor és Klein Bandi akkor már fenn laktak a padláson.”

*

Újabb párhuzamok

Nem tudom, miként örökölhettem apámtól a pénz iránti érdektelenséget. Anyám elbeszéléséből tudom, hogy gyermekkoromban, ha nekem is jutott költő-pénz, kis pénztárcába vagy dobozba gyűjtöttem. Lánytestvéreim még aznap elköltötték édességre, mindenfélére, amit kíváncsi szemük meglátott piacon, vásárban, üzletekben. Nem emlékszem, hogy valamiféle gyűjtőszendély vezetett volna. A pénz nekem arra volt jó, hogy legyen, hátha majd szükségem lesz rá valamikor.

Akkor veszem elé, amikor elkerülhetetlenül fizetnem kell valamiért. Ezért nekem mindig volt pénzem. Nem sok. Sok pénzem, amit bankban őrizhettem volna, sohasem volt.

Ezért, ha ritkán is, de követhettem apámat abban, hogy ajándékba adjam, amit fölöslegesnek véltem. És amikor másnak adhattam belőle, nem tartottam nagy, elismerést érdemlő tetteknek.

Fiatalember koromban mindig, minden zsebemben volt valamennyi pénz. Nem számoltam. Később, amikor megnősültem, úgy adtam át feleségemnek a fizetéses borítékot, ahogyan kaptam. Zsebpénzem mindig többletmunkámból került. Ha ez is felgyűlt, igyekeztem megszabadulni tőle.

– Végy valami ajándékot a gyerekeknek – megjegyzéssel számolatlanul nyújtottam át feleségemnek. Csodálkozó tekintetére sietve javítottam magam: – És magadnak is!

Amikor pedig anyagilag megszorultunk és a kiutat keresve a havi költségeket bogarásztam, nem a pénzt sajnáltam, hanem ésszerűsége törekedve azért javasoltam szerényebb költségvetést, hogy csakis „addig nyújtózkodjunk, amíg a takarónk ér.”

Rendezetlen (nemcsak a cigány) családoknál láttam, hogy, amikor pénz állt a házhoz, tejben– vajban fürödnek, miután pedig elverték a pénzt, koplalnak. Most is vallom: akik nem tudják felmérni, hova, a társadalom melyik rétegéhez tartoznak, és magukat többre tartják, mint amik, egész életükre szerencsétlenül kínlódnak, küszködnek, panaszkodnak, kilátástalanságuk miatt keserűséggel telítettek, arcukról is leolvasható hajszoltságuk, kapkodásuk a maguk teremtetten rendetlenségben, amin képtelenek változtatni, mert előbbi rossz döntéseik mindegyre visszahúzzák őket.

Nővéremnél tapasztaltam ilyent. Férje, többnyire jól forgolódó ember, az asztalos szakmában, régi bútorok szakértőjének adta ki magát, s tetemes pénzt sajtolta ki azokból, akiknek volt, hiszen a szocializmusban is megkülönböztetett módon éltek, előkelőségüket tudásuk, tehetségük mellett jó helyezkedésük biztosította.

A nővéremék, igen megnyerő módon, mindannyiuk által hozzáférhető kis dobozban tartották a pénzt. Akkor tört ki a legnagyobb botrány, amikor nagyobb, a hétköznapi élet kiadásaihoz mérten hatalmas összeg tűnt el a dobozból. Nővérem, férje érdeklődésére, előkapta azokat az egyszer használatos ünnepi bársonyruhákat, amelyeket leányai iskolai évvárós szereplésére csináltatott. Az egyiknek a csipkegallérja annyiba került, mint egy olcsóbb nyári nyaralás. Naiv indoklása, miszerint, mert másoknak is volt ilyen, elmaradni tőlük szégyen lett volna, ma sem hat meg. Akkor ugyanis valóban szűkös esztendőket éltünk. Egy munkaidőn kívül fusizó asztalos és egy szerény fizetésű tanítónő háromgyermekes családjának nem a zenei középiskola jómódú gyerekeinek divatbemutatóján kellett volna versenyeznie, hanem leginkább az iskolai előmenetelben. Ehhez persze a gyerekek nagyobb tehetségére és külön tanárok, külön óráira lett volna szükség. És akkora szerénységre, amely megállítja nővéremet a hiábavaló, álmoképeket ringató álmodozásban.

Hajlok rá, hogy aki nem képes beosztani a pénzét, az életét is nehezebben tervezi, bizonytalanul irányítja.

Nővérem tanítóképzőbe járt, ahova akkoriban csakis kitűnő hallású tanulók pályázhattak. Nagy előnye volt kiváló hangja. Egyszer a város zenei életében kiváltságos helynek számító Diákházban is fellépett szólóénekesként. Nem firtatom, hogy akkoriban jónak számító családnevéért vagy valóban jó hangjáért választották ki erre a szerepre. Azt sem kétlem, hogy többre érdemes jó hangjáért bizonyára vitte volna valamire a zenei pályán, ha nevelőapja nem éppen akkor mond kényszerű búcsút a mézeskalácsos kisiparnak. Anyám második férje mesterségbeli különleges képességeinek és páratlan szorgalmának megfelelően a „magyar időben” a város közepesen vagyonos kisiparosai közé tartozott. Ha ak-

kor történik nővérem pályakezdése, nem lett volna nagy gondja nevelőapjának, hogy áldozzon valamennyit vagyonából mostohaleánya zenei képzésére. A háború után erről szó sem lehetett. Nővéremből nem lett énekesnő. Éppen úgy, ahogyan belőlem se lett szobrász. Mindkettőnkből csak akkor válhatott volna művész, ha tehetségünk több lett volna az átlagosnál. Merthogy a nagy tehetségek törvényszerűen megtalálják önmegvalósításuk útját.

Nővérem, ugyanúgy, ahogy zsebpénzét, konyhapénzét és egyéb más pénzét már csak idős korában tudta elfogadhatóan beosztani, vágyait sem volt képes felmérni a valóságnak megfelelően. Gyerekeiből mindenáron zenészt akart képezni. Ez egy híján sikerült is neki. Elsősorban a maga gyönyörűségére tette jó adag akarnoksággal. Ha a gyerekei valós tehetségét az aprópénzek megbecsülésével számolja, bizonyára másféle tehetségekre is felfigyelt volna. Akarnoksága akkora volt, hogy a mellette nevelkedett unokák is zenei pályára kerültek. Mind ezt erejükön felül vállalt anyagi küszködéssel tették. Belátom, senki sem ítélné el őket ezért. Talán lesz küszködésüknek haszna valamikor. Netán valamelyik leszármazottjuk tehetsége, s ennek megfelelő sikere kárpótolja majd visszamenőleg is a családot.

Visszafogottságom az anyagiakban, most látom csak öregkoromban, egyféle indiai bölcsekhez illő askétizmus. Tanultam is bizonyára, hiszen végigolvastam néhány Buddha beszédet, Milarepa történetet, titkos tanításokat az Upanisadokból, szankszkrit kalauzokat, Mantrákat és a tibeti halottaskönyvből való okosságot, amelyek józanságomat erősítették és a hitet, hogy örököltem, készen kaptam egyet s mást, génjeimben, apám és anyám gondolkozásmódjából.

Apám gondolkozott olyanformán, hogy „nem a pénz boldogít”, ahogyan nemrég egy újságírói kérdésre adott válaszaim címeként itt-ott ez a nyilvánosság előtt is megjelent.

Nem tudhatom, hogy miféle megérzésből, milyen tapasztalatokból eredt apám anyaországiakkal szembeni előítélete. Talán az „őszirózsás forradalomról” s annak csúfos végéről tizenvalahány esztendő korában hallottak, és a Horthy-korszak kolozsvári éveiről tapasztaltak alakították ellenségességét, amelynek párhuzamát magamban is felleltem. Nem apám hatása volt ebben a döntő, hiszen ezt, mint sok más nem nekem valót, velem megosztani nem akarta. Saját gyermekkori és mai tapasztalataim folytán erősödött az érzés bennem, miszerint, mi erdélyiek, másak vagyunk. Fiatalabb koromban bámultam a pestiek civilizációját, nagyvilágiasságukat, rámenősségüket. De utáltam pökhendiségüket. Később minden anyaországi látogatásomkor tapasztalhattam, hogy jártasságuk, kivagyiskodásuk mögött inkább a könnyű élet hajhászásához szükséges pénzszerezés tudománya az első, közösségi szolgálatukat többnyire az irigység korlátozza, manapság pedig sokan az idegkimerültséget mutató egymásellenes acsarkodás betegségében senyvednek.

Olykor az általánosítás bűnébe esem magam is.

Ha nem ügyelek még ma is felületesen mondok elmarasztaló ítéletet az any-
országiakról.

2011 decemberében meghívtak egy klubba, ahol egy dúsgazdag hölgy emlék-
iratainak sokadik kiadását ünnepelték. A kíváncsiság vezetett, de a 6-os villa-
mosról leszállva, a körút ellenkező oldalán kerestem a térképről kinézett utcát,
ahova igyekeztem. Megálltam az utcakereszteződésnél és vártam. A délutáni
szürkületben rendre négy járókelőt szólítottam meg. Az első fiatal lány volt,
szótlanul ment el mellettem. Érdeklődésemet nem hallhatta, fülében elektronikus
herkentyű dugóját láttam. Középkorú nőnél próbálkoztam. Szenvtelen arccal,
pillantásra sem méltatott. Szobor arccal, válasz nélkül hagyott aztán egy közép-
korú férfi, és semmibe vett egy idősebb asszony is. Nem értettem miért. Maga-
mat vizsgáltam. Öltözetem nem volt szegényes, nem nézhetek kéregetőnek.
Khaki színű új kabátban, kalaposan, nem tartozom a rosszarcú emberek közé.
Illedelmesen köszönve érdeklődtem, merre van egy belvárosi utca. Nem kíván-
tak észrevenni. Eszembe jutott egy amerikai útleírásból ismert eset, amikor a
felhőkarcolók alatti utcán gyilkoltak meg egy nőt, aki segítségért könyörgött, és
az ablakokból bábméskodók közül senki sem mozdult. Az elidegenedés ilyen
jeleiből könnyű általánosító ítéletet mondani. Magam is ezt tettem volna, ha nem
éppen aznap délelőtt, amikor a Ferencrendiek terére igyekezve, messziről észre-
vehetően fájós derékka, könyvekkel tele utazótáskámmal kapaszkodtam a lép-
csőkön a földalattiból jövet, hátulról meglepetésszerűen középkorú nő segített a
cipelésben, miközben bocsánatot kért, hogy férfibüszkeségemnek ártó módon
teszi ezt. Derékfájásom ellenére nem engedtem, hogy segítsen, de hálásan kö-
szöntem figyelmességét és közben arra gondoltam, hogy bizonyára nemcsak én,
hanem sok hozzánk hasonló, ezt a fajta viselkedést szeretnénk általánosnak tud-
ni.

*

Svédországba településemkor *Üdvözet Európából* című versemben írtam:

Biharkeresztesnél kiloptam Erdély-részem meggyötört magamban
zsebkendőnyi hegyet maroknyi döglegyet
hajszálnyi elégtételt nacionalista ferdeséget
ökölnyi rosszindulatot ökörnyi hetet-hatot
hajba kapó kamatot kimentaházablakon-t
idegrángásból habot szívzörej-lakatot sóhajokból kacatot
ősi- hősök-levegőt tolerancia kergetőt
becsületbe betörőt érzelmes tekergőt
ebek harmincadjára holnap tanulságára
otthon hagytam

és átvágtattam
sokszorosán árván soklóerős kerekas lovon
repülő agytricklin érzellemmozdonyon
a megengedhetetlen veszett
sebességen is túl bazdmegmár mérgezett
magyarságát temető önmagával szórakozó
magából kivetkező egymáson lovagoló
élve temetkező férgekkel ölelkező
nagy–anyaországi kutyálkodásban seregestül
zsibbadt kurtakány malackodó
nyelvtársaim trianonokban zsugorított
apám földjén gázoltam keresztül
elidegenítve értetlenül

Távoli rokon rideg fogadtatását éltem át nemegyszer, olykor dühös kutyánk lerágott csontja fölötti figyelmeztető morgását hallottam ki hozzám intézett szavak mögül, pedig nem vártam, nem kértem semmit, együttérző jó szónál.

Elvegyülve manapság a levegőtlen pesti rengetegben, áldom sorsom, hogy városom hagyományainkat hordozó patinás falai közé születtem. Oda, ahol a valódi emberi élethez valók közül elegendő ősök iránti tiszteletet, az előttünk járók bölcsességét, közhasznú tetteik folytatásának ösztönét, békességtűrést, vendégszeretetet, magyar becsületet és a mindenhol, mindenben elengedhetetlenül szükséges szorgalmat szívhattam magamba akaratlanul is. Törtetés, irigység, hatalomvágy elkerültek. Szolgálóként, szolgaként is örömet nyújtott a tudomány és a művészet beláthatatlan gazdagsága, végtelensége, amely a szabadság érzésével biztatott korlátokat nem ismerő utamon.

*

Apám 1941 februárjában behívót kapott, átképzésre Szászfenesre kellett mennie. Mostohaanyám, mint ahogyan ez a házasságra törekvő nők elszántságához illik, az egyik vasárnapon meglátogatta apámat a kaszárnyában. Magával vitt, ma is emlékszem tíz kilométeres gyaloglásunkra. Őt és fél évesen először tettem meg ezt a távot. Szerencsére, senki sem mérte, mennyi idő alatt. Másfél évtizeddel később, amikor hosszútávfutóként háromnegyedóránál mindegyre rövidebb időket kocogtam ezen a távon, szégyelltem volna gyerekkori teljesítményemet.

Órákig tartó sétánk után több mint egy órát várahoztunk a kaszárnya kerítése mellett, amire előkerítették apámat. Éppen harminc évvel volt idősebb nálam, a katonaruha sem állt rajta rosszul.

Néhány évvel azelőtt, amikor anyámnál laktam a Gépész utcai külvárosban, az utcánk fölötti domboldalon katonák futkostak a Virágosvölgy környékén. Kíváncsiskodásomra, hogy mit csinálnak ott a dombon a katonák, anyám tréfá-

san azt válaszolta, hogy egész nap játszanak.

– Akkor – szoltam én kemény elhatározással – katona leszek!

Szászfenesen semmi kedvem nem volt ezt a hirtelen elhatározásomat megerősíteni. Apám fáradt arcán láttam, hogy őt egyáltalán nem engedték játszani.

*

„Katonai átképzésem – írta apám emlékiratában – abból állt, hogy egy csomó marhaságot kellett végrehajtani. Békaugrást, felszaladni a hegyre, leszaladni a völgybe. Egyetlen hülye volt, aki mindent hűségesen végigcsinált, Dúl Ferenc, egy nagyváradi szabó volt az, aki bevonulásakor, Bocskai sapkában jelent meg a kaszárnnyában. Csinos István budapesti szakaszvezető minket, öregeket is felkergetett a hegyre. Egyhelyben mozogtam, kicsit előre, aztán vissza. Dullal egyszerre érkeztem.

Megszólítottam.

– *Mi az? – kérdezte.*

– *Harapj füvet!*

– *Miért? – értetlenkedett.*

– *Mert marha vagy, az anyád istenit! – feleltem.*

Erre megszólított a szakaszvezető.

– *Tar! Vigyázz!*

Álltam feszesen.

Azt mondta, hogy minden az orromra van írva, és utoljára figyelmeztet, mert-hogy nem az oláhokkal van dolgom. Azt válaszoltam, hogy a barátommal beszéltem, s a mi dolgunk, mit mondtam neki.

– *Végeztem! – ordította.*

– *Még nem haltam meg! – mondtam.*

– *A kutyauristenit magának! Elöttem, indulj! – Bekísért az őrmester elé.*

Jelenttem az őrmesternek, hogy cipészként bohém és nagyon békés ember vagyok. Fiatal szakaszvezetőnk pedig jó katona és ezért támadt félreértés közöttünk. Az őrmester rátámadt a szakaszvezetőre:

– *Hát nem megmondta a százados úr, hogy az idősebbekkel barátságosan kell bánni?!*

Nekem pedig így szolt:

– *Öreg, maga most nem cipész, hanem katona. Megértette?!*

– *Igenis! Őrmester úr! – csattogtam.*

Egy hétre rá az iparosokat műhelyekbe osztották. Én lettem a cipészek mestere.

Mindezek mögött apám a Horthy-rendszer furfangjait látta. Még abban is, hogy a besorozott románok közül sokan rangot kaptak. Azt is nehezményezte, hogy elszakították családjától, s mert ingyen dolgoztatták három hónapig, nem gondoskodhatott rólunk.

„Bosszúból – írta – sok talpnak valót kihordtam a 9– es híradózáslóalj cipészműhelyéből.”

*

Tizenhét év múltán, három esztendei katonáskodás után, magam is találkoztam a katonai fegyelem soha meg nem szokható szigorával. A szokásos néhány hónapos kiképzés után, mert műszaki rajzolásban gyakorolt szép írással ki-tűntem a többnyire érettségizettekből álló újoncok közül, kinézett magának egy, épületekért, berendezésekért és fűtőanyagokért felelős őrmestert. Irodájában hí-ven szolgáltam őt, mindenféle műszaki dokumentációt követelő papírmunkával. Rangbeli előléptetések helyett inkább néhány napos eltávozást kértem, de így sem úsztam meg a káplároknak kijáró stráfokat, amelyeket elfelejtettem felvarr-ni.

Öregkatonaként is rangjelzés nélkül intéztem a hozzánk tartozó kaszárnya-épületek működéséhez szükségeseket. Egyszer frissen kinevezett vezérkari tiszt-tel találkoztam az udvaron. Még nem volt alkalmunk megismerkedni, lagymata-gon emeltem sapkámhöz a kezem. Látva rangjelzéstelenségem, azt hitte újonc vagyok, s néhányszor megjáratott maga előtt. Hiányolta, hogy szabályszerűnek nem mondható díszlépésemtől cseppet sem porzik az udvar, nem remeg a föld. A kényszerű ismétlésektől egyféle álmoság szállt meg, parancsainak végrehajtása egészen másként sikerült, mint azt várta. Ha látja ezt Svejka, a derék katona, min-den bizonnal cöcögtetve nyugtázta volna szerepjátszásomat, s azt, hogy megis-métlődött mindaz, amit neki Cseszkebudejovicénél kellett elszenvednie az őt feltartóztató Dub hadnagytól, amikor alaposabb ismerkedéssel keményen megfe-nyegezte a derék katonát. Nekem köpcös őrnagy jutott, néhány perc leforgása alatt pulykavörös képpel pihegett, és magát mentve, a levegőt kapkodva, intett, tűnjek el a szeme előtt.

Még azon héten, elkeseredésemben, mert őrmesterem átvért – addig is ígérgé-tései tartották bennem a lelket, hogy a leszerelés előtti hetekben hazamehetek, úgymond civil ruháimért – , fogtam magam, és kiléptem a kaszárnyából. Ehhez nekem nem kellett pecsétes kilépési engedély, a kapunál szolgálatot teljesítők előtt is tekintélyem volt. Tőlem függött, többek között, hogy kapnak– e elegendő fát a fűtésre. Szóval, intettem a szolgálatosnak, kiléptem a városszéli utcára, és ballagtam szépen a központ felé.

Jött velem szembe egy velem egykorú fiatal hadnagy. Vállpántján még kincs-tári raktárszagú volt a csillag, kinevezésén még meg sem száradt a tinta. Levegő-nek néztem. Nem sértőn, csak úgy közömbösen sétáltam el mellette. Gondoltam, nem zavarom köreit, s reméltem ő sem zavarja szomorúságom bugyrait. Józan ember nem így gondolkozik. De akkor én a civil életet, gondjaim csatárláncában rohamozva, mellet feszítve szökelltem képzelt ellenségeim fedezékei felé, má

moromban hittem, hogy semmiféle lövedék rajtam nem fog, s ha igen, a hősi halálban megnyugvást találok.

Néhány lépéssel távolodtam el a hadnagytól, amikor leesett nála a tantusz. Sértődötten felcsattant, erélyesnek akart, kamaszos hangján visszarendelt maga elé.

– Közkatona! Miért nem köszönt?

– Elfelejtettem – mondtam vontatottan.

– Hogyhogy?!

– Hát... – sóhajtottam szenvtelenül – Fogalmam nincs miért, hogyan, hová, merre, meddig... – Ha nem állít meg folytattam volna. Megállapította a kihágást, kérte kilépő cédulámat.

– Az nincs – világosítottam fel.

– Micsoda?!

– Nem szoktam – magyaráztam jóindulatúan.

Ezt példátlanak ítélte, és némi szabódás után elhatározta, hogy bekísér a garizonba, ahol kiderül, honnan, hová tartok ilyen halmozottan szabályellenesen.

– Menjünk – egyeztem bele némi bölcsességet erőltetve arckifejezésemre.

Tetszettem magamnak Svejik szerepében.

Ballagtunk egymás mellett a város központja felé. Szerepem kívánta, hát beszédes lettem. Szóltam a város nevezetességeiről, csevegetem. Egy ívásuként, közvetlenkedésem apránként feloldotta kincstári szigorát. Kérdeztem. Felelt és kérdezett.

Mire a helyőrség épülete elé értünk, már azt is tudta, hogy harmadéves vagyok, rangom is van, s hogy melyik kaszárnnyában töltöttem elrabolt három esztendő utolsó napjait. Biztosított, hogy megérti kissé szomorkás hangulatom. Kezet fogtunk, és elengedett.

Mostanában jut eszembe, apám híradósoknál szolgált címzetes örvezetőként. A címzeteseknek nem járt zsold, csak a napi adagból felgyűlt Honvéd cigarettákból százas csomagolásban egy-egy doboz. Katonai irodaszolgálat idején kerek kisasztalkán állt a megbontott cigarettás doboz. Ebből naponta ötöt-tízet elcsentem, hogy játszótársaimmal udvarunk bokrai közé bújva, a felnőttek füstölés tudományát gyakoroljuk. Katonakoromban már nem dohányoztam. A napi adagként kapott Militar cigarettákat kenyérre cseréltem s rágógumiként forgattam számban morzsáit.

Irodaszolgálatiért apám kapott még egy csontcsillagot. Nem dicsekedett vele, nekem adta. Játszani való volt.

Én a rádiósoknál szolgáltam ingyen a hazát, s a rangot jelentő stráfok nem érdekeltek. Nem én, inkább csak a sors igyekezett bennem, hogy apámat valamilyen módon túlhaladjam.

Katonaságom idején a sok káposztától és hajdinakásától növekedtem 182 centiméteressé, s lettem csaknem arasszal magasabb apámnál.

Tudatosodásommal fájdalmasabb párhuzamokat is találtam az apámmal és velem történtek hasonlatosságának tengerében. A rendszerváltásig apránként meggyőződésemmé vált, hogy az emberiségen az általános, tehát minden föld-részre és országra kiterjedő műveltség segíthet, csak a civilizáció egyetemes elterjedésével szűnhetnek meg a különféle eszmei, politikai és vallási ellentétek.

Vezércikkben írtam, 1990. május 10-én, apám nyolcvannegyedik születésnapján.

*

Le a politikával!

Öregektől és a tévéből is tudom, hogy a politika piszkos dolog. A piszok pedig az, ami nincs a helyén. Ilyenformán aztán nem mondható helyénvalónak a politizálás, amikor rengeteg más dolog is akad. Itt van mindjárt példának a földművelés, a gyári termelés siralmas helyzete vagy a nevelés, az egész társadalmat nem átható (ha lehetne: átformáló) közművelődés gyerekcipőben való topogása: Hogy mindezek a jó politizálás függvényei? Lehet.

De ki fog végre dolgozni valamit? Ki fog a megszokott árukiosztásból a kuppeckedésbe sodródva a civilizált kereskedelem felé közeledni? Kitől tanulják ezek az új kereskedők a civilizációt? Talán csak nem a viselkedésből megbukott politikusoktól?

Le a politikával! Éljen a munka!

Miféle munka, amikor munkanélküliség tornádóját várjuk minden irányból? De a politikusok dolgoznak. Miféle munkát végeznek a politikusok ott a parlamentben például, amikor az újonnan megfogalmazott törvényekből is a meghaladásra egyöntetűen ítélt rossz világ hangjai kísértenek. A népre lőhet a hadsereg, régi földjét csak kivételes esetben kapja vissza a földműves, továbbra is erőltetik azt, hogy mi magyar anyanyelvű románok vagyunk.

Le a politikával! Éljen az építés!

Miféle építés, amikor le sem bontottuk a régi hatalom elefántcsonttornyait, a bürokratikus gondolkodást, a „most nem érek rá”, a „holnap is nap lesz” és más időhúzó, elodázó gyakorlatot? De hát éppen ezen dolgoznak a honatyák, ezért izzadnak potom néhány tízezerért választottaink. Miközben sűrűn utazgatnak szerteszét a világba. Ez sem könnyű. És ha teszik, hát engedéllyel teszik. A jó kollégák utólag is megszavazzák igazolásukat, ha sietősen kell távozniuk.

Le a politikával! Építsünk tiszta emberekkel új világot!

Miféle új világ lesz az, amikor sűrű bozótot növeltünk, védőgátakat emeltünk az olyanok mögé, elé és fölé, akik annak idején mértéktelenül simulékonnyak voltak, a maguk hasznát sohasem árulták el, és most külön villájukból vitézül ki-kimerészkednek a politikai küzdőterek hajciháló szélfuvintásába.

Le a politikával! Éljen a becsület, a nyíltság, az igazság, amely mindig, de mindig kitudódik!

Éppen csak az nem tudódik ki, hogy kik lőttek akkor ott a Főtér sarkán, akiket képen is jól láthatóan az a tiszt vezényelt, aki akkor is ismeretlen, ha már tudják róla, hogy magasabb rangban „szolgálja” a népet.

Le a politikával! Éljen a tolerancia!

Miféle tolerancia? Hiszen ez nem más, mint függésünk azokkal szemben, akik toleránsan bánnak velünk! Vagy mi bánunk toleránsan velük, hogy érezzék, tőlünk függenek? Ez is politika.

Le hát a politikával! Éljen a józan gondolkodás!

Éljen az értelmiségi, aki népéért és helyette gondolkodik, megvilágosítja a mi agyunkat, és kivezet minket e világváltás sűrű erdejéből, a békés élet virágos mezejére, ahol csöndes elmélázásban, ökörnyalás csendességben tölthetjük boldog perceinket mindhalálig.

Jaj, de miféle értelmiségekről álmodozunk mi itt, amikor bizony, ne is tagadjuk, rég megtagadták ők az egyszerű embereket, és előbb pereputtyukat, később, amikor a határok nyíltak, saját magukat is „átkényszerítették” korszerűbb körülmények közé. Ezekről az értelmiségekről kiderült, hogy végül is elárulták népüket, de az még nem derült ki, hogy egyesek ezt már évekkel ezelőtt hiába jelezték, de azóta is árulóink nevét, összeköttetéseiknek hála, ma sem lehet, nem szabad nyilvánosságra hozni. Lehet, hogy ez is politika! Legalábbis olyan szaga van.

Éppen ezért, le a politikával!

Hát ne éljen Eduárd?!

De éljen! Éljen mindenki, ahogyan tud!

Politizáljunk, vagy ne politizáljunk, abban csak egyetértünk, hogy az élet véges, a viták, a harcok sem tarthatnak a végtelenségig, az alkotó, a teremtő munka pedig mindenekelőtt való.

*

Apám akkor már sokadikszor átolvasta, átjavítgatta emlékiratát, amelyben a Horthysta-hadsereg bevonulásáról írt részben következtetései korábbi meggyőződésének egyöntetűségét mutatják.

„Kolozsvár utcái a Főtértől a Monostorig tele volt ünneplőkkel. Feleségemmel mi is elindultunk, hogy megtekintsük a katonák felszerelését, ami azért érdekelt, mert tudtam, hogy a bevonulás a Szovjetunió elleni háború előszele. Tudni lehetett, hogy ebben a háborúban sok ártatlan ember elpusztul. Tudták ezt azok is, akik az emberek lelkivilágába szerettek befurakodni, azzal az ürüggyel, hogy békességre nevelik a népet. „Ne ölj! Ne kívánd a másét! Szeresd felebarátodat, mint önmagadat!” Ha a Pápának ez a mestersége és akkora apparátussal rendelkezik, hát miért nem fogta le gyilkos barátai kezét? Azért, mert a Pápának van

a világon a legnagyobb tőkeérdekeltsége. És félt, hogy a népek a civilizáció, a kultúra érdekében fogják felhasználni a vagyonát. Galilei tudományát még mindig nem akarják érteni? Mert, ha egyszer győz a civilizáció, a Pápa bezárhatja összes műhelyét, többet senki nem dolgoztatna nála!”

Apám naivan hitt az osztályharcos álmodozók rajzolta új világban. Mint minden forradalmi változás jelszava, az is roppant egyszerűsített volt, amely a kizsákmányolók helyébe a kizsákmányoltak uralmát követelte. Az igazságtalanság helyébe egyenlőséget, az elnyomás helyébe szabadságot kívánt és nemzetköziséget. Annak ellenére, hogy egész életében nemzetisége érdekében vállalt közösségi munkát, a magyarok bevonulásakor az osztályharcban élesedett meggyőződése, elvágtá nemzeti érzéseinek gyökereit, nem tartozott az euforikusan ünneplő tömeghez.

Nem sokkal azelőtt több társával együtt, izgalmas bonyodalmakat átélve szökött haza a román katonai munkaszolgálatból. A Prut partjáig vitték magyar és zsidó társaival együtt a határ menti bunkerépítésekhez. Csalódottan vette tudomásul, hogy nem az oroszok jönnek, hanem Horthyék, Hitlerék!

A pascani állomáson egy helyi újság szalagbetűs címét olvasta: „Nu vin rușii! Criză în Transilvania!” (Nem jönnek az oroszok! Krízis Erdélyben!)

A hozzá közelállókkal abban reménykedett, hogy a Vörös Hadsereg vonul be majd Romániába. Erdélybe is.

Vele voltam azon a szeptemberi napon, amikor a magyar katonákat ünneplőben, virággal várták a kolozsváriak. Két hete velünk lakott mostohaanyám is, akit Nagy Gáborék, akiknél szolgált, elbocsátottak. Apám szerint miatta került utcára, mert Nagyék főtéri bérházában működött a Magyar Dolgozók Országos Szövetségének irodája, ahol apám előjáróként naponta megfordult, s kapcsolata mostohaanyámmal évek óta ismert volt.

A Barátok templomának szomszédságában, az óvári Karolina-tér és a Kornis utca sarkán épült, mutatósan új ház szuterénjében laktunk, a Szilveszter házban. Apám, aki egész életében bodorságnak tartotta házat építeni, lakást rendszerint a központ új épületeiben bérelt, került a sikátorok levegőtlen vidékét, a szegényes házak szűk szobáit. Ultraközpontú szuterénlakásunk még akkor is többszörösen jobb volt, mint az iparosok szokásos legénylakásul használt helyiségei, ha apámnak meg kellett küzdenie a házigazdával, aki megtiltotta, hogy a belső udvar napot sohasem látott betonjára kitegyenek egy pokrócra, ahol órákig mozdulatlanul gondolkozhattam, hogy mi végre születtem e világra. Egyke voltam, s szerencsés is, mert csak később, hatévesen mertek magamra hagyni, mindenfelé vinniük kellett: bevásárlásra, cipésműhelyekbe, sétátérre, színházba. korán ismerkedtem egyre táguló világommal.

A magyar katonák bevonulására összegyűltek tömegében álltunk a Mátyás király szülőháza utcájából jövet, az Unió utca sarkán. Zsongott a tömeg, szaka-

datlan az éljenzés, időnként irányítottan kis csoport üvöltve az egész Erdélyt akarta: „Mindent vissza! Mindent vissza!

1940. szeptember 15-én, a bevonulás utáni negyedik napon ünnepélyes felvonulást rendeztek. A kormányzó fehér lovon érkezett, és a templom oldalán díszmagyarban felsorakozott nemesek gyűrűjében ő is beszédet mondott.

Az őszi szelek felhőket sodortak a kék égre, ott gomolyogtak sebesen és szédületesen a főtéri templom fölött is.

Valaki elkiáltotta magát: Dől a torony!

Valóban úgy tűnt, hogy az Unió utcára dől a templomtorony.

A Mátyás király utca felöliek nekiiramodtak, hogy az ellenkező oldal épületeinek védelmében mentsék életüket. Nem értettem, miért sikítanak és menekülnek. Engem is elsodortak. Amikor a csalóka felhőket tovasodorta a szél, helyreállt a rend, nem tudom hogyan, újból apám mellett álltam, vittek magukkal a város peremére. Később tudtam meg, hogy a Dől a torony!-t kiáltó, Péter Lajos volt, apám legénykori jó barátja. És voltak még mások is, akik az osztályharc szellemében, nem lelkesedtek a „magyar világról.”

Akkor történt, de csak emlékirataiból tudom, hogy apámat szembeköpték, hazaárulónak nevezték, amiért nyíltan hangoztatta, hogy nem a magyarokat várta. Csodálkozott, hogy még elvtársai közül is akadtak, akik nemzetiszínű karszalaggal, kokárdával, tapsolva fogadták a nemzeti elnyomástól való szabaduláshoz.

Apám nem olvashatta Jász Oszkár Horthy-rendszert elítélő írásait, de a kolozsvári munkásmozgalomban, például a Munkás mozi épületében működő szocialista klubban és könyvtárban számosan voltak olyan tanult emberek, akik elhivatottan neveltek, felvilágosítottak, művelődésre szoktatták az egyszerű embereket. Apám is köztük volt.

A szocialista és kommunista eszme akkor haladónak minősült, kiutat mutatott az osztályra tagozódott társadalomban az elnyomás elleni közdelemben. Erdély visszafoglalásakor még élt a munkásmozgalomban a forradalom vívmányai iránti rokonszenv, a kizsákmányoltak sanyarú helyzetéből való kilábalást Kelet felől várták.

„Horthyék – írta Jász Oszkár 1920 augusztusában a *Magyar kálvária – magyar föltámadás* című könyvében –, minthogy egy forradalmasított ország forradalmi kormányát vették át... egy meg nem oldott forradalom alatt lázasan vonagló tömegeket kormányoznak, s minthogy egész rendszerük egyedüli létalapja az októberi forradalom alapvető vívmányainak, a köztársaságnak, a földreformnak, a dolgozók uralmának a visszacsinálása és a háború előtti Magyarország helyreállítása: nemcsak képtelenek megnyugvást és konszolidációt teremteni, de napról napra kiüszkösödnek a háború és a két forradalom sebei.

...Világos, hogy az a lelkiismeretlen demagógia, az a vérfagyasztó kegyetlenség, az a cinikus habzsolás, az a fölháborító kulturálatlanság, mely ezt a rendszert jellemzi, napról napra növeli azoknak a számát, akik újra az orosz úthoz

akarnak visszatérni. A vörös diktatúra súlyos hibái, keserves csatkozásai, véres szenvedései egyszerre feledésbe mentek. A nagy tömeg úgy érzi, hogy a vörösteror a fehérrel szemben rájuk nézve a szabadságot és emberi méltóságot jelentette. Emellett az antant kapzsi kapitalista politikája folytán egyre általánosabb lesz az a meggyőződés, hogy a Nyugat a főprotektora a Horthy-féle uralomnak, tehát a megváltás csak Kelet felől jöhet.”

Apám mély magyarságtudatában nem kételkedhetem, sohasem tanult meg rendesen románul. A háború utáni lelkes újjáépítés éveit követően, amikor egyre erőteljesebbé vált a dölyfös román nacionalizmus és nyíltan folyt az erdélyi vároosok nemzetiségi összetételének mesterséges megváltoztatása, a mindenre kiterjedő elrománosítás, apám betegágyából, majd nyugdíjasként is kiállt ez ellen. Kényelmetlen felszólalásai miatt kihagyták az ünnepekre összegyűjtött „diszpintyek” társaságából. Egykori kolozsvári kapcsolata, aki belügyminiszteri helyettesig vitte (Vincze Jánosból később magát román eredetűnek valló Vințe Ioan lett), általam üzente apámnak, hogy életét neki köszönheti, mert, ha az apám legfelsőbb vezetőnek címzett leveleit továbbította volna, már rég búcsúzhatótt volna ettől a világtól.

De hiszen mindig is, a magyar szocialista körökben, a Magyar Dolgozók Országos Szövetségében (MADOSZ), amelybe 636 kolozsvári tagot szervezett, a falujárásban, a magyar dalárdában tevékenykedett. 1938-ban az ő kezdeményezésére ötven tagból álló rendezőbizottsággal a csárdás száz éves jubileumát rendezték Kolozsváron. Ugyanabban az évben a Kisiparosok Országos Kongresszusán, Segesváron több száz magyar munkás aláírásával a kisebbségiek jogait követelő petíciót terjesztett a kongresszus elé. Egy évvel azelőtt Maurer Gheorghe a későbbi államfő segítségével a MADOSZ küldöttségként Bukarestben terjesztette a fasizmus és a háború elleni egységfrontot követelő felhívásukat.

Öt évvel az ún. felszabadulásunk után egyre gyakrabban mondogatta: Fiam, nem így akartuk! Kisebbségi akarattal, egyre kisebb akarattal, de nemzeti hagyományainkhoz való fokozódó ragaszkodással élte életét, s hagyta rám örökségként, mint nehéz, de következetesen szolgálni érdemes terhet.

Nevét sem hagyta megmásítani, engem is gyakran figyelmeztetett, hogy a nevünk három betűjét becsülettel őrizzem. Amikor katonaiskolába kényszerítettek és őrnagyi rangja átvételekor családnevünket Tarnak (Cárnak) kiejtve szólították, többszöri szolításra sem mozdult. A botrányossá alakult helyzetben, az ünnepi emelvény előtt állva, kikérte magának, hogy ősi magyar nevét megmásítsák s királyi, császári vagy cári fenségekre utaló névvé változtassák.

Kópéságait követve, magam sem mozgattam még a fülem botját sem, amikor őrmesterem mindegyre Tárának szolított. A kaszárnnyába érkezett szállítmányok kilóban megadott tömegének jelzéseként láthatta műveletlen őrmesterem a *tara* feliratot, s ehhez társította, számára érthetetlen nevem.

Mindenféle párhuzamok akadnak az ember életében. Magyarságtudatom, amolyan öntözetlen palánta volt, apám nem gondozta, anyám csak annyiban bá-

torított, amennyiben a negyvenes években, inkább a divatnak engedve, zsinóros Bocskai-sapkát csináltatott számomra, amelyen jól állt a lengedező árvalányhaj. De nálunk nem volt nemzetiszínű zászlólengetés, kivagyiskodó kokárdaviselés. A nemzeti érzés, akár a csendes szerelmek, mélyen élt bensőnkben, hogy tartásunkat mindenkor gerincesre igazítsa. A magyar nemzethez való tartozásom mégis egyre erősödött. Elnyomásunk, erőszakos beolvasztásunk, a többségi nemzet egyre kérkedőbb és egyre inkább nyilvánvalóan hamis történelemszemlélete ellenében vált bennem tudatossá az érdeklődés saját múltunk iránt. Családfát a mai napig nem készítettem, de áldottam a sorsot, hogy nevemet a honfoglalóig visszavezethetem, ha úgy tetszik, Tar fia Koppány maradéka volnék, névrokona mindenképpen. Ezer évre visszagondolva adtam fiamnak a Koppány nevet, hogy jelezzem hovatartozásunkat azoknak, akik nevemet megmásítva Károly helyett Carolnak írták születésemkor. Olyan nevet keresett akkoriban minden erdélyi magyar szülő, amit nem fordíthattak románra. Nem engedtem a fenyegetésnek, a rábeszélésnek, s köznapi használatra megtoldottam fiam nevét még egy lefordíthatatlan névvel, nyomatékosítva akaratunkat, miszerint magyarnak maradnak gyermekeink is.

*

Apám a „magyar világ” kezdetén szellemi társak nélkül maradt, de mert előző pezsgő élete csupa ellenállás volt, társakat keresett. Így jutott el a Magyar Nemzethez, ahol felfigyeltek őszinte hangú levelére.

Egy kolozsvári magyar munkás levele a Magyar Nemzet-hez.

Huszonkét év vesztegzár után újra megnyíltak a lezárt sorompók a magyarországi újságok előtt Erdélyben. Érthető, hogy a románok részéről szellemi blokád alá tartott magyarság mohón kapott a budapesti lapok után. No, nem valamennyi után, mert akadt köztük olyan is, amelynek szabad bejárást biztosítottak a románok. Ők tudják miért. Ezekre a románok által kivételes bánásmódban részesített újságokra tehát nem voltak kíváncsiak az erdélyi magyarok. élénk szemük, magyar betű után szomjúhozó lelkük annál nagyobb érdeklődéssel fordult az eddig kitiltott, soha nem látott lapok felé. Sajnos, még mindig sok nehézség tornyosul a lapszervezés terén a kiadóhivatalok munkája elé, úgyhogy az erdélyi magyarság jó része még mindig nem ismerhette ki minden ízében, jellegzetességében, egyéniségében a magyarországi sajtót.

A Magyar Nemzet találkozása az erdélyi magyarsággal (ott tudniillik, ahol ez már megtörténhetett) a legszívélyesebb legvendégszeretőbb formában folyt le, amint az a hozzánk beérkező erdélyi levelekből kiűnik. Ne gondoljuk azonban, hogy a Magyar Nemzet erdélyi útjában csak az úgynevezett intelligenciával ismerkedik és barátkozik össze. Ott látni a Magyar Nemzet-et az öntudatos nyitott

szemű és eszű erdélyi munkásság és parasztság kérges kezében is. Ennek a kész-szorításnak mi különösen örülünk. Hogy megvan az okunk az öröme, ezt az alábbi levél támasztja alá a leginkább. Örülünk azért, hogy megismertük e levél keserű, őszinte, cicomátlan hangjából az erdélyi magyarság egyik legértékesebb rétegét, a munkást, azt a munkást, aki mint a levél írója nehéz sóhajtással, joggal mondja, kétszeresen érezte a 20 évi elnyomatást, úgy is, mint magyar, úgyis, mint munkás. A levelet azért közöljük, mert voltaképpen rövid gorkiji mélységű élet-rajzát tartalmazza az erdélyi magyar munkásságnak. E munkás szolgáskorba bu-kását, kenyértelenségét, és az őrlő gondok malomkövei között is gyémánt kemé-nyen, épen maradt szellemét, tudásszomját. A legfeketébb mélységből szól a levél hangja, mégis megtölti a szívünket melegséggel, reménységgel. Ahol ilyen vilá-gos fejű, öntudatos kritikai érzékkel rendelkező, szellem terén válogató és igé-nyes munkásréteg van, ott a demagógia maszklaga nem tud csíranévelő talajra találni, ott a népbolondító ígéretek fertőzőetével szemben immunisak a lelkek, ott meglátják a nivótlanságot, az ócska jelszavak vakparádéját, ott mérlegre teszik a szavak pelyváját és a gondolatok sikértartalmát.

Olyan munkások, akik nyolcéves koruk óta megfeszített munkával keresik so-vány kenyerüket, akiknek mégis oly határtalan a magyar kultúra iránti szerete-tük, hogy képesek tolvaj módra is beosonni a magyar kultúra virágos kertjébe, hogy élvezhessék számukra más úton elérhetetlen gyümölcsseit, ott úri ruhás de-magógok, szentheverdel hívei és követői nem fognak bebocsátást találni a mun-kásszívek kapuján.

De szóljon most már helyettünk Kopacz Károly kolozsvári magyar munkás levele, mely szó szerint így hangzik:

A sok rossz lap közül a kisebbik rossz.

Tisztelt Szerkesztőség!

A revízió után, amikor a pesti lapok eljöhettek Kolozsvárig, az volt az első, hogy meggyőződjem, melyik az a lap, amelyik legőszintébb az alsóbb rétegekhez. Elolvastam egy párat, de azok ahányfélék voltak, annyiféle demagógiával keresik a talajt, hogy azon keresztül aztán agyontámogassák a magyar népet.

Tisztelt szerkesztőség!

Én nem sokat jártam iskolába, és azért csak úgy tudom magam kifejezni, hogy a sok rossz lap közül az önök lapja a kisebbik rossz. Tisztelem a Magyar Nemze-tet, mert nincs tele az úgynevezett túl hangos demagóg politikával.

Tekintetes Szerkesztőség!

Én nem politikáról, se nem a nyomorról akarok írni, hanem csak az utolsó generáció kultúrahiányáról akarok egy pár sort írni. Példának okáért magamat veszem alapul. 34 éves vagyok. A világháború az iskola harmadik osztályából húzott ki, és odaállított kilencéves koromban napszámosnak, mert a kenyérkere-sők akkor már Galiciában akarták védeni a magyar földet. Az apám már azelőtt

Amerikába vándorolt több magyar társával, hogy megkeressék a földjüknek az árát. De bizony sem Galíciában, sem Amerikában nem volt szerencsénk nekünk, szegényeknek, a magyar nemzetnek. És ezért jutottunk, mi szegények abba a helyzetbe, hogy duplán kellett itt szenvedjünk a román bojáruraktól, egyszer, mint magyarok, másodszor, mint munkások. Ezek után érthető, hogy miért maradt az utolsó generáció kultúra és műveltség nélkül. Aki tanult is, csak félművelt kultúrát tanult.

Itten, Erdélyben, olcsóbb kenyér kell és magasabb munkabér, hogy jusson iskolára, könyvekre, színházra és kórházra, mert csak így lehet egészséges és erős a magyar nemzet.

34 éves vagyok, de eddig még kenyérre is alig telt, és hogy annyi öntudathoz és műveltséghez jutottam, ezt én úgy érzem, mintha loptam volna. Példának okáért bevallom, hogy Petőfi összes költeményeit loptam egy úriházból, mert ott úgyis csak dísznek használták és lepte a por, nekem pedig kincseket ér. Megtámultam belőle gondolkodni, írni és olvasni a sorok között. És így jutottam el idáig, hogy a Magyar Nemzethez vágyok szólni, hogy hirdesse nagybetűvel: Most adjatok, amíg kérünk!

Magyar testvéri üdvözlettel:

Kopacz Károly

A megindítóan őszinte, vallomásszerű levélhez két verset is csatolt Kopacz Károly. Az egyik strófa így hangzik:

Jövőt, jövőt, nem pusztítást
a Duna– menti tájnak!
Jövőt csak a nép adhat.
Régen lenne a világon
szabadság és béke,
ha a földön minden ember,
ember és nem más lenne.

Kedves Kopacz Károly, új kenyeres barátunk, ebben és a levelében írottakkal is testvériesen egyetértünk.”

Apámat, levelének a Magyar Nemzetben való megjelenése utáni napon, felkereste Józsa Béla.

– Kopacz Károlyhoz jöttem – mondta és megölelte. 1940 októberében történt. Apám újabb illegális lakást bérelt a Görögtemplom utcában, és számos társával együtt folytatta a hatalommal szembeni titkos munkásmozgalmi szervezkedést.

Később, amikor egy alkalommal Móricz Zsigmond Kolozsváron járt, és a munkásság képviselőjével kívánt találkozni, Balogh Edgár apámat ajánlotta.

Együtt ebédelték, s mert olyan fontos dolgokról is gondolatot cseréltek, mint a népművelés, apám büszkén emlegette ezt a találkozót. Azután Móricz Zsigmond lapját, a Kelet Népet járatta. Néhány példányát, amelynek margójára verseit írta, ma is őrzöm.

S amikor azt kérdem magamtól, honnan az a régóta hitt, hangoztatott és meggyőződéssel hirdetett meglátás, miszerint az erdélyi magyarságot csakis a tőle megtagadott, elorzott és tiltott kultúra (beleértve ebbe az önazonosságunkat tápláló magyar történelem ismeretét is) pótlása, „az iskolák fölöttébb szükséges volta” szolgálata viheti előbbre?! Ezt kell szolgálnia mindenféle erdélyi politikának. Ez előrébbvaló mindennél. A magunk önzetlen és igaz szolgálata kirotstál majd minden mást, mindent, ami életellenes és mindazokat is, akik csak a magukét kaparják a politikában.

*

A háború végén, amikor anyám Kolozsborsára menekített a bombázások elől, láttam átragadni a pökhendi anyaországiak viselkedését a mieinkre.

Nevelőapám egyetlen lánytestvére, Bözsi néni lakott a bárói kastélyban, udvarán szemet keresgélő gyöngytyúkokkal és cifrálkodó pávákkal bővelkedő, a dombra felnyúló fenyőerdőig gondozott parkkal büszkélkedő bárónővel dicsekedő községben, ahol férje aljegyzőként dolgozott. Cserey György különben gyógyszerész volt, és a román időkben megélhetést itthon nehezen találva, feleségével és egyetlen fiával jó ideig patikusként Regátban éltek. Erdély visszacsatolásakor megkerült az előnevük is. Nem emlékszem már melyik helységnévre utalt előnevük, de zászlós rangját és vitézi címét ismernie kellett mindenkinek, hiszen a kor divatja szerint ezt is mindenfelé hangoztatta. Faluhelyen tekintélyes úrnak számított. A nála megforduló kérvényezők, s köztük a román parasztok is, nem járultak elébe üres kézzel. Ugyanolyan pökhendi módon fogadta az alázatos parasztokat, mint azt a Görögtemplom utcai anyaországiaknál tapasztaltam. Fia, a levante korú ifjú Cserey György, felsős volt a kolozsvári Református Kollégiumban, enyves kezűnek ismerték és fennhéjázónak. Kolozsborsán ő volt az egyik leventeoktató. A baromvásártér mellett laktunk, láttam, miként gyötri a magyar vezényszavakat nehezen értő, többnyire román fiúkból álló csapatot.

A román pap fia udvarolt a nővéremnek. Komoly és feltűnően szép fiatalember volt. A gyerekek között fel sem vetődött, hogy nemzetisége szerint a kisebbségeket sújtó elbánásban részesüljön. De a felnőttek szúrós tekintettel figyelték.

Amikor átseperf fölöttünk a front, és alakulgatott az új rend, nevelőapám elhatározta, bútorostól visszaköltöznünk Kolozsvárra. A román fiú megleste a nővéremet az aljegyző bérelt háza melletti marhavásártér sarkában, ahol a leventék tornagyakorlatához szükséges tornaszerek álltak, s ahol mi nyújtó-, korlát- és gyűrűgyakorlatokat próbálva naponta tökéletlenkedtünk. Emlékül, patinás ezüst foglalatban opál köves brosst ajándékozott neki. Sokáig nem feledtük, az elmér-

gesedő román–magyar villongások közepette sem, gyermekbaráti szeretettel gondoltunk rá.

Azon a nyáron a patakparton sokszor barangoltunk, néha Csomafájáig kísértük a tiszta vízü patakot, máskor felkapaszkodtunk a falu fölé magasodó fenyőerdő fölé, ahol antennát feszítettünk holmi drótokból, és a detektoros rádió csodájára jártunk. Román szót inkább csak Dobokáig merészkedve hallottunk. Anyámmal felkerekedve a bádoki és kidei dombokra kapaszkodva, az esztenáig kirándultunk, ahonnan sajtot, ordát és zsendicét cipeltünk haza, egyoldalúnak akkor még nem mondható háborús étkezésünk gazdagítására.

A háborúból eleinte csak a fényes nappal Kolozsvár felé, alacsonyan, kötelekben szálló bombázókat láttuk. Sztaniolpapír szeletkéik csillogva pilingáztak nyomukban, szedtünk belőlük a patakparton. A felnőttek azt mondták, lehet, hogy mérgezett. A beavatottak tudták, hogy a légi megfigyelők rádióösszeköttetésének megakadályozására szórták szerteszt a levegőben. Övtak a repülőkből szórt gyermekjátékoktól. Veszélyes robbanószer lehet, figyelmeztettek, hozzá ne nyúljunk. Szerencsére egyetlenegy játékot sem találtunk.

Néhány napra német harckocsizó katonák pihentek meg kertünkben. Tiszták voltak és rendszeretők. Semmit sem kértek. Kávéztak, zenét hallgattak. Csokoládét kaptunk tőlük. Azért is csodáltam őket, mert amikor a front a Kolozsvár felőli domboldalra érkezett, ahonnan nappal dörgés és füst, éjjel pedig a gyújtóbombák és világító golyók fénye jelezte, hogy dúl a harc, néhányszor átrobogott oldalkocsis motorkerékpárján egy nálam alig idősebb, német katonai egyenruhát viselő gyerek. Futárszolgálatot teljesíthetett, arcára volt írva a szigorúság. Csodálni való volt, ahogyan céltudatos felnőttként viselkedett. Elismeréssel követtem tekintetemmel, hiszen neki sikerült a felnőtté válás, amit én hiába próbáltam cigarettázással elérni, ami persze kitudódott, és a család együttes, de enyhe piromgatással visszaigazított a gyermekkorba.

Addig a délelőttig, amíg a kastély melletti hegyoromról csatárláncban a faluba érkeztek a román katonák, bennem nem tudatosult, hogy milyen nemzetiséghez tartozom. S az sem, hogy mert magyar vagyok, ezért mások utálni fognak.

A románok bejövetele előtti napon szakadatlan sorban vonultak az elcsigázott magyar katonák. Ökrösszekereken jajgató sebesülteket vittek a németek motoros csapatai nyomában. Az útszélén két libasorban vonultak a közkatonák. Az árkokban egyre gyűlt az eldobált holmi. Eleinte katonaládákból kikerült fölösleges dolgok, aztán mindenestől katonaládák, majd a visszavonulás sietségeben a katonai felszerelés hátrahagyható darabjai. Kapunk előtt találtam azt a tetszetős rövid nyelvű baltát, amit a háború utáni években addig őriztünk, amíg egyszer a szőlőlugas tartószerkezetének javításakor nevelőapám kezéből kirepült meglazult nyeléből és négy métert ugorva a koponyámhoz ütődött. Nevelőapám, amint visszaváltozott sóbálvány formájából, és dadogva tapasztalta, hogy életben vagyok, úgy elrejtette kedvenc katonai baltámat, hogy többé sohasem került elő. Azzal vigasztaltam, hogy valószínűleg az átlagnál keményebb a fejem, mert a

balta immár a harmadik próba volt, amit ezúttal micisapkámnak köszönhetően kisebb sérüléssel sikerrel kiálltam. Már nyolcéves koromban fejfel mentem egy betonkorlát sarkának, amit maig láthatóan hét öltésből adódó hosszúkás heg bizonyít. A következő esztendőben egyik játszótársam a hosszú nyelű jégtörő vasat egyensúlyozva ejtette kobakomra, s lám, mégsem maradtam egész életemre lyukas fejű.

De az már sehogy sem ment a fejembe, hogy olykor mi bajuk egymással az egyszerű magyar és román embereknek, miféle állati ösztön hajtja vak dühvel őket egymás ellen, miért a sok öklörázás, miért kerül elő bicska, kacor és disznóölő kés, furkós bot és egyéb fegyver?

Írtam már legjobb barátomról, a Burcă család legkisebb fiáról. Közös volt a kutunk, s mellette szabad az átjárás. Barátságunk okán meghíusult az a nem tudom kik által szított iskolatársak közötti verekedés, amely folytatásának véres történésebe egy vasárnap délelőtti sétatéri látogatásunk alatt belekeveredtünk.

Vasárnap volt. Városi polgárhoz illően családunk a Sétatéren sétált. A csónakázni jó tó vonzott, a Kaszinó környéke, ahova elhallatszott a cifra szobrokkal díszített szökőkút melletti filagóriából a fúvószene. Azon a vasárnapon egy darabig néma volt a Sétatér, csak a fősétány hosszában fűgén tovaszaladó két patak csobogott, arra biztatva a rövidnadrágosokat, hogy papírhajókat eregessenek kristálytisza vizén a Magyar Színház fényben fürdetett épülete irányába.

A filagória felé igyekeztünk, ahol békeidőben fúvós zenekar szórakoztatta a város erre éhes polgárait. Egyszer csak ordibálást hallottunk, dühös szitkok fortyogtak a kora őszi levegőben. Keresztül–kasul durva emberek futkostak a parkon át, az üldözöttek szerteszét menekültek. Nyögések, jajok, hörgések szakították meg az időnként beálló halálos a csendet, a vasárnapi sétálók nyugalalmát. Vadállati hangoskodással magyarokat szidtak, erős, indulatos, jórészt falusiasan öltözött emberek.

Előttünk, a csónakázó tó szigetére vezető kis japán híddal szembeni bokorból ijesztő hörgést hallottunk. Anyám nővérem és közöttem állt. Az ijesztő hangtól megmerevedtünk. Úgy éreztünk magunkat, mint bekerített majorság az ünnepi ebédre való előkészületek reggelén. Hang nem jött ki a szánkron. A nővérem hirtelen kikerekedett, valószínűtlenül nagy szemekre emlékszem. Olyan csend ereszkedett közénk, mint a hófehérségével szédítő orvosi rendelőben szokott sebkötözés közben. Anyám erős szorítással kézen fogott minket és óvatosan elhúzott a harcias városfoglalók gyűrűjéből. Közben látnunk kellett, hogy a bokorban egy erősen vérző városi ember feküdt.

– Egy szót se! – sziszegte. Sohasem láttam még olyan szigorúnak.

Ekkor, öt lépésnyire, szétnyílt előttünk a bokrok sűrűje, és egy falusi ruhás marcona alak magasra emelt, vértől csepegő késsel lépett elénk. Diadalmasan, magasra emelt kezébe görcsösen szorított nagy konyhakéséről vér csorgott a sétány homokjára.

– Sânge unguresc! (Magyar vér!) – ordította diadallal.

Megrökönyödve néztem véres kezét, nem értettem, miként lehet a vérnek nemzetisége.

Kiskoromban, ha vért, vagy sebkötést láttam, nyomban rosszul lettem, az orvosi rendelőkben gyakran elájultam. Miután életre keltettek, szégyellnem kellett magam, hogy az orvosnak nem a betegével, hanem előbb velem kellett foglalkoznia.

Ott, a tóparton, nem éreztem félelmet. Anyám szorításában kezünk elfehéredett, nevelőapám mukkanás nélkül állt mögöttünk.

Szerencsénk volt

A másik bokorból kiugrott, menekült egy fiatalember. A késelő utána vetette magát. Már majdnem elérte késsel hadonászó karjával, de az üldözött kétségbeesésében minden erejét összeszedve, vízbe vetette magát, és a parton maradt üldözők ordítózásától hajtva, keresztben átúsza a tavat. Láttuk, ahogy nagy nehezen kikászálódott a vízből.

A túlsó parton már várták, s nekiestek ellenségeink.

Megkerülve a tavat, mi is oda tartottunk. Egy teherautó mellett haladtunk el, amelynek padlózatán vérbefagyott sebesültek ültek és feküdtek. A gépkocsi mellett a vérszomjas üldözők fel– fel rugaszkodva ütlegelték a félholtakat. A vizes ruhában menekülő fiatalember is megkapta a kegyelemdőfést

– Na de ilyet! – sóhajtotta anyám felháborodva. Aztán a visszafojtottan nyögő, véres emberek közé emelték a helybenhagyott csuromvizes menekülőt. Eszméletlen volt.

Anyám sürgette a teherautó mellett álló felvigyázót, hogy induljanak már, különben elvéreznek a sebesültek.

– Vannak még... lesznek...– tétovázott a gépkocsivezető.

– Majd, ha összeszedjük a többieket is... – hangzott az „emberséges” válasz. És ez is a vérengzőknek kedvezett.

– Indulunk majd, ha mind összeszedjük őket – szólta a tétova döntés a teherautó kormányá mellől.

Anyám elhatározásából a Főtérrre siettünk. A pártvezetés az egykori bank sietve vöröstre festett épületében rendezkedett be. Bement oda, hogy sürgős intézkedésre bírja a szolgálatost.

– Minden tőlük telhetőt megtesznek – mondta anyám idegesen, amikor kijött a pártház díszes ajtaján.

Mátyás király szobrának figyelő tekintete alatt ácsorogva, fogalmam sem volt arról, ami réges-régóta köztudott, hogy akkor, de utána sem, és sohasem volt igazság. Hiszen meghalt Mátyás király és azóta „...oda az igazság!”

Anyám és mézeskalácsos nevelőapám szemtanúként feljelentést is tehetett. Persze hogy nem lett semmi következménye. Később sem kellett tanúnak. Kényszerű hallgatásuk egész életüket végigkísérte.

Ez pedig akkor történt, amikor a város és városhoz tartozó Monostor között, a sörgyári emelkedő közepén elkötötték az utat.

Tábla hirdette azon a helyen, ékes román nyelven:

Până aici democrația, de aici Mănăstur!

Eddig a demokrácia, innen Monostor!

Városomban a háború utáni hónapokban és években a demokrácia magyar volt. Magyarok vezették a várost, magyar munkásörség működött és ügyelt a rendre, magyarok kezdeményezték a hidak javítását és a civil élet helyreállítását.

Kolozsvár lakosságának háromnegyede magyar volt.

A kezdeti túlkapásaiért visszarendelt román adminisztráció után nem tetszett a magyar időben elnyomott városszéli románságnak a többnyire magyarokból álló vezetés. Türelmetlenek voltak, mert erre hangolta őket minden nemzetiségi-eket egymás ellen fordító politika.

Évek és évtizedek teltek el, közben testvériségről szónokolva, elrománosítá-sunkat, látszólag békés eszközökkel, máig tartóan, kitartó céltudatossággal, si-kerrel folytatták, végzik ma is.

De vagyunk még, akiknek emlékezete nem csal, mert naponta járjuk kisem-miztetésünk tereit, rójuk az európaira alkotott, de balkánra igazított utcákat és lelki ösvényeket, és ha elkergettek vagy a magunk szántából elkerültünk szülő-helyünkről, távolról is ragaszkodunk szülővárosunkhoz, ahol rokonaink teszik a dolguk, élnek a nekik kimért életet, és jóra való társaikkal együtt nem acsarkodnak, nem lihegnek vérbosszút, hanem az emberségben igyekezve, a szeretet megtartó vallását gyakorolva, többek között hegedülünk is nekik, mint Kolozsvári Papp László novellájának hőse, Holló úr.

És, ha a hegyeken túlról jött betolakodók nem az európai értékek megtartását szolgálták és szolgálják, hanem a sajátjuk fényének csillogtatását századok érté-keinek az elhomályosításával, mellőzésével, és a régi jó és szép szemérmetlen eltüntetését erőltették és erőltetik, ha megtartó és felemelő erkölcsünk helyett a maguk híg szabályait hozták és állandósítják, és a város polgáraivá nem nemesít-hető, mindig megszállóként élő és viselkedő tömeget tették és teszik a városban uralkodóvá, a bennszülötteket pedig a történelemből ismert, az egész világon elterjedt módozatoknál is fondorlatosabb módon kiforgatták javaikból és tulajdo-nainkat a törvények ellenére vissza még ma sem adják, ország- és helytörténel-met hamisítva, évszázados helyeket, utcákat, tereket átkeresztelve, család- és keresztneveket megmászva pöffeszkedtek a mondvacsinált előrébbvalósággal megtámasztott hatalmukban, nekünk nem maradt más, mint az emlékezés, töb-bek között, a Zaharia Stancu által megírt módja: Să nu uiți, Darie!... (Ne felejts, Darie!...)

Ne felejts, Jóska, Pista, Erzsi, Sanyi, Margit, Péter, Zsuzsa, Loránd, Anna, Zsolt és Koppány...

*

A párhuzam kedvéért ehhez a történethez tartozik az is, amikor egy februári kemény fagyos este késüket villogtató széki legények románként úgy megfutamítottak a Széchenyi tér sarkáról, hogy minden, gimnazista koromban autóbusszokkal versenyzésem által elért rekordot megdöntve, öt percen belüli idővel trapoltam végig az állomásig tartó nyílegyenes főúton.

Nem voltam egyedül. Viorelrel, annak egy évvel idősebb bátyjával, későbbi, nővéremmel vagy két évtizedig tartó házassága révén rokonommal, Péterrel, és a Burcă fiúk két román ismerősével, csak úgy, minden cél nélkül sétáltunk egyet a havat csikorgató, éles levegőt repesztő fagyos estében. Románul ment a duma.

A Malom utca melletti Tyúkpiacról, ahol a széki lányok forgatták magukat mutatós piros–fekete népviseletükben a markos munkára városba került falubeli legények előtt, egy csoport, valamiért dühös széki fiúba ütköztünk. Mint szobában a kiömlő gáznak a szikra, elég volt egy szó, ahhoz, hogy robbanjon bennük az indulat.

Talán csak annyi volt, hogy valamelyikünk hangosan helytelenül csodálkozott:

– Né, a szíkiek!

Merthogy a széki helyett a szíkit kimondásban benne volt a sokféle olyan csúfolódás is, mint a

*Széki tojás, fatojás!
Mit hozott a Mikulás?*

És persze, az is mérget szült, hogy románul mondta, aki mondta.

Nyomban előkerültek a bicskák, csizmaszárból kések is.

Nem kellett parancsszó, rögtön hátraarcoltunk, s uzsgyi!, át a nagyhídon, az állomás felé.

Az Uránia palotánál hátranéztem, hátha megelégednek a székiek megugrasztásunkkal, de nem úgy történt, karjukat rázva, káromkodva szaporáztak keményen.

Nyúlcipőt húztunk s olyan száz métert futottunk, hogy Kutya, városunk örökösen legjobb atlétája, később mester fokú edzője is megdicsért volna, ha látja.

Elhagyva az akkor még elhagyatottan sápadozó zsidó templomot és a Marianum mutatós épületét, a hídelvei református templom közelében Viorel egy léckerítésből kitépett egy deszkát. Megállított minket is, hogy körülnézzünk.

A késő esti csendben a pilingázó hópehelyfüggöny végleg elválasztott üldözőinktől.

Ha akkor románként megkéselnék az atyafik életre szóló tanulsággal gazdagodhattam volna.

Nem történt semmi bajom, olybá vettem, mint amikor a Kerekdomb alján húzódó Nagy Lajos király úton végig, egészen a vasúti híd előtti utcasarkon lévő

autóbusz végállomásig szalasztottunk egy fiút, aki nem átalott a mi fertályunkban termett lánynak udvarolni.

Viszont Viorel, aki akkor az országos ökölvívó bajnokság aranyérmének várományosa volt, tüdőgyulladással kórházba került. Előtte még, gyönyörű biztonsággal, a verekedős ökölvívással ellentétes pontos és tiszta ütésekkel küzdők fölényes technikai tudásával, 39 fokos láza ellenére, megnyerte a tartományi bajnokságot. Ezt az erőfeszítését követte, eleinte minden bizonnyal kellemesnek mondható erőfeszítés–sorozat.

A vasutas kórházban, mert szép fiú volt, kegyeibe vette, egy jószívű ápolónő, aki annyira kíváncsi volt, hogy, miként ezt a vagányok mondani szokták: minden áldott éjjel „eleresztett kormánnyal” szeretkeztek. Orvosa bosszankodott, hogy mennyire hatástalan az igyekezete, pedig mindent elkövetett, hogy a vasutasok élsportolója felépüljön az országos ökölvívó bajnokság döntőjéig.

Hazatérve, Viorel hónapokig gyengélkedett. Az anyja ettől annyira megijedt, hogy sírva könyörgött neki, és addig nem hagyta békén, amíg meg nem fogadta, abbahagyja a bokszolást.

Az élet már csak ilyen. Néha apró dolgokból lesz sorfordító következmény. Ha arra gondolok, hogy ha akkor a széki fiúkkal szembeni állítólagos sértést magyarul magyarázzuk, mert akkor még kétnyelvű volt városunk, talán nem kellett volna minden erőfeszítésünkkel végigvágatnunk azon a fagyos úton, s legjobb barátomra még büszkébb lehettem volna, amikor szobája falát tekintetünkkel pásztázva, érmei között megcsillant volna az országos arany is.

*

Pontosan emlékezett arra, hogy gyerekkorában mélyen átaludta az éjszakákat. Nem álmodott. Egy reggel a szomszédok mesélték, hogy állítólag két vagy több hajszolt ember trappolt át az udvarukon, és a kertjük végében csordogáló patakon túl elrejtőzött a bozótban. Nyomuk ott maradt a frissen ásott és gereblyélt zöldségeskertben és a Glasztor névre sem mindig hallgató házörző kutyájuk fogai között nadrágfoszlányok képében.

Akkor azon csodálkozott, hogy az éjszakák miért nem tartoznak életéhez.

Évekkel később is irigységgel hallgatta az öregasszonyokat, akik minden reggel részletesen mesélték furcsa álmaikat.

Csak miután már semmi kötelessége nem volt az életben, azon kívül, hogy önmagát ellássa, csak akkor törtek rá az álmok. Csodálkozva nyugtázta, hogy vele is csoda dolgok történnek álmában. Üldözték is. Olykor izzadva ébredt, mert versenyt futott az állomásból egyre gyorsabban távolodó vonattal, amiről lekésett.

Az éjszakai látomásoknál sokkal érdekesebbnek tűnt számára az, hogy akaratlanul és nagy összevisszaságban, fényes nappal is emlékképek sorjázta agyában. Eleinte azt hitte, hogy csellengő, zagyva álmok, de újra és újra visszaper-

getve ezeket, hinnie kellett, hogy valóságosan megesett történeteket lát, amelyeknek ő maga a főszereplője.

Miért bukkannak elő a semmiből ezek a történetek? Mi célból lepik el agyát oly hirtelen ezek az emlékképek, miért terelik el gondolatait oly hirtelen, s állítják meg mindennapi megszokott foglalkozásait.

Miért látja mindegyre ezeket a jó minőségű színes filmkockákhoz hasonlatos látomásokat, miért tűnnek elő agyában például azok a részleteiben önműködően felnagyított képek, amelyeken önmagát látja, amint házuk nyitott verandáján, a gyékényből font nyugágyon ül tízévesen, s egész délután, szünetet sem tartva, végigénekli az akkoriban divatos népdalokat és slágereket. Az apja katonaruhájából készült rövidnadrágjában és egy régi asztalterítóből készült piros kockás ingében feszített, simán hátrafésült hosszú haját gyapjúmaradékból maradt kötött pánt tartja össze. Csak úgy folynak belőle a dalok, hangját nyugodtan kiengeti. Nem siet, nem ismételi, énekel szünet nélkül, mint azok a vasárnap reggel egymásba fogódzó iparoslegények, akiket a vasúti felüljáró hidján látott egyszer, s csodálta, hogy gyors egymásutánban csak a táncdal szövegek első sorát énekeltek, s ezekből olyan reggeli italos álmodásukat repesztő egyveleget zengtek, hogy csodálkozva utánuk bámultak a templomba igyekvő járókelők.

Úgy dalolt önfeledten azon a délutánon, hogy az ölében tartott családi gitárhoz sem nyúlt, nehogy bizonytalan kíséretével elriassa a belülről jött parancsot. Akkor először és utoljára kiénekelte magát.

Az anyja és testvérei a nyitott konyhaajtón át lélegzetviesszafojtva hallgatták, mert hangját addig sohasem hallották, semmiféle unszolásra és kérelemre nem volt hajlandó velük énekelni, még a legünnepibb alkalmakkor sem.

Amikor elhallgatott, olyan csend lett, amilyent kisebb korában szokásos ájulásai után érzett, amikor hófehér gézzel fején, lábán vagy karján pólyált ember látott, s miután vízzel locsolták az arcát és pofozgatták, az anyja hangját hallotta, aki azt magyarázta a fölé hajló kíváncsiskodóknak, hogy a fia már megint megsajnálta a sebesültet.

*

Szülővárosában, a második világháború előtti években, annyi volt a cukrászda, hogy a helyi statisztikák szerint mindenikre alig valamivel több, mint ezer lakos jutott. A cukrászdák pedig azért voltak cukrászdák, mert az iparos becsületéhez igazodva, mindenikben naponta kötelezően friss tejszínhabos kávé, rumos sziruppal bőven locsolt szavarint, rétestésztaból sült tejszínhabos rolót és az egészséges tojások sárgájától pompázó krémes bélest kínáltak az állandósághoz évekig szoktatott törzsvendégeknek.

Még emlékezett a patinás belváros tisztaságára és a sáros külváros határán egyik napról a másikra hasznos remélő cukrászdákra, ahol a kisiparos tulajdonos, a reggeli nyitás előtt, gömbölyű aljú rézüstjében maga verte remegő habbá a közeli bivalyartásáról híres falvakból hajnalban cipekedő tejesasszonyok hi-

telbe adott tejszínjét. És miután segédje lekapta a tűzhelyről a felfőzött friss tejet, már indult is, hogy felhúzza a cukrászda vasrolóját...

Ezek az önkéntelenül ellesett képek gyermekkorra színházi előadásaira emlékeztették. Ott is olyan ünnepélyesen ment fel a vasfüggöny, miközben az egyenruhás ültető nénik, biciklipumpákhoz hasonlatos illatszórójukból, édeskés parfümöt flittelték szét a nézőtéren.

Ezeknek az apró cukrászdáknak egyikét sem merték kávézónak nevezni, csak a Főtéri New York szálloda éttermének volt kávézója, ahol a helyi értelmiségiek és éhenkórász hírlapírók ücsörögtek, és világmegváltó ötleteiket babusgatva, nem titkolt érdemeiket hangoztatták, miközben képzelt hírnevükhöz maguknak szobrot képzeltek.

A háború alatt a reggeli tejeskávézás szokása kiment a divatból, a kisiparos cukrászok végleg lehúzták a rolót, mert egyre kevesebb volt a cukor, a tej, a liszt, és még a cikóriakávé is elfogyott. A fizető vendégek örültek, ha megkopott otthonukban szeppenten meghúzódva, kétszersültet apríthattak cseresznyeszárból készült teájukba.

Aztán jött a szövetkezesítés.

Az Édes élet kisipari szövetkezet eleinte megpróbálta visszaidézni a békés éveket, a városban fennmaradt tizenvalahány cukrászdában újra megjelent a habos kávé, a szavarin, a roló és a krémes béles.

Anyja alapítóként, és az ugyancsak alapító mézeskalácsos-cukrászmester élettársaként szaktudásáért is, az egyik központi cukrászda felelőse lett, három-négy kiszolgálólányt irányított a templomi szószékhez hasonlatos cukrászdai pénztárból.

A győztes munkásosztályhoz való tartozás tudatában, minden áldott reggel pontban háromnegyed nyolckor, a környék útkaparói elfoglalták az Uránia cukrászda vörös plüssel kárpitozott székeit. Hosszú nyelvű seprűiket és targoncáikat a kétirányú út közepén húzódó virágágyás mellett hagyták gúlába rakva. Éjszakai munkájuk nyomán, a környező utcákat megszabadították lógombóc- és cigarettacsutka-szeplőiktől, az utcaseprők arca ragyogott az elégedettségtől.

Minden áldott nap, becsülettel végzett munkájuk tudatában, tejeskávét reggeliztek brióssal és dupla adag tejszínhabbal.

Ilyenkor a legszemrevalóbb, s talán éppen ezért a cukrászda legvidámabb kiszolgálója forgolódott az asztalok között. Fehér bóbítás fejkötőjében és fodros köténykéjében Marika olyan volt, mintha valamely szívdobogtató operett nagyjele-
lenetéből lépett volna elő, amikor a szobalány bejelenti a díszes társaságnak a primadonna érkezését.

Gimnáziumba menet az üzletvezető fiának is kijárt a reggeli tejeskávé, amely Marika ruganyos alakjának bámulásától vált a fiú számára egyre bódítóbban édessé. Amikor Marika volt a szolgálatos, Jenő legszívesebben délig maradt volna anyja mellett a cukrászdában. Marika pedig igyekezett apró fintorokkal, kecses mozdulatokkal táplálni a fiú egyre férfiasodó bámulatát.

– Jó Jenő vagyok – mutatkozott be egyre táguló ismeretségi körében, s elégedetten figyelte, hogy mutáló hangja mélyül, az orra alatt pedig bajuszát alkotni szaporodnak az egylőre szeszínű szőrszálak.

– Jooó Jenő! – családnevének magánhangzóját jelentősegteljesen egyre hosszabban kitarotta, egyrészt, hogy a nevében alliteráló mássalhangzókra felhívja a figyelmet, másrészt, hogy a gimnáziumban tanultakat követve a világ tudára adja: ő nem Jenő, nem is Jenci és egyáltalán nem Kölyök, hanem valaki.

VALAKI, akinek ősi család– és keresztnéve van.

Tessék meggyőződni: az vagyok, aki vagyok! Igyekszem nevemet megszolgálni, gondolta. De akkor még nem tudta, fogalma sem volt arról, hogy milyen pályán mutatkozhat meg valójában, hol számíthat a mindenki által oly áhított sikerre.

Ösztöne egylőre azt súgta, hogy a nőknél próbálkozzon. Ettől az izgalmas gondolattól mindig megizzadt a tenyere.

Az egyik reggel Marika játékos kedvében, rikitóan vérvörös rúzzsal vastagon bekente amúgy is cseresznyepiros ajkát, és mint az indiánok a véres bárdot, körülhordozta legalább „egy lapáttal” túlkozmetikált arcát az akkoriban igen előkelőnek számító törzsvendégekkel tele cukrászdában. Pajkos mosolya olyan kihívóra sikerült, hogy az utcaseprőkhöz társult ragyásképzű vén Ladó, a város koldusainak doyenje, megjátszott döbbenettel, látványosan összeapta a kezét.

– Nem engedem! Nem engedem!– felkiáltása olyan ijedten segítségkérő volt, hogy az éjszakai munkában megfáradt utcaseprők pillanatra abbahagyták a csámcsogást.

Marika sürgött–forgott, szidolozott fényes tálcán újabb adag tele kávéscsészével térült a konyhából.

– Nem! Nem! Nem engedem! – sipította az öreg újra, és két rücskös kezével kétségbeesetten kapaszkodott a valamikori elit cukrászda díófafurnéros székébe.

Marika megállt előtte, és azokkal a bársonyosan piros ajkakkal, az éppen divatosá vált amerikai filmszínészek modorában, kéjes– kedves kíváncsisággal érdeklődött:

– Mit? Mondja csak, Szabó bácsi szívem, kinek, mit nem enged meg maga, ezen a gyönyörű szép napon?

– Magának nem engedem meg! Nem bizony, kedves gyöngyöm, gyöngyvirágom... Itt és most sem!

Miután hatásvadászóan kívárt, hogy naprakészségét a politikában a hallgatóság előtt meglegesse, Ladó így folytatta:

– Szellemi képességeim teljes tudatában kijelentem, hogy magácskának sem engedhetem meg... Nem, nem tehetem!

– Nyögje már ki, édes bácsikám... Mindjárt megöl a kíváncsiság! – kérlelte operettes durcásan Marika.

Az öreg győztes vigyora ördögivé formálta zord idők által tépett, rücskös ar

cát. Újra jelentősegteljesen kivárt, majd műsértődéssel és színlelt felháborodással, akadozva nyögte.

– Hát azt, kedves Marika, hogy ilyen ajakpirosítósan...

– Talán, nem tetszem magának Ladó bácsi? –, kérdezte édesen színészkedve Marika.

– Deeee! Marika szívem, maga egy angyal. De mégsem engedhetem!

– Halljuk! Nyögje már ki!

– Nem engedem! – dörögte az öreg és mutatóujjával nyomatékot adva folytatta: Nem engedhetem, hogy megcsókolja a seggemet!!

Dühös elszántsággal ezt ordította még egyszer, és kimenekült a cukrászdából.

A cukrászda asztalkáira kifröccsent kávé és az önkéntelenül kiköhögött tejszínhabkeverék – foltok mutatták, hogy azon reggelen is jól mulattak azok, akik hivatástudattal és megkülönböztetett kitartással seperték a város szemetét.

Marika pillanatra mehökkent, aztán erőltetett vihogással eltűnt a konyhai függöny mögött.

A cukrászda felelőisének egyetlen fia aznap megint elkésett a gimnáziumból. Pattanásai tüzes kráterekként fortyogtak sápadt arcán.

És nem a megérdemelt írásbeli figyelmeztetés miatt volt szomorú abban az évben, hanem, mert Marika, az eset után néhány héttel, számára meglepetésszerűen, férjhez ment egy katonatiszthez.

*

Örökölt tulajdonságommá vált: a hozzám közel állókat kritikusabban szemlélem, hibáikat valamiképpen annyira magaménak érzem, hogy szó nélkül nem hagyhatom. Hiszem, annyira egyek vagyunk, s szeretetünk annyira mély, hogy javító szándékom nem lehet sértő, mögötte magamat erősítő szándék munkál.

Apám megkérdőjelezhetetlen magyarságával, Erdély visszacsatolásakor az euforikus hangulatban is, az igazságosabb élet lehetőségeire keresett, de nem kapott választ. A háború utáni években nemzetiségi jogaink védelme természetes folyamat volt, de nem elsődleges követelmény. Városunk lakosságának nemzeti-ségi összetétele akkor még a magyarság javára, 83 százaléknál nagyobb volt, az újat építésben lelkesítő nagygyűléseken természetes volt a magyar szó, Luka László és Groza Péter és talán Pauker Anna is szólt magyarul. Kolozsvár akkori, a román fennhatóság szempontjából választott vagy kijelölt román vezetői mind tudtak és beszéltek magyarul.

A Román Kommunista Párt irányítói között, a háború előtti és alatti esztendőben számos magyar volt. 1944-ben Georghe Gheorghiu-Dej csak úgy lehetett főtitkár, hogy kurbli vassal agyonverette Bukarest egyik elhagyott romos házhelyére csalt Fóris Istvánt, az akkori nagyváradi származású választott vezető.

A többnyire erdélyiekből álló akkori vezetést egy, az erdélyi és a regáti ifjúsági szervezetek közötti kapcsolatot óhajtó levélváltás is igazolja, miszerint a Románia regáti területén a pártszervezetek nem foglalkoztak kellőképpen a szocialista eszmék terjesztésével, hanem inkább különféle terrorcselekmények szervezésére törekedtek. Már a világháborút megelőző spanyol antifasiszta harcban jeleskedő román önkéntes egység tagjainak jó része is erdélyi románokból, magyarokból és zsidókból állott. Roman Walter (akinek a fia, Roman Petre néven, nyíltan magyarellenes, román miniszterelnök lett) egykor Neuländer Ernő váradi illetőségű zsidó ember volt, a Roman nevet a spanyol polgárháborúban kapta, és később a hatalom megtúrt politikusaként, román értelmiségiként fejezte be életét, a rendszerváltás előtt öt esztendővel, Bukarestben.

Ilyen környezetben apám méltán reménykedhetett a magyarországinál valóságosabb és „szébb jövőben”. Ott volt a nagy reményű, de az évtizedet sem megért Romániai Magyar Népi Szövetség szervezésénél, amely a Magyar Dolgozók Országos Szövetségéből alakult és számos lapja, közötté a kolozsvári Balogh Edgár vezette *Világosság* is, fenntartotta a magyarokban a reményt, hogy az új rendszerben jogaikat nem csorbítják, megőrizhetik.

1952 márciusában a *Világosságot* megszüntették. A szövetség vezérkarát rendre letartóztatták, bebörtönözték. A *Világosság* helyébe lépő napilap, az *Igazság*, amelynek főszerkesztőjévé talán nem véletlenül, azt az embert nevezték ki, akinek nagy része volt az MNSZ felszámolásában, 1953. január 29-én közölte Gheorghe Gheorghiu-Dej bejelentését, miszerint Romániában megoldották a nemzeti kérdést.

A sors kegyelméből apám, ekkor már három nehéz esztendeje, betegnyugdíjas volt, és értetlenül figyelte mi történik azokkal az ígéretekkel, amelyekben sok társával együtt hitt és amelyeket lelkesen várt a háború idején, fenntartás nélkül támogatott a háború utáni években.

1989 decemberének végén, amikor huszonhét tagú szervezőcsoport élén, betegnyugdíjasként, a Romániai Magyar Dolgozók Országos Szövetségének szervezésével bíztak meg Kolozs megyében, és többek között naponta megjelenő rovatot létesítettem a Kántor Lajos által *Szabadság* névvel indított új napilapban, az ott közölt belépési nyilatkozatot kitöltve, százak sorakoztak a Magyar Opera pénztári ablaka előtt. Pálffy Zoltánnal felváltva tartottunk ott szolgálatot. Egy Írisz–telepi idősebb ember tucatnyi, szomszédjaitól gyűjtött és aláírt belépési nyilatkozattal jelentkezett. Köszönettel átvettem. Tétovázva kérdezte, hogy miként igazolja, kinek adta át a papírokat. Mondtam a nevem. Széles mosollyal fogadta.

- Tudja, amikor a Magyar Népi Szövetségbe iratkoztam, ugyancsak Tar Károly fogadott.
- Az apám volt – erősítettem meg gyanúját.

– Hát akkor, ha még életben van az édesapja, kérem, adja át szívélyes üdvözetemet.

Még aznap felkerestem apámat és büszkén újságoltam, hogy akad még olyan kolozsvári, aki emlékszik a nevére.

Ez a párhuzam pedig kimondottan jóleső érzéssel tölt el ma is, mert magamat valami józan törekvés folytatójának tudhatom.

Nem lehet minden kivetni, elhallgatni való, amiben elődeink hittek, amit reméltek, akartak és önzetlenül tettek.

*

Amikor a szőke folyó fölötti, nemrég szélesített, vaskorlátos hídra léptek, és a Tanítvány pillantásával a jobbról híd alá nyargaló tiszta vízben, a régi malom zuhogójának habjaiban azt a szőke kislányt kereste, aki a magyar filmzés kezdetének hősi halottjaként a század elején százszázalékos hűséggel eljátszotta ott a vízbe fulladást, imígyen szólt a sietősen lépdelő Szókratész:

– Két meghatározó dolog van az életben: a pénz és a pina...

A napi ügyek akkoriban is bőven ganézott talajából csodapaszulyként szárba szökkenő bölcsessége volt ez. A Tanítvány úgy érezte, hogy nem neki, inkább csak annak a vézna, bajuszkás kisembernek szólt, aki apja bal oldalán haladt, és nadrágjában elrejtett gumizacskóban mindaddig magával hordta ürülékét, amíg azt a szarzságot alkalmas helyen, a hasából kiálló csőről lecsatolhatta, és új tartálylyal pótolhatta. Ez az ember sorsával kibékült, tudta, hogy pár, tehát kettő hónapja van még hátra, azért kereste fel Szókratészt, hogy a politika benne felgyűlt gubancait segítségével kibogozza. Mindketten káderesek voltak, a munkásosztály kiváltságait érvényesítő személyzetisek, és a tanult emberek között forgolódva hasonulni próbáltak viselkedésben, logikus gondolkodásban.

Szókratész általában otthon ebédelt, s miközben fáradt lábait mosdótálban áztatta, hangosan gondolkozott, a fórumon érezhette magát még akkor is, ha családján kívül csak egyik másik harcostársa figyelmére számíthatott. Naponta zoknit váltott, borotválkozott, nyakkendőt kötött, de szókimondását megőrizte, sarkított igazságait a pofonegyszerűség szabályai szerint fogalmazta.

Meghökkentette tanítványát azzal, hogy ott a hídon pinát mondott, nevén nevezett a fiú számára még kívülről sem elégé ismert, a férfiaknak sejtelmesen gyönyörű dolgot.

Apja nem káromkodott, más anyjának alkatrészeit sohasem emlegette, az Istent sem szidta. Ha elégedetlen volt gyermekeivel, tekergőknek vagy gazembereknek nevezte őket. De a Tanítvány a tekergést megbocsátható édes bűnnek tudta, kellemes dolognak, amit az embereknek azért nem szabad gyakorolniuk, mert az is csak egy olyan káros kedvtelés, amely akadályozza az értelmes munkát, a tanulást. Gimnazista fejjel a pinát valahogyan nem tudta elhelyezni az életbölcsesek sorában, nem találta illendőnek a komoly gondolkodásban. A „Pina, fasz,

együtt basz!” vécéfeliratok és egyéb kamaszos mondókák világából nem láthatta ennek összefüggéseit a pénzzel, a hatalommal, az étellel. Füle mellett elengedte „a három P- ről” szóló tudálékosságokat, mert még nem volt alkalma a szomszéd városba kirándulni, ahol a pecsenye, a pogácsa és a pina hírességét abba a szellemességbe foglalta a népi gondolkodás, amely szerint az egyik P- ét, a csatatanónak hagyott utolsót, a hasonlóság végett, a közeli sziklás szakadékkal helyettesítve, hasadéknak mondták.

Mert azt a szót már akkor sem illett papírra, most pedig már képernyőre sem vetni.

De Szókratész tudta mit beszél.

Ahhoz, hogy bölcsessége tanítványa eszében fél évszázaddal tovább is megmaradjon, meghökkentően kellett fogalmaznia. Harcostársa pár, pontosabban kettő, hátra lévő hónapjára is kellett a tisztánlátás, miszerint a sablont elvetve nem három, hanem csak két P-ről szólt.

A harmadik a politika lett volna. De ezt azért nem említette, mert a politika már akkor is a hatalomról szólt, a hatalom pedig a pénzért kellett. Mégpedig a társadalmi létra minden fokán.

A Tanítvány akkor nem vitatkozhatott a mesterral, de később tapasztalhatta, hogy mindenféle P- betűs dolog megvásárolható pénzen, a pénz tehát gyűjtőfogalom, halmaz, mindent elnyelő, örökké éhes amőba.

*

Ezt a Szerenád dobra, cintányérra és egyéb ütőhangszerekre című regényemből idézett részletet apámról mintáztam, története egyike azoknak a ritka alkalmaknak, amikor nevelésemre is gondolva, úgy szólt, hogy ne csak barátja, hanem fia is értsen belőle.

Akkor még nem kerültem vissza hozzá, anyámnál laktam a külvárosban, s onnan jártam gimnáziumba, csak néhanapján látogattam, amikor a szükség rávitt. Ha jól emlékszem, első gimnazistaként, amikor Koncz Rudi franciatanárunk az I. C osztály 99 százalékát pótvizsgára buktatta, apám a MÁGISZ alelnöke volt, s egyik fiatal tisztviselőjét kérte meg, hogy a pótvizsgára felkészítsen.

A Malomárok partján, a Sétatér mellett húzódó utcában lakott az a fiatalember a Fürdő utcában, közel az akkori Fery Oszkár utca sarkához. Kíneserves nyári délutánok következtek, tanítóm szigorú volt. Megtanultam franciául helyesen olvasni, magoltam a nyelvtant. Egyszer sem dicsért, de nem is szidott, csak a szeme villámlott melléfogásaimnál.

Az egyik délután, nem messze kertes lakása kapujától, csaknem valóságosan is megütött a villám. Nyári záport megelőző villámlás és mennydörgés közepette lépegettem a dög melegben. Fényes cikkanás süvített fölöttem, reflexszerűen behúztam a nyakam, hogy az égi taslit elkerüljem. Süketítő dörgés következett, a

póznákra feszített villanyvezetéken végigszánguldott a fényesség, a porcelángyűrűk a nagy forróságtól elpattantak és a járdára potyogtak. A villám végül, amint eljutott a járdaszélén álló transzformátorházba nagyot durrant. Az onnan kibuggyant füstgomolyagot sietve elmosta a nyári zápor langyos vize. Sietve bemenekültem a fiatal tisztviselő bérlakásába.

Akkor még nem tudtam, hogy minden hasonlat sántít. A megélt villámcsapáshoz hasonlóan gondoltam a pótvizsgát. Az igazgatói iroda előtti folyósón várakozva osztálytársaimmal együtt, nagy megkönnyebbülésünkre nem Koncz Rudi vizsgáztatott, hanem egy fiatal tanár. Oláh Tibor volt.

Nem hibáztam, de olvasáskor belém fagyasztotta a szót szigorú tekintete. Folyékonyabban olvastam, mint a többiek, csüggedésem pillanatig tartott, erőteljesebb hangra kapcsolva bizonyítottam, hogy készültem s javítani akarok.

Két évet tanított még Oláh Tibor, aki harmadikban osztályfőnökünk is volt. Óráira nagyon készültem, s ha közepesenél valamivel jobb osztályzatokat kaptam is, megszerettem a francia nyelvet.

Mindezt most azért hozza elő újra emlékezetem, mert érteni szeretném a kort, amelynek parancsaihoz, a párt propagandájának megfelelően, igazodni kellett. Apám a humán műveltség pártjáról, az „Így akarja a párt” meggyőződéssel halk óhajomat, miszerint franciául szeretnék tanulni elhessegetve, műszaki pályára igazított.

Őt is ilyen, hasonló káderezési módszerrel bízták meg az államosításkor a város pékségeinek vezetésével, majd állították újabb és újabb feladatok felé. Nem véletlenül. Most már bizonyossá vált, hogy áthelyezésének, és nemcsak az övének, hanem sokan másokénak is, szigorúan irányított célja volt.

A Bőripari Munkások Szövetkezete túlnyomó többségben magyar iparosokat egyesített. Az erdélyi jelentőségű MAGISZ megerősödve az egész város gazdasági életét jó irányban befolyásolta, s még a város téli tűzifa ellátásáról is gondoskodott, később pedig a Bolyain végzett fiatal munkatársak segítségével Nagyvárad, Marosvásárhely és Temesvár példamutatójává vált.

Apám is két évet végzett a Jordáky Lajos vezette szabadegyetem közgazdasági és politikai szakán.

Azért, hogy magyar jellegétől megfosszák a kolozsvári kezdeményezéseket és központi irányítás alá vonják, a bőriparosok szövetkezetét is beolvasztották az országos szövetkezeti szövetségbe. A régi párthű vezetőket felfelé buktatva olyan munkára vezényelték, ahol iskolai felkészültségük korlátai miatt kevésbé lehettek sikeresek, könnyen leválthatókká váltak. Különösen, ha önálló gondolkodással vezettek, és nem hajtották szolgai módon végre a fentről kapott utasításokat.

Apám pártfeladatként a Bolyai Egyetem káderfelelősének feladatát kapta. Csak sejtem, hogy a tanári kar ellenőrzésével bízták meg. Abban az időben, a háború idején érkezett anyaországi tanárok rendre elhagyták az egyetemet és visszaköltöztek Magyarországra.

Arra emlékszem, hogy apám tanári külsőt öltött, naponta inget váltott, nyakendőt viselt, ebédidőben lábát áztatta az asztal alatti mosdótálban. Ugyanúgy, ahogyan az általa alapított szövetkezetben, majd a pékek között, nem kívánt zord főnök lenni, módot talált arra, hogy közel kerüljön munkatársaihoz. A szövetkezetben kultúrműsorokat szervezett, verset írt a faliújságra, színházba vitte tagtársait. A pékekhez hidegszamosi kirándulásokon került közelebb, egyszer engem is magával vitt.

Óriási üst mellé állt, maga főzte, hatalmas lapáttal kavargatta a fél növendék marhából készülő a gulyást.

Az egyetem adminisztratív dolgozóiból is közösséget alkotott, a halászatot kedvelőkkel magam is részt vehettem egy többnapos, Maros-menti kiránduláson. Hosszú sorban, egy gyakran bőfögő, gyomorfekélyére panaszkodó tanársegéd mögött gyalogoltam kilométereket a vízparton, amíg megfelelő táborhelyet találunk. Lombsátrat kellett építenem táborhelyünkön, és ösztönös vadászszenveddéllyel majdnem eltáltam baltámmal egy tőlem tízlépésnyire merészkedő, piros lábú, szelíd gólyát. Gazdag zsákmánnyal tértünk vissza. Megbámulták csoportunkat a székelykocsárdi vasútállomáson. Halzsákmányunk legmutatósabb darabja az egyik kocahalász hátizsákjáról a földig érő, sikamlós farkával földet seperő harcsa volt.

Azt hiszem, apám elégedett volt ezzel a munkahelyével is. Olyan emberek közé került, akikhez mindig is vonzódott, akiktől tanulhatott. De nem sokáig tartott nyugalma.

A Bolyai- és a Babeş Egyetem egyesítése előtt, nem titkolt magyar érzelműsége miatt, jobbnak látták eltávolítani. Katonaiskolába küldték. Tanulmányai pótlására mindig készen állott, nem lehetett nehéz meggyőzni arról, hogy ezt is vállalnia kell. Persze átirányítása a civil életből a szigorúbb katonaeletbe, felfelé buktatásnak is tekinthető, hiszen román tudásának hiányossága miatt ez eleve visszaminősítést jelentett, nehezebb beilleszkedést, kisebb lehetőséget emberi kapcsolatok létesítésére. A katonai kötöttségekkel szigorúbb ellenőrzést gyakorolhattak fölötte, hogy „nacionalista vadhajításait” lenyesegezzék.

*

Arról, hogy ez a módszer általános volt, 1982-ben írt naplómbe ezt jegyeztem:

Ha generációból valaki nem lesz hű krónikása a jelennek, az elkövetkező évszázadban és évezredben talán furcsa csodáról beszélnek majd az emberek: volt itt Erdélyben egy nemzetiség, történelme és irodalma legjavával a magyar és az európai műveltséget táplálta, aztán a történelem, hol túlságosan lassú, hol vadul gyors hőmpölygésében hirtelen eltűnt. Miközben évtizedeken át szüntelen fejlődését, kiteljesedését és felvirágzását hirdették habzó szájú, magukat csalha-

tatlannak és jóakarónak feltüntető politikusok, ez a nemzetiség porladt, mint a szikla. Elcsenevészedségünket célozták mindenféle ügyeinkbe való beavatkozással, az ismert szólás szerint, púpos gyermekkel történik ilyesmi a prés alatt, de lehet, hogy a púp helyett, a keresztünket hordjuk, és az is elképzelhető, hogy a bőrünk színeváltozása nélkül leszünk üldözendő négek. Olykor máris annak néznek bennünket... Nyilván túlzok (?!), de ez szebbnek elképzelt jövőnk féltéséből, keserűségből és a minket ért sorozatos igazságtalanságért van; lelkembe nyilalló fájdalom miatt, riadóztató szándékom kikívánczolásakor: mentsük, ami még menthető! Ügyeljünk a jelenünkre. A sorsunkat alakítók szemfényvesztő attrakcióira, a „sokoldalú gondolkodás” leple alatt, az elvszerűség, a „haza érdeke” nevében kisebbségünket következetesen és példátlanul szívós kitartással évtizedek óta, valószínűleg az eltüntetésig, kicsinyíteni akarják. Csaknem bizonyos vagyok abban, hogy van valahol egy terv, amelynek alapján lépésről lépésre ellenünk fordítva végrehajtják mindazt, amit egykor Erdély németesítése és később elmagyarosítása érdekében szüklátó, makacs és önző emberek valaha kigondoltak.

Hétköznapi vitáinkban is gyakran felbukkannak azok az érvek, amelyek nem érvek, de szabadkozásoknak sem elfogadható kijelentések, miszerint itt vagy ott, és akkor meg ekkor „velünk is így bántak”, és „nekünk sem volt több jogunk!” Ilyenkor pillanatra megdermed az ember. A múlt valóban embertelen és csúnya dolgai fölött miért éppen nekünk kell vagy kellene szégyenkeznünk? Milyen meggondolás alapján szabad és lehet most nekik „hasonló pénzzel” visszafizetni minden sérelemért? Hát csupán csak annyi történt, hogy „megfordult a világ”? A szocializmus ennél sokkal többet ígért. A nemzeti eszme túlfűtöttsége és a sértő kivagyiság nélküli világot. Eminescutól is tudjuk, hogy a hazafiság érzése, akár az igazán szent dolgok, mélyen az emberekben élnek, és sohasem kirakatban vagy harsogva fröcskölődve a külvilágra. De ha támadják, ha elnyomják bennünk a nemzeti érzést, mindjárt hatalmas erővel kitör belőlünk, a nyilvánosság fényére kívánczik, akár a gyilkosságok és más elrettentő rút emberi dolgok.

Ezért kell most a nagy munkák előtti óhajítás: „...és ments meg engem az elfogultságtól és az indokolatlan haragtól, hogy soraimmal ne a megkülönböztetők, hanem mindig és csakis az összetartást szolgáljam!”

A túlságosan felpumpált nemzeti érzés csak mankó. Olyan, amilyent jobb híján fegyvernek is használnak. De fegyverre csakis a hatalomnak van szüksége. Külső vagy belső ellenség ellen? Ma még úgy tűnik, hogy elsősorban külföldi beleszólások ellen forgatják, pedig a hatalomhoz uszályhordozóként csatlakozó nacionalisták és az általuk frissen fertőzött fiatalok vitézül használják belső küzdelmekben is, a „ki vagyok én? „– féle gög fegyvereként. Gyermekkorom óta láttam erre éppen elég példát és irtózom a harsogástól.

Eszmélésem a régi csinnadrattás világban kezdődött. Ötéves és néhány napos voltam, amikor a kormányzót váró tömeg „Dől a templomtorony!” – kiáltásra az utca másik oldalára rohant és engem is magával sodort. Azóta irtózom min-

denféle sodortatástól. Akkor a „lovass tengerészt” váró feltupírozott nemzetieskedő hangulat olyan vitézkedő embereket is termelt, akik később, hasonló parádén a vitézkedés helyett a selyemrubáskát részesítették előnyben. Aztán tetőtől talpig román nemzeti viseletben láttam szomszédom nagyleányát, amit csakis a felvonulásokon viselt. Érdekes, hogy a hivatalosnak megtett hangulat ezekhez a túlzásokhoz igazodott, ezt tette és ezt teszi ma is példaképpül. A túlzást, a gátlástalan magamutogatást, a harsogó simulékonyságot és az izléstelen hozsannát még a gyerek is észreveszi, viszolyog tőle, s mert egyebet nem tehet, elfordul.

Harmadikos elemista voltam, amikor egy napon német katona jött velem szemben a néptelen Görögtemplom utcán. Az ördög bújt belém, valami arra készítetett, hogy kipróbáljam az emberi butaság gépezetének működését, a felnőttek röhögni valóan furcsa beidegződéséből egyet. A katona mellé érve, hirtelen ferdén a magasba lendítettem a karom, és rákiáltottam a „Heil Hitler!” – t. Habozás nélkül fogadta tisztelgésemet. Középkorú ember volt, és emlékszem, hogy ruhája sem volt a német katonákon addig megszokott, kifogástalan, kincstárból nemrég kikerült, frissen vasalt holmi. A tekintetéből némi sajnálkozással elegyes bambaságot olvastam ki. Valószínűleg maga sem tudta, hogy millió társához hasonlóan, miért kell úgy élnie, ahogyan azt a hatalom rákényszeríti. Már akkor nagyon szégyelltem tetteimet. Talán azért, mert éreztem, hogy rossz játékba kezdek. Azt a katonát egy általam akkor még ismeretlen erő arra kényszerítette, hogy komolyan vegyen egy gyereket. Meglett ember létére egy gyerek értelmi szintjére süllyedt. Utáltam azt az ismeretlen erőt, amely ennyire megalázza az embert. Sajnáltam azt a katonát, persze nem tudtam magamnak megmagyarázni, hogy miért sajnálom.

Később a hatalom embertelenítő kényszerében sajnálom kellett magamat is.

A magunk eltűnése: kétszeres halál. Ha így haladnak a dolgok, az ezredfordulóig kétféle millió romániai magyarból félmillió sem tartja érdemesnek nemzetiségét megtartani. A létező törvények ellenére, az Alkotmányba foglalt jogaink ellenére kétnyelvűségünk és tudatos két- műveltségünk nemhogy előnyünkre, hanem egyre inkább hátrányunkra válik. Amíg százalékok felemlítésével indokolták visszazorításunkat és igyekeztek minden erővel a vezetésben, az iskoláztatásban, de még a szakmaválasztásban is határt vonni a zömmel városi, és éppen ezért az általánosan magasabb civilizációs fokot felmutató magyarság elé, úgy tűnik, hogy a többség érdekében kellett elnyomni a kisebbséget. A gyorsított civilizálódás elősegítése helyett (vagy amellett) az is megtörtént, hogy a fejlettebb, az iparosított és az európai civilizációhoz már igazodott kisebbséget fékeztek fejlődésében, amelynek természetes következményeként a faluról városba özőnlőknek egyre inkább nem volt kihez igazodniuk, „a falu elnyelte a várost”, és sok minden más mellett viselkedéskultúránkban is nagyot léptünk visszafelé.

Egyszer újságíróként KB ellenőrző brigádba osztottak. Akkor Szilágyságban, Dés és Beszterce vidékén járva győződhettem meg arról, hogy a lakosság nemzetiösszetételét figyelmen kívül hagyóan nem megfelelő arányokkal alakították

ki a helyi vezetőségeket. A „választott” közemberek között, sokkal kevesebb volt a magyar és a német nemzetiségű, mint azt akkor a hatvanas években nyilvánított százalékarányok alapján elvárhattuk volna. A hivatalos, de megfelelően büjtött beolvasztási érdek kielégítése mellett már felfedték magukat az akarnokok, akiknek túlságosan lassú volt az asszimilálás üteme. Megbízásom szerint a párt, az ifjúsági és a szakszervezet vezetőségének nemzetiösszetételét kellett ellenőriznem. Együtt voltam V. megyei pártaktivistával, aki, mivel apám az idős párttagok képviselőjében a tartományi vezetőségben volt, „kitüntetett” bizalmával. De a lakosság akkor már titkos összetételét mutató számadatai birtokában készített kimutatásomat nem bírta szó nélkül hagyni. Gúnyt űzött belőlem. Estéről estére azzal kívánt jó éjszakát, hogy reméli, jó munkát végeztem a százalékok pontosításában. Hallgattam, és összeszorított foggal végeztem munkámat. A Beszterce rajoni elemzésben, a sürgős intézkedések sorában, külön bekezdésben bekerült a különféle vezető szervek nemzetiösszetétele javításának feladata.

Az eltelt évtizedben aztán már nem engedélyeztek ilyen céllal ellenőrzést, és felülről sem szorgalmazták a nemzetiségek százalékarányában a jelenlétet a különféle vezetőségekben. Ha néhol meg is közelítették a megfelelő számadatokat, taktikát változtatva olyanokat emeltek a nemzetiségek sorából a különféle tisztségekbe, akik meglepően műveletlenek voltak, sem románul, sem magyarul, sem németül magukat kifejezni nem tudták, bamba bábuként vettek részt az egyre ferdébb utakra kényszerülő vezetés határozathozó ceremóniáin.

A vezetésbe jutott egyszerű emberek fiaskójáról szólva példának álljon itt az apám esete. Már régideje a legrégebbi párttag volt a tartományban, amikor betegnyugdíjasként „kiemelték” a tartományi bíruba. A háború után, jó cipész-munkás lévén, könnyűszerrel szervezett szövetkezetet, szaktársai kedvvel követték. Aztán a kicsi szövetkezetnek be kellett olvadnia egy nagyobbba. Ez volt a MÁGISZ, amelynek egyik igazgatója lett. Amikor a kisipari szövetkezetek máshol is megalakultak, egyesülniük kellett, a vezetést átvették a fővárosiak. A magyar munkásokból álló szövetkezetet veszélyesnek tarthatták, mindenféle okkal bomlasztották.

Apám maradt volna a kaptafánál, de az akkori vezetésnek nagyon fontos lehetett, hogy minél előbb elkerüljön onnan. Előbb egy pékségbe nevezték ki igazgatónak, aztán a Bolyai Egyetem káderesének, de MNSZ–t támogató lépései miatt, a két egyetem egyesülése, majd a Bolyai felszámolása előtt jóval távoznia kellett, hogy pártfeladatként, katonatiszti ranggal, a fiatalok újoncizását irányítsa előbb Aradon, aztán Szamosújváron.

Kálváriájában végül jótékonynak mondható, hogy fekete sárgaságban megbetegedve kiállhatott a hajszából. Később, amikor a hallgatás szerepét kiosztva neki behívták a tartományi vezetőségbe, még bizakodott. Mivel románul rosszul beszélt, és iskolázatlansága is hátrányára volt, segítségemet kérte, hátha valamit tehet a magyar munkások érdekében. A bürokráciákon mindig felszólalt. Monda-

nivalóját néhány kérdésben, jogaink követelésében fogalmazta meg. Akkoriban például a Dermata cipőgyárba nem vettek fel magyarokat, de románokat olyan mértékben, hogy néha egy-egy kicsi román falu lakosságát együtt találtuk az éppen újjáalakított részlegen. Az ilyesfajta együttlét, gondolom, jótékonyan hatott munkássá való átalakításukban. A megkülönböztetés viszont vitathatatlanul törvényellenes volt.

Ki merte, ki meri ezt szónak tenni?

Apám megtette. Kérdéseire nem kapott választ. A következő ülésen újra felvette az ügyet, és még megtoldotta a városba telepedést akadályozó mindenki által ismert magyarellenesség ismertetésével. Kolozsvár már akkor zárt város volt. Ha elővennék a statisztikát (ha van ilyen becsületesen elkészített statisztika), számadatokkal is bizonyíthatnánk, hogy abban az időben rengeteg olyán tisztviselő mellett sok város környéki és távolabbi román falu lakója betelepült a városba, állást kapott. Az is nyílt titok, hogy mindez a város lakossága összetételének „javítását” szolgálta. Hasonló a helyzet más kisebb és nagyobb városokban, például Nagyváradon, ahol a betelepítettek (köztük különlegesen nagy számban a katonák) lakónegyedeket foglalnak le.

Amikor annyira kényelmetlenné váltak a bíró számára apám felszólalásai, taktikusan arra kérték, megjegyzéseit foglalja írásba. Segítségemmel ezt is megtette.

Később beadványainak sorsát firtatta, és azt tette szónak, hogy soha, egyre sem kapott választ. Ekkor leintették, és azt terjesztették róla, hogy szenilis. A bíróülésekre „elfelejtették” meghívni. A következő „választások” alkalmával más került a helyére.

Most például K. elvtárs ügyködik ott. A munkásmozgalomhoz annyi köze van, hogy a háború éveiben ismerte apámat és tudta róla, hogy katonaszökevény, de nem jelentette fel. Most kitűnően szolgálja a vezetőséget, nem szól: reprezentál. A nyugdíjasok nevében vállalja az egyre gyakrabban igényelt hűségnyilatkozatot.

A nemzetiségi kérdések elhallgattatásának módszerei közé tartozik az is, hogy a tömegszervezetek vezetőségébe olyanokat emelnek a nemzetiségiek soraiból, akik nem tudnak, nem mernek megszólalni. (Nem tudom elfelejteni azt a háború utáni gyűlést, amelyet az Egyetem utcai mozi alatti teremben tartottak. Akkor még magyarul is lehetett szólni. Valami közművelődési ügyben gyűltünk. Ki küldött oda, erre már nem emlékszem. De arra igen, hogy fölszólalt a cipőgyári küldött. Nem tudom mit mondott, mert én azóta sem hallottam megfjejtethetlenebb halandzsát. Magyarul ömlött belőle a szó, de csak nem akart összeállni a szóáradatból egyetlen ép mondat sem. Sejtettem, hogy a küldők egyetlen szempontot érvényesítettek a küldött kiválasztásánál: munkás legyen. Az osztályérdek mindekelőt! Hasonló megfontolásból jutottunk el ma oda, hogy románok „képviselek” a nemzetiségek érdekeit a legkülönbébb alkalmakkor.)

Apám sikerrel végezte a katonai átképzést. Azon kevesek közé tartozott, akiket a kiképzés végén egyből őrnagyi ranggal ruháztak fel. Ez lényeglátó és összpontosító képességének tudható be. Román tudása kényszerítő körülmény volt. Kevés szóval kellett a lényeget megfogalmaznia.

Ezt az adottságot is tőle örököltem. Amikor évtizeddel később újságírói akadémia-ra kerültem, közgazdasági ismereteket oktató neves tanárunk, minden, többórás szemináriumon, szószaporító társaim ellenében, engem kért fel az elmondottak lényegének megfogalmazására, amit le kellett diktálnom a többségükben már gyakorló újságírókból álló csoportomnak. Annak ellenére, hogy gyenge román tudásom miatt, az angol nyelvtanfolyam helyett román órákra kellett járnom, ez egyre inkább elismerésre érdemesnek sikerült. Másodéven már karcolatokat, novellákat írtam románul, s román tanárom megígértette velem, hogy a filológiai tanulmányaimat folytatva, a román nyelv és irodalomszakon tanári képesítést is szerzek.

Apámtól örököltem azt a máig megtartott szokásomat is, hogy nem érdekel a pénz. Ma is minden zsebemben akad néhány bankjegy. Nem tudom, mekkora összeg, nem számolom. Annyi, amennyi elég egy sörre, süteményre, másoknak fizetendő kávéra.

Apám első őrnagyi fizetése szép összeg lehetett, nem fukarkodtak a politikai katonatisztek zsoldjával. Nadrágja hátsó zsebébe csúsztatta, s csak néhány napra rá, amikor hosszú utazás után hazaérkezett, szölt mostohaanyámnak, hogy hol keresse a pénzt. Kereste, kutatta az asszony, de csak hült helyét találta. Apám végiggondolta az elmúlt napokon vele történeteket, és rájött, hogy a pénzt szobatársa, egy oltyán kapitány lophatta el. Évek múltán, amikor egyéb hasonló ügyeiért elítélték a kapitányt, ezt a tettet is bevallotta.

Szerényen éltünk azokban az években, a kenyeret jegyre kaptuk, a ruhaneműt pontokra. Apám fizetéséből csak később futotta arra, hogy első hosszúnadrágot kapjak. Addig, tizenöt éves koromig, télen is apám durvas zövésű magyar katonamundérijából szabott rövidnadrágban jártam. Olyan durva volt a szövete, hogy különösen nyáron, amikor nem hordtam hosszú harisnyát, mindegyre felsértette combközépen a lábam, égető piros karikát rajzolt a combomra, amit hideg vizes ruhával borogattam.

Anyám gyűjtötte százvalahány pontokkal sikerült vásárolnunk azt a csalánszövetből készült szürke ruhát, aminél a világon nem volt gyűröttebb ruha, leülni sem tudtam benne, mert rögtön mosogatórongy kinézésűvé vált. Féltett kincs volt így is. Olyan, amit a szegények a nyomorúságot kikacagva, csak olyankor ölthettek magukra, amikor „csirkepaprikást ettek”.

A fémipari középiskola előbb az aranyosgyéresi drótgárba, majd az aradi vagongyárba küldött nyári gyakorlatra. Mostohaanyám nem engedte, hogy kartonból készült „bőröndömbe” csomagoljam a nagyfiú státust jelentő ruhám.

Hosszú levelet írtam apámnak, amelyben sikerrel indokoltam azt, hogy kinőttem már a rövidnadrágos korból.

Engedélye első látszólagos győzelmem volt az anyámat naponta pocskondiázó „kismamám” felett. A gyakorlat ideje alatt talán egyszer öltöttem magamra ezt a ruhát, de mert magammal vittem, mostohaanyám újabb és újabb alkalmat talált alattomos gyűlölete kifejezésére.

*

Vasárnap reggel akkor is szabad volt a lustálkodás, amikor Szókratész nem aludt otthon, mert a kor szellemének megfelelően többhetes fejtágitókon gyarapította az egyre élesedő osztályharcban szükséges tudását.

A Tanítványa a szobában aludt.

A Zasszony néhányszor hangtalanul siklott az akkoriban ivarérését éppen elszenvedő fiú paplanja alá. Eddig tartott bódult indulata. A fiú teste fájdalmasan megfeszült és ez valamennyire kijózanította a Zasszonyt. Nem szólt, nem mozdult. Félóráig tartó ottléte kínzásnak is beillett.

Olyan volt ez, mint az a naponta ismételt gyakorlat, amit tanulás közben kellett a fiúnak elszenvednie. A Zasszony a fiú anyját szapulta, feslettségét bizonygatta, vélt kurválkodásait ecsetelte.

A fiú fogságban volt. Ilyenkor mozdulatlanul merevedett, szóltalanul tűrt.

A Zasszony kéjes gyönyörrel sanyargatta a gyermeket, de félt a leleplezéstől, amit megelőzve, Szókratész egyik huzamosabb távolléte után fia akaratlan magömléseiről mesélt az apának.

Minden titokban maradt. Az is, hogy Szókratésznek miként sikerült elintéznie, hogy Tanítványa internátusba kerüljön.

Egy esetleges végelszámoláskor a mostohaság által okozott lelki kár nehezen fejezhető ki pénzben. De nem ez volt az oka annak, hogy a Tanítvány nem élt az alkalommal. Az anyjától tudta, hogy válásuk után apja idegkimerültséggel került a városban „zöldfedelűnek” ismert bolondokházába.

„Párkapcsolatában az újabb csalódást valószínűleg ugyancsak nehezen viselné” – gondolta a Tanítvány akkor, később pedig nem lágyszívűségének, hanem apja iránti tiszteletteljes szeretetének tudta be hallgatását a titokról.

*

Apámat órnagyi rangban kinevezték a szamosújvári rajon komisszárjának.

A kisváros főterén volt a főként katonai sorozásra létesített intézmény székhelye, amelynek cégtábláján ez állt: Comisariatul Militar – Raionul Gherla

Első dolga volt, hogy felkereste a város börtönének temetőjében Rózsa Sándor sírját. Az őrségnek persze, hogy feltűnt érdeklődése. Bekísérték.

A börtön igazgatóját aztán szépen eligazította Erdély történelmét és hagyo-

mányainkat illetően. A börtönigazgatót pedig a miheztartás végett rendreutasította, a börtöntemető gondozását ajánlva figyelmébe.

Kétlovas kocsival járta a falvakat, halászni is eljárt a Szamosra.

Dés környékén jártunk egyszer, amikor a zötykölődéstől helyükről kiugrani kész veséim fájdalma miatt, inkább a gyaloglást választottam a poros úton, mint a rázós kocsikázást.

Egy régi malom mellett borjúnyi harcsát akasztott meg, estétől hajnalig fásztotta s a keskeny homokos partra kihúzta, ölelte a rettentő bajuszos állat fejét, de az egy fejmozdulattal elszakította a vékony damilt, és méltóságteljesen, mint egy hidegvérű angol idegen, visszacsúszott a malom alatti álomvilágba, otthagynva minket az ünnepnapok békés hangulatában, amikor semmi gondunk sem volt a politikával, és úgy tűnt, hogy nekünk csobog a folyó, mindenkre egyformán süt a nap, s a természet szépségeiből mindenki sorban állás nélkül egyformán, szükségletei szerint részesül.

Egy a vasútállomás közeli házban kapott albérletet apám, nyáron néhányszor meglátogattam, láttam, hogy a nyugodalmas élettől pocakot eresztett. Tetszett, hogy beosztottjaiból focicsapatot szervezett, és centercsatárként tetszetős gólokkal kápráztatta el a szórakozni vágyó kisváros sétatérén szokásosan ögyelgő polgárokat.

Később tudtam meg, hogy a megyei katonai gyűléseken egyre nagyobb lelkesedéssel szónokolt, elítélte a hadsereg régi, vasgárdista tisztjeinek embertelen viselkedését, dühös nacionalizmusukat.

Nem csoda, hogy kellemetlenné vált.

Éreznie, tapasztalnia kellett katonai parancsnokai gyűlöletét is.

Felfelé buktatva, alezredesi előléptetésére várva, Arad megye komisszáriának nevezték ki.

Azt érezhette, amit magam is éreztem, amikor szülővárosomban, technikusdiplomával a kezemben, nem kaptam munkát.

Nagy István egyik novellájának hőseit, Földi Jánost, „bekapta” a város. Évtizedek múltán minket mindegyre kiebrudalni akartak városunkból. Apám nem költözött Szamosújvárra, nem adta fel kolozsvári lakását aradi állása miatt sem. Új munkahelyén hidegen fogadták, nem találta helyét.

A távolság miatt mostohaanyám ritkábban látogathatta, a megszokott családi köszöntés helyett, itt–ott vendéglőben étkezett.

Feltételezése szerint megmérgezték. Fekete sárgaságot kapott. Kolozsvárra került, a magyar időben épült *Betegsegélyező* modern épületében ápolták.

– Menthetetlen... – jelentette az orvosi komissziót vezető doktor.

Mostohaanyám bevitt a kórházba, hogy elbúcsúzzam apámtól.

Első regényem egyik fejezetét ebből a találkozásból ihlettem.

*

Apám olyan volt halálos ágyán, mint egy gyermek. Nyöszörgött, szeméből mindegyre patakozott a könny. A nővér, aki a fehér köpenyt felsegítette rám, azt mondta, semmihez se érjek, fertőz.

Álltam az ajtónál, és néztem az öregemet. Sárga volt, mint a viaszbabuk, élettelen, csak apró szemei ugráltak, mint menekülni készülő szürke egerek. A fehér kórházi ágyon egy csaknem teljesen kopasz, csupasz arcú idegen ember feküdt; testének domborulatait egyetlen lappá simította a takaró.

– Otthagytad – nyöszörögte apám, Erőfeszítésébe került, hogy összeszedje élettelen ajkait.

– Mi ott bevégeztük... Hazajöttem. – Nem tudtam, mit kell mondani ennek az embernek, az ajtó előtt hallottam, hogy biztosan elmegy.

– Most mihez kezdesz? – Keze idegesen rángatózott a kék takarón, mint felrepülni készülő nagy sárga pillangó.

– Keresek valamit...

– Én... – suttogta a beteg, és eleredtek a könnyei iszonyúan kihegyesedett orra mentén.

Lujza toloncolt ki a szobából. Ápolt volt, mint mindig, szemét vörösre dörzsölte,

– Nővér, nővér – sipította. – Adjanak még neki injekciót.

Megvárta, míg az orvos és a nővér közelünkbe ér, akkor ingatni kezdte ájtatos képét.

– Fiam, fiam, hogy tudsz ilyen szívtelen lenni. Megkeserítetted utolsó perceit.

Az orvos azt mondta, menjünk haza és nyugodjunk meg. A városközpontig kísértem Lujzát, és egy közönségest meg egy őrültet türtőztettem magamban.

Kétszínű vipera...

– Le kell szakítani a fejét és szeleteket csinálni belőle, mindenikre rá kell írni, hogy „korai öröm”, „korai megnyugvás”... „korai, korai, korai”... És szét kell szórni a tereken és a temetőben, ahol első férje nyugszik. És a járókelők összeszedik a kétszínű cetliket, és sorjában kimennek a temetőbe, hogy gyertyalángnál elégessék a fehér és fekete meghívókat. A feketéből piros hamu lesz, a fehérből kék, és sáros pocsolýákba hullnak, ahonnan dögletes bűz száll fel, csípős, könnyfakasztó. És mindenki mikrofonba mond imát. Amikor pedig mindenkinek hangszalagra vették a sóhaját, összevágják és egymásra ragasztják az átkokat, egyszerre játsszák vissza, dörögve, recsegve, hogy belerepednek a kövek;

„Milyen ember vagy te, Lujza!”

A központban havat takarítottak; só rágta az aszfaltot.

– Nem fog meghalni – mondtam Lujzának, és megindultam a külváros felé.

Tavasza hazahozták apámat a kórházból és elmondta: amikor bevitték operálni, biztatta az orvost, vágja csak nyugodtan, szisszenni sem fog. Szívesen fogadták kijelentését, bár tudták, fájdalma nem lesz a műtét alatt: az érzéstelenítő erős.

De ebben a kijelentésében csírája volt az akaratnak; gyógyítani e nélkül nem lehet. A műtét jól sikerült, halvány vonal maradt csupán apám nyaka körül, piros vonal. Ezután egyre ritkábban nyitlak meg könnyecsatornáit.

Drága gyógyszerert küldtek a párttól, úgy látszott, minden jóra fordul, de az öregem nem hitte, hogy végleg felgyógyul.

Nem találta helyét a lakásban. Lujza a régi bútorokból egyet sem hagyott meg, diófafurníros kombinált szobabútort vásárolt, nagy kerek asztallal; az asztalon vörös bársonyterítő volt, rajta csipke és csavaros tengeri kagylóhéjak hamutartónak. A kredencet megrakta csecsebecséivel, lánykori emlékei: nipppek, dobozok és üvegpicomák voltak. A falra díszszőnyeg került. Divatos özek merevedtek rajta fenyves alján, és víz folyt a zuhatagból. Mindez különféle rikító színekben. „Hogy tudtak ilyen büntetlenül csinálni?” – tört ki a látogatókból a megrendülés, amikor megpillantották a szőnyeget.

Ágy helyett rekamié került a szobába, rajta tizenkét kicsi diszpárna különböző színű selyemhuzattal. Az íróasztal kikerült a fűskamrába. A konyha már régebben a Lujza ízlése szerint nézett ki. Most mindkét helyiségben apám több fényképe is függött fekete keretben. A fekete szalag, amivel – ha elérkezik az idő – át kell majd kötni a képek sarkát, gondosan elő volt készítve.

Egy kisebb képen az öregem szíve tájékán kis kör alakú képről Lujza mosolyogva tekintett le reánk.

Én akkor már rég nem ott laktam, a külvárosban kaptam bútorozott szobát havi kétszázért.

Amália még az ősszel sürgősen férjhez ment egy orvoshoz, akit kihelyeztek valahova a hegyekbe. Lujza akkor duzzogott egy kicsit, de megígértette velük, hogy legkésőbb öt év múlva visszajönnek, akkor kiadja a lánya teljes stafíringját.

Apám körbejáratta tekintetét a szobában és sóhajtott.

– Meghalok, ez mind nektek marad...

– Igen, apukám, igen – bólogatott Lujza, és zárdai külsőt öltött.

Hetekig feküdt az öregem a szobában, amikor meglátogattam, mindig ágyban fogadott, legtöbbször nyöszörgött, de előfordult, hogy váratlanul felugrott és körbeszaladta az asztalt.

– Tudod, mit mondott nekem az egyik orvos, amikor halálomon voltam?! Azt mondta; „A legjobb az lesz, ha most hazamegy. Virágok között sétáljon a zöldben...” Érted, mit akart ezzel mondani?! El akarnak pusztítani a gazembereket...

Aki két évet fekszik kórházban, valóban megutálja az orvosokat. Értettem el-lenszenvét és csitítgattam, próbáltam bátorítani. De egy bizonyos koron túl az embernek rögeszméi támadnak, nem tud tőlük szabadulni; ragadnak, mint a bo-gács.

– El akarnak pusztítani egy kommunistát! Engem!

Belementem a játékba és engedtem,

– Lehetséges, merthogy fontos ember. Érdekükben állott.

Az öregem megállt, tekintetét vizsgálódva végigfuttatta szokatlanul komoly képmén, és szó nélkül visszafeküdi az ágyba.

Én láttam embert meghalni.

Az állomáson egyszer előttem esett össze egy hivatalnok külsejű férfi. Nem csinált nagy cirkuszt, kicsit odasimult a falhoz, és a földre csúszott. Közben rám nézett, és nem tudtam megállapítani, milyen színű szeme volt, mert pupillájának feketéje mindent eltakart, mint ahogyan a gyász takarja az életet; az arca csodálkozott, amikor a feje alá tették aktatáskáját, és sokáig így maradt, mert nem volt mivel letakarnunk.

Az emberek hümmögtek, amiért az állomáson érte a halál ezt a hivatalnokot.

– Nem fog megérkezni, sehova sem fog megérkezni, mert elment - mondták.

Szó nélkül ment el és mégis szép halála volt. Senki sem tudta, hogy milyen volt az élete, de az biztos, hogy szép halála volt, én láttam; kicsit csodálkozott, pupillája szép lassan kitágult, nem akart cirkuszt csinálni abból, hogy ő elmegy.

És láttam télen a busz alá esni velem egyidős fiút. A kerék bordáit törte, és nem ő kiáltott, a kerék kipréselte tüdejéből a levegőt; csodálkozott, hogy máris el kell mennie, a kiskabátját átütő melegségre figyelt, amikor az autóbusz kerekét eltolták a melléről.

Azóta minden embert félték; mi lesz, ha nem tud szépen meghalni. Ismerek néhányat, elmondhatom, életüket is ismerem, sok olyan van, akit tisztelnem kell, mert szépen él, de félek, nem tisztelhetek mindenkit úgy, ahogyan azt megérdemelné, ha cirkusszal megy el. Ha vacakol az életéért, és kinnal rajzolt képét hagyja itt nekünk.

Nekünk, akik nem tehetünk arról, hogy egy ember, aki szépen leélte életét: halott.

Vitatkozni volt kedvem.

De az öregem már nem volt a régi, nem lehetett vele vitatkozni. Érzékeny volt, újra és újra megeredtek könnycsatornáit, most már szügyelte ezt előttem, a fal felé fordult.

– Nem sokat élek én már – mondta, és erre rendszerint berohant a szobába Lujza.

Szedelőzködtem.

Azután egyre ritkábban láttak arrafelé.

*

O. Pisti a városszéli, széles és egyenes Nagy Lajos király úton lakott. Közel a Nádas-patakig lejtő, kurta Napos utca sarkához, ahol az a szegényes vegyesbolt állott, amelynek tulajdonosa végül győzött a nagyutca közeli, két mindenes bolttal folytatott konkurencia küzdelemben. Jágerék üzlete észrevétlenül kocsmává züllött, Ebergényiéknak sem volt mit árulniuk a háború utáni szűkös években. A Napos utcai sarki boltba jártak, a széles nagy úttal párhuzamos Királyhágó utcából, s a kardosfalvi temetőig terjedő környékről is. Jöttek petróleumért,

sóért, mindenféle apróságért a külvárosiak. A férfiak munkába menet és munkából jövet itt szusszantak egyet, deci pálinka, vagy üveg sör mellett. Az üzlet előtti sarokról messze elláthattak a nagyutcán, egészen az utolsó utcai vízvezetékig, amit akkoriban még nem vezethettek tovább a Nádas-patak hóbortos kanyarulatáért, amit folyamatosan gyarapított töltéssel kellett megosztani, erélyesen kettévágni, hogy a városból Bács felé vezető úton biztosítsák a közlekedést és az egykori holtágból a két iszapos, kákás tóvá szelídült mederből a forró nyarakon ingyen tüzelő nap kiszáríthassa a békáktól hemzsező, zöld nyálkás vizet.

A Nagy Lajos király úton időnként kétkapus focimeccseket rendeztünk, hogy eldöntsük: a Nagy Lajos király útiak vagy a Királyhágó utcaiak a jobbak a rongylabdakergetésben. Nyilvánvaló volt a városba vezető nagy úton lakók fölénye, hiszen többen voltak. A Királyhágó utcaiak csapata főként a Burcă-fiúkból állt. Ha mind jöhettek, győztünk, mert Jóskuca macskaugrásaival kivédte a Nagy Lajos király úti támadók „szemét”, Péter röhögve száguldozott az út porában és a papsajttal sűrűn borított árokparton is lábához ragadt a rongylabda, Titus pedig okos átadásaival rendre helyzetbe hozta Nelut, akit, Viorelnak becéztem, ha összjátékban jeleskedett, és a nővéremnek is passzolt.

De Pistivel nem bírtunk. Csupa izom gyerek volt, lábszárán katonacipőnyi kemény izmok domborodtak, tüdejében pedig örökösen annyi volt a szusz, hogy kaputól kapuig mindenkit kitriblizett, ha lett volna kapufélfánk, azt is becsapja, de mert csak az úton heverő nagyobb kövekből rakott kupacokkal jelöltük a kaput, elegáns mozdulattal pöccintette át a labdát a láthatatlan gólvonalon. A kerékdombi válogatottban is helye volt, a Lomb-tető fűvén is, ahol a háború végén katonai repülőket landoltak, jeleskedett. Arcán ilyenkor rózsabimbók nyíltak, de meg sem izzadt a sűrű lefutásokban.

Csodáltam Pisti rátermettségét és okosságát is, hiszen egy évvel felettem járt a Ref. Kollégiumban. Furcsálltam szökés haját, kék szemét, széles száját, szívósságát mutató, összeszorított keskeny ajkát, suta kéztartását.

Kicsi, szoba-konyhás házban laktak. Kosárlabda nagyságú kertjükben gondozott gyümölcsfák körében rozzant budi árválkodott. Nem tartottak majorságot, disznóóluk sem volt. Petróleummal világítottak. Furcsállottam, hiszen a környéken mindenki már évekkel azelőtt bevezette a villanyt. Apja csodabogárnak számított, kitartott amellett, hogy nekik nincs szükségük elektromos áramra. Ez azért volt furcsa, mert O. bácsi a vasúti műhely tekintélyes tudású esztergályosa volt. És kitűnő sakkozó, a város első osztályú Vasas sakkcsapatának erőssége. Megfejtethetlen titok maradt, hogy évtizedekkel később, amikor a fia már egyetemre járt, akkor sem engedte bevezetni a villanyt családi házába. Pisti anyja kicsi, furcsa asszony, egyszer-többször fején röhögni való cicomás kis kalappal láttam. Háta mögött összesúgtak a szomszédasszonyok, azt mondták valami nincs vele rendben.

Amikor a fémipari középiskolában évfolyamtársa lehettem Pistinek, az iskolába együtt járás okán barátkoztunk. A tanügyi reform miatt egy évet nyertem,

három gimnáziumi évvel egy osztályba kerültem a négy évet végzettekkel. Algebrai tudásom bánta, Pisti segített időnként házi feladataim megoldásában. Vele tartottam a Vasas sakkcsapatának edzéseire is.

*

Egyszer Szókratész bement abba a katonai parancsnokságból átalakított új iskolába, ahol fia, az országot vezető párt dokumentumai által meghatározott szabály szerint a nehézipar előretolt erődtítményének vagy tüzelőállásának, a gépgyártóipar istenének áldozott életéből négy évet, és az igazgató heves tiltakozása, majd szájtátisága ellenére kifizetett egy elég jelentős összeget a fia tandíjaként, amely tudvalevőleg nem létezett, hiszen az oktatás, tekintettel a néphatalomra, tandíjmentes, azaz ingyenes volt.

A Tanítvány bajuszkás mérnök osztályfőnökétől tudta meg a furcsa látogatást, és nem értette, hogy mi köze hozzá, mert a pénz értékéről csak annyit sejtett, amennyit a pénzváltáskor apjától ajándékba kapott egyes számot mutató aprópénz, a semmire sem jó, de aranyos pénzérme sugallt, amikor a „fej vagy írás” játék alkalmával a levegőbe pötytyintve, kicsit szédítő forgásával elárult neki.

De valamivel többet értett meg abból az ellenállásból, amit második anyja még a családiasnak képzelt, lábviz- mosdótálás ebédelések idején is tanúsított, amikor a bölcs szemére hányta nagylelkű pénzkidadásait.

– Kissék bundáskabátban járnak! Nekik miből futja? És nincsenek is benne a vezetőségben...

– Ó, te műveletlen asszony... – kezdte Szókratész a meggyőző munkát, és a Tanítvány apránként rájött, hogy a műveletlenség külső jegyeit tekintve szapora beszédet jelent, amelyben a döntő sohasem a hiányzó logika, hanem az egymásba torlódó szavak pergésének ritmusa.

Amikor a Zasszony szövegei meghaladták a gondolkodó ember türelmének felső fokát, repült és minden esetben az elégedetlen nő feje tetején landolt a tányér. Ez olykor, Szókratész idegállapotától függően, már az első fogás idején megtörtént, így aztán a leveses tányérból hol a vékonylaskás, zsírpötytös húsleves, hol meg a tejszerű krumpliceves koszorúzta a családi ellenzék Zasszonyának mindig frissen dauerolt hajkoronás fejét.

Hogy mennyire volt ez osztályharc, a Tanítvány nem tudhatta, és a munkásosztály parasztsággal hangoztatott összefogásának követendő példajaként sem foghatta fel, tányérja fölé hajolva igyekezett gyorsan végezni az ebéddel, mert miután a mester szájtörő kendőjét asztalra csapva, kilépett a mosdótálból, és felületesen megtörülközve elviharzott a szobakonyhától távoli magasztos területekre.

Az ideiglenesen csatát veszített Zasszony az ebédelést önkényesen, az egész család számára beláthatatlan időre felfüggesztette.

Tizenhárom évesen, a sakkcsapatok egyik versenyén, nagy megtiszteltetésnek éreztem, hogy az első asztalon, neves sakkmesterrel játszhattam. Szívós védekezésem ellenére gyorsan kikaptam. Pisti nyugtatott, hogy azért játszhattam az első asztalon, mert a csapatverseny utolsó asztalán is kikaptam volna. Csapatkapitányunk firkás megoldását, az ellenfél képessége szerinti sorrendbe állított játékosaival szembeni ilyen eltolódást, a küzdelem kiegyenlítődése céljából kezdeményezték a verseny intézői. Akkori csapatmérkőzésünk döntetlenül végződött.

Egész télen át szorgalmasan jártunk az edzésekre. A falra szerelt nagy sakk-táblán ingyen tanultuk az agytágító játék elméletét. A Vasas Klub székháza melletti üres telken akkoriban kosárlabdapálya állt. Tavasszal, az estébe hajló sakkiskolázás egész ideje alatt, pattogott a labda az ablakunk alatt, a hívogatóan vörös salakos pályán.

Gondoltunk egyet Pistivel, és átiratkoztunk a kosárlabda szakosztályba. Ez sem került pénzbe. A sakkcsapat edzője nem méltatlankodott, még biztatott is, hiszen továbbra is a kék–piros színeket képviseltük és visszajártunk a sakkszakosztályba is.

Azokban az években városunkban két első osztályú kosárlabdacsapat versengett az országos elsőségért. A Dermata és a Vasas. Olyan nagynevű játékosokra nézhettünk fel, mint Ruszkás, a kitűnő irányító Bodoni, aki közgazdászként a cipőgyár igazgatójává vált és a Tilly(?) testvérek, a Dermatából. A Vasasból pedig Sárosi, az alapember, Szabó Lóri, aki menetrendszerűen robogott jobbszelen a sarokig, ahonnan anélkül dobta szűz kosarait, hogy a palánkra nézett volna. És a korban hozzánk közelebb állók: a később neves színésszé lett Bács Feri, Sobloker, és szőke iskolatársam, a tragikusan korán elhunyt Rácz Oszi. Futottak még, velem együtt a Vasas színeiért lelkesedő iskolatársaim: Orbán István, Losonczy Zoltán...

Egész nyáron boldogan kergettük a görögdinnye nagyságú kosárlabdát, hogy lábunk helyett két kezünkkel idomítsuk és kényszerítsük furcsa ívekben a palánkra erősített karikába. Télen a közeli középiskola tornatermében célozgattuk a kosarat, döngettük a palánkot.

Apró természetű, gyenge gyerek voltam. Az akkoriban divatos, hátrasimított hosszú hajamat anyám által kötött pánttal szorítottam le, és órák hosszat erőlködtem, hogy a sarokból, majd félpályáról is belebombázzak a palánkra erősített halászhálós fémgyűrűbe. Később, a sikeres dobásokat cifrázva, a magunk szóraztatására magasba lökött labdával a „gyertyát” gyakoroltuk, és nagyon élveztük, amikor a szinte függőlegesen kosárba zuhanó labda a fémkarikát érintetlenül hagyva, „szűzen” szisszent a kosár hálójában.

A következő nyáron a városi stadion Szamos felőli részében állott kosárlabdapályákról nem lehetett levakarni bennünket. Az esti szürkületben is fáradhatatlanul játszottunk. Közönségünk is volt bőségesen. Lányok és a napi edzés után

pályaszélén pihenő Vasas atléták. Az sem akadályozott, hogy az egyre vastagodó sötétben nem láttuk, inkább csak éreztük a kosarat, s élveztük a közönség felhördülését, amikor a kosárra erősített háló halk szisszenéséből tudtuk és tudták, hogy sikerült „szűz” kosarat dobunk.

Hogy mit jelentettek a háború utáni nemzedéknek a „magyar időben” tudatosan szervezett, támogatott és kedvtelésből, az inségek idején is fennmaradó különféle sportolási lehetőségek városunkban, erre csak mostanában döbbenek rá, amikor összevetem a jelenlegi sporteredményeket a félévszázaddal, ezelőttiekkel. Nemcsak kosárlabdázásunkról vehetett példát a hozzánk csatolt Románia, hanem az atlétáinkról, jégkorongozóinkról, pingpongozóinkról, öttusázóinkról, úszóinkról, vízilabdázóinkról, műkorcsolyázóinkról, teniszezőinkről, ökölvívóinkról is, hogy a híres KAC (Kolozsvári Atlétikai Klub) zöld-fehér színekben, vagy a Vasas, piros-kék színekben játszó focistáit se felejtsem.

(Tisztán emlékszem a különbségre: minket nem csatoltak Romániához, hanem Romániát csatolták hozzánk, Erdélyhez. A civilizáltabb régióhoz a primitívebbet. Mi akkor már rég Európában éltünk, és a regáti részekben balkáni volt minden. Köztudomású volt, hogy Balkán Európán kívülinek számított.)

Moina százméteres 10, 4– es országos rekordja, Kutya (Bíró György) francia bajnokot megszégyenítő nyolcszáz méteres vágója, nemzetközi híru kard– és törvívó bajnokaink sikere, mind, mind messze felülmúlják a mostani összehasonlíthatatlanul jobb körülmények között készülő sportolóink elismerést érdemlő eredményeit. A lehetőségekhez, a technikai felszereltséghez képest ma már szérenynek minősülő eredményeik eléréséhez akkor nagyobb akaratra és kitartásra volt szükségünk. A sportimádat szülte az olyan sportújságírókat, mint a lábon járó sportlexikonként elhíresült László Ferenc, aki nemcsak a helyi lapnál, hanem a kosárlabdapályán is kollegám volt. Emlékszem büszkeségünket gyarapító felsorolására, amikor egy Magyarország–Románia kosárlabdamerkőzésének játékosait sorolva, a magyar csapat csupa németes nevékből állt, a román csapatban pedig a magyar nevek között elvéve akadt egy–egy román.

Résztételünk valamely sportegyesületben, játékunk valamely csapatban: iskola volt. Meghatározta, alakította erkölcsi magatartásunkat. Tanított a becsületes küzdelemre, a közösséghez való alkalmazkodásra, az egymásra utaltságban szerzett győzelmek mámorító érzésére, egymás megbecsülésére.

Spontán csoportokba verődve, a kimerítő edzések után, órákat vitatkoztunk, meséltünk egymásnak a Magyar Színház közeli padokon pihenve.

Az öreg fák között terjeszkedő éjszaka, a holdvilág ezüstös fénye egész életre szólóan a fekete árnyalatainak filozofikus vizsgálatára készítetett. A sötétség nemcsak korom, amely lerakódik bennünk. Árnyalataiban, akár a halál, szép is lehet. Finom különbségeit meglátni, nemes fáradtságban szunnyadó izmaink kivagyiskodó irányításától szabadult gondolati cikázásainkkal képesek lehetünk.

A szurok fénye, az álom feketéje, a sötétből faragott galambszürke szépségéig terjeszkedő óriási palettán elébünk rendeződik életünk minden baja, bánata,

szikár szépsége. A mélabús feketéből indult világ „Mint a láng a fényt, úgy hozza létre a fény a színeket, ”. (Johannes Itten) A fekete lyuk túloldalán vár a fehér a lyuk, és megvilágosodhat univerzumunk titka. Nincs abszolút fekete. Nincs örök sötétség. Az értelem világánál sziporkázóan színes a világ.

Felfedeztem magamban másik énem. Akivel megoszthattam minden gondom, bajom, kíváncsiságom. Intuitív módon éreztem a ma már tudományosnak elismert univerzumon túli világ létezését, a sajátomnak érzett douverzumot, a kettősvilág– egyetemet, amely feltételezhetően, a fekete lyukak túloldalán létezhet, amelynek másolatai lehetünk, miután az ősidőben a fehér lyukon át jelen világunkba léptünk naprendszeireinkkel, csillagvilágunkkal, élőlényeket kialakító tulajdonságainkkal együtt.

E gondolatok csíráit hordoztam, ilyeneket gondoltam és hirdettem is, mert társaim türelme és érdeklődése végtelen volt. Figyeltünk egymásra.

Tizenévesen indult bennem a magamra figyelés is. Értelmem gyarapodott. Közepes tanulóból, nem erőlködéssel, hanem szárnyaló élvezettel, örök időkre elégendő, szüntelen kíváncsiskodással léptem a jó tanulók sorába.

*

A gimnázium népes harmadik, alsós osztályában észrevétlenül ült a padban. Közepes fejlettségű, közepes előmenetelű, sápadt fiú volt. Nem mászott ki az ablakon, nem ereszkedett le a villámhárító méterenként falra erősített huzalán, amikor a nyári hőségben nyitott ablaknál folyt a tanítás, nem tett fel keresztkérdéseket a háború után valamiért mindig fáradt tanároknak. Nem bújta be a fászlá-dába, hogy onnan kikandikálva röhögtesse az osztályt. Nem utánozta azokat, akik kacsamozdulattal hirtelen lefordultak padjukról, fejükkel az osztályterem olajos padlóját súrolva, hogy a tanárnő bugyijának színét figyeljék. Nem érzett ellenállhatatlan vágyat arra, hogy unalmas órák alatt farkát addig csóválja a pad alatt, amíg marka tele lett a férfiak tejével. Esetlensége miatt nem került be az osztály második focicsapatába sem. A spártai nevelésre esküdött tornatanár időnként rávert a fejére keményfából készült csattogtatójával, amikor ernyedti karjaival képtelen volt kihúzni magát a bordásfalon, vagy miután mindegyre összerogyott kézállás– próbálkozása közben. A nyilvános tornavizsga alkalmával, amikor a szigorú tornatanár katonazöld köpenyében úgy állt az ugrógödör mellett, mint találós pap az oltár előtt, ugrását se nem dicsérte „Volt jobb!” biztatással, se nem korholta „Gyengécske!” megállapítással, hanem elfordulva elhallgatta, s tanítványa homokból való gyámoltan kikászolódásakor, pillantását megvetően a kollégiumi fák tetejéig emelte.

Hátramaradottságát ez a fiú úgy próbálta ellensúlyozni, hogy olykor elszánt bátorságot mutatott. A bebetonozott kút tetején szünetben feszítő „várvédőket” olyan „öngyilkos” elszántsággal támadta, hogy azok összefogva rendszerint va-

lamelyik közeli tócsáig lökték, ahol szakadt ruhával és bőrrel feküdve száználmas látványt nyújtott.

Az egyik nyár eleji napon az osztály csoportosan vonult a városon kívüli folyópartra, ahol a palás mederben sebesen rohant a víz a parti fűzfák alá.

Zabolátlan jókedvet mutatva, mindnyájukat megelőzve, ruhástól vetette be magát a vízbe. Nem volt szerencséje. A máshol derékig érő víz éppen ott jókora gödörben, ellepte hirtelen. Úszni nem tudott. A sodrás mentette meg, kisodorta a mélyedésből. De a derékig, majd a térdig érő vízben sem tudott talpra állni. Társai röhögve segítették partra, ahol szerencséjére kihányta a sok vizet. Másnap arról beszélt az egész iskola, hogy mérhetetlen szomjúsága az oka a folyó hirtelen beállott apadásának.

Miután másodikban, az osztály háromnegyed részével együtt, pótvizsgára bukott franciából, szülei a reáliák felé irányították. Kapóra jött, hogy matematikusnak készülő unokatestvére náluk lakott egyetemi éve alatt. Az új műszaki iskola felvételijén a közepesek is jól vizsgáztak. Vakáció alatt unokatestvérével játszva átvették az algebrát, az első matematika órákon kiderült, hogy az osztályban nincs nála jobb.

Divatba jött a fiúknál a hátrafésült, fül mögé lapított és magasított, hátul nyakat beborító hosszú haj.

– Ede, mitől göndör a hajad? – kíváncsiskodtak osztálytársai, akik még a gimnáziumból ismerték.

– Hát... Már születésemtől ilyen – felelte Ede olyan arckifejezéssel, amilyen-nel a lényegtelen dolgokat szokták kísérni a gazdag emberek.

Matematikatudásán kívül, szőke haja volt minden vagyona. Esténként, két oldalt megvizezte, és kendővel szorosan körbekötötte a fejét. A hullámokat édesanyja vasárnap délelőttönként sütötte a hajába, mert a műszaki iskolában nem volt hittanóra, és nem kellett minden hétfőn az értesítőbe ragasztott kicsiny színes csillagocskákkal bizonyítaniuk a tanulóknak, hogy jelen voltak a vasárnapi istentiszteleten, a lakásukhoz közeli templomban. Helyette, ha nem is vasárnap, az ifjúsági szervezet órákig tartó unalmas gyűlésein kellett rostokolniuk, miközben a tágas iskolaudvaron szomorkodtak a kapufák, és ájultan heverték a sárga agyagos porban a dobálózásra alkalmas fényes kavicsok.

De egyszer a fociánál is érdekesebb volt az iskolai ifjúsági szervezet gyűlése. A városi szervezet kiküldötte nagy szavakkal dobálózva, mélységesen szégyenteljesnek mondta, és kicsúfolta azokat a tanulókat, akik a tanárok figyelmeztetése ellenére mértéktelenül hosszú haját, cicomás frizurát és „malagamba” cipőt hordtak. Az ilyen cipőket a mindenre kapható szorgalmas cipész kisiparosok és a tajkoló suszterek készítették, a cipőgyárból vagy különféle raktárakból elcsent, a divatnak megfelelően három, sőt, öt centiméter vastag nyersgumi talppal magasztva a tehetős fiúk lábbelijét.

Miközben mi azon fáradozunk, hogy gyárakat építsünk és erősítsük a munkás-paraszt szövetséget, egyes ficsúrok tornyozott hajzattal és cipőkkel ágálnak

közöttünk, a nyugati hóbortokat követik. Ne engedjétek, hogy szégyent hozzanak rátok! Nincs helyük közöttünk! – A szónok felállt a vörös vászonnal borított asztal mellől, előrejött a színpad széléig, és ott gesztikulált, mint valamely tragédia főhőse az operában. A zsúfolásig megtelt díszteremben harsányan röhögtek a fiúk, az a néhány lány, aki az újkor új szellemének megfelelően műszaki pályára tévedt, szendén mosolygott az előadóra. De amikor rendre megnevezte a bűnösöket, és arra kérte az ifjúsági szervezet tagjait, hogy a kényszerhajvágást megtagadó Edét is zárják ki soraikból, pissenéstelen csend borult a teremre.

– Szavazunk! Tehát, ki van a kizárás mellett?! Köszönöm, tehát egyöntetűen...

A kiküldött itt megtorpant, a teremben egyetlen kéz sem volt a magasban, csak az elnökség működött a központi tervnek megfelelően.

– Emelje fel a kezét, aki igennel szavaz!

A terem mozdulatlanul figyelt.

– Ki van mellette?!

Zavar támadt a széksorokban: „Ede mellett vagyunk!” – kiáltották többen is.

– Teháát – szolt nyomatékkal a kiküldött – a kizárás mellett dönt a többség.

Mint, amikor lefedett fazékban makaróni fő, és a figyelmetlenségből eredően hirtelen forró kályhalapra ömlik a fazékban helyét nem lelő tészta, úgy sistergett a tiltakozás:

„Dehogy!”

„Ede mellett állunk”

„Szavazzunk rendesen!”

A iskolaigazgató jobbnak látta, ha rögtön közbelép. Ájtatoskodva arról beszélt, hogy milyen nehéz szigorú döntéseket hozni, és hogy minden gyógyítás fájdalommal jár. Az egész országban mindenütt verifikáláson esnek át az emberek, mert az osztályellenség sehol sem alszik, hanem galád természete szerint mindegyre mindenhova befurakodik.

A lelki fröccs után az igazgató felkérte a gyűlés elnökségét, hogy ismételje meg a szavazást.

A jelenlévők egyhangúan megakadályozták Ede kizárását.

A következő héten Ede és az apja is megfordult az igazgatói irodában. A tárgyalások eredményeként Ede rövidített valamennyit a haján, amelynek „természetes göndörsége” is látványosan csökkent, és a tehetős fiatal emberek cipővastagsága mérséklődött.

*

A fémipari iskola harmadik évében három szakra osztottak, a jobb tanulók kisebb csoportja motorokra szakosodott, a nagy többség a szerszámkészítést választotta.

A kazán- és fémszerkezetek szakot azért választottam, mert a motoros osz-

tályhoz hasonlóan alig tizenvalahányan voltunk az osztályban. Valami arra ösztökélt, hogy keressem és megbecsüljem a tudásszerzés lehetőségét. A közel negyven tanulóval induló szerszámosok osztályával nehezen bírtak a tanárok. Már a kamasz fiúkból álló második osztályban is a tanulók kénye– kedve szerint folyt a tanítás. Olykor rövidzárlatot okoztunk, s a téli délutánokon korán beköszöntő sötétségben lehetetlenné tettük a tanítást.

Egyik tanárnőnk, aki nem bírt az óra közben folytonosan grimaszkodókkal, előadására már senki sem figyelt, végső kétségbeesésében így panaszkodott:

– Fiúk, nekem gyereke van!

Nem értette, hogy miért röhög az osztály. Az osztály pedig azért röhögött, mert az érettebb fiúk megsúgták, hogy az idegességtől elmehet a tanárnő teje. A tanárnő nem sokáig bírta a kamaszok szemtelen röhögését és dühösen elhagyta az osztályt.

Máskor, azért, hogy megkíméljük ezektől a kényelmetlen percektől, Hegyi Rezsőt az egyik padra állított székre segítettük. Kicsavarta a villanykörtét, a folyosóról beszűrődő fényben a villanykörte helyébe dugta fémmegmunkálástól mindig piszkos mutatóujját. Láttam, hogy az áramütéstől gyorsan visszarántja. Aztán újra bedugta ujját és szenvtelen hangon szólt.

– Van, van benne áram!

– Vigyázz! Még odaver! – aggódtunk, mi a széktartók, akik felnéztünk rá. De ő fapofával intett.

– Áááá! Csak 220 voltos!

Pont olyan volt ez, mint a moziban, amikor Stan és Bran hülyéskednek. Elnyúltunk a röhögéstől.

Később az a hír terjedt Hegyiről, hogy a pincében berendezett gyakorló műhelyben a 360 voltos drótot is megfogta, és nem lett semmi, de semmi baja. Elképzelhető, ha tovább gyakorolja ezt a tulajdonságát, még technikai diplomája megszerzése előtt, lehetett volna belőle valamiféle feltaláló vagy villámhárító.

Hegyi előkotort egy csavarhúzóat a zsebéből, belepiszkált a foglalatba. Szikrák röpködtek a feje körül és csattanást is hallottunk. Az egész emelet rögtön sötétbe borult. Valaki jelentette a tanáriban, hogy megszűnt az áramszolgáltatás.

A tanárnő azt üzenté, hogy amint megjön az áram, feljön hozzánk és megtartja óráját.

Jött a nevelő, egy bölcsészetre járó végzős diák. Hegyi szakmagyarázatára csak hümmögött, s bevette, hogy a bajon csak az elektromos művek segíthetnek, mert az is lehetséges, hogy beázott valahol a villanyvezeték vagy a nagy frekvenciatorlódás miatt felmondta a szolgálatot a központi biztosító áramegyenlítője. Mondott még más egyéb marhaságot is az ő legkomolyabb arckifejezésével, mi eleresztett kormányral vihogtunk a sötétben.

Végül aztán hazaengedtek.

Hegyi sovány és humortalan gyerek volt, fapofával nyugtázta a legizgalmasabb történeteket is. Például azt, amikor egyik vagy másik fiút a tanári asztalra

feszítették a nagyobbak, hogy röhögve „szerszámvizsgálatot” tartsanak, s ha mértéken alulinak tartották a delikvens fütyülőjét, barátságos gúnnal rásercintettek, amitől a hiedelmek szerint nőnie kellett, s ezt néhány év múltán akár bizonyíthatták volna is, de akkorra már mind megkomolyodtak, láthatóan férfiasodtak társaim, s az ilyesfajta játékot megvetendő gyerekségnek tartották.

Az iskola legfiatalabbja voltam, nővére amolyan törpe, seggdugó, akit a nagyok apásan védtek, velem semmi ilyen csúfságot nem tettek. Sallay védett, aki nek tekintélyt parancsoló volt kisportolt testfelépítése. Súlydobásban messze felülmúlt mindenkit az iskolában, pedig kezéről, amiben könnyű labdának tűnt a vasgolyó, hiányzott mutatoujjának fele. Legalább négy évvel volt idősebb nálam. Miután az első év végén észrevétlenül eltűnt közülünk az a nála is idősebb, szovjet fogságot megjárt iskolatársunk, aki „apád lehetnék” felkiáltással csitította gyerekes fickándozásaimat, nevére, a Sallay keresztnévéhez hasonlóan nem emlékszem, pedig iskolatársainkat mi, és a tanárok is, családnévükön szólítottuk. Most, amikor kikerestem tablónkon, látom, hogy magas homlokú, szikár fiú volt. Szamosújvárról került az iskolába, műhelygyakorlatból is kitűnő volt, mert úgy bánt a reszelővel, hogy a kiadott unalmas feladatok mellett – szabályos téglalapot, négyszöget kellett készítenünk – hatlövetű cowbolypisztolyt reszelt önszorgalomból, amelynek csodájára jártunk.

Jószívú ember volt Sallay (azt hiszem) Árpád, arcomra volt írva naivságom és védtelenségem, biztató mosollyal állt mellém és elnevezett Kölyöknek. Rám ragadt, ez volt a nevem iskolavégzésig.

Sallayt, mert vadásztak az ilyen képzett fiatalokra, a fővárosba helyezték, a telefongyár kitűnő szerszámkészítő szakembere lett, még onnan is érdeklődött sorsom felől.

De mert még tizenöt éves koromban is maradt néhány tejfogam, s a szünetekben nyelvemmel mozgattam – mutogattam, hogy valamiért én is híresedjem, Sallay és barátai segítettek abban, hogy látványosan hányjam el tejfogaimat. Kötötték rá cernát, amit az osztályajtó kilincséhez hiába erősítettek, a cérna elszakadt, a fogam ragaszkodott hozzám.

A nagyok aztán kitalálták, hogy a katedrára fektetnek, lefognak s egy –egy jól irányzott ökölcsapással kitörik logó fogamat. Sallay ezt biztos kézzel, határozott és célirányos ütéssel végezte. Miután egyszer sikerült, időnként fogvizitre fogtak. A következő megmozdult tejfogamat hiába titkoltam, rájöttek, és ha kíméletesen is, de megszabadítottak tőle.

Utána néhány napig egyféle mozgó tárlaton mutattam a Sallay jól irányzott, és a kontárkodók mellésikerült ökölcsapásainak kék emlékfoltjait. Amikor a bunyó után rendszerint kissé vérző szájjal felültem a tanári asztalon, s vigyorogva kiköptem valamelyik fogam, a nagyok moziba gondolták maguk, ahol Buffalo Bill és társai bunyóztak a nézők kedvére.

Fergeteges fogkiverődis játékunknak szenvedője alig, inkább hőse voltam.

Közben fogaim összevissza, nem szabályosan nőttek egymás mellé. Ha történetesen fajkutyának születtem volna, rendetlen fogaim miatt a szépségversenyeken meg kellett volna elégednem a futottak még kategóriába sorolással. De mert az akaratosan hűséges fajtához tartozom, mindig is áhítoztam, ha nem is a piros, de legalább a kék szalagért.

Műszaki középiskolás koromban a *Készen a haza védelmére!* című kötelező sportverseny volt a divat. A hozzám hasonló kiskorúakat a különböző sportágakban kitűzött gyengébb eredmények elérésére buzdítottak a *Légy készen a haza védelmére!* jelvényeinek megszerzése céljából. Büszke voltam, hogy ezüst fokozatot kaptam, miután egy csoportos utazással Szebenbe vonatozva, az ottani huszonöt méteres medencében társaimmal együtt az úszópróbát is sikerült letennem. Atlétikában jó voltam, hiszen évekig mindenféle próbákkal szórakoztunk külvárosi társaimmal együtt a Nádas-parton, bírtam a futást, nyápic karom valahogyan túlségített a dobószámokon, a kötelező tornagyakorlatokat pedig naponta gyakoroltuk testnevelő tanárunkkal az egykori hadtestparancsnokság magyar időben épített díszes épületének tágas udvarán.

Valahogyan természetes volt az, hogy iskolánk komolyan vette a testedzést. Azt hiszem, a magyar időkből maradt még a háború utáni évekre is a divatból, miszerint „ép testben, ép lélekkel” végezhattünk csudadolgokat. Ezt persze akkor, a gyorsan ferde utakra jutott demokráciában „a lélek” említése nélkül mondták, hiszen a vallóórákat kitiltották az iskolákból, helyette az ifjúsági szervezet gyűléseire testálták a nevelés kötelességét.

A műszaki középiskola magyar tagozatán hetven valahány fiú és három lány tanult. Mindenkinek kellett hogy legyen valamiféle különlegessége, amivel kiűnhetett a többiek közül.

*

Nem ment ki fejéből az operettbe illő jelenet. Hasonlatos volt azokhoz a nagyjelenetekhez, amiket városa jelentéktelen színházának iskolai bérletelőadásain kellett végignéznie. És amiért szívből megutált minden szirupos szerelmi történetet.

Eleinte azzal áltatta magát, hogy véletlen volt. Már akkor, amikor megtörtént, jobbik fele kilépett belőle, és a pubertáskorúak szokásos ajkbiggyesztésével kívülről szemlélte önmagát. Láta, amint sietve leszalad a háború után iskolának berendezett, a „magyar időkben” katonai parancsnokságnak magyaros pompával épített épületében, a bennlakásnak átalakított második emeletről a főbejárat-hoz vezető széles lépcsőig.

A bejárat csarnokba jobbról és balról két lépcsősor kanyarodott az emeletről. A csarnok félmagasságában kis, színpadszerű pihenőben egyesültek a lépcsők, onnan pedig félkörívben, az egyre szélesedő márványlépcsőn lépegetve lehetett a tágas, szecessziós hangulatot árasztó, oszlopos csarnokba jutni. Vala-

mikor piros plüss szőnyeg borította a lépcsőket. Az árválkodó, rézből készült rögzítők szidolozás után áhítoztak.

Szokásos csattogó lépcsőszökdelése most hangtalan volt. Vászonpapucsban, szürke-fehér-csíkos pizsamában, lélegzetét visszafojtva igyekezett lefelé a széles, gondozatlansága ellenére még vajfehér márványlépcsőn.

Amikor Ida előbukkant a földszinti folyosó lengőajtaja mögül, hanyag mozdulattal, talán valamelyik operettből ismert grófot utánozva, csípőre tett kézzel állt a lépcsősor közepén. Operettek nagyjelenetében látott ilyent, amikor a színen, struccotlas kalapban, grófnék, libegő frakkban, grófok, áriákat rikoltozva tébláboltak. Jobb lába elmaradt egy lépcsőfokkal. Tekintete világítógolyóként csapódott Ida copfos fejére. A lány észre sem vette, sietve aprított a kijárat nagy, vasveretes tölgyfaajtaja felé.

Khhmm!, ennyire futott bátorságából.

Talán ott hibázott, hogy egész súlyával a bal lábára nehezedett.

Ida felpillantott. Sajnálkozó mosollyal kérdezte, hogy mit keres abban a késői órában a főlépcsőn.

Későre járt, az iskola kihalt épületében szikrázott a csend.

Titkon azt remélte, hogy pizsamában mutatkozva, olyan hatással lesz Idára, hogy rögtön, ott a kihalt lépcsőházban, a szeretője lesz.

Ida apró termetű, szürke kis veréb volt. Iskolájukban, a háború utáni idők szocialista újíto szellemének szülöttjeként, az volt a rendeltetése, hogy a nehézipar előretolt bástyájaként erőltetett gépgyártóipar katonájává váljon, igazi, a női egyenlőséget is hirdető középkláderre.

Akkoriban újra divatba jött a nő egyenjogúság, és ennek köszönhetően, néhány lány is felbukkant a fémipari szakközépiskolában. A fejlettebbeket a fiúk iránt érzett ellenállhatatlan vonzódás ösztöklélte a felületes felvételi vizsgára. Idát, valószínűleg, a lakatos apja iránti csodálat. A vizgázátatók minden lányt felvettek. Így került hetvenvalahány fiú közé a három lány.

A háború és a sűrű tanügyi reformok furcsa helyzeteket teremtettek. A gépipari többyire tizenöt–tizenhat éves tanulói közé, tanulni vágyó érett fiatalok és néhány hadifogságot is megjárt huszonéves is került.

Hamar kiderült, hogy ő volt az iskola legfiatalabb tanulója. Az egyik világot látott, jóképzű fiatalember osztálytársa, jobb kezének, egy porccal rövidebb, mutatoujjával reá bökött és elnevezte Kölyöknek. Még nem töltötte be tizennegyedik életévét és az elemi iskolai szegények konyhájának sovány kosztján élő gyenge növésű volt, csak akkoriban szánta rá magát arra, hogy elhányja a tejfogait. A nagyfiúk szokása volt, hogy az órák közötti szünetben egyik–másik lányos arcú fiút lefogták, a tanári asztalra fektették, és nagyokat röhögve ellenőrizték fityü-lőjét. Ha fejletlennek találták, lefitymálóan rásercintettek. Tekintélyt csak a tíz centinél nagyobb fitykösök gazdái vívtak ki maguknak.

Időnként őt is a tanári asztalra húzták. Szorosan lefogták, és a csonka mutatoujjú öklöl jól irányzott, kíméletes öklölcsapást mért meglazult tejfogaira. Az ütés

mikéntjét az akkoriban divatos Tom Mix-filmek hőseitől tanulhatta a jóakaró. A fiúk nagy tetszésnyilvánítással fogadták, amikor Jenő lekászolódott a katedráról, és filmekbe való látványos mozdulattal kiköpte véres, gyökértelen fogát.

Egyébként is kijárt neki a figyelmesség. Minden nagyfiú öccsév fogadta, védettségüket élvezte. Apákhoz illő öreges gondoskodásukhoz az is hozzá tartozott, hogy a növésben hozzá illő Idával kívánták összeboronálni.

Szállj rá, éppen neked való, biztatták.

Környezete ösztökelte, hogy magának lányt keressen. A nagyobbak ajánlása szerint kis természetű kis nő illett, és Idánál nem volt kisebb a láthatáron. Jó tanácsként hangzott, igyekezett megfogadni.

Szürke kis egér, gondolta, amikor Idát közelebből is megnézte. Kicsit koszos a nyaka, állapította meg utálat nélkül, és semmi olyat nem érzett, ami pajzánabb gondolatokra ragadtatta volna.

Szürke kis majom, gondolta Ida, pillanatnyi ellágyulása közben, amikor halotta, hogy osztálytársai Kölyöknek hívják, és az iskola tejfölösszájú gyermekének mondják Jenőt. Ilyenkor kutyakölyköknek kijáró, örömmel vegyes sajnálatot érzett a fiú iránt. De Idából hiányzott a lányos vidámság, amiből aztán kifejlődhetett volna holmi nőies, magát kellető kacérság, hímekeket vonzó életerő.

Sokáig nem ment ki a fejéből, hogy mégis, mit keresett ott, mit keresett azon a márványlépcsőn. Mit akart ott csikos pizsamájában és nyúlcipőjében.

Ida még csak el sem mosolygott.

Jó neked, te már lefekhetsz, mondta az estébe nyúló magolástól fáradtan Ida, és kisomfordált a márványcsarnokból, kínlódvá húzta be maga után a nehéz bejáratú ajtót.

A következő hétvégén hazalátogatott. Pogácsás nevelőapja utolsó próbálkozásainak idejét élte, izzadva kínlódott, hogy a hiányzó fehér- és rozslisztet máléliszttel helyettesítve valamiféle eladható pogácsát készítsen.

Jenő megmarkolta a gyűrőpad keményfából faragott kardjának fogantyúját, óvatosan felemelte, majd hirtelen lesújtott vele. A fakard vége a gyűrőlaphoz erősített tengelyen csak le és fel mozoghatott, a pad végén kiképzett ülőkén lovagoló mester orra előtt, aki két kézzel, hol jobbról, hol balról pofozta a jókora pocak nagyságú tésztát a vágószerszám alá. A mézes tészta kemény volt, Jenő felugrott, majd egész súlyával hasmánt a fakardra dőlt. Amikor a kemény tészta-pocak kétfelé vált, újból nekirugaszkodott. Sokszor izzadásig ugrabugrált a gyűrőpad felett, amíg a mester a puhára gyúrt tésztára paskolt, jelezve, hogy elég, a „brékhelésből”. Jöhet a nyújtás, amit a tenyérenyi vastag, három méter hosszú keményfa asztalon, a „táblán”, többnyire maga végzett a mester, mert a „segéd” pizsmogását ki nem állhatta, mellé érve, egyetlen jól irányzott csípőmozdulattal félrelökve, lendületből könnyedén s egyformán, ujjnyi vastagra nyújtotta az olykor összeugrásra is hajlamos mézes tésztát.

A déli ebéd melegítése az ő dolga volt. Gyújtóst lökött a konyhai zománcos tűzhelybe, petróleumot öntött rá. Amíg a gyufát kereste, a hamu alatt rejtőző pa-

rázs gázzá forrósította a petróleumot. Leguggolva vetette a gyufát a tűzhelybe. Robbant a gáz, és a kicsapódó láng kíméletlenül leégette arcáról a bőrt, szemöldökét, szempilláját.

Hétfőn, az iskolaorvos vazelin– arcpakolása mögé rejtőzve, felismerhetetlen volt. Osztálytársai sem ismertek rá. Amál, az orvosi rendelőbe bejáratos osztálytársa, az a nagydarab zsidó lány, Ida barátnője, sem ismerte fel. Naponta többször is kötözésre járt, hogy akaratlanul reá pillantó tanárai és társai hányhatnékját távollétével mérsékelje.

A jóságos Amál, miközben óvatosan rakta a fiú arcára és pecsenye pirosra sült nyakára a vazelint, blúzából kitüremkedő cipómelleivel simogatta. Ez állati-an jólesett sebesült testének és titokzatos lelkének, amit többnyire mélyen magában hordott, és arctalan, hangtalanul beszélő, örökösen vitatkozó, durcás alaknak képzelt, olyan kistestvérnek, akit gyámolítania kell, hogy szókimondásával józan belátásra készítse, indulatait kordában tartsa.

Lehet, hogy ez a szerelem? Ha ez a szerelem, akkor helyben vagyok!, gondolta.

És azután szerelemre vágyva, egyre csak a nagyobb mellű nőket kereste és bámulta őket sóvárogva. A benne élő kistestvér vihogva, egyre csak biztatta.

De a bécsi döntés után az anyaországhoz tartozó város nagy pompával épített, de a háború után készakarva elhanyagolt egykori hadtestparancsnoksági épületből alakított zord iskolában valahogyan nem fogadta, állítólagosan forró karjaiba az első, az igazi szerelem.

Évekkel később hallotta, hogy Ida, egy távoli kisváros gépgyárából érdeklődött utána.

Nem ment ki a fejéből, miként történhetett meg vele, hogy amikor tehette, még pillantásnyi ideig sem figyelt Ida mocorgó nőiességétől még kovásztalan, szűzi melleire.

Elképzelte, hogy ott az iskola márványos előcsarnokában, érdemeinek megfelelően, nagyobb fontosságot tulajdonít az Ida melleinek. És úgy bánik velük, mint minden szépséggel, amely a semmiből született és oda tér vissza. Ha alaposabban szemügyre veszi őket, ha csak simogató pillantásával is növelhetne volna körvonalukat és felbecsülhetetlen értéküket, akkor talán közelebb juthatott volna a szerelem mindig két élőlényben serkenő és lohadó érzéséhez.

De még sokáig abban a tévhitben ringatta magát, hogy az igazi szerelmi érzés messze elkerüli a testiség különös illatokat gerjesztő világát. Merthogy az igazi szerelem, valószínűleg csakis a szellem világában lüktető és mindinkább szorosabban egymásba tekeredő kettős spirál, amelyben örökké fájoan hiányzó másik énünkkel/felünkkel egyesülhetünk. Merthogy a bölcsességig élt addigi életében éppen elégszer próbálta már ama másik, a testiség élvezetes útján bekövetkezett együttlétek alkalmával létrejött egyesülés felől férkőzni a legszentebb emberi érzéshez. Be kellett látnia, hogy a megélt gyönyörök ellenére mindannyiszor kudarcot vallott, mert a belőle kéjjel távozó magok helyén, az ernyedség percei

után, csupáncsak szívszorítóan elhatalmaskodó és meggondolkoztatóan kongó ürességet érzett.

*

Hegyi már másodikban saját maga készített kis kéthengeres motorral ejtette ámulatba az osztályt, később pedig apró hőlégsugaras motort is gyártott, valószínűleg iparos apja segítségével.

Cimbalmos, egy zömök és szőke székelő fiú, akinek egyik metszőfoga szembetűnően ferdén állt, elképesztően könnyen oldotta meg a legkülönbözőbb matematikai feladatokat. Vizsgadolgozatok idején, miután elsőnek végzett, a folyosó ablakpárkányára dőlve egyre–másra juttatta vissza az osztályba a padsoronként adott különböző feladatok megoldását.

Az első műszaki rajzórára ma is azért emlékszem, mert rögtön kitudódott, hogy Cimbalmosnak nincs körzője. Heti két, egymás utáni órán tanultuk a műszaki rajzolás elemeit. A szünetben eltűnt. Amikor becsengettek, kezében az udvar egyik fájáról vágott ágból, maga faragta körzőt tartott. Csontnyelű kacorjával még finomított rajta egy kicsit, hogy egészen használhatóvá tegye. A faágból készült körző egyik szárának végén gombostű volt, másikának pedig ceruzabél hegye. Semmiben sem hasonlított egy profi körzőhöz, amelyek A – alakúak voltak. A Cimbalmos körzőjének formája fordított V volt. Fogalmam sem volt róla, hogy miképpen fog ezzel kisebb–nagyobb köröket rajzolni. A tehetőséknél láttunk már bársonybélésű fekete dobozban olyan Richter és más nemzetközi híru, márkás rajzkészletet is, amely ára drága ékszerekkel vetekedett, mert háromféle körző is volt benne a sokféle tuskihúzó és ismeretlen rendeltetésű, vakítóan csillogó különféle rajzsorszámok között. Azt gondoltam, hogy azokkal az eszközökkel nem lehet rossz rajzot készíteni. Nem így történt.

A következő órán Cimbalmos kapta a legjobb jegyet tiszta, maszat nélküli, a vonalak különféle vastagságával mutatósra sikerült műszaki rajzára. Nekem közepes jegy jutott. Nem volt rajztáblám. Egy rövid T– vonalzóval, egy háromszögűvel és egy ceruzára húzható körzővel dolgoztam. Minden egyes vonalnál a Vass doktor egykori lakásában maradt íróasztal sarkához igazítottam a rajzlapírt, hogy párhuzamosakat és azokra merőlegeseket húzhassak ócska BH jelzésű, se nem kemény, se nem lágy ceruzámmal.

Másodévesen, amikor saját elhatározásomból apámhoz költöztem, de őt a szamosújvári rajon katonai komisszárává nevezték ki, hogy a katonakötelesek besorozását végezze, mostohaanyám rávette apámat, hogy internátusba adjon.

A második emeleten, jókora teremben, négy tömött sorban emeletes vaságyak álltak, keskeny szekrényeink a folyosón sorakoztak lelakatozva. Szerettem, hogy szekrényem a Cimbalmosé mellett állt. Neki még törülközője sem volt, de szegénysége nem tette alázkodóvá, kivételes tudása alakította mindig vidám, józanul barátságos emberi tartását. Mindenkinek segített, de nem tolakodott, nem

fitogtatta tudását. Elkapta a diftéria. Törülközőmet használta, nekem mégsem lett semmi bajom. Hittem, hogy azért nem kaptam el tőle a járványos betegséget, mert nem akart rosszat nekem.

Ágyam a Gergely Károly ágya sorában volt, helyszűke miatt két ismeretlen fiú között aludtam. Gergely csupa izom gyerek volt, a későbbi bodybuildingesek őse. Izmai vastag hajókötelekként feszültek testére. Mindenféle gyakorlatokkal kínoztta magát. Kitalálta, hogy lefekvés előtt a hasán ugráljak. Mindannyiszor félve álltam rá.

– Ugrálj! Ugrálj! – biztatott mosolyogva.

Iskolavégzés után Brassóba került. Évtizedek múltán kaptam a hírt, hogy májbaja végzett vele. Nem ivott. Lelkiismeretfurdalásom azóta is kínoz: félmáz-szás testemmel tiportam a máját.

Nem kellett volna.

Ha több lett volna az eszem, nem teszem.

*

Akkoriban a poros padlásokon maradt háború előtti divatos dalok kottáinak borítójáról mosolygó bögyös asszonyok kerítették bűnös hatalmukba. És egyre gyakrabban orrában érezte azt a különös illatot, amely az érett fiúk szombatonként kellemes próbára tett szerszámjukra húzott papírfertőtlenítőjéből áradt.

Az iskola közeli nyilvánosház melletti elsősegélyt szolgáltató orvosi rendelője ingyenesen osztogatta ezeket. Az internátus nyolcvanvalahány vaságyas hálójában különben nyugodtan aludhatott. Csillagot vele nem rúgattak. Mindenki másnak tartania kellett attól, hogy amikor mélyen alszik, lábujjai közé papírt húznak és meggyújtják. Őt nem kötözték ágyához, hogy aztán a fülébe ordítsák:

Tűz van! Tűz van! Menekülj!

De a punci szagú fertőtlenítő papirost minden szombaton az orrára húzták.

Szagold csak! Ha majd eljön a te időd, így könnyebben rátalálsz a célra!

Idára gondolva később sem érezte testisége, különben, egyre követelőzőbb vágyát.

Ez lehet a szerelem, gondolta komolykodva.

Ha egy fiú nem akar mindjárt ráfeküdni egy lányra, akkor bizonyára komoly érzéseket táplál iránta.

*

A bentlakást könnyen viseltem. A sok szülőhöz való igazodás helyett a magamra utaltságra szoktattam magam. A csupa nagyfiú közötti élet rengeteg tapasztalatot nyújtott, segített kialakítani emberismeretemet, amelynek később, egész életem során hasznát vettem.

Évtized múltán, amikor Pálfi Mircea barátommal bementünk valamiért egy belvárosi üzletbe, a kiszolgálók arcáról tudtam, hogy románul vagy magyarul kell őket megszólítanom. Mircea erre valamiért képtelen volt, rendszerint fordítva cselekedett. Csodálkoztam eleget ezen, mert szerintem az ember arcára van írva mindenféle nemzeti sajátossága, de szelidsége, kedvessége, jóra valóssága, avagy rossz kedve, pökhendisége, kivagyisága is. Úgy érzem, ezt apránként ott tanultam az internátusban.

Pálfi Mircea, akinek a nevét akkor még magyar betűkkel írtuk, cingár, sötét hajú fiú volt. Nem szólítottuk Pálfinak, sem Mirceanak vagy Mircsának, hanem Csicsás volt a neve. Merthogy valamiképpen tényleg szép fiú volt, és román keresztnevében, ami egész életében, a neki életet a saját élete árán adó, bukaresti román édesanyjára emlékeztette, nyomatékos volt a *cs betű*.

A szünetekben, csikótermészetű ugrálásainkkor és gyakori páros árnyboksolásainkkor, káprázatosan gyors ütéssorozataival röhögtetően izgága volt, miközben nagyon ügyelt arra, hogy véletlenül se érjen ellenfeléhez. Szökdeléseit a bőripari középiskolások néptáncgyűttesében csiszolta. A bátyja tanult ebben az iskolában. Szerepléseiken edződött a nagy nyilvánosság előtti, a nálunknál fesztelenebb viselkedése. Politizált is, ami annyira természetes volt, hogy néhány tanárunk a tananyag rovására az órákon is megengedte az aktuálpolitikához kapcsolódó vitát is, amelyből ő sohasem hiányzott.

Őt csak Herman Bandi múlta felül, aki rengeteg brosrát olvasott. Kaptam tőle néhány, akkoriban szinte kötelezően vörös fedelű, Marx, Engels, Lenin, és Sztálin írásait tartalmazó füzetet, de nem tudtam mit kezdeni velük, mert abban az időben, a Ref. Kollégium patinás könyvtárának kopott kötelező olvasmányain és anyámtól kapott ifjúsági könyveken túl, a mostohaanyám könyveit olvastam: a *Réz tábla a kapu alatt címűt*, *A. J. Cronintól*, a *Fekete vőlegényeket* nem tudom kitől és *Zilahi Lajostól a Halálos tavasz-t* és a *Két fogoly-t*.

A politikai nyílt vitákhoz is éretlen voltam, de amikor kötelezővé tették a faliújságot, Herman és Pálfi mellett a leggyakoribb cikkírók közé tartoztam, és váltam ilyenformán egyik faliújság-felelőssé. Így alakult és mélyült barátságunk, az iskolában is elismert triumvirátussá.

Utolsó évesen aztán nekem kellett minden osztályfőnöki órán kötelező előadást papírra vetnem és felolvasnom az osztályban. Sztálin születésnapjára készülve minden róla szóló, kezem ügyébe került írást elolvastam, és a dicshimnuszokat elhagyva sorakoztattam egymás mellé az életéről szóló adatokat. Szemben helyi napilapunk mindennapos generalisszimusz dicsőítő vezércikkeivel, velős megemlékezésemet mindenekelőtt rövidegért fogadta elismeréssel az osztály.

A szigorú Ernster Ernő mérnök volt az osztályfőnökünk, akitől integrál- és differenciálszámításokat tanultuk. Előadásom tömörségét dicsérte ő is. Elismerése mértéktartásomat máig szilárdította.

Később is, amikor a generalisszimusz tömjénezését megszegyenítő magassá-

gokba emelkedett a „Kárpátok géniusának” személyi kultusza, ennek legfőbb indokát az osztályellenség mesterkedésében kerestem. Nekem úgy tűnt, hogy készakarva eltúlozzák dicsőítését, mást nem tehettek ellene. Az nem lehet, hogy maga, a mindenek fölötti, a hibátlan vezető ne látná: minden propaganda túlhajtása, ellenkező eredményre vezet. Az emberek megutálják a felsőfokra erőltetett dicsérethalmazt, a túlzott hozsánna karikatúrává válik.

Úgy tűnik ezzel, a mai napig, nem sokan értenek velem egyet.

Romániában egy dörzsölt magyar politikus végül azt is megengedte magának, hogy a szószékről a miatyánkkal istenítsen a diktátort. Erre se szisszent fel senki, nyomtatásban is megjelent, mert az istennek képzelt vezetőnek az is kijárt, hogy a teremtőnél még inkább imádják. Ebben segítségükre volt az egyházi gyakorlat, ahol az ismétlésnek elfogadott és dicsért a gyakorlata. Sikeresen használja ezt a reklámpar is. „Könyörögj érettünk. És könyörögj érettünk. És könyörögj érettünk.” Joyce szerint: „Jó ötlet ez az ismétlés. Ugyanez van a hirdetésekben. Vásároljon nálunk. Vásároljon nálunk. És vásároljon nálunk.”

Az ismétlésekre épül a szigorú katonai fegyelem is. Amikor annyira automatizmussá válik a cselekedet, az ember képtelen a gondolkozásra, akkor a tömeg olyan képlékeny masszává válik, hogy jó mindenféle tölteléknek. Nem tudatosan, de ezt a generációm többsége nem akarta.

De erről nem folyt a vita az erre hajlandó tanárokkal, és a faliújságon sem. Az ifjúsági szervezet többnyire gyűlésezésekben zajló tevékenységét szerettük volna kitágítani. Persze, alig néhányunkat érdekelt annyira ez a törekvés, hogy tenni szerettünk volna érte valamit.

Herman Bandi, miután elolvasott minden keze ügyébe került brosrát, egész életére megcsömörült a szocializmustól, a demokráciától és minden szervezeti léttől. Homlokegyenest más irányt váltott. Hirdette, majd be is váltotta ígését, hogy ennek a rendszernek dolgozni nem fog. De erről később kell beszámolnom, amikor életem második szakaszának, tizenhét éves koromban megkezdett önállóságom kezdeteinek éveire emlékezem.

Herman Bandi érett nagyfiú volt. Mielőtt a műszaki középiskolába került mesterséget tanult egy kisiparos lakatosműhelyében. Nemcsak reszelni tudott, fűrőgépet, gyalut kezelni, de ismerte a vasesztergát, fűrőt fent a köszörűgépen. Oktatómesterünk, Zilahy Béla rögtön kegyeibe fogadta. Amikor hegeszteni tanultunk, akkor is őt állította példaképnek.

– Ha majd olyan szabályos varratot produkáltok, mint Herman, akkor elmondhatjátok, hogy konyított valamit a hegesztéshez – biztatott gúnyosan mosolyogva.

Miközben a hegesztőpálcával ijedten böködtük a fémlemezt a sístergő kék fényben, kezünk reszketett. Ha igen a lemezre nyomtuk a hegesztőelektródát, odaragadt az anyaghoz, megolvadt vége és a hegeszteni kívánt anyag összeolvadásából egyre nagyobb pacni keletkezett. Idegesen hiába rángattuk, újra és újra odaragadt, addig tökéletlenkedtünk, amíg ránk szólt a mester.

– Mi ez?! Tehénfos!

Szólította Hermant.

– Fiam, nyisd ki a csipás szemed! Figyeld, miként tartja Herman a hegesztő-pálcát. Tanulj, tinó!

– Ökör lesz belőled... – kontráztak sietve a fiúk, hogy elnyerjék a mester jóindulatát. Ez sikerült is, mert a mester legyintett.

– Nem téhennek való a gatyá! – jelentette ki, és a műhelygyakorlat alatt, a munkabalesetet megelőzendő nem volt szabad a gépekhez nyúlnunk.

Herman, Sallay, Hegyi és az egyik Moldován és mások segítségével, akiknek jó kezefogása volt, mutatta be nekünk, balkezeseknek, a szerszámgépek működését. Azzal vigasztalt, hogy majd technikusként nem kell gyakorlati szakmunkát végeznünk, s amennyiben hallgatunk a jó szakemberekre, eligazodunk akár-melyik gyárban, ahova beosztanak.

– Fiúk! Fontos az egészség! Jegyezzétek meg: Kovácsműhelyben tapogatni, patikában nyalogatni szigorúan tilos!

Hálából, hogy műhelygyakorlatokon csak ritkán kellett gépolajos és vasreszelékes feketeséggel bepiszkolnunk a kezünk, megittuk a munkahelynek kijáró, a műhelybejárat lépcsője melletti asztalon felgyülemlett néhány üveg tejet. A mestert, mint akkoriban minden nehéznek minősített munkahelyen dolgozót, megillette ez az egészségvédelmi ital, de ő valószínűleg a szőlőlevet részesítette előnyben, mégis zokon vette, hogy besegítettünk a tejívásba.

– Hagyhattatok volna nekem is egy pohárral! – méltatlankodott, de nem haragudtunk rá, mert nem rohant mindjárt az igazgatóhoz, hogy bepanaszoljon minket.

Herman Bandi tartományi ifjúsági pingpongbajnok volt. Iskolán kívül is vele tartottam, türelmesen tanított, és nem bánta meg, mert szépen haladtam a kauscsuklabda pötyögtetésében. Amikor már sikerült padlóközélből visszaadnom nyesett labdáit, dicsért is.

Az iskola közelében lakott, egy a Szamos-partra vivő keskeny és sáros utcában, ahol bűzös árokban folyt a szennyvíz. Szegényes lakásuk konyhájának sarkában állt az ágya. A rendetlenség, amely körülvette, bizonyára őt is idegesítette, s talán éppen emiatt, állandóan szipogott. Orra, mint kívénhedt bokszolóké, leves kovászos uborka formájú, sűrű fekete szemöldöke alatt héja-szemek villogtak, és mint mindnyájan az akkori divat szerint, hátra simított frizuráját időnként hajolajozta. Löttyögő, viseltes nadrágját hószentráger tartotta, kötött szvettere szakadozott, cipője félretaposott.

Apja eltűnt a háborúban, anyját egyszer sem láttam, mondta, hogy valamelyik gyárban dolgozik. Ő maga is dolgozott időnként egy kismesternél, akitől némi zsebpénzt és a tanulóknak kijáró pofonokat kapott. Szívesen hallgattam különféle konfliktusainak történetét. S mert figyelmes hallgatója voltam, megtűrt maga mellett.

Az egyik délelőtt, valamelyik lyukasóra alatt hazaugrott valamiért. Sarkán a

felsőrészig kopott és félretaposott félcipőjével bajlódott. Szidta a burzsoá kizsákmányolókat, akik ilyen gyatra cipőket gyártottak.

– Cipőt kell vennem – jelentette ki gondterhelten. Pokróccal hirtelen leterített ágyán ültünk.

– Miből?! – legyintettem. Pénzt mi akkoriban alig láttunk.

Emlékszem, hogy amikor a pénzbeváltás utáni hetekben nyári gyakorlatra mentünk Aradra, apám egyetlen banit adott. Egy apró kis rézérmét, ami emlék-tárgynak szép volt, vásárlóértéke a nullánál valamivel több.

Iskolatársaink közül egyedül Jean Pál, egy divatosan öltözködő mezősegi fiú dicsekedett pénzével. Engem is így tanított:

– Fiú! Hallgass rám!. És ne felejtsd el. Mindig legyen nálad néhány száz lej aprópénz...

Pénztárcája volt. Megmutatta, hogy volt benne papírpénz. Százasa is volt. Ragyogóan tiszta ingeket hordott, szűkszerű nadrágot, cipőit legalább három centiméteres habgumival magasította. Ez drága mulatság volt. Az ifjúsági szervezet aktivistái és a nevelők is megszólták érte, de mi, akik társai voltunk a sivár internátusi életben, sajnálattal megértettük, hogy alacsony termete miatt nehezen szenvedte, ha elnéztek a feje felett.

Szülei jómódú gazdálkodók lehettek, mert tömték pénzzel. Divatmajmolásához tartozott, hogy keresztnevét Sándorról, önhatalmúlag a franciás Jean– ra cserélte, családneve előtt mondta, és írta. Később pedig kitette neve elé az ing.– et is, amivel nem fehérneműit kívánta reklámozni, hanem megelőlegezte magának a mérnöki címet, amit hivatalosan sohasem ért el, mert tudását holmi „habtudással” képtelen volt az egyetemi felvételi színvonalára emelni.

– A javítás olcsóbb – biztattam Bandit.

Értetlenül nézett rám. Nagybátyámra gondoltam, aki egész nap, ahogyan mondta, bagóért tajkolta a Királyhágó utcaiak lábravalóit. Bandi ágya alól kihúzott fabőröndjében kutatott. A bőrönddel együtt kihúzott egy félcipőt is. Benéztem az ágy alá. Hat vagy hét pár, sarkán tövig kopott cipőt találtam ott.

– Mi van ezekkel?!

– Semmi – felelte Bandi, és visszalökdöste a cipőket az ágy alá.

– Minek neked új cipő?! Ha ezeket megjavíttatod, jobban jársz...

Herman Bandi járása, észjárásához hasonlóan, kissé furcsa volt. Félretaposott cipőit nem javíttatta, újakat vásárolt, amikor pénzre tett szert.

1952–ben, munkát keresve együtt vándoroltunk az ország másik felébe, a tengerpartra. Ott sem erőltettem, hogy változtasson furcsa szokásain, mert érdekes történetekkel traktált, amelyekből egyiket– másikat, kissé kiszínezve, lejegyeztem.

*

A háború éveiben történt. Akkor minden, de minden lehetséges volt. ...A háborúban a szokások visszájukra fordulnak. A nők férfiasan viselkednek, nadrágot

húznak, szeszt vedelnek, dohányoznak, hegyeseket köpnek és közönségeseket káromkodnak.

Mert a halál közelében az ember azt hiszi, nem felel tetteiről, és elfelejtezhet önmagáról.

... Szülővárosomban éppen a vágóhid mellett lakott a megyei ifjúsági pingpong bajnok, aki osztálytársam volt. Herman Andrisnak hívták, nem firtattuk, honnan kapta, s hogy hány n– nel írja a nevét. Nálam idősebb volt, s mielőtt bejöttek az oroszok, lakatosságot tanult egy közeli bádogos rozszant műhelyében. Onnan lógott meg, hogy az ingyenessé vált középiskolai oktatás előnyeit élvezze, és előbbre lépjen a műszaki pályán.

Nemcsak a mester pofozta, hanem az a bambaképű, nagydarab segéd is, aki nek, ha akarta, ha nem, majdnem a térdéig lógott a dákója. Ez a segéd különben rendes ember lehetett, mert különlegességével nem büszkélkedett, magától értődőnek tudta, hogy kinek–kinek más az ábrázata, és különfélék a képességei is.

Akkoriban, ha elérte az embert a vizelés a külvárosban, hát csak úgy illendően félrefordult, kigombolta a sliccét, és a járda mellett húzódó árok alig mozduló, szennyes vizébe csorgatott. Az öregasszonyok még pletykázás közben sem zavartatták maguk, áttették egyik lábukat az árkon, bő szoknyájuk elejét kissé elhúzták fonnyadó hasukról, s engedték csendesen, hogy a gravitáció törvénye működjek.

De hát háború volt.

A törvények is visszafogták magukat. Megtörtént, hogy az ilyen hétköznapi cselekedetek sem maradtak következmények nélkül.

Ha az inas elcseszett valamit a műhelyben, a mester ordított, a segéd pedig szolgálatkészségét bizonyítva, nekiugrott az inasnak, az pedig nekiiramodott, igyekezett hazafelé, mert bár apátlan volt, és senki sem nevelte, hitt a kor szellemében fogant olyan jelszavaknak, mint

„A pazarlás hazaárulás! A tisztaság fél egészség! A haza mindenekelőtt!”

Bűnösségét átérezve menekült. A segéd az egyik kihalt utcácskában utolérte az inast, de kikerülve a mester bűvköréből, mérgének nagy része elszállt, s csupán az akkoriban divatos következetesség miatt vagy, mert erősen vizelnie kellett, lekevert a srácnak egy közepes frászt, s futni hagyta.

Aztán elővette az eszénél is jelentékenyebb szerszámát.

Vesztére tette.

A késő őszi hűvös időjárásnak köszönhetően, a lába közén gomolygó pára sem védte meg a kíváncsi tekintetektől, amelyek a túloldali ház függőnyei mögül követték.

– Balsoooj! – jegyezte meg, amúgy férfiasan, az egyik tekintet pufajkás gazdája, s a tettek mezejére lépve, kontyba szedett szőke haját egyetlen mozdulattal vállára engedte.

– Harassso! – felelte a másik tekintet, s így tovább, különféle elismerő vélemények sorjázta a vodkától illatosított szoba levegőjében, ahova azelőtt jó hét-

tel, a tucatnál több katona–gyévuskát szállásolták a magukat, fél évszázadra ideiglenesen, felszabadítóknak hirdetett parancsnokok.

Pihentek, unatkoztak a gyévuskák. És kíváncsiskodtak a sok száz kilométernyi előnyomuláshoz szokott katonalányok.

Az utcai látványra felserkentek. Ketten, katonás hirtelenséggel, derékszíjat kötöttek, katonasapkájukat szabályosra igazítva tüstént kiléptek a kihalt utcácskára, hogy a behemót segédet igazoltassák.

A segéd sietve elrakta szerszámát, hosszasan kotorászott munkaruhája zsebei-
ben, de igazolványát nem találta.

– Nicsivo, nicsivo – szólt a két szigorú katona.

Integtek, magyarázták, hogy majd ott benn a házban megkeresheti igazolványát. Bekísérték, betuszkolták. Aztán szép szóval, de fenyegetve is, levetkeztették, hogy alaposan átkutathassák. Igazoló iratot nem találtak nála. S ha már előzőleg pisztolyt rántottak, megparancsolták a segédnek, hogy meztelenül hasra feküdjék a szoba közepén. Motozták egy darabig, aztán hátára fordították. Markolták, cirógatták, vodkával locsolgatták szerszámát, itatták is, de a nagy nyilvánosság előtti félelmében a segéd férfiassága nem működött.

– Mosogatórongy – idegeskedett az egyik Volga – menti szökeség. De, mert háborúban edzettek voltak, nem adták fel.

Amikor aztán az egyik nagyszájúró kiderült, hogy a mellei sem aprócskák, dühét mérsékelve bársonyos labdácskái közé szorította a sápadt férfikolbászt, s láss csodát, az működni kezdett. A fiút körbe térdeplő gyévuskák kéjesen vihogtak, s az egyikük szelíden bekapta, ízlelgette a dagadót, amely kisvártatva keményen feszített, dorombolt is, mint a kismacska feje. Ha csendben maradnak a pityókos nősemélyek, bizony mondom, hallhatták volna.

A zűrzavar ellenére akadt olyan katonás lélek, aki tudta, hogy nem jó az, ha az ember csak a mának él. Gondolt a jövőre is, amikor leheletfinom muszlinsálját nyakáról leoldotta, és hirtelen mozdulatokkal, jó szorosan, egészen a tövénél átkötötte vele az igézetes férfiszerszámot. Miután háromszor is rábogozta, játékosan megfricskázta, gyönyörködött valamennyit a dákó acélos keménységében, aztán alsóneműitől villámgyorsan megszabadulva, mint a mindenre elszánt önkéntesek, akiket rohamra vezényelnek a szent haza védelmében, a halálra szántak bátorságával belehuppant a tompa szegbe, hogy ott társai vidám szurkolása közepette élvezetig ringatózzon. A muszlinsálnak köszönhetően nem lankadt a fogoly férfiereje, sorra végiglovagoltak rajta, s női cápákként szaggatták egyre sötétlilább húsát.

Telt, múlt az idő.

Sietségre nem volt okuk.

Használat után, mert a jót is meg lehet unni, kituszkolták, kilökték az ablakon át az elalélt segédet, a néptelen utca sötétjébe. A megerőszakolt fiatalember irányt vesztetten vánszorgott az éjszakában.

Másnap reggel munkába menet Jenő osztálytársa látta, hogy tanakodó embe-

rek állták körül a szomszédos utca árokpartján heverő segéd élettelen testét.

Szomorú esetéből arra következtethetünk, hogy a megerőszkolt férfiak tűrőképessége a megerőszkolt nőkhez képest gyengébb, a velük szemben elkövetett ilyesfajta erőszak végletesen tragikus kimenetelű lehet.

Tudom, hogy ennek pornográfiába hajló részletezése ma beteges szexmániának tűnik, de a háború idején a hajszoltak emberséget zsibbasztó állati kegyetlenségei közé tartozott.

A halálfélelemtől való eszeveszett menekülés, golyók, bombák, aknák süvítését tompító szeszgőzös állapotok hatása még sokáig elnyomta a valóságos emberi érzéseket.

A hajszolt gyönyör az ember saját maga ellen fordított kegyetlensége.

*

Csicsás a gyárnegyed felé vezető Páris utcában lakott, a Dermata cipőgyár munkásai által bérelt emeletes házban. Apja sofőr volt, barátságos ember. Első házasságából két fia született, másodikból kicsi, majd terebélyes és elkényeztetett lány, akit Pöttyinek hívtak. Gyakran megfordultam náluk.

A Csicsással kialakult barátságon kívül egy, az első emeleten lakó, nálam néhány esztendővel idősebb lány vonzott, aki szívbemarkolóan és mindig szívesen zongorázott és énekelt akkoriban divatos édes-bús dalokat.

Szótlanul álltam mellette a zongorába kapaszkodva, szédülten ittam a bizsergető dallamokat, s amikor ez a lány olykor rám emelte nagy barna szemeit, anyás melegséget, tűzforró szeretetet sugárzott, bódultan lestem minden mozdulatát. A zongorából áradó édes zene és a lány anyás nőiessége egyszerre perzselt, nem tudtam eldönteni, hogy a zongorából ömlő dallamokba, vagy a lányba voltam szerelmes. Azt hiszem, egyszerre sokkolt mindkettő szépsége.

Anyám mesélte, hogy kisgyermekkoromban gyönyörűséggel hallgattam, és mindig kérleltem, énekelje el nekem azt a dalt, amivel sohasem tudtam betelni, és amelynek szövegéből annyi évtized után, ma is felsejlik egy-két sornyi szöveg:

*Kék a búzavirág, szép az egész világ
Amikor a szemedbe nézek...*

Kamasz koromban is gyűltek, zengtek, munkálkodtak bennem különféle, innen-onnan felszedett érzelmes dallamok. Emlékszem még Karády Katalin hangjára, Jávor Pál népies dalolására, és Sárdi hangjára, a *Kalotaszegi madonna* című filmből, amit a délutáni tanulást megunva, lánytestvéreimmel olyan szívszakadva utánoztunk, hogy nevelőapám felszólalt a mézeskalácsos műhelyéből.

– Hagyjátok már abba a kornyikálást, és gyorsan fejezzétek be a házi feladatot, aztán gyertek le a műhelybe, puszedlit kell rakni...

Mások se biztattak éneklésre. Tulajdonképpen egyszer énekeltem életemben

igazán, amikor egy nyári délután, mintha megszállt volna valami titokzatos erőből táplálkozó ösztön, a konyhánk előtti terasz padján ülve, másfél vagy két órán át megállás nélkül végigénekeltem az évek során belém itatódott összes dalt. Anyám és nővérem moccanni és féltek a konyhában, mert ilyet azelőtt nem hallottak tőlem. Miután befejeztem, anyám pirulva lelkesedett és dicsért.

– Ki mondta, hogy nincs jó hangod?! Szépen énekeltél...

Ilyen bódulattal, az egész világról megfeledkezve, hallgattam a zongora mellett álldogálva Magdit. És bámultam volna szakadatlan, az első szerelmesek imádatával.

– Bezsongtál? – figyelmeztetett Csicsás. – Nem nagy dolog. Szólhatok neki... Jó lány, tudom, hogy olyan adakozó természetű...

Aztán apránként rájöttem, hogy kétoldalú szerelmemből nekem csak egyikből jut, a zene mellett kell maradnom. Testi vágyakozásomat lehűtötték a Magdánál elért eredményeikkel dicsekvő udvarlók.

Zene, lebegést nyújtó szédületes zene volt a táncban is.

Csicsás, az órák közötti szünetben, amikor ott ténferegünk az iskolai folyosón, mutatott néhány néptánc figurát. Olyasmi volt ez, mint amikor árnybokszolásra ragadtatta magát. Pattogó ritmusát, szilajodó fickándozásának zenéjét megbámultam, de olyan nekem tetsző, tavaszi zendüléshez hasonlóan elernyesztő muzsikát inkább csak a szombat esti táncmulatságokon éreztem.

Az vasúti műhelyek bejárata melletti épületben mozi volt, táncestélyeken a nagyteremben a falak mellé állították a széksorokat, a zenekar trombitása kiállt a színpad szélére és olyan áhítattal fújta az angolvalcert, hogy a lányukat elkísérő idősebb asszonyok a boldogságtól elsírták magukat.

Egy szőke lányt bámultam, a trombitás szeretőjét, akivel mindenki táncolni szeretett volna. Akkoriban nem sok szőke lány szaladgált a külvárosokban. Ez a nagyon szőke, a kontyára púpozott szőke hajrakással tünemény volt. A nagyfiúk fogadkozásának mintájára, latolgattam, hogy hány évet adnék életemből, ha egyszer karjaiban foroghatnék a tágas Armonia termében. Viorel sem merészkedett a csábosra pirosított ajkú lányhoz, akit nemcsak csodás alakja miatt imádtunk, hanem mindig mosolygó, mindenkivel közvetlenül viselkedő természetéért. Mégis elérhetetlen volt számunkra.

Tizenévesek voltunk, a lány bizonyára évtizeddel idősebb. Gyönyörű volt, mert fürdött a táncestélyen résztvevők ámulatában.

A trombitás időnként, amikor sokallta a lány körülötte tolongást, magára hagyta a zenekart, és táncolt a lánnyal. Ünnepelesen körbelebegték a termet.

A szesztől kissé bátrabbá vált udvarlók ilyenkor lehiggadtak.

Ez a lány, ha akarta, ha nem, kacér volt, egy alkalommal nekibuzdult táncosa meg akarta csókolni. Szóváltás kerekedett, de mielőtt a trombitás leugrott volna a színpadról, a törzsközségből, markos fiúk lefogták és úgy vitték ki a terem-ből a rendbontót, hogy lába sem érte a földet.

A lány diadalmas mosolya még távolabbra, elérhetetlen messzeségbe emelte ezt a szökeséget is. Különbözik a szöke nőkké öltözött volt a városban.

Nagybátyám lányának konyak szagú és ikszlábú kereskedősegéd udvarolt, aki a híres Sora üzletházban dolgozott. Megismertetett egy ott dolgozó szöke lánnyal, akit akár a szorgalmas kis méhek a virágzó napraforgót, körüldöntöttek a férfiak. Élmény volt kiflit vagy perccet vásárolni tőle. Virágot vittem neki, hogy meggyőződjem természetesen kedves mosolyáról.

Dénes tudta, hogy nem árulkodom unokatestvéremnél, ezért epekedve áradozott Marikáért.

– Képzeld, láttam őt meztelenül!

– Hogyhogy?! – csodálkoztam. Nyár volt, igazi meleg nyár. Elképzelttem Marikát ruha nélkül, és egyből előtört a forráság, kiszáradt a szám.

– Nálunk nincs öltöző. Tegnap kezembe nyomta köpenyét, és kérte, hogy tartsak neki spanyolfalat, mert sürgősen átöltözik, hívatják az irodába. A raktár felé vezető ajtó mellett álltunk. Készségesen magam elé kaptam a köpenyt, de csak az orromig emeltem. Képzeld, ledobta magáról a bugyit is. Néztam. A szemem majd kiesett.

A végén, amikor már felöltözve állt, észrevette, hogy bámulom. Nem haragudott. Azt kérdezte, nem szégyellem magam! Mondtam, hogy egy kicsit. Aztán kértem, hogy ne gondoljon semmi rosszra.

Dénes nagyot sóhajtott, és fogadkozott, hogy őt, mit őt, ha kell, tíz évet is adna életéből, ha egyszer, ha csak egyetlen egyszer...

Persze, hogy nem lett belőle semmi, mert elvette az unokatestvéremet.

És azután még inkább, olyan furcsán betegesen kidülledt, sóvárgó szemmel élte mindennapi, nem éppen gondtalan életét.

Nyáron az O. Pisti tanácsára munkára jelentkezünk a Tehnofrig gyárban. Az állomás várossal szembeni oldalán, a régi, úgy látszik már senkinek sem hasznos gyufagyár területén hűtőgépek gyártására épült, és terjeszkedett lassan a romokon a Tehnofrig.

Lelkesedtünk, hogy micsoda nagyszerű dolgot művelnek majd ott, technikával hideget gyártanak. Csupa magyar vezetői és munkásai voltak.

A gyárkapun belől, a szerelőcsarnoknak átalakított épület előtti tér rendezésére felvettek néhány szakképesítés nélküli munkást. Kosárlabda- és röplabdapályát építettünk, lapátolásból, targoncázásból állott a munkánk, izzadtunk egész nap, de érdekelt milyennek kell lennie a sportpályának, amelyen mi is örömmel kergettük egymást a görögdiinnye nagyságú labdáért.

Az egyik reggel a villanyszerelőkhöz osztottak. Őt méter magasságban a létrába kapaszkodva sáncot faragtam a téglafalba. Miután végeztem a munkával, a festőkhöz osztottak be. A szerelőműhely csarnokát kettőbe választó, sínen mozgatható bádoglemezből készített óriási ajtó festésénél segédkeztem. Kértem, és

szívesen vették, hogy magam is fessek. Felkapaszzkodtam a kétágú, magas létrára, s a himbálózó vederből, széles meszelőnagyságú ecsettel kentem a kéesszürke olajfestéket a fémlemezre. Könnyedén, széles mozdulattal járattam a jókora pemzlit. Olyan boldogság fogott el, hogy énekelni kelt kedvem. Lentről a festőbrigád leglaposabb fenekű, de anyásan mosolygó festőnöje biztatott, és dicsért, hogy a sorozatos le– fel és jobbra– balra mozgatott szerszám nyomán egyenletesre sikerült a festés. Azóta tudom, hogy a munka fenséges élvezet is lehet.

A munkát már évekkal azelőtt megszoktam, amikor a Burcă fiúkhoz csapódva a Hója-erdőn túlról, karomnyi vastag ágakkal megrakodva, hátunkon húztuk hazáig a sok aprítani való fát. Négy–öt kilométeren át nyomta gyenge vállunkat a teher. Nem tudom, hányszor kellett fordulnom, amíg kilett a már szemnek is mutató két köbméter fa. Nevelőapám intett, hogy nem kellett volna. De másfajta szükség vitt rá, mint amit ő restellett bevallani. Én csupán lépést akartam tartani Burcăékkal. A mindennapi nyúletetéshez szükséges burjángyűjtés és a báránylegeltetés Nádas–parti kóborlásra adott lehetőséget. Késő ősszel a Bácsí–torok gyakori vendégei voltunk, a vackorfák gyümölcsét zsákszámba cipeltük haza, hogy Burcăék szénatartójába rendezzük, a hideg és havas téli napokig tartó érelésre, munkánk büszkeségtől is édes csemegéjéül.

Gyári időnymunkánk után, ha volt aznap edzés, ha nem, kimentünk a Szamos – parti sporttelep végébe épült kosárlabdapályákra. A százméteres síkfutás harmadának hosszában a fából ácsolt lelátó előtti sporttelep salakpályáján rendszerint a Vasas atlétái keringtek, odébb néhány vörös salakos tenispályán a város értelmiségi játszottak, különvalóságukat bizonyítandó, fizettek a labdaszedő gyerekeknek. Szürkületkor a kosárlabdapályák két oldalán sűrűn álltak. Mindenféle sportolók és kíváncsiskodó lányok élvezték játékunkat.

Nőttem és erősödtem, még a nyár előtt sikerült a tornateremben félpályáról kosárba találnom, és a Ruszkástól látott módon, magas „gyertyát” dobva is beletalálnom a gyűrűbe, így aztán két csapatra szakadt csapatunk egyikébe rendre beválasztottak. Divat volt a hosszú haj, és még nem ment ki a divatból a hajolaj sem, ami összetartotta, simíthatóvá tette a fiúk nagy haját. Anyám kötötte hajpántot viseltem, anélkül nem is léphettem volna pályára.

Egyszer, még az internátusban, Péntek Iván felügyelőnk hirtelen, mintegy véletlenül, nyakamból előre simította frizurám. Az államig érő zuhatag mögül semmit sem láttam. Álltam, megkövülten, mint a cövek, pedig illett volna ugatnom a pulikhoz hasonlóan.

Fáradhatatlanul sötétedés után is kergettük a labdát a vörös salakos kosárlabdapályán, a begyakorlottságtól mégis rátaláltunk a labdára, vagy a labda talált reánk, a találatokra többnyire a gyűrű hálójának szisszenéséből következettünk. Lelkesedésünket gyarapította a közönség biztatása. A félhomályban egymást igazító szavaink röpködtek.

– Gyere! Hozod! Itt vagyok! Lök! Tiéd! Mentem! Tedd rá!

És sűrű nyögések, cifra káromkodások. Ment a játék, magam is belefeledkezve hangoskodtam.

Az egyik este, talán mert úgy éreztem, uralom a játékot, benne vagyok minden jó megmozdulásban, önkéntelenül is sűrűn káromkodtam. Mindenféle kurta obszcén szavakkal fűszereztem játékot.

Az egyik gyors ellentámadás közepén, amikor megszokásból, pontosan a pálya túlsó felén sarokba vágató, szeplős Soblokernek passzolva fékeztem, az történt, hogy hirtelen meghallottam, miket mondok. Úgy tűnt egyedül én ordibálok, s a zsíros kifejezések még sokáig ott úszkálnak a félhomályban, nem tudnak elszakadni a kosárlabdapályától, mint amikor halványuló parazsat élesztünk, egyre újabbakat erőlködtem ki a számon, hogy izzásukkal magamat megvilágító fényt csiholjak. A közönség pedig hallgat.

Megálltam.

Csakugyan síri volt a csend. A pálya két szélén hozzám illő csitri lányok állogáltak. Nem láttam az arcukat. Elképzeltem, hogy pirulnak.

Álltam bénán.

Arra ocsúdtam, hogy eltalált a labda. Valamelyik társam nem vette észre, hogy nem tudom, vagy már nagyon is tudom, hol vagyok..

– Elég volt – motyogtam, és igyekeztem észrevétlenül elvonulni az öltöző felé.

Azóta nem káromkodom. Hangosan és magamban sem.

Úgy jártam, mint amikor erőltetés és fegyelmezés nélkül, a magamra döbbetés katarziséban leszoktam a dohányzásról.

Mostanában, második gyerekkoromhoz közelítve, olykor magamat korholom: „Vén hülye! – biztatom magam, és remélem, hogy még mindig képes vagyok a pirulásra.

Tapasztalom, hogy akkor is szégyenkezik az ember, ha okkal vagy a nélkül is, magamagát sérti.

Pisti, még amikor a Vasas sakkozói közé tartoztunk, bemutatott egy vézna, középkorú ügyvédnek. Nem tudom, milyen doktornak mondta magát. Nevéből csak a jogi doktorátusát hirdető jelző maradt meg emlékezetemben. Szemüvege mögött üveges szemekkel nézett ránk, és megvárta, amíg mindenki távozik a klub pincéjéből, ahol a különleges nyitásokat és eredményre vezető végjátékokat tanultuk a falra erősített óriási sakktáblát másfél óráig bámulva. Csöpögő nyálás szívélyességgel, erotikus viccekkel traktált a Doktor. Azzal dicsekedett, hogy egyetlen éjszaka, pontosan tízszer volt együtt egy erre hajlandó nővel. Pirult, apró remegések futottak át rajta, amikor malackodásairól mesélt.

Ugyanilyesmikről olvastam abból a rongyossá olvasott füzetből is, ami Pisti közvetítésével jutott hozzám néhány órára. Ivettről, egy francia lánynak az élvezetes utazásáról szólt a zaftos történet. A vasúti fürkében megismert férfival, mindenféle pozícióban, szerelmeskedett orrvérzésig. A részletes leírások, Ivett bájolgásai, érzelmi kitörései, élvezésének ábrázolása volt a töltelék, amit csö-

mörletesnek találtam. A könyvnek, mert története amúgy is befejezhetetlen volt, hiányzott a vége. Visszaadtam Pistinek, és nem kértem a következő füzetet.

– Azt mondta a Doktor, te még éretlen vagy az ilyesmire – világosított fel Pisti.

És aztán gyakrabban előfordult, hogy edzések után egyedül, Pisti nélkül kellett hazacafatnom a külvárosba tartó hat kilométeres úton.

A Vasas kosárlabdázóinak női csapatával jóban voltunk. Tetszett, amikor csapatostul drukkoltak nekünk. A szakosztály vezetői is támogattak minden, a kék-piros csapatok összetartozását erősítő együttlétet.

Az egyik nyári vasárnap a Burgya-kertben találkoztunk. Ott, ahol az egyik gübbenőben nyakig érően hívogatott a hús Szamos kristályvize.

Volt a lányok között egy kicsi ügyes, kedves és mozgékony lány. Gyorsaságával, irányítói tehetségével a csapat lelke volt. Közvetlensége miatt, azt hiszem, mindnyájan szerelmesek voltunk belé.

Napoztunk, lubickoltunk, hülyéskedtünk, vidámodtunk.

Marikát nem lehetett kisajátítani. Ő mindenkihez kedves és barátságos volt. Egyszer csak arra lettem figyelmes, hogy Pisti és Marika, táborunktól kissé távolabb, egy aprócska homoksziget mellett, hosszasan beszélgetnek. Marika kagylókat gyűjtögetett. Pisti a vízben állt és felnézett a lányra. Egyik kezében zsíros kenyere, a másik kezét esetenül csipőjéhez ragasztotta. Nem tudhattuk miről folyt közöttük a szöveg, de Pisti furcsa testhelyzetéből és negédes mosolyából lerítt, hogy udvarol. Annyira eseten volt, hogy nem zavartuk, nem féltettük Marikát, majd az ő közvetlen modorával józanságra inti a sutaságáért sajnálni való fiút.

Így is történt.

A lelombozódott Pistit hazáig kísértem és vigasztaltam.

Később a nővéremnek udvarolt, de ott sem volt szerencséje. Sportos testével ellentétben viselkedése, nyávogó hangja miatt nem lehetett a nők álma.

A Doktor úrral szövetkezett.

Az egyik edzésről hazatérőben, éppen a hídelvei Nagy utcában jártunk, amikor hirtelen piros kiutések jelentek meg a bőrén, ajka megvastagodott, arca eltorzult, szeme, torka bedagadt, rosszullét környékezte.

Készen álltam, diagnózisommal: csalánkiütés.

Nem vitatkozott. Úgy látszik, elfogadta nem tudom honnan szerzett ráérzésem tudományát, azt, hogy felismertem a testi és lelki betegségeket. Bevittem a régi református kórházba, ahol akkor a mentőszolgálat volt.

– Valami csalánkiütése lehet – biztattam a fiatal mentőorvost.

– Mitől? – kérdezte az orvos. Kérdése Pisti egész életére szólt.

Akkor intravénás injekció segített. Valami kalcium tartalmú orvosságot kapott.

Évtizedek múlva, amikor Pistiből mérnök és családapa lett, bizonyára kiderült

betegségének eredője, s az is, hogy menthetetlen volt.

Arra világosan emlékszem, hogy középiskolás éveink közepén, eltűnt Pisti mellől a Doktor.

– Beteg lett – mondta Pisti.

Sohasem láttuk többet, semmit sem hallottunk róla.

A Pisti betegségét, ma sem, azóta jelentősen gyarapodott betegségeket felismerő tudásom ellenére, nem tudnám, nem merem meghatározni.

Pálfiék elvittek a Börösökhöz. A lakásukhoz közeli kis utcában volt a bőriparosok klubja. A nagyterem tele volt tükrökkel. Bolyongani lehetett a fényes oszlopok körül. A vasutasok, a vasasok, a fások vagy a kereskedők Egyetem utcai klubjához hasonlítva, ez volt a legelőkelőbb, a legfényesebb. A trombitás helyén tekintélyes szaxofonos fülbemászó dallamokkal vezérelte a szigorúan ünneplőbe öltözött, bezsongott párokat.

Az ablak mentén székek. A legszívesebben meghúztam volna magam egy székre kuporodva, mint a petrezselymet áruló lányok, de nem tehettem, mert csalánrostokból készült ruhám rettenetesen gyűrődött, vigyáznom kellett nadrágom vasalt élére.

Eszem ágába sem volt valakit is felkérni.

A borsos belépti díj fejében, amit nagylelkűen Csicsás fizetett, a kitűnő tánczenét hallgattam, amikor hozzánk lépett egy kifogástalan külsejű fiatalember, és arra kért, miközben egy piros ruhás lányra mutatott, hogy ismételten lekérjük, ne engedjük, hogy mások tolakodjanak körülötte.

Egy bajuszkás, barna fiú minduntalan táncolni akart vele. Neki is voltak segédei, akik mindegyre elválasztották a lányt az ellenfelektől.

Csicsás pattant, lekérte a lányt, megbízónk rögtön ott termett, de kisvártatva ellenfele egyik megbízottja vigyorogva jelentkezett. Én következtem volna, de szégyelltem belekavarodni a játékba. Vajon mit gondol ez a lány a mi kakaskodásunkról? Tánca, amit mindegyre megszakítunk, olyan, mint a dadogás, nehezen érthető. Megbízottunk ideges mozdulatokkal ösztökölt. Úgy tettem, mintha nem vettem volna észre. Lefitymáló arckifejezéssel elsuhant mellettünk.

– Kutyagumi! – Valami ilyesmit hallottam kiszűrődni vicсорításra erőltetett fogai közül.

Magdit nem találtam a táncolók között. Kivettem kopottas lódenemet a ruhatárból, és észrevétlenül leléptem.

Évekkel később a Csicsásék társaságában találtam egy fekete hajú, feltűnően szép, babaarcú lányt, aki anyám fiatalkori fényképére hasonlított. Táncoltam vele a Börösöknél, jókedvűen locsogtunk néhány órát, mindenféléről beszélgetve, talált a szó, melegházi buja virágként nőtt közöttünk az egyetértés.

Hazakísértem. Akkor, egyszer. Évtized múltán láttam újra. Meghízva, kifestve, előkelő fekete hattyúként vonult az utcán, parányi szomorúságot hordott

ezüstrókján, ahogyan ezt a nem maguk hibájából elvált, mutatós nők szokták.

Próbáltam Csicsás feleségeként elképzelni, de sehogy sem sikerült, mert a rátelepedett gög teljesen elfedte kislánykorának természetességét.

Szótlanul néztem. Meg sem ismert.

*

Búcsúzott a kökényszeműtől. Illedelmesen. Aztán, amikor bezárult a családi ház magas deszkakapuja a báli ruhás lány mögött, megmagyarázhatatlan indulat feszült szét benne, a fiatal hímek elszántságával pillanatok alatt átmászott a három méter magas kapun. A kökényszemek fehérjének világánál fékezhetetlen szerelmi indulattal szorította magához a lányt.

Őzike vörös bársonyruhája alatt szédületes domborulatokat feszített, apró lakttáskája ájultan fityegett a fiú mellét támasztó karján.

– Sajnálom, nekem Csicsás az esetem...

Galambhangja volt, a vadász tenyeréből kívánta az etetést. A vadászt elkapta a bányász szindróma: egyszer fenn, máskor lenn! Már majdnem kívágta a magas c–t, amikor a bosszús–basszus környékezte.

– Szeretlek Kőkény!– suttogetta, de ordítani lett volna kedve.

Ma sem hiszi, hogy hazudott.

Egész este körülötte gyurakodott, vele táncolt a soktükrös, szombat esti tánchelyen. Pont olyan volt ez az érzés, mint amikor az a melegen asszonyos lány kimondottan csak neki zongorázta azt a mélabús slágert Csicsásék szomszédságában. Azzal a zongorás lánnyal nyomban elment volna az unalmasnak mondott örök együttléthe. De a lány úgy játszott vele, hogy nem bátorította.

A kökényszeműnél ezt nem érezte.

– Ne haragudj... Nem tudja, hogy szeretem őt.

Csak kivételes nők képessége, hogy villámerősségű érzelmeket ilyen szelíd módon földeljenek. Érezte, hogy melle, öle már nem süt. Pillanatig tartó, de a benne ketyegő óra szerint végtelenül hosszú hallgatása alatt eligazodni próbált magán.

Aztán elengedte az őzikét.

Örökre.

– Miért nem mondtad?– habogta szomorú józansággal.

Kőkény kiengedte a kapun a fiút.

Hajnalodott.

Olyan korúak voltak, amikor a napszakoknak nem volt jelentőségük.

Lelkesen rohant Csicsáshoz, aki a barátja volt.

Órája boldog időt mutatott.

Csak később értette meg, hogy mi történt vele.

Csodálatos érzés volt: az irigység nem fogott rajta.

Mit kezdjek az ilyenformán felhorgadó képekkel. Az ilyesfajta romantika már

nem az én világom. Itt fenn a tetőn a nyers megnyilatkozások uralkodnak. Azt mondják, francba az etyepetyézéssel, felgyorsult körülöttünk a világ, és frásznak van, hogy rohanásunkban hamarabb érünk az életünk végére.

Sétálok egyet a torony teraszán, amit többen is függőkertnek hisznek, pedig tele láthatatlan szeméttel. Mert immár minden szemét bennünk van. Rohadunk szépen, sunyin, takarosán. Takarítanunk kellene.

Ehelyett fejünkben fényképalbumokat forgatunk, hogy a régi szépet spanyolfalként állítsuk magunk elé, magunkba így nézünk, felülemelkedünk, de csak a saját szemétdombunk felett.

*

A túlzásúfolt internátusban nemcsak a diftéria érezte jól magát, hanem a viszketőség is. Nekem a hasamon jelentkezett, aztán a kezem fejen, az ujjaim között is.

Jóságos iskolaorvosunk időnként végigfürkészte a társaságot. Néhányunkat félreállított a sorból.

– Ti rühesek vagytok – mondta egykedvűen. – Hazautaztok, melegben ültök, háromszor bekenitek magatokat azzal a bűdös kenőccsel, amit felírok nektek, és amikor elmúlik a viszketőség, jelentkeztek nálam. Akkor majd eldöntöm, hogy visszatérhettek az internátusba vagy sem...

Hazamentem apámékhoz. Nem örültek nekem. Szégyenkezve kenegtettem magam a valóban bűdös kenőccsel, és szerencsémre másfél hét alatt megszabadultam a kellemetlen betegségtől.

Iskolaorvosunknak egyre inkább hasznát láttuk mindennapi életünkben. Százhetvenhat kamasz, román és magyar tagozatra osztva, köztünk néhány lány nagyobb biztonságban érezhette magát, mert a második emeleti két szobás rendelőben bármilyen betegsége esetén gyógyítóra talált.

Szikkadt idős emberke a doktor, úgy hiszem megjárta valamelyik haláltáborn, nagy gyakorlattal gondot viselt reánk. Időnként mindnyájunkat összegyűjtött a nagyterembe. A széksorok elé, egy valahonnan kölcsönkért természetes és roppant szigorú arcú nővért ültetett, aztán a maga közvetlen és vicces modorában elmesélte, mit kell tudnunk a nemi betegségekről. Szemléltető rajzokon mutatta, hogy mi micsoda és miként kell azt használni. A más előadásokon szokásos mozgólódás, a kaján vigyorgás és belekotyogás elmaradt a nővér szigorú ránk figyelése miatt.

Kudor, egy körülményeskedő és félénk bennlakótársam, reggeli készülődésünkkor öregesen panaszkodott, hogy nyilallást érez a gyomrában. Jobb kezét a jobb oldalára szorította és fájdalmas arcot vágott. Bevittem az orvosi rendelőbe.

– Kés alá való vagy! Elbúcsúzhatsz a vakbeledtől – biztatta mosolyogva az orvos.

Három nap múlva került vissza Kudor a kórházból. Kezét hasa jobb oldalán tartva, görnyedten járt. És nyögött.

– Húzd ki magad! – biztattam. Sajnáltam is.

Iskolavégzésig sajnáltatta magát.

– Képzeljétek, felvágtak...

Röhögünk rajta. Évtizedekkel később, egy kis kalotaszegi falu tanárjaként, jobb oldalát kimélő járásáról ismertem meg. Azt hiszem addig, műtéténél mara-dandóbb élménye, nemigen volt.

Velem is történt az orvosi rendelőben hasonló. Az egyik hét végén anyámék-hoz látogattam. Gréti, nevelőapám lánya akkor már Sepsiszentgyörgyön lakott, szívbaja miatt a nagymamája gondozásában.

A Királyhágó utcai házat, akár a konzervatív országvezetés a politikai fóru-mot, két házra, felső és alsó házra osztottuk. Az felső házhoz két szoba konyha, veranda és a kapuig tartó, krumpli köves út melletti szőlőlugas tartozott. Az alsó házban kicsinyke szoba-konyha, a ház alatti kétszobás pék-, illetve mézeskalácsosműhely. Az udvar hátsó részében pedig a fáskamra, a pogácsarak-tár, a nyúlketrecek, a juhakol, a disznóól, a budi és Glasztor kutya háza állt.

Nevelőapám és anyám a Vitadulci Szövetkezetben vasárnap is dolgoztak, ebédre hazajöttek, az én dolgom volt az ételt megmelegíteni. A nővérem a felső házban tanult, ott olvastam én is.

Délfelé lementem az alsó házba, fát aprítottam a kamarában, elzavartam a verébsereget a kutya táljától, megtöltöttem a zománcos kályhánk alatti fásládát, néhány gyújtóst dobtam a kályhába és lelocsoltam petróleummal, amit a kályha mellett tartottunk.

Kerestem, de nem találtam a gyufát, amelynek helye a kályha melletti kreden-cen volt. Felszaladtam a felső házba, megmarkoltam az ottani kályha gyufatartó-jából a dobozt, visszatrappoltam az alsó házba, leguggoltam a kályha nyitott ajta-ja elé, és bedobtam a lángoló gyufaszálat a gyújtósok közé.

A villámlástól ösztönszerűen behunytam a szemem, a robbanás hangja meg-süketített, de hallani véltem, hogy a lábosok megemelkednek a tűzhelyen.

Felugrottam, nem tudtam mit teszek. Ész nélkül rohantam a felső házba.

– Óóóóó! – csodálkozott a nővérem az ajtóban. A robbanás levegőt remegte-tő hangjára rohant felém.

– Leégtél... – kinyitottam a szemem. Láttam.

– Fáj? – kérdezte a nővérem.

– Nem tudom – feleltem.

Fehér voltam, leégett a szemöldököm, szempillám, nyitott ingemig a nyakam.

Miután pirulni kezdtem, mint a rák a fazékban, kértem a nővéremet, hogy kenjük be valami zsiradékkal, vazelinnel.

A gyógyításra azelőtt is ráéreztem. Tudtam, mit kell tennem, ha fáj a torkom, furunkulusaimat magam vágtam fel fertőtlenített zseiletpengével. Viorelnak, ami-kor cikóriasalátával kényeztettük nyulainkat és a szedéséhez használt kést játék

közben térdeplő helyzetemben, véletlenül combomba szúrta, a kés nyomán kitüremkedő húsbogyó fölött részletesen elmagyaráztam, hogy az előrelátható tetanusz mérgezés miatt nyakmerevedéssel, szörnyű kínok között fogok kimúlni. Hasát fogta nevetében, és minden barátunkat arra biztatott, nevezzenek engem doktornak. A combsebemet tinktúrával kezeltem, hamar beforradt, ma már apró pöttyel bizonyítható, becses emlékeim közé sorolom.

Leégésem másnapjának reggelén beállítottam az iskolai orvoshoz.

Kiderült, hogy a vazelin, amit nővérem anyám piperedolgaiból emelt ki hirtelenében, hámlást elősegítő kenőcs volt. Az orvos levakarta rólam a porhanyósra sült bőrdarabjaimmal együtt, és valami egyszerű vazelint kent az arcomra. És bekötözött. Naponta jártam volna kötözésre, de másnap úgy döntött, hogy szabadon hagyja az egész arcomat beborító sebet. Nem sajnálta a vazelint. Így jártam, vastagszírosan az órákra. Arcom tüzelt, a vazelin olvadt és időnként újra és újra átrajzolta fizimiskámat. Osztálytársaim elfordultak tőlem, a tanárok szörnyülködtek. A szünetben volt olyan azok között, akik először láttak, hogy ellenállhatatlanul hányhatnékja támadt.

Szóltam az orvosnak, hogy engem is kerülget az olyanféle rosszsullét, mint kiskoromban, amikor bekötözött embert látva gyakran elájultam.

Kiírt betegszabadságra, de naponta be kellett járnom vazelincserére.

Másnap Évát is ott-találtam a rendelőben. Vetrő Éva, zsidó arcú, felvilágosult, okos lány volt. Nem tudom, hogy akkor miből gondoltam, hogy valakinek miért zsidó, román, vagy magyar az arca, de ösztönösen valahogyan mindig eltaláltam.

Az ilyenfajta megkülönböztetés céltalan játékom volt. Hogy biztos legyek a dolgomban, nem áttallottam kérdezősködve megbizonyosodni feltételezésemről. Abból, hogy ki milyen arcot visel, eszem ágában sem volt következtetéseket levonni. Nem akartam minősíteni, nem gondoltam arra, hogy valamilyen értéket mutató skálán megkülönböztessem az arcokat. Mindenféle nemzetiségű arcok között találtam nekem tetszőt és rondát.

Később, amikor összejártam az országot, nemzetiségek szerint is több, sajátos jegyek alapján megkülönböztethető csoportba oszthattam például a lányokat. Bámultam a havasalföldi román leányok görögös profilját, keskeny orrukat, szabályos vonalú ajkukat, az átlagnál nagyobb, feketén csillogó szemüket, természetes sötét hajukat. Elkülöníthettem az erdélyi hegyvidéken született lányok hasonló arcvonásaitól, a másként szép moldovaiak kissé mongolos szépségétől. A szász és sváb lányok tenyeres- talpas szépsége ehhez nem hasonlítható.

Egyetlen pillantásból megkülönböztettem például a nagyváradi lányokat. Volt bennük valami sajátos. Talán a széles és keskeny ajkuk, kihívó nőiességük tűnt fel.

A széki cselédlányokkal tele Kolozsváron egyből megismertem őket, akkor is, ha már levetették, nem hordták hagyományos népviseletük.

A férfiak közül is tudtam, hogy azok a gyors beszédű, olajosan indiai barnák,

akik a fővárosban nyüzsgenek: oltyánok. Azok a szálfa magas, többnyire hullámos hajúak és szabályos orruak pedig, mintha valóban római katonák maradékaiból származnának.

És így tovább.

A székely hátra simított hajú lányokat ma is felismerem, a cigánylányokat, száz méterről is, nemkülönben.

Játék volt, amit a magam mulattatására nem egyszerre találtam ki, hanem apránként szoktam rá, mint más a cigarettára, és nem bánom. S mert ma már az efféle játékok veszélyességét is látom, örvendek, hogy másra nem erőltettem, barátaimra hiábavalóan nem ragasztottam.

Éva önként jelentkezett a nővéri teendők ellátására. Orvosunk rábízott, és ő angyali finoman, könnyű kezével babusgatott.

Beszélggettünk közben.

Mellbevágott, hogy nem ismer fel. Pedig a faliújság körüli teendők többször is összehoztak. Nem fedtem fel kilétemet, mert nem akartam, hogy sajnáljon.

Egyszer, kezelés után, próbát tettem a folyosón. Éppen szünetre csengettek. Ott álltam meg, ahol nem az osztályom tanulói tébláboltak. Ők sem ismertek fel.

Hazabandukoltam. Tükörbe néztem. Ismeretlen, szerencsétlen ember nézett vissza reám.

Nem tudtam, búslakodnom kell, esetleg kétségbeesnem, hogy ronda arcom miatt majd egész életemben elfordulnak tőlem az emberek.

Tépelődéseim végén rájöttem, hogy a rejtőzést, ha úgy adódik, a magam javára fordíthatom.

Két évtized múltán, első regényemben továbbgondoltam ezt, és megsüketült hősömnek, olykor előnyös helyzetet képzelve, elégtételt szolgáltattam.

*

A szeptemberi fizetéskor állati ötletem támadt. A patakparton fáslit csavartam a fejemre, mindkét fülemre is jutott belőle. Szombat éjszaka volt, az utcán senki sem találkozottam. Kati néni, ahogy meghallotta belopózkodásomat, kopogott az ajtón, a vacsorát akarta bejelenteni. De én direkt háttal álltam az ajtónak, és nagyon ügyeltem, hogy se a kopogásra, se az ajtónyitásra oda ne figyeljek.

Kati néni összecsapta a kezét és „jaj, istenem” – eket suttogott körülöttem.

Megjátszottam a faarcot. Egy papírlapra ezt írtam:

SÜKET VAGYOK

Kati néni szorosabbra fogta pongyoláját, hosszú szürke haja a vállára omlott, és itatni kezdte az egereket. Ilyen szomorúnak és gyengének még nem láttam. De

ha akkor lekapom a fejemről a kötést és elröhögöm magam, biztosan megpofoz, vagy ami rosszabb, szótlanul faképnél hagy a szobámban. Szenvedő pofát vágtam, és odakanyarítottam a lapra:

ROBBANÁS VOLT A GYÁRBAN. KEZELNEK

Kati néni túrós puliszkát hozott be.

– Jaj, szegény gyermek... Jaj, szegény gyermek... Nincs szerencséje az életben – motyogta maga elé, azt hitte, valóban süket vagyok.

Belepiszkáltam a túrós puliszkába, a kovászos uborkát eltiűntettem az éjjeli szekrény fiókjába, későbbre hagytam. Kati néni elnézett még egy darabig.

– Fáj, ugye? – kérdezte együttérzéssel.

– Többen meghaltak – feleltem.

– Rettenetes! – mondta Kati néni.

Magamra hagyott, aznap elmaradt a lelki fröccs.

Másnap reggel nevetéstől fuldokolva hallgattam, amint a következőképpen meséli a szomszédasszonynak:

– Összedől az egész szerelde, olyan rettenetes robbanás volt, hogy az állomáson is beleremegtek az ablakok, csoda, hogy mibennünk nem esett kár. Annyi a halott és a sebesült, hogy nem tudnak mit kezdeni velük. Lám, Bélát is hazaküldték, óriási kötés van a fején és föld süket. Na, mondja meg, mi lesz vele...

A kötést nem voltam hajlandó egész vasárnap a fejemem viselni, ezért inkább bekapcsoltam a rádiót és bömböltettem. Amikor bejött Kati néni, a rádióasztalon könyökölve fülemhez tapasztottam a hangszórót.

Beadta a kulcsot – bosszankodtam. Erőltetetten csodálkozva néztem Kati néniére, aki fülére szorította a tenyerét. Otthagytam a rádiót és úgy tettem, mint aki nem veszi észre, hogy kikapcsolták. Kati néni nagy reszketős betűkkel írott szöveget tartott előlem:

Húsleves lessz , hosszú laskával

– Nagyszerű – ordítottam torkom szakadtából.

Kati néni szája mozgott, de hang alig jött ki rajta.

– Szereted, ugye? – olvastam le a szájáról és beleegyezően bólintottam.

Mindketten igen fárasztónak találtuk az ilyen beszélgetést és sürgősen abbahagytuk.

Aznap A pestist olvastam. Nem esett nehezemre gondolkodási szüneteket tartani. Azon csámcsogtam magamban, mi történne, ha a süketséget mindenütt és elfogadhatóan meg tudnám játszani.

Bemennék a gyárba, és Böhöm kartárs nyíltan elküldhetne az anyámba, mert belepiszkáltam az ügyeibe.

Gilisza megvédené mások előtt, azt gondolná, hogy nem hallom.

A pincér előttem förmedhetne a pikolóra: „Hozz már egy lötytyöt ennek a nyavalyásnak, ne meressze annyira a szemét.”

A borbély beleduruzsolna a fülembé: „Ezt nem úszod meg bedörzsölés nélkül, pajtikám.”

Lujzának nem kellene tartóztatnia magát,

Amáliának nem volna kötelező a nyájasság, a lányok szabadon röhögnének vagy sajnálnának; előnyös férj válna belőlem vagy unalmas családfő, mert ugye, lehetne nekem beszélni...

Joó Béla, a süket – mutatnának rám az emberek, és egy csomó dolgot őszintén kimondának.

Úgy érzem, hogy jót tennék velük, ha magamra vállalnám a süketséget. Szép ágakat hajtana az emberekben az őszinteség és becsületes virágokat bontana, oda lenne a szürkeségük.

Csakhogy én nem vagyok mártír.

Harmadnap szóltam Kati néninek, hogy kitűnő külföldi orvosságot dobtak fel a klinikán, amit az orvos egy fényes kötőtűfélével dugott a fülembé; visszaadták a hallásomat.

*

Böhm Laci nem tudom, honnan került egy-két esztendőre iskolánkba, másodikban előtte ültem a padban. Okos fiú volt, unta az órákat, engem piszkálgatott unalmában. Birizgálta a hajamat, bökődött ceruzájával. Megszokott volt ez a fiúknál, még más, különféle csúfolódást is megengedtünk, legalább gyorsabban teltek a percek.

Csak Zürich, egy elefánt pofájú fiú fogott ki egyszer– kétszer a vele csúfolkodóval.

Az utolsó előtt padban ült, mindig mintha karót nyelt volna, egyenes testtartással.

A csúfolkodó ugyanabban a padosorban előlről a másodikban. Amikor a tanár háttal állt nekünk, és a táblára rótta az algebra– levezetés szám és betűkeverékét, a csúfolkodó hátra– hátrafordult, és hol fityiszt mutatott, hol pedig kezét ökölbe szorítva, mint a ménesben felizgult csődör a magáét, kitartóan lengette.

Zürich tejfehér arcába időnként úgy ment fel a paprikavörös, mint azokban a képzeletünket tágitó és erősítő, vetkőző nőket mutató töltött tollakban a tinta.

Egyszer aztán, Zürich, lilára haragudott ábrázattal felemelkedett helyéről, mit sem törődve a tanár tátott szájú csodálkozásával, kimért léptekkel a második sorig ment, és szótlantul, hatalmas pofont kent le a csúfolkodónak. Mint, aki jól végezte dolgát, sarkon fordult és, ahogyan jött, olyan kimérten ment a helyére.

– Mi volt ez, Zürich! – kérdezte fenyegetően a tanár.

– Megérdemelte! – mondta Zürich hidegen, s közben csodák csodája arcszíne is rendbejött.

A felpofozott nem reklamált.

– Rendben! – szólt a tanár, és mintha mi sem történt volna, folytatta az órát.

Valami hasonlót próbáltam Böhm Lacival, akivel azért nem talált a szó, mert öltözéke és magatartása úriasan nagyvonalú, nekem kicsit selyemfiús volt.

– Feljelentelek, ha nem hagyod abba! – sziszegtem neki hátrafordulva.

Tűzre tűz.

Ceruzájával nyakamat firkálta.

Fizikaóránk volt. A táblánál legidősebb tanárunk magyarázott. Haja választékában diónyi bibircsók vöröslött, amelynek színeváltozásából következtettünk közérzetére. Táblára írt képleteit magyarázva az inerciaerőt W–vel jelölte és vevének mondta. Innen kapta a nevét: VEVÉ!

Magyarázat közben mindegyre hátrafordult és ugyanazokat a biztató szavakat ismételte, hogy meggyőződjön, követjük– e levezetését.

– Ugye?! Ugye?!

Az osztály, mintha csak a jelenléti naplóba bejegyzett nevek alakjában volna jelen, hallgatott. Inkább duruzsolt persze, még tekintetünkkel se figyeltünk a katedrára.

– Ugye! Na, ugye?! – próbálkozott Vevé.

Aztán folytatta és minden meggyőző erejét latba vetve újrakezdte, sietve haddarta:

– Ugye! Na, ugye igaz?! Mit? Hogy? He?

Ekkor felálltam.

– Tanár úr kérem...

– Ugye!? – kérdezte Vevé.

– Böhm nem hagy békém!

– Miii?!

– Zavar a figyelésben...

Vevé meghökkent. A tanári asztal felé lépett, aztán visszakozott a táblához. Felemelte krétát tartó jobbát és felírt egy képletet, amelyben ismét szerepelt a W.

Az osztály kuncogott.

– Böhm hagyja el a termet! – szólt Vevé szomorúan.

Valaki a hátsó padból hozzátette:

– Ugye? Na, ugye, igaz, kis hülye? Most mehetsz szépen haza...

Böhm nem bírta, ezért az internátusból ideiglenesen kiköltözött albérlébe, a Kismező utcába. Kicsi, alig táskányi bőröndjébe néhány apró rajzfelszerelésen kívül, két pár, osztályon felüli minőségű, alig használt félcipőt pakolt. Az egyik különösen remek, duplarámás mogyoróbarna antilopcipő volt.

Akkor már én sem laktam az internátusban, hanem a Kismező utca 9 alatt.

Az utca nevét azelőtt változtatták Crişanra. A változtatásnak semmi más oka nem volt azon kívül, hogy az állomástól a belvárosi hídig vezető egykori hídelvei (volt Ferenc József, Horthy) út nevét a második világháború utáni hatalom akaratából Horeára, román parasztvezér nevére változtatták. A Kismező utcával szembeni, hajdanán a város réges–régí hídjára, a Nagyhídra vezető Nagy utcába torkolló Bácsi út része volt ez a dombra vivő utca. A magyar időkben pedig a Kolozsváron elhunyt **ozsdolai** gróf Kuun Géza nyelvész, filológus és orientalista nevét viselte a vele szembeni utcával együtt, mindaddig, amíg azt Cloşca-ról, az 1784– es román parasztfelkelés harmadik vezéréől nevezték el. E nevek összetartozása nyilvánvaló. A térképen is látható, amint a szálfegyenes Horea, két karját széttárva, keréketörésével hasonló alakban fekszik, fejével a Szamoson túlra, a német–magyar sajátosságait nehezen megváltoztatható belvárosra mutatva.

Városunk régi földrajzi neveit a betolakodók használhatatlannak ítélték, hiszen a város elrománosításán buzgólkodva még a füvet is pirosra, sárgára, néhanem kékre szerették volna átfesteni. Az utánunk következő generációkat megfosztották a város történelmétől, hogy elfeledtessék a régi időket, amikor, a tudós Herepei János szerint, helyneveink köznevekből rögződtek. A Víz a Szamost jelentette, a piac a Főteret, a Hóstát a külvárost, a Vár a Belvárost. A Kismező utca nevéből sejtettem, amit a régiek tudtak, azt, hogy a temetőn túl, a dombtetőn, egykor jó szagú rét húzódott. Herepeinél olvastam, hogy az unitárius scola állandó játszó- és üdülőhelye volt ez a hely, ahol az ezerhatszázas évek végén említett „nyúlfogók”, minden valószínűség szerint, a poklosokat ápoló Szent Egyed feketébe öltözött apácáinak épített kolostor falmaradványai voltak, és az ott vadászott vadnyulak az unitárius diákkonyha étrendjét gazdagították.

A Kismező utca 9. szám alatti Vass villa előtt kezdődik a kapaszkodó a kismezői temető parcellájához, amit Kalandosnak is neveztek az én időmben. A pestisjárvány előtt ott is, hasonlóan a Kőmál-hegyhez, egészen a Borjúmál oldaláig szőlő termett, tehát szőlőmál volt a neve. 1587–ben Fleyscher Pál kolozsvári polgár adományozása révén vált temetővé. A XX. században alakultak a kismezői utcák, és hét ilyen összetalálkozását találóan Hét utca terének nevezték. A név, csodák csodája maig megmaradt román fordításban is, mutatva majd az utánunk jövőknek, hogy egy település múltját őrizni így is lehet.

Műszaki iskolás koromban észre sem vettem, mikor változtatták utcánk nevét Crişan-ra.

– Te is vered a gombodat! – jelentette ki Böhm, amikor a Vas villa megtépázott vakapuja elé értünk. Csodálkozó arcot mutathattam, mert gúnyosan szólt rám.

– Ne is tagadd! Hiába titkolod, látszik az rajtad – mondta, és gunyorosan diadalmas arckifejezéssel, faképnél hagyott.

Intelligens fiú, nyugtattam magam. Az iskolából való végleges távozásakor valamiképpen vissza kellett adnia a nézeteltérésünkkel kapott sértést.

Volozsnyay Tiborral ültem az első padban. Ő azért, mert figyelni akart, én azért, mert egyre rövidlátóbb lettem.

A vasutasok Armonia klubjának mozijában fokozatosan előbbre kellett ül-nöm, végül már csak az első sorból láttam az ott vetített sokféle szájbarágós szovjet filmet. Az önfeláldozó Oleg Kosevojt csodáltam és a *Távolban egy fehér vitorla* hőseit, bámultam a Volga menti görögdinnyések daloló kedvét. Csak később, újságíró koromban fedeztem fel a nagy szovjet filmeket, s kerestem Eizenstein, Tarkovszkij, Dovzsenko, Bondarcsuk és mások alkotásait.

– Idefigyelj! – szólt Volozsnyay, amikor mellé ültem. – Én itt első akarok lenni!

– Engem ez nem zavar – mondtam, és mert nem érdekelt a törtetés, tanulmányi eredményeink tekintetében második lettem. Ő kordában tartotta az osztályt, aki pofázott, annak gondolkodás nélkül lekent egy frászt. Ilyenkor félelmetesen ideges arcát mutatta. Haragosan villámlott és rángatózott a szeme. Senki sem mert hozzányúlni.

Szatyí, akinek becsületes neve Szatmári Sándor volt, és a református kollégi-umban osztálytársam, bölcsen kikerülte az osztályelsőt, nem húzott vele ujjat. Igaz, Szatyit ritkán láttuk, csak azután tűnt fel az utolsó padban, amikor megfe-nyegették, hogy hiányzásai miatt kicsapják az iskolából.

Pártját fogtam az osztályfőnöki órán is, régi ismeretségünk okán. Úgy láttam, hogy gimnáziumi éveinkhez viszonyítva megkomolyodott, órák alatt már nem mászott ki az ablakon, nem bocsátkozott filozófiai vitákba, ahogyan ezt gimnáziumi magyar tanárunkkal, a szálkás írásával is tekintélyt parancsoló Dévai Ilonával tette. Nem okozott szenzációt faliújságunkra készített karikatúráival, ahogyan ezt a gimnáziumi évek alatt megszoktuk tőle, minden idejében szótlánul rajzolgatott. Rajtunk kívül álló világban élt. Csak én tudtam róla, hogy képzőművészeti pályára készül.

Nyáron az aranyosgyéresi kombinátba vezéreltek gyakorlati munkára. Ingázunk. A vonaton is vagánykodott, felkapaszkodott a csomagtartóba, ott szunyókált. A jegykezelő sem vette észre.

Rendre megismertük Aranyosgyéresen az öntödét, a dróthúzó részleget, a szeggyárat és a hegesztőpákák készítésének módját. Ott láttunk először programozható esztergagépet. Magyar gyártmányú kis gép volt, ún. revolvereszterga. Annyira új, annyira bonyolultnak tetsző volt, hogy senki sem mert hozzányúlni. Vágyakozva kerülgettük, a port is letöröltük volna ezekről a gépekről, de nem engedték, hogy hozzányúljunk.

A bő hónapig tartó gyakorlat alatt arra is volt időnk, hogy a délutáni dög melegben kilógjunk a gyárból és az Aranyos partján heverésszünk a homokban, fürödjünk a hegyeiből érkező kristálytisztá folyó hús vizében.

A túlsó parton lánytársaság vert tanyát. Szatyi kikezdett velük. Nem közönséges módon. A folyómeder sárga homokján, mint valami naturalista színpadon, ösztönös balettmozdulatokkal táncolt. Figyelnünk kellett rá. A víz csobogása volt a zene. Kissé groteszk mozdulatai egy hősszerelmes olthatatlan vágyódását mutatták. Érzelmessége mindannyiunkat meghatott, sóhajtozva neveltünk. Sikere volt a túlparti lányoknál is. Velünk tapsoltak. Elgondolkoztató volt, ahogyan a balett észrevétlenül hatott kamaszlelkületünkre.

Akkoriban engem is megcsapott a művészetek bizsergető hulláma. Nem tudatosan, de ezért jártam színházba, kerestem, próbálgattam az ilyen érzéseket. De akkoriban a Gorkij és Csehov darabok szomorú levegőjéből már az első felvonás után kikíváncsoztam a színházból. A reménytelen szentimentalizmustól, a szenvedéstől, a nagyképűsködéstől és elvágyódástól nyomorított emberek drámájától menekültem.

Szatyi művészhajlama megmutatkozott szertelenségében is. Szerzett egy kérképpárt. Az akkori, aszfaltot még nem látott, homokos utcán, rövidnadrágosan robogva, biciklistől elvágódott, bal oldaláról lehorzsolódott a bőr, tetőtől talpig vérzett. Mintha a kombinát különlegesen durva smirglijével dörzsölték volna végig. Úgy, ahogy lemosta vízzel. Néhány óra múlva elájult. Bevittük a kombinát orvosához. Tetanusz injekciót kapott és fertőtlenítették „szélesvásznú” sebeit. Kedvére volt, hogy felmentették a gyakorlat alól.

A következő nyáron Aradra vezényeltek, az ottani vagongyárba. Ténfereg-tünk a nagyüzemben. Az aranyosgyéresi gyárban nem csak megengedték, hogy segítsünk a munkásoknak, de a dróthúzóban munkánkért még fizettek is.

Aradon legnagyobb élményünk a kora reggeli órákban, a kék alapszínű kartonruhákban özőnlő száz asszonyok sereglése volt. A városközeli falvakból jöttek villamossal, s kékvirágos mozgó mezőt alkottak, amíg apránként elnyelte őket a vagongyár kapuja.

A helyi cukorgyár raktárépületébe szállásoltak el. Száznál több vaságyat hordtak a tornateremnél kétszer nagyobb emeleti terembe. A szalmazsákokat magunknak kellett megtöltenünk az udvaron található szalmakazalból.

Szatyi szalmazsákján ült, és egy levelezőlapról tájképet másolt színes ceruzákkal. Valahonnan előkerült egy pakk magyar kártya. Huszonegyeztünk. Egyszer hozzám került a sánta hetes. Tizenvalahány lej volt a bankban.

Azon a nyáron újabb pénzbeváltást rendeltek el. Néhány hétig a felhígult lej aprópénzenek, a baninak is értéke volt. Apámtól szimbolikus zsebpénzt, egy bani költőpénzt kaptam.

Szóltam Szatyinak, üssük ketten a bankot. Belement. És nyertünk. Nem kártyáztunk többet. Nem volt miért. Társaságunk minden pénze a bankban volt, amit Szatyival elnyertünk. Szatyi másnap divatos napszemüveget vásárolt, és azt hiszem, kurvákra is jutott neki a nyereség feléből. Én a falfehérré vált veszteseknek visszaadtam a részem, megegyezéssel szalámit és bort vásároltunk belőle, és nagy lakomát csaptunk.

Az egyik román iskolatársunk unalmában kitalálta, hogy előadást rendezzünk mindenféle jelenetekből, dalokból, zeneszámokból. A szereplők pénzt reméltek fellépésükért.

Inkább tornateremhez hasonlított az a főutcára nyíló régi épület, ahol két hétig tartó próbák után megtörtént az előadás. A valamikori színpad mögötti kulisszákból néztem végig, mert belépőjegyre nekem nem futotta, de csak egy középkorba illő jelmezben előadott pantomim jelenetre emlékszem.

Egy, a román tagozatról való fiú is ott nyüzsgött a szereplők között. Gafencunak mutatkozott be. Nagy szervezőnek hitte magát, kifogástalan sportfelszerelésben arra biztatott mindenkit, hogy rendezzünk futóversenyt, amelynek nem titkolt győztese ő lesz. Röhögtünk nagyképűségén és fantasztikus tervein. Balszerencséjére, az egyik vasárnap városi futóversenyt rendeztek a fasorral ékesített központi, széles sugárúton. Hibátlan felszerelésében ő is rajthoz állt. Dicsekedése többünket is arra készítetett, hogy nézői legyünk. Látványosan bemelegített, mutogatta magát, a rendezők és a járókelők is felfigyeltek rá. A start után az élre ugrott, de néhány száz méterrel odébb már sehol sem volt. A visszaútnál pedig hiába kerestük a versenyzők között. Szálláshelyünkön láttuk újra, ahol elmagyarázta, hogy technikai okokból kellett feladnia a küzdelmet. Elégtétellel vettük tudomásul: a nagyszájúság a balsiker előszobája.

Aradi gyakorlatunk idején vasárnapi sétáinkat, a Maros-parti korzót megunva, a folyó túlsó partjára is meghosszabbítottuk. Nem sokan jártak arra. Az aradi vár kietlen téglafalai titokzatosak, de akkor még nem voltak hívogatóak, mert szovjet katonák lakták.

Valami fahídon átmertünk a Maroson, és a várfal mentén sétáltunk. Sehol egy lélek. Egy bejáraton bennebb merészkedtünk a várba. Negyedóra bámulászás után botlottunk egy szovjet kiskatonába. Megnézett bennünket, aztán intett, hogy kövessük. Belső udvarra jutottunk, ahol egy tisztféle elé állított. Magyarázatából annyit értettünk, hogy tiltott területen járunk. Magyaráztuk minden nyelven, az egykori hadifogoly tanárunktól tanult kevéske orosz tudásunkat is fitogtatva, hogy városnézőben vagyunk, nagyon érdekelnek minket a várak. Hirtelen ötlettel felmondtuk a szovjet himnusz első szakaszának orosz szövegét is. Lehet, hogy ez hatott, igazoltatás után a kiskatona visszakísért a hídhöz és bízott:

– Pasli! Pasli damoj!

– Pasli damoj! – ismételtük. De akkor a „Menjetez haza!” ajánlást még nem gondoltuk komolyan. Csak öt évvel később, amikor október végén, az anyaországi híreket román katonaruhába öltözötten, a reám bízott rádiósítási központ vevőkészülékén titkon hallgattam, kétségbeesetten és izgalommal vettem tudomásul, hogy az oroszok nem hallgatnak a forradalmárookra. Mi is harci készségben voltunk. Rémületeset versbe írtam. Őrmeesterem, akinek irodájában szolgáltam, nem tudott magyarul, de verseimet, hogy megelőzze a bajt, tudtom nélkül elégette.

Fémipari középiskolánk új volt, a régi, tekintélyes „Gépipari” iskola bővítése-ként hozták létre a magyar hadtestparancsnokság háború után elhagyott, néhány évvel azelőtt épített mutatós épületében. A Gépipariba felvételiztem, oda is vettek fel, ami nagy szó volt, de aztán átiratkoztam a fémipariba, mert ez apám lakásához közel volt a régi Árpád úton, de a hozzánk közeli, egykori Rudolf úti bejáratot használtam.

Vesztetemre tettem az átiratkozást, mert, amíg a magyar nyelvű Gépipariban neves, városszerte ismert és megbecsült tanárok tanítottak, az új iskolában a román és magyar tagozatra felvett 176 tanulót többnyire tanári képesítés nélküli mérnökök és különféle, ilyen– olyan végzettségű szakemberek tanították.

Legnevesebb tanárunk eleinte, egy a Gépipariból kölcsönzött mérnök volt, aki így mutatkozott be: Cziki Ernő, okleveles gépészmérnök és repülő főhadnagy. Ez szerepelt sokszorosított jegyzeteinek címlapján is. Más jegyzetet, néhan szakkönyvet nem kaptunk, a tanítás abból állott, hogy a tanárok egész órán diktáltak.

Azért, hogy kápirgálásainkat később elolvassuk, javítanunk kellett szépírá-sunkon. Emlékszem, második elemiben már szép zsinórírással róttam betűimet, és a délutáni németórákon is dicsérték cifra gót betűkből álló másolataimat, de a műszaki rajzórákon megbabonáztak a szabványos írásjelek, azután csakis ilyen „nyomtatott” betűkkel írtam, aminek nagy hasznát láttam az elkövetkezőkben.

Cziki tanár úr katonai rangját mi is csodáltuk, de a valakik éppen ezt nehezményezhették, mert nem sok időre iskolánkban való jelentkezése után, búcsút kellett vennie tőlünk. Megtisztelt, minket tanulókat, azzal, hogy az akkori szokások szerint nem tűnt el nyomtalanul, hanem elbúcsúzott. Ha mérnöki tudományokból nem sokat, de emberségből egész életünkre valót tanultunk tőle.

Nehezen indult a tanítás az új iskolában. Az osztálytermeknek kinevezett katonai irodák bútorzat nélkül, betört ablaküveggel árválkodtak. Az első órákat állva hallgattuk, a hűvösödő őszi huzatban falnak támaszkodva, nagykabátba öltözöttek.

A gimnáziumokban már nem tanították a latin nyelvet, a németet sem, a műszaki iskolákban pedig már csak oroszóránk volt. Nagy András tanított oroszul. Nem sokkal azelőtt érkezett haza szovjet hadifogságból. Nem volt tanári képesítése. Aki olvasni tudott és felmondott néhány orosz mondatot, átmenő jegyet kapott. Néhány osztálytársam rossz nyelvézéke miatt erre sem volt képes.

Hegy Rezső ezek közé tartozott. Magas, nagy ádámcsutkával megáldott, düledt szemű fiú volt, ha csak ránéztünk, röhöghetnéünk támadt. Év végi osztályzata alkalmával orosz tanárunk jóindulatúan figyelmeztette Hegyit, hogy tanulja meg a szovjet himnuszt. Ha azt felmondja, átmenő jegyet kap. Mások is kaptak ilyen biztatást tanév közben is. Az utolsó órán rendre elhadartak néhány olvasókönyvünkből vett mondatot a „balsoj cselovek” és „nasa rogyina” kifejezésekkel tűzdelt olvasmányokból, és átmenő jegyet kaptak.

Hegy is igyekezett. Röhögünk, amikor felállt helyéről, és mert bizonyítani

akarta, hogy készült, kihúzta magát. A szovjet himnusz szövegének, a saját értelmezésű egyik sora így hangzott.

„Za draszvujet szozdamoj volebál narodov”.

Nagy András a következményektől joggal tartva, gyorsan leültette Hegyit, és hosszan tartó harsogó röhögésünket leintve kurtán szólt.

– Átmentél...

Hegyí faképpel folytatta a hasonlóan épületes zagyaságoktól hemzsegő szövegét.

– Elég! – kiáltotta magából kikelve, nyuszi természetét egész tanévben addig híven őrző, halk szavú orosz tanárunk.

Hegyí arcán ott volt az örök diákos védekezés: „Tanár úr kérem, én készültem, ...” És tovább hadarta a felismerhetetlen himnuszszöveget.

– Elég! Elég volt! És mars ki!

Hegyí sértődötten sem hagyta abba. Miközben kényszeredetten, a tanár ajtóra mutató ujjának irányát követte, gyorsan elszavalta a himnusz második szakaszát is.

Vakációig ezen mulatott az egész iskola. Megragadt bennünk a zagya szöveg.

Aki nem tudott oroszul, a „volebal” miatt röplabdás sportindulót gyanított a halandzsákra fogékony Hegyit utánzó szövegelésünkből.

Mi olyan tanárokat szerettünk, akik hagyták a tanrendet, és leálltak vitatkozni velünk a szocializmusról, az igazságról, a becsületről, a szabadságról. Dr. Goldner Endre ilyen tanárunk volt. Lelkesedésében és lehangoltságában okos okfejtése közben a padok tetejére ugorva, a fiúk feje között végigrohant a padsoron, miközben harsogta: a haladás kerékkötőinek herezacskóin egyet– egyet csavarintani kell, ahhoz, hogy végre jobb világ legyen.

Már arra sem emlékszem, hogy milyen tantárgyat tanított. Történelmet, irodalmat, szocializmust? Számunkra akkor mindennél fontosabbakat ültetett belénk: a vitázni tudást, a szókimondást, a gondolkodás és a tagadás bátorságát. Később, amikor már nem taníthatott, és kivándorolt Izraelbe, tudtuk meg, hogy a városunk háború utáni éveiben a szocialista pártból nem állt át a Román Munkáspártba, ezért vált mellőzötté. Lakatos István visszaemlékezéseiből tudom, hogy tanárom részt vett, a szocialista párt és a kommunista párt egyesítését ellenzők egyik megbeszélésén.

Nem tudom már, miként került hozzám, és sokáig őriztem azt a fél „miniszeri papír” egyik oldalára nyomtatott reklámot, amelyre Goldner Ernő magyar tangójának versét nyomtatták.

Még eddig nem volt gonosz az én sorsom.

Még eddig nem sújtott le reám.

Az életet még napfényesnek látom.

*A bánat nem is létezik talán.
De félek, hogy ez nem sokáig lesz így.
A lelkemben egy sejtés út tanyát.
A sorsom, hogyha egyszer megharagszik.
Hát várhatom a megváltó halált.*

Azt hittem, tanárom írta, csak manapság, az Internet segítségével jöttem rá, hogy a két világháború között Kolozsváron élő dalszerző művéről van szó, aki valószínűleg rokona vagy legalábbis névrokona kedvelt tanáromnak. A dal első szakaszát ő is írhatta volna, a refrént olvasva ebben kételkedni kezdtem.

*Hiába mondd, hogy szeretsz,
Tudom, hogy mégis vége lesz,
Neked játék a szerelem,
Kacagsz a vérző szíveken,
Mást szeretsz, már érzem, látom,
Hazudik a csók a szádon.
Hiába mondd, hogy szeretsz,
Tudom, hogy mégis vége lesz.*

Pedig a negyvenes évek végén még ilyen szövegekre írt tangókra táncoltak szülővárosom báltermeiben és tánciskolaiban. Ha jól emlékszem, magam is ilyen dalokra lépegetve próbálgattam közelebb férközni a lányokhoz.

Tanáraink magánélete, mert teletömték a terjesztők pletykázni való szenzációval, közismert volt, és a történetekből áradó, sokszor megdöbbentő tragédia, máskor pedig a röhögni való humor, életismeretünket gazdagította. Elképzeltük, hogy velünk is hasonlók történhetnek, araszolva közelítettünk a felelősséggel járó felnőttkor felé.

Kis termetű, szép szigorúságot mutató, tüneményesen okos fizikatanárnőnk öngyilkos lett. Az a hír terjedt el róla, hogy egyik nagy nőcsábászképű mérnök-tanárunk miatt tette. A kissé ragyás arcú, nagymenő fiatalember rövidesen eltűnt az iskolából, bámolni való szaktudását elhalványította az okkal vagy oktalanul reagombolyított erkölcsstelenség vádja.

A Goldner tanár urat nagyszünetben felkereső titokzatos fiatal nő nyomán keleti illatokkal és sziporkázással telt meg a folyosó, tátott szájjal lestük kedvenc tanárunk férfiúi büszkeségét és tartását mutató és emberi melegséget sugárzó kedveskedését, ahogyan kedvesemnek szólította a nőt, és ahogyan őszinte örömmel, a gyengébb nemnek kijáró hódolattal fogadta, ahogyan ragyogó pillantásaival becézte látogatóját.

Az ilyen villanásnyi történetek nekem többet jelentettek minden viselkedést javító óránál, illemkönyvnél, tánc- és illemtanfolyamnál, amelyeket különben, mint a letűnt polgári élet megvetendő rekvizitumait, osztályharcos meggondolás-

ból nélkülőznünk kellett azokban a háború után években.

Az iskolai tanterveken előírt legszükségesebbek elsajátítása mellett, nevelésünket a tanárok önzetlenségének köszönhattuk. Sajnálom, hogy nem nevezhetem meg teljes nevén például, ha jól emlékszem, Kristóf nevű pedagógusunkat, aki bölcsészhallgató lehetett, és nyilvánvalóan megélhetési gondokkal küzdve, egy ideig pedagógusi munkát vállalt bentlakásunkban. Bentlakótársaimmal együtt szívesen hallgattuk esténként, amikor könyvekről, írókról, a magyar irodalomról mesélt. Sajnos nem sokáig barátkozhattunk vele, mert éppen ezért, vagy, mert a magyar tanulóknak külön nem járt pedagógus, felmondtak neki.

Tanulságos volt összevetnünk két testnevelő tanárunk viselkedését.

Martonossy tanár úr sajnáltatta magát, valami tüdőbetegsége, talán tüdőgyulladásra való hajlama miatt kímélte magát, a naponta kötelező tornagyakorlatokat sem mutatta, hanem csak vezényelte a nekünk az Árpád és Rudolf út közötti nagy telek homokos udvarán. Észre kellett vennünk, amikor aggódó édesanyja rendszerint tízórait hozott neki. Az ilyen szülői gyöngédségen azért neveltünk, mert még álmunkban sem történhetett meg velünk, ehhez hasonlót csak azokban a háborús évek ellenére „békeidőnek” nevezett időkben tapasztaltunk polgári családok elkényeztetett gyerekeinél, akikre titkon irigykedtünk, de ugyanakkor megvetettük őket anyámasszonyóságukért.

Ezzel szemben, Széplaki Tibor tornatanárunkra felnéztünk. Kis termetű szíjas ember volt. Zord, esős időben benn tartott minket az osztályteremben, mert tornatermünk nem volt, hiszen a magyar katonai parancsnokság számára emelt díszes épület tervezői arra nem gondolhattak, hogy a háború után az épület egyik szárnyában fémipari középiskolások, másik részében pedig szakiskolások kopatják a padokat. Csupa serdülő kamasz fiú, akiket tornatermi edzés nélkül egyre nehezebben lehet kordában tartani. Széplaki tanár úr olyan volt, mint a háborúból ismert, atyáskodóan szigorú őrmester, dörgő hangja tiszteletet parancsolt, de ahhoz is nagyon értett, hogy történeteivel lekösse a figyelmünket. Mindig a sportról mesélt. Különösen szerette, és készséggel ismételte kalandjait azon a diákkori országos kerékpártúrán, amikor valahol a Székelyföldön országúton kapta csapatukat a zápor.

– Mit tehattunk?! – nézett reánk szigorúan költői kérdése mögül. – Bőrig áztunk! Tapostuk a pedálokat, hajtottunk. Egyet tudtunk: Nincs megállás! És haladtunk némán, összeszorított foggal, a reánk borult egek alatt, amíg testünk melegtől megszáradt rajtunk az ing és a gatyá... Nem volt szabad megállnunk. Van az úgy, hogy az embernek éreznie, tudnia kell, nem szabad félreállnia, a cselekvés ment meg minket a rossztól, a bajtól!

Osztálytársaimmal évek teltevel, miután kikerültünk a fémipariból és szétszórtak bennünket az ország minden részébe, találkozásainkon sűrűn felemlgettük, idéztük tanárunk buzgó lelkesedésén röhögcsélve: „... *s akkor: egyet tudtunk: nem szabad megállnunk! És csak tapostuk a pedálokat, csak tapostuk, csak tapostuk!*”

Engem sodort ez a lelkesedés. Arra ösztökélt, hogy ne elégedjem meg *Legyetek kész a haza védelmére!* című verseny bronzfokozatával: a futószámokból az aranyfokozatnál is jobb eredményeket értem el, de kis termetem és satnya karizmaim miatt nagy nehezen teljesítettem az ezüsfokozathoz szükséges dobószámokból előírt eredményeket. Sallay, az iskola súlydobó bajnoka volt a védnököm. Biztatott, hogy a nagyobbak számára kiírt *Kész a haza védelmére!* versenyeken majd utolérem és elhagyom a többieket. De még mielőtt betöltöttem volna a tizenennyolcat, elvégeztem a középiskolát. Tizenhetedik születésnapom előtt két hónappal már papírom volt technikusi végzettségemről.

És, mit sem törődve a kor különlegességeivel, a népi demokrácia elvtársi huncutságaival, kiléptem az életbe. Késő ősszel jöttem rá, hogy valóban „nagybetűs” az élet, ha a körülmények forgatagában hirtelen magára marad az ember.

Harmadikban tanáraink többsége valamelyik kolozsvári ipari vállalat mérnöke volt, gyakorlati emberek, akikre jó volt felnézni. Példaképünknek is fogadhatuk egyiket– másikat, hiszen arra készültünk, hogy valamelyik kolozsvári fémipari gyárban a mérnökök jobb keze legyünk. Bármennyire is kedveltük Cziki okleveles mérnök és repülőpilóta jópofaságát, akit végül saját fia is cserben hagyott a műszaki pályán, s lett belőle sikeres kolozsvári színész, és tiszteltük az idős Koller Viktor, valamint a Watzek László aligazgatónk matematikatanári szigorát, inkább hittünk a vékonybajuszkás Fejes István mérnöknek, aki a gép-tervezésben jeleskedett, azt hiszem, éppen a nagy erővel fejlesztett Tehnofrig gépgyárban. Tudtuk róla, hogy szegény fiatalemberként, mindennapi megélhetésével küszködve végezte a műszaki egyetemet, s tudni véltük, hogy kényszerből házasodott. Láttuk nála idősebb, régi polgári családok megközelíthetetlen asszonyaihoz hasonlatos, kimért mozdulatokkal és büszke fejtartású feleségével sétálni, és sajnáltuk, hogy ilyen az élet, a tudásért megszenved az ember, olykor feláldozza fiatalságát, és olyanná válik, mint Fejes mérnök úr, hallgataggá, mindig komollyá, bajuszkája csücskében is annyi a szomorúság, mint egy szelíd bakcskéban, akit maga előtt terel a szigorú gazda.

De kaptunk olyan tanárt is, mint a rendkívül fiatal, talán egy–két éve végzett Klima Alfréd, akinek egyszerűsége és közvetlensége már–már pajtási viszonyt előlegezett azoknak, akik figyeltek rá. És hogyan figyeltünk volna rá, amikor nekünk tetsző rendkívülien viselkedett. Például, rövidnadrágban jött be az iskolába. Igaz, délután volt, és csak beugrott valamiféle kiegészítő foglalkozásra, de a tanárok felszisszentek, amikor meglátták. Tanársegéd lehetett az egyetemen, szókincse pontosan olyan, mint a miénk, kissé nyegle, a karót nyelt hangulatú, végeláthatatlan sok és hosszú gyűlések időszakában. Fizikai, matematikai magyarázatai tömörek voltak, világosak. Persze hogy nem sokáig maradt meg a kincseitől folyamatosan kopasztott városunkban.

Tanáraim dicséretét komolyan gondoltam, s hirdetem nemegyszer később is iskolatársaimnak, amikor fémipari középiskolám 1952–ben végzettjeinek utolsó,

azt hiszem negyvenéves találkozására készülve, amelyen mert nem vehettem részt, levelet írtam nekik. Másolatát, talán nem véletlenül, fontosnak tartottam megőrizni:

Hölgyek és urak!

Öregeim!

A számomra kiszabott időben, engedjétek meg, hogy ne magamról, hanem m a g u n k r ó l szóljak.

Nincs nekem semmi titkolnivalóm és bűnöm, ha csak nem annyi, hogy a gyávaságot nehezen viseltem, vélt igazamat nyíltan kimondtam. Más kérdés az, hogy ennyi is éppen elegendő a mellőzéshez. Kényelmetlenül lelkes embernek születtem és ezen már nem is kívánok a hátralévő rövid időmben változtatni.

Most például folytathatnám első találkozómon elmondott gondolatomat, miszerint nekünk a sors nem adott tartós iskolát, hosszú életű tanárokat. Emiatt mai közösségünk is egy negyven évvel ezelőtt alakult közösség fölötti nosztalgiára alapoz. Nem volt elég ennyi első találkozókhöz, és nem lesz elég az ezután következőkhöz sem. Az akkor még megtalálható néhány tanárunk iránti köszönetnyilvánítás lehetett volna találkozóink célja, és most is a körünkben megjelent vagy meg nem jelent tanárokat kell dicsérnünk.

A mi tragédiánk, hogy a fényes, egykori magyar hadtestparancsnokság épületéből átalakított iskolánk hatesztendős működés után a legsötétebb romániai intézmény szálláshelyévé vált. Olyan ez, mintha kardból ekét és aztán ekéből újra kardot kovácsolt volna beleszólásunk nélkül a hatalom. Négy évtized telt el, és közölünk, akiknek voltak osztálytársaikkal, iskolatársaikkal kapcsolatuk, ezek fellazultak, elfelejtődtek.

Pestről Kolozsvárra kocsizva, Csehi Tibor iskolatársunk felesége felolvasta egyik iskolatársunk levelét, amelyben arról ír, hogy azért nem jön el, mert nem megfelelő a szervezés. Ne ítéljük el ezért a nyargaló élet anyaországi üteméhez igazodó társunkat. Annyiban igaza van, hogy mindhiába erőlködünk, nem találjuk találkozóink célját. Ha volna iskolánk, jelenlétünkkel az ottani hangulatot, a nevelőmunkát szolgálnáink. A mi feladatunk, mint minden időkből az öregekké, a példamutatás, Együttlétünk erőt adhatott volna az utánunk következőknek, magyarázatot arra, hogy miként születik a felemelő érzésekkel járó összetartás.

Nincs iskolánk, találkozóink nem egyebek köldöknézésénél!

Engedjétek meg, hogy betegágyamból erre ajánljak orvosságot.

Nem én találtam ki, őseink szokását kövessük: teremtsünk magunknak valami féle intézményt. Tegyük például alapítványt. Kezdeményezzünk. Legyünk valami olyan dolognak az elindítói, amely megtart minket az utánunk jövő jó emlékeztében, amiért nyugdíjasan is érdemes küzdenünk. Bármit cselekedjünk, ha jó dolgokat teszünk, közösségünk ebben a munkában újra életre kel. Egyszerű bölcsességgel szólva: nem élünk hiába!

Hirtelenében két javaslatom van.

1. Létesítsünk pótösztöndíjat, amellyel a sokat háborgatott Brassai Sámuel Líceum egyik szegény diákját segítenénk a mérnöki diploma megszerzésében. Adjunk fejenként és havonta közös pénztárba 100–100 lejt, kapjon négy évig, havonta ötezer lejt tőlünk. Következő találkozóinkon pedig már velünk lehet „fogadott fiunk”.

2. Elrománosításunk ellen adjunk ki (műszaki) nyelvvédő szótárat. Volt már ilyen nálunk a világháború kezdetén. Egy úriember a különféle szakmákban használatos idegen szakkifejezések magyar megfelelőit gyűjtötte egybe a maga költségén, később zsebszótárakban jelentette meg. Több kiadásban, nagyon kellett ez az akkori időkben is. Pintér Jenő: magyar nyelvvédő könyvéről van szó.

Naponta jegyezzük fel a nyelvünkbe tolakodott román szavakat, és küldjük el, mondjuk társunknak, Pálfi Mirceának, aki számítógépbe segíti az anyagot. Bízunk meg szakembert a gyűjtés ellenőrzésével. A szerkesztésbe magam is besegítetek. A sokféle aprómunka mellett elő kell teremtenünk a nyomtatás költségeit is. Találtam könyvkiadási joggal rendelkező olyan vállalkozót, aki napokban jelenteti meg egy kanadai magyar riporter könyvét. Körösi Csoma nyomában járt a szerző, szívesen hoztam kéziratát Kanadából s vállaltam a könyv szerkesztését. Vállalkozóm támogatásával megjelentethetnénk nyelvjavító szótárunkat is.

Minden erdélyi magyar diáknak kell hogy legyen ilyen segédkönyve. A könyvben pedig volna egy szerény mondat arról, hogy készült ez a könyv a Kolozsvári Fémipari Középiskola 1952-ben végzett tanulóinak kezdeményezésére és segítségével. És utána azok neve, akik részt vettek ebben a nemes munkában. A következő találkozóinkon aztán már arról is beszámolhatnánk, hogy áldanak minket azok a megmaradásunkért tenni sohasem rest emberek, akik nem szégyellik, és nem titkolják, hogy a véletlen folytán magyarnak születtek.

Persze, szó lehet más, jobb ötletekről is. A lényeg a tett.

Apáczai csere János urunk mondta egykor kincses városunkban, amit egyik őszám is hallhatott:

Ha nagy állhatatossággal nem iparkodunk, hogy az időt hasznosan eltöltsük, barmok gyanánt, dicsőség nélkül fogunk az életből kimúlni.

Ez az idézet mégér néhány gondolatcserés percert.

Amelyekhez nektek jó egészséget, kellemes együttlétet és rengeteg örömet kívánok, szeretettel.

Levellem, ha elgondolkoztathatta is iskolatársaimat, tettekre nem sarkallta.

De tanáraink sírját, ha nem is csoportosan, néhanapján felkerestük, hogy kegyeletünket leróva magunknak álmodjunk valamennyit reánk hagyott dicsőségükből.

*

Mit tanultam kortársaimtól? Mit vettem át gyerekkori barátaimtól, osztálytársaimtól? Mit kaptam tanáraimtól? Mit cipeltem életemen át mindazokból, amit

másoknál láttam, tapasztaltam, megsejtettem? Jót, rosszat, értelmet izmosító, viselkedésemet javító, rontó, furcsaságaimat faragó, művelő, átalakító emberi tulajdonságokból? Mit örököltam haragosaimtól, ellenfeleimtől ellenségeimtől, és mit azoktól, akiket imádtam, szerettem, követtem, és azoktól, akiket szívből utáltam és megvettem?

Mostohaanyám ostoba büszkesége és röhögni való naivsága, amellyel elhitette magával, hogy fondorlatait elfedheti lényegét elterelő meséivel, akarnokságai-val, jól jött figyelmeztetés volt.

Másokat lenézni, gyarapodó tudásommal páváskodni nem akartam.

Ha akartam volna, ha tudtam volna, s amikor alkalmam adódott erre, rögtön felrémlt előttem mostohaanyám nyakára csavarodott, tenyérszerű, vörösen rút anyajegye, amely egyre vörösebb lett, amikor butaságát leplezni akarta, s fejét kivagyiskodva, peckesen ijedt libatartásban emelte a magasba. Azt hogy erőltette Kismamának szólítsam, gyakran eszembe juttatja: elemi iskolai osztályaimból kettőt a Kismester utcai, akkor igen korszerű iskolában végeztem. Ez az épületével is új iskola, a Petőfi utcainál, ahol a tanulást a közeli nyomornegyed szűk, amolyan alvilági utcácskáiból kikerült cigánygyerekekkel együtt kezdtem, összehasonlíthatatlanul jobb volt, hüen az utca nevéhez, amit a kolozsvári polgáriassodáskor a templomot szolgáló, a kántort és egyéb templomot szolgálók fölé helyezett, de főként tanításban jeleskedő kismesterről neveztek el.

A Kismamában sokalltam a kicsinyítő becézést, amely azért kellett, hogy a külvilág és apám elé húzott bársonyfűggöny mögött uraljon engem.

Mit nem adtam volna, ha a *mama* szó elé odatehettem volna a nagy jelzőt, s ha valamelyik nagymamám védelme alatt élhettem volna rövidnadrágos napjaimat.

De az, hogy sokalltam a szülőket, amelyből nekem négy is adatott, sorsom korán önállóságra szoktatott. Rátaláltam a nyilvánvaló igazságra, miszerint a gyermeket nevelhetik szép szóval, erővel, fegyelmeléssel, mindebből maradandó csak az lesz, amit meglát, amit ösztönösen elsajátít a körülötte igyekvőktől. Nem a gyermekkel való „foglalkozás”, hanem a szülők példamutatása alakítja igazán az ember jellemét. Apró jelek mutatják ezt viselkedésünkben, örökölt szokásainkban. A példamutatás nemcsak a jóra értendő. A részeges és verekedős apa gyermekei többnyire nem követik a szülő szokásait. A serdülő öntudatával együtt születik az elhatározás, hogy a látott rosszat, helytelent, a közösségellenest nem követi, attól elhatárolódik.

Tizenéves koromban így született meg bennem az elhatározás: ha majd megházasodom és gyerekeim lesznek, törik-szakad, nem válok. Nem okozok olyan sajgó fájdalmat, amilyent gyakorta éreztem, amikor sok szülő között magam alatt voltam. Gyermekkori kivetettségem, társtalanságom, és részben testvérelenségem is, hiszen nem sokat lehettem együtt két féltestvéremmel sem, kimosta belőlem az örömet, sokszor úgy éreztem magam, hogy nagy rakás értéktelen zúzalék, meddő, holt anyag vagyok.

Osztálytársaim furcsaságait is önműködően elmentette agyam, s a tetszetősöket próbálgattam az élet velem is sűrűn forgó színpadán, s a megvetendőkkel pedig apránként megküzdött edzett akaratom.

Jó volt nyüzsgőnöm mindenféle lében kanálként, jó étvágygal mertem meríteni színekből és szavakból, érzéseim így gyarapodtak.

Óhajtasom is növekedett, lennék valakié. Sok kisszék között, ideiglenes padok alatt, nagymamák, nagyapák és kevés valamirevaló rokonok nélkül, kire támaszkodhattam volna alkalmi barátokon kívül?

Három- vagy négyéves koromtól kezdtem a magam megismerését. Öntudatra ébredésem és az átaludt, átélt és átgondolt fekete lyukakkal tűzdelt éveim hozadékaként, magamra szakadt önállóságomban kereknek hittem a világot. A tudásban fürdött akarnokok és próféták kopernikuszi tudása nélkül is gömbölyűnek láttam a világot, amely velem együtt, mindenkor és mindenek ellenére forog, és amelynek minden pontjáról, a megismerés kicsi székeire hágva, végtelenül a végtelenbe látunk, ha merünk. Merészségem és étvágyam fokozatosan növekedett, de alig mozdult attól a fix ponttól, ahonnan a „nem tudunk semmit” törvénye buzdított a továbblépésre.

Így történt, hogy amikor befejeztem középiskolai tanulmányaimat és az érettségivel együtt technikai diplomám középfokú műszaki munkára jogosított, némi felsőmatematikai tudással, de lakatos- és gépkezelő gyakorlattal, géptervezői, műszaki rajzoló, valamint műszaki tisztviselői ismeretekkel felruházva, valamiféle isteni sugallatból, erős vágyat éreztem arra, hogy visszatérjek a humán tudományok világába. A filozófia kifejezést környezetemben „a mit filozófálsz” és „hagyd a filozófiát” kiszólásként használták a napi politizálások hevében.

Azon a nyáron, amikor bevégeztem a technikumot, az ígért szovjetunióbeli továbbtanulás reményében átismételtem és egy apró, szivarzsebben is hordozható, spirális jegyzetömbben rendszereztem az orosz nyelvtan legfontosabb tudnivalóit.

Aztán kezembe akadt az antikváriumban *Halasy-Nagy József: A filozófia kis titkei* című munkája. Kítűzött céloknak, hogy műszaki tudásomat humán tudományokkal bővísem, ez éppen megfelelt. Ekkor olvastam először az athéni iskoláról, igazságról, Szókratészről, Platónról, világnézetéről, Kantról, szabadságról, a tudás és a hit kettősségéről.

Az iskolában tanultakkal, a materializmusról és szocializmusról megjegyzett csekély tudnivalókkal magamban vitáztam a könyvben hirdetett szentenciákkal. Távolt állottam mindenféle meggyőződéstől, inkább csak nyugtáztam, hogy ilyen világlátás is van.

A nyár vége felé kaptuk a hírt, hogy iskolánkból, a tizenhat javasoltból valamiért senki sem megy Moszkvába. Csicsáson kívül másokat nem ismertem a kiválasztottakból. Évekkel később tudtam meg, hogy Dascălu Hermant, a Kommunista Ifjúsági Szövetség iskolabeli titkárát, aki mindenáron kicsapatni akarta a

nagyhajú Csillag Endrét, egykori református kollégiumi osztálytársamat, akit évtizedekkel később a kiszámíthatatlan sors és a káderesek akarata a megyei pártbizottság országosan sikeres titkáraként, Dascălu részlevezető mérnök felettesévé tett, és a megyei első titkár sofőrjének fiát, Soós Albertet mégis elvitték Moszkvába.

Négy esztendő elteltével az is kiderült, hogy Kolozsvárról még néhány vezető beosztású szülő gyermeke részesült ilyen ingyen tanulási lehetőségben. Köztük volt Fischer István, az Unirea gépgyár igazgatójának fia, akivel együtt kosárlabdáztam a Vasas Klubban, s aki az akkor szokásos moszkvai diákelosztás kényekedve szerint filmszakmát tanult. Későbbi kivándorlása előtt Hervay Gizi kolléganőm élettársa volt, aztán sikeres életpályát futott be külföldön. Soós, aki gyenge tanuló volt, s végül, mert kimaradt a szovjet főiskoláról, középiskolai oroszstanárságig vitte.

Szerencsém volt vagy szerencsétlen voltam, mert nem kerültem a kivételezettek közé? Nem tudom. Nem éreztem magam kivételezettnek. A válogató bizottságnak feltűnt, hogy az első két évben közepesen, a harmadikban jól, a negyedikben pedig kitűnően tanultam. Magyarázatot kértek.

– Azt hiszem – mondtam mosolyogva – , megjött az eszem, hiszen még csak tizenhat éves vagyok. Nem válaszom döntötte el, hogy beválogattak az egyetemre javasoltak közé, s hogy később aztán kihagytak az utaztattak sorából, hanem a káderlapom, illetőleg az apám káderlapja. Apám pedig 1952-ben már nem tartozott a politikában tevékenyek köréhez. Halálos betegen nyugdíjazását is fölöslegesnek tartották.

Hiába kaptam hazai egyetemre való felvételezésemet engedélyező miniszteri levelet az utolsó pillanatban, mostohaanyám rábeszélte beteg apámat, hogy a továbbtanulásról az anyagiak hiányára hivatkozva lebeszéljen.

Magyarul ez azt jelentette, hogy tizenhét éves koromtól magamnak kell gondoskodnom magamról és keresetemből támogatnom a családot. A családot, amelybe, mostohaanyám szerint, a saját elhatározásomból, „betolakodtam”.

Úgy tagadtak ki, hogy közben sajnáltatták maguk.

Munkát kerestem. Akkoriban ez szinte lehetetlen volt Kolozsváron. Tervszerűen csalogatták, kényszerítették az erdélyieket, különösen a szakembereket, hogy a régi Regátban vállaljanak munkát. Iskolánk tanulóinak nagy részét hivatalból Olténiába, Dobrudzsába, Munténiába helyezték. Engem a Duna melletti Brăilába rendeltek. De mert egyetemi felvételre is volt papírom, bármennyire szerette is volna ezt mostohaanyám, nem kellett elfoglalnom azt a munkahelyet.

A Boldog utcán innen kerülve, eszmélésem éveiben magamra maradtam, talán éppen ez volt a szerencsém. A magam erejéből indulhattam az életbe.

Az Óvárban születtem s laktam apámmal sokfelé szülővárosom központjában, ott kezdtem elemi iskoláimat, végeztem gimnáziumot és fémipari középiskolát, aztán a háború idején, a Boldog utcán túlra kerültem, majd kerestem a bol-

dogságot a Boldog utcán innen is, öntudatlanul kapirgáltam, ahogyan a majorság keres és talál szemet a szegények sanyarú gazdaságában. A tölem megszokott édes–keserű vidámsággal köszöntöttem magam és környékemen mindenkit, aki észrevett, aki meglátott, aki talán szeretett, vagy csak megtúrt, mint szikkadt mézön lengedező, sápadt fűszálat.

– Boldogság! – köszöntöttem alázatosan mindent, ami a sors akaratából eljövendő. Kereséseimben, várakozásaimban szüleimtől ellesett módon igyekeztem élni, hűséggel szolgáltam magamnak fogadott hitük, s végül beérem az öregkor bölcsességével, miszerint a magunk teremtette boldogság a jussunk, amely az öröklétig építhető, gazdagítható, gyarapítható és szürke életünk dicsőséghalmazából kirakható életpályánk perceinek kockáira.

És rövid életünk kockáit bátorságunk függvényében elvethetjük és megtarthatjuk, tanulságul állíthatjuk, akarnunk kell, hogy nem csak mi magunk, hanem az utánunk következők is az élet nyertesei legyenek.

A boldogság kitölti a világegyetemet, univerzumunk valamely feketelyukon talán áttüremlik, visszatér univerzumunkból a duoverzumba, mert sohasem lehetünk magunkra hagyottan, hasonmásunkkal együtt szüljük a magunk világának tetszetős, másokat is boldogító boldogságát.

Nem tudhattam, hogy zezugos utamon mily közel barangoltam a transzcendens világhoz, amelytől végül is távol tartott a szüleim biblikusnál erősebb tisztelete és az egyháziak gyakorlatának fonákságai.

Herepei János egyik városomról írott tanulmányából tudom, hogy a Boldog utca elnevezése kapcsolatba hozható a hídelvei előtti korban, a Kőmál aljába települt Ferenc-rendi apácák Szent Erzsébetről elnevezett egyházi ispotályával. Templomának alapjait a Nagy – volt Ferenc József – ma Horea út csatornázásakor megtalálták. Az ispotály, később vallási hovatartozás nélkül, a szegények aggmenháza, a vörös csillagos lovagrend gondozásába került. Az egyházi testület gondozásába került intézmények mintájára alakult városrészt Neustiftt néven említik a XV. századi okiratok. Innen a közeli, két irányba kanyarodó Boldog utca neve, amely a régi Boldogasszony elnevezés rövidülése révén maradt reánk.

Hinnem kell a hely szellemében. Jóleső érzéssel tölt el, hogy a magam építésszor hatottak reám városom évszázadokkal előttem élő, a polgárosodást szolgáló elődeim.

Az sem zavar, hogy a város első népszámlálásakor (1458) talált Tar család a település németek által kialakított részén, a későbbi óvárban, vagy e településrész Szamoson túli meghosszabbított részében, a Kőmál aljában lakott, és Thaar neve szerint, német is lehetett.

Heltai, Deák Ferenc és annyi dicsőséges emberünk, egészen Kós Károlyig, hányan lettek a tiszta magyaroknál is jobb magyarok.

Amikor a nevüket megtartó, városunkban élt őseiket tisztelő, németek, zsidók, románok, lengyelek, bulgárok, albánok és mások dicséretét zengem, éreznem kell a kettősség súlyát. Úgy kell megmaradnunk és továbbörökítenünk csa-

ládunkat, nevünket és hagyományainkat, hogy semmiben se fogyatkozzunk. A többszínűség gyarapít, ha tudatosan vállalva magunkhoz öleljük, karunkban tartjuk, és nem feledkezünk meg őseinkről, akárkik is legyenek azok.

Amikor kettős vagy többes önazonosságunkról esett szó, könnyen átsiklottam a dolgon, s alig megalapozottan Tar Lőrincig, s a Debrecenből városunkba került Tar András ötvösmesterig, akinek virágrajzait a kolozsvári Egyetemi Könyvtár kézírattára őrzi a Gyergyaiféle ötvöskönyvben, s még szívesebben akár Tar fia Koppányig hátráltam történelmünkben, hogy magamat valamiféle tiszta magyar-nak vallhassam.

De mostanában, amikor már génvizsgálatokkal is csupán alig néhány százalékban mutatható ki az anyaország lakosainak ősmagyar eredete, hajlok arra, hogy anyám révén hiába csörgedez ereimben Király- ok vére, germán őseim is lehettek szép számmal.

Különféle, véletlenül kezembe akadt helytörténeti leírásokból, de apám emlékezéseiből is tudom, hogy dédszüleim családja az Óvárban lakott, a Víz utcában, az egykori Sörház szomszédságában, abban az épületben, amit az ezred első éveiben lebontottak, s helyébe korszerű emeletes épületet emeltek. A múlt század elején itt élt nagyapám két nővére, akik postáskisasszonyok voltak. Ez a rész és az egész Óvár, németek alapítása, leszármazottaik sokáig itt éltek. Gyermekkoromban magam is itt laktam, alig százméternyire őseim lakóhelyétől, a Karolínatérből a Mátyás király szülőházához vezető Klastrom utca sarkán, az 1900-as évek első harmadában emelt új emeletes ház szuterénjében. Fiatalember koromban pedig a szívem vonzott dédszüleim házába, mert ott lakott, talán hasonlóan régi időktől fogva, a számomra legkíváncsabb kicsi, németesen tiszta, okos, édes és tüneményesen határozott lány: Plank Antónia. Katonai besorozásomig reménykedtem, de már első alkalommal, amikor hazakisértem, már a patinás emlékoszlop mellett elhaladtunkban, szemembe nézve figyelmeztetett udvarlójára, akivel komoly szándékukban áll egybekelni.

Akkor még nem tudtam, hogy dédszüleim háza előtt állok.

De valami ott marasztalt, szomorúan követtem tekintetemmel Antóniát, amint átvágott a belső udvaron és eltűnt az ódon lakások egyik ajtaja mögött. Kedvem lett volna gyökereket eresztetni, és várni, hátha aprócska angyalom meggondolja magát, és mégis engem választ párjául. Volt szíve. Barátnőjét ajánlotta maga helyett. Barátnője mindenben ellentéte volt. Nem volt kicsi, nem volt ügyes, nem volt nyílt és közvetlen. Amikor elbúcsúztam tőle, egyben Plank Antóniától búcsúztam, akinek varázsával, úgy éreztem, először csapott meg a szerelem édes-bús fuvallata.

*

Felvételi előtt előkészítő tanfolyamot indítottak a Politechnikai Intézetben. Jelentkeztem annak ellenére, hogy apámék már meghozták a döntést: nem támo-

gatják egyetemi tanulmányaimat. Az előkészítőn kiderült, hogy algebrai tudásom hiányossága jelentősebb, mint hittem. A táblánál folytatott levezetések zegzugos sorában, apró elementáris tudnivalóknál bizonytalankodtam.

Máskor, amikor valamit nem tudtam, serkentett a vágy, igyekeztem végére járni a dolognak. Most nem érdekelt. Nem kerestem segítőt. O. Pistát megkérhettem volna, hogy segítsen, de nem volt pofám, hogy zavarjam, hiszen neki is még rengeteg bepótolnivalója akadt a felvételi előtt.

Keserű gombócot nyeltem, amikor megjött a néhány soros üzenet, miszerint nem folytathatom tanulmányaimat a Szovjetunióban. Merthogy ez lett volna az egyedüli elfogadható megoldás. Akkor nem lettem volna apámék terhére, megszabadultam volna mostohaanyám örökös rosszindulatától. Anyámnak sem kellett volna küzdenie mostohaapám hallgatag rosszallásával, hogy elszegényedett kisiparosból még szegényebb szövetkezeti dolgozóvá vált szülők kenyérjegyre mért kenyerét eszem. Persze, nekem is volt kenyérjegyem, de étvágyamnál kevesebbet adtak rá, naponta mindössze 35 dekát, nem is szólva arról, hogy nemcsak kenyérral él az ember. Megszabadulva szüleimtől, négy-öt olyan esztendő t vártam, amikor saját erőmből építhettem volna magam, gyarapíthattam volna tudásom, és még világot is láthattam volna egyetlen fitying nélkül.

Nyeltem egy nagyot.

Aztán még egyet, miután apám a betegágyából, siránczó hangon tudtomra adta, hogy a történetek után rá már nem számíthatok, hiszen napjai vagy hónapjai meg vannak számlálva, felesége pedig egész életében háztartásiként robotolt, nyugdíjra nem számíthat, miből tarthatna el engem, hiszen öcsémre sem lesz elegendő pénze, akit az orvosok szerint többször is operálni kell, hogy beszélni tudjon, rendesen egyen és az emberek ne szörnyülködjenek, amikor ránéznek.

Kire támaszkodhattam volna? Nevelőapámat éppen akkoriban kapta el az asztma. A belélegzett sok lisztportól, az orrfacsaró szalalkálítól, a megerőltető kerékpározástól kapta, tétováztak az orvosok, és nem találták gyógyításának módját. Anyámat nagylelkűségéért rajongva tiszteltem, ő értem mindig, mindent vállalt, életet adott és bizonyos voltam benne, hogy ha úgy adódik életét adta volna értem. Volt annyi eszem, hogy ne legyek terhére.

A szovjetunióbeli tanulást lemondó levélben az állt, hogy kérvényezhetem „repartíciót” valamely hazai egyetemre. Megírtam és elküldtem kérvényem, mert az egyetemi felvételi engedély birtokában visszamondhattam azt a kötelező parancsot, amely arra kötelezett, hogy egy bráilai gyárban jelentkezsem vakációnk végén.

A miniszteri engedélyre várva, hogy minél kevesebb ideig legyek otthon, minden előkészítő tanfolyamra elmentem, még az egyetem ifjúsági szervezete által rendezett „agytagítókra” is.

Amikor beiratkoztam az egyetem titkárságán, és bemondtam a nevem, a rektori irodába mellettem elhaladó, szökés haját középen elválasztó, szelíd képű tanárforma ember szólított.

– Te vagy a Tar fia?

Halkan igenltem. Mellém lépett.

– Ismerem apádat. Mi járatban vagy? Felvételizel? Rendben. Ha valami problémád van, gyere be hozzám. Tiszteltetem apádat...

Az újonnan kinevezett rektor volt. Sava Emilnek hívták, ha jól emlékszem. Apámnak is szoltam találkozásunkról.

– Rendes ember – nyugtatott meg.

Valahol együtt dolgoztak, vagy, ahogy apám említette: harcoltak. Persze, fegyverük nem holmi élesre töltött hatlövetű volt, hanem a csupán rengeteg, az unalomig ismételt szó. Akkoriban ez is ma már elképzelhetetlenül veszélyes volt.

A miniszteri engedélyt a felvételi vizsgák előtti napon hozta a postás. Eleget kellett tennem a formaságnak, betrappoltam vele a Malom utcai Politechnikai Intézetbe. Iktatták és másnap vizsgázhattam.

Arra a szóbeli vizsgára emlékszem, ami eldöntötte, hogy a vizsgák eredményeinek kihirdetésekor, az általánostól egy tizeddel lemaradva nem vettem fel az egyetemre. Pedig azt szerettem volna, ha bejutok, és aztán otthoni helyzetemre hivatkozva, nem iratkozom be, hanem kimaradok az egyetemről és győztesnek mondhatom magam sanyarú sorsom felett.

Fizikából szóbelizni kellett. Furcsa, kicsi T-alakú teremben vizsgáztunk. A kisebbik szárában falra erősített táblát kaptam. Három feladatot húztam, gondolkodhattam valamennyit, egy másik tábla előtt gyorsan végzett egy másik felvételiző. A névsor végére kerültem, mert ábécé sorrendben járultunk a vizsgáztató elé, utolsónak vizsgáztam. A kihúzott cédulát olvasva, azt hittem könnyen megy majd, egyszerű kérdéseket kaptam.

A forrásról elmondtam mindent, amit tanultunk a műszaki középiskolában.

Következett egy gyakorlati feladat. Megoldottam.

Végül a súrlódásról kellett beszélnem. Felrajzoltam a táblára a lejtőre helyezett testet, felírtam a súrlódási erőtvény Coulomb féle képletét, és magyaráztam. Magyarázatom, habár magyarul szoltam, hiszen a tanár magyar volt, szűkszavúra sikeredett.

– Ennyi? – kérdezte unottan a tanár és simított egyet, fejére simuló őszes göndör hajfürtjein.

Újrakezdtam, kissé bővebben tálaltam mondanivalómat.

– Ennyi? – kérdezte ismét.

– Ennyi! – sóhajtottam, mint akinek úgyis mindegy. Éreztem, láttam arcán, hogy ismer engem, vagy ismeri nevemet ez az ember. Ellenszenvét szavak nélkül is éreztem. Apám káderesi beosztásának kijáró ellenszenv bujkált benne számomra fájdalmasan.

Beírta vizsgalapomra az elégtelent, s ezzel alaposan lerontotta a többi felvételi tantárgyból összeszedett, amúgy is közepes osztályzataimból kiszámítható általánosomat. A „szocializmusból” kapott kitűnőm sem segített. Megbuktam.

De eredményem mégis jó volt arra, hogy beiratkozzam a Bolyai Egyetem látogatás nélküli matematika szakára.

Nem tudom, illetve nagyon is tudom, hogy mi történt volna, ha a hívásának engedve, bekopogok a rektor ajtaján. Eszem ágában sem volt ilyet tenni.

A műszaki utolsó évében jártam, amikor egy kora délután mostohaanyám parancsszóval elszólított kedvenc könyvem mellől. A villa előző tulajdonosától reánk maradt *Magyar szabadságharc* nagy és piros kötésű díszes kiadásának harmadik kötetében éppen azt a képet tanulmányoztam, amelyről vérszomjas oláh felkelők vigyorogtak reám, miközben takaros magyar lányok mellét kanyarították le hosszú késeikkel. Mostohaanyám rám szólt, hogy tüstént öltözzem és menjek vele. Sietve lesétáltunk a Crișan utcán, a Horea úton, át a hídon, végig a Malom utcán, és a Sétáter északi oldalán a főbejáraton beléptünk a Bolyai Egyetem fő épületébe. A mostohaanyám a titkárnőt mellőzve benyomult a rektori szoba ajtaján, kézen fogva húzott maga után. Szigorú ember fogadott, de mert ismerte mostohaanyámat, kegyesen szót váltott vele. Bánya László volt, egykor a MADOSZ kolozsvári titkára, tehát apámnak harcostársa, aki alelnöke volt a Szövetségnek. Bánya Lászlót, a későbbi miniszterhelyettest és akadémiai levelezőtagot, 1952-ben nevezték ki az egyetem rektorának. Kiderült, hogy mostohaanyám azért rohanta le, beteg apámra hivatkozva, hogy engem figyelmébe ajánljon. Kaptam is néhány semmitmondó kérdést, melyekre kurtán és duzzogva válaszoltam, mert ösztönösen úgy éreztem, nincs szükségem ilyenfajta segítségre.

Gyűlöltem a protekciót, megvettem osztálytársaimat is, akik ezzel éltek, és ilyenformán igyekeztek kiváltságot szerezni. Ma is felfordul a gyomrom a mindig is szokásos és mindenfelé elterjedt, lázasan gyakorolt, ismeretségre, rokonságra, barátokra támaszkodó kapcsolatépítéstől.

Nem mentem vissza a Bolyai rektorához, és nem kerestem fel a Politechnika rektorát sem.

Lehetséges, hogy előre eldöntött sorsom mentett meg a protezsálással járó megaláztatástól?

Nem hiszem.

Inkább a gyermekkoromban észrevétlenül belém itatódott egyszerű emberek erkölcsi törvénye munkált bennem, s ha úgy adódott, késztetett jó dolgom ellenében hozott döntésekre.

Idetartozik, hogy évekkel később, amikor újságíró koromban szereztem írásimmal már valamicske értékű nevet, éppen a Malom utcában találkoztam vizsgáztató tanárommal.

Felismertem a gyér forgalmú utcán, és ő, a korán nyugalmazott egyetemi tanár is felismert engem. Megtorpant, valamit mondani akart, de nem találta a megfelelő szót.

Rámosolyogtam és a tőlem telhető legbarátságosabb módon biccentve, faképnél hagytam.

Végül is, lehetséges, neki köszönhetem, hogy néhány évvel később, a műszaki pályáról letérve hivatásomra találtam.

*

Felvételim eredménytelensége nyomán kilátástalan helyzetbe kerültem. Mostohaanyám szemrehányó tekintete és sopánkodása, a sok „Jaj, mi lesz velünk?!, elűzött otthonról, munkát kerestem. De sehogy sem találtam. Azokban a napokban töltöttem be tizenhetedik évemet: kinek kellett egy gyakorlatlan fém- és kazánszerkesztő technikus, aki nyilván járatlan a fémmegmunkálásban és a lakatos-szakmában is.

Apámat meglátogatta betegágyánál egyik káderes kollégája. Vigasztalta a maga módján. Amikor mostohaanyám sorsomra terelte a szakadozott beszélgetést, a káderes biztatott:

– Keress fel, fiam, megoldjuk!

Apám biztatott, de makacs voltam, nem jelentkeztem egykori kollégájánál.

Osztálytársaimat kerestem. Kiderült, hogy Pálfi, aki hozzám hasonlóan, ki maradt a Szovjetunióba küldöttek sorából, bejutott a Tehnofrigba, ahol a csodás fűró–marómű kezelését tanulja. Azon, hogy Hegyi Rezsőt is felvették, senki sem csodálkozott, hiszen az Isten is fémipari munkásnak teremtette, a lakatosszakma a kisujjában volt. Őt vagy hat iskolatársamat a belügyminisztériumba szólította kinevezése. A kitűnően focizó, vérbeli centercsatár Totyiból különleges feladatok ellátó tisztet faragtak, őrnagyi rangig vitte, amikor nyomtalanul eltűnt. Azt suttogták róla, hogy külföldön teljesített szolgálata vitte el. Deák Józsefből, ebből a hallgató, egyenes beszédű fiúból, műszaki tisztet faragtak, visszakerülve Kolozsvárra, ezredesi rangban telefonlehallgatásokért felelős beosztást kapott, s végezte ezt a munkát a rendszerváltásig, amikor nyugdíjazták.

Társaságunkat szerteszét dobálták, az ország minden részébe került osztálytársaimból, aránytalanul többen a régi Regátba, ahova előszeretettel neveztek ki magyar származásúakat. Többeknek a Kudzsiri-havasok lábánál épült kerékpár-gyárba szült a kihelyezése. Menekültek innen, mint süllyedő hajóról a patkányok. Ugyanis a sokféle alkatrészből nem kerékpárt, hanem inkább géppisztolyokat lehetett összerakni. A gyár vicces jellemzése szomorú emlékeket kavart bennünk. Pálfi Mircea-ával történt, amikor utolsó évesként többedmagával oda osztották be gyakorlatra. Katonás körülmények uralkodtak ott, emeletes vaságyakkal zsúfolt szobában laktak. Ágya a velem kosarazó, szőke bombázó, Rácz Oszkár közelében volt. Az egyik reggel hörögésre ébredt. Oszihoz lépve látta és hallotta, hogy nem horkol, hanem haláltusát vív. Riasztotta a többieket, rohantak orvosért, élesztgették, ahogy tudták. A fiú ott halt meg kezeik között. Temetése, az egyetlen fiukat gyászoló szülők megdöbbenettek valamennyiünket. Ezek után senki sem akart ott dolgozni, aki tehette, ilyen–olyan okkal meglépett onnan.

Az óvári Balázs Laci, a Ref. Kollégiumban padtársam volt, apja apámmal

együtt kapott őrnagyi rangot, s volt tordai komisszár. Összekötéseiknek köszönhetően került a Carbochimba. Új gyár volt, köszörűköveket gyártott, és tervezési irodája is volt, ahova kellettek a műszaki rajzoló. Balázs szerszámgépszakot végzett, ezért éppen megfelelt a tervezőosztály követelményeinek.

Csillag Endre előtte és előttem ült a gimnáziumban. A műszaki középiskola motorszakán végzett jó tanulója volt, mégsem jelölték a Szovjetunióba, és hazai egyetemre javasolták. Valószínűleg, hullámos nagy hajviselete miatt, az ifjúsági szervezetben kialakult vita miatt, amikor mi megvédtük a kizárástól, de a vezetőség által káderlapjára erőszakolt elítélő vélemény volt a döntő, amikor további sorsa felől döntöttek. Hogy miként került be a Tehnofrigba, a hűtőgépgyár fém-megmunkáló részlegének irodájába, erről, miután ott kiemelkedően közismert diszpécsterszolgálatot teljesített, rosszat senki sem mondott.

Barátaim közé tartozott, járt nálunk a külvárosban, magam is többször megfordultam náluk. A Kálvin utca kilencven fokos kanyarulatában lakott, a domboldalra kapaszkodó, jobbra–balra hajló lépcsősorokon megközelíthető házban. Szobájuk parkettáján, lábvastagságú lyukat őriztek, amit a háborúban eltévedt kisebb ágyúgolyó ütött. Innen kiléphettünk a ház háta mögött húzódó dombra. Bámultam ezt a csodálatos világot, vörösszürke, intelligens arcú édesanyját, hallgatag apját, aki, sejtésem szerint, nevét adta neki, de nem volt vér szerinti apja. Így volt, vagy nem, nem tudom, de ilyenformán közelebb éreztem magam hozzá, hiszen helyzete hasonlított saját kusza szülő–gyermek kapcsolatomra. Izgultam érte, amikor gennyes vakbélgyulladás miatt majdnem elpatkolt.

A műszaki iskolai felvételünk utáni nyáron nevelőapám megbetegedett, bekeült a Kálvin utcai járványkórházba. Utánunk küldtek, bementünk családotól. Vittem a fürdőnadrágom, mert a délutánt a városi strandon kívántam eltölteni. Torokvádék vizsgálat eredményem pozitív volt. Ott–tartottak anyámmal együtt. A nővéremet, aki beismerte, hogy fáj egy kicsit a torka, hazaengedték. Nevelőapámmal egy betegszobába kerültem, ablakunkból éppen a Csillagék házára láttam. Fájdalmas injekciókkal kezeltek, amit nem a hátsó felemben, hanem a combomba adtak. Amíg még járn tudtam, nekitámaszkodva bámultam a kietlen Kálvin utcát. Az egyik délután látom, hogy Endre kapaszkodik fel a házukba vezető lépcsősoron. Kiáltottam néhányszor, végre meghallotta. Szóltam, hogy nézzen fel a kórház emeleti ablakára. Integettem, neki és jólesett, hogy beszélgethettünk. Ő azon a nyáron egyetemista unokabátyja segítségével átismételte az egész algebrát. Így a műszaki középiskolában, és később is, munkahelyén, majd az egyetemen is a matematikai feladatokat könnyűszerrel, játszva oldotta meg. Elképzelem, hogyha azon a nyáron nem betegszem meg, talán még engem is tanított volna.

Másnap az injekciók miatt, amint hirtelen lábra álltam, összeestem. Anyám átjött a nők betegszobájából, és ölébe hajthattam kiütésektől torzult fejem. Miközben ormótlan dudorokkal dagadtam minden testrészemen, szemem annyira bedagadt, hogy alig láttam, napról napra rohamosan fogytam.

Tíz nap múlva elébb anyámat, majd engem is kiengedtek. Tíz kilót fogytam. Bal kezemmel leesni készülő rövidnadrágomat tartottam, jobb kezemmel a falat, a kerítést tapogatva vánszorogtam hazáig. Amikor nevelőapám is hazatért, azzal vigasztalt, hogy én voltam a vírusgazda, én hoztam a vírust a családba. Nem hittem neki. Addigi minden diagnózisom beigazolódott, nem értettem, hogy miért éppen akkor tévedtem volna. Bűnösnek kellett éreznem magam.

Később, amikor bennlakóként mellettem többen szenvedtek ettől a kórtól, s a diftériás Cibalmossal közös törülközőnk volt, mégsem kaptam el a betegséget. Védetségem arra tanított, hogyha nem kerülhetjük el a szörnyűségeket, s belesodor a sors a rosszba, ennek is lehet előnye valamikor, mert védetté válunk, könnyebben bírjuk a nehézségeket.

1952. szeptember 19-én felvettek a Tehnofrigba.

Azelőtt egy héttel, amikor letettem kérvényemet a káderes asztalára, azt kérdezte, miért szeretnék ebben a gyárban dolgozni. Mondtam, hogy azért, mert több iskolatársam dolgozik már itt, és mert magam is dolgoztam már itt nyári vakációim idején.

– Kik azok? – kérdezte.

Soroltam Pálfi Mirceával kezdve azokat, akiknek a neve eszembe jutott.

– A szereldébe jó lesz?

– Persze – vágtam rá sietve, és vigyorogtam örömömben, hogy protekció nélkül is munkához jutok.

Egy hétig jártam a betegsegélyzőt az orvosi vizsgálatok miatt. Aztán egy pénteki nap kora reggelén belebújtam sötétkékre festett, kivénhedt katonaszövetből készült sínadrágomba, és beléptem a hűtőgépgyár szerelőcsarnokába, hogy a csoportvezetőnél jelentkezsem.

A fal mellett, a szerelőasztal alól kihajtható széken ültek a csoportban dolgozók, csupa nálam évtizedekkel idősebb ember. A csoportvezető savanyú képpel fogadott. Ilyen képe van azoknak, akiket nemszeretem kosztal kínálnak. Mondtam, hogy ki vagyok, mit végeztem, de az egyetemről hallgattam.

– Mit tudsz? – kérdezte az egyik kíváncsiskodó szaki.

– Dolgoztam már itt – tereltem el a szót, s mutattam, hogy a szerelőcsarnok kettőbe osztott, nagy fémajtóját én festettem szürkére.

– Reszelni tudsz?

– Hát...

– Hátnak hasa is van – bölcselkedett egy fiatalabb kartárs, de a csoportvezető leintette.

– Majd meglátjuk...

– A vak is azt mondja – felelt a szaki, és így tovább vidámították egymást a szerelők.

Igyekeztem elvegyülni köztük. Alkatrészeket cipeltettek velem az öntödéből és a megmunkáló műhelyből.

A szerelőcsarnokban szépen elrendezett sorokban kenyérdagasztógépek sorakoztak különféle alkatrészükre várva.

Hónap végén sietősebbé vált a szerelők munkája, mert ha a bérszámfejtők hiányosnak találják a normateltjesítést, csappant a bér, kevesebb fizetés jutott volna a melósok borítékjába.

Akkor már bejártam a gyárat, tudtam, hol dolgozik Mircea és a többi osztálytársam, elidőztem az öntödében, mert az iskolai gyakorlat alatt megizleltem az öntödei munkát, a homokformázást nagyon szerettem, mert egy kicsit szobrászkodás volt, a szikrázó vas pedig csillagszórós ünnepeinkre emlékeztetett, védőitalnak pedig annyi tejet kaptak az öntők, hogy a kénytelen látogatónak is jutott belőle, ha megszomjazott.

Csillag az egyik megmunkáló műhely sarkába emelt üvegalitkában ült, apró cetlikre írta a különféle megmunkálásra kiadott alkatrészek adatait. Fontossági sorrendben, a szerelőműhelyek igényei szerint beosztotta a munkát. A különféle megmunkálók: az esztergályosok, a gyalusok, a marósok, a fűrő-marósok mind jóba akartak lenni vele, hogy pénzes munkát kapjanak. Jókedvűen, mondhatni nagyvonalúan intézkedett, mindenkivel jóban volt, pedig kívülről úgy tűnt, hogy bolondokháza a műhelyiroda, és csupa kapkodás az egész diszpécsermunka.

– Ha nem kapjuk meg ma a tengelyeket, lőttek a tervteljesítésnek – panaszkodott csoportvezetőm. És elviharzott panaszra a szakszervezethez, a pártszervezethez és még ő tudja, hova.

Átballagtam Csillaghoz, és kértem, segítsen ki a szarból.

– Csili, segíts, ha tudsz! – kérleltem.

– Persze – bólintott megértően, és néhány óra múlva egy négykerekű alkatrészszállító kocsin áthúztam a szereldébe a szükséges, a megmunkálástól még meleg tengelyeket.

A csoportvezető éppen dúlt–fúlt mérgében, mert mindenütt, ahol panaszt tett, intették, hogy üljön le nemi szervére, ne kavarja a szart, amúgy is elég bűdös a környék a tervleamaradások miatt. Éppen a magasságos egekről szedte le a szenteltvizet, amikor megjelentem a szállítmánnyal.

– Fasz! – szólt közvetlenül, és elismeréséből az is kitelt, hogy megengedte, az egyik tengely rögzítéséhez én reszeljem az éket. Ez a munka nyolcadik kategóriás lakatosmunka volt, a szaktekintélyszerzés előszobája. Sikerral vizsgáztam. Ezután éreztették velem, hogy befogadtak a csoportba. Állandó megbízatássommá vált az alkatrészek beszerzése, amit hála Csili segítségének és az öntödei ismerettségem bővítésének, sikerrel teljesítettem.

Szeptemberben teljesítettük, októberben pedig túlhaladtuk a szigorúan megállapított normát.

Az üzemrészleget vezető mérnök megígérte, hogy decembertől irodai munkát kaphatok, pontátor, vagyis időelemző lehetek az egyik műhelyben.

– Minek neked ez? – érdeklődött. – Unalmas, irodai munka...

– Tanulnom kell, beiratkoztam a látogatásnélkülire – győzködtem.

Legyintett.

Azt hittem, meggyőztem arról, hogy szükségem van az irodai munkára, ami hónapvégeken megerőltetés, de előtte és utána haszonnal beosztható az időm, s lehetőségem lesz az egyetemre havonként kötelezően beküldendő matematikai gyakorlatok elvégzésére.

Nem így történt.

December közepén megtudtam, hogy a pontátori állásba az üzem részlegvezető egyik rokonát vették fel.

Technikusi végzettségem sem jelentett előnyt, győzött a protekció.

Elkeseredtem.

Ráadásul az egyik délután, dudaszó után, hiába kerestem lelakatolt öltöző-székényemben a karórám, nyomtalanul eltűnt.

Kérdeztem a melósokat, mit tegyek?

– Szólj az ügyeletes mérnöknek és szólj a kapusnak is, hogy alaposabban tapogassa meg a gyárat elhagyókat.

Szóltam.

Egy darabig álldogáltam a kapunál. Szénakazalban tűt könnyebben találtam volna, mint karórátam.

Nevelőapám, amikor betöltöttem tizenhetedik évemet, mindenáron karórával akart meglepni. Pénze nem volt, de megmutatta régi aranytartalékainak maradékát, egy nőiesen kicsi, gyönyörűen cifra vésetű ékszer– zsebórát. Ha jól emlékszem hosszú, német név volt a márkája: Shaffhausen?

Hátsó fedelét kinyitva, tizenvalahány rubinkő csillogott benne.

– Úgyis neked szántuk. Most eljött az ideje.

Magával vitt egy óráshoz, aki hajlandó volt karórává átalakítani az ékszert.

Kértem nevelőapámat, hagyja az átalakítást, maradjon úgy, ahogyan van az óra.

Szabadkozásnak hitte.

Akkoriban nagy divatja volt a korszerű karóráknak. Évekkel azelőtt mindet összeszedték a városunkon átviharzó orosz katonák. A díszes zsebórának, szerintem semmi értéke.

– Ki hord manapság ilyent?! – mondta, és átadta a zsebórát az órásnak, aki kapva kapott rajta: a díszes aranyfedeléért az óra szerkezetét egy nagyobb karóra tokba, négy műszivacs darabkával, úgyahogy rögzítette és fémkapcsos fémóraszíjjal látta el.

Nevelőapámnak nem sok érzéke volt az aranyneműkhöz. Jelen voltam, amikor a háború utáni évben az állomáshoz vezető főúton mézeskalácsos üzletet nyitott, s naponta kísértették a cigányok különféle aranyholmikkal.

Három cigányasszony terített egyszer a pultra kendőbe bugyolált vastag aranygyűrűket. Alkudni lehetett velük.

Nevelőapám hat különösen vastag gyűrűt vásárolt. Nem olcsón és nem drágán. Volt mindenikben arany fémjel.

Hazavittük, s boldogan újságoltuk, jó vásárt kötöttünk.

Mire anyám kezébe vette a gyűrűket, fényük megkopott.

Rézkarikák voltak, melyeket a cigányasszonyok folyamatos dörzsöléssel tették aranyhoz hasonlóvá.

Eltűnt órám miatt összeomlott bennem a becsületes munkásember addig ajnározott képe. Ráadásul úgy éreztem, hogy részlegvezetőm is becsületembe gázolt, amikor ígéretét szegve a saját becsületét vitte vásárra.

Egy gondolat vájkált bennem: hazug, szemét világba születtem.

Fogtam egy füzetlapot és két sorban megírtam lemondásomat.

Miközben az elszámolásomhoz szükséges aláírásokért jártam a különféle irodákat, és vigasztaltak itt– ott, nem gondoltam meg a dolgot.

1952. november 17–én mindenben csalódva kiléptem a gyárból.

A kijáratnál egy puha gumi állú, vércse szemű, rúzs nélkül is vérvörös ajkú, mások által szépségnek kikiáltott lány csatlakozott hozzám és Csilliről érdeklődött. Látásból ismertem, iskolánk szakiskolásoknak fenntartott szárnyában végzett valamilyen mesterséget. Rendkívül szépnak hitte magát, büszkesége fennhájázóvá tette. Utálattal nyugtáztam azelőtt is, hogy nagymenő fiúkra, férjre vadászott.

– Csillagnak hagyj békét, nem neked való!– intettem dühösen – Keress magadnak magadhoz való, agyatlan társat!

Hápgott miközben faképnél hagytam.

A három héten minden áldott nap munkát kerestem.

Az egyik december eleji nap összefutottam Hermannal. Neki sem volt munkája, régi kismesterének befellegzett, ismerősei is fizetéseképtelenek voltak. Cipője sarkát megint ferdén lekoptatta, dökögve járt emiatt. Nagyokat szipogott, de a csüggedés legkisebb jelét sem mutatta.

– Holnap gyere velem – biztatott. Reggel nyolc előtt légy a Postakert utca piac felőli sarkán.

Nem volt más dolgom. Találkoztunk. Néhány lépéssel odébb bevitt a Duna – Fekete-tengeri csatorna építőtelepének toborzóirodájába.

Jelentkeztünk. Nyilvántartásba vettek, és személyvonatra érvényes menetlevelet állítottak ki számunkra.

Lála is csatlakozott hozzánk. Osztálytársam volt a Refeknél. Az anyja nevelte, és szabadulni akart kényelmetlenné vált kényeztetésétől.

Szombat este ültünk vonatra.

1952. december 8-án írták be nevemet a csatorna nazarceai munkatelepén dolgozók nyilvántartásába.

*

Púpos Vöcsök magas széken ül a szerelőasztal mellett és a marósokat szidja. Csapkodja a bádoglemezzel borított asztalt, és dühöng, mint egy gyermek. Hagyják, hogy dühöngje ki magát, joga van ehhez. A csoportban mindenki tudja, hogy a marósok fuserálnak, a tengelyek hornyát figyelmetlenül vágják, Púpos Vöcsöknek ezért sokat kell bibelődnie az ékekkal.

Krém Erik és Paplanfejű Ignác a kenyérdagasztó gépek tartályait csiszolják, Tisztafej az öntödéből érkező szürke géptesteket vizsgálja, tapogatja. Itt– ott le kell faragnia belőlük, mielőtt Röhögő Relé végigszánkáztatja rajtuk kézi köszörűjét.

– Mit faragsz, Tisztafej?! – kérdi idegesen Lötyi, aki nem szereti, ha munkatársai pepecselnek. Tisztafej érti a felelősségre vonást, de esze ágában sincs megsértődni vagy vitába szállni a magát helyettes csoportvezetőnek képzelő Lötyivel.

– Nem faraghatok mást, csak a saját fájdalmamat – idézi hirtelen jött ötlettel Michelangelo veretes szövegét. Lötyi felkapja szemöldökét, ajka lefityyen. Azt hiszi, Tisztafej hisztizik.

– Hagyd a francba a simítgatást, kigittelik a festők... A fájdalomad pedig ne fitogtasd. Nősiülhettél volna, de elszalasztottad a nagy alkalmat... Belőled és Facsigából sohasem lesz már komplett ember! Hiába minden segítség... A feleségem is megmondta... Elpocskéltátok az egész drága nyarat...

– Az fix! – helyeselt Fiksz Öcsi.

Facsiga a dagasztógép késének beállításával kinlódik.

– Azért ti ne búsuljatok! Eltelet valahogy... Jobb is jön talán...

– Ha ott lehettem volna veletek, nem ússzátok meg nősiülés nélkül... Rátok uszítottam volna a nőket... – erőlködik Lötyi.

– Háháhu! Amennyi eszed van, előbb még ki is próbáltad volna őket! – szól Röhögő Relé a köszörűgép mellől.

– Mivel, te?! – csodálkozik orrára csúszott szemüveggel Férces, miközben a szerelőrajzok között kutat.

– Mivel? Háháhu! Mivel? – röhög Relé. – Mivelhogy erre bizonyára szakított volna magának időt a tapsifüles. A kis lötyögős... Csupa littylötty lötyögés... Lötyögős pötyögés. Ennyiből áll az egész ember. Semmi egyéb. Ami ezen kívül néha előjön, azt le kell adnia az asszornynak. Beszélük a szomszédok, amikor Lötyi hazatér, az asszony előveszi, és dekára pontosan megméri. Hiány esetén aztán ráver a fakanállal... Háháhu! Szegény Lötyi, dehogyis próbálgatja ő a nőket! Szerintem az ő nyara is oda van...

– Nem hiszem én ezeket a meséket a nyárral – jelenti ki Krém Erik.

A konyakozás óta őt is beleszólási joggal ruházták fel a csoport belső ügyeit illetően.

– Szerintem ez a nyár is pont olyan, mint a többi. Viszont a képzelet szépecskén működik. Még csak az hiányzik, hogy akár a tévében az időjárást, térképekkel, ügyes kis rajzokkal előre jelezzék a fantáziák alakulását.

„Kedves nézőink! A dagasztógép–szerelők munkalátogatása után emelkedő tendenciát mutat a képzelet. A mindenhol betörő sok csinos nő–, hűtött sör– és kényes kérdéstömegek hatására további szellemi élénkülés várható. Itt–ott ködösítés, elszórva röhej–felhők és kifecskézett hajnalhasadás, miegymás...”

Ki hiszi el nektek, hogy ilyen egyszerű az élet?

– Ne legyen Fiksz Öcsi a nevem, ha ez nem így van! Ha ebben nincs valami... Mert csakugyan többet is hozhatott volna ez a nyár... .

– Ez a nyár... ez a nyár! Mást nem tudtok? – Facsigát idegesítette és lehangolta ez a téma. Őzikére gondolt. Nem arra, akivel fizetéskor találkoznia kell, hanem arra a tengerpartira... Akiért talán most már örökre fájni fog néki az emlékezés.

– Ez a nyár is elment, akár a többi. Van, aki elhülyéskedte. Mások elkomolykodták... A lényeg az, apafejek, hogy akármilyen is volt ez a nyár... vége. Nincs többé... És nem is jön vissza soha már...

– Fix: tangó! – mondja Fiksz Öcsi.

– És akkor mi van?! – méltatlankodik Löttyi. – Hányan találjátok fel ma a spanyolviaszt?

Krém Erik engedelmet kért, újra jelentkezett: .

– Akkor az van, kedves uraim, hogy öregebbek vagyunk egy egész nyárral. Többen és többek is.

– Ne hülyéskedj! Hogy lennénk öregebbek – tiltakozik Tisztafej – , hiszen a nyár kimondottan fiatalít!

– Lelkesít, feldob, kijavít, erőt ad... – helyesel Férces.

– És leéget – toldja meg Röhögő Relé. – Nézzétek például Löttyit! Piroskás, törtető galóca... Ha egyáltalán van ilyen állat.

– Mindenféle rengeteg ilyen állat van. Ez biztos! – igenel Fiksz.

– Megható! Mondhatom, igazán megható... Mindjárt összevizelem magam félelmemben. És itt fog kijönni... – Löttyi mutatja, hogy vörös szárpamacssal keretezett szeméből fog húgyozni, ha le nem szállnak róla.

De Röhögő Relé nem tágit.

– Mi van, öregem? Hát neked arra sem jó a fityegőd? Háháháhu! Siratódalt is kapsz. Énekeljük el, kedves testvéreim, a Löttyi dicsőítésére, az Ott fogsz majd sírni, ahol senki sem lát dallamára azt, hogy ott fog majd sírni, ahol mindenki látja. Háháhu, háháháhu! És mondd, Löttyi, mit szólnál ahhoz, ha a szemgolyódat szorítanák a zacskód helyett? Háháháhu! Megérdemelnéd, hogy mind a négyet megszorongassák, amikor hülyeségeket beszélsz!

– Szünet – jelenti be Löttyi, mert úgy látja jónak, hogy a csoport tagjai ne csak őt egyék.

Púpos Vöcsök, aki eddig csendben ült, új feliratos táblát függeszt a szerelde falára. Egy régebbi és jóval hosszabb jelmondat alatt most ez áll:

– Éljen! – lelkesednek kórusban a szerelők.

Belép Popi. Rendszerint a csoport és a szakszervezeti iroda között ingázik. Az éljenzésre elfelejt tisztelegni. Leszedi és darabokra tépi a kartonlapot, amelyen a friss felirat áll.

– Itt nem lehet állandóan hülyéskedni! Itt dolgozni kell!

A szerelők leteszik kezükből a szerszámokat. Kérdőn néznek a csoportvezetőre.

– A jövő hónaptól kezdődően megkezdjük a nagy kapacitású festőgépek gyártását. Volt alkalmam már működésben látni a gépet. Nem nagy dolog az elkészítése. Úgy gondolom, hogy az eredetinel mi néhány változtatással jobbat is készíthetünk. Több fegyelmet, hozzáállást, érdeklődést és komolyságot várok!

A szerelők szótlanul állnak, semmit sem kérdeztek. Olyan halkan viselkedtek, mint a város környéki kirándulók, amikor a nem kívántak valamibe, sorban egymás után, belelépni.

– Ebédszünet van – töri meg a csendet Löttyi, és elvonul a csoportvezetővel.

A szerelők veszik az elemőzsiájukat, kiülnek a szerelde előtti térre, ahol egykor kosárlabdapálya volt. A fal mellett selejtes alkatrészekből kialakított ülőhelyekre melegen süt az őszi nap. Az épület mellett sorakozó juharfák kopaszodnak. Sárga köszönőleveleket küldözgetnek az elsietett nyár után, sötétebb árnyalatú panaszleveleket a közeledő télnek.

Facsiga megosztja zsíros kenyérét Tisztafejjel. Potyolva puhított vöröshagymát esznek hozzá.

– Még hogy odalett a nyarunk... – dohog öregesen Facsiga. – Itt az ősz a nyakunkon. Minden nyár után ősz jön, Tisztafej?

– Igen, Facsiga. Még egyszer sem történt meg, hogy nyárra nyár következék. De azért így is sok szép nyarunk lesz még... Ugye, tata?

– Lesz, lesz. De egy sem lesz olyan, mint amilyen ez volt... Mert ez a nyár... ez a nyár... szép volt.

– Szép. Tényleg szép volt, Facsiga. De jöhet ennél jobb is.

– Jöhet, mind jöhet, ha a fiatalság nem jön vissza már...

- *Apám azt mondta, amikor beszekerezett velem a városba: „Fiam, előre nézz! A többivel ne törődj!” Bölcs volt az öreg, a „kustifáját!”*
- *Figyelted, Tisztafej, ahogy távolodunk a gyermekkortól, úgy komolyodunk és csendesedünk. És egyre hidegebbek ezek a forrónak nevezett évszakok...*
- *Csakugyan... Ezek a mostani nyarak a sokévi átlagnál hűvösebbek.*
- *Apránként kimegy belőlünk a melegség. Ennyi lenne az élet?*
- *Nem hiszem, Facsiga. Én másként érzem.*
- *Mit érzel, Tisztafej?*
- *Hát csak azt, hogy egyszer a forró, máskor a hideg esik jól: a hideg sör, a forró kávé. Még a gyors változtatásoknak is értelme van. Gondolj csak az anyád receptjére. A két mosdótáljára. Egyikben jéghideg a víz, a másikban buzog. Hol egyikbe, hol a másikba kell belemártogatnunk a lábunkat a reumás fájdalom elűzése végett...*
- *Pedig szerintem jó volna az örökös nyár.*
- *Menj Afrikába. Szerelhetsz csinos kis petróleumfinomítókat.*
- *Most nem olyan nyárra gondoltam, hanem ami bennünk van.*
- *Bennünk, ha úgy akarjuk, duruzsolhatna időnként egy kis kályha...*
- *Mivel tápláljuk, Tisztafej*
- *A tulajdon lelkünkkel.*
- *De önmagunkért nem éghetünk!*
- *Persze, kellene valami...*
- *Ez az, Tisztafej. Kellene néhány szép gondolat. Valami megfoghatatlan, fölöttünk álló...*
- *Hát azért az sem árt, ha megtapogatható, ugye, Facsiga?*
- *Ilyen volt már ezen a nyáron is. Nem sikerült. Meguntuk, azt hiszem.*
- *Mindig így járunk, ha hiányzik belőle valami...*
- *Ezt mondom én is, Tisztafej!*
- *Majd hoz az idő másat. Másokat. Jobbat is.*
- *Nem hiszek az időben.*
- *Miben hiszel?*
- *Miben higgyek?*
- *Csak kell akarnod valamit...*
- *Magunkban hinnék a legszívesebben.*
- *Magadban?*
- *Kettőnkben.*
- *Ez érthető, hiszen barátok vagyunk.*
- Egymásra néznek. A zsíros kenyér megpihen vasreszelékes– olajbalzsamos kezükben.*
- *Azért mégsem ment teljesen kárba ez a nyár – állapítja meg okosan Facsiga.*
- *Kárba csak a pénz megy!*
- *A pénzt nem szeretem. Olyan, mint az idő.*

– Pedig az idő az igazi érték. Ha elegendő időm volna, utaznék, olvasnék, és többet tanulnék...

– Söröznél is?

– Söröznék, sétálnék, beszélgetnék... Még vitatkoznék is veled. De most nem tehetem, mert sietnem kell.

– Hova igyekszel, Tisztafej? Még rengeteg időnk van.

– Alkatrészekért, Facsiga. Tudod, hogy megint fusznak az esztergályosok... A tervteljesítés Damoklész– kardja lóg a fejünk felett.

– Na, akkor én is megyek!

– Hová, hová, Kis elvtárs?

– Megmondom. Oda, ahová a király is gyalog jár.

– És amikor onnan visszajössz, azt hiszed, jobb lesz?

– Jobb bizony. Nekiugrunk a munkának!

– És akkor mi lesz?

– Semmi különös. Mindenki csinálja a magáét. De ha nem kapunk idejében alkatrészeket, tudod, mi lesz? Ha nem érdekel, akkor is megmondom: le lesztek sz..., szarvas bőrrel takarva!

– Mi ez, Facsiga? Szellemesség?

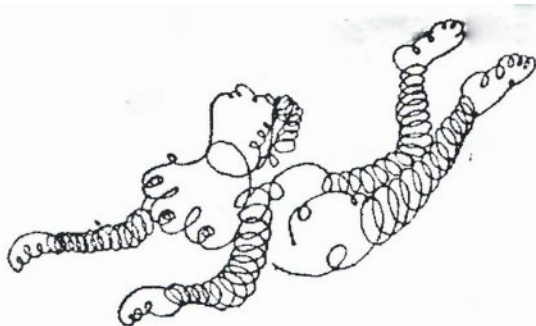
– Á, dehogy! Kínomban mondtam...

Ebédszünet után Púpos Vöcsök visszakucorodik a szerelőasztal mellé rögzített magas székre. A satu két, rézlemezzel borított pofája közé illeszti a soron következő tengelyt. A csoport tagjai ott szöszmötölnek körülötte. Azt latolgatják, miként fizet majd a nagy kapacitású festőgép.

– Ami pedig az elmúlt nyarat illeti – zárja le az előző vitát Púpos Vöcsök –, úgy döntöttem, jó lesz emléknék! Egyféle összehasonlítási alapra gondolok. Úgy érzem, szükségünk lesz valami ilyesfélére. Mert ha nem tévedek, a következő nyár is a miénk lesz...

– Ez aztán fix! – löki unalmas szövegét hanyagul Fiksz Öcsi. Festődei Marcán legelteti szemét, és sűrűn pislogva vigyorog.

A világ leglaposabb fenekű festőnője egy sor makulátlan mosolyú szakiskolás lánnyal közeledik a szerelőcsoport jobb napokat is látott munkasztala felé.

Főszerkesztőmtől kapott feladatomból volt Nagy Istvántól, a kolozsvári munkásirótól, életének vége felé, napilapunk egyik ünnepi számába írást kérni.

Ha már nála jártam, érdeklődtem, hogy a *Sáncalja*, a *Ki a sánc alól*, a *Hogyan tovább?* és a *Szemben az árral* önéletrajzi regénye köteteinek mikor lesz a jelenbe érő folytatása, hiszen olvasóit ez mindennél jobban érdekelné.

Belátom, provokatív kérdés volt.

De megengedhettem magamnak, hiszen apám nevééről tudta, ki vagyok, s különben is, a sajtó munkatársai előtt ismert volt, hogy a Bolyai Egyetem felszámolása után kegyvesztett lett, és élete végén sok mindenben nem értett egyet a hatalommal.

Megnézett nagyon. Aztán íróasztala fiókjára mutatott.

– Megkezdtem – szólt szűkszavúan.

Annyit még elárult, hogy a huszonvalahányadik oldalán tart.

Hagyatékában bizonyára fellelhető volt ez a megkezdett, de be nem fejezett könyve. Hallottam róla, hogy a rendszerváltás után fia kiadásra ajánlotta a töredéket, de hogy megjelent volna belőle valami, erről nincs tudomásom.

Ebből az apró történetből több tanulság adódik. A legfontosabb az, hogy az olvasót, és most már az alig olvasók egyre növekvő táborát is, elsősorban a jelen érdekli.

Az, hogy a jelent megérteni a múlt nélkül aligha lehetséges – közhely.

Ezek tudatában el sem titkolhatom, hogy regényes életrajzomat nemrégén orvosilag is előírt új szemüvegemen át a mára figyelve írom. Magamat és kortársaimat mai szemmel ítélem meg, és ha olykor akaratlanul elítélem is egyiket–másikat, tudom, dolgom csakis saját cselekedeteim minősítése.

Szándékom, hogy lelkiismereti vizsgálatra készítsem olvasóimat, bizonyít-sam, valamiért mindig hálásak lehetünk az előttünk járóknak.

A múltban bűvárkodva, az utókor embere mindig saját jövőjét firtatja.

Ha úgy érzed, a munka, amiért megfizetnek, nem érdekel, s a gyár, amelyik terjeszkedik, nem neked épül, a pincér a sarki kiskocsmában nem neked nyitja a habzó sört, az öntözőautó nem érted mossa a járdát, s a fákat az utcán nem neked szépitik, ha úgy érzed, hogy a lányok nem fognak visszamosolyogni rád – jobb, ha elmész.

Hárman ültünk a vonatfülkében. Sanyi jó pénzes munkára vágyott. Két testvérem van otthon, anyám azt mondja, tanuljanak. A tanítás ingyenes, az egyik bentlakásban van, de az öregasszony fél, hogy nem tud eleget keresni

rájuk, mert beteges. Egy– két évet melózom, összeverek egy kis pénzt: mérnök akarok lenni.

A vállas, de apró termetű figura minden mondatánál furcsán szipogott.

– Hagyd abba – mondtam. – Idegesít.

– Ja... Majd megszokod – mondta –, tudod, légnyomás ért.

– Uralkodj magadon, kérlek – forszírozta tovább Ali, pedig már éppen megsajnáltam.

– Ide figyelj, te simigyerek – mondta rekedtes hangon Sanyi –, viseld magad szépen, különben a tyúkszemedre hágnak. Ezt a dolgot nekem az égből küldték, és ennek megfelelően kell ezt fogadni.

Aprókat rángatózott és mosolygott hozzá, hogy sértése telibe talált. A későbbiek folyamán szépen feltöltöttem tőle vagány– szókészletemet.

Ali nyakában aranyláncon kis kereszt lógott, ez láthatóan idegesítette Sanyit. De Ali amúgy is le volt törve, mert erre az útra őt a sikertelen felvételi vizsga készítette. Az orvosira, mint mindig, ezen az őszön is rengetegen jelentkeztek. Egész úton duzzogott.

Sanyi szimpatikus fiúnak bizonyult, folyt belőle a vicc, csak azt nem szerettem, hogy mindenáron politizálni akart. Zavaros dolgok kavarogtak a fejében.

– Édesapám, nekem a rendszer smafu. Meló legyen dögivel, én majd kihozom belőle a dollárt. Kismesternél tanultam, hullára dolgoztatott a semmiért, a keserves jóistenit, de azt hiszed, az államnál jobb? Lazsálnak a palik: alma a lóvé, túró a meló. Na, de most megpróbáljuk. Az építőtelepen van pénz dögivel. Hanem te, ilyen savanyú pofával nem sokra viszed.

– Nyugalom, a törtetés nem kenyerem...

– Ja, az más. Szóval te vagy az, aki öntudatból megy építeni a szocializmust?!

– Nem lehet mindenki olyan, mint te vagy. Ritka madár...

– Na, jól kifogtalak. Neked biztosan pártkönyved van...

Sanyi a két ülés között állt. Sípcsonton rúgtam és ráborítottam a bőrröndjét. A nehéz fabőrönd nyitva volt; ételmaradék, két foltos ing, alsónadrág, stoppolt zokni, egy csomó brosúra és egy kötés műszaki könyv esett ki belőle.

– Sajnálom, bocsáss meg – mondtam.

Összeszedtük a holmiját és kezet nyújtott. Érdes volt a tenyere, ujjai sárgák a nikotintól.

– Majd megszokod, hogy én vagyok az ellenzék. Szeretem húzni az embereket, sok mindent összepofázok; ennyi az egész.

*

Egy napot döcögött velünk a vonat. Sötétben robogtunk át a dunai hídon Cernavodanál, éjfél után értünk a Poarta Albă nevű állomásra. Idáig szólt menetlevelünk. Néhány barakképület árválkodott furcsa összevisszaságban a gyér utcai

lámpák fényében.

Az utcáknak látszó épületek közötti teret bokáig érő homok borította, amit folyamatosan átrendezett a dobрудzsai pusztaságon kelt szél. A tér körül kóborolva megtaláltuk a Duna–Fekete-tengeri csatorna helyi építőtelepének irodáját. A szolgáltatás kedvetlenül fogadott, megengedte, hogy az irodában maradjunk.

Ledőltem az egyik íróasztalra, s a fáradtságtól hajnalig aludtam.

Így és ott kezdődött hirtelen jött nagykorúsodásommal, saját felelősségemre vállalt életem.

*

A kigyózó girlandokkal díszített, szürke kovácsoltvas kerítés, háromméteres szakaszokban, ma is lépcsőzetesen kapaszkodik a domboldalra. Alapja, tekintélyt parancsolóan, derékig érő fal, faragott terméskőből, tetején arasznyi vastag kőlapok. A kerítés mögött, a frontra néző háromablakos épületre emeletet épített a villa új gazdája. Az épület előtt szobányi területen, a háborús évek alatt elhanyagolt virágoskert, ma sem heverte ki a sokféle lakó kénye–kedve szerinti gondoskodás hiányát, még most is borzas itt minden. A vaskerítés és a szomszéd kerítésének találkozásnál az én időmben, még itt–ott átlépve a kerítéseket, menekülni kész tujabokrok pompáztak, állva érte őket a halál. Az utca felől, a kerítés mellé villanyoszlop került, a huzalok miatt kellett a bokroknak eltűnniük. A kerítés hosszának háromnegyedénél, félig nyitottan, girlandokkal díszített, alsó részén rozsdás bádoglemezzel fedett kiskapu. Kilincse nem a régi, de ócska pótkilincs. Háborúban megerőszkolt zárjának hiánya fel sem tűnik az ide belépőnek. Látványa, mint a szétfeszített lábait összetenni képtelen nő közönséges kitárulkozása, rég elfeledett hasonlat, siralmassága röhej. A befelé nyíló kiskapu mögötti hat, enyhén mohás lépcső helyén, amely az utcai járda gránitkockáitól számított méternyi magasságban húzódó cementjárdáig vitt, a gépkocsis bejárók mintájára egyenletesen emelkedő, aszfalttal borított út. A kiskapu két kőoszlopa közül a jobb oldalit a kocsibejáró szélességéhez igazítva, az utca emelkedő részében húzódó keskenyebb kovácsolt vaskerítés oszlopa mellé költöztették. Sietős kontármunkások végezheték az átalakítást, mert a nemes egyszerűséggel kialakított oszlopfő tetejéről hiányzik a kézilabda nagyságú kőgolyó, amely az oszlop egyetlen dísze volt. A gépkocsibejáró kettőbe osztott kapuját rozsdás vascsövekből és négyzeteket formáló vasbetonból hegesztették, belső felére kékes-szürke műanyag tapétát akasztottak, hogy a járókelők ne lássák a benti felfordulást.

Az ősidőktől erre sétáló szél hiába figyelmezteti vidéki ízléstelenségére a tulajdonost, rosszallóan hiába rángatja ezt a faluhelyen is szánalmas tákolmánynak számító szerkezetet, az itt lakóknak nincs fülük a hallásra, nincs szemük a villanegyed esztétikájának továbbéltetésére. Az igénytelen falusiasság betört ide is, és tombolva éli primitív uralkodni vágyásának senki által nem zavart jelenét.

Áll még a kovácsoltvas kerítés minden második, dárdaheggyel díszített négyszögvasakból összeállított sora, a terméskő-alapra fektetett csiszolt kőlapokról emelkedik a kapufél kőoszlopainak oszlopfejéig. Mellette a kerítés hangulatát törve éktelenkedik a feleslegesen nagy, szürkére festett gázóradoz, s a belőle kinyúló sárga gázvezeték sápadt színfolt a kerítésen túli gazos, építkezés közben elhanyagolt deszkamaradékok és faltörmelék kietlensége előtt.

A járda, amely tizenvalahány lépés után a villa főbejáratához vezető lépcső alján kettévált, eltűnt, méternyi széles csíkját az épület mellett, a telek hátsó részébe vezető hosszában belepte a malterpor. A kapuból is látható cementlépcsősoron túl, az emeletessé növelt épülethez viszonyítva, összezsugorodott az egykor gazdag oázist sejtető gyümölcsöskert.

Az épület mögé vezető járdát a kocsi bejárásához szükséges szélességűre taposták. Kipusztultak a rendezett, különféle, előkelőségüket elhanyagoltságuk ellenére is fitogtató bokrok: az aranyeső, a tamariska, a naspolya, a galagonya, a bukszus, a magnólia és a zsidótövis. Akik elhanyagolták, bizonyára nem szerették a változatosságot, és nem érdekelte őket, hogy a szomszédos villa deszkakerítéséig tartó keskeny földszávon magasra növelhető bokrokkal védekezzenek a szomszéd kíváncsi tekintetétől.

A ház tizenkét lépcsőfokkal megközelíthető bejárata, az alapoktól embermagasságba vivő öntöttvas korláttal díszített feljáró fölöslegesen vált, beépült az épületbe, a bejárati lépcső alatt barnára festett keskeny, félig nyitott ajtaja mögött kialakított szekrényfélével, a kerti munkához és a járdasepréshez szükséges kopott szerszámok tárházával együtt.

A villa melletti járdán haladva, a pincébe és a mosókonyhába ereszkedő fa lépcső barna, nyitott ajtaja sincs már meg, valószínűleg belső lépcsők vezetnek most a pincébe. A hátsó bejáratot meghagyhatták, a négyszobás épület déli, védettebb, a domboldalra nyújtózkodó kertre nagy ablakokkal nyíló ház most az emeleti ablakokkal megkésztetetten néz a napos és csendes kertre, amit két és fél méter magas betonfal választ el az épület faláig tartó szűk, finom homokkal szórt tértől ahol, a régi időkben pingpongasztal állt, amit időnként a tér sarkába épített faskamrából hozhattak elő. A faskamra helyén az ideiglenesen összetákoltt garázs megroggyant, menekülni készül.

Az egykori villa ablakainak fakerete is megvénült, a cserével sikerült egységesíteni az emeleti nyílászárókkal, de az új ablakok valahogyan kisebbek, mint a régiek voltak. A ház arányait megváltoztatta az erőszakolt ráépítés. És az sem segített ebben, hogy a 7-es szám alatti ikerház új homlokzata és tetőfedése csaknem megegyezik az egykori Vass-villáéval.

A ház belső elrendezettsége sem a régi. A kapu felőli bejáratához kellett igazítani az emeletre vivő lépcsőt, átrendezni a víz- és gázvezetéket, a fürdőszobákat, az illemhelyeket, a szennyvízvezető csöveket, magasítani kellett a kéményt. Szükségtelemmé vált a szárnyas ajtóval ellátott, az utcára néző nagy ablakokkal a majdnem ötven négyzetméteres nagyszoba, a kisebb bálterem, amely

impozánsan fehér-lakkos, összecsucskható, üveges fallal időlegesen kettéválasztható volt. Az ajtót szélesre tárva és a nagyszoba válaszfalát összehajtva, tekintélyes, a társasági élet polgári kíváncalmának megfelelő fogadótermére sincs már szükség, hiába tehetősebb az új házigazda, a háromnegyed évszázaddal előbbinél. Fénynek, levegőnek és a mesteri csempekályháknak már nem kell biztosítaniuk a kellemes légkört, a családi meleget.

A kereszthúros, fekete zongorának, a gazdag könyvtár, és a házban, még a háború befejezése utáni hónapokban is mindenütt, még a padláson is előbukkanó rengeteg könnyen törhető ebonit hanglemeznek fél évszázada hült helye, a város tehető polgára, a ház tulajdonosa szokásainak megfelelően egészen másként élnek és szórakoznak itt, mint a villa építői.

Nem csengettem, nemcsak azért, mert nincs már csengő és Kismező utcai első látogatásom utáni küzdelmes évek után nincs kit keresnem ebben a házban.

Akkor is akaratlanul leltároztam. Szemem megakadt minden apróságon, a külvárosi házakhoz sehoggy sem hasonlítható részleteken. Később, amikor magam is ott laktam, valamiféle önkéntelen gyűjtőszenvedéllyel folytonosan gyarapítottam ezt a leltárt. A világ megismeréséhez hangya módján, válogatás nélkül gyűjtöttem mindent, ami élém került, amit megláttam, amit ráérősen megnézhettem.

Láttam, hogy a Vass-villa kapujától a bejárati lépcső melletti járda folytatása a kertbe visz, ahova meredek lépcsősoron kell felkapaszkodni. Két oldalán vastag betonkar. A lépcső jobb oldalán, ugyancsak a domboldalba ásva, és szerény pléhtető magasságával is belesimulva a környezetbe, kétajtós melléképület. Az utca felőli ajtó, egyablakos cselédlakásba vezetett, a kert felőli pedig a raktárba, ahol a faskamra van. A valamikori cseléd, asszony vagy lány, a villa hátsó bejáratán át, keskeny folyóson, anélkül, hogy a háziakat zavarta volna, a konyhába juthatott, ahonnan, munkája közben szemmel tarthatta a kulcsra zárt kaput, s a látogatót, ha erre előzőleg engedélyt kapott, beengedhette. A villa szobáiba, alig észrevehető helyekre csengőgombokat szereltek, s a szolgáló, a konyhai ügyeleteknél használatos módon, a konyhában és saját szobájában levő kis táblán láthatta, hallhatta honnan hívják, hol van rá sietősen szükség. A cseléd különálló lakásától néhány lépésnyire, a főépület pincéjéből, homokba vermelt zöltséget, krumplit, savanyított káposztát, bort vihetett a konyhába, a mosókonyhából pedig szárítani való ruhát a tágas padlásra, ahol a sűrűn kifeszített, cinezett drótra teríthetett. A huszonegyedik századba lépve eltűntek az ilyen belvárosi villákból a cselédek.

A villa kertje közös volt, talán most is az, a dombra kapaszkodó utcán lennebb épült ikerházzal. Ennek az épületnek a frontját, a bejáratától induló lépcsősor tetején, mozaikdíszítésű terasszal tette az ikervillától némileg különbözővé az építető. Ennek most nyoma sincs, helyette földalatti garázsban vivő ajtó ékeledenek a kerítésbe vágva.

A kertben is ésszerűség uralkodott akkor. A kialakított teraszokon néhány ágyásnyi zöldséges kert. Az új lakók vágták a gyepes terasz földjébe. Falusi majd külvárosi életvitelük szokása szerint a zöldségfélék nagy részét nem a piacról vásárolták, hanem maguk termelték. És úgy-ahogy gondozták a kertet., amely most ájultan fekszik, gondozatlanul sápadtan beteg.

A terebélyes sárga cseresznyefa a kert közepén, tisztos távolságra többféle alma- és szilvafa, és egy tekintélyes körtefától, amely késő ősze érlelt, jókora gyümölcsöket kínált a két ház lakóinak, mindet nyugdíjazták, kivágták és gyökerét is eltemették. Az Erzsébet úti háztól elválasztó dróthálókérítések melletti ribizli-, málna- és egresbokrokat gazdátlanságuk vitte lassú halálba. A két óriási diófa is beadta a kulcsot.

A régi villa felújított ajtókeretére illesztett, pergamenre írt Tora szövegeket tartalmazó fémtokok helyét, a mezuzákat elfedték a felújításkor rárakott festékrétegek. Izrael ajtainak Mindenható őrzője már rég nem vigyázza a ház lakóit, megvannak anélkül, az ortodox füstölőkre és szentelésre hagyatkoznak, abban hisznek csökönyös makacssággal, megállítani szeretnék a világot, amely a korszerűség felé, rakétasebességgel elviharzik mellettük.

Ennél sokkal kevesebbet, csupáncsak néhány apró külsőséget láttam akkor, amikor először erre jártam, hogy az anyám által reám tukmált, három vörös szegfűből álló csokorral a kezemben, a Kismező utcai Vass-villa kapuján belépve apámat köszöntsem születésnapján. Merthogy a „Tiszteld anyádat és apádat!” parancsa akkor még ott lebegett a köztudatban.

Az eltelt évtizedek alatt kurtán-furcsán, de már rég indokoltan nagyot forduló sorskerék, alig hozott változást a ház lakóinak sorában.

Apám kilencvenedik éve felé lopakodva, évekig ágyban feküdt, mostohaanyám napokig „elfelejtett” benézi hozzá a belső szobába. Miután apám kivételezett nyugdíja megdöbbenően zsugorodott, tekintélye elszállt, mint az irigy sóhaj, szerényen fogalmazva: élettársa elhidegült tőle. Halálát, nem bevallottan, pár napra fedezték fel.

Öcsém nagyobbik fiát mostohaanyám nevelte. Már kiskorában elszakították anyjától, akit megvetettek, okkal-oktalanul minden rosszat rámondtak és Atillát a nevükre írtatták. A fiú aztán, felnövekedve a gyógyszerárú gyár szakiskoláját végezte. De az új világban egyre nagyobb igyekezettel forgolódva, nem jutott ideje apámmal törödni. A villa első elkülönített szobájában lakott, Hollandiát megjárt, görögkeleti pap családjába született román feleségével és fiúkkal. Miután elváltak, még több baja volt Attilának, mindenféle üzleti ügyekbe bonyolódott.

A leromlott háztól szabadulni kívánt az állam. Mostohaanyám, valamint a villa első felében maradt öcsém felesége, és Attila is összeszedtek annyi pénzt, hogy megvásárolták a házat. Mostohaanyám halála után, házrésze nevelt unokájára maradt, a másik házrész pedig öcsém volt feleségére, aki akkor már nem viselte a Tar nevet.

Kisebbik fia a rendszerváltás után a francia légióba jelentkezett.

Attila összegabalyodott egy festett nővel, akiért vagy más egyébért, erről hallgat a családi krónika, öngyilkos lett. A vagyon elosztásakor, amelybe beletartoztak a mostohaanyám szüleinek nyárádgálfalvi házai is, öcsém volt felesége és első szülött fiának volt felesége osztottak. Nővéremet, Tar Margitot, engem és öcsém kisebbik fiát elfelejtették meghívni a tárgyalásra.

Végül egyetlen Tar se maradt az egykori Vass– villa tulajdonosai között.

Öcsém volt felesége pedig, mert e házhoz érzelmi szálak nem kötötték, eladta a házat egy magas rangú tisztnek, aki kétszoba-konyhás lakáshoz juttatta egy a Borjómál háta mögötti tömbházban. A villáért kapott pénzből garázsossá építette szülőfalujában a házát és gépkocsit vásárolt magának. Rendkívüli önzőségét az is mutatja, hogy anyja sírhelyének gondozására, öngyilkos fia síremlékére nem volt gondja. Így került apám sírhelyén a Tar Károly neve fölé beszorítva Tar Attila neve. Az unoka neve a nagypapa neve fölött jelzi, hogy apám nem volt beszélő viszonyban ezzel a menyével sem, akit öcsém, szülei ellenkezése ellenére az utcáról szedett össze, s aki aztán, talán éppen a jelenlegi háztulajdonos rendőrtiszt segítségével, letartóztatta részegeskedő öcsémet, majd törvényesen megfosztotta lakásától. Hogy ne kerüljön utcára, apám garzonlakást vásárolt neki a Szamosfalvára vezető út mentén emelt lakónegyedben.

Így történt, hogy ezt az átlagosnál valamivel tekintélyesebb házat egyszer a háborúban elkövetett embertelen erőszak, második alkalommal pedig az érzelmentes, hideg számítás, a csak anyagiakra összpontosító lélektelen akarat fosztotta meg gazdáitól. Előbb az esztelen fajgyűlöletet támogató törvény, később a család összetartó erejét semmibe vevő agyatlan önzés, szimbolikusnak is mondható kivégzőhelye lett. Ehhez köthető az a tény is, amely visszavonhatatlanul lelembos: itt és így ér véget félévezredes kolozsvári családjunk története? Feszül bennem az ellenkezés: nem jön, hogy elhiggyem... Unokaöcsém román-nak nevelt fiát, egyetlen maradékunkat miként nevezhetem folytatásunknak.

Nekem, minden ellenszenvessége mellett, életem egyik meghatározó helye ez a ház. Szomorúan tanulságos történeteim szülőháza, küzdelmesen sanyarú korszakom emlékeztetője.

*

Könyveim

amelyekből az életemből ihletett részleteket idéztem

Köszönöm, jól vagyok – kisregény, Irodalmi Könyvkiadó, Buk., 1969),
[http://mek.oszk.hu/](http://mek.oszk.hu;); Pléhmadar – novellák, Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1982),

Nyári mese– regény, <http://mek.oszk.hu/02000/02066>

Bög Viola Társaság – hármás regény, Erdélyi Szépmíves Céh, Kv., 1994),
Faragott fájdalom – Elrománosításunk története – Erdélyi Híradó Lap– és
Könyvkiadó, Kv., 1995) <http://mek.oszk.hu/01700/017603>

Tótágas pillanatok – egypercesek, Erdélyi Híradó Lap– és Könyvkiadó, Kv.,
1995) <http://mek.oszk.hu/02100/02116> ;

Erdélyi sors – szociográfiai írások, NIS Kiadó, Kv., 1996) <http://mek.oszk.hu/02000/02067>

Szerenád – kisprózai írások, Erdélyi Híradó Lap– és Könyvkiadó, Kv.,
1997) <http://mek.oszk.hu/01300/0153> ,

Létszó – versek, Stúdium Könyvkiadó, Kv.2001) <http://mek.oszk.hu/01200/01278>

Szerenád, Kollégiumi történetek, Képeslapok – <http://mek.oszk.hu/01300/01353> ;

Szerenád – kispróza, Körkép, Harmincegy mai magyar író kisprózája, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1991,

Csillagszóró, Szabadság, Kolozsvár, 1992.

Szerenád dobra, cintányérra és más ütőhangszerekre, Külső könyv, Irodalmi Jelen,
<http://mek.oszk.hu/05700/05777>

Pánik – regény, Ághegy Könyvek, Bp., 2010 <http://mek.oszk.hu/08300/08311>

Erdélyi mézeskalács, lírai receptkönyv, (Lektorálta:Dr. Kós Károly). Méry Könyvkiadó, Bp. 2011, <http://mek.oszk.hu/01700/01705>;

Ami eszembe jut – kisprózai írások, Ághegy Könyvek, Bp.. 2011.

*

Utószó

Ez a könyv *Summa* című ötkötetes regényes életrajzom első kötete.

Háromnegyed évszázados küszködés után rájöttem, hogy igaza van anyámnak: az öregség nehéz teher. Különösen, amikor rádöbbenünk, hogy nem értjük ezt a világot. De ha az ember élni akar, dolgoznia kell. A munka pedig közelebb visz a megértéshez, minden nehézség és tragédia elviseléséhez.

Mindig izgalmas dolog élni.

Úgy döntöttem, hogy életrajzom írásába fogok és a svédországiak átlagéletkorához igazítom éveimet számláló napórám. Amíg süt rám a nap, itt nem gond az élet. Mi egyébnek nézzem a többkötetes mű megírásához szükséges időt.

Terveztem a legterjedelmesebbet.

Arra gondoltam, hogy minél terjedelmesebb lesz művem, annál nagyobb lesz az akaratom, hogy a végére jussak. Mit számít az, hogy évekre, talán bő évtizedre lesz szükségem ehhez a munkához.

Ha élek, megteszem.

Ha nem, akkor sem bánom, tervezésem hirdeti, hogy többet akartam.

Anyám minden napjára többet tervezett, mint amennyit elbírt. Úgy feküdt le, hogy másnap is volt oka az életre. Úgy számította, hogy majd behozza azt a kicsiny lemaradást, amit erején felül tervezett. A munka éltette mindhalálig.

S ha én már meghaladtam éveim számát, ez azért van, mert őt a mások akarókossága kiperdítette megszokott munkás napjaiból, a tudatlan jó akarás által előírányzott semmittevő pihenés elleni tiltakozásban pattant meg agyában, egy a sokféle küszködésben megfáradt ér.

Ezért aztán úgy teszek, mintha nem tőlem függne a dolgom és a halálom.

Ha jól meggondoljuk ez utóbbi az egyetlen, amelyben az én akaratom is számít.

A gondviselés kegyelmébe ajánlom magam, pedig jól tudom, hacsak nem számítóképes a nyilvántartása, rólam régen megfeledezett.

Tehát az én kockám is el van vetve.

*

Tervezett kvintológiám a következő:

Summa

regényes életrajz

Első könyv

A Boldog utcán innen

(Magamra találásom története)

Második könyv

Saját lábon

(Helykeresésem, katonaság)

Harmadik könyv

Ezer kilométerekkel

(Országjárás, világlátás, családalapítás, szerkesztős egek)

Negyedik könyv

Északi fényben

(Erdélyt magamban vittem Skandináviába)

Ötödik könyv

Summa summarum

(Összegezésül: rögeszmés gondolatok)

*

Terveztem: végzem.

Hasonlatosan a sokféleképpen képzelt teremthöz.

